آذربایجان

ادبیات تاریخینه بیر باخیش

جلد (۲)

یازان :

دکتر جواد هیئت

نگاهی

بتاریخ ادبیات آذربایجان

تهران - ۱۳۶۹

آذربایجان

ادبیات تاریخینه بیر باخیش

جلد (۲)

یازان :

دکتر جواد هیئت

نگاهی

بتاریخ ادبیات آذربایجان

تهران ـ ۱۳۶۹

قیمت ۲۵۰۰ ریال

نگاهی به تاریخ ادبیات آذربایجان (جلد دوم)
مؤلف و ناشر : دکتر جواد هیئت
چاپ اول : ۱۳۶۹
تعداد : ۲۰۰۰
چاپ : سازمان چاپ خواجه
تهران . خیابان فلسطین شمالی شماره ۱۵۱

ایچینده‌کی لر

فهرست

عنوان	صحیفه
اؤن سؤز	۱
ادبیات تاریخی حقیقنده یئنی اثر	۳
ایضاح	۸
ایگیرمینجی عصرده آذربایجان ادبیاتی	۱۲
فیوضات و فیوضاتچیلار	۱۵
آخوندزاده مکتبی	۱۵
خلیل محمدقلی زاده	۱۸
صابر طاهرزاده	۲۳
غمگسار	۴۶
عبدالرحیم بیگ‌حق ویردیوف	۴۸
سلیمان ثانی آخوندوف	۵۱
رئالیست معارف‌پرور ادبیات :	۶۱
سلطان مجید غنی زاده	۶۱
عبدالله شائق	۶۷
عزیر حاجی بیگ اوف	۷۲
رشید بیگ افندیوف	۷۷
یوسف وزیر چمن زمینلی	۷۹
رومانتیزم :	۸۰
محمد هادی	۸۰
عباس صحت	۸۳
حسین جاوید	۸۷
احمدجواد آخوندزاده	۹۶
صمد منصور	۱۰۱
عبدالخالق حنتی	۱۰۳
ادبیات‌شناسلیق :	۱۰۴
اسماعیل حکمت	۱۰۴

عنوان	صحیفه
سلمان ممتاز	۱۰۴
فواد کوپرولو	۱۰۴
فریدون بیگ کؤچرلی	۱۰۴
سووئت ادبیاتی :	۱۰۸
نثر ده رئالیزم و ناتورالیزم	۱۱۲
رومانتیک شعر	۱۱۲
غزل ژانری نین دوامچیلاری	۱۱۲
انقلابی شعرین انکشافی	۱۱۳
سووئت ادبیاتی نین غلبه‌سی اوغروندا	۱۱۷
شعرده وطنداش محاربه‌سی موضوعو انقلابی	۱۱۸
جعفر جبارلی	۱۲۱
صمد وورغون	۱۲۷
سلیمان رستم	۱۳۸
محمد سعید اردوبادی	۱۵۰
میکائیل مشفق	۱۵۵
سلیمان رحیم اوف	۱۶۳
محمد راحیم	۱۶۷
مهدی حسین	۱۷۶
علی آقا واحد	۱۷۸
معاصر دؤوره‌ده ادبیات	۱۸۶
دراماتورگیا	۱۸۸
ادبی تنقید	۱۸۸
ادبیات ۷۰ ـ ۱۹۵۴ ـ اینجی ایللرده	۱۸۹
شعر	۱۹۰
نثر	۱۹۱
دراماتورگیا	۱۹۱
رسول رضا	۱۹۲
میرزه ابراهیموف	۱۹۶
عثمان ساری وللی	۲۰۰

عنوان	صحیفه
نگار رفیع بیگلی	۲۰۴
میرمهدی سیدزاده	۲۰۸
مروارید دلبازی	۲۱۲
بالاش آذراوغلو	۲۱۵
زینال خلیل	۲۱۹
احمد جمیل	۲۲۲
اسلام صفرلی	۲۲۵
جعفر خندان	۲۲۷
بختیار واهابزاده	۲۳۰
حسین حسین زاده	۲۳۸
نبی خزری	۲۴۱
خلیل رضا	۲۴۵
علی آقا کورچایلی	۲۴۹
طلعت ایوباوف	۲۵۱
زینال جبارزاده	۲۵۳
علی توده	۲۵۴
عادل بابایف	۲۵۷
سهراب طاهر	۲۵۹
علی کریم	۲۶۳
ابراهیم کبیرلی	۲۶۶
قائل اماموئردیف	۲۶۸
حکیمه بلوری	۲۷۱
نریمان حسن زاده	۲۷۳
فکرت صادق	۲۷۵
میکائیل رضاقلی زاده	۲۷۸
ابوالفضل حسینی (حسرت)	۲۷۸
قاسم قاسمزاده	۲۸۱
حسین رازی	۲۸۲
کماله آقایووا	۲۸۲
جابر نوروز	۲۸۴

عنوان	صحیفه
محمد آراز	۲۸۵
توفیق بایرام	۲۸۶
فکرت خوجا	۲۸۷
مدینه گلگون	۲۸۸
انور علی بیگلی	۲۸۹
ناثرلر :	۲۹۰
محمد عارف داداش زاده	۲۹۰
میرجلال	۲۹۱
علی ولی اوف	۲۹۲
سیدحسین صادق زاده	۲۹۳
ثابت رحمان	۲۹۴
انور محمدخلتلی	۲۹۶
حمید آراسلی	۲۹۸
محمد جعفر جعفروف	۲۹۹
الیاس افندیوف	۳۰۱
عمران قاسموف	۳۰۲
غلمان موسایوف	۳۰۴
جنوبی آذربایجان ادبیاتی :	۳۰۶
میرزه مهدی شکوهی	۳۰۹
محمد هیدجی	۳۱۱
عندلیب قاراجا داغی	۳۱۴
جاذب ـ محمد کاظم خوئینی	۳۱۶
باقر خلخالی زنجانی (مسکین)	۳۱۸
ذکری اردبیلی	۳۲۰
سید رضا صابر	۳۲۱
ضیائی اردبیلی	۳۲۲
خیالی راقم اردبیلی	۳۲۳
شیخ اسماعیل ذبیحی	۳۲۴
مضطر تبریزی	۳۲۷

عنوان	صحیفه
ناظم اردبیلی	۳۲۸
مایل ـ میرزه حسن افشار	۳۲۹
میرزه عبدالرحیم طالبوف	۳۳۰
زین العابدین مراغه‌ای	۳۳۱
میرزه‌حسن رشدیه	۳۳۱
میرزاعلی معجز شبستری	۳۳۳
اسماعیل یلدا	۳۴۱
حسین جهانگیری (رهی)	۳۴۱
عاجز	۳۴۲
عاشق مصطفی	۳۴۳
عبدالرشید ادیب‌الشعرا (رشید)	۳۴۴
عندلیب	۳۴۵
مخفی افشار	۳۴۶
میرزا عبدالله حیدری	۳۴۷
ملا جمال طارمی (هزاری)	۳۴۷
شیخ مصطفی ادیب‌طارقی (قزوین)	۳۴۹
ملا اسمعلی (مذنب)	۳۵۰
امیر خسرو دارائی (خسرو)	۳۵۱
حاج شیخ زین العابدین امام (مجنون)	۳۵۳
شیخ عبدالله طارمی (شیخنا)	۳۵۵
سید باقر حری (اقبال)	۲۵۷
مریم جهانگیری	۳۵۸
ابوالقاسم خطیبی (ناصر)	۳۵۹
حسن غریق	۳۶۰
عبدالواسع شهیدی	۳۶۲
علی اکبر حداد	۳۶۴
ابوالقاسم کامل	۳۶۸
سید مهدی اعتماد	۳۷۰
معصوم عظیمی	۳۷۴

عنوان	صحیفه
عباس واثق	۳۷۷
محمدعلی صفوت	۳۸۱
رضا نظامی	۳۸۲
علی فطرت	۳۸۳
کریم آقا صافی تبریزی	۳۸۷
بایرامعلی عباس زاده (حامبال)	۳۸۹
محمدحسین هوشی (بختیار)	۳۹۰
جعفر بدایعی (کلامی)	۳۹۳
بولود قاراچورلو (سهند)	۳۹۹
حبیب ساهر	۴۱۱
ایگیرمینجی عصرده گونئی آذربایجان ادبیاتی :	۴۲۶
تکمله :	۴۳۸
نصیر باکویی	۴۳۸
قاضی ضریر	۴۴۱
حقیقی	۴۴۶
حامدی	۴۴۷
خلیلی	۴۴۸
هاشمی	۴۴۹
سروری	۴۵۰
بصیری	۴۵۲
ماتمی	۴۵۶
کشوری	۴۵۷
محمود امانی	۴۵۹
مرتضی قلیخان (ظفر)	۴۶۴
اسکی تورک ادبیاتی : (اسکی تورک کتیبه‌لری)	۴۷۳
یئنی سئیی یازیلی داشلاری	۴۷۳
اورخون کتیبه‌لری	۴۷۴
تونیوقوق آبده‌سی	۴۷۷
گول تیگین آبده‌سی	۴۷۸

عنوان	صحیفه
بیلگه خاقان آبده‌سی	۴۸۲
اویغور آبده ویا بنگو داشلاری	۴۸۲
شینه اوسو ویا موین حور آبده‌سی	۴۸۳
اورخون ویئنی سئیی الفباسی حدولی	۴۸۶
اویغور ادبیاتی	۴۸۷
مانی چی ادبیاتی	۴۸۹
مانی چی نثر	۴۹۲
بوداچی ادبیات	۴۹۳
بوداچی ادبیاتدا نثر	۴۹۵
صودورلار	۴۹۶
سککیز یوکمک یا سککیز تومار	۴۹۶
اویغور متن لریندن بیر نمونه	۴۹۷
اویغور الفباسی حدولی	۴۹۸
اسکی تورک شعرینده وزن ، شکل و قافیه	۴۹۹
اسلام دؤوری تورک ادبیاتی :(قاراخانلیلاردؤری تورک ادبیاتی	۵۰۷
دیوان لغات الترک	۵۰۹
خاقانی تورکجه‌سی	۵۱۱
اوغوز تورکجه‌سی	۵۱۲
قوتادغو بیلیک	۵۱۳
خوارزم تورکجه‌سی ادبیاتی	۵۱۷
آلتون اوردو ویا دشت قبچاق منطقه‌سینده تورک دیلی وادبیاتی	۵۲۳
حفتای تورکجه‌سی و ادبیاتی	۵۲۵
نوائی	۵۲۶
بابر	۵۲۷
منابع و مراجع	۵۳۲

اؤلوتانری نئین آدی ایله

آذربایجان ادبیات تاریخی نین ایکینجی جلدینی چاپا وئریرکن بعضی ایضاحلاری لازم بیلدیک :

بوکتابدا ، بیرینجی جلدکیمی ، وارلیق مجله سینده یازدیغیمیز سلسله مقاله لریمیزین توپلوسودور . بیرینجی کتابدا (۱۳۵۸ده) — یازدیغیمیزدوققوزمقاله نی بیریبیرده نشرائتمیشدیک بوکتابدا ۱۳۵۹— دان بری بوساحه ده یازیپ "وارلیق" دانشرائتدیگیمیزمقاله لریمیزی بیرآرادانشرائدیریک . ایکینجی جلددە ۲۰ — اینجی عصرآذربایجان ادبیات تاریخینی قیصابیرشکیلده تقدیم ائتدیک . بوعصرده آذربایجان تاریخین یاراتدیغی شرایط نتیجه سینده ایکی آیری اؤلکه یه آیریلیب ، بیر— بیرینden فرقلی وآیری بلوک و دونیالارادا خل اولدوغوچون ادبیاتلاری دا ایکی آیری — آیری یولدا انکشافا ئتمیش بوناگؤره ده اونلاری آیری — آیری تدقیق ائتمه گی معقول ومناسب گؤردوک . اونا گؤره آذربایجان ادبیاتی تاریخی وطنیمیزایران — ادبیات تاریخی نین بیرپارچاسینی تشکیل وئردیگی حالدا ، قوزئی آذربایجان ادبیاتی تاریخی سووئتلرا تفاقی خلقلری نین ادبیات تاریخلری آراسیندا مطالعه ائدیلیر.

بوکتابدا توپلانان مقاله لریمیزده شاعرویازیچیلارین سیاسی فکرلری وایدئولوژی لری نظره آلینما دان، ادبی اثرلری وبدیعی خصوصیتلری تدقیق ائدیلمیشدیر .بونودا علاوه ائتمه لییم کی،صون عصرین شاعرویازیچیلاریندا خلقی لیک ،وطنپرورلیک ، ائلیمیزه ودیلیمیزه سئوگی وباغلیلیق سجیه وی، بیرخصوصیت اولموشدور .بوعصرده ایران آذربایجانی شاعرلری نین چوخو تاریخی عنعنه یه اویاراق شعرلرینی ایکی دیلده ،تورکجه وفارسجا یازمیش لار .بیزده اونلارین ترجمه ی حاللارینی یازارکن هرایکی دیلده کی شعرلر—

یندن نمونه‌لر وئردیک .

کتابئین اؤلینده بیر ینجی جلدحقینده یازیلان مقاله لردن - مرحوم آکادمیک پروفسور حمیدآراسلی نین " ادبیاتئمیزحقینده‌یئنی اثر" آدلی‌مقاله سینی وبیزیم‌اؤنا "ایضاح" عنوانیله‌یازدیغیمیز جوابی یئرلشدیردیک .

کتابئیمیزین صؤنوز ندا ، شایدچؤخوتؤرکیه‌ده‌یاشادیقلاری اؤچون آذربایجان ادبیاتی تاریخی کتابلاریئنا داها کئچمه دیگی بعضی شاعر ویازیچیلاریمیزی دا "تکمله" عنوانیله شرح وئردیک .

قؤجامان شاعیریمیز " حبیب ساهر "حقینده‌کتابئیمیزداکی بؤشلوغودؤلدوُرماق اؤ چون عالم‌دؤستوم دؤکتورحمیدنطقی نین شاعیرین اؤلوموماسبتیله "وارلیق"دایازدیغی مقاله‌سینی نقل ائتدیک .

کتابئین صؤنونا اسکی تؤرک ادبیاتی واؤرتاعصراسلام دؤروتؤرک ادبیاتی حقینده کی مقاله لریمیزی ده علاوه ائتدیک .

کتابئیمیزین بیرینجی جلدی اؤخوجولاریئمیزین آلقیشیله‌قارشیلاندیغی حالدا ، ایکینجی جلدین بوُقدرگئج نشرائدیلمه‌سی ،اؤخوجولاریئمیزینچؤخونوصبیرسیزلندیرمیش ائله‌کی‌بعضی لری حقلی اؤلاراق گیلئیلنمیشلروبیزدن کتابئین داها تئزچاپ ائدیلمه سینی ایسته میشلر . بیزده اؤنلاریئن بوُنجیب وکؤنولدن گلن ایسته گینه‌مثبت جواب وئرمک اؤ چون‌بیرآن اؤل کتابئیمیزی چاپ ائتد یرمک ایسته ییردیک : لاکن بیرطرفدن موضوع ومطلبین داوام ائتمه سی ، بیر طرفدن ایسه‌سکگیزایل ادامه تاپان ساواشئین پاراتد یغی چتینلیکلر خصوصا "کاغاذقیتلیغی بوُایشی بوُگؤنه قده‌ریوُباندیرُدی .اؤمیدائدیرم اؤخوجولاریئمیزموجودشرایطی نظرده‌دوُتاراق، کتابداگؤره جکلریقصورلاری عفوائدیب گله جک نشریمیزده‌اؤنلاری اصلاح ائتمک مقصدیله بیزه‌ده بیلدیرسینلر .

انشاءالله یاخئین گله‌جکده حقین باطله غلبه سی ایله‌وطنیمیزده ظفروباریش گؤنلری باشلار ، یاشایئش وچالیشما شرطلریمیزداها اوُیغونلاشاروعلمی - ادبی تدقیقاتا واؤنلاریئن نشرینه‌داها مناسب ویاخشی امکانلاریارانار .

اوگؤنون اؤمیدیله- دؤکتور جوادهیئت

ادبیات تاریخیمیز حقینده یئنی اثر[1]

(آکادمیک پروفسور حمید آراسلی)

منحوس شاه رژیمی دوریلدیکدن صونرا تبریزده وتهراندا آذربایجان دیلینده نشر اولونان مطبوعات اؤرگانلاری نین ایچه ریسنده "وارلیق" ژورنالی نین اؤزونه مخصوص یئری واردیر. ژورنالین اطرافیناتوپلانان ادیبلر اؤز یازیلاریندا دیلیمیز و ادبیاتیمیزا دائر ماراقلی پروبلملردن سؤز آچیرلار.

تهراندا چیخان "وارلیق" ژورنالی نین ناشری وباش رداکتورو دوکتور جواد هئیت دیر. جواد هیئت ژورنال صحیفه لرینده چاپ اولونموش مقاله لرینی توپلایاراق، ۱۹۷۹ - نجی ایلده تهراندا آنا دیلیمیزده "آذربایجان ادبیاتی تاریخینه بیرباخیش" آدلی ۱۹۰ صحیفه لیک کتاب نشر ائتمیشدیر. اثره ژورنالین دائمی یازیچیلاریندان دوکتورحمید سطقی مقدمه یازمیشدیر. وطنین تاریخی دردلرینندن، ایللردن بری چکدیگی معنوی اذیت وحقوقسوزلوقدان بحث ائدن دوکتور حمید نطقی اثرین بو گؤن ایچون اهمیتیندن دانیشاراق مؤلفی اؤخوجولارا تانیدیریر. مقدمه دن آیدین اولورکی، دوکتور جواد هیئت تانینمیش بیرحراحدیر. ۱۹۴۶ نجی ایلده استانبولدا طب فاکولته سینی بیتیرمیش، معین مدت پاریس ده چالیشمیش، جراحلیق ساحه سینده کئچیریلن مختلف بین الخلق کنفرانس و قورولتایلارین اشتراکچیسی اولموشدور. طب علمی نین مختلف مسئله لرینندن بحث ائدن اللی دن آرتیق علمی مقاله نین مؤلفی دیر. بونلارین بیر حصه سی آرتیق مطبوعاتدا دا چاپ ائدیلمیشدیر. اؤن اؤچ ایل ایران دا "طب علمی" آدلی ژورنالین رداکتور و باش محرری وظیفه سینده چالیشمیش گؤرکملی بیر جراح کیمی مشهورلاشمیشدیر لکن بوفداکار انسان عینی زاماندا آذربایجان دیلی، آذربایجان ادبیاتینی دادیرندن اؤگره نمگه، بوساحه ده ائدیگی بیلیکلری قلمه آلیب، اؤخوجولارا چاتدیرماق کیمی نجیب بیرایشله مشغول اولموشدور. ایندی کتاب

---

۱) آذربایجان معلمی ۳ مارت ۱۹۸۲ - باکی

حقینده نشر اولونموش " آذربایجان ادبیاتی تاریخینه بیرباخیش اثری بوُنون نتیجه سینده میدانا گلمیشدیر.

خلقین شرفلی تاریخی،اوُنون دیلی،قدیم مدنیتی وادبیاتینا عائد ایللردن بری آنا دیلینده هئچ بیر اثر چاپ اولونمایان اؤلکه ده بئله بیر کتابین میدانا چیخماسی شبهه سیزکی،تقدیره لایق دیر.بوکتاب سؤزسوّزکی چوْخ بؤیوک آختاریشلار و عنادلی زحمت نتیجه سینده یارانمیشدیر. بیز مؤلفین بوُفایدالی تشبثونو،نجیب نیتینی اؤره کدن آلقیشلاییر، اوُنا گله جک تدقیقاتلاریندا موفقیت لر آرزولاییریق.

معلومدورکی،آذربایجان خلقی شمالی و جنوبی آذربایجانین قدیم ویئرلی اهالی سی دیر. ایرانین مختلف شهرلرینده،عراق اراضی سینده و باشقا اؤلکه لرده ده آذربایجانلیلار یاشاماقدادیر.آذربایجان خلقی نین ادبیاتی ومدنیتی بوُاراضی ده انکشاف ائدیب یوّکسلمیشدیر. بوُ خلق اؤز تاریخی قدر قدیم،صوّن درجه زنگین بیرادبیات یاراتمیش دیر.آذربایجان خلقی نین فولکلورو چوخ قدیم اوّلدوُغو کیمی،اوّنوُن یازیلی ادبیاتی دا چوخ عصرلیک بیرتاریخه مالکدیر.بوُدا معلومدورکی آذربایجان خلقی نین طالعی ائله گتیرمیشدیرکی اونون یاراتدیغی ادبیات اسلامیتین قبولوندان صونرا معین دورلرده عرب دیلینده انکشاف ائتمیشدیر.عرب الفباسی بوُ خلقین رسمی الفباسی کیمی قبول ائدیلدیکدن صونرا عرب دیلی آذربایجاندا داعلم،مدنیت دیلی ورسمی دولت دیلی اولاراق اساسلانمیش،اوُزون مدت اؤز تاثیرینی ساخلامیشدیر.جنوبی آذربایجاندا بوُگون ده عرب دیلی نین نفوذو قوتلی دیر.سلجوق لر دورونده ایسه اؤز حاکم موقعینی نسبتاً ایتیره رک بدیعی ادبیاتدا اؤز ئثرینی فارس دیلینه وئرمه لی اوْلوُر.معین مدت آذربایجان شاعرلری ده اؤز اثرلرینی فارس دیلینده یازمیشلار.ئثددینجی عصردن باشلایاراق الآذربایجانی ، التبریزی، اورمه وی آدلاریله مشهورا ولان شاعرلر یمیز گؤرکملی عالملریمیز عرب دیلینده قیمتلی اثرلر یاراتمیش و اؤلکه لری نین آدینی شهرت له ندیرمیشلر.اسماعیل بن یسّار، خطیب تبریزی ،اورمه وی کیمی شاعر و عالملر شبهه سیزکی آذربایجان ادبیاتی تاریخی نین آیریلماز نماینده لری دیرلر.فارس دیلی سلجوقی لردورونده ادبی دیل کیمی یاخین شرقده اساسلانا ندا قطران تبریزی،ابوالعلاء

گنجه‌وی ، خاقانی،فلکی،عزالدین شیروانی ،مجیرالدین بیلقانی،مهستی خانم،خصوصا نظامی گنجه‌وی کیمی حلقبمیزین طالعی ایله‌باغلی جهان شمول صنعتکارلار یئتیشمیشدیرکی،بۆنلارآذربایجان خلقی‌نین فخری،ادبیاتیمیزین ،ائله‌جه‌ده شرق شعری نین ان گؤرکملی سیمالاریندانديـــــر . تصادفی دگیلدیرکی آذربایجان خلقی نظامی نین آنادان اۆلماسی نین ۸۰۰ ایللیگینی هله ۱۹۴۷ ــ نجی ایلده بؤیوک طنطنه‌ایله کئچیرمیش، اونۇن دۆغولدوغو گنجه شهرینده وباکی دا شاعرین عظمتلی هیکل لرینی قۆیمۇش،مقبره‌سینی بئنی دن اۆجالتمیش ،ایستیتوتلار ،موزه‌لر ،کوچه‌لرو کتابخانالاری اۆنون آدیله آدلاندیرمیشدیر .کئچن ایل ایسه شاعرین آنادان اۆلماسی نین ۸۴۰ ایللیگی بۆتون اؤلکه‌ده طنطنه‌ایله‌بایرام ائدیلدی .ندنسه ،حرمتلی حواد هیئت اؤز کتابیندا آذربایجـــــان ادبیاتی تاریخینی ااا× ــ اۆنجو عصردن باشلامیش واۆنون صونراکـــی انکشاف مرحله‌لرینی اؤگره‌نمگه جالبشمیشدیر .اثردن آبدین اولورکـــی مؤلف شمالی آذربایجاندا آذربایجان تاریخی،آذربایجان دیلی وآذر ـ بایجان ادبیاتی تاریخی ومعاصر ادبیات حقنده یازیلمیش ،ائله‌جه‌ده آیری ــ آیری یازیچیلارا حصر ائدیلمیش منبعلرله‌چوخ آز تانیشـــدیر . اونون فایدالاندیغی قایناقلارداکی معلوماتلارایسه‌جدی تصحیحه محتاجدیر

اثر" ،آذربایجان تورکجه‌سی نین تاریخینه قیصا بیرباخیش"باشلیغی آلتیندا وئریلن آلتیندا وئریلن گیریش حصه‌سیله باشلایير .بورادا اور ـ تا آسیادا یارانمیش" قوتادقوبیلیگ" ، "دیوان لغت ترک" ،"عتبـــه الحقایق "آدلی اثرلردن واونلارین مؤلفلرینندن بحث ائدیله‌رک ،"ددهـ قورقود داستانلاری" ،حسن اوغلو ،نسیمی،ختائی،فضولی،واقف ،ودادی،باـ کیخانوف ،میرزه‌شفیع ،م.ف .آخوندوف ،ناتوان ،جلیل محمدقلیزاده ،صابر کیمی شاعرویازیچیلارین اثرلرینندن ،صونرا مرثیه‌ادبیاتی ونهایت‌صمد وورغون،سلیمان رستم ،واحد ،بختیار،گلگون ،آذراوغلو،علی تـــوده ، شهریار ،سهند ،ساهر ،اعتماد کیمی صنعتکارلارین یارادیجیلیغندان،تئاـ تر و موسیقی دن دانیشیلیر ،عینی زاماندا آذربایجان دیلیندن بـــحث ائله‌ین جنوبلو عالملرین آدی چکیلیر .بوندان صونرا "آذربایجـــان ادبیاتی تاریخینه بیرباخیش "سرلوحه‌سی دۆققوز دفعه تکرار اولونور . داها دوغروسو مؤلفین " وارلیق "مجموعه‌سینده دوققوز نمره‌ده چـاپ

اولونموش مقاله‌لری صیرا ایله بورادا اؤز عکسینی تاپیر.

بیرینجی باخیش دا حسن اوغلو، "قصهٔ یوسف" اثری نین مؤلفی شاعر علی، قاضی برهان الدین نسیمی، شیخ قاسم انوار، شیخ الوان شیرازی، حقیقی، حبیبی وختائی کیمی صنعتکارلاردان بحث اولونور. بئله‌لیک له مؤلف آذربایجان ادبیاتی نین ۱۳ - اونجو عصردن باشلایاراق انکشافینی آردیجیل ایزله‌ییب بیرجوخ شاعرلرین آدینی چکیب حقینده قیصاجا معلومات وئرسه ده، نسیمی، ختائی، کیمی صنعتکارلار اؤزه رینده نسبتاً داها اطرافلی دایانمیشدیر.

ایکینجی باخیش فضولی یارادیجیلیغینا حصر اولونموشدور. داهی صنعتکارین یارادیجیلیغینا بؤیوک محبت له یاناشان مؤلف چوخ تاسف کی فضولی نین باکی دا نشر اولونموش دؤرد جلدلیگی وفضولی حقینده یازیلمیش مونوگرافیالارلا تانیش دگیلدیر. حتی اوشاعرین ان قدیم دیوانی و "مطلع الاعتقاد" اثری نین باکی دا نشرینی ده گؤرمه میشدیر. ندنسه فضولی نین "رند وزاهد" و "صحبت الاثمار" اثری نین آدی داچکیلمیر. حالبوکی فضولی نین صحبت الاثمار اثری ایلک دفعه هله ۱۹ نجی عصرده تبریزده چاپ اولونموشدور.

اؤچونجو باخیش دا مؤلف آذربایجان شاعرلری حقینده معلومات وئرن "تحفه سامی"، "مجمع الحواض" و "عهدی بغدادی" تذکره‌لری و بو اثرلرده آدلاری چکیلن آذربایجان شاعرلری حقینده معلومات وئریر. بو باخیش دا ۱۷ - نجی عصر شاعرلریندن صائب تبریزی ایله قوسی تبریزی یارادیجیلیغیندان دانیشیلیر. لکن مؤلفین قوسی اثرلری نین ۱۹۵۸ نجی ایلده باکی دا چاپ ائدیلمیش نسبتاً داها مکمل نشری اولان "سئچیلمش اثرلری" ندن واونا یازیلمیش مقدمه دن خبرسیز اولدوغو آیندینلاشیر.

۱۸- نجی عصرده یئتیشمیش صنعتکارلاردان بحث ائدیلن دؤردونجو باخیش دا ایسه ملا پناه واقف یارادیجیلیغی اوزه رینده گئنیش دایانیلیر. مؤلف شاعرین اثرلرینی نسبتاً داها اطرافلی شرح ائده رک یئری گلدیکجه اثرلریندن نمونه‌لرده گتیریر.

یئشینجی باخیش دا ایسه وادی و اؤزون معاصری اولان شیروان شاعرلری، همده عاجز، عبدالرحمن دلباز اوغلو، عارف وسالک حقینده معلومات ویارادیجیلیق لاریندان نمونه‌لر گتیریلیر.

۱۹ ـ نجی عصرده یارلمیش سعلر و مرثیه ادبیاتیمیزدان بحث ائدن آلتینجی باخیش دا دخیل، راحی، دلسوز، فمری، صراف کیمی مرتبه شاعرلری نین یارادیجیلیقلاریندا گئنیش بئر وئرلر.

نباتی یارادیجیلیغی نین شرحی، لعلی، حیران خانم، خالخالی یارادیجیلیغیندا دائر آراشدیرمالار یئدینجی باخیش دا دیر. ندنسه، مؤلف بو یارادا، میرزا مهدی شکوهی کیمی بؤیوک بیر صنعتکار ین یارادیجیلیغینا چوخ آز بئر وئرمیشدیر.

"آذری ادبیاتی نین تحدد دوری، معارفچی رئالیست ادبیات" آدلانان سکزینجی باخیش دا آذربایجان خلقی نین دؤرد بؤیوک صنعتکاری: باکیخانوف، توتقاشانلی، میرزه شفیع واضح وقاسم بیگ ذاکر حقینده داها اطرافلی معلومات وئریلیر.

دؤققوزونجو باخیش ایسه ۱۸x عصرین ایکینجی یاریسیندا کی ادبیاتدان بحث ائده رک بؤیوک متفکر میرزه فتحعلی آخوندوفون یارادیجیلیغی شرح اولونور. عینی زاماندا سیدعظیم شیروانی، خورشید بانو نوان، ادبی مجلسلر حقینده معلومات وئریلیر، یاخین شین صوسیال آذربایجان مطبوعاتی "اکینجی" غزتی واولون اشتراکچیلار بندان ودراماتورگیا نین یاکشا فیدان دانیشیلیر.

گؤروندوگو کیمی "آذربایجان ادبیاتی تاریخنه بیر باخیش" اثری آلتی یوز یاللیک بیر دؤورون ادبیاتینی احاطه ائدیر. اثرده بعضی قیصا جا دا اولسا علم عالمی ایچون یئنی اولان سیمالارین تقدیمی اونون یاخشی خصوصیتلریندندیر. لکن مؤلف ضرورت اولوندن اثرلرینی فارس دیلینده قلمه آلمیش، آنادیلده یازیلمیش اثرلری ایسه هله ده نیزه قدر گلیب جاتمایان، آنجاق خلق طالعی، خلقین مدنی واجتماعی تاریخی ایله باغلی بیر چوخ صنعتکار حقینده هئچ دانیشمیر. کتابدا آذربایجان ادبیاتی نین م. شستری عارف اردبیلی، مراغالی اوحدی، عصارتبریزی یاخود میرزه عبدالرحیم طالبوف، زین العابدین مراغه ای کیمی شخصیتلری بین آدلاری داچکیلمیر بیز اینانیریق کی، مؤلف قیدائدیلن لری نظره آلاجاق، گله جک ده بونا حاجه ده کی فعالیتینی داها دا انکشاف ائتدیره جک دیر. گؤسته ریلن قصورلارینا باخمایاراق دوکتور جواد هئیتین "آذربایجان ادبیاتی تاریخنه بیر باخیش" اثری ادبی حیاتیمیزدا فرحلی حادثه دیر.

حمید آراسلی. آکادمیک

ایضاح

دکتر جوادهیئت

معاصر آذربایجان ادبیات عالمی سن ان پارلاق سیمالاربندان، بؤیوک عالم و ادبیاتشناس آکادمیک حمید آراسلی سین آذربایجان معلمی غزتی ۳ مارت ۱۹۷۲ صایی سیندا " آذربایجان ادبیات تاریخینه بیرباخیش " آدلی کیچیک اثریمیزه حصر ائتدیگی علمی وتنقیدی مقاله ـ سینی دقتله اوخودوم .مقاله‌نین متنی تنقیدی وعینی زاماندا لطفلی اولسادا استادین دقت واعتناء ایله کتابیمیزی اوخودوغونووهرمطلب و موضوع اوزه‌رینده اینجه‌دن ـ اینجه‌یه دایانیب دوشونذوگونو گؤسته‌ریر .بویاخمدان بؤیوک استادا منتدارلیغیمی بیلدیررکن اونون قیمتلی توجه و دقتینی سرنئجه مسئله‌یه جلب ائتمک ایسته‌یرم .

۱ ـ کتابین باشلانغیج فصلینده یازیلدیغی کیمی بوکتاب " وارلیغی نین اصالتینه و آنا دیلی نین اؤز دیلی اولدوغونا داخی شبهه‌لندیگی ! بیر اؤلکه‌ده ،دانیشدیغیمیز آنا دیلیمیزین هویتینی‌و قیمتاجا ادبیاتینی نشر ائتمک ضروریتی "دویاراق وجوده گلمیش و "اثرین مکمل ویاکافی اولماسی موضوع بحث ائله‌دگیلدیر .مقصدیمیز خلقیمیزی دیلیمیزه داها یاخیندان آشنا قیلماق و ادبیاتیمیز باره سینده بیر فکر وئرمکدیر" دئیه تصریح ائدیلمیشدیر .گینه‌اورادا " بو اثر آذربایجان ادبیاتیندریاسیندان بیرداماجی وشعر گلستانیندان بیر دمه‌ت (دسته‌گل) کیمی نظره آلینیب اوخوجولاردان هرجور قصورواموزا عفو واغماض گؤزیله باخیب و عینی حالدا اؤز تنقیدی فکر ویازیلاریله اسکیک لریمیزی تاماملاماخدا نیزه یاردیم ائتسینلر ،بویورباشلانغیج وفتح‌الباب دیر" دئیه اعتراف و رجا ائدیلمیشدیر .

۲ ـ"آذربایجان ادبیات تاریخینه بیرباخیش "آدلی مقاله‌لرینین بیرینجیسی ائله باشلایير : " آذربایجان ادبیاتی دئیلدیکده بواؤلکه‌ده عصرلردن بری یاشایان خلقین آنا دیلی اولان آذری تورکجه‌سی نین ادبیاتی واونون تاریخی نکاملی اثناسیندا وئردیگی اثرلری قصد ائدیریک .بودیلین آذربایجاندان باشقا ایرانین دیگر بؤلرلرینده کوتله‌وداغینیق حالده یاشایان خلقلرین ده‌دیلی اولدوغونو سیلیرمک

ایراندان باشقا تورکیه‌نین شرق ولایتلری نین وعراق دایاشایان تورک لرین ده بولهجه ایله دانیشدیقلاری معلومدور .بوصایدبغیمبزسسلردن اؤتورو آذربایجان ادبیات تاریخینده بوتون بواؤلکه‌لرده یاشامیش و اثرلرینی آذری تورکجه‌سیله یازمیش شاعر ویازیچیلاردان بحث ائده‌جگیک .

مثلا فضولی کیمی عراق تورک لرینه منسوب آذری شاعرلریندن وباسیواسلی قاضی برهان الدین دن آذربایجان شاعرلری آراسیندا بحث و تدقیق ائده‌جگیک .دئمک اؤلکه‌دن چوخ دیل مسئله‌سی موضوع بحث دیر . نئجه‌کی آذربایجانین نظامی وخاقانی کیمی بویوک شاعرلری اثرلرینی فارسجا یازدیقلاری ایچون فارسی ادبیاتی تاریخینده مطالعه ائدیلیر" بوقیدلرله یازدیغیمیز آذربایجان تورکی دیلی نین ادبیات تاریخینی دیگر شرط لری ومحیطی ده نظره آلاراق یازدیغیمیز اثلک وقیمتلی اثریمیز ـ ده **فارسی یازان بؤیوک شاعرلریمیزدن قاباق آنا دیلیمیزده یازان لاری تانیتدیرماغی ترجیح ائتدیک** .گؤروسورکی استاد بیزیم وصیتمیزه بیزیم زاویه‌دن یاخماییر .بودا چوخ طبیعی دیر ،چونکی اسناد کئچن ۵۰ ایللیک استبداد وخفقان دؤورونده ایراندا یاشاماق دیمک ایچون بیزیم دردلریمیزی آنماق کتاب وغزئت لردن تعقیب ائتمیشدیر .

بیز بیر ائلین اولادلاری اولدوغوموزحالدا تاریخین یاراتدیغی فاجعه‌دن صونرا ۱۵۰ ایلدن بری اؤلکه‌لریمیز آیریلدیغیایچون طالعی‌میز وپروبلم‌لریمیزده آیری ـ آیری اولموشدور .هله ۲۰ نجی عصرده یعنی انسانلار فضانا و آیا گئدن عصرده آرامیزآشیلماز سدلرده چکیلمیشدیر .

محترم استاد سیز حقلی اولاراق آذربایجانین قطران ،خاقانی و نظامی کیمی جهانشمول شهرت قازانمیش عالم ،صنعتکار وداهی اولادلارـ یله فخرائدیر واونلارین آدینا آکادمی ،انستیتو و خیابانلارآجیرو هیکل لریله شهر ومیدانلارینیزی بزه‌یرسینیز .البته‌کی،اونلارین ترجمهٔ حاللری‌وخیالی اولسادا شکل لری سیزده باسیلان ویایلان کتابلارـ رین باش صحیفه‌لرینه آلینا جاقدیر .لکن بیزده وضع باشقادیر .سورادا اوزون ایللر اونلارین یالنیز فارس دیلینده یارادیجیلیغی دیلیمیزی انکار و امحاء ائتمگه بهانه قرار وئرمیشلر وسیردن ده اونلارکیمی

وطنیمیزین خلف اولادلاری(!) اولوب اونلارین یازیغی دیلده (یعنی فارسجادا) یازماغیمیزدا اصرار ائتمیشلر.صونرا بورادا هرکس قطران، خاقانی،نظامی و اوحدینی آز- چوخ تانیر و هئچ اولماسا آدلارینی ائشیدیبدیر.اونلارین اثرلری دفعه‌لرحه‌چاپا ولموش ومکتب‌لرده اوخوتدورولموشدور بوگون ده هریئرده اونلارین آدی و هر کتابخانادا اثری موجوددور و اما زمانیمیزین شرطلرینه اویقونلاشاراق پهلوی‌رژیمی نین قاطی یاساقلارینا گؤره فارسی یازان شاعرلریمیز حقینده !! اگر بو کیمی شاعرلریمیز بیرقطعه‌ده اولسا اؤز آنا دیللرینده یازمیش اولسالار من اونلارین بیرقطعه تورکی شعرلریله بیرلیکده فارسی شعرلرینده نمونه‌لر گتیریب‌خلقیمیزه تانیتدیرماغا حاضیشام وحتی اثرلرینی تورکی یازان شاعرلریمیزین ده فارسی شعرلری وارسا اونلاردا نمونه‌لر وئرمیشم. بو کتابین بیر خصوصیتی وارسا بوندان‌عبارت دیر.بودا بیزیم‌استاد کیمی صون درجه‌حسن نیتیمیزی وفارس‌دیلی وادبیاتینی اؤز آنا دیلی و ادبیاتیمیز کیمی سئویب‌منیمسه‌دیگیمیزی گؤسته‌ریر.لکن بوحقیقته‌ده اعتراف‌ائتمک لازیمدیرکی،تاریخ ده خصوصا صون یاریم عصرده بیزیم حسن نیتیمیزدن،ان صاف‌وصمیمی دویغولاریمیزدان سوء استفاده ائتمیشلر.اگر سلجوقلولار و اونلارین خلفلری،شیروانشاهلارین یاریسی قدر اؤز دیللرینه باغلی اولسایدیلار آذربایجان داهی لری نین یاراتدیغی شاه‌اثرلر بوگون علیهیمیزه‌دگیل اؤزلهیمیزه حسابیمیزا یازیلار و آدلارینی گتیرمکدن اوتاندیغیم بیرپاراشوونیست وساتقینلار دیلیمیزی و مدنیتیمیزی انکار ائتمگه جسارت‌ائده بیلمزدی لر.

اسلامی انقلابین گتیردیگی حریت‌ها واسیندانفس چکمه‌گه‌باشلادیغیمیز گونلردن خلقیمیزه‌دیل و ادبیاتیمیزی اؤگره‌تمک و انکار ائدیلمیش هویتی نی تانیتماق‌فکری انسانی‌و قومی بیروظیفه‌کیمی بوساحه ده ایشه باشلاماغیمیزسبب‌اولدو. او زامان‌طاغوت‌رژیمیندن یئنی قورتولدوغوموزاوچون سیزده‌کی علمی - ادبی قاینا قلاردان ایسته‌دیگیمیز کیمی فایدالانماغا امکانلاریمیز یوخ ایدی.الیمیزده اولان موجود قاینا قلاردان و داها قاباخدان‌اوخودوغوموز کتابلاردان استفاده ائده‌رک وارلیق درگی سینی(مجله‌سینی) چیخارماغا باشلادیق . بیرینجی ایلین صونوندا

آذربایجان ادبیات تاریخینه بیرباخیش "آدلی مقاله‌لریمی بو آددا کتابین بیرینجی جلدی ایچه‌ریسینده نشرائتدیم .بوکتابا درگیمیزین باش محرری دوکتور حمید نطقی ده لطف ائدیب فاضلانه بیرمقدمه یازدی کتابدا استادین اشاره ائتدیگی قصورلاردان باشقا دا نقصانلاروار دیر هله ×۱× عصر جنوبی آذربایجان شاعر ویازیچیلاری نین بیرقسمی و ۲۰– نجی عصرین هامیسی داها یازیلما میشدیر .امیدائدیرم گله‌جکده شمالی آذر – بایجان قسمینی بیتیردیکدن صونرا جنوب قسمینی یازماغا امکانیمیز اولسون .نئچه‌آی دیرشمالی آذربایجان معاصرشاعر ویازیچیلار حقینده قاپاناق (منبع)الده ائده‌بیلمه‌دیگیمیز ایچون بومقاله‌لری ادامه‌وئره بیلمه‌دیک .انشاءاله یاخیندا الیمیزه چاتان قاپاناقلاردان فایدا لانارا ق بو مقاله‌له‌ره‌دوام ائده‌جگیک .

بو ایضاحلارین صونوندا محترم استادیمیز آکادمی سیین حمید آراسلی یه بیردفعه‌داها تشکر وحرمتلریمی تقدیم ائدیب محترم استادین دگرلی قیدلرینی الدن گلدیگی قدر گله‌جک نشریمیزده نظره آلماغیمی امید ائدیرم .

دوکتور جواد هیئت

بسم الله الرحمن الرحیم

هجری ۱۴ـ اینجی عصر ویا میلادی ۲۰ـ اینجی عصرده آذربایجان ادبیاتی

۲۰ـ اینجی عصرده آذربایجان ادبیات تاریخینی شمالدا و جنوبدا آیری ـ آیری مطالعه ائتمک لازیمدیر.

الف ـ ۲۰ـ اینجی عصر شمالی آذربایجاندا فرهنگ و مدنیت باخیمیندان ترقی و غربی لشمه دؤوریدیر.

بو عصورده‌کی ادبیاتی ایکی دوره‌یه آییرماق لازیمدیر :۱ـ بیرینجی سی شوروی رژیمیندن قاباخکی دؤوره یعنی بوعصرین باشیندان ۱۹۲۰ یه قدر اولان ادبیات.

۲ـ ایکینجی دؤور سوویت حکومتی آذربایجاندا ایش باشینا کئچدیک دن صونرا عمله‌گلن ادبیات ویا سوویت ادبیاتی.

بیرینجی دؤوره ادبیاتی ۱۹۰۵ دن صونرا یعنی روسیه‌بیرینجی انقلابیندان صونرا ،یئنی بیر خیز و انکشاف تاپمیش و ۱۹۱۸ ده تشکیل تاپان و ۱۹۲۰ یه‌قدر دوام ائدن مساوات حکومتی زمانیندا دوام ائتمش دیر. ۱۹۰۵ دن اولکی ایللر ادبی حریانلار ۱۹ـ اینجی عصرین صون ایللر ینده‌کی جریانلارین دوامی اولموشدور.

۱ـ بیرینجی دؤوره ـ (۱۹۲۰ ـ ۱۹۰۵) :

۱۹۰۵ ده روسیه ژاپوندان شکست یئدیکدن صونرا روسیه‌ده اولان انقلا ـ بین نتیجه‌سینده تزار رژیمی نین تضییق و خفقانی موقت بیرزمان اوچون خفیفله‌دی .بو صیرادا آذری جمعیتی نین احتماعی و اقتصادی بنیه‌سینده تجارت و صنایع کاپیتالیزمی انکشاف ائتمیش وباکو نفت صنایعینده آذری سرمایه‌سی مهم بیر یئر اشغال ائتمیشدی.مهم‌بیرقسمی

روس مدرسه لرینده وبیرقسمی دا استانبول دا تحصیل ائتمیش وغرب فرهنگ و مدنیتینه آشنا اولموش منور و مترقی گنجلر ،آذری بورژووازی سی و زنگین لری نین کؤمگیله آذری تورک و مسلمان جمعیتی نین باشیناکئچیب اونو قیصا بیرزماندا تشکیلاتدیردیلار ،خیریه جمعیت لری وتدریس دیلی تورکجه اولان مدرسه لر قوردولار ،مطبعه لر ،روزنامه لر ومجله لر تاسیس ائتدی لر .

بوفعالیت لرین مهم مرکزی باکی ایدی ۱۸۸۷ ده ایلک دفعه اولاراق معلم حبیب محمودبگین تشبثیله (اقدامایله) آچیلان روس ـ مسلمان مکتب ـ ینده ۴۲ محصل واریدی .۱۹۱۳۰ ده اصول جدید دئیلن اروپا سیستملی مکتبلرین صاییسی باکیدا دوققوزاچیخمیشدی .آیریجا ۸ روس ـ تبورک قیز مکتبی ده آچیلمیشدی .مکتبلرده آنادیلی مهم درسلر صیراسینا کئچمیشدی.ایلک تورکجه الفبا درسی کتابی(وطن دیلی) ۱۹۱۰ دا بوراخیلمش دی. یئنی نسله آخوندزاده ،واقف و سیدعظیمین اثرلریندن نمونه لر وئریلیردی .

تازا ائسمه گه باشلایان آزادلیق هوا سیندا هرکس سیاستله علاقه له نیر وغزئته وژورنال(مجله)اوخوماغا باشلادی.آزبیرزمان ایچه ریسینده مختلف غزئت ومجله لر چیخدی وهربیری بیرعده منورلری اؤز اطرافیناتوپلاماغا موفق اولدی.بودؤوره ده بیرطرفدن روس حاکمیتی وتحکمی،دیگرطرفدن تزار دستگاهی نین حمایه ائتدیگی مسیحی اقلیت لرده کی ترقی وتکامل و بو وضعین مسلمان آذری لرین منفعتلرینی تهدید ائتمه سی آذری تورکلری ـ نین تمام طبقاتیندا بیراویانما وجوده گتیرمیشدی.بووضعیت ۱۹۰۵ ده تزار حکومتی تحریکیله ارمنی لرین باکی یا هجوم وقیرقینیندان صونرا داها دا شدتلندی.۱۹ـ اینجی عصرده میرزا فتحعلی آخوندزاده وخلف لری غرب مدنیتی تاثیری آلتیندا اسکی یاشاییش تلقی سینی وایران فرهنگی نین نفوذونو آرادان آپارماغا چالیشدیلار ،لکن بودؤوره ده یالنیزایران تاثیرلرینه وارتجاع عنصرلرینه قارشی دگیل روس فرهنگی نین وروس کاپیتالیزمی ـ نین تحکمونه ودیگرمسیحی عنصرلرین رقابتینه قارشی داتشکیلانماق ،آذری تورکلوغونو متشکل بیرقوت حالینه گتیرمک ودیگرتورکلرله مشترک،مستقل بیرفرهنگ یارلتماق ایسته ین شعورلوبیربورژووازی نین فعالیتی گؤزه چارپیردی.کریمه ده اسماعیل قاسپیرالی نین چیخاردیغی ترجمان غزئته ـ سی نین شعاری اولان(دیلده ،فکرده ،ایشده بیرلیک)دستوروبؤتون تورک

اؤلکه‌لرینده اولدوغوکیمی آذربایجاندا دا بیرچوخ گنجلرین توجهینی توركیه‌یه جلب ائتمیشدی،لکن آذری تورکلرینده عصرلرجه حاکم اولان شیعه، ایران تاثیری ایله ایرانا نسبت علاقه‌حسی آرادان گئتمه میشدی.بوندان باشقا اسلام‌عالمینده فکر وایش بیرلیگی ده مخصوصا سیدجمال الدین اسد آبادی نین انقلابچی حریانی نین تاثیریله بویئنی نسلده موجودایدی.

لکن بوتمایل وعلاقه‌لره رغماً ،ایراندا قاجارلارین،توركیه‌ده عبدالحمیدین مستبدومرتجع اداره‌لری آذری گنجلیگی اوچون امید وئریجی دگیلدی.۱۹۰۸ ده توركیه‌ده مشروطه انقلابی ومخصوصا بالکان حربینیدن صونراقوتله‌نن ملیّتچیلیک وآزادلیق جریانلاری آذری گنجلرینی یئنی‌دن توركیه‌یه متوجه ائتدی.وضعیتین بوشکلده انکشافینا احمدآقا اوغلووعلی بیگ حسین زاده‌وا ونلارین همفکریولداشلاری دایاردیم ائتدیلر.

احمدآقا اوغلوفرانسه‌ده تحصیل ائتمیش وپاریسده ژوُن تؤرک(J.Turcs) دئیلن عثمانلی انقلابچیلاریلا یاخیندان تانیش اولموشدی.

علی بیک حسین زاده استانبولدا طب فاکولته‌سینی بیتیرمیش و تورک یونان حربینه شرکت ائتمیشدی.علی بیگ حسین زاده احمدآقا اوغلوایله برابر۱۹۰۵ تموزآیيندا حیات غزئته‌سینی چیخارماغا باشلادیلار.غزئته حاجی زین العابدین تقی یفین مادی یاردیمی وعلیمردان بیگ توپچی باشی نین مدیریتی ایله ایشه‌باشلادی وآزبیرزماندا بیرعده منوری اطرافینا توپلادی.عمری قیصا اولان حیات غزئته‌سی باغلانینجا احمد آقا اوغلو عیسی بیگ آشوربیگلی نین پولیله ارشاد غزئتی نی وعلی بیگ حسین زاده‌ده ۱۹۰۶ دا فیوضات مجله‌سینی چیخاردیلار.

ارشادین اطرافیندا توپلانانلار آراسیندا محمدامین رسولزاده دکتر نریمان نریمانوف (صونرادان شوروی زمانیندا آذربایجان رئیس جمهوری اولموشدور)،عزیر بیگ حاجی بیگ اوف (مشهور کومپوزیتور) کیمی شخصیت لر وارایدی.فیوضاتچی لاردا احمد کمال،صبری عیوض‌زردابی،محمدهادی شامل جلیل زاده کیمی توركیه‌چیلیک طرفدارلارینی اطرافیندا توپلامیش دیلار.بونلاردان باشقا ۱۹۰۶ دا جلیل محمدقلیزاده‌طرفیندن ملانصرالدین چیخماغا باشلادی،ملانصرالدین آذربایجان مفکوره‌سینی منیمسه میش وخلق ـ ین دیلیله یازیلان طنز و هجوغزتی اولوب دیگر غزته ومجله‌لردن چوخ چوخ داها نفوذلووا وُزون عمرلی اولموش و آذربایجاندان سوای ایران، توركیه‌ودیگریاخین شرق اؤلکه‌لرینده ده اوخونوردی .

فیوضات و فیوضاتچیلار : دوکتورعلی بیگ حسین زاده طرفیندن نشر ائدیلن فیوضات محله‌سی آذری ادبیاتی سین تکامل تاریخینده درین بیر ابزبورا خمیشدیر .علی بیگ حسین زاده بؤیوک بیرشاعر اولمادیغی حالدا حقیقی بیر هنرمندایدی.تورکیه شاعرلریندن عبدالحق حامدوتوفیق فکرته واستانبول لهجه‌سینه حئیرانیدی و بولهجه‌نی قفقازتورکلری آراسیندا ادبی لهجه‌اولاراق یایماق ویئنی آذری ادبیاتی نی بولهجه‌اؤزه‌رینه قورماق ایستیردی.

فیوضات جریانینا صونرادان محمدهادی،حسین جاویدکیمی ایده‌آلیست و ملیتجی شاعرلرده قاتیلدیلار.

فیوضات جریانی تورکیه‌ادبیاتی تاثیریله‌شعرده وجوده‌گتیردیگی تازالیقلارلا کلاسیک ادبیاتین نفوذونا قطعی بیرضربه‌ووُردی.ایده‌ئولوژی باخیمدان تؤرکلوک ،اسلام و غربلی لشمک پرنسیب لرینه باغلیدی واسلام اعتقادلی،فرنگ فکرلی واوروپاقیافتلی اولماغی تبلیغ ائدیردی.

بومحله‌ده شکسپیر ،شیلرین اثرلریندن ترجمه‌لر ،بؤیوک روس یازیچی سی تؤلستوی و بؤیوک عالم مندلیفون حیات و فعالیتینه‌حصراؤلؤنموش مقاله‌لر چیخیردی.عین حالدا مصر ،ایران وبؤتون مسلمان مملکتلرده‌کی مبور ،روحانیلر ،مدرسه‌لر حقینده‌معلومات وئریلیردی بو ژورنال(مجله) ۱۹۰۶ نوامبریندان ۱۹۰۷ اکتبرونا قده‌ر ۳۲ نمره چیخمیش و صونرا باغلانمیشدیر .

فیوضات جریانی آذری ادبیاتینا یئنی بیرلهجه ،شعروایده‌ئولوژی گتیردیگی حالدا اونون فعالیتی منورطبقه‌نین محدودبیرزمره‌سینه منحصر قالدی وگئنیش خلق طبقه‌لری آراسینا یایلاماماسدی.

آخوندزاده مکتبی :آخوندزاده مکتبینه‌صادق قالان بؤیوک خلق زومره‌سی مخصوصانثرنوع‌لرینده یئنی تآتر،رومان و کیچیک حکایه یازماقدا اؤن دوقوزونحو عصردن بری گلن عنعنه‌یی تعقیب ائتدیلر،وخلق حیات و معیشتیندن آلینمیش موضوعلاری خلق دیلیله‌یازماقدا اصرار ائله‌دیلر.

بونلار دیل مسئله‌سینده‌فیوضاتچیلارا شدتله‌هجوم ائدیردیلر.اونلارین عقیده‌سینه‌گؤره‌عثمانلی لهجه‌سی یاخود آنجی(اجنبی)کلمه‌لرایله دولو مصنوعی وآغیربیردیلدی وآذری خلقی تؤرک اولماقلا برابر بودیل ایله یازیلان شعرومتنلری آنلیایملمزدی.بونون اوچون آخوندزاده‌نین آچدیغی

یولدا دوام ائتمک و یئنی آذری ادبیاتینی خلق دیلی اؤزه رینه قورماق لازیمدی. البته بو تنقیدلر دؤغرودا ایدی لکن اوزامانکی آذری تورکجه سی ده ادبی شکلده یازیلاندا خلق تورکجه سیندن آرتیق فارسجایا بنزه ین قاریشیق بیردیل ایدی. بونونلا بئله فیوضاتچیلار دا گئت ـ گئده داها ساده و تمیز تورکجه ایله یازماغا باشلادیلار. چونکی بوزامانلار (۱۹۱۸ـ ۱۹۱۲) تورکیه ده ده دیلده و ادبیاتدا ملی لشدیرمه جریانی قوتلنمیش دی.

آخوندزاده مکتبینی تعقیب ائدنلردن دوکتور نریمان نریمانوف[1] جلیل محمدقلیزاده و سلطان مجیدغنی زاده وتآتر ادبیاتی ساحه سینده نجف بیگ وزیرلی و عبدالرحیم بیگ حق وئردی بو دؤوره ده ده فعالیتلر ـ ینه دوام ائتمیشلر وخلق اؤزه رینده فیوضاتچیلاردان داها چوخ مؤثر اولموشلار.

بودؤوره ده آذربایجان تآترصحنه سینه چوخ قیمتلی آرتیست لر چیخمیش و عزیرحاجی بیگ اوف کیمی کومپوزیتوریئتیشمیشدیر. عزیرحاجی بیگ اوفون بسته لرده یگی اوپرا و اوپرتلر (آرشین مال آلان) و (اؤ اؤلما سین بؤ اولسون) یالنیز آذربایجاندا دگیل بلکه بوتون قفقازوحتی روسیه ده ده بؤیوک رغبت گؤرموش وبئله جه ده آذربایجان ملی موسیقی سی نین تمه لی قویولموشدیر.

ره آلیزم: ۱ـ انقلابی ساتیرا و یومور (طنز و هجو): ۱۹۰۵ انقلابیندان صونرا آذربایجان ادبیاتیندا مضمون و کیفیتجه بؤیوک دگیشیک لیک عمله گلدی. شاعرو ادیبلر معیشت موضوعلاریندا، اجتماعی ـ سیاسی موضوعلارا گئچدیلر و گونون ضروری مسئله لریله، حاضرکی سیاستله، فعله وکندلی حرکاتیله یاشاماغا باشلادیلار. بیرطرفدن کؤهنه دونیانی، بنؤوره سیندن لاخلامیش اولان فئودال مناسبتلری یئخیب داغیتماق، اوبیر طرفدن قورتولوش (نجات)، انکشاف، یئنی حیاتا اؤچون پلان و پروگرام

---

۱) دوکتورنریمان نریمانوف بهادر و صونا آدلی اثریله آذری ادبیاتی نین ایلک مهم رومانینی یازمیش بوندان باشقا نادرشاهین رومانی ومکتبا و ـ چون آثارینی یازمیش کتابین مولفی دیر. شوروی رژیمینده ده آذربایجانین ایلک جمهورریئسی اولموشدور. مزاری مسکودا قیزیل میدانداؤن ایکی سوویت بؤیوکلری آراسیندادیر.

وئرمک وظیفه سینی قارشی لارینا قویا راق ،ادبیاتچیلار کؤتله یه مراجعت ائتدیلر و اونون منافعینی افاده ائتمگه چالیشیردیلار .اونلارا ثرلرینه دن باشقا عملی ایشلری،اجتماعی فعالیتلریله ده مبارزه ده اشتراک ائدیردی لر ،ج. محمدقلیزاده ،ع.صابر ،م.سعید اوردوبادی و ع.حق وئردی یف یازیچی اولماقلا برابر مشهورخلق معلمی،بؤیوک مطبوعات خادملری ایدی لر .بوزامان ادبیاتین باشلیجا موضوعو معاصرجمعیتین یاشایشی ایدی نه عاشقانه خلق افسانه لری ونه ده تاریخی قهرمانلیق داستانلاری.بیرینجی دفعه اولاراق ادبیاتدا فعله نین حیاتی عکس ائدیردی.

اکینچی نین وحشی جه سینه استثماری وحقوقسوزلولوغو ،کؤهنه دنیانین ظاهراً کُمدیالاری،اصلینده ایسه فاجعه لری بؤتون دهشتی ایله قلمه آلینیر دی.ره آلیست یازیچیلار باجاردیقجا یئنی حرکاتا اشتراک ائتمگه چالیشیردیلار .ره آلیزم بودؤوره ده باشلیجا استقامت وئرن اسلوب اولمو ـ شدی .

بودؤوره ده کی ره آلیزم ۱۹ـ اینجی عصردن فرقلی ایدی.بوزمان آمان سیز تنقیدوافشا ایله برابرساتیراچوخ یؤکسک سویّه یه قالخمیشدی و یازیچیلاردا بوسبکه عمومی بیرمئیل ظهورائتمیشدی.ادیبلرخلقی ساتیرا ایله یالنیز گؤلدورمگه کفایتلنمیر بلکه اونلاری اؤیاتماق ایسته یردی لر .بوندان باشقا بوعصرین ره آلیست لرینده گؤلوش ایله یاناشی گؤز یاشلاری نین غضب ایله مرحمتین، سئوینج ایله کدرین،کسگین ساتیرا ایله حزین لیریکانین یاناشی انکشاف ائتدیگینی گؤرورؤک ،آذزی ادبیا ـ تی نین ان گؤزه ل خصوصیت لرینده ن بیری اولان اؤمانیزم (انسانپرور ـ لیک)بو یول ایله اؤزونو گؤسته ریردی.صنعتکارلار (هنرمندلر)اجتماعی خسته لیکلری (مرضلری)گؤسته ره رک ،استثمارچی لاری طفیلی ومرتجع لری افشا ائده رک اونلارین داخلی،معنوی نقص و بؤشلوُقلارینا گؤلور وعینی حالدا آشاغی طبقه لرین حالینا آغلاییردیلار ،ساتیرا فلسفی سویه یه قالدیریلمیشدی .

ره آلیزمین بو اساسی جهتلرین جلیل محمدقلیزاده ،عبدالرحیم بیگ حقوئردی اوف وشاعرعلی اکبرصابرین یارادیجیلیغیندا صون درجه یوکسک سویه یه چیخمیشدی.بو اوچ شخصیت ۲۰ ـ اینجی عصرده شوروی رژیمینه قدروحتی بیردرجه یه تک شوروی انقلابیندان صونراکی آذری ادبیاتیندا داخی ان یؤکسک سیمالاردیر ،دؤورون بؤتون اجتماعی ـ سیاسی حادثه لرو

مسئله‌لری بونلارین صنعت آینا سیندا عکس اولونموشدور.

ملانصرالدین محله‌سی اطرافیندا توپلانان یازیچیلاری، بعضی مؤلفلر فرانسه‌ده‌یوک انقلابینا زمینه‌حاضیرلایان آنسیکلوپدیست‌لره بنزه‌دیرلر. حقیقتا بویازیچیلار آذری خلقی اوچون اوندان دا آرتیغینی ایفا ائتمیشلر. اساسا ۱۹۰۵ دن ۱۹۲۰ یه‌قدر اولان دؤوری مزاح و ساتیریک ادبیاتین آلتین دؤوری (دوران طلائی) آدلاندیرا بیلیریک. بودؤوره‌ده آذربایجاندا بیرچوخ طنز و هجو مجله و روزنامه‌لری بوراخیلیردی کی اوحمله‌دن ملانصرالدین دن باشقا، طوطی، زنبور، کشکول، مرآت، مشعل، مزه‌لی، لک‌لک و شیپوری سایا بیله‌ریک.

ملانصرالدین‌بن‌بحث ائتدیگی مسئله‌لر تکجه‌آذربایجانی علاقه‌لندیرن مسئله‌لر اولمایيب‌بوتون اورتا شرق و اسلام مملکتلرینی علاقه‌دارائدن مسئله‌لر اولدوغو اوچون تورکجه‌دانیشیلان هر اؤلکه‌ده بو مجله‌اوخوور وعلاقه‌ایله تعقیب ائدیلیردی. بومجله‌نین یازیچیلاری بوتون یارا‌دیجیلیقلاری بؤیوُنحا" دوزه دوز، اگری یه اگری "دئمیشلر و زوّربالیق وحقسیزلیکله مبارزه آپارمیشلار.

جلیل محمدقلی زاده (۱۹۳۲- ۱۸۶۸) : جلیل محمدقلیزاده‌آذربایجان ادبیاتیندا یئنی بیرمکتب وحتی یئنی بیرجیغیر آچمیش بیریازیچیدیر. ۱۸۶۸ ده نخجواندا دوغولموش (۱۸۸۸ ده معلم مکتبیندن مأذون اولاراق اون ایل معلملیک ائتمیشدیر. ۱۹۰۴ ده شرق روس غزئتینده محررلیگه باشلامیش و ۱۹۰۶ نین آوریل آیيندان مشهور ملانصرالدین مجله‌سینی نشر ائتمیش و ۲۵ ایل اونون رداکتورو اولموشدور. اولا کیچیک حکایه‌لرله (پوچتاقوطوسو) یازیچیلیق حیاتینا باشلامیش صونرالان مهم اثرلری، اؤلولر، آنامین کتابی و دانا باش‌کندی نین مکتبی نی یازمیشدیر. جلیل بیگ اثرلری نین موضوعلارینی معاصر حیاتدان، جانلی ائل معیشتیندن آلمیشدیر. تاریخی موضوعلاردا بیردانادا اثر یازمامیشدیربؤیوک مشاهده قدرتی اولان بو حقیقت پرست ادیب اؤزخلقی نین یاشایيشینی یاخشی بیلیردی. او همیشه خلق ایچینده یاشامیش، خلقین سئوینج وکدریله عادت و عنعنه‌لریله بؤیوموشدی. اونون ایلک بؤیوک معلمی خلق ایدی، هم مبارزه‌قدرتینی همده الهامینی خلق دن آلیردی، اوناگؤره‌ده خلق چیلیق اثرلری نین هم‌مضمونو همده شکلینده باشلیجا خصوصیت‌دیر. محمدقلیزاده نمایشنامه‌نویس (دراماتورق) اولاراق اؤلولر و آنامین کتابی

اثرلریله مشهور اولموشدور. اون ایل آرا ایله یازیلان بو اثرلرین بیرینجی سی کؤهنه حیاتا، ایکینجی سی انقلابدان اولکی تازه حیاتا حصر اولونموشدور.

اؤلولر اثرینده اسکی اعتقادو اجتماعی مناسبتلروحهالت نتیجه سینده شعورسوز بیر کوتله یه چئوریلمیش عوام، نادان حماعتی گؤسته ریر. فیریلداقچیلار مذهب آدینا بوعوا ملارین جانینا دالاشمیشلار، استثمارچیلار اونلارین امکلرینی استثمار ائدیر. اؤسته لیک اونلارا آغالیق ائدیردیلر

شیخ نصرالله مذهبی، قولدورلوک تفنگینه چئویرمیشدیر. خراسانداندان آراس قیراغینا، نخجوانا قدر شهروکندلری گزیر "معجزه" گؤسته ریب سؤزده حضرت محمدامتینه خدمت ائدیر، بو "معجز" لری گؤره ن یوخدور اما اینانماغا دا کیمسه حقلی دگیلدیر. شیخ نصرالله قبرستاندا اهالی دن "دیر" یلمه سینی ایسته دیگینیز اؤلولرینیزین آدلارینی وئرین "سیاهه (لیست) ایسته ینده چوخلاری سوُسوُر. کنارا چکیلیر. بونون معناسینی مؤلف کئفلی اسکندرین دیلیله بیان ائدیر: "آما زمانیکه رجعت مسئله سی اورتالیغا قویولدو و شیخ نصرالله اؤلولرین دیریلمک اختیارینی قویدو سیزین قاباغینیزا راضی اولمادینیز اؤلن قارداشلاریٔنیزین، باجیلارینیزین و عورت- اوشاقلارینیزین دیریلمه گینه! نییه؟ نیئیه راضی اولمادینیز اوندان اؤترو کی، قارداشلارینیزین آروادینی آلمیسینیز اوندان اؤترو کی اؤلن دوستلارینیزین یتیملری نین مالینی یئمیشسینیز. راضی اولمادینیز کی، دیریلیب گلسینلروسیزین عمللرینیزی گؤروب دئسینلر: تؤف سیزین اؤزونوزه"!

کئفلی اسکندر و شیخ نصرالله بیر- بیریله ووروشان ایکی جبهه دیر بیرینجیسی خلقین حقیقت حسینی افاده ائدن بهلول دیوانه (داننده) تیپ لی هم سرخوش وهم آییق - صاییق بیرآدامدیر، ایکینجیسی ایسه فیریلداقچی و طفیلی زمره نین نماینده سی دیر. اسکندراخلاقسیزلیق شعور سوزلوق اوجوندان شرابا توُتولمامیشدیر بلکه هئچ ده شراب دؤشگونو دگیلدیر. یالنیز اجتماعی فاجعه لری گؤروب تاثرونون شدتیندن واؤزونده مقاومت قدرتی گؤرمه دیگیندن بو وضعیته دؤشموشدور. جلیل محمد قلیزاده تصادفی اولاراق ملانصرالدین تخلصینی سئچمه میشدیر.

اسلام فرهنگینده ملانصرالدین و بهلول داننده اؤزلرینی ده لیلیگه ووُراراق اؤره کلرینده کینی دئمه گه یول تاپمیشلار. حاکملر بوآدامللاری

ده‌لی صانیب سؤزلرینه اهمیت وئرمیردیلر .بئله‌لیکله دولت دایره‌لریندن قوْوْلموش اولان حقیقت بو "دیوانه "لرواسطه‌سیله یاشادی وبیرآزدا رونق تاپدی.ادیبین اؤلولر پی‌یئسینده سئچدیگی قهرمان کئفلی اسکندرقسماً بوافسانه‌وی شخصیتلرین رؤلوُنو اوینا میشدیر.

اؤلولر اثرینده ادیب ،اسکندرین دیلیله‌اؤزوطندا شلارینی اویانما غا چاغیریر.

دانا باش‌کندی نین مکتبی آدلی اثرینده معارف مسئله‌سینی وخلقین آیدینلانما ضرورتینی اوْرتایا قوْیوُر ،بوُرادا باش وئرن حادثه‌لر شیخ نصرالله‌نین معجزه‌لریندن صونرادیر ،شیخ نصرالله بوکنده‌بی آبرواولوب گئتمیش واونون یئرینه معلم‌حسنوف گلمیشدیر .حسنوف خلق طرفیندن یاخشی قارشیلانمیرمخصوصا چار(تزار)مامورلاری لباسیندا گلدیگی اوچون خلق اوندان اوْرکوب قاچیر .بوتون چتینلیکلروآنلاشیلمازلیقلارا رغماً حسنوف دانا باش‌کندینده مکتب تشکیلینه موفق اولور.

آنا مین کتابی نداکی احوالات وحادثه‌لرئچه‌ایل اؤلولر و دانلباش کندی نین مکتبیندن صونرادیر .بورادا حیاتی تصویر اولونان منورعائله عبدالعظیم کیشی نین عائله‌سیدیر.

حادثه‌لر ۱۹۰۵ انقلابیندان صونراکی بورژووا مدنیتی نفوذی دوُرونه عائددیر .زهرا بیگیمین اوچ اوغلووبیرقیزی واردیر .بؤیوک اوغلورستم بیک پطرزبورگ دا اوْخوموش ودانیشاندا روس سؤزلرینی ایشله‌دن بیر منوردیر .اورتانجیل اوغلومیرزا محمدعلی نجف‌ده تحصیل آلمیش وهمیشه فارس‌کلمه‌لرینی سؤزلرینه قاتان مسلمان منوری دیروایران تربیه‌سی طرفداری دیر.

ایشی الهیات تدریسی دیر .کیچیک اوغلو صمدواحد استانبول دا ادبیات فاکولته‌سینی بیتیرمیش وهمیشه عثمانلی لهجه‌سیله دانیشان بیر توركچی دیروعثمانلی تربیه‌سی طرفداری دیر .وشعریازماقلا مشغولدور بواوچ قرده‌شین یگانه‌باجیسی گل بهار ،آناوقرده‌شلرینی سئوه‌ن ساوادلی،عصمتلی و کمالللی بیرآذری قیزی دیر .زهرا بیگیم‌ده حقیقی بیر آنا دیر ،بالالاری نین هامیسینی عینی محبتله سئویروا ونلارین بیری اوچون اوْره‌گی بیرتیکه‌دیر .رستم‌بیگ جمعیت خیریه‌نین باشی دیروقردشلری وخانمی زیورخانم‌دا بوجمعیتین جلسه‌لرینه‌اشتراک ائدیرلر .بونلار مکتب برنامه‌سی وآحلارین عریضه‌سی والهیات درسلری باره‌سینده مذاکره

ائدیرلر. بو اثرده عوام ایله اوخوموشلار، رعیت ایله حکومت و آشاغی کوتله لر ایله امتیازلیلار آراسیندا کی تضادلار تصویر ائدیله رک آچیقا چیقا ریلمیشدیر.

۲۰ ـ اینجی عصرین ایلک ایگیرمی ایللرینده آذربایجاندا،

اوّچ مهم جریان وارایدی بوجریانلار یئرلی اولماقلا برابر خارجی عاملرده اوزمانلاردا تاثیرسیزدگیلدی. بونلاردان بیری قدیملردن قالان و گئت ـ گئده ضعیفله ین فارس ـ اسلام تاثیری ویا ایران تاثیری ایدی. ایکینجیسی ملیتچیلیک و تورکچولوک جریانی ایدی بو جریان ۱۹۰۸ ده تورکیه ده واقع اولان انقلابدان صونرا شدتلنمیش و بیرچوخلاری نین توجهینی تورکیه یه جلب ائتمیشدی. اوّچونجوسی چار روسیاسینی تقلید ائدن، روسلاشما و اوروپالیلاشما جریانی ایدی.

آنامین کتابیندا کی تیپلرهربیری بوجریانلاری تمثیل ائدن آدام لاردیر. محمدعلی بیرینجی جریانی، صمدواحدا یکینجی جریانی ورستم بیگده اوّچونجو جریانی تمثیل ائتمکده دیر. بومختلف وضدجریانلارقارداشلار آراسیندا اختلاف و آیریلیق سالمیشدیر. وطنی تمثیل ائدن آنا زهرا بیگیم، اوغوللاری آراسیندا گؤردوگو بو اختلافدان اضطراب چکیر، هیجانا دوّشور. او اؤزونو ایتیریر، نه ائده جگینی بیلمیر. رستم بیگ آناسی نین تلاشینی گؤرونجه اونو بئله باشاسالیر: آنا نه قدرکی بیز، اوخودوغوموز کتابلاریمیزا اینانیریق بیزنتجه مهربان یولا گئده بیله ریک.

جلیل محمدقلیزاده بوآدا ملارین پرستش ائتدیکلری یاپانجی تاثیرلی کتابلارینا قارشی آنامین بؤیوک کتابینی قویور. آنانین کتابی وطن کتابی دیر، وطنین تمیزومقدس قانونلاری، خلقین مین ایللیک فکر و دویغولاری دیر. بوائله بیرکتابدیر کی، بوتون بالالارین، وطن اولادی نین آدی بورادا یازیلمیشدیر. زهرا بیگیم همیشه بونا باخا راق تسلی تاپیر، اولادلاری حقینده هربیرشیرین وعزیزخاطره نی بوکتابدا تاپیر.

"آنامین کتابی" ندا خلقین طالعی مسئله سی گئنیش معنی دا یئر آلمیشدیر. یالنیز معیشت مسئله سی وصاف دویغولار دگیل، عصرین بؤیوک مسئله لری ایره لی سوّرولموشدور.

آنامین کتابیندا زحمتکش خلقین نماینده لری، جماعتین آن آشاغی طبقه سیندن اولان آدا ملار صاف و صمیمی دویغولاریله تصویر ائدیلمیشدیر. ادیبه گؤره، قوُرتولوش، استقلال، آزادلیق اوُغروندا مبارزه ده وطن

اولادی هامی ال ـ اله وئرمه‌لی‌دیر .بواثری مولف "مساوات حکومتی"زما ـ ییندا (۱۹ـ ۱۹۱۸) یازمیشدیر.

حلیل محمدقلیزاده جنوبی آذربایجانلا و اورادا گئچن حادثه‌لرله یاخیندان علاقه‌دار اولوردی.آذربایجان آدلی مقاله‌سینده جنوبی آذر ـ بایجان خلقی نین دؤزولمز وضعیتینی هیجانلا آنلاتیردی :"آخ اؤنودو ـ لموش وطن ،آخ یازیق وطن ! دونیالار تیتره‌دی علملر معلق آشـــدی، فلکلر بیر ـ بیرینه قاریشدی ،ملتلر یوخودان اویانیب گؤزلرینـــی آچدیلار وپراکنده‌دوشموش قارداشلارینی تاپیب ،داغیلمیش ائولرینی بنا ائتمگه اؤز قویدولار.

بس سن هارداسان ؟ ای بیچاره وطن ! بعضی وقت اوتورورام وپاپا غیمی قاباغیما قویوب فکره گئدیرم ،خیالاتا جومورام ،اؤزومدن صوروشو رام کی، منیم آنام کیمدیر؟ اؤز ـ اؤزومه جواب وئریرم کی، منیم‌آنام رحمتلیک زهرابانو باجی ایدی .دیلیم نه‌دیلی دیر؟آذربایجان‌دیلی‌دیر یعنی وطنیم هارادیر ،آذربایجان ولایتی دیر!..

ای تورپاق چؤره‌گی یئیه‌ن تبریزلی قارداشلاریم ،ای کئچه‌پاپاق خوی لی،مشگینلی،سرابلی،خوروسلی و موروسلی قارداشلاریم ،ای مراغه‌لـــی، مرندلی،گلستانلی غول بیابان وطنداشلاریم ،ای اردبیللی،خلخاللی برا درلریم ،گلین،گلین منه‌بیر یول گؤسته‌رین،واللهعقلیم‌چاشیب ،آخر دنیا وعالم‌دگیشیلدی،هرشئی قایدیب اؤزاصلینی تاپدی،هرمطلبه‌ال وورولدی گلین بیزده بیردفعه‌اؤتوروب کئچه‌پاپاقلاریمیزی اؤرتالیغاقویوب بیر فکیرله‌شک ،گؤره‌ک هارادیر بیزیم وطنیمیز .گلین،گلین ای اؤنودولموش وطنین حیریق ـ میریق قارداشلاری !

گلین گؤره‌ک بئشیکده یادملتلرین سؤدونی اممیش ،وطنیمیزدن یا ـ دیرقامیش و ملتمیزدن خبرسیز بیرپارا ملت باشچیلاریمیز سیزه‌نه گون آغلایاجاقلار.

نییه ساکت سینیز ،ای منیم لخت ـ عریان وطن قارداشلاریم!

تبریزده ملانصرالدین ژورنالینی ایراندا یایان بیرمرکزیارادیل ـ میشدی .بومرکز عینی زماندا فکرلرینی(ملانصرالدین) واسطه‌ســـیله انتشار ائتدیریردی.بومرکزین تشکیلاتچیلاریندان بیری ده‌جلیل محمـــد قلیزاده‌نین قارداشی میرزاعلی اکبرمحمدقلیزاده‌ایدی.میرزاعلی اکبر ایران دموکرات فرقه‌سی خادمی شیخ محمدخیابانی نین یانیندا ایشله‌ییر

دی.بو جمعیتین انتباه‌نامه‌سی نین ملانصرالدین ده‌چاپ اولماسی‌دا بور-
دان ایره‌لی گلمیشدیر.

ملانصرالدین ده خیابانی حرکاتینا حصرائدیلمیش مقاله‌لره‌تئز- تئز
راست‌گلینیر.

انتباه‌نامه‌روسیه‌ده‌باش وئرن فوریه (سوسیال دموکرات) انقلابی
مناسبتیله بوراخیلمیشدیر.

انتباه‌نامه‌ده بئله‌دئیلیردی :"قالخین،قیام ائدین! صبح صادق
آچیلدی،موذن تکبیر چکیر،خروسلار بانلایير،ائشیتمیرسینیز مگر، وقت
یئتیشدی ! پس‌غصب اولونان حقوقینیزی نه‌وقت‌آلاجاقسینیز.ایره‌لی !
قانون،عدالت‌و مساوات‌قاباغیندا صف‌باغلاییب دوُرون،ای ایرانین
رشیدوغیورا وْغوُللاری !.. جمعیت‌دموکرات‌مترقیون ایرانیان بوا وغور
دا هئچ بیرفداکارلیقدان‌چکیلمه‌یه‌جک !"

جلیل محمدقلیزاده‌سوویت‌حاکمیتیندن ایکی ایل صونرا یعنی ۱۹۲۲
ده تبریزه، گلیب بیرمدت ژورنالینی اوردا چیخارتدی بوحادثه‌دموکرا
تلارین وآچیق فکرلی اهالی نین آراسیندا بؤیوک سئوینجه‌سبب اولموشدی
جلیل محمدقلیزاده‌صونرا تکرار باکی یه قاییتدی وملانصرلدینی
یئنی دن چیخارماغا باشلادی فقط اعتراف ائتمک لازیمدیرکی، بوندان
صونراکی یازیلاری قاباخکی لار کیمی،کسگین وجاذب اولما میشدیرونهایت
۱۹۲۹ ده یعنی اوچ ایل اؤلوموندن قاباق دا مجله تعطیل اولموشدور.

صابر طاهرزاده ـ (۱۹۱۱- ۱۸۶۲) تنقیدی رهآلیست‌لرمکتبی نین‌ان
بؤیوک شاعری علی اکبرصابرایدی.صابر ۱۸۶۲ ده‌شاماخیدا دوْغولوب‌بؤیو-
موش وسیدعظیم‌شیروانی نین مکتبنده‌اوْخوموش وایلک ادبی تحصیلینی
اوندان آلمیشدیر.جوانلیغیندا یاخین شرقه‌سیاحت ائتمیش وکؤهنه‌دنیا-
نین بوْتون آغیرشرط لروقاعده‌لرینی گؤرموش واونلاری حس ائتمیشدیر.
عباس‌صحت ایله‌تانیشلیغی وخصوصیله‌ملانصرالدین ژورنالیندا چالیشماسی
اونون دنیا گؤروشو انکشافیندا مهم‌رول اوینا میشدیر.کلاسیک ادبیاتی
یاخشی بیلن ودؤورونون اجتماعی وضعیته‌درینden بلدا ولان صابرانقلاب
دؤورونون واویانما زمانی نین فکرلرینden الهام‌آلاراق بؤیوک بیرشاعر
اولموشدور. صابر شعروشاعرلیگی اوچون فکرینی بئله‌بیان ائدیر :

شعر بیر گوهر یکدانه‌ی ذیقیمت دیر
سالمارام وصف‌دروغ ایله اونی قیمتدن

دئیه‌رم هجو ،سؤزوم دوغری ،کلامیم شیرین
اهل ذوقه وئره‌رم نشئه بو خوش‌شربتـــدن

* * *

شاعرم چونکی وظیفه‌م بودور اشعار یازیم
گؤردوگوم نیک وبدی ایلییوم اظهار یازیم
گونی پارلاق،گونوزی آغ ،گئجه‌نی تاریازیم
پیسی پیس ،اگرینی اگزی دوزی هموار یازیم
نییه‌بس بؤیله بره‌لدیرسن اؤقاره گؤزونی
یؤقسا بو آیینه‌ده‌اگری گؤرورسن اؤزونی
شعره مشغول ایده‌رک خاطر غم مایلیمـــی
قؤیوُرام قنشریمه‌اکاغذیمی، چرنیلیمـــــی
گلیرم یازماغا بیرکلمه دوتورسان الیمی
قورخورام ،یانه‌ایچون،چونکی کسیرسن دیلیمی
ای عجب من کی صداقت یولونی آزمییـــورام
هله‌گؤردوکلریمین دؤرددهبیرین یازمییرام

صابر عمرونون صونلارینا ،۴۲ـ ۴۳ یاشلارینا قدر اسکی اصولداغزل، قصیده‌وشرق کلاسکلرینی تقلیداً شعرلریازمیشدیر .لکن بویول واسلوب صا ـ بری اقناع وراضی ائتمیردی،او یئنی سؤز سؤیله‌مک ویئنی فکر بیـــان ائتمک هوسینده‌ایدی.کؤهنه‌شعر اسلوبوآرتیق طراوتینی ایتیرمیـــش و یؤرُوجو اولموشدی،بوزمان صابرمادی ومعنوی احتیاج وسیخینتی ایچنده ایدی.او حیاتدان،اجتماعی قوُرُولوشدان،وطنداشلاری نین وهمده‌اؤزونون وضعیتیندن ناراضی ایدی.همین بوزمانلاردا ۱۹۰۵ ـ اینجی ایل انقلابی باشلادی وبوتون روسیادا اولدوغوکیمی آذربایجاندا باشلانان کؤتله‌ـ وی حرکتلر ،آزادلیق دالقالاری،استبداد قارشی نفرت وغضبی آچیقجا افاده‌امکانی صابراؤچون ایشیقلی بیرالهامچراغی یاندیریردی. صابر آذربایجاندا بیرینجی دفعه‌اولاراق یاشاییشینی،دؤیوب دؤشوندوغونـــی خلق دیلیله‌یازماغی وشعری ان عادی حیات مسئله‌لرینه‌ائندیرمه‌گی ویا خودبومسئله‌لری شعر سویّه‌سینه‌یوکسلتمه‌یی باجاران بؤیوک بیرشاعرکیمی میدانا چیخدی.او ،کوچه‌ده‌گزه‌ن دیلینچی اوشاقدان،"باباسی نین چوُل ـ چوخاسینی بیتله‌ین " ائو قادینیندان،حقیقته گؤزونو بره‌لدن اوخوجو

۱ـ قارشیما ۲ـ دوات

ـ لاردان تۇتموش میرها شیما ،ظل السلطانا ومحمدعلی شاها قدر ،فهله و اکینچی دن تۇتموش ستارخانا قدر ها میدان وهرشئی دن یازابیلیردی . بو وسعت واحاطه قابلیتی شاعرین بیلگی وحیات تجربه سی،درین مشاهده استعدادسایه سینده ایدی.حیات ،عادی یاشایش و معیشت اۇنون یارادیحی لیق منبع ایدی .

صابر شعرده یئنی بیر مکتبین،انقلابی ساتیرا (هجو و طنز)اۇسلو بونون بناسینی قویدو .صابرین یارادیجیلیغینی ایکی باخیمدان مطالعه ائتمک ممکندیر ؛ لیریک و ساتیریک .

لیریکا صابرده اۇزون انکشاف مرحله سی کئچیرمیشدی.بۇنون ایلک و بیرآزدا ابتدائی نمونه لری شاعرین غزللری دیر بورادا نه مضمون نه ده شکل ده بیر یئنی لیک یوخدور . معشوقه یه خطاباً دئیلمیش "مفتون سر زلفونه قلاب گره کمز" مصراعلاریله باشلانان ویا بوکیمی غزللرینده صابر کۇهنه شعرین اسیریدی .

مفتون سر زلفونا قلّاب گره کمز * رنجور لعب لعلینه عنّاب گره کمز
محرابه سجود ائتمه رمای قبله مقصود* قاشین گۇره نه سجده ی محراب گره کمز
آچ زلفونی دیوانه لری بیریئره بیغما *بوفرقه یه جمعیت اسباب گره کمز
یاتماخم زلفونده نگارین بئله راحت* عاشقلره ای خسته کۇنول خواب گره کمز
من نشئه ی لعل لب جانانیله مستم * ساقی منه منبعدمی ناب گره کمز
هجرینده روادیرجگریم قانی تۇکولسۇن* چشمیندن آخان قطره ی خوناب گره کمز
سیراب ائلییوب لعل لبون صابری ای شوخ
تبدار غم عشقینه قنداب گره کمز

یالنیز "شکیبائی "سرلوحه لی و صون غزللرینده اولان یئددی بیت لیک شعرینده متانت ،وقار وافتخارحسّینی ترنم ائتمیشدیر .گرچی بورادا دا یار دان، دل شیدادان وعاشق رسوادان دانیشیر .آنجاق شاعراجتماعی معنی دا اۇزحسب حالینی بیان ائدیر .قارانلیق،جان سیخیجی محیطین آغیرتضییقندن بزه رک ،ایلک مقاومت واعتراض حسّینی،داخلی منلیک قدرتینی و معنوی بۇیوکلوگونو ترنم ائدیر :

یار گئتدیکجه تحسّر دل شیدا دا دورار
عمر واردیقجه هوس عاشق رسوا دا دورار
سیل طعن اۇیله تموجله آلیب دور و بریم
بنزه رم بیرقوجامان داغه کی دریادا دورار

دؤیسه‌ده جانیمی مینلرجه ملالت لپه‌سی (موجی)

زورق همتیم اوّلکی تمنـــــاده دورار
بیستون سینه‌سینه ده‌گسه ده مین تیشه گینه
جوره تمکین ائده‌رک دؤردؤغو ما وادا دؤرار
نقد جان ایسه بهای طلب یار، ایشـــته
جان بکف عاشق صادق بئله سوداده دورار
نه‌غم، اوغراتسادا بیر گون منی افغانه‌زمان
من گئدرسمسه مرامیم گینه دنیاده دورار
دؤرموشام پیش و پس "طعن "ده صابر نئجه‌کیم
اوْ الف لرکی، پس وپیش"اطعنا "[1] ده دورار

بوسبکده یازیلمیش غزللر صابر یارادیجیلیغی نین صونراکی دورلرینده ده دوام ائتمیشدیر. "روحیم!"، "ترانه‌ء شاعرانه"، "استقبال ایچون"، "جوجوق"، "آتالار بزه‌گی" و "تربیه" شعرلری بئله اثرلردن دیر. شاعر محیطه قارشی اؤز احساسینی افاده ایله قالمیر، کؤهنه عادت و قاعده‌لرین حکم سؤردؤگو بیرزماندا احساس وفکر آدا ملاری نین چکدیگی اضطراب و اجتماعی کدری ترنم ائدیر.

* روحوم *

روحوم ای شاهباز حـرّیـت — ها را گئتسن سنیله‌من ده وارام
همّتیم تک فضادا پرواز ائت — شو بدنده فقط اسیریز، زار
اوُچ، اوچ، اوچ سماده‌پرواز ائت — اؤلمه‌گیم‌له سئوینمه‌سین اغیار
تنگنای بدنده وار خفّـــت — عالم اوْلدوقجا من داخی دورارام
آشیان بدنده ائتمه قـــرار — بیرصفا بوُلمادیق بو عالمـــده
یانماسن ده منیم کیمی نـاره — باشقابیر عالمه واریب گئده‌لیم
بوُلاما زسان ملالیمه چـــاره — بیرآووج خاکی خاکه‌ترک ائده‌لیم
صیخیلیرسان، لطیف سن زینهار — مدفن شوم آل آدم ده!
بوُشلا بو جسمی جسم‌من دگیلم — من گئدرسم وار اولسون آمالیم
سنه مشکل اوْلورسا هجرانیم — یاشاسین شهریار حرّیت
من سنین سن منیم دل و جانیم — یاشاسین شهریار حریت
من سنین کندینم (اؤزون) بدن دگیلم — من گئدرسم وار اولسون آمالیم

"جوجوق" شعرینده گنج نسلین حالینه یانان بیرقلب چیرپینیر.

۱ـ شاعر بوغزلین مضمونونو خاقانی شیروانی نین: چنان استاده‌ام پیش و پس طلن ـ که استاده الفهای اطعنا! بیتیندن آلمیشدیر.

شاعرکوچه‌ده‌سفیل،آج و لوّت حالدا گؤردوگو اوُشاغا دیلنچی کیمـــــی
باخمیر ،همین اوَشاقدا وطن اولادینی،گله‌جک نسلی و وطنین گله‌حگیـــنی
گؤرور و اوْنون وضعیتی شاعری حدیندن آرتیق کدرلندیریر .
ای در بدر گزوب اوّره‌گی قان اولان چوحوق
بیرلقمه‌نان ایچون گؤزی گریان اولان‌چوحوق
اشکیله آبروسی ده ریزان اولان چوجوق
مطلوبی نان‌قازاندیغی حرمان اولان چوجوق
انسان کیمی بیلینسه‌ایدی قدر و قیمتـــین
آچمیش اولوردی مکتب ملی حمـــــاعتین
درک ائتمک ایسته‌میر هله بو فیضی ملّتین
قالسین نهان ودیعهٔ فطـــری مهـــارتین
ای احتشام ملتی تالان اولان چوجـــوق
ای دربدر گزیب اوّره‌گی قان‌اولان چوجـــوق
.....
.....
اولسون اسف‌او ملّته کیم بی خیالدیـــر
یاخودخیالی کندینه(اؤزونه) تکثیر مالدیر
یاورؤم (بالاجام)قوُزوم ،یاتانلارآییلماز محالدیر
آنجاق منیمکی ناله ،سنین کی سئوالدیـــر
ای من کیمی تنفره شایان اولان چوحـــوق
مفلوک وخوار وبی سروسامان اولان چوجـــوق

صابرین صون زمانکی لیریکاسیندا اجتماعی چالیشقانلیق،وطنداش‌ـ
لیک محبتی و غیرتی واردیر،او بیرمبارز متفکرکیمی خلقی نین اجتما
عی خسته‌لیکلرینی دوّشونور و بوُنلارین معالجه‌سینه چالیشیردی." بیـن
الملل "شعرینده زمانه‌نین وخلقین خلاصی اوّچون ان ضروری اولان مسئله
نی اورتایا قویور.بوشعر۱۹۰۵ ده‌چار حکومتی نین قیزیشدیردیغی‌ارمنی
مسلمان قیرقینی زمانیندا یازیلمیشدیر.صابربوشعرده‌خلقی قارداشلیغا
امکداشلیغا ،آییقلیغاو فتنه‌کارلارین،بوُلانیق سودا بالیق توتانلاریـن
حیله‌سینی آچماغا چاغیریردی.او منوّرلری و ملتین نفوذلو آدامларینی
خلقی دوّغروُیولا دعوت ائتمگه‌چاغیریردی
عصریمیز خواهش ائده‌رکن اتفاق و اتحاد
حمله‌میز امنیت ایچره آلماق ایستیرکن مراد

بینیمیزده یوق ایکن بیرگونه اسباب تضاد
بو وطن اولادینا عارض اولوب بغض و عناد
مسلمانلا ارمنی لر بینینه دوشدی فساد
یوخ می بیرصاحب هدایت یوخ می بیراهل رشاد
ای سخندانان بو گونلر بیرهدایت وقتی دیر
الفت وانسییته دائر خطابت وقتی دیر

* * *

ایکی یولداش ایکی قونشو بیر وطنده هم‌دیار
عصرلرله عمر ائدوب صلح ایچره بولموشکن قرار
فتنه‌ی ابلیس ملعون اولدی ناگه آشکار
گؤرجهالتدن نه‌شکله دوشدی وضع روزگار
قتل و غارت بیشمار و شهروقریه تاروما ر
الامان بوفتنه‌یه چاره قیل ای پروردگار
ای سخندانان بوگونلربیرهدایت وقتی دیر
الفت وانسیته دائر خطابت وقتی دیر

* * *

فتنه‌لر کیم فاش اولور بیلمه‌م نه‌حالتدن تؤره‌ر
عقل باورائیله‌مز کیم آدمیّت‌دن تؤره‌ر
مسلمیّتدن ویاخود ارمنیّت‌دن تؤره‌ر
شبهه یوقدورجهلدن یا اینکی غفلتدن تؤره‌ر
بومصیبت‌لر بوتون بغض و عداوتدن تؤره‌ر
بو عداوت مطلقا حال ضلالتدن تؤره‌ر
ای سخندانان بو گونلر بیر هدایت وقتی دیر
الفت و انسییته دائر خطابت وقتی دیر

* * *

حقی خلقه بیلدیریب دفع ضلالت ائتمه‌لی
گون کیمی تابان ائدیب پامال ظلمت ائتمه لی
نابجا بو ایشلرین دفعینده غیرت ائتمه‌لی
خاطر معذوردن رفع کدورت ائتمه‌لی
چاره‌ساز صلح اولوب دفع خصومت ائتمه‌لی
صابرا بین الملل تدبیر الفت ائتمه‌لی

ای سخندانان بو گونلر بیر هدایت وقتی دیر
الفت و انسیته دائر خطابت وقتی دیر

بوشعریندن صونرا صابر آرتیق غزل استادی کیمی یوخ بلکه قوتلی و مبارز بیر متفکرو نفوذلی بیرناطق کیمی تانینماغا باشلادی .

ملا نصرالدین ژورنالی ده صابرده بؤیوک تاثیر بوراخمیشدیر .صابر ده اوشاقلیقدان بری معنیٰ لی گولوش قابلیتی وار ایدی.او بونسدان ایتی بیرسلاح کیمی استفاده ائتمگه باشلادی.اویقین ائتدی کی،یئنی و خوشبخت بیرجمعیت قورماق اوچون آدامларین ذهنینی معارف نورایله ، مدنیت ایله ایشیقلاندیرماق و اونلارین روحونا چؤکن جهالتی،نادان ـ لیغی تئزلیکله آرادان قالدیرماق لازیمدیر .وطن تورپاغیندا یئنی حیات، گلزارسعادت سالماق اوچون بوتورپاغی وحشی علفلردن،کؤتوکدن،داشدان وهرجورزیرزیبیلدن تمیزله مک لازیمدیر .بونا گؤره ده صابر ،بدیعی،اجتماعی ساتیرانی واؤلدوروجو گؤلوشو سئچدی .

صابرین تنقید گؤلوشو سیاسی قورولوشدان، دولت اداره لریندن ، دیپلماسی عالمیندن،مطبوعاتدان،منورلردن توتموش عوامليغا ،نادانليغا جهالته ،فاناتیزم وموهوماتا ومعیشتین ان عادی وکیچیک مسئله لرینه قدر بؤتون اجتماعی حیاتی هدف سئچمیشدیر .صابرین ساتیریک شعرلری "عصری نین آیناسی دیر" اونون گؤلوش هدفلری نین هامیسی شاعرین یاشادیغی محیطین آجی محصولودور .صابرین "هوپ هوپ نامه سی "زمانی نین حقیقت کتابی دیر. ۱۹۱۱ـ ۱۹۰۵ ـ اینجی ایللرده آذربایجانین بؤتون مثبت ،منفی، قوتلی و ضعیف جهتلری بو کتابدا اؤلدوغو کیمی عکس ائتدیریلمیشدیر .

صابر مطلقیّتی،شاهلیغی،بیرظلم واستبداد اداره سی کیمی قامچیلایير دی.ظاهرده قانون اساسی،مشروطه یه راضی اولوب انقلابی حرکاتی بوغماغا چالیشان شاهلار ،روسیادا زحمتکشلری آلدادان ایکینجی نیکسولای ، ایران دا انقلابچیلارین سرکرده سی ستارخان ایله وؤروشان محمدعلیشاه تورکیه ده مستبدعبدالحمید ،صابرین کسگین ساتیرا سؤنگوسونه (سرنیزه) هدف اولموشدور .

صابر زمانیندا ارتجاع علیهینه دانیشماق ویازماق اؤلوم بهاسینا تمام اولابیلیردی.هفته اؤلموردی کی چارژاندارماسی آیری ـ آیری مطبوعاتی قدغن ائدیب باغلاتماسین،وطن پرست و آزادیخواه آدامлардان حبسه

و سؤرگونه گؤنده رمه سین .

صابرین شعرلری چاپ اولونان ملانصرالدین ژورنالی دا دؤنه ـ دؤنه باغلانیر ،آنجاق خلقین اعتراضی و علاقه سی سایه سینده باش محررینـــدن التزام آلیندیقدان صونرا تکرار بوُراخیلماسینا امکان وئریلیـردی. بعضاً ژورنالدا هیئت تحریریه نین یازدیغی کیمی،"بیزدن آسیلی اولما یان سببلره گؤره" بیر نئچه صفحه آغ بوراخیلیردی . صابر بوژورنال دا استبدادا قارشی کسگین شعرلر یازیردی.بوشعرلرین چوخو اوســـتو اؤرتولو ،بیرآزدا رمزلی اولوردی آنجاق صابرین سبکی خلقه اوقدریاخین ایدی کی شاعرین بوتون رمزواشاره لری باشا دوشولوردی.مثلا "سئـــوال جواب "آدلی بالاجا بیرمکالمه ده شاعر ،چار حکومتی نین اؤزوطندا شلا ـ ینا ایسته گینی و سایق بیروطنداشین اونا جوابینی سؤیله ییر :

گؤرمه ! باش اوسته ، یومارام گؤزلـــریم ،
دینمه ! مطیعـــم کسه رم سؤزلریـــــــم
بیر سؤز ائشیتمه ! قولاغیـم باغـــــلارام
گؤرمه ! پکی (چشم)شام و سحر آغـــلارام ,
قانما ! باجارمام منـــی معـــذور دوت !
بؤیله جـــه تکلـــیف محالـــــی اوُنوت !
قابل امکان می اوْلوُر قانما مـــــــاق
مجمـــر نار ایچره اولوب یانما مـــــاق
ائیلـــه خمـــوش آتش سوزانیمـــــــــی
قیـــل منی آسوده هـــم اؤز جانینـــــی !

چارلیق،مستملکه خلقلری نین احساس و فکرینی ده اسارته آلمـــاق تشبثینده ایدی.استبداد دین حیاتدا کؤک سالیب خلقی نئجه ازدیگینـــی ، جامعه ده استثمارین زحمتکشلری نئجه وحشی جه سینه تالان ائتدیگینی گؤستر مک اوچون صابر ،صاحبکارین فهله ایله (فعله وباکی فهله لرینه)مالکلرین اکینجی ایله ،وارلی نین یوخسول ایله "دیلنچی" ،"اکینچی" ،"قوجا وجوان" ملانین عوام ایله (آخ نئجه وآی جان ـ ای جان) ومنورلرین کوتله ایله (اینتللیگنت لروملت شرقی سی)روابطینی گؤستریر :

فعله اؤزونی سن ده بیرانسان می سانیرسان
پولسوز کیشی انسانلیغی آسان می سانیرسان

* * *

انسان اولانین جاه و جلالی گره‌ک اولسون
انسان اولانین دولتی، مالی گره‌ک اولسون
همت ائلمیرم ائولری عالی گره‌ک اولسون
آلچاق، اوفاجیق (کیچیک) داخمانی سامان می سانیرسان
آخماق کیشی انسانلیغی آسانمی سانیرسان

* * *

هر مجلس عالی ده سوخولما تئز آرایه
سن دور آیاق اوسته ائله بیر سؤز امرایه
جایز دگیل انسانجا دانیشماق فقرایه
دولتلی لره کندینی یکسان می سانیرسان
آخماق کیشی انسانلیغی آسانمی سانیرسان

* * *

فقر ایله غنا اهلینه کیم وئردی مساوات
معنا ده صورتده ده وار بوندا منافات
اؤز فضلینی پولسوز ائده مزکیمسه یه اثبات
بو ممتنعی قابل امکان می سانیرسان
آخماق کیشی انسانلیغی آسانمی سانیرسان
دولت بیزیم البته شرافت ده بیزیم دیر
املاک بیزیم دیرسه، ایالت ده بیزیمدیر
دیوان بیزیم، ارباب، حکومت ده بیزیمدیر
اؤلکه دره بیگلیک ائیه خان ـ خانمی سانیرسان
آخماق کیشی انسانلیغی آسان می سانیرسان
آسوده دولانما قدا ایکن دولتیمیزدن
آزقینلیق ائدیرسیزده هله نعمتیمیزدن
بؤیله چیقاجاقسیزدا بیزیم منتیمیزدن
احسانیمیزین شکرونی کفرانمی سانیرسان
آخماق کیشی انسانلیغی آسانمی سانیرسان
هئچ بیر اؤتانیرسان، یا بیر اؤسانیرسان ـ المنّت لله اودلاره یا بیر سان.

* * *

* دیلنچی *

رد اول قاپودان آغلاما زار- زار دیلنچی
واقعیلدا ما بایقوش کیمی، ادبار دیلنچی
بو مجلیسیمیز مجلس احساندیر اگرچی
دؤزدوکلریمیز نعمت الواندیر اگرچی
احسان فقرا کسلره شایاندیر اگرچی
بیر عادت ارثیه داخی وار دیلنچی
ردّ اول قاپودان آغلاما زار- زار دیلنچی

دولتلی لریز مقصدیمیز عیش و صفادیر
مهمانلاریمیز بؤسبؤتون ارباب غناادیر
کؤک دیر یئکه دیر بؤینی یؤغونديرنجبادیر
بیگ دیر آقادیر، آغزی دعالی علمادیر
پیشمیشلریمیزمین جوره لذتلی غذادیر
تیکمه گؤزونو مطبخه بی عار دیلنچی
رد اول قاپودان آغلاما زار- زار دیلنچی

دخلی بیزه نه بوشدا قالیب دست سئوالین
یا اینکی آجیندان مله شیر اهلین میللین
باق باق نئجه چیرکین دیر او منحوس جمالین
حاخ توف اؤزونه صورتی موردار دیلنچی
رد اول قاپودان آغلاما زار- زار دیلنچی

دولتلی نیچون صرف ایدوب اؤز بذل و سخاسین
اعیانی قویوب دؤیدؤرا شهرین فقراسین
تؤکسون گؤروم الله اؤزونون شرم و حیاسین
ال چک یاخامیزدان ایتیل ادبار دیلنچی
رد اول قاپودان آغلاما زار- زار دیلنچی

بیر دفعه فقیر اولدوغونی آنلادا زینهار
دولتلی لرین پیشمیشینه اؤلما هوسکار
یوقسا یئمه گه بیرزادین، اؤل، جانینی قورتار
ائتمه بو قدر بیزلره آزار دیلنچی
رد اول قاپودان آغلاما زار- زار دیلنچی

فقر اهلی غنی لرله ملاقات ائده بیلمـــز
دولتلی یه انسانلیغین اثبات ائده بیلمز
دولتلی فقیر ایله مساوات ائده بیلمـــز
نقصان گتیرر شانینه بو کار دیلنـــجی
رد اول قاپودان آغلاما زار- زار دیلنـــجی

﴿ جوان - قوجا ﴾

شهر معلومونوزون وضع و قراری نئجه دیـــر
حمدلله نئجه گؤرموشدیسه نوح ،اؤیله جه دیـــر
یئنی مکتب آچیلیب می وطن اولادی ایچون
آز دگیل آدم آچان مدرسه احفادی ایچـــون
اوخویورمی غزئته شهرینیزین اهلی تمـــام
بعضی سارساق اوخوموشلار اوخویور من اوخوم
اؤلکه نیزده آچیلیبدیرمی قرائتخـــانه
تازه لر آچمیش ایدی قویدوق اؤنی ویرانه
آج قارینداشلارا انفاق ائدیلیرمی عموجان
اونی گؤرمه زمی خدا ائل نییه وئرسین اونا
بیوه عورتلرین امری آلینیرمـــی نظره نان
جانی چیقسین اودا گئتسین گنه بیرتازه اره
اتحاد امرینه دایر دانیشیرسیزمی باری
بیرپارامیز دانیشیر لیک بوغازدان یوخاری
سُنّی و شیعه تعصبلری لغو اولدومی یـــا
نه دئدین،کفردانیشدین جیرارام آغزینی ها
قابل عرض سؤزوم یوق منی عفو ائت گئدیرم
بجهنم که گئدیرسن سنی خود من ندیـــــرم
بونا باخ آغزینا باخ ،صورت ادبارینا باخ
باشی نین شاپقاسینا ائتدیگی گفتارینا باخ

صابرقومشو وقارداش اؤلکه لرده یعنی ایران و تورکیه ده اولان حادثه لری یاخیندان تعقیب ائدیب حتی ایران حادثه لرینه ایرانین اوز شاعرلریندن آرتیق علاقه گؤسته رمیشدیر .محمدعلیشاهین مشروطه یه خیانتی، ظل السلطانین،میرهاشملارین واستبدادودربارطرفداری ملالارین آزادلیق علیهنه فعالیتلرینی گؤسته رکه اونلاری دنیا قارشیسیندا جلاد ،ساتقین و

خلق و وطن خائینی کیمی افشاء و هجو ائتمیشدیر:

نه دیر آیا گینه عصیانلاری ایرانلیلارین
باشلادی حنشه طغیانلاری ایرانلیلارین
نقض عهد ایله دی اعیانلاری ایرانلیلارین
درحقیقت پیس ایمیش قانلاری ایرانلیلارین

یانسین ایرانلیلارین آرخاسی یاندی جگریم
او یتیم ممدلی دن وار گینه بیرپیس خبریم
بئله دئرلرکی قویوب تختی قاچیب تاج سریم
صیغینیب قونسوله خاقانلاری ایرانلیلارین
درحقیقت پیس ایمیش قانلاری ایرانلیلارین

اهل ایران بوقدر بی شرف اولسون نه ایچون
دشمن طرز امور سلف اولسون نه ایچون
یئنی عثمانلی کیمی ناخلف اولسون نه ایچون
باتا یارب گؤروم ایرانلاری ایرانلیلارین
درحقیقت پیس ایمیش قانلاری ایرانلیلارین

اوْچجه ایل قویمادیلار تخت ده راحت یاشاسین
سیر دوْیونجا چیقاریب کیف ائدوب عشرت یاشاسین
تا اوبون سایه‌ی عدلینده بو ملت یاشاسین
اولسون آسوده مسلمانلاری ایرانلیلارین
درحقیقت پیس ایمیش قانلاری ایرانلیلارین

تورکیه ده عبدالحمیده قارشی مبارزه بایراغی قالدیران تورکلری ده آلقیشلایاراق، اونلاری سلطانین یالان و حیله‌کار وعده‌لریندن ساقیندیرماق ایسته‌یبر:

عثمانلی لار آلدانمایین آللهی سئوه‌رسیز
ایرانلی کیمی یاتمایین آللهی سئوه‌رسیز
اوولحه وئریرلر سیزه حرّیت افکار
یعنی دانیشیب فکرینیزی ائیله‌ین اظهار
وقتا کی دانیشدیز وزرا اولدی خبردار
مطلق گؤره‌جکدیر کی جیبیشدانه ضرر وار
هر فندایله اولسا قووا جاقلار سیزی ناچار
چونکی بو ییغینجا قدا اولور حقی نیزانکار

یاخشی بو دوتوپلانمایین اللهی سئوه رسیز
ایرانلی کیمی یاتمایین آللهی سئوه رسیز

صابر، منفی آدامللارین داخل عالمینه گیرمک و احوال روحیه سینی آشکارا چیخارماق اوچون اونلارین اؤز سؤزلریله اؤز ذوقلرینه مناسب صحنه‌لر تصویر ائدیر. بوباخیمدان اونون سبکی دیگر ساتیریکلردن آیریلیر، او خلقین دوشمنلرینی اونلارین اؤز سؤزلریله افشاء ائدیر. مثلاً فاناتیک و بیلگی سیز بیر مللانین دیلیندن بئله دئییر:

آخ نئجه کیف چکمه‌لی ایام ایدی * اوندا کی اولاد وطن خام ایدی!
بیزلرا یدیک خلقین اینانديقلاری * پیر هدایت دییه قاندیقلاری
نور گؤرورلردی قارانلیقلاری * کیم بیزه پول وئرمسه بدنام ایدی
آخ نئجه کئف چکمه‌لی ایام ایدی!

تازیانه (اپیقراما) دئیلن قیصا (۴مصراعلیق) هجولری شعریمیزده ایلک دفعه صابر سؤیله میشدیر.

صابر کؤهنه کلاسیک شعرین، حیات و معیشتدن اوزاق، خلقه یادشکل وسبکین گؤلونج لؤگونو، ساخته‌لیگینی بالاحا بیرشعرینده (دلبر) تصویر ائدیر:

ای آلنین آی، اؤزون گونش، ای قاشلارین کمان،
جئیران گؤزون، قاریشقا خطین، کاکلون ایلان.
آلما چنه‌ن، چنه‌نده زنخدان درین قویو
کیپریکلرین قامیش، دوداغین بال، تنین کتان
بویونون صراحی، بوی ـ بؤخونون بیر اوجا چنار
اندامین آغ گؤموش، یاناغین قیرمیزی انار
خالین اؤزونده بوغدا، باشیندا ساچین غراب،
قاه ـ قاه غوبه گؤلمه‌لی سن خانمان خراب.

صابر مربی و معلم روحلو بیرشاعر اولاراق اوشاقلار ایچون گؤزه‌ل وشیرین پارچالار یازمیشدیر. اونون اوشاق ماهنیلاری، ساده‌لیگی و اوشاق روحونا اویغونلوغو ایله سئچیلیرلر (اوشاق و بوز)

صابر کریلوفون تمثیل لریندن، فردوسی دن بیر صیرا گؤزه‌ل ترجمه لر ائتمیشدیر. فضولی، نامق کمال و سعدی نین غزللرینه طنز نظیره‌لر یازمیش و تک ـ تؤک فارسجا شعر (تضمین و نظیره) سؤیله میشدیر.

بعضی حکایه وکیچیک منثور پارچالار یازمیشسادا، بونلاردا شعرلری

قدر موفق اولما میشدیر.

صابریس ساتیراسندا آشاغیداکی خصوصیتلری گؤره بیلیریک :

۱ ـ شاعر تبیین اؤزونو دیندیرمکله تنقیدائتدیگی آدامی افشاء ائدیر. بوآداملار اؤز حاهلانه وگئریده قالمیش فکرلرینی بیر حقیقت کیمی افاده ائتمگه حالبشیرلار: اونا گؤره ده گؤلونج گؤرونورلر. بونا اساسلاق منال "ندامت و شکایت" شعرینی گؤسته رمک اولار :

* ندامت و شکایت *

حاتلاییر خانساحی غمدن اؤره گیم * قاووشوب لاپ آجیغیمدان کؤره گیم
بولا بیر ائوده قوییدیز قارا باش * وئرمییدیز منی بو ابلهه کاش
من کی دامدان ساحادان ساخمازایدیم * سوکیمی هرطرفه آخماز ایدیم
هرزه هرزه دابشیب گؤلمزایدیم * ار نه شئی اولدوغونی بیلمزایدیم
اؤنوروب آج کؤمه سینده آتامین * بیش ـ دوشین حاضرائدردیم آتامین
سینلیوردیم نه مین باش یاخاسین * یاماییردیم بابامین چؤل چؤخاسین
نئردوروب صبح ساغاردیم اینگی * خان ضمدن دیله مزدیم کؤمگی
سیلیوردیم نزه گی یا دؤزه گی * داما دیوارا یاپاردیم تزه گی

....

نه سیلیبردیک نه رهرماردی کتاب * بیزاولان ائوده هاچان واردی کتاب
نؤسوبون گول کیمی انسانلاریدیق * نه معلم ونه درس آنلاریدیق
دفتریس آدیرا قالمیش سؤزونی * ائشیدیب گؤرمه میش ایدیک اؤزونی
سیله بیر تربیه لی ائوده مدام * بیله دیز من کیمی بیر سرو خرام
وای اوگوندن کی منی آدائله دیز * ائله بیلدیزده کی دلشاد ائله دیز
من ده صاندیم کی دؤنوب بختوره * گئدبرم بیر نفر انسانا اره
نه بیلیم نؤیله ده انسان واریمیش * شکل انساندا حیوان واریمیش
اراوحورموس ده دارامیش دامدام * اردگیل مهلک آزارمیش ده آتام
اردگیل شاعرمیس حانه خراب * فکری یازماق، اوخوماق، شغلی کتاب
سالدیر آخرده باماں حاله منی * اره وئردیز ده بو غفاله منی
گاه داربر، گاه اوحوبور، گاه داییشیر * گؤسده بیر هرزه کتابنان تانیشیر

....

حیرتی سردی قالمیر سو کیشی * بؤرولوب بیرحه اؤصانمیربوکیشی

....

دئیورم آی کیشی گل بیر اؤزونه * سونه ایشدیر ،آ کول اولسون گؤزونه
بوعمل ائتدی سنی خانه خراب * پوللارین دؤندی بوتون اولدی کتاب
اوخودیقجه گؤزونون قاره سینی * آپاریر ،تاپ باشی نین حاره سینی
پول گئدیر تاب وتوانین داگئدیر * اوسته لیک بیرقوری حانین داگئدیر
کسب وکاریندان الین جیقدی اُوسان * اراولان یئرده گؤروم یوخ اولاسان.

بورادا بیر منورین جاهل آروادی، اری نین کتاب ایله ،یازی ایله مشغول اولماسینا بؤیوک بیرتقصیر و قباحت کیمی باخیر .تزه ک یاپماغی آتاسی نین چول ـ چوخاسینی بیتله مه گی گؤزه ل بیر معیشت قاعده سی کیمی افاده ائتمک ایسته ییرواؤز عواملیغی ایله اؤیونور اوناگؤره ده گؤلونج گؤرونور."آخ نئجه کئف حکمه لی ایام ایدی !" ،"پول"،"اکینچی" قوی سؤیسون اوشاقدیر اوشاغیم"و"اوخوتمورام ال چکین"کیمی شعرلرده بوسبکده یازیلمیشدیر.

۲ ـ صابرین شعرینده کنایه واستهزا چوخ مهم بیریئر توتور. هدف اطرافلیجا تصویر اولونور ،آنجاق بوتصویر مستقیم معنالی سؤزلرله دگیل، مجازی افاده لرله ،کنایه ،مبالغه واستهزا ایله وئریلیر.

"یات قال دالا لای ـ لای " شعری یئنی سبکده یازیلمیش واستهزا یولیله تنبللیگین و غفلتین نئجه حکم سوردوگونو گؤسته ریر :

ترپنمه آماندیر بالا غفلتدن آییلما
آچما گؤزونو خواب جهالتدن آییلما
لای لای بالا لای ـ لای یات قال دالا ، لای ـ لای
آلدانما آییقلیقدا فراغت اولا، هیهات
غفلتده کئچنلر کیمی لذت اولا هیهات
بیدار اولانین باشی سلامت اولا هیهات
آت باشینی یات بستر راحتدن آییلما
لای ـ لای بالا لای ـ لای یات قال دالا، لای ـ لای

"چیغیرما ،یات آی آج توّیوُق " شعرینده کنایه ایله کندلیلرین آغیر وضعیتینی تصویر ائدیر :

چیغیرما ،یات آی آج تویوق ،یوُخوندا چوقجا داری گؤر
سوُس آی یازیق فضادا کی عقاب جان شکاری گؤر
هینینده (کومه نده) دالدالانما چوخ، حیطده ده دولانما چوخ
ایینده (یییه نده) کی بیچاغه باخ، او تیغ آبداری گؤر.

گتیردیگین بومورتادان نتیجه حوجه گؤزلمه
قازاندا قیقاناغا ساخ،اوجاقداکی شراری گؤر
تاخیل تاخیل دئیبوب ده جوخ چیغیرما زنگه زورلی تک .
یگین خانین ، خانین یگین الینده احتکاری گؤر.
مم مم دئیللرین اینانما حوخدا قولوسا
گره‌کلی گونده اولارین قبجیندا کی فراری گؤر
.....

۳ ـ آوروپالیلارین اپیقراما دئدیکلری شعر شکلی (تازیانه)بیزیم شعریمیزده ایلک دفعه اولاراق صابر طرفیندن سؤیلنمیشدیر وصابرین کسکین کنایه‌لی پارچالاریدیر. مثال اوچون آشاغیداکی تازیانه‌نی درج ائدیریک :

دیندیربر عصر بیزی دینمه‌یریک آتیلان توپلارا دیکسین مه‌ییریک
احنبی سیره یالونلارلا حیخیر بیز هله اوتومبیل مینمه‌ییریک

۴ ـ صابر کیچیک و جانلی صحنه‌لر یاراتماقدا چوخ ماهربیرصنعتکار (هنرمند)دیر."یئنی و کؤهنه‌نین صحبتی"و "ایکی هیپند(احمق)"شعرلری بو سکده یازیلمیشدیر :

نه خبر وار مشهدی ؟
ساغلیغین !
آز چوخ دا یئمه ؟
گازئت آلمیش حاجی احمدده !
په ! اوغلان نه منه ؟ !

بورادا ایکی جاهل دوستون روزنامه‌وروزنامه‌اوخویانلارا قارشی سفرتی افاده ائدیلمیشدیر.شاعر ائله گؤزه‌ل بیرتابلویارا تمیشدیرکی صحت ائدنلرین آخماقلیغی اؤز ـ اؤزونه آشکار اولور.

۵ ـ صابر خلق مثاللاریندان ،دانیشیق دیلی نین زنگین لیکلرینden مهارتله استفاده ائتمیشدیر.

صابر همیشه خلقی نظرده توتوروهربیر اثرینده اوخوجولارینی‌دالنیجا آپارماق ایسته‌ییر.اونا گؤره‌ده خلقین سلاحیله سلاحلانیروخلق وعوام دیلیله دانیشیر :

اؤغول مبمدیر اگر اؤخوتموُرام ال چکین
ائشله‌مه‌یین دنگه‌سر اوخوتمورام ال چکین

گرجی بدبخت اؤزی علمه هوسکاردیر
کسب کمال ائتمگه سعیی داخی واردیر
منجه بو ایشلر بوتون شیوه‌ی کفّاردیر

دینه ضرردیر ضرر اوخوتمورام ال جکبن
ائیله‌مه‌یین دیگه‌سر اوخوتمورام ال جکبن

بیرینجی دفعه‌دانیشیق دیلی نین بو رنگین افاده‌سینی شعره‌گتیرن شاعرصابراولموشدور.

نه‌صوخولموسان آرایا آ ناشی بلالی فهله!
نه خیال ایله اؤلوُبسان بئله‌ادعالی فهله!

بوراداکی افاده و ترکیبلرین هامیسی دانیشیق دیلیندن آلینمش دیر.صابرین شعریمیزه‌ائتدیگی خدمتلربندن بیری ده دانیشیق دیلی‌ایله کتاب دیلی آراسیندا کی سدی قالدیرماق اولموشدور.

صابر ۱۹۰۰ ایلینده قارداشیله بیرلیکده شماخیدان خراسانا کؤچموش واوچ ایل مشهده‌کسب ایله کئچینمیش،لکن مادی وضعی دؤزه‌لمه‌دیگی اوچون تکرار شماخییه دؤنموشدور. شماخی ده معلملیک ومکتبدارلیقدان کافی مقدار معاشینی تامین ائتمه‌دیگی اوچون صابر صابونچولیقلا مشغول اولموشدور.

ببرمدت صونرا محلی مللالارین طرفیندن باسی لیگه اتهاموتکفیر ائدیلیب قصابلار اونا صابون پیشیرمک اوچون لازم اولان یاغ وقوروق ساتمادیلار.صابر بوحادثه‌دن صونرا صابونچولوقدانداالینی‌اؤزوب یا-لنیز معلملیک ومکتبایشی له مشغول اولدی.صابرخلق آراسیندااؤزونو مدافعه ائتمک اوچون بوشعری یازمیشدیر:

اشهد بالله العلی العظیم — صاحب ایمانم آ شیروانلیلار
یوق یئری بیردینه‌یقینیم منیم — کهنه مسلمانم آ شیروانلیلار
شیعه‌یم اما نه بو اشکالدن — سنی یم اما نه بو امثالدن
صوفی یم اما نه بو ابدالدن — حق سئوه‌ن انسانم‌آشیروانلیلار
امت مرحومه و منفور ایله — امرده‌یم طاعت مزبور ایله
کفریمه حکم ائیله‌مه‌یین زورایله — قائل قرآنم آشیروانلیلار

صابر بیرمدت معلملیک وآحدبغی مدرسه (مکتب امید) ایشلریله مشغول اولدی.لکن مخالفلری اونو راحات بوراخمادیلار ناچار ۱۹۱۰ داناکی با گلدی وناکی نین اطرافیندا بیرقصه‌ده معلم اولدی.سرابل صونرا قاراچگر

ورمیه (هباتب) مستلا اولوب معالجه اوچون تفلیسه گئتدی و اورادا دوستی و امکداشی جلیل محمدقلیزاده‌نین ائوینده قالدی. اورادا سیر مدت خسته‌لیگی یاخشیلاشیب وحتی دوستلارینا یازدیغی مکتوب وشعرلرینده حالی نین یاخشی لاشدیغینی واونا ائیی باخیلدیغینی بیان ائدیر. لکن بیرایل دن صونرا حکیمینی دگیشدیربر وحالی پوزولور. شاعر اومیدسیز بیرحالده شیروانا قاییدیر واورادا وفات ائدیر. صابر خسته‌لیک زاماننیندا یازدیغی سیر شعرینده اؤزحالینی بئله‌بیان ائدیر:

عارض غملر الیندن اوره‌گیم شیشمیش ایدی
ظن ائدردیم ائده‌حکدیر اونا چاره جگریم
بخت منحوسیمه باخ من بو تمنادا ایکن
ناشلادی شیشمگه ایندی اؤزی قاره جگریم

* * *

ایستیرم اؤلمه‌گی من لیک قاجیر مندن احل
گؤرنه بدبختم اجلدن ده گره‌ک ناز چکه‌م

صابرین مشروطه ادبیاتی نین یارادیلماسیندا بؤیوک سهمی واردیر

صابر مشروطه انقلابینی یاخیندان تعقیب ائدیب زمانیندا کی حادثه لرله علاقه‌لی شعرلر یازمیش وملانصرالدینین هرصایی سیندا ایران‌حادثه لرینه عائد تنقیدی ویاتحسین ائدیجی بیرمنظومه‌یازی نشرائتمیشدیر.

صابر بو شعرلرینی "هوپ‌هوپ" ویا ابونصرشیبانی، گوله‌ین ویاآغلار گوله‌ین امضالاریله چاپ ائتمیشدیر. صابرین شعرلرینی مجاهدلرتبریزه‌و باشقا شهرلره‌یتیره‌ردیلر. اونون شعرلری آذربایجاندا وحتی دیگرشهرلر ده سئوه‌ـ سئوه اوخونورودیلدن دیله گزیب‌سینه‌دن سینه‌یه کئچه‌ردی. فارس روزنامه‌لری اونون شعرلرینی ترجمه‌ائدیب نشرائدردی لر. سید اشرف گیلانی طرفیندن ۱۹۰۷ ـ ۱۹۱۲ ده چیخان مترقی "نسیم‌شمال" روز ـ نامه‌سی صابرشعرلری نین فارسجا منظوم‌ترجمه‌سینی نشرائده‌ردی.

بعضی ایران شاعرلری صابرین شعرلرینه‌جواب یازیب، صابرده‌اونلارا منظوم جوابلار یازمیشدیر.

صابرین ملانصرالدین ده یازدیغی شعرلرله‌تبریزده‌چیخان هفته‌لیک آذربایجان روزنامه‌سینده‌چاپ اولان منظوم‌مکاتبه‌لرچوخ معروفدیر.

صابر، اوزمان باشدا شاه اولماق اوزره‌ملتی استثمارائدن مستبد لری وخلق دن غافل پوللولاری افشا ائتمک اوچون اونلارین دیلیندن

بئله سؤیله میشدیر :

ملت نئجه تاراج اولور اولسون نه ایشیم وار
دشمنلره محتاج اولور اولســـون نه ایشیم وار
قوی من توخ اولوم اؤزگه لرا یله نه دئی کاریم
دنیا وجهان آج اولورا ولسون نه ایشیم وار

سس سالما یاتانلار آییلار، قوی هله یاتسون
یاتمیشلاری راضی دگیلم کیمسه اویاتســـون
تک تک آییلان وارسادا حق دادیماچاتســـون
من سالم اولوم جمله جهان یاتسادا یاتســـون
ملت نئجه تاراج اولورا ولسون نه ایشیم وار
دشمنلره محتاج اولور اولسون نه ایشیم وار

سالما یادیما صحبت تاریخ جهـــــــانی
ایام سلف دن دئمه سؤز بیرده ،فـــــلانی
حال ایسه گتور مئیل ائلییوم دوْلمانی نانی
مستقبلی گؤرمک نه گره ک عمردی فانـــــی
ملت نئجه تاراج اولورا ولسون نه ایشیم وار
دشمنلره محتاج اولورا ولسون نه ایشیم وار

اولاد وطن قوی هله آواره دولانســـــــون
چرکاب سفالتلـه الی باشی بوُلانســـــــون
دوُل عورت ایسه سائله اولسون اوْده یانسون
آنجاق منیم آوازه ی شانیم اوُحالانســـــون
ملت نئجه تاراج اولورا ولسون نه ایشیم وار
دشمنلره محتاج اولورا ولسون نه ایشیم وار

هر ملت ائده ر صفـــحه ی دونیاده ترقـــــی
ائیله ر هره بیر منزل و ماوادا ترقـــــی
یورقان دوشگیمـده دوْشه گر یادا ترقـــــی
بیزده ائده ریک عالم رؤیاده ترقـــــی
ملت نئجه تاراج اولورا ولسون نه ایشیم وار
دشمنلره محتاج اولورا ولسون نه ایشیم وار

صابر مشروطه انقلابی نین باشچیلاریندان ستارخانا هامیدان چـــوخ مفتون اولموش واونون حقینده ستایشله شعر سؤیله میشدیر :

ستارخانا

حال محذوبوم گؤروب قاری دئمه دیوانه‌دیر
نعره‌ی شوریده‌می ظن ائتمه بیرافسانه‌دیر
شاعرم طبعیم دنیز شعرتربم دُردانه‌دیر
بهجتیم عیشیم‌سروربم‌وجدبم احرارانه‌دیر
انحذابیم حرئت‌مردانهٔ مردانه‌دیر
آفرینیم همت والای ستارخانه‌دیر

تا کی ملت‌مجمعین تهران دا ویران ائتدیلر
تورک‌لر ستارخان ایله عهد و پیمان‌ائتدیلر
ظلم واستبداده قارشی نفرت‌اعلان ائتدیلر
ملته ،ملیته جان نقدی قوربان ائتدیلر
آیه‌ی "ذبح عظیم" اطلاقی اول قوربانه‌دیر
آفرینیم همت والای ستارخانه‌دیر

حق مددکار اولدی آذربایجان اتراکینا
آل قاجارین پروتست ائتدیلر ضحاکینا
اول شهیدلرین سلام اولسون روان پاکینا
کیم تؤکولموش قانلاری تبریز و تهران‌خاکینا
اونلارین جنت‌دگیلدیر منزلی آیا نه‌دیر
آفرینیم همت والای ستارخانه‌دیر

ایشته ستارخان باخین بیرنوع اقدامات‌ائدیب
سر وزبر و شاهی یوق دنیانی بکسرمات‌ائدیب
عرض‌اسلامی وطن ناموسونی بوز قات ائدیب
حرمت حیثیت ملتینی انبات ائدیب
ابتدی دنیانین توجه نقطه‌سی ایرانه‌دیر
آفرینیم همت والای ستارخانه‌دیر

ایشته ستارخان باخین ایرانی احیا ایله‌دی
تورکلوک ،ایرانلیلیق تکلیفین ایفا ایله‌دی
بیر رشادت‌بیر هنر گؤسته‌ردی دعوا ایله‌دی
دولتین ، بیر(عین) نی دنیاده رسوا ایله‌دی
قاجمیوب روانه‌تک اوددان،دئمه پروانه‌دیر
آفرینیم همت والای ستارخانه‌دیر

آفرین تبریزیان ائتدیز عجب عهده وفا
دوست و دشمن ال جالوب ائیله رسیزه صد مرحبا
چوخ یاشا ،دولتلی ستارخان افندیم چوخ یاشا
حضرت اعلاده پیغمبر سیزه ائیله ر دعـــا

حون بوخدمتلربوتون اسلامه دیر ،انسانه دیر

صابرین دیوانی"هوپ هوپ نامه "آدیله تبریزده وساکی دا دفعه لرله چاپ اولموشدور .هوپ هوپ نامه ساکی دا احمدشفائی طرفیندن وحمید محمدزاده نین ره داکتورلوعوائله فارسجا یا منظوم حالینده ترجمـــه ائدیله رک چاپ اولموشدور .

صابرین آجدیغی انقلابی سانیرسک شعر مکتبینه م.سعید اوردوبادی و علی نظمی و ع.غمگسار ،صونرالاردا جعفر خیارلی وعلی آقا واحد داخل اولموشلار وتعهدی شعرلر یازمیشلار. ج.خیارلی وس. اردوبادی ادبیات و اینجه صنعتین باشقا ساحه لریندده داها چوق استعداد و یاری گوستردیکلری ایچون بیر مدت صونرا سانیرسک شعردن اوزاقلاشدیلار ،دیگرلری ایسه صابریولوندا دوام ائده رک سووت رژیمی ایسیناسینا گلنه قدر (غمگسار) وحتی اوندان صونرادا (ع.نظمی) اجتماعی ساتیرا یازیجیسی کیمی قالدیلار.

علی نظمی ــ علی نظمی ۱۲۵۵ شمسی ده گنجه نین سراب کندینده آنادان اولموشدیر. نظمی داها بوینوندا جاغیندایکن اوحوماق ایچون ایکی ایل ایرانا گلمیش، صونرا بخارایا گئدیب اورادا بیر دکاندا ایشله مگه باشلامیشدیر. بخارادا آذربایجان ادبیاتیله علاقه دار اولوب مخصوصا معاصر ادبیاتیله تانیش اولموش و بیر مدت صونرا گنجه یه قاییدمیشدیر. علی نظمی ایلک شعرینی ۱۸ یاشیندایکن شرق روس غزتینده نشر ائتمیشدیر. ملانصرالدین ژورنالی جنجماغا باشلادیقدان صونرا شعر و مقاله لرینی بو مجله ده ((کئفسیز)) و ((الی ده گنگ)) و ((سئزیم قلی)) امضالاریله نشر ائتدی و یواش یواش شیرین قلمی،

طنز و انتقادی شعرلربله حلق آراسیندا مشهور اولدی.

علی بطمی شعرلری‌نین بیر قسمینی گنجه‌ده (شرابخی) عنوانیله نشر ائتدی. او، شعرلرینده صابردن الهام آلمیش و مضمون و موضوع و شکل باخیمیندان اونا باغلی بازمیشدیر. گنجه‌ده بیر مدتمعلملیک ائتمیش‌دیرا باکیا کوچموشدور. او، شعرلرینده جوشیرلیک، استبداد و خرافاتا قارشی جنگجیش و صابرین بولوندا ادبی مبارزه‌سینه دوام ائتمیشدیر. بطمی ایکینجی مجموعه‌سینی ۱۹۲۷ ده شئیم‌قلی‌آدیله نشر ائتدی. بو مجموعه‌ده صابرین اولوموندن دوندوغو آجی حسرتی بیان ائتمیشدیر. میرزا خلیل محمد قلیزاده اونون حقینده بئله یازمیشدیر: ((آیلار، ایللر دولاندی و مجموعه میرین ایداسیندان تانووقته تک، مشهدی شئیم‌قلی "کئفسیز" بیزه همیشه یار اولدی، خصوصا صابرین وفاتیندان صونرا، ایکینجی صابریمیز، شیرینجی صابرین یئرینی دوشونمادی. مشهدی شئیم‌قلی ذوقلی، صفالی، مرهلی و دورلی شعر یازماداں دالی قالمادی، اونون کلامی‌نین لطافتی اوسنون و جوجدور، دئمک اولارکی بودیل، بوشوه، بو شعرلر آدرباجانین بورکلری اچون همیشه لیک قالاجاق)). علی بطمی ۱۳۲۸ شمسی‌ده وفات ائتمه‌سی محتملدیر.

بورادا نمونه اچون بیر نچه شعرینی درج ائدیریک:

دیل مسئله‌سی

دیلکی واردی اونا (لسان) دئمه‌ییر
دونده‌ریب فارسجاسا (زبان) دئمه‌ییر
هرکسین وار سوری، دیلی، آعزی
آعزیا آلسا اگر (دهان) دئمه‌ییر
عربی گونده‌ریر اور ائولریمه
فارسا (قابل بنده مهمان) دئمه‌ییر
گور اولارکن یارانی به (عضو)نه (جسم)
گیرلی‌یی، گیرله‌دیب (بهان) دئمه‌ییر
وارلیکن بورکلرین اوجی، بالی
کیپریگه (بیر)، قاشا (کمان) دئمه‌ییر
یا گونه (روز) روزگار (بئله)
گئجه‌لر سوله‌ییر (شبان) دئمه‌ییر

بوغدایا (گندم) آرپایا داغی(جو)
اکمگه صویا (آب) و (نان) دئمه‌یین
(رخ) اوزه (سر)باشا (زنخ) چنه‌یه
بورما ،آلتون ساچا ،ایلان دئمه‌یین
شعر یازدیقدا تورکجه‌نی گوزه دین
(مو) توکه ، اورتایا (میان)دئمه‌یین
بیرنئچه قافیه دوزه‌تمک ایچون
یووامیز واردی (آشیان) دئمه‌یین
(ساعت) اولسون هوئور (دقیقه)چیمیر
تاکی وار گنجلیک(جوان) دئمه‌یین
بیرلیگه (اتحاد) بیلگی‌یه (علم)
قیزلار ،آروادلارا (زنان) دئمه‌یین
کیشی تک سوز وئرین هامی بیردن
کیم دونوب قاچا پهلوان دئمه‌یین
دیلچیلر گولمه‌سین بو تصفیه‌یه
پوزولوب کئفسیزین ده باشی دئیه

بو طنز و معنالی شعر یازیلدیغی زامان شمالی آذربایجاندا و تورکیه‌ده مصداقی واردیسادا بوگون یالنیز بیزیم آذربایجاندا مصداقی واردیر امید ائدیرم حریتین ادامه‌سی و فرهنگیمیزین یاییلماسیله بیزده ده مصداقی قالماسین.

آجلیق

دونموش قانا خمرایله دولو جام گوزومده
ماتم کیمی‌دیر سوگیلی ایام گوزومده
بیر چوخلاری شرمنده‌ی نان اهل و عیاله
عفریته منیمده ،او دلارام گوزومده
کئچمیش کئچیب آینده قرانلیقدا فنا ،حال
اولموش اوچوروم (۱) اوزره سرانجام گوزومده
رد اول داها ،ای آجلیغی،قحطی گتیرن دئو
اولموشدا صباح امه‌لیم شام‌گوزومده
گولمکده بوگون حالیمه دون کاسه سیلنلر
لاکن اوداها گولمه‌لی بدنام‌گوزومده

۱ــ مهلکه .

بیرقیزین

ملانصرالدینه عرضحالی

بابا جیغیما اولسادا زحمت سنه حالیما باخ ایله شفقتمنه
بیرکره ائت لطف و محبت منه قیلمادی بیرکیمسه مروت منه
من جوجوق اولدوم منی آلداتدیلار
بش قروشا بیر قوجا یاساتدیلار
بیر قیزیدیم دوققوزاچاتمیشیاشیم چیخمازایدیواریله یوخدانباشیم
بیرگون آقام بیرده آنام، قاردا شیم ال بیراولوبلا، داشیمیآتدیلار
من جوجوق اولدوم منی آلداتدیلار
بش قروشا بیر قوجایا ساتدیلار
موللا! اوشاخلاریوا قربان اولوم سویله نه وقته کیمی حیران اولوم
من نه ائدیم بلکه بیر انسان اولوم تانه زمان بوئله جه گریان اولوم
عصمتی انصافی آیاقلاتدیلار
من یازیغی بش قروشا ساتدیلار

غمگسار ـ علیقلی غمگسار نجف اوف ۱۸۸۰ ده نجوواندا آنادان اولموشدور.

غمگسار اولا ملا مکتبینده فارسجا وعربجه اؤگره نیر صونرا شهر روس مکتبینه گیریر. ۱۸۹۶ دا آتاسی نین معالجه سی ایچون آتاسیله تبریزه گلیر، دؤرد آی صونرا آتاسی تبریزده وفات ائدیرو غمگسار بیر ایل صونرا آناسی ودایی سیله مشهده زیارته گئدیر صونرا جلفاو نخجوانا قایدیرو بورادان ملانصرالدین مجله سینه و باکی دا چیخان غزته و مجله لره شعرو مقاله لر گؤندهریر. ۱۹۰۹ـ ۱۹۰۷ ایللرینده ایران مشروطه انقلابیله علاقه دار اولورو بو انقلاباعائد شعرلرچاپ ائدیر ۱۹۱۲ ده تفلیسه گئدیرو جلیل محمدقلیزاده ایله یاخیندان ایش بیرلیگی ائتمگه باشلایير. ۱۹۱۶ دا ملانصرالدین موقتا "تعطیل اولدوغو زامان محمدقلیزاده ایله برابر سیاحته چیخیرو سیاحتده "اؤلولر" کومدیاسی اوینانیرکن بو نمایشده شیخ نصراله رولونو ایفا ائدیر. ۱۹۱۹ دا تفلیسده مونشئویکلر طرفیندن اؤلدورولور. غمگسار ملانصرالدین دن باشقا یئنی فیوضات، حیات، ارشاد، صدای حق، آل بایراق، گله ـ جک وسایر غزتلرده شعرلر یازمیش. اثرلری اوتایلی، جووللاغی، جووللاغی بیگ، صارصاق قلی بیگ، غمگسارو **باشقا امضالارلا** نشر

ائدبلمبشدبر. غمگسار دا علی نظمی کیمی شاعرلیک شهرتی ویارادیجی ـ لیغیسی ملانصرالدینه بورجلودور. اونون بوتون اثرلری ساتیرا شکلنده صابر مکتبی نین دوامی روحوندا یازیلمیشدیر.

غمگسار صابرین نظیره‌جی لرندندیر لکن اونون ساتیرا سیندانیش ونفرتدن حوق نصیحت و مصلحت حاکمدیر بودا اونون یاشادیغی دؤورین صابرین دؤورونده‌فرقلی اولماسیله قابل تفسیروتوجیه‌دیر. صابر شعرینده خودخواه وارلینی اونون اؤز افاده‌سیله تنقید ائتدیگی حالده (نه‌صوخولموسان آرایا آ ناشی نلالی فعله) غمگسار وارلییا قارشی نفرتینی آچیق و مستقیم شکیلده بیان ائدیر.

بوقدر افاده‌لنمه سنه یوخدو باب وارلی
فقرانی بسدی آز سوی،ائله اجتناب وارلی
بوقدر گؤرنده یوحسوللاری ناحما اعتناسیز
اولارین حذر قیل ائتمه‌جگرین کباب وارلی
سنی وارلی ائیلییین هم اولارین امکلریدیر
پولی سن قوجاقلاییبسان اوچکیرعذاب وارلی

لکن مستبد رحیمخانین تبریزه ائتدیگی آخینا قارشی سؤیله‌دیگی شعرده صابر کیمی ساتیریک وطنز شیوه‌و دیل ایشله‌دیر:

گلدی گینه رحیم‌خان ایرانه بارک الله
چیخدی عجب ایگیت تک میدانه بارک الله
سؤز یوخ گره‌کدی جاتسین مقصودینه‌سپهدار
اولسون حری قتاله یکسر گروه اشرار
تابلکه ممدعلینی جلب ائیله‌سینله‌تکرار
گلسین اؤزین یئتیرسین تهرانه بارک الله

غمگسار مساوات حکومتی زامانینده شهرو کندلری گزیب خلقین آغیر وضعینی گؤروب حکومتی هحو ائتمیشدیر. بوتنقیدی شعری مخمس شکلینده یازیلمیش وحجم اعتباریله ده شاعرین ان بؤیوک اثری دیر.بورادا نمونه ایچون بوشعرین ایکی بندینی‌درج ائدیریک:

بیر حکومت تازه چیخمیش اسمی آذربایجان
شکل جمهوری اداره عضوی یکسربیگله خان
هئچ گؤروبسوزمی کی اولسون گله‌یه‌قورددان چوبان
بیرنفر خالص رعیت یوخ حکومتده اینسان

الامان بومسنبدلردن الهی الامان

گئت قازاحدان گئح، تووزدان * گئج اؤروب وئرگنجه
گؤرسئحه وئرمیس رعنت بنگله بنحه بنحه یه
کندلی به، ربحرلره باح بیراولان اسکنحه یه
باح به حورنو ظلمدن قان آغلانبرلار هرزمان
الامان بومستبدلردن الهی الامان

شاعر ساده دیل ایله یازمیس اوبوب اثرلربنده آنلاشیلمایان سؤز بوخ کیمی دیر. عمگساریس بیرسیرا لیریک پارچالاری، مربع لری و تازیانه لری (ده گه نگ) واریدیر. شاعرین ده گه نگلری لیریک شعرلربندن داها گوجلودور. بورادا سوادسیز بازیچیلار ویالانجی واعظلر وخسیس منورلر تنقید ائدیلمیبدیر.

عبدالرحیم بیگ حق وئردیوف ـ تنقیدی رئالیزمین بؤیوک نمایندهٔ لریندن بیری ده عبدالرحیم حق وئردی یوف دیر. او ۱۸۷۰ ده شوشادا کاسبلامیش بیرمالک عائله سیده دوغولموش، ایلک تحصیلینی ده اورادا آلمیشدیر. صونرا تفلیسده و ۸ ایل بطروگراد دا یوللار انستیتوتوندا تحصیل ائتمیش و دارالفنون شرقه دوام ائتمیشدیر. حق وئردی یئف تحصیلی اثناسیندا تئاترو ادبیاتا ماراق گؤسترمیش و باکی یا دؤنوب دؤکدن صونرا معلملیک، رژیسورلوق ویازیچیلیق ائتمیش، حتی باشقا اجتماعی ساحه لرده ده چالیشمیش، لکن اساس توجه و دقتینی یازیچیلیغا وئرمیشدیر. حق وئردی یه مکمل اجتماعی ـ ادبی تحصیل آلدیق ـ دان صونرا روسیا، ترکستان، ایران وقفقازدا سیاحت ائتمیش وگؤرگو و تجربه سینی آرتیرمیشدیر. اونون یئتیشدیگی زمان آذربایجاندا مالکلیک اؤز موقعیتینی ایتیرمکده و حتی سقوط حالینده ایدی. ادیب ایلک و اساس اثرلرینده بؤیوک حادثه نی عکس ائتمگه چالیشمیشدیر. یارادیجیلیغی نین بیرینجی دؤورونده یازدیغی " داغیلان تفاق" ، " بخت سیز جوان "پیئسلری آذربایجان ادبیاتی نین اؤلمز اثرلریندندیر.

" داغیلان تفاق "دا ادیب ملکدارلیغین سقوطونو، مالک خانوا-

* شهر آدی دیر

ده‌لری نبن داغیلماسینی و بونون سببلرینی گؤسترمگه چالیشیر. اثرین قهرمانی (نجف بیگ) مادی جهتدن تامین لکن اخلاقاً پوزولموش، اؤزونو شرابا ، قمارا و عیش و عشرته وئرمیش و عصرینه و اجتماعی مبارزه‌لره گؤز یوممیوش و دالسیبی حئوبرمیشدیر. اونون حیاتا باخیشی بئله‌دیر: " دنیا بئش گوندور، بئسی ده قارا! بدبخت او کیمسه‌دیرکی بوبئش گونو لذت ایله گئجیرمه‌یه‌باش گؤرا آپارا. پولون وار ، خرج ایله ، یه، ایچ ، وئر کیفه و عیش و عشرته . بئش گون قارا دنیانین لذتینی آپار اؤلنده ده دنیادا بیر آرزون قالماسین."

لکن ایشلر نجف بیگین ایسته‌دیگی کیمی گئتمیر. کندلر بیرـ بیر الیندن چیخیر. کندلیلر آراسیندا ناراضیلیق ، عائله‌ده اختلاف وضدیت باشلانیرو دوستلار باشیندان داغیلیر. اوغلونو اخلاق پوزقونلوغوا وستو نده اؤلدورولر. آروادی صونا خانم اونو نه قدر دانلاییرسادا بیر نتیجه وئرمیر. نجف بیگ آنجاق افلاسا اوغرادیقدان صونرا حیثیتینی الدن وئردیکدن صونرا اؤزونه گلیر و دلی کیمی چؤللره دوشور. اثرین صونوندا مرحوم صونا خانمین خیالی ، سرگردان گزه‌ن نجف بیگین گؤزونه گؤرونور و اوندان اؤز سعادتینی و رفاهلی حیاتینی وجاه و جلالینی طلب ائدیر. بونلاری اؤده‌مکدن عاجزقالان و عاجزلیگی نین دهشتینی دویان نجف بیگ آجی اعتراف و پشیمانلیق ایچینده محو اولوب گئدیر. نجف بیگین فاجعه‌لی حیاتی آداما ، شکسپیر تراگدیالاربداکی شاهزاـ ده‌لرین طالعسیز حیاتلارینی خاطرلادیر.

" بخت سیز جوان " تراژدیسی ده مالکلر ایله کندلیلرین روا ـ بطینه و رعیت اداره سینده آغالارین ابشله‌دیگی سهولره حصر اولونموش دور. حاجی صمد آغانین قارداشی اوغلو بخت سیز جوان (فرهاد) مالک عائله‌سیندن اولدوغو حالده ، گؤزوآجیق و میور بیر گنج دیر . او تحصیلدن ائولرینه‌ئوک مدنی اطلاعات آرزولارله قایتمیشدیر. فکری ـ ذکری آغانین رعیته ظلم ائتمه‌سنه قارشی دورماقدیر. اوکندـ لیلره کؤمک ائتمه‌ک و اونلارین آبیلماسینا حالیشماق ایسته‌ییر. عمی سیله بو مسئله‌لردن اوتورو آراسیندا اختلاف چیخیرو عمی سی اونون فکرلرینه استهزاء ایله باخیرو باشینی قاتماق ایچون سئومه‌دیگی بیر قیز ایله ائولندیرمک ایسته‌ییر. فرهاد عمی سینه مقاومت گؤسته‌ره

بیلمه‌دیگی ایچون بوتون آرزولاری پوچا چیخیر. بو اثرده مالک صفی ایله بوصفیی منورلری آراسیندا کی تضادو دوشونجه آ یرلیغی گؤستریلمیشدیر.

" آغا محمد شاه قاجار" اثریده حق وئردی یئ ۱۸- نجی عصرین آخرلاریندا ایران شاهی آغا محمدخانین قاراباغا هجومونو، اسیلاو تالانینی ترسیم ائیمیشدیر. بو اثرده خلقین شاها قارشی یئرلی وکیلی و بوتلارین بیحه‌سیزده تحت‌وتاجین تاراج ائدیلدیگی‌بدیع بیر قلمله تصویر ائدیلمیشدیر. بو اثر آذربایجان ادبیاتی نین اپیک تاریخی دراماتیزمینین دیر.

یارادیجیلیغی نین اپیک دؤورده اساساً یاراڈی لر یاران ادیب ملاعبدالرحیم ایله اینسانلیغی یه (همکاری) یاشلادیغیمیز صورا سا- تیریک یازیلر یازدی. ملاعبدالرحیم روزنامه‌سیندا یئرلیشدیگی حکایه‌لر صورادان کیتاب حالیندا" خورتدانین جهیز مکتوبلاری" و " مارالاریم" آدیله چاپ اولموشدور.

حق وئردی یئ مارالاریمی یئله تصویرائدیر: " یئراوزونده‌مینیم مارالاریمین صایی اوچ یوز میلیونا چاتیرمیشدور.گئده‌رسن ایرانا ،هندوستانا ، ترکیستانا ، عربیستانا،افغانیستانا ...هرییئر مینیم مارالاریمدان دولودور. حاجی مارالاریم، کربلائی مارالاریم، ملا روضه‌خان ، یئگ مارالاریم...یاشلاری قاباریلی(یاماچالی)، اوزلری توپورچک لی مارالاریم..."

حق وئردی یئنی یئری آذربایجان کلاسیک یئری نین یئنی اینکشاف اینتیسیر مرحله‌سیدیر.اونون یارادیجی حکایه صنعتکارلیغینی گؤسترن " سیچ سیچان"، " درویش‌خاکام" " خورتدانین جهیز مکتوبلاری" حکایه‌لری اؤزلمه‌ر اثرلریدیر.

حق وئردی یئنی یئری ج . محمدقلیزاده‌نین یازیچیلیق فرقلی دیر یارادیجی سیماسیدان جوی یومورا (لطیفه) ،ملایم وطرافت‌روحوو اصلاح مقصدینی داشیان گولوش حاکمدیر. سیچ سیچان حکایه‌سیده ادیب شهرلی بیر خردا یورروواتین جیناداکی فلاکتینی تصویر ائیمیشدیر. سیچ شیعان یاشاماق اوچون جلددن ـ جلده گیرمین نهایت اجتماعی سیاستین ضعیفی آلتیندا محو اولان بیر شهرلیدیر.

" درویش ناکام" داکی فاجعه‌داها درین وداها اجتماعیدیر .بورا دا تمیزو صاف عشقین محکومیتی ، کاسیبلیق و یوخسوللوق اوزونـــدن فلاکته چئوریلمه‌سی دقتیمیزی جلب ائدیر. پوللو و وارلیلاشماق حرصی تمیز حسلری و محبتی محو ائدیرو قارداشی قارداشا یادو حتـی دشمـن ائدیر.

حق وئردی یف بوتون اثرلرینده حیات و حقیقتدن الهام‌آلمیشدیر. اونون موضوعلاری، تیپلری و قهرمانلاری صون درجه حیاتی و واقعیـدیر. ادیبین حکایه‌لرینی اوخورکن تصویر اولونان حیات ،انسانین اؤز یا ـ شادیغی، تاثیرلندیگی و اونوتمادیغی و اونوتمایاجاغی حادثه‌لر کیمی جانلیدیر.

حق وئردی یف سوویت دؤورونده ده فعال یارادیجیلیق ایشیـــنه دوام ائتمیشدیر." کهنه دودمان " ، " آغاج کؤلگه‌سینده"، " ۸ مارت" " عدالت قاپیلاری" ، "یولداش کوراوغلو" کیمی.پیئسلرینی وبیر سیرا حکایه‌لرینی بو دؤورده یازمیشدیر. حق وئردی یف ۱۹۳۳ ده باکیـــدا وفات ائتمیشدیر.

سلیمان ثانی آخوندوف ـ (۱۹۳۹ ـ ۱۸۷۵) سلیمان ثانـــی ده ج. محمدقلیزاده کیمی پداگوژی تحصیل ائتمیش وبوتون عمرونی معلم ـ لیکله گئچیرمیشدیر. لکن اونون اجتماعی فعالیتی یالنیز مکتب دایره سینده قالمامیشدیر. او، الفبانین اصلاحینا، معارف ایشلرینی نظاما سالماغا چالیشمیش درس پروگراملاری ترتیب ائتمیش و تئاترصحنه‌سی‌نین ترقیسی اوغروندا چالیشمیشدیر.

۱۹۰۵ انقلابی ایللرینده یازدیغی حکایه و پیئسلر زمانه‌نیـــن روحونو، منورلر و وارلی طبقه‌لر آراسیندا وجوده گلن هیجان ودییشمه لری تصویر ائتمیشدیر. بو اثرلرده معیشت صحنه‌لری واردیر. لکـــن سیاستین معیشته تاثیری ، آداملارین عمومی اجتماعی حادثه‌لرله علاقه دارلیغی گؤرونور.

" کوکب حریت" ادیبین ایلک اثرلریندندیر. بواثرده کوتله‌لرین آغیر بیرخسته‌لیگه توتولدوغو تصویر اولونور. بو خسته‌لیک‌ها می نین قوتینی توکه‌دیر ،گنجلری قوجالدیر، ضعیفله‌دیر، بئللر بوکولوروگؤز لر قارالیر. ائللر آتاسی نورانی بیرقوجاماعتین دردینه‌درمان دئیر

" ای اهل شمال ، بو آزارین درمانی کوکب حریتین شفاعتیدیر. او او-لدوزتورپاغیمیزین شرق طرفینده بیر داغ دالیندا پنهان دیر. او داغ طبیعی دگیل، اونو دیولر هوروب ...زمانیکه اونو داغیتدینیز کوکب حریت نورو جانیزا سرایت ائدیب روح وبدنلرینیزی تزه لیه جکدیر. سیز لری جوانلاشدیریب اؤز طبیعی حالینیزا سالاجاقدیر."

ادیب احتمال کی، بو رمزایله افاده ائتدیگی داغ مثالیندا شرق فاناتیزمینی و ذهنلری اؤرتوب ، بوروین قارانلیغی گؤسترمک ایسته-ییرو جهالت مانعلری اورتادان قالدیردیقدان و خلق آیلدیقدان صو-نرا اؤلکه حریت اولدوزوندان ایشیق آلاجاقدیر ، دئییر. بیرآز صونرا یازیچی " تورک بیرلیگی" ، "دیبدات بیگ " آدلی کومدیالارینی دا سیاسی موضوعا حصر ائدیر. آذربایجان بوژووا منورلری نین منصب پرستلیگی نی و محکم بیر عقیده یه باغلی اولمادیقلارینی گؤسته ریر.

حیدرقلی آقانین سیماسیندا ، موقعیتینی ایتیرمیش ، لکن غرور و تکبرونو ساخلاماق ایسته ین بیر مالک تصویر اولونموشدو. حیدرقلی آقا یئنی دموکراتیک فکرو تدبیرلره مخالف دیر. او گنه ملک لرلری و ایلخیلاریله فخر ائتمک و قاباغا گئتمک ایسته ییر. او، بیگدیرو بیگ لیگی له حکومت مجلیسینه نماینده سئچیلمک ایسته ییر. حکیم فریدون اونون عوامل یعینی اوزونه چیرپاندا ، او اؤزوندن خبر. فریدون بگ آجی بیر حقیقتی حیدرقلی آقا و اونون کیمی آدامللارا آللاتماق ایسته-ییر: سیز بئله غفلت یوخوسوندا سیز او زمان کی سیز آقالار رعیتین مالی نین ، جانی نین صاحبی اولوب نه ایسنه میش سیز ، ائتمیشسینز گتدی ، ایندی حریت زمانیدیر. ایندی انسان ملک ، مال ایله بوخ ، علم و ادبله شرف قازانیر.

دؤورون قاباقجیل سیاسی فکرلرینی و حتی صنفی مبارزه ی بئله آچیق افاده ائتمک ، سلیمان ثانی نین باشلیجا خصوصیتلرندندیر . ادیبین معلم لیک ، مربی لیک روحیه سی اثرلرنده ده اؤرونوگؤسترمک ده دیر. اونون " قورخولو ناغیللاری " ان یاخشی اوشاق ادبیاتی نمونه لرندندیر.

" قاراحاقبز" فاجعه لی بیر حکایه دیر. بو اثرده گئتمیشده یوخسول یتیم اوشاقلارین باشینا گلن بلا و مصیبتلری حاتلی مبطره لرله عکس ائتدیرمیشدیر.

سلیمان ثانی اثرلرینده شفاهی ادبیاتدان و ناغیل اسلوبوندان چوخ استفاده ائدیر. اوشاقلار ایجون یازدیغی حکایه‌لره ناغیل آدی قویماسی‌دا تصادفی دگیلدیر. ناغیل شکلی ادیبین حکایه‌لرینه داها آرتیق طبیعیلیک، ماراقلیلیق وئرمیشدیر.

سوویت رژیمی‌نین ایلک ایللرینده سلیمان ثانی داها فعال چالیشمیشدیر. باکی‌دا تشکیل اولونان ((تنقید وتبلیغ تئاتروسی)) نین برنامه‌لرینده س. ثانی اثرلری مهم یر توتوردو. ۱۹۲۱ ده یازدیغی ((شاه صنم و گل پری)) کومدیاسی ایلک سوویت کمدیالارینداندیر. بورادا سوویت اداره‌سینی، قادین آزادلیغینی باشا دوشمه‌ینی حیاتی قبول اتمه‌ین پینه‌چی غافارین میرزه‌فرجین اوز آروادلاریله آپاردیغی مبارزه ترسیم اولونموشدور. ارلرینه نسبتا آروادلار (شاه صنم وگلپری) گوزو آچیق آدامالاردیر. اونلار ینی‌حیاتین‌فیضیندن استفاده‌اتمک، آچیق گزمک واجتماعی یرلره گئتمک ایسته‌ییرلر. اثرده یالنیز بش‌نفر اشتراک ائدیر. اثر جوق ییغجام شیرین وآیدین‌شکیلده یازیلمیشدیر: گولوش، حادثه‌لردن و هم‌وضعیتدن دوغور هم ده اجتماعی مضمون داشییر.

ایلک سوویت درامالاریندا س. ثانی یازمیشدیر (عشق و انتقام، چرخ فلک، لاچین یوواسی). لاچین یوواسی ۱۹۲۱ده یاخشی اثرلر مسابقه‌سینده بیرنجی‌لیگی قازانمیش و اوزون مدت تئاتر صحنه سینده گوسته‌ریلمیشدیر.

معیشت رومانلاری ـ رئالیزمین غلبه‌سی و غرب تاثیری‌نین آرتماسی نتیجه‌سینده تاریخی داستانلار برینه معیشت موضوعلارینا ماراق (علاقه) آرتدی. بیر صیرا یازیچیلار غرب رومان وحکایه‌لری اسلوبوندا اولکه‌نین معاصر حیات ومعیشتی‌نین بدیعی افاده‌سینه چالیشدیلار. دنیا محاربه‌سیندن سوویت رژیمینه قدر بو سبکده یازیلان اثرلرین گوکملی‌سی ((بدبخت ملیونجی)) (محمد اردوبادی)، ((جان یانقیسی)) (دیوان بیگاوغلو) و ((نفت وملیونلار سلطنتینده)) (ی.موسی‌بیگاوف) رومانلاریدیر. بو اثرلرین محتوالاریندا اجتماعی مسئله‌لر، آیینالما آرزولاری وحهالته قارشی مبارزه واردیر.

محمد سعید اردوبادی محاربه‌یه قدر شعرلریله تانینمیش لکن اوندان صونرا رومان یازماغا باشلامیش وموفقیده اولموشدور.

بدبخت ملیونجی یا خود رضا قلیخان فرنگی‌مآب اثرینین قهرمانی تمر-
ز منورلریندندیر. غرنده تحصیل آلمیش اولان رضا قلیخان عصری نین
گوزوآچیق منوریدیر. او تحصیلدن وطنه قایتدیغی زمان بیر آرزو —
بسله‌یبردی، مترقی فکر و آرزولاری وارایدی. وطن ایسه تامیله جهالت
یوواسی ایدی و رضا قلیخان کیمی آداملاری یوغور، محو ائدردی. بو
اثرده فاناتیزمین مدهش نتیجه‌لری آچیق اولاراق گوستریلمیشدیر.

عبدالله بیگ دیوان بیگی اوغلونون (۱۹۳۶-۱۸۸۳)- ((جان یا —
نقیسی)) اثری لیریک اسلوبوندا یازیلمیش سوگی رمانیدیر. احوالات،
۳۰ ایل جول لرده، داغلاردا سرگردان گزه‌ن بیر فلکزده درویشین —
دیلیندن سویله‌نیر. او، داغلاردا، طبیعتین قوینوندا گوروب سودیگی
اوراداجا ایتیردیگی گوزل رقیه‌نین ماجراسینی یاسیقلی‌بیر دیللە
آنلاتیر. درویش عینی زماندا متفکر و اجتماعی‌بیر آدامدیر. او اوزو
نون و رقیه‌نین فاجعه‌سینی اجتماعی قورولوشدان گؤرور و رفیه‌یه بئله
دئییر: " رقیه، ائله فکر ائتمه‌کی یاشقا بئرده آدامlar ظلم و ذلتدن
غیری اؤزگه بیر شئی ییلیرلر... سیز بورادا آللهین قولتوغوندا،
داغلاریں یاشیندا هرکس اؤزونه شاه کیمی دولاندیغی حالدا شهرلر ده
وارلیلیق، یوخسوللوق بیر بیریمه دولاشاراق اهالی نین بیرحصه‌سینی
ائدیب سلطان، اویری حصه‌سینی قول، محتاج... یوندان ظلم تؤره‌ییر.
بو سیمه آدام- آدامی حاناوار اولوب بئیر."

بو اثرده هوگو روماتیزمی نین خصوصیله روسو یاخیشلاری نین
تاثیری آچیق گؤرونمکده‌دیر. بورادا اجتماعی محیط جرکابلی بیرعالم
کیمی، نمیز آدامlاریں قاتلی کیمی ترسیم اولونور. شهرمدنیتی و
اجتماعی رابطه‌لرپسله‌نیر. بوناlارا قارشی کند حیاتی، صاف طبیعته
ابتدائی اکینچیلیک و مالدارلیق دؤوری و سنتی مناسبتlر شیرین —
شیرین یاد اولونور. مؤلفین نظریده رقیه بوتون بو گؤزل عالمین
تمثالیدیر. مدنی انسان بو یاخ محلوقو پوزور و اؤز پیس اخلاقیله
محو ائدیر. شهرلی احمدالله رقیه آراسیندا تصادفا یارانان محبت
اکسارا اوغراییر. رقیه‌نی دلیحه‌سینه سئوه‌ن احمد مقصدینه نائل
اولاندان صورا کؤچری حیاتله تامیس اولور و شهره قایتماق
ایسته‌ییر. احمدین محنتی وطن سئوگیسی ایله ووروسماغا باشلاییر.

احمدی بی کئف گؤره‌ن رقیه " به‌دبردردیس " دئیه سئی بی سوروشور، احمد گیزله‌تمک ایسته‌ببر. " دردیم سؤیوکدور سن چکه‌بیلمزسن . سن ایله بیره اون اولسادا طاقتیم وار. بؤیله درد ایچون یارانماسامیش عزیزیم ا...

یوخ اؤزگه دردین اولسایدی ، دئیه‌ردین ، سن منی داها سئومیر سن دئییب اللریله اوزون اؤرتوب آغلادی ....رقیه ! دئدیم، وطنیم یادیما دوشوبدور. "

بو اثرده خصوصی عشق ایله وطن سئوگیسی آراسیندا کی مبارزه‌نین شرحی گؤزل و صمیمی بیر شکلده وئریلمیشدیر.اثرده باشدان ـ باشا بیر یانقی، بیر آتش و اوره‌ک چیرپینتی سی حس اولونور. اثر کندحیاتینی ایده‌آلیزه ائده‌ن لیریک بیر اثردیر. کاپیتالیست علاقه‌لرـ یندن واهمه‌یه دوشه‌ره‌ک ، شهرین انسانلارا فلاکت گتیردیگینی ظن ائدن انکسار خیالا اوغرامیش منورلرین گؤروش و میل لرینی عکس ائدیر.

ابراهیم موسی بیگین " نفت و ملیونلار سلطنتینده " آدلی اثرـ ینده بورژووا (شهر) آقالیغی نین تؤره‌تدیگی اجتماعی فلاکت لرترسیم ائدیلمیشدیر. کاسیب بیرکیشی نین اوغلو جلیل آقاتورپاقدان چیخان نفت چشمه‌سی نتیجه‌سینده وارلانیر و ملیونر اولور. بوندان صونرا اهل کئف یولداشلارلا دولاشیر، وقتیکی کئفه ، ایچگی (مشروب) مجلسلرینده گئچیریرو عائله‌سینی اونودور. اوبون نامرد دوستلازی فرصتدن استفاده ائده‌رک آروادینی اله گئجیرمک ایسته‌سه‌لر لکن آرواد صداقتلی بیر آذری قیزی اولدوغوندان بونون محرومیتلره قاتلاناراق ناموسونو قورویور و اونلاری رسوای ائدیر. وارلانماقدان اؤزونو ایتیره‌ن باکی نفت ملیونرلری نین چرکین سیماسی بو اثرده گؤزلجه ترسیم ائدیلمیشدیر.

ابراهیم بیگین بوندان باشقا بیر صیرا ره‌آلیست اخلاقی تربیه‌ـ وی حکایه‌لری واردیر (جهالت فدائیلری ، خوشبخت لر و سایره)

بو اثرلرده معیشت ، عائله ، کند وشهرده باش وئرن تضادلار دان بحث ائدیلمیشدیر.معیشته و عائله‌یه گیره‌ن یئنی مناسبتلر ره‌آلیست لرین اسلوبوندا معین دگیشیکلیک لریاراتمیشدیر.بو اثرلرده یالنیز تنقید دگیل، عینی زاماندا آیدینلاتما بیرچاغیریش داواردیر.بوحکایه لرده‌بیرینجی دفعه اولاراق بورژووا شهری نین چرکین صحنه‌لری و پیس آداملاری تنقید ائدیلمیشدیره

نریمان نریمانوف ـ (۱۹۲۵ ـ ۱۸۷۰) ـدکتر نریمان نریمانوف بؤیوک دولت خادمی اولماقلا برابر بیر یازیچی کیمی م. ف. آخوندوف مکتبی نین ایلک دوامچیلاریندان اولموش و رهآلیست آذری ادبیاتی‌نین انکشافیندا و زنگینلشمه‌سینده مهم رول اوینامیشدیر. ارتجاع، فاتالیزم و شرقده‌کی استبدادی تنقید، خلق لر آراسی دوستلوغوترویج و ملی آزادلیق فکیرلرینی ترنم ائتمک اونون بدیعی اثرلری نین اساس مضمونونو تشکیل ائدیر. او، ۱۸۷۰ ده تفلیسده یوخسول بیر عائله‌ده آنادان اولموشدور. کیچیک یاشدان تحصیله ماراق گؤسترمیش، اولا او اوخوما یازماغی قارداشی و عموسیندن اؤگره‌نمیش صونرا ۱۲ یاشیندا یکن قوری شهرینده‌کی زاقافقازیا معلملر سیمیناریاسینا داخل اولموش و بورادا آذری، روس و اوروپا ادبیاتیله آشنا اولموشدور ۱۸۹۰ دا مکتبی قورتاراندان صونرا کند معلمی اولور و کندلی لرین آغیر حیاتی ایله یاخیندان تانیش اولور و اونلارا معارفی تبلیغ ائدیر.

بیر ایل صونرا باکویا کؤچور و اورادا گیمنازیادا معلم و مربی وظیفه‌سینده چالیشیر. ۱۸۹۴ ده قاباقجیل منورلرین کؤمکیله خلق قرائتخاناسینی آچیر و عینی زاماندا درسلیکلر ترتیب ائدیر و مقاله‌لر یازیر. آذری تورکجه‌سی‌نین گرامری، روسلار ایچون تورکجه تورکلر ایچون روس دیلی درسلیکلرینی تالیف ائدیر. ۱۸۹۴ ده نادانلیق نمایشنامه‌سینی ۱۸۹۵ ده دیلین بلاسی و یا خود شمعدان بیگ کمدیاسینی، ۱۸۹۶ ده مشهور بهادر وصونا رومانی‌نین بیرینجی قسمینی و ۱۸۹۹ دا دا نادرشاه فاجعه‌سینی نشر ائدیر وعینی زاماندا گوگولون مشهور مفتش کومدیاسینی تورکجه‌یه ترجمه ائدیر. نریمان‌نریمانوف عینی حالدا آکتور دسته‌لریله‌ده مناسبت قورور و اونلارلا برابر نمایش وئرمک ایچون اطرافا گئدیر و اونلارا رهبرلیک ائتمیشدیر. ۱۹۰۲ ده اودسا طب فاکولته‌سینه داخل اولور و بورادا طب تحصیلیله یاناشی انقلابی حرکتلره اشتراک ائدیر و ۱۹۰۵ ده فاکولته‌نین موقت تعطیلیندن فایدالاناراق باکویا گلیر و اورادا انقلابی‌ادبی حرکاتا اشتراک ائدیر و عظیم‌بگ و س.م. افندیوف کیمی انقلابچیلارلا همت پارتی‌سی‌نه داخل اولور. ۱۹۰۸ ده طب فاکولته‌سینی بیتیریب باکویا گلیر و شهر خسته‌خانه‌سینده چالیشماغا باشلیر. باکی‌دا ایران فعله‌لریله علاقه‌دار اولور و اونلارین آراسیندا انقلابی‌ایش‌آپاریر. نهایت ایران سوسیال‌دموکرات کمیته‌سی‌نین رهبرلریندن بیری اولور.

۱۹۰۹ دا تفلیسه گئدیر و اورادا انقلابی تبلیغات استونده حبسه آلینیر. یدی آی حبسده قالدیقدان صونرا ایکی ایل ایچون هشترخانا سورگون ائدیلیر. هشترخاندا فعالیتینه ادامه وئریر و یرلی زحمتکش لر طرفیندن دومایا عضو سئچیلیر. ۱۹۱۳ ده باکویا قایدیر و شهر خسته‌خانه‌سینده حکیم‌لیک ائدیر و عینی زاماندا ادبی فعالیتینه دوام ائدیر. ۱۹۱۷ ده بولشویک همت تشکیلاتینا رهبرلیک ائدیر و همت غزتی‌نین باش رداکتورو اولور. ۱۹۱۹ دا مسکوایا جاغریلیر و لنین طرفیندن خلق خارجی‌ایشلر کمیسارلیغی‌نین شرق شعبه‌سی مدیری تعیین ایدیلیر.

آذربایجاندا سوویت حاکمیتی‌نین غلبه‌سی گونوندن اعتبارا نریمانوف آذربایجان انقلاب کمیته‌سی‌نین صدری، صونرا ایسه آذربایجان س.س.ر. خلق کمیسارلاری شوراسی‌نین صدری اولور. زاقافقازیا فدراسیونی تشکیل ائدیلندن صونرا نریمانوف زاقافقازیا اتفاق شوراسی‌نین صدری، صونرادا سوویت سوسیالیست جمهورلاری اتفاقی مرکزی اجرائیه کمیته‌سی‌نین صدرلریندن بیری وظیفه‌سینه سئچیلیر و بو وظیفه‌ده ایکن ۱۹۲۵ ده وفات ائدیر. نریمانوف مسکوادا قیزیل میدانda اونایکی دیگر آراسیندا دفن ائدیلمیشدیر.

ادبی اثرلرینه گلینجه: ابلک اثری اولان نادانلیق درامیندا کندین دهشتلی منظره‌لری و معلمین چکدیگی اضطرابلار تصویر اولونمشدور. درامین قهرمانی معلم محمد آقا هر ایشده ترقیه چالیشیر و کندلیلره یول گؤسته‌ریر. اونا کمک ائدن گنج عمر سوادلی، حبرخواه و فداکار اولدوغو حالده هامی اوندان قاچیر حتی قارداشی‌دا اونا دشمن کسیلیر. عمر فاناتیکلر الینده فجیع بیر شکلده هلاک اولارکن دئییر: منی ....نادانلیق ....عواملیق ....بی‌معرفتلیک گوللەلەدی آه، نادانلیق. بو پی‌یس ده معارفایله جهالت، ترقی‌ایله، ارتجاع و ینی‌لیکله کهنه‌لیک اوزاوزه گلمیشدیر.

دیلین بلاسی و یا خود شمعدان‌بیگ ۱۸۹۵ ده یازیلمیش ادبین ابلک و صون کمدیاسی‌دیر. بورادا دئژنئره اولموش بورژوا-ملکدار گنجین اخلاق پوزغونلوغو، پول و شهرت احتراصی و معنوی بوشلوغو و خیانتی افشاء اولونور.

یوسف ایله خدیجه صاف و تمیز بیر محبته بیربیرینی سویرلر،

آنجاق شمعدان بیگ بو محبتی پوزماق و خدیجه‌نی یوسفین الیندن — آلماق ایسته‌یير و بونون ایچون هر بير آلچاقلیغا آل آتير، مجلس‌لرده بؤیوکلرله ارتباطیندان، ثروتیندن و موقعدن دم ووروروو — اؤزونه ان یاخین دوست سایدیغی و چؤره‌گینی یئدیگی و ائوینده یاشادیغی یوسفه خیانت ائدیر. نهایت بو حرکتلری نتیجه‌سینده عمومون نفرت و کنایه‌لرینه هدف اولور و بالاخره اؤزونو اولدورور.

ادیب بو اثرده (نه تؤکرسن آشینا، او چیخار قاشیغینا) مثلین مصداقینی وئرمیش و چرکین عمللرین مطلق چرکین بير عاقبتله نتیجه لنه‌جگینی گوسترمیشدیر.

نریمانوف نمایشنامه‌لرینین ان کاملی نادرشاه (۱۸۹۹) فاجعه سیدیر. بو اثر آذربایجان ادبیاتیندا تاریخی درامین ایلک نمونه سیدیر.

تاریخی حادثه‌لری معاصر وظیفه‌لر نقطه نظریندن معنالاندیرماق سانسور شرایطنده معاصر مطلبلره تاریخ دونی گیدیرمک آخوندوفون ادیبلره گؤستردیگی یولدیر. نریمانوف دا بو اسلوبدا نادرشاهین حیات و مبارزه‌سینه مراجعت ائتمیشدیر. نادرشاه خلق ایچرسیندن گلن و قهرمانلیقلاریله شهرت قازانان تاریخی بير شخصیتدیر. بئله بير آدامین شاهلیق مرتبه‌سینه یوکسلمه‌سی ایران شاهنشاهلیک عنعنه‌سینه قارشی‌دیر. نادرشاه قدرتی اله آلدیقدان صونرا اصلاحات پلانلارینی وزیرینه بئله بیان ائدیر: ((گرکدیر انجیل بیزیم دیله ترجمه اولونا. هر پادشاها لازم گلیر غیر طایفنین دینینی بیلسین تا انکی غیر طایفا ایله دینینه موافق رفتار اولسون. گرکدیر ملالارین اختیارینی آزالتماق. دولته دایر قانونلاری بیلمره روحانیلردن آلماق گرکدیر. گرکدیر منیم پادشاهلیغیمدا فقیر و سفیل تاپیلمایا .... خلاصه بو منوال باشیمدا چوخ فکرلر وار .... امیدوارم کی بونلارین هامیسی دوزه‌له.))

بو سؤزلر یایلدیقدان صونرا آنتریکا و فتنه‌لر باشلانیرشاها اؤز اوغلونو دشمن قلمه وئریرلر، اودا اؤز اوغلونون گؤزونو چیخارتدیریر صونرادا پشیمانچیلیقدان اضطراب چکیب، ایلان کیمی قیورولیر و بير ظالم پادشاه اولور.

بو اثرده قدرتین نه قدر انسانین خاق و کاراکترینده مؤثر

اولدوغو و مطلقیتین مطلقا فساد و ظلمه چوریلمه‌سی بدیع بیرشکلده گؤستریلمیشدیر. نادرشاه، شاه اولمامیش صفوی شاهینین، اطرافیندا کی‌لر طرفیندن محاصره ائدیلمه‌سینی و خلقدن آیری دوشوب اونلارین دردلربنی و ایستکلرینی نظره‌آلمادیغینی تنقید ائدیر لکن اؤزوده پادشاه اولوب قدرتی الده آلدیقدان صونرا همان عاقبته دچار اولور و خلقدن گلمیش بیر قهرمان خلقین دشمنی اولان بیر پادشاه اولور. ۱۹۰۵ انقلابینا قدر بو اثرین تماشایا قویولماسی قدغن ایدی‌اوقدان صونرا هر ایکی آذربایجان صحنه‌لرینده دفعه‌لر اوینانمیش و چوخ رغبت گورموشدور.

بهادر و صونا رومانی (۱۹۰۸–۱۸۹۶) آذربایجاندا رومان نویسلیگین اپلک نمونه‌لریندندیر. اثر محبت موضوعوندا یازیلمیشدیر. بهادر بیر مسلمان طلبه‌سی و مترقی فکر صاحبی بیر گنجدیر. صونا بیر ارمنی قیزیدیر. بو ایکی گنج بیر قلبله بیر بیرینی سئویرلر لکن معنوی زنگینلیک، عقل و کمال و عقیده‌جه چوخ یاخین اولان بوگنجلرین حیاتی و وضعیتی چوق فرقلی و ضدیتلیدیر، آرزولاری بؤیوک فقط امکانلاری محدود دور. دوشدوکلری فاناتیزم بندلری اونلاری بوغور و مغلوب ائدیر. آنجاق اونلار معنوی قدرتلرینی ساخلایبیرلار و اؤز فاجعه‌لریله ظلم و عداوت دنیاسینا درین نفرت اویادیرلار.

نریمانوفون ماراقلی اثرلریندن بیری‌ده (پیر) حکایه‌سی‌دیر. بو اثرده آنا گلبادام اولجه فاناتیزم و موهوماتین اسیریدیرلکن یواش‌یواش انکشاف ائدیر و اثرین آخیریندا معلول و شکستسالاسینی پیرین رطوبتلی دؤشمه‌سینه بوراخاندا اونون وجودی لرزییه گلیر و بئله دئییر: هیچ کس بیلمه‌سه گلبادام یاخشی بیلیرکی بو پیر بیر فیریلداقچی‌دیر. من نفرت ائتدیگیم یئردن بالاما نجات گؤزله میرم بالامی منه وئرینیز، وئرینیز بالامی.

گلبادامین زیارتگاه‌داکی عیانکار چیخیشی هامینی حیرته‌دوشورور. داخلی، معنوی بیر انکشاف یولیله اؤگره‌نن و ده‌گیشن گلبادام ره‌آلیست آذربایجان ادبیاتیندا کی قادین صورتلری سلسله‌سینده مهم یر توتور و اونون دالینجا پاسلی زنجیرلری قیران و موهوماتی آتان عیانکار گلبادارلار، پریجهانلار و سئویللر گلیر.

۱۹۱۵ده آچیق سؤز[1] غزتینده ادیبین بیر کندین سرگذشتی —

حکایه‌سی تفرقه شکلنده نشر ائدیلدی. بو حکایه‌ده ملکدار لارلا کند-لیلرین تنبللیگی و عوامل‌یغی تنقید ائدیلمیشدیر. نریمانوف جماعتین معارف کسب ائتمه‌سینده تئاترا بؤیوک اهمیت وئریر و ... دئییردی‌کی تئاتر مسلمان تاماشاجی‌سی‌نین عقلینه غذا و روحونا لذت وئرمه‌لیدیر. تئاتر بؤیوکلر ایچون مکتبدیر. اوناگؤره ادبیات و تئاترین وظیفه‌سی اگله‌ندیرمک دگیل، کوتله‌لری تربیه اتمکدیر. او ادبیاتی ضروری اجتماعی مسئله‌لرله مشغول اولان بیر ایده‌ئولوژی تبلیغات واسطه‌سی حساب ائدیردی. اثرلرینده اجتماعی مسئله‌لری او-رتایا قویور و خلقین ملی غرور و منلیک حسلرینی اویاتماق وحرکته گتیرمک ایسته‌ییر و اؤز حقلری و حیثیتی اوغروندا مبارزه‌یه ..... چاغیریردی.

نریمانوف عموما ادبیاتین انکشافینا کؤمک ائتدیگی کیمی آیری آیری یازیچیلارین دورومی و انکشافیله‌ده مشغول اولموشدور. ج. محمد قلیزاده‌نین تبریزدن قاییدیب ملانصرالدین ژورنالی‌نین نشرینی دوام ائتدیرمه‌سی، مکؤچرلی‌نین اثرلری‌نین نشری و انقلابین ایلک آبللرینده بیر صیرا یازیچیلارین یارادیجیلیق فعالیتینه قایتماسی ایشینده نریمانوفون بؤیوک کؤمکی اولموشدور.

... **۲ـ رئالیست معارفپرور ادبیات ـ** بو ادبی جریانین گؤرکملی نماینده‌لری بونلاردیر:

سلطان مجید غنی‌زاده (۱۹۳۷ـ۱۸۶۶) ـ آذربایجانین گؤرکملی معلم‌یازیچی و رئالیست شاعرلریندن اولوب، ۱۸۶۶ دا شعر و ادب مرکزی اولان شاماخی دا آنادان اولموشدور. غنی‌زاده آقا مسیح شیروانی‌نین نسلیندن اولوب، آتاسی حاجی مرتضی علی ده شاعر اولموشدور شاماخیدا سید عظیم شیروانی‌نین ((اصول جدید)) مکتبینده اوخوموش و تورکجه، روسجانی اوگرنه‌رک ادبیاتا دربن مارا‌ق تاپمیشدیر. غنی‌زاده ۱۸۸۳ ده تفلیس‌ده معلم‌لر انستیتوتونا گیرمیش و ۱۸۸۷ ده بو مکتبی بیتیردیکدن صونرا باکی یا گلیب و ایلک دفعه اولاراق ((روسچا تار)) مکتبی‌نین بنا سینی قویور.

غنی‌زاده مکتبلر ایچون درسلیکلر، لغتلر و پروگرامlar حاضرلاماقلا، شعر و نثرده بدیعی اثرلر یازماقلا، نمایشنامه و اجتماعی مقاله‌لر یازماق و قیمتلی ترجمه‌لرلهیماقلا آذربایجان خلقینه بؤیوک خدمت ائتمیشدیر. علی اسکندر خعفر زاده ایله برابر حاضرلادیغی ((کلید ادبیات)) (۱۹۰۱) آدلی ادبیات منتخباتی. ((لغت روس و مسلمان)) (۱۹۰۲) و ((اصطلاح آذربایجان)) (۱۹۰۴) کیمی اثرلری مکتبلرین احتیاجی و خلقین معارفینی یوکسلتمک ایچون یازمیشدیر. س. غنی زاده ادبیاتا دؤوروں طلبی و تعلیم و تربیه تاریخیندان یاناشیر و ۱۸۹۱ ده ایلک ادبی اثری ((غنجه خانم)) پی یسینی یازیر.

۱۸۹۴ ده دووژنکونون ((قاناقان)) و لئو تولستویون ((اولینجی شرابچی)) اثرلرینی ترجمه ادیب تماشایا قویدورور. همچنین ایلده ((تولکو و چاق چاق بیگ)) منظوم حکایه‌سینی یازیر. اونون کاراکتریستیک بدیعی اثری ((معلم‌لر افتخاری)) حکایه‌سی و ((گلینلر حمایلی)) (۱۹۰۰) رومانیدیر. بو اثرلرده مولف اؤز فرهنگی فکرلرینی بیر فیلسوف و پداگوگ یازیچی کیمی عکس ائندیریر ادیبین اوریژینال اثرلریندن ((قربان بایرامی)) و ((آللهخوفی))

اوزامان کتابچالار شکلینده چاپ اولونموشدور. ۱۹۰۵ انقلابی‌نین تاثیریله غنی زاده مطبوعات عالمینه داخل اولور و یالنیز معارف مدنیت مسئله‌لری دگیل، دنیا حادثه‌لریله‌ده مشغول اولور و حیات، ارشاد، دبستان، رهبر و سایر مطبوعاتدا شیدا، صوفی شیدا و س.غنی‌زاده امضالاریله یازیلار یازیر و اجتماعی یازیچی کیمی تانینیر (پوبلیسیست).

غنی زاده ۱۹۱۷-۱۹ ایللرینده ملیتچی حادثه‌لره اشتراک ائدیر و ملیتچی اتحاد پارتی‌سینه عضو اولور لاکن سوسیالیست رژیمی حاکم اولدوقدان صونرا سوسیالیزم جبهه‌سینه کئچه‌رک بؤیوک بیر معارف خادمی کیمی معارفین ترویج و یوکسه‌لمه‌سینه و گنجلیگین تعلیم و تربیه‌سینه یاخیندان کؤمک ائدیر و بالاخره ۱۹۳۷ ده وفات ائدیر. غنی زاده آذربایجان ادبیاتی تاریخینده ایلک رومانچیلاردن اولوب، آخوندوفون عنعنه‌لرینی دوام ائتدیرمیشدیر. او حکایه یازماغی غزلخوانلیقدان واجب بیلیر معاصرلری اولان شاعرلره خاطرلادیر کی، خاقانی و حافظ یولیله گئتمه‌ییب، ینی ادبی نوعلریله خصوصیله حکایه نوعیله یازسینلار. اثرلرینده رئالیست و دموکراتیک اساسلاری رعایت ائتمیش و معاصر حیاتی دوغروـدوزگون عکس ائتدیر میشدیر. اونون فکرینه گؤره او اثرلر یاشاماغا قادیر دیرکی، حیاتی بزه‌ک ـدوزه‌ک سیز، تحریف اولونمادان عکس ائدیر، مؤلفی ده پارلاق استعداد، درین بیلیک و روان صنعتکارلیق طبعینه مالکدیر.

((اولیمینجی شرابچی)) اثرین تورکجه مقدمه‌سینده بئله یازیر:

((تئاتر عرصه‌گاه آینه بند بیر اطاق مثالیندادیرکی، عبرت گؤزیله باخدیقدا هر کس اؤز شمایل اخلاقی‌نین عیوب و قصورون گؤره‌رو گؤرجک اصلاحینا سعی و کوشش ائدیبه‌ن اخلاق حسنه حاصل ائده‌بیلر)

دئمه‌لی خلقین گؤزونو آچماق، عیبلرینی گؤسترمک، گئریلیک و جهالت بولودلارینا قارشی معارف شعله‌سینی قورومادا س. غنی زاده کهنه غزل ادبیاتی‌نین دگیل، یئنی ادبیاتین حکایه و رومان و صحنه اثرلری‌نین رولونا بؤیوک اوستونلوک وئریردی.

س. غنی زاده‌نین ان مشهور اثری ((مکتوبات شیدا بیگ شیرازی)) عمومی باشلیغی آلتیندا یازدیغی ((معلملر افتخاری))

حکایه‌سی و ((گلینلر حمایلی)) رومانیدیر. آذربایجان ادبیاتی تاریخینده ایلک دیالوگ [1] صایلان بو اثرین بیرینجی حصه‌سینی (معلملر افتخاری) بیر نوع دیداکتیک [2] ملاحظات دا آدلاندیر ماق اولار. (گلینلر حمایلی) ایسه کامل رئآلیست رومانیدیر. بو اثرلری مشترک قهرمانلاری شیدا بیگ صورتی بیرلشدیریر. بو اثر آخوندوفون ((کمال‌الدوله مکتوبلاری)) نی و مراغه‌لی زین‌العابدینین (سیاحت نامه ابراهیم‌بیگ) ینی خاطرلادیر. دیالوگون هر ایکی قسمتی مکتوبلار شکلینده یازیلمیشدیر. گلینلر حمایلی عینی زاماندا شیدا بیگین بیر نوع سیاحتنامه سیدیر.

معلملر حکایه‌سینده مولف اؤز خلقین‌نین و مدنی ترقی‌سی نین مفتونو اولان قاباقجیل آیدینلارین (روشنفکر) حیاتیندان و مبارزه سیندن بحث ائدیر. اؤزونو ملت خادمی آدلاندیران شیدا بیگ بئله‌آیدینلاری تمثیل ائده‌ن، او زامانکی آذربایجان ادبیاتیندا یئنی اولان تیپیک معلم و یاخشی تربیه‌چی صورتیدیر. شیدا بیگ حقیقتده س. غنی زاده‌نین اؤزودور لکن ادیب بئله بیر مانورو افاده طرزی سئچمیشدیرکی صانکی شیدا بیگ، اونون دوستودور و همین مکتوباتی چاپ ائتدیر مه‌گی غنی زاده‌یه وصیت ائتمیشدیر. معلملر افتخاریندا اوخوجو ... خلقین و وطنین صونسوز بیر محبتله سئوه‌ن، حیاتینی مکتبه ومعارفه حصر ائده‌ن، بونونلا یاناشی احتیاج ایچرسینده قیورانان فداکار بیر معلم صورتیله قارشیلاشیر. شیدا بیگین مبارزه، حرکت و داورانیشلاریندا، موجود حیات و گله‌جگه دایر آرزولاریندا فخرالدینین، فرهادین و اسکندرین سجیه‌وی علامتلری گؤرونور. شیدا بیگ شاماخیدان باکویا گلیب معلملیک ائدیر، آناسیندان آلدیغی مکتوبدا، قارداشی قیزی‌دل افروزایله باجیسی اوغلو آقا بهرامین تویونا دعوت اولونور. بو مکتوب وطن و ملت عاشقی شیدا بیگی سارسیدیر و درین دوشونجه‌لره غرق ائدیر. زیرا وقتیله دل‌افروزا وعدائتدیگی حمایلی آلماق اقتدارینا مالک دگیل. بعضا دولاشیق خیال لارا غرق اولان شیدا بیگ چوق زامان دا، فلسفی دوشونجه‌لره دالیر و موجود جمعیت، برابر سیزلیک آیدینلارین حالی و سایره حقینده معارفجی فکرلر یورودور. اونی‌بیر آیدین معلم کیمی دوشوندوره‌ن، هرشیدن اول، مادی زنگینلیکله معنوی ثروت آراسیندا کی فرق و تضاد مسئله سیدیر، بونلاردان هانسی‌اوستون

۱- ایکی آدامین قارشی قارشیلا دانیشماسی.

۲- تعلیمی.

هانسی داها نجیه ایش دیر؟ سئوالینا شیدا بیگ بئله جواب وئریر: معرفت وارلی سی مال بوخلوغوندا هم غنی دیرسه اما مال غنی‌سی معرفت بوخلوغوندا یوخسولدور.

شیدا بیگ بو عقیده ده دیرکی هر شی اوشاقلارین تربیه سیله علاقه داردیر. ئویوک تاریخی شخصیتلرده تربیه سایه‌سینده یئتیشمیشلر، اودورکی خلقین جهالتیندن شکایت ائتمگه معلمین حقی یوخدور، بالعکس، ((هنرلی استاد خام دمیردن صبرله مصری قلینج یاپا بیله‌رسه، یاخشی معلم کح طبع ملتدن حوش اخلاق جمعیت حاضرلایا بیله‌ر.)) بئله‌لیکله او جمعیتده معلمین رولونا، تربیه و تحصیله ئویوک قیمت وئریر. شیدا بیگه گؤره بوتون باشقا ملتلرده اولان استعداد، قابلیت، شجاعت و سخاوت و سایر فضیلتلر بیزیم خلقده‌ده واردیر. بونلاری آشکار ائدیب جلالاماق، انکشاف ائتدیرمک اوچون مکتب ....و معارف گره‌کدیر، وطن سئوه‌ن معلم لازیمدیر. ((بیزلر ایچون اگر بیر چراغ یاناجاق مکتب اوجاغی‌نین شعله‌سیندن یانسا گره‌کدیر. جهالت ملکونه اگر بیر مهتاب دوغاجاق ایسه، گنه مکتب دیوارلریندان طلوع ائده جکدیر....اگر سلطانلیق ابسته‌رسن، در مکتبده خادم اول!))

((معلملر افتخاری)) اثری‌نین مؤلفی بیر یازیچی اولماقدان چوخ، وطن سئوه‌ن معلم دیر. او معلملیکی بوتون پیشه‌لردن عالی، بوتون صنعت‌لردن اوستون توتور، اؤزوده معلم اولدوغوایله فخر ائدیر. ادیب قهرمانین دیلینه بیلدیربرکی معلم مادی جهتدن وارلانماق و دنیا عشفینه دوشمه‌لیدیر اوندان اوتروکی :((معلیمین ائوی مکتب خانادیر، معلمین نوکری مکتب ملازیمیدیر، معلمین توابع و اتباری چوجوق شاگردلریدیر و معلمین استراحتی دفترلر تصحیحی دیر. معلیمین مال و متاعی درس و تعلیمدیر و اجرتی اؤز ملتی‌نین محبت و ارادتیدیر.))

دل افروزا مدال آلانیلمه دیگینه اول لر خجالت حکن شیدا بیگ بالاخره بو نتیجه‌یه گلیرکی: ((معلیمین آغ و قیزیلی بیاض اوستونده قلم قارا سیدیر، معلیمین اون یاخشی هدیه‌سی قیزیل حمایل دگیل، کتابدیر. فوی دل افروزون حمایلی معرفت مروارید بندن دوزولموش یازی سطرلری اولسون.)) گئنیلر حمایلی شیدا بیگین دل افروزا هدیه اولاراق یازدیغی کتابدیر.

گلینلر حمایلی رومانی‌نین موضوعو شیدا بیگین باکیدان اورتا آسیایا سیاحتی‌دیر. بو سیاحتده پاوئل پطروویچ و خانمی صوفیا و استاپوغوس‌لا تانیش اولور. شیدا بیگین نجیب رفتاری، درین بیلگی و شیرین صحبتلری و گؤرکملی ظاهری روس‌گؤزلی صوفیانی اؤزونه مفتون ائدیر لاکن او، باشقاسی‌نین ناموسونا، حیثیتینه توخونماق خصوصیله دوستلاشدیغی پاوئل پطروویچه خیانت ائتمکدن اوزاقدیر و بئله بیر ایشی بؤیوک قباحت و غیر انسانی عمل حساب ائدیر و گؤزل قادینی دوز یولا دعوت ائتمه‌گی اؤزو ایچون دین و وجدان بورجو بیلیر وعقل لی رفتاری، مؤثر نصیحت‌لری و اعتناسیز حرکتلریله صوفیایا تاثیر ائدیر و اونو اؤز اریله خیانت ائتمکدن قورتاریر. صوفیا اؤزقناعتینی درک ائدیب، اونا خوشبختلیک بخش ائده‌ن و پیس خیاللاردان اوزاقلاشدیران شیدا بیگین عکسینی مدال کیمی بوینونا سالماق نیتیله یاشاییر. یازیچی بورادا گلینلره، قیزلارا اؤز اوره‌ک سؤزلرینی و دیداکتیک ملاحظه‌لرینی بیلدیریر. قادینلارین فتنه فساددان، شر ایشلردن و اره خیانتدن اوزاق اولماسیندا تربیه‌نین رولونا مستثنا اهمیت وئریر. شیدا بیگ قادین سعادتی‌نین اساسینی هر شیدن اول عصمتلی اولماقدا گؤرور و صوفیایا توصیه ائدیرکی شیدا بیگین عکسینی یوخ ((عفت)) کلمه‌سینی حمایل ائدیب بوینوندان آسسون. رومانین آدی دا بو فکردن و مضموندان دوغور.

گلینلر حمایلی رومانیندا ادیبی دوشوندوره‌ن مسئله‌لردن بیری ده قادین آزادلیغی دیر. قادین اسارتی‌نین سببی ان حوخ گئرلیکده و جهالتده گؤره‌ن شیدا بیگ بو خصوصدا ملاحظه‌لرینی پاوئل پطروویچه شرح وئریر لاکن قادین آزادلیغیندا معین حدود و نسبت گؤزله بیر، قادینلارا ائدیلن ظلمی آشکار گؤردوگو حالدا، اونلارین تام آزادلیغینا طرفدار اولماق ایسته‌میر زیرا اونون فکریجه گؤره قادینا حدسیز آزادلیق وئرمک بیر نوع کشیلرین آسیلیلیغی و اسارتینی دئمکدیر.

شیدا بیگ ملی بیرلیگین طرفداری اولدوغو کیمی انسانیت و بین الملل جیلیگین ده طرفدار یدیر. اونولا یاناشی احساسلره یالتاقلانیب اؤز خلقی‌نین غنیمی اولانلارین حالینا تاسف ائدیر. سی - شعه دعواسی قیزیشدیران مسلمانلارین نادانلیق و جهالتینه عصبو نفرت

دویغوسیله بیاخیر.

شیدا بیگ انسانلار آراسیندا ملی، دینی و عرقی[1] فرقین علیهنه دیر. اونون اینانديغی شعار بودور: ((کره عرض وطنیم و انسانیت ملتیمدیر.)) او، انسانلاری دین، مذهب و ملیت نامنه بیرلیگه یوخ انسانلیق، قارداشلیق و حق ایشی اوغروندا بیرلیگه دعوت ائدیر: ((گمان ائدیرم که ملت و یا مذهب اختلافی هرگز اخوته مانع اولا- بیلمه ز، چونکی اخوت ایچون اگر بیر شرط وار ایسه یقین کی هم ... مذهبلیک و یا هم ملتلیک دگیل. انسانیت و یا حقانیت دیر. زیراکی انسان وار ایکن ملت یوخ ایدی و حقانیت وار ایکن مذهب یوخ ایدی.))

مؤلفین ایسته ر معلملر افتخاری، ایسته رسه گلینلر حمایلی اثرینده دیل و سبکی آغیردیر، س. غنی زاده نین دیلینده حدینلدن چوخ عرب- فارس سؤزلری و غلیظ عباره و ترکیبلر واردیر.

مکتب اوشاقلاری ایچون یازدیغی ((تولکو و چاق - چاقیگ.)) منظومه سی و ((ظالیمم های ظالیمم)) آدلی ناغیل شعری داها ساده دیلده یازیلمیشدیر. هر ایکی اثرین موضوعی خلق ادبیاتیندان آلین میش و اوشاقلار دا محکم دوستلوق، خیرخواه لیق بیلیگه هوس تشویق ائدیر. ادیبین یازدیغی ان ماراقلی و ده گرلی حکایه لردن بیری ده ((آلله خوفی)) دیر. بو اثرین موضوعو فعله حیاتیندان آلینمیشدیر:

گمی ده ایشله ین مشهدی عسگر بیر تصادف اثری صول قولوسینیر. آغیر مادی احتیاج ایچریسینده قالان و عائله سینی دولاندیرا بیلمه- ین بو فعله بیر اجنبی نین پول دولو چمدانینی گؤتوروب قاچماغا... مجبور اولور. مشهدی عسگر ایشله دیگی قباحت و خیانت دن عذاب چکیر و بوباره ده ده حکومت دیوانیندان چوخ آلله دیوانی وغضبیندن قورخور و اؤز- اؤزونه بئله دئییر: ((خداوندا بو نه غلط ایدیکی من ائله دیم، بو نه ظلم ایدی کی مندن باش وئردی، منیم قولوم سیندی، البته گناهیم وار ایمیش کی سیندی یوخسا ناحق یئره آلله آدامین قولون سیندیرماز. ایندی گنه من بو گناهی ائله یه رم، آلله منیم قیچیمی چولاق ائله ر، گؤزومو کور ائله ر.)) اثردن چیخان نتیجه بودورکی هر کسین گناهی اؤز وجدانینا و آللاها یاخشی معلومدور، گناهکار جزاسیز قالماز، آلله جنایتکارا گئج - تئز جزاوئره جکدیر

۱- نژاد.

مشهدی عسگر آنجاق اوغورلادیغی پول لاری حکومته تحویل وئرمکله ، آلله قارشیسیندا قباحتینی اعتراف ائتمکله اؤزونو وجدان عذابیندان ، آلله قورخو و دیوانیندان خلاص ائدیر. او، بونا محکم اینانیرکی یالنیز ((اوره‌ینده آلله خوفو اولدوغو ایچون بیر پارچا چوره‌گه نایل اولوبدور)) اوناگؤره‌ده اوشاقلارینا یگانه نصیحتی بودور: اوره‌یینیزده آلله حوفو اولسون. بو اثرده نسبتا ساده دیل له یازیلمیشدیر و اوندا اسلام احکامی‌نین و بیر آزدا تولستویون تاثیری آیدین شکیلده گؤرولمکته‌دیر. غنی زاده‌نین اثرلری معاصر گنجلیگین وطن پرورلیک و هومانیزم مفکوره‌سینی تقویت ائتمیشدیر.

عبداله شائق ـ (۱۹۵۹ ـ ۱۸۸۱) طالب زاده عبداله شائق۱۸۸۱ ده تفلیسده روحانی بیر عائله‌ده آنادان اولموشدور. ایلک مکتبده فارس و روس دیللرینی اوخوموش صونرا روحانی تحصیلاتی ایچون خراسانا گئتمیش و بیر مدت اورادا تحصیلینه دوام ائتمیشدیر. ۱۹۰۰ ده تفلیسه قاییدیر و بیر مدت دن صونرا باکی‌یا گلیر و اورادا، ایلک مکتب معلمی اولموشدور. بو صیرادا آتاسی وفات ائدیر و عایله‌نین یوکو اونون عهده‌سینه دوشور. عبداله شائق معلم‌لیکله برابر معارف ایشلریله ده مشغول اولور و عینی زاماندا شعر، کیچیک حکایه لر و پی‌یسلر یازیر. عبداله شائق اؤز زمانی‌نین گؤزو آچیق منورلریندن ایدی. تفلیسده بؤیومه‌سی اونو ینی مدنیت و سیاسی جریانلارلا آشنا ائتمیشدی. او دائما اجتماعی مسئله‌لر، خلقین دردی و احتیاجلاریله مشغول و علاقه‌دار اولموشدور.

عبداله شائقین یارادیجیلیغی‌نین ایلک دوری اولان (۱۹۲۰–۱۹۰۵) ایللرینده یازدیغی شعرلرینده کدرله برابر گله‌جگه‌امید واردیر. لاکن بو کدر اجتماعی بیر کدردیر، حساس و غیرتلی بیر وطنداشین کدریدیر. خصوصیله ۱۹۱۲–۱۹۰۷ اینجی ایللر آراسیندا یازدیغی شعرلرده بو کدر داها دا آرتیق دیر چونکه بو ایللرده ارتجاع بوتون قوه‌سیله حکم سورمکده و ترقی پرور فکر آدامларینی تعقیب ائتمکده‌ایدی. اونون محمد هادی‌نین یازدیغی ردیفده و اونا اوخشایان .... ((شکلینده)) آدلی شعری اونون احساس و کدرینی گؤزل بیان ائدیر بورادا نمونه ایچون نئچه سطرینی درج ائدیریک:

اوزومده گرد تکدر نقاب شکلینده
گؤزومده عشق تحسر حباب شکلینده
ببیمده هیکل ماضی و حال بیر قاموس
اؤنومده صفوت آتی عقاب شکلینده
باشمدا فوج خیالات آخین آخین دولاشیر
افقده پارچالانان بیرسحاب شکلینده
اوزاقدادالقالانان، پارلایان گنیش قومسال
گؤرونمه ده گؤزومه بیرسراب شکلینده
امیدویاس آراسیندا یووارلانان گؤنلوم
ملهرابچیمده قیریق بیر رباب شکلینده

رباعی شکلینده یازدیغی ((پارچالار)) شعرینده ، کدرینین سببینی بئله ایضاح ائدیر :

صانما بو دردو غصه میندن سببی
اولما ماقدیر بو دنیا کامیمجا
قلبیمی یاندیران بودور آنجاق
وطنی گؤرمه دیم ، مرامیمجا

عبدالله شائق وطنی ایچون بو قدر غم و غصه یه دالدیغی حالده گله ـ جگه امیدینی الدن وئرمیر و استقبال ایچون بئله یازیر :

شفق آتدیقدا ، یاداها ارکن اینانین ساحله دمیر آتاریق
بو قارانلیق دومانلاری اوداریق سیزی آلقیشلایار سئویملی وطن

و یا :

او دومانلی فیرتینالی کئجمیشلردن اوزاقلاش
اودلی متین آد دیملارلا یئری یئری دورما ،آش
ایره لی یه دوغرو یئری ،یئری آرخانا باخما
گله جگی دوشون دائم اونو گؤزدن بیراخما
ایره لی ده انسان کی بیر جنت کیمی جهان وار
صاباخ گونش اوردا دوغار سعادت اورادا پارلار

بو شعری ۱۹۱۱ ده یازمیش و اونون ائرلرینه سرلوحه صاییلابیلر .

عبداله شائق ۱۹۱۲ ده بالکان حربی باشلادیغی زامان استانبولا گئتمیش و احمد جواد ایله برابر ((قعقاز گؤوللو قطعه‌سی)) یئنده تراکیادا ساواشا گیرمیشدیر.

عبداله شائق عینی زاماندا هومانیست بیر شاعردیر، او انسانلیغین سعادتینی محبت و قارداشلیقدا آختاریر و اؤز فکر و حسلرینی بئله بیان ائدیر.

هپیمیز(۱) بیر یووا پرورده‌سی ییز
هپیمیز بیر گؤنشین ذره‌سی ییز
آییرماز بیز لری تغییر لسان
آییرماز بیز لری تبدیل مکان
آییرماز بیز لری انجیل وقرآن
آییرماز بیز لری سر حد شهان
آییرماز بیز لری عمان محیط
آییرماز بیز لری صحرای بسیط
آییرماز بیزلری حشمتلی جبال
آییرماز شرق ، جنوب ،غرب ،شمال

بو شعرلری داها چوخ ماهنی‌یه بنزه‌ییر و تولستوی ، علی بیک جسین زاده (نجات ، محبت ده‌دیر) و توفیق فکرتین (توپراق .. وطنیم، نوع بشر ملتیم) (اینانديم) سرلوحه‌لی شعرلرینین تاثیری آلتیندا سؤیله میشدیر. ۱۹۱۴ ده دنیا حربی باشلادیقدان صو نرا حربین گتیردیگی فلاکت و فاجعه‌لر قارشی سیندا بشریتین بدبخت لیق و اضطرابینا اوره‌گی یانان شاعر سمبولیزمه اوز گتیریر و ... ((ایده‌آل و انسانلیق)) و ((ابلیسین حصورونداا)) شعرلرینی یازیر.

ایده‌آل و انسانلیق شعرینده بشریتین قورتولوش و خلاصی ایچون انسانلارین اصلاح اولماسینی بیریجیک (تنها) چاره بولوگؤسته‌ریر.

عبداله شائق بو دوره کندلی و ایشچی حیات و معیشتینی ترنم ائدن شعرلرده یازمیشدیر، او جمله‌دن (داغلار سلطانی) و (فیدان) شعرلرینی ذکر ائده بیلیریک :

۱ـ هامی میز.

بو یرلرین سلطانی دیر چوبانلار
هم، بییدیر هم خانی دیر چوبانلار

عبداله شائقین یازدیغی (مکتوب یتیشمه‌دی)، (کؤچ) کیمی حکایه‌لری نشریمیزده اوریژینال بیر حادثه‌دیر. مکتوب یتیشمه‌دی ـ حکایه‌سینده ایراندان گلن و نفت معدنینده چالیشان قربان‌آدیندابیر ایشچی‌نین سرگذشتی تصویر اولونور. قربان چؤرک پولی قازانیب .... معیشتینی تامین اتمگ ایچون ، وطنیندن ، اهل و عیالیندان و ائو اوباسیندان آیریلیب و حاجی قلی‌نین معدنینده ایشله‌مگه گلمیشدیر. اونون تکجه آرزوسو معدنده چالیشدیغی مدتده بئش اون قروش پول بیغیب عائله‌سینه آپارماقدیر. آروادینا یازدیردیغی مکتوب قوینو ـ ندایکن فوران ائده‌ن نفت قویوسوندا محو اولور و مکتوبو آروادینا یتیشمیر. قربانا اؤلوم گتیره‌ن نفت قویوسو حاجی قولو ایچون ثروت گتیریر.

کؤچ حکایه‌سینده کوچه‌به حیاتی یاشایان ائللرین هر باهار دا یایلاقلارینا کؤچمه‌لرینی تصویر ائتمیشدیر. حکایه آنا باباسی کؤچه حاضر لانان بیر اوشاغین دیلیندن سؤیلنیر و گؤزل افاده ، صاف بیر دیل و تمیز بیر حس‌له طبیعت و معیشت منظره‌لری تصویر ائدیلیر. بورادا کؤچه‌به حیاتی یاشایان خلقین گؤزل طرفلری، طبیعتین گؤز ـ للیکلریله برابر قلمه آلینمیش و کند معیشتی‌نین اوشاق ذهنینده‌کی عکسی وئریلمیشدیر.

عبداله شائق حکایه‌لرینده سلیمان ثانی کیمی دیل، افاده ..و اسلوب جهتدن اوشاقلارین ذوقی و ایستکلرینی نظرده توتموشدور. کؤچ حکایه‌سی هامی‌دان چوخ اوشاقلار ایچون ماراقلی‌دیر چونکه بورادا .. اونلارا یالنیز لذت دگیل هم ده کند حیاتی و طبیعت حقینده چوقلی بیلگی وئرمیشدیر.

بو ایکی بؤیوک معلم و ادیبین اوشاق ادبیاتی یازیلماسیندا سهمی بؤیوکدور. عبداله شائق ایسته‌ر شعر شکلینده ، ایسته‌ر نثر شکلینده گؤزل تمثیل نمونه‌لری یاراتمیشدیر. (تولکی حجه گئدیر) (جعفر و بشیر)، (تیق ـ تیق خانم)، (گؤزل باهار)و (آلما اوغروسو) کیمی اخلاقی، تربیه‌وی مقصدله اوشاقلار ایچون یازیلمیش

اثرلر آذربایجان اوشاقلاری طرفیندن همیشه سئوه سئوه اوخونور.

شائقین بو حکایه‌لرینده ملایم بیر لطیفه و گولوش واردیر. او آلله گؤریک (رمزی و استعاره‌ای) بیر لسانلا حیوانلاری (تولکی و تویوق) دانیشدیریر و بو دانیشیقلار واسطه‌سیله اوشاقلارا نفوذ ائدیر و سعدی و کریلوف کیمی حکایه‌نین صونوندا و یا مناسب بیر یرینده اخلاقی نتیجه‌نی وئریر.

شائقین ایسته‌ر شعر، ایسته‌ر نثرینده تحکییه‌دن چوخ تاثیر، سؤیلمه‌دن چوق دویما، حرارت و لیریکا واردیر. لاکن بو لیریکا صحت ده‌کی کدر لیریکاسی و یا غزل شاعرلرینده‌کی عاشقانه لیریکا دگیل بو هر زامان اوره‌گی شاگردلری ایچون چیرپینان بیر معلمین هیجانلاریدیر. او وطن سئوگیسی، بشری محبت، امک سئوگیسی، آتاآنا محبتی، یولداشلیق حسی، صداقت، دوغرولوق، صافلیق، مردانه لیک، اعتبار، عالیجنابلیق کیمی فضیلت و خصلتلری مستقیم دیل‌ایله .... تعریفله‌میر بلکه بونلاری جانلی انسان و یا آللئگوریک صورتلر، ماراقلی سرگذشتلر واسطه‌سیله تبلیغ ائتمگه چالیشیر.

عبداله شائق مقتدر بیر ادیب، معلم و اجتماعی خادم اولاراق یاخشی درس کتابلاری‌نین یازیلماسیندا چوق چالیشمیشدیر. اونون ۱۹۱۲ ده چاپ ائتدیگی (گلزار) کتابی سوویت رژیمیندن قاباخ چیخان کتابلارین ان یاخشی لاریندان دیر. بو کتابدا آذربایجان شاعر و .. یازیچیلاریندان بحث ائتمیش و اونلارین فرهنگی خدمتلرینی بیان ... ائتمیشدیر. بو کتابدا کریلوف، پوشکین و لرمونتوف کیمی ... روس کلاسیکلری‌نین اثرلریندن ده نمونه‌لر وئریلمیشدیر.

عبداله شائق سوویت رژیمی ایش باشینا گلدیکدن صونراکی .... دورده ده یارادیجیلیغینا دوام ائتمیش و بوتون آذربایجاندا .... مخصوصا یئتیشدیردیگی نچه نسل شاگردلری آراسیندا یاخشی و قایغی کش معلم، خیرخواه و مهربان انسان، ناموسلی و امک سئوه‌ر وطنداش سمبولو اولموشدور.

عزیر حاجی بیگ اوف ـ آذربایجانین اوپرا صنعتی‌نین بانیسی، مشهور آهنگساز و نمایشنامه نویس و اجتماعی یازیچی عزیر ابوالحسن اوغلو حاجی بیگوف ۱۸۸۵ ده آقجا بدیع ده آنادان اولموشدور. اوشاقلیق و گنجلیگی موسیقی و شعر دیاری شوشادا کئچمیش، ایلک تحصیلینی روس تاتار مکتبنده آلمیش، صونرا قوری سمیناریاسیندا اوخوموش دور. ۱۹۰۵ انقلابی اوندا ینی فکرلر، آرزولار اویادیر، تئاتر صنعتیله، ساتیریک ملانصرالدین مجله‌سیله یاخین علاقه و مناسبت یارانیر. او، ترقی، حقیقت، ارشاد و سایر روزنامه‌لرده گونون ضروری مسئله لریندن اجتماعی ـ سیاسی مقاله‌لر نشر ائدیر و بیر اجتماعی یازیچی کیمی شهرت قازانیر.

۱۹۰۷ ده یازدیغی ((لیلی و مجنون)) اوپراسیله آذربایجان ملی اوپرا صنعتی‌نین اساسینی قویدو، صونرا بیر بیری‌نین آردینجا ((شیخ صنعان)) (۱۹۰۹)، ((رستم و سهراب)) (۱۹۱۰)، ((شاه عباس و خورشید بانو)) (۱۹۱۲)، ((اصلی و کرم)) (۱۹۱۲)، ((لیلی و هارون)) (۱۹۱۵) و ((کوراوغلو)) (۱۹۳۷) کیمی مشهور اوپرالارینی یاراتدی و اؤز ساغلیغیندا دنیا شهرتی قازاندی. بو اپرالاردا خلق دوستلوغو، محبت و تاریخی قهرمانلیق موضوعلاری ـ ندیعی انعکاسینی تاپمیشدیر. ۲۰ ابنجی عصرین کشمکشلی ایللرینی یاشایان ع. حاجی بیگوف موسیقیلی کومدیانین فردلر و جمعیتین اوز رینده اصلاح ائدیجی، تربیه‌وی اهمینینی یاخشی بیلیردی. یاراتدیغی ((ار و آرواد)) (۱۹۰۹)، ((او اولماسین بو اولسون)) یاخود مشدی عباد (۱۹۱۰)، ((آرشین مال آلان)) (۱۹۱۳) موسیقی لی کومدیالار و با اوئبرت‌لری حاجی بیگوفو بسته‌کار (آهنگساز) او‌لماقدان علاوه باجاریقلی بیر صحنه اوستادی و نمایشنامه نویسکیمی ده‌تانیتدی. حاجی بیگوف انقلابدان صونرا خلق موسیقیسی، عاشق .... صنعتی، ملی اوپرا هاوالاری حقنده بیر چوخ ده‌گرلی علمی اثرلر یازمیشدیر. ۱۹۳۳ ده س. س. ری خلق آرتیستی آدی وئریلدی و لنین مدالیله تلطف ائدیلدی. ۱۹۴۵ ده علملی آکادمیسی عضوی اولدی و ۱۹۴۸ ده باکی‌دا وفات ائتدی. ۱۹۶۴ دن باشلاناراق اونون سحبلمیش اثرلری اون جلد ده چاپ ائدیلمکده‌دیر.

عزیر حاجی بیگوف عصرمیزین اول لریندن بیر اجتماعی یاریحی

کیمی مقاله‌لر یازماغا باشلامیش و بو یولدا جلیل محمد قلیزاده کیمی مدحیه اصولو دگیل، تنقید یولونو سئچمیشدیر. ((فلانکس)) - امضاسیله (اوردان - بوردان) سرلوحه‌لی یازیلاری اونو خلقین مسئله لریله مشغول اولان خلقچی بیر محرر کیمی تانیتمیشدیر. اودا آخوندوف، نریمانوف و ملانصرالدینچی‌لر کیمی قونشو خلق‌لرین آزادلیق مبارزه‌سینی اؤز اوخوجولارینا نمونه گؤسترمیردی. ۱۹۰۶ ده (ارشاد) غزتینده نشر ائتدیگی ((بیز هامی‌میز قافقازلالاری‌یق)) آدلی مقاله‌ده چاریزمین ملی عداوت‌سیاستینه قارشی، خلق‌لر دوستلوغونو قویور و ((نجاتیمیز اتفاقدادیر)) دیه‌ب قافقاز خلقلرینی بیر لشمگه و عمومی دشمنه قارشی بیرگه مبارزه‌یه چاغیرمیردی. آنادیلی میز حقینده ((ارشاد)) غزتینده یازدیغی مقاله‌ده بئله دئییردی: ((آنادیلیمیزه اهمیت وئرمه‌سک ، اولایله‌رکی، گونلرین بیر گونو دیلیمیز ایته‌ر- باتار یوخ اولار و بیر ملتین ده‌کی دیلی یاتدی .. اوندا او ملت اؤزوده باتار: چونکی بیر ملتین وارلیغینا ، اثبات وجود ائتمه‌سینه سبب اونون دیلیدیر.)) بو فکری عزیز بیگ صونراکی اثرلرینده آردیجیل شکیلده تعقیب ائتمیشدیر.

آذربایجان دراماتورگیا (نمایشنامه) سی‌نین انکشاف تاریخینده عزیز حاجی بیگوفون موقعی داها بؤیوکدور. دنیا مدنیتی تاریخینده بسته‌کارلیقلا نمایشنامه یازماغی اؤز سیماسیندا حاجی‌بیگوف کیمی بیرلشدیرن و هر ایکی‌سینده ده عینی درجه‌ده موفق اولان هنرمندلر بارماق صایمیسی قدر نادردیر. عزیز بیگ بوتون اوپرا و اوپرئت‌لری‌نین متن‌لرینی اؤزو یازمیشدیر. موسیقی اثرلری‌نین متنلرینی یارادارکن آذربایجان ملی فولکلورونون توکنمه‌ز خزینه سندن مراجعت ائتمیشدیر. عینی زاماندا کلاسیک ادبی ارثیمیزدن ده .... اوستالیقلا استفاده ائتمیشدیر. منلا ((لیلی و مجنون)) اوبراسی نی یازارکن فضولی‌نین عینی آدلی پوئماسیندان[1] دا استفاده .... ائتمیشدیر. نتیجه‌ده فضولی‌نین فوق‌العاده یاراتدیغی اوبرکاسیله عزیز بیلن اورکلری اوخشایان موسیقی‌سی الاله، سس سسه وئررک گؤزل بیر صنعت آنده‌سی یاراتمیشدیر.

۱۹۰۹ ده یازدیغی و ۱۹۱۰ ده تماشایا قویدوغو ((اروآرواد)) کومدیاسی ایلک آذربایجان موسیقیلی کومدیاسی‌دیر. بو اثر حووق

۱- منظوم حکایه.

ساده و بیغجا مدیر، حادثه اوچ کیچیک پرده‌ده جریان ائدیر و ارو - آرواد مفاقشه‌سی اوزه‌زینده قورولموشدور. گولوشون منبعی‌ده بور- دادیر. کومدی‌نین گولوش و تنقید هدفلری مرجان بیگ ایله قادین .. دلالی کربائی قاددیر. یازیچی اؤز زمانه‌سینده آلیم - صاتیم‌واسطه سینه چئوریلن قادینلارین بدبخت طالعینی اؤن پلانا جکیر وباجاریقلا یاراتدیغی مثبت صورتلر واسطه‌سیله مرجان بیگی و کربلای قبادی اؤ- لدورو حو گولوشه معروض قویور. مرجان بیگ افلاسا اوغرامیش بیگلی- گین نماینده‌سیدیر آروادی منت خانمی بوشاییب باشقاسینی آلماق فکرینده‌دیر لاکن، بئش مین‌منات کبین وئرمک اونو ناراحت ائدیر اونون ایچون آروادینی کربلای قبادا وئرمک ایسته‌ییر. کربلای قباد دا بو ایشه راضی دیر فقط ایکی‌مین بئش‌یوز منات پول ایسته ییر. منت‌خانم اؤز عقل و فراستی سایه‌سینده، قوللوقچی واسطه‌سیله کربلای قبادی اله سالیر ، اؤزی ایسه پالتارینی، سسینی‌ده گیشه‌رک اری مرجان بیگه تازادان اره گئدیر. بئله‌لیکله‌ده مرجان ببگ .... گولونج حالا دوشور و رسوای اولور.

عزیر حاجی بیگوف ۱۹۱۰ ده یازدیعی ((او اولماسین، بو .... اولسون)) کومدیسیله استاد بیر نمایشنامه یازان کیمی مشهور اولدی. چوخ زامان کومیک قهرمانین آدیله ((مشدی عباد)) دئیله‌ن بو اثر خلق آراسیندا ان چوخ یایلان و سئویلن کومدی‌لردئدیر.

سرور و گلناز بیربیرینه عاشق دیر و اؤلنمک ایسته ییر لر لاکن گلنازین آتاسی رستم ببگ اونو مشهدی عباد آدیندا پوللی ولاکن قوجا بیر تاجره وئرمک ایسته‌ییر.

مشهدی عباد پوللی و قوجا بیر تاجردیر. او پولونا آرخالانیر و اونونلا فخر ائدیر و عائله قورماغین اساسینی پولدا گؤرور. او- نون ایچون آلیب صاتدیغی شی‌لرله قیز و قادینلارین تفاوتی یوخدور. اؤلنمک ایشینده‌ده باشلیجا معیاری آلداتماق و اوجوز قیمته آلما قدیر اونا گؤره ((او اولماسین بو اولسون)) فرق ائتمه‌ز، فقط وئردیگی پول ناتماسین.

مشدی عباد مونولوگلاردا (۱) دئدیگی سؤزلرله اؤزونو کومیک و گولدوروحو وضعیته صالیر مثلا قوجا اولدوغو حالدا اؤزونو جوان، بد هیبت و چرکین اولدوغو حالدا اؤزونو گؤزل چئویک و یاراشیقلی،

۱- تک باشینا صحنه‌ده دانیشماق.

نادان اولدو حالدا اؤزونو سوادلی، دیل بیلن بیر آیدین (منور) کیمی تانیتماغا چالیشیر. او اؤز اؤزونه بئله دئییر: ((تورک ده بیر مثل وار، دییه‌رلرکی هر گؤزلین بیر عیبی اولار، قوناقلار بو اثوده اولاندا من او بیر اطاقدا سحردن بری فکرده ایدیم‌کی آیا .. منیم عیبیم نه‌دیر. ایندی بیلمیشم کی منیم بیر عیبیم اولسا او- دا عیب سیزلیگیم‌دیر.))

یازیچی قهرمانین اؤز سؤزیله اؤزونو افشا ائدن هر شیی بو - مولوقلاردا وئرمیشدیر، لاکن پی‌یس ده‌کی دیگر پرسوناژلارین سؤزلری ده مشدی عبادی داها کسکین شکیلده رسوای ائدیرلر. کومدی دورت .. پرده ده جریان ائدیر و صونو ماراقلی اولدوغو قدرده عبرت‌آمیز - دیر.

سرور گلین پالتاریندا حجله‌یه گلیر و مشهدی عبادی طپانچه ایله مجبور ائدیر که گلنازدان ال چکسین و صونرا گلنازلا ائوله- نیر. مشهدی عبادا هر شیدن الی اوزولور و چوخ سئودیگی مشهور .. ((او اولماسین بو اولسون)) سؤزلرینی دئییب، قوللوقچی صنمی آلماغا راضی اولور.

((او اولماسین بو اولسون)) کومدیاسی ییغجام و توتارلی مکالمه‌لر اساسیندا، خلق افاده‌لری ایله زنگین بیر دیلده یازیل - میشدیر، اثرده اوستالیقلا دئییلمیش بیر چوخ سؤزلر، ضرب المثل لر اؤز طبیعی‌لیگی و جانلیلیغی و درین معنالارینا گؤره دیللر ازبری اولموشدور. اونون آزقالا هر جمله‌سی خلق ده مثل یرینده ایشله‌نمک- ده‌دیر. بو اؤلمه‌ز صنعت‌نمونه‌سی یاریم عصردن آرتیق دیرکی صحنه‌دن دوشمه‌میش و جغرافی سر حد و زمان محدودیتی تانیما میشدیر. مشهدی عباد کومدی سیندن صونرا حاجی بیگوف ((آرشین مال آلان)) اوپئر- ئتینی یازمیشدیر. بو اثر مضمون، فکر، هنر،درین خلقچیلیق، هیجان و زنگین موسیقی‌سیله مؤلفینه ابدی شهرت قازاندیرمیشدیر. اللی یه قدر یابانجی دیله ترجمه ائدیلمیش و شرق عادت - عنعنه‌لرینی بؤ- یوک اوستالیقلا عکس ائتدیرمه‌سله‌ده ائشسیز (مثل سیز) صنعت ... اینجیلریندن بیریدیر.

((آرشین مال آلان)) ایلک دفعه باکودا ۱۹۱۳ ده تاماشایا قویولموشدور. صونرا بو اثرین سوراغی دنیانین بیر جوخ اؤلکه ....

لریندن آلینمیشدیر. کومدیا، پاریس، نیویورک، برلن، لندن، قاهره، پکن، دهلی، تهران، تبریز و باشقا بؤیوک شهرلرده تاماشایا قویولموش و خصوصی رغبتله قارشیلانمیشدیر. بو اثرده مؤلف عائله قورماغی، ینی یول لاریله آتا ـ بابا قایداسینی قارشی قارشیا .... قویور.

تاجر عسگر اؤز زمانه‌سی‌نین آچیق فکرلی اولادی کیمی بئله دوشونور: چیتی گؤرمه‌دن آلمایان بیر تاجر، تانیمادیغی، خاصیتینه بلد اولمادیغی بیر قیزی نئجه آلابیلهر، حیاتینی، عمرونو اونونلا باغلاییب خوشبخت اولابیله‌رمی. عسگری بئله مهم بیر سئوال دوشوندورور و او زامان ایچون چتین اولان بو ایشین چاره‌سینی عسگرین یولداشی سلیمان تاپیر. اونون تکلیفی اوزره عسگر آرشین مالچی صفتیله قاپو ـ قاپو گزیر، گلچهره‌نی گؤرور، سئویر و اونولا عائله قورور. عسگرین ناشلادیغی ایش شاخه‌لنه‌رک صونوندا بیر نئچه آدامین ائولنمه‌سیله تاماملانیر. سلیمانین قوردوغو کلک هامی‌نین اورگینه یاتیر و هر کس گؤروب سئودیگی‌ایله وصالا چاتیر. اثرین یازیلدیغی و تاماشایا قویولدوغو تاریخی شرایطی نظره آلساق بو مسئله نین صحنه‌ده، بدیعی شکیلده بئله حلی ع. حاجی بیگوفون جسارتلی آددیمی و بؤیوک غلبه‌سیدی دئیه بیله‌ریک.

هر ایکی اثرین اولبده مؤلف ببزی ایلک نوبه‌ده محبت اهلی ایله، گنج نسلی و ینی احوال روحیه‌لی آداملاری تمثیل ائده‌ن پرسوناژلارلا تانیش ائدیر. عسگرله گلچهره‌نین فضولی یا نه عشقیله، درین صاف و علوی بیر محبتله سئوبشدیکلرینی و حقیقی عشق بولوندا جاندان کئچمه‌یه حاضر اولدوقلارینی عکس ائتدیریر.

مشدی عباد کومدیسبنده سرورله گلناز فضولی‌نین:

شفای وصل قدرین هجرابله بیمار اولاندان صور
زلال شوق ذوقون تشنه‌ی دیدار اولاندان صور

مطلعلی غزلینی اوخویا ـ اوخویا صحنه‌یه داخل اولورلار. آرشین مال آلان قهرمانی عسگرده فضولی‌نین:

ناله‌دن دیر نئی کیمی آوازهٔ عشقیم بلند
ناله ترکین قیلمازام نئی تک کسیلسم بند بند

بیتی ایله باشلانان غزلینی اوره‌ک یانقیسیله اوخویا ـ اوخویا صحنه‌یه گلیر و گلچهره‌ده صحنه‌ده بو شعری اوخویور:

پریشان خلق عالم آه و افغان ائتدیگیمده‌ن دیر
پریشان اولدوغوم خلقی پریشان ائتدیگیمده‌ن دیر

هر ایکی کومدی‌ده بو لیریک خط دراماتیک و کومیک مقاملار، گولمه‌لی حادثه‌لر و صحنه‌لرله مشایعت اولونور و صون صحنه‌یه قدر دوام ائتدیریلیر. اثرده‌کی کومیزم اساسینی دئدیگیمیز محبت خطی و اونا قارشی دوران قوه‌لرین و مانع‌لرین ضدیتیندن آلیر.

هر ایکی کومدینین مثبت صورتلری و قهرمانلاری مقصدلرینه‌آسان دگیل، معین فندلر و اینحه کلک‌لر واسطه‌سیله نایل اولورلار.

حاجی بیگوفون کومدیالاری یالنیز نثرله دگیل، هم نثر، هم ده نظم‌له یازیلمیشدیر، موسیقی‌یین طبیعه و آهنگینه اویغونلاشدیریلان شعر پارچالاری‌دا مؤلفین اؤز اثری‌دیر. بودا اونون چوخ جهتلی ...و رنگارنگ یارادیجیلیق خصوصیتینه مالک اولدوغونو گؤسته‌ریر.

عزیز حاجی بیگوف موسیقیلی کومدیا ساحه‌سینده یؤیوک بیرادبی مکتب یاراتمیش و اؤزوندن صونرا ماهر بیر نسلین یئتیشمه‌سی ایچون محکم بونؤره قویموشدور.

رشید بیگ افندیوف ـ رشید بیگ افندیوف آذربایجانین گؤرکملی معارف پرور، معلم ـ یازیچیلاریندان و عینی زاماندا شاعر و نمایش نامه یازانلاریندانیدیر. او م. ف. آخوندزاده مکتبینین دوامچیلاریندان اولوب، ملی دراماتورگیا تاریخینده اؤزونه مخصوص یئر آچمیشدیر. رشید بیگ ۱۸۶۳ ده شکیده آنادان اولموشدور. آتاسی آیدین فکرلی روحانی لردندی و اوغلونون تحصیلینه حوق علاقه گؤسته ریردی. اولا دینی تحصیل آلدیقدان صونرا آتاسی‌نین مصلحتیله روس مکتبینه گیرمیش صونرا ۱۸۷۹ ده قوری سمیناریاسینا قبول اولموش و ۱۸۸۲ ده بو مکتبی بیتیرمیشدیر.

رشید بیگ اجتماعی حیاتا باشلادیقدان صونرا دیگر معارفپرور لرله (ع. شائق، س. ث. آخوندوف، س. غنی‌زاده و سایره) بیر

جیهه ده معلم‌لیکله یاناشی یوتون قدرتینی خلق معارفی‌نین ترقی‌سینه صرف ائدیر و مکتبلرین احتیاجینا گؤره درسلیکلر یازیر، ترجمه‌لر ائدیر و دیداکتیک منظومه‌لر یازیردی. ((اوشاق باغچاسی)) ،... ((بصیرت الاطفال)) درسلیکلرینی یازدیقدان صونرا جوخ جتینلیکله و زحمتله اولاری استانبول دا، باکی‌دا و نفلیسدا چاپ ائتدیریر و یوکتابلار اونون فداکار سیر معارف‌پرور کیمی مشهور اولماسینا سبب اولور.

۱۸۹۲ ده تفلیسه کؤچور و اورادا معلم‌لیکله یاناشی روحانی اداره‌سینده ایشله‌یر. ۱۹۱۶- ۱۹۰۰ ایللر آراسیندا قوری سمیناریا سیندا ترکی و شریعت درسی وئریر. اونون ایلک دوره‌ده یازدیغی شعر لرینده اسلام احکاملاری‌نین تاثیری گوجلودور.

رشید بیگ بیر چوخ شهره گئدیب مکتب‌لر تشکیل ائتمیش واوخوما کورسلاری آچمیش و یوز لاردان دا آذربایجان معارفینه خدمت ائتمیشدیر. سوویت حاکمیتی دورونده دوغما وطنی شکیده یاشامیش و یورادا فرهنگی و بداگوژی (تعلیم و تربیت) حالیشمالارینا دوام ائتمیش و نهایت ۱۹۴۲ ده وفات ائتمیشدیر.

رشید بیگ یارادیجیلیغینا شعرله باشلاسادا اونون شهرتینه سبب یازدیغی پی‌یس‌لری اولموشدور. شعرلرینده ((شاکی)) تخلصینی ائتمیشدیر. شاعر اولاراق جوخ فدرتلی دگیلدیر. ((بصیرت الاطفال)) و ((آرواد مسئله‌سی)) کتابلاریندا اونون مقاله‌لری و شعرلری توپلانمیشدیر.

رشید بیگین مهم پی‌یس‌لری یوخاریدیر:

((قان اوجاغی)) ، ((قوشو قونشو اولسا، کؤچ قیز اره گئدهر)) ((ساقعالین کرامتی)) ، ((سیر ساچ تئلی‌نین قیمتی)) ، ((پول دلیسی)) ، ((تفلیس سفرلری)) ، ((دیس‌آغریسی)) ، ((قیزیل گول)) کومدیالاری بو اثرلراوی آخوندوفون ره‌آلیست سیاسی‌نامه یازماق عنعنه‌لرینی و معارفجیلیک فکرلرینی یاشاریله دوام ائتدیر ه‌ن بیر یازیچی کیمی تانیتمیشدیر.

یوسف وزیر چمن زمینلی – (۱۹۴۳– ۱۸۸۷). یوسف وزیر ۱۸۸۷ده شوشادا آناداں اولموشدور. آتاسی فارس ادبیاتینی و موسیقیبیلمکمل سیلیردی. بؤیوک قارداشی ابوالحسن ده تورک ، فارس و روس ..... دیللرینی یاخشی بیلیر و باباسیله بیرلیکده یوسف وزیرین ایلک تربیه و تحصیلیله علاقه‌دار اولموشلار و اونا کلاسیک شعرلر (فضولی– سعدی و حافظ) اؤگرتیب ، اوندا ادبیات و موسیقیه قارشی مارای اویاندیرمیشلار. شوشادا تحصیلینی بیتیردیکدن صونرا اولا باکیدا رئآلنی مکتبینده صونرا داشکند گیمنازیاسیندا تحصیل ائتمیش و ۱۵– ۱۹۱۰ ده کیف حقوق فاکولته‌سینده اوخوموشدور.

یوسف وزیر بؤتون عمرو بویو نثر ساحه‌سینده قلم چالمیش و تاریخی رومانلار و کیچیک حکایه‌لریله شهرت قازانمیشدیر. یارادیجی لیغی‌نین ایلک ایللرینده لطیفه و طنز اولان مثلی اونو ملانصرالدین بنچیلرله یاخینلاشدیرمیش دیر. ((هدرن – بده‌رن)) عنوانیله یازدیغی طنز مقاله‌لرینی ملانصرالدین مجله‌سینده ((سرسم)) امضاسیله چاپ ائتدیریر. ۱۹۰۷ ده ((میر یوسف وزیروف)) امضاسیله... عینی مجله‌ده حیات حادثه‌لرینی ساتیریک شکلده عکس ائتدیرمیشدی. ادیب هله گنج یاشلاریندا مقتدر بیر حکایه یوسف کیمی شهرت قازانمیش ، اثرلری ((ایکی حکایه – ۱۹۱۱) ، ((ملک محمد– ۱۹۱۱))، دیوانه – ۱۹۱۲)) ، ((قانلی گؤزیاشلاری – ۱۹۱۳))، ((حیات... صحیفه‌لری – ۱۹۱۳))، ((آق ساقفال – ۱۹۱۳)) ، ((حبس قضی – ۱۹۱۳)) و ((آروادلاریمیزین حالی – ۱۹۱۳)) آدلاریله کیتاب.... شکلینده نشر ائدیلمیشدیر.

سوویت حکومتی زامانیندا بیر سری مارافلی حکایه‌لر و رومان‌لار چاپ ائتدیرمیش و یارادیجیلیغینین کامل دؤروندە (۱۹۴۳) ... وفات ائتمیشدیر.

صون ایللرده یازدیغی ((قیزلار بولاغی)) و ((قان ایچنده)) رومانلاری دا کیتاب شکلینده نشر ائدیلمیشدیر.

یوسف وزیر روسجادا شعرلر یازمیش و روس کلاسیکلریندن حکایه اوستادی آ. پ. چئخوفا علاقه بسله‌میشدیر عینی زاماندا شفاهی خلق ادبیاتینا هر طرفلی بلد اولموش و یوساحه‌ده‌دریین بیلیک و ملاحیت صاحبی کیمی تانینمیشدیر.

رومانتیزم ـ ۲۰ـ اینجی عصریں ایلک ابللربنده آذربایجاندا وجوده گلن سیاسی و اجتماعی شرایط رومانتیک شاعرلربن ده ظهوروو ناسب اولموشدور. بو شاعرلر خلقی حهالتدن قورتولماغا و علم اؤگرنمگه تشویق ادیب، استبداد و ظلم ایله مبارزه یه دعوت ائدیبر دیلر. بونلار عینی زاماندا آذربایجانین حریت و استقلالی ایچون جالیشمیشلار و بیر حوقلاری بو یولدا جانلاربنی دا فدا ائتمیشلر. اونلارا گؤره مترقی جامعه علمسز و عرفان سیز اولامز. علمی و عرفانی اولان جامعه ایله رلر، حریت و استقلالینی الده اتمک ایچون جالیشار، فداکارلیق ائدر وحتی شهیدلر وئره ر و صونداد قورتولوشا جاتار. بو ادبی مکتبین گؤرکملی نماینده لری محمد **هادی، عباس صحت، و حسین جاوید** دیر. **احمد جواد** رمانتیک شاعر اولمادیغی حالده ملیت حیلیک نقطه‌ی نظریندن بونلاربن گروهونا داخلدیر.

محمد هادی ـ محمد هادی ۱۸۷۹ دا شاماخیدا دوغولوب بؤیومؤش و شاعرلیگه اورادا باشلامیشدیر. محمد هادی سبک و مسلک اعتباریله ترکیه‌نین انقلابچی شاعری و جماعت خادمی **نامق کمالین** تاثیری آلتیندا قالمیشدیر. ۱۹۰۵ انقلابی محمد هادی ده بؤیوک سویینجوامید یاراتمیش، شاعر ((احرارانه)) قصیده‌لر یازیب، وطداشلاریني ایشیقلیغا، آزادلیق واستقلالا جاغیرمیشدیر.

سر بست بوگون ظلمونو اجرادا مطالم
ارباب عدالت هایی منفی[1] لارا بخشیده
من بیر دیری ام ائندی منی دفن ایتمه صادف
زنده گؤروبن بیر سؤزو موبالارا یخشیده
امضا سینی قوموس ملل اوراق حیاتیه
بوح ملتمس خطی بو امضالارا یخشیده

۱ـ نفی بلد ـ سورگون.

ایچ،ایچ، نه قدر ابستر ایسن قانیمی ظالم
بیرگون گؤره‌رم قانینی صهالار ایچینده
بو شعرده محمد هادی آجیق بیر شکلده آذری خلقی‌نین استقلالینی
مدعا ائدیر. او یالنیز روس‌تزاری نین استبدادینا قارشی دگیل
ایراندا حکم سورن محمد علی شاه استبدادینا دا شعرلرله آلولونفر
تللر یاغدیرمیشدیر:
کول، بوگون ظلمیله اسطار عدالت آغلاسین
منتظر اول انتقامین رعدوار فردا سینا
فاعل اولما ،ملتین ناحق قانیندان قیل حذر
تاج وتختین غرق اولور آخردا قان دریاسینا
هادی ظالمین ظلموندن دادا تدیگی قدر حماعتین عوامل‌بغیندان
دا فریاد ائدیردی:
رنجبر اسارتده یاشار اهل جهالت
محکوملارین گون کیمی بسبللی‌زوالی
۱۹۰۶ دا مکامل غزته‌سینده ((ابل فریادی و حریت)) آدلی
شعرینده ائله دئییردی:
سوق ائتمک ایچون ملتی شهراه فنونه
مین لرجه اهالی اولوب آغشته‌ی خونه
دقت ائله بو ابنلری حمل ائتمه جنونه
بوش لاف ووران کسلره اولسون بونمونه
هادی نین یارادیجیلیغیندا فلسفه و فلسفی شعرلر هرشیدن —
آرتیق نظری جلب ائدیر. انسانلارین تاریخی فاجعه‌لری و شکوفه‌ی —
حکمت انرلری بونا گوزل مثاللاردیر.
جهانه گلمه‌دن مقصد نه‌دیر بیلمم کی
حقیقت می بو خلقت یوخسا بیر افسانه بیلمم کی
شاعر اجتماعی حق سیزلیقلاری و اختلاف طبقاتی اورتایا قویور
و اولارین سببینی سوروشور:
جنون برورلرین فکری اولوب عالم پسندانه
نچون معبودور رای فلاطونانه بیلمم کی
اولوبدور مستبدان حالس اورنگ استغنا
اولوب آرایش باغ سعادت جهل پرورلر
نحون ذلت نصیب اولموشدور احرارانه بیلمم کی.

هادی حیاتی نین حوغونو محرومیت و عذاب ایله کئچیرمیشدیر و آخردا شاعر دوشونجه‌دن یورولموش و امیدی اؤرولموش کیمی .....

سؤروشور:

هادیا حزن عمومی حکمه‌دن دل پاره‌دیر

یوخ مسرتدن اثر محبت شعار اولموش جهان

دنیا ساحه غم‌دیرشعریننده ده عینی مضمونو بیان ائدیر.

هادی نین اشعاریندا وطنه عائد شعرلر باشلیجا یر توتور،... نغمه احرارانه، آمال ترقی، وطن، فاجعه حیاتیمیزدان بیر پرده، وطنین نداسی، توصیه مرع و ابرانین حریت قهرمانلاری بو قبیل شعرلردندیر.

بو شعرلرینده شاعر وطن محبتینی نرم ائدیر، انسانین وطن یولوندا کی فداکارلیقلاریی و وطنین هر بیر وطنداش ایچون ان مقدس شی اولدوغونو سؤیله‌ییر:

دنیادا املمیز فقط اعمار وطندیر

وحدانیمیزین سودیگی دلدار وطندیر.

هادیه گؤره هر کسین معنوی بؤیوکلوغو اونون خلقینه ووطنینه اولان باغلیلیغی ایله اؤلچولور. وطنین گله‌جگیندن هر بیر وطنداش مسئولدور. بونا گؤره ده اؤز وطنینده حکم سورمکده اولان جهالتی و ظلم و استبدادی ان بؤیوک دشمن صاییر و خلقی بونلارا ایله مبارزه یه چاغیریر. محمد هادی عینی زامانداکی انسان یرور و بشریت ایچون صلح و ترقی ایسته‌ین بیر شاعردیر:

گؤنول ایسته‌رکه اولسون دهر، صلح آباد ایسته

منی سوق ایلیه‌ن بو فکره فکر عالی شانیمدیر

بشر اخوان طینت هپ وطندیر عالم امکان

بو حسیاتی قدسیه صفا بخش روانیمدیر

اگر ظلمت پسندان، حرب جوی اختلاف اولسا

نه غم، اهل وفاقم تیغ رخشانیم زبانیمدیر

محمد هادی یئرینجی دنیا حربینده کاربات جبهه‌سینی تصویر ائده‌رکن ((شاهنامه شاعرذی اقتدارینی خاطرلاتاراق)) ۱۹۱۵ده‌دؤیوش صحنه‌سینی مقایسه‌لی شکلده ترسیم ائتمیشدیر:

دئیلدیر بو غوغای توران زمیـــــن
بـــو جنـگ فنـونـدور حجم آفـربن
دئیـلدبر بـو غوغای افـــراسیـــاب
بـــو بـــر جنگدیـــر حنگ عالم خراب
بـــوبـــو گؤرمه میش رستـم فـــل نـــن
بـــو بـــر حنـگدبر مبوه‌ی علم وفن
دئیـلدبـــر بـــو غوغای دبـــو سفـــد
توپون سسلری دز (۱) که :هل من مزید (۲)
خیـــالاتـدبـــر اژدر هفـت بـــــــــر
حقیقت اولور تـوب دهشـت اثـــــر
یاخار واربنی یوخلوق ایجاد ائـده‌ر
حیاتی یخار، موتـی آباد ائـده‌ر

هادی، نظامی، مولوی، حافظ، سعدی و سایر کلاسیکلردن اثرلـر ترجمه ائتمیشدیر و ترجمه ایچون ان خوخ تربیه‌وی و اخلاقی موضوعلاـ را عائد نمونه‌لر سئچمیشدیر.

هادی بیـن شعر دیلی حتبن و استانبول لهجه‌سینه یاخینلیـــــر مضمون اعتباریله‌ده چوخ زنگین دیر. بودا فیوضاتچیلارین و نامق ـــ کمالین اونون اوزربنده‌کی تاثیربندندیر.

هادی بیـن اثرلری: ((فردوس الهامات)) ۱۹۰۸ و ((شکوفه ـ حکمت)) ۱۹۱۴، ((عشق محتشم و یا آتا قوحاغی)) ۱۹۱۴ و ((الواح اشباه یا خود اسباللارین تاریخی فاجعه‌لری)) ۱۹۱۸ کتابلاربنـــدا توپلانمیشدیر. محمد هادی بیـن اثرلری کلیات حالینده ایکی جلـدده باکیدا نشر ائدیلمیش و ۱۹۷۸ ده سئچیلمیش اثرلری ایکی جلدده چاپ اولموشدور.

عباس صحت ـ (۱۹۱۸ ـ ۱۸۷۴) :دکتر عباس صحت ۱۸۷۴ ده شاماخی ده آنادان اولموش. باباسی روحانی و معلم اولدوغو ایچون عبـــاس صحت ایلک تربیه و تحصیلینی باباسی بیـن باشدا آلمیشدیر.

۲۰ یاشیندا باباسی طرفیندن علوم دینی تحصیلینی تاماملامـــاق ایچون مشهده گؤندریلمیش و صحت بیر ایل مشهده اوخودوقدان‌صونرا تهرانا گلمیش و ((مدرسه نظامیه ناصریه)) یه داخل اولموشدور. ۱۹۰۰ ده طب دکتری اولدوقدان صونرا ایرانین جنوبوندا کی تـــورک

۱ـ دی یر. ۲ـ گیه وارمی.

ایللرینده قشقائی‌لرین یانینا گئتمیش و اورادا بیر مدت حکیم لیک ائتمیشدیر. دکتر صحت بیر ایل صونرا اؤز وطنی شاماخیا قایتمیش و اورادا حکیملیکله مشغول اولماق ایسته‌میش لکن امتحانسیز طبابت اجازه‌سی اونا وئریلمه‌میش اودا بو وضعیت قارشیسیندا معلم لیک و شعر و ادبیاتله مشغول اولموشدور. عباس صحت ابراندا تحصیلی اثنا سعدی دا شیرازا گئتمیش و سعدی و حافظین مزارلارینی زیارت ائده‌رک اونلارا حطابا عزللر یازمیشدیر. ایراندا اولدوغو زامان فارس، عرب و فرانسیز ادبیاتله یاخیندان تانیش اولموش و بو دیللر واسطه‌سیله دنیا کلاسیکلری و اونلارین انسانی مضمون ومندرجه لریله آشنا اولموشدور. صحتین شعرینده حزین و صمیمی بیر هاوا وار دیر. ایلک کتابینا ((صینیق ساز)) آدی وئرمه‌سی ده بو سببدن او لمالیدیر. قلبی‌نین بوتون اضطرابلاری بو کتاباداکی مصراعلاردا عکس اولونموشدور.

دکتر عباسقلی صحت ۲۰ اینجی عصرین ان گؤرکملی رومانتیک شاعر لریمیزدندیر. او آذری شعرینه غربی اوروپا تاثیرینی گتیرمک طرفدار ایدی و شعریمیزین سبک، شکل و قورولوش جهتیندن یئنیلشمه سینده بؤیوک رولو اولموشدور. فرانسیز و روس شاعرلریندن آذری ـ تورکجه‌سینه ترجمه‌لر ائتمیش دیر. پوشکین، لرمونتوف، نادسون، شیللر و موسه‌دن ائتدیگی ترجمه‌لرین چوخو نمونه‌وی ترجمه‌لردیر. صحتین بو ترجمه‌لریله ادبیاتیمیزی رنگین لشدیرمکده بؤیوک تاریخی خدمتی اولموشدور.

صحت روحانی عائله‌ده بؤیوموش و ایراندا تحصیلینی اکمال ائتمیش اونون ایچون شرق کلاسیکلرینی و تورک ادبیاتینی درینداؤره‌نمیشدی. ۱۹۰۵ انقلابی حادثه‌لریندن تاثیرلندیگی کیمی اوروپا ادبیات و مدنیتیندن ده تاثیر آلمیش دی. او مدنی، معارفچی وترقی پرور، ده‌کیشمه و تکامله اینانان و گله‌جگه امید بسله‌ین ایده‌آلیست بیر شاعر دیر.

دئییرلر دنیا بیر شخصه بنزر
دوغار، تؤرر، نمو ائدر یوکسه لر
انسان کیمی هر دوره بیر آز یاشار
صونرا یواش یواش اختیارلاشار (قولار)

ده‌یشمک اولماسا ترقی اولماز
طبیعتین بو قانونو پوزولماز

صحتین سبکی رومانتیزم‌دیر و شعرده فکرده‌ن زیاده حس طرفدار-یدیر. حیات‌گازتینده (تازه شعر ناسیل اولمالیدیر) آدلی مقاله سینده بئله دئییر:

((یازی یازدیغیمیز زامان هر شیدن اول حسیاتا تابع اولماق گره‌ک تا اینکه کلامین اوخویانلارین قلبینده تاثیری اولا و یا با-شقاسی‌نین حسیات قلبی‌سینی اویاندیرا. بو صورتده حسیاتی بیلمک لازیمدیر.)) اونون تصویره چوخ اهمیت وئرمه‌سی (یای سحری، آخشام، سحر، قیش، و باهار شعرلری) بوندان ایله‌ری گلیر.

بورادا نمونه ایچون ((یای سحری)) شعرینده‌ن بیر پارچا درج ائدیریک:

اود توتوب قرمزی آتشله گنه یاندی افـــــــق
شفقین قرمزی رنگی ایله ایشیق لاندی افـــــــق
بیر قدر چایدان اوزاق اودقالامیش داغدا چوبان
اویادیر اؤز سؤروسون اوتلایا یایلاقدا چوبان
بو موشاق گوی چمنین اوسته دوشوب شئه گئجه‌ده‌ن
ایستی یوخدور هله وار بیر بالا جامه گئجه‌دن
آغ دومانلار اوجالیر گؤی اوزونه داغـــــلاردان
چوخ سرین دیر هواسی گئچمه بو یایـــلاقـــلاردان
گون چیخیر گویده بولود قرمزی رنگه بـــویانیر
کندلی‌لر چوخ یورولوب اویقودان ایندی اؤیانیر
پیه‌دن مال - قازانی بعضی چیخاردیر قیراغـــا
بعضی صحرایا گئدیر ایشله‌مگه، بعضی یـاغـا...

صحت ده هادی کیمی وطن پرور و خلقی‌نین طالعی ایله یاشایان و اودیله یانان بیر شاعردیر. او آذری آیدینلارینا بئله خطاب ائدیر:

هر کیمین قلبی یا وجدانی دگیلدیر صاتیلیق
هر کیمین داش کیمی یوقدور اوره‌گینده قاتیلیق
ملتین حالینه گؤردوکجه گره‌کدیر بـــانسیـــــن
دردینه قالماغی دائم اؤزونه بورج صانسیـــــن

وطن اوغروندا گره‌ک شخص فداکار اولسون
بئله موسم ده یاتان کیمسه لره عار اولسون
یا ار اول اورتایا چیخ گل کمک ائت قارداشینا
یا گئدیب ائوده اوتور همده له‌جک‌سال باشینا

.....

وطن اجدادیمیزین مدفنی دیر وطن اولادیمیزین مسکنی دیر
وطنی سئومه‌یین انسان اولماز اولسا اول شخصده وجدان اولماز

بو باره‌ده صون سؤزونو اؤز ((ترجمه حالی یا هولولو))آدلی شعرینده سؤیله‌مبشدیر :

دالدیغی فکری دریس دریالار
درشدوگو عشقی حتس سودالار
قلبی قان حالی یامان خانه خراب
گؤزیاشی ایچدیگی صو، باغری کباب
صاتدیغی جنسی بؤیوک سیتلر
آلدیغی نفعی فنا تهمتلر
قانلی اللرده صیخیلمیش نفسی
یاغیردیر، جیحاندیر اماکی سسی
چیرپینیر بلکه قوتارسین اؤزونی
دیللنمه نلر ائشیدیر لر سؤزونی!
شیشه چکسه زده دیریکن اتمسی
آتمارام من وطن و ملتمسی
مسلکیم ترجمه حالیمدیر
لطف حق غایه آمالیمدیر

.....

یارادیلجیلیغینین صون ابللرینده یازدیغی ان مهم اثری اولان ((شاعر وشعر پریسی)) نده حیاتدان و اونون صیخینتیلاریندان تجرید اولونا راق خیالی ببر الهام پریسی ایله یاشاییر. شعرپریسی نین سؤزلرینی، انسانلیغا خدمت اوغروندا صنعتدن کؤسموش شاعره ائتدیگی نصیحتلری دینله‌دیکده‌ن صونرا قول لارینی آچاراق گؤیلره اوچماق ، اورادان دنیایا حقارتله باخماق ایسته‌یر. شاعر بواثر ینده محیطی‌نین استعداد و صنعته اهمیت وئرمه‌دیگینی و حیاتی چتین لیکلر آلتیندا قابلیتلرین ازیلدیگینی گؤسترمیشدیر :

ابستیره‌م قاچماغی لکن یوّک آغیر یول دایوّقوش
ناصیل اوحسون قانادی صینمیش ازیلمیش بیرقوش

شعر پریسی اونا سئله دئییر:

اوُیما آلجاقلارا سس طایر علویه‌سس
قاچ اسارتدن اگر عاشق حریت‌سن
سن مکافاتینی انسانلیغا خدمت ده‌(۱)

ابدی ذوقی،تسلی‌نی حقیقتده آرا
شاعر الدورکی حقیقتلره دلداده‌اولا
شاعرین فکری خیالی گره‌گ آزاده

.....

صحت گله‌جگین قورتولوشونی علم و مدنیتده گؤردوگو ایچون یئنی نسلین خصوصا اوشاقلارین تعلیم- تربیه‌سی اوغروندا چوق چالیشمیش دیر. او اوشاق ادبیاتی یارادیجیلاری‌نین ان فعال لاریندان‌دیر. کر- یلوفدان ائتدیگی ترجمه‌لردن باشقا اصیل پارچالاری، (جهالت ثمره- سی) آدلی پی‌یسلری واردیر. صحتین ترجمه‌لری ((مغرب گونشلری)) آدلی کتابدا توپلانمیشدیر. سوویت دورونده اثرلری بیر نئچه دفعه نشر اولونموشدور.

حسین جاوید - (۱۹۴۴- ۱۸۸۲) آذربایجان رومانتیک شاعرلری نین ان گؤرکملی نماینده‌لریندن اولان حسین جاوید ۱۸۸۲ ده نخجوان دا روحانی بیر عائله‌ده آنادان اولموشدور. ایگیرمینجی عصرین ایلک ایللرینده تبریزه گلمیش و اورادا شرق فلسفه‌سی، تاریخ و ادبیات اوخوموش دیر. ۹- ۱۹۰۵ ایللرینده ترکیه‌یه سفر ائتمیش و استانبول اونیورسیته‌سینه آزاد مداوم صفتیله دوام ائتمیش و بیلگیسینی آر- تیرمیشدیر. استانبولدا قالدیغی زامان اورانین ادبی شخصیتلریله او جمله‌دن رضا توفیق و توفیق فکرتله‌تانیش اولموش دیر. حسین جاوید وطنه قاییتدیقدان صونرا تفلیس، باکو و گنجه‌ده معلم‌لیکله مشغول اولموش و غزته‌لرده شعر یازمیشدیر. جاوید ۱۹۱۹ دا باکی یا گلمیش و ۱۹۳۷ یه قدر بورادا یاشامیش و زنگین ادبی اثرلر یارا- تمیشدیر.

۱۹۱۸- ۱۹۱۰ ایللرده بیر صیرا شعر و درام اثرلری یازمیشدیر:

۱- آختار.

کئچمیش گونلر، باهار شبنملری، آنا، مارال، شیخ صنعان، شیدا اوُجوروم، ابلیس و سایره بو قبیل اثرلردندیر. آذربایجانین تئاتر صحنه‌لرینده جعفر جبارلی دان صورا اونون اثرلری هامیدان جوخ اویناندیردی. ۳۵- ۱۹۲۹ اینجی ایللر اونون ان محصوللو یارادیجیلیق دؤورودور. آذر بؤیوک‌آسیسی، پیغمبر (۱۹۲۲)، توپال تیمور (۱۹۲۵) کینیاز (۱۹۲۹)، سیاوش (۱۹۳۳)، حیام (۱۹۳۵) و ابلیسین انتقامی (۱۹۳۶) اثرلرینی بو ایللرده یازمیشدیر.

حسین جاوید حقینده شمالی آذربایجاندا جیخان ادبیات تاریخی کتابلارین‌داکی یازیلار زامانا گؤره مختلف و جنی صدو نقیض‌دیر. مثلا ۱۹۴۴ ده نشر ائدیلن آذربایجان ادبیاتی تاریخی‌نین ایکینجی جلدینده میستیک رومانتیک شاعرلر حقینده اوچ صد انقلاب‌ودیلچی یابانجی و خلقیمیزه یاد بیر شاعر کیمی نقدیم ائدیر، حالبوکی همان کتابین ۱۹۶۹ چاپیندا حسن جاوید [1] ایجون ۱۴ صفحه حصر ائدیلمیش و اونون اثرلری حقینده منفی نظریه‌لر وئریلدیکده‌نصونرا اونو ۲۰ اینجی عصر آذربایجان شعری‌نین ان گؤرکملی نماینده‌لریندن بیری صایمیش و مقاله‌نین صونوندا دا بئله یازیلمیشدیر:

((یارادیجیلیغینداکی بعضی صدتلره باخمایاراق حسین جاوید اؤز دورونون اوغلو کیمی، رومانتیک دراماتورگیانین بؤیوک نماینده‌سی کیمی ادبیات تاریخیمیزده اوجا موقعه مالکدیر و دائم یاشایاجاقدیر)) بیزجه اشاره ائتدیگیمیز ضدیتلی افاده‌لر ۱۹۴۴ ده حاکم اولان سیاسی هاوا (جو) دان ایلری گلمیش و جاویدین حقیقی سیماسی ۱۹۶۹ دا چاپ ائدیلن کتابدا وئریلمیشدیر.

حسین جاوید منفکر و فیلسوف‌بیر شاعردیر. اثرلرینده یارا- تدیعی‌قهرمانلاری‌نین بیر جوخو کیمی حیاتی، حقیقت، عدالت و سعادت آرامایا و بو یولدا بیر جوق اضطرابلارا دؤزمکله کئچمیشدیر.

حسین جاوید شعر یارماغا عاشقانه، لیریک- رومانتیک اثرلرله باشلامیش، تورکجه و فارسجا شعرلر یازمیشدیر:

منه آنلاتماکی عشق، عالم سودا ایمیش
بیلمرم من سی گئت‌هر سؤزون افسانه ایمیش
گئت گؤزلوم، گئت گؤزلیم باشقا بیر عاشق آرایول
دوبدوم آرتیق سنی عشقینده‌کی معنا نه ایمیش

۱- ۲۰ اینجی عصر آذربایجان ادبیاتی: میر جلال ف.ج. حسینوف .... معارف نشریاتی باکی ۱۹۶۹.

بیوفا سین ملک اولسان بئله اؤیمام داها گئت
کیم کی اویموش سنه گؤنلوم کیمی دیوانه ایمیش

جاوید لیریک ـ رومانتیک شاعر اولوب، دنیایا و انسانلیغا گؤزللیک معیاریله باخیردی (منیم تانریم گؤزللیکدیر) فکری اونون حیاتا اولان عاشقانه مناسبتینی آیدین و بدیع شکلده افاده ائدیر. اونون لیریکا سیندا، کدر، گؤزیاشی و بدبین لیک قاباریق خصوصیتلر ـ دیر. بو تیپ شعرلریندن نمونه اولاراق (چوبان توركوسو) ندن نئچه بیت درج ائدیریک :

آجماسین چیچکلر گولمه سین گول ـــــ لر
اؤتوشمه سین شیرین دیللی بولبوللـــــر
دردیم چوخدور ائللر، ائللر آی ائللر
یار یار دئییب گئجه گوندوز آغـــلارام
اؤز یوردومدا بیر غریبدن سئچیلمـــــم
اسیر کیمی بیر دوست بیر یاخین بیلمم
جهان جنت اولسا، بیر لحظه گولمـــــم
یار یار دئییب گئجه گوندوز آغـــلارام

حسین جاوید بشریتی فلاکته صالان دنیا محاربه سینه و بو محاربه نی قیزیشدیران امپریالیستلره درین نفرت بسله ییردی. بیرینجی دنیا محاربه سینی، قیرقین و تخریباتی ((حرب و فلاکت شعرینـــده)) بدیع شکلده افاده ائتمیشدیر :

اوچار اوچار، گنه روحوم دیار حزنه قوشـــار[1]
اوزاق اوزاق پک اوزاق بیر محیط ایچینده یاشار
صویوق صویوق بیر گئجه کئچمیش بوتون جهان سؤسموش
اوزاقدا اینلییور آنحاق زاواللی بیر بایقـــوش
گؤزومدن اؤیقو چکیلمیش ده جارپیور قـــلبیـــم
نـــه دنسه بیلمیـــورم آه، خیـــلی مضطـــربیـــم
اؤنومده دالقالانیر طیفـــلر قیزیل قـــانـــلار
باشیمدا پاتلیور آتشلی، سیسلی[2] وو لقانـــلار[3]

.....

او توپ توفک او قیلیجلار زهرلی قومبـــارالار[4]
نه ایسته ر آه نئچون بؤیله گورله ییـــب پـــارلار

۱ـ قاچار. ۲ـ دومانلی. ۳ـ آتش فشان. ۴ـ قمقمه.

نه دیر شوُ قهر و فلاکت نه‌دیر بو قحط و جـــلا
نه دیر شو کین و عداوت نه دیر بـو درد و بـــلا
آمان نه منظره ، دوُیدوقجا سارسیلیـــر وجـــدان
نه دهشت آه دوّشوندوکجه چیلدیریر (۵) انســـان
تمدونون صونی وحشت می دیر نه دیـــر عجـــا
خیـــر خیـــر نـه دییـور بـاق رجال بـــزم آرا
سیاست ارلری گور گوّر گورولدایـــر هـــر آن
بؤیوک سعادت اومـــار هپ شو قانلی فیـرتینادان
بوتون بو ولوله اونلارجا بیـر بشارت دیـــر
یارینکی (۶) بایرامی تبریک ایچون اشارت دیـر
.....
قوجاق قوجاق ائدیلن دادلی وعده‌لر پـــک چـوخ
صاقین اینانما ، خیر ، یوخ ، ضعیف ایچون حق یوخ
اینانما عاجز ایچون یوخ حقـوق اینانما خـیر
جهاندا حق ده حقیقت ده هپسی قـــوت دیـــر
.....
((غروبه قارشی)) شعرینده ده محاربه‌یه لعنت و نفرت یاغدیریب گوجلولر ، ظالملر و مروت سیزلر دنیاسینی محکوم ائدیر . لکن بو قانون تؤکمه و عداوتی ((قانون حکمت)) ده و ((سر خلقت)) ده آختاریر . بورادا نمونه ایچون نئچه سطر درج ائدیریک :
بوّتون اطرافی صارمیش بیر ملال ، آغلار جهان آغلار
گؤنول محزون هوا محزون گونش محزون سما محزون
جهان بیر قتلگاه اولموش امان یوخ ظلم و وحشتدن
بو انسان مذبحیندن کیمسه چیخماز کیمسه قورتولماز
حسین جاوید دنیا گؤروشونده شک و شبهه حاکم‌دیر . دنیا ، انسان و انسانین ادراک و آرزولاری حقینده آچیک بیر افاده‌سی یوخدوراشاغیدا درج ائتدیگیمیز ((بیر خطابه)) آدلی شعرینده بو مسئله آیدینجا گؤزه چارپیر :
من نه‌یم ، کندیم (۷) ده بیلمه‌م وازکچین
سن نه سین بوش بیر سئوال انسان ایچون

۵ـ دلی اولور . ۶ـ صاباح . ۷ـ اوُزوم .

منجه خلقت شیمدی بیر افسانه دیر
کیم کی حل ائتمک دلر دیوانه دیر
بیر اوْیوُنجا قدلر[1] جهان باشدان باشا
غافل انسانلار دا بنزر سر خوشا
سده لر[2] هر کس امل سز قابعی سیز
هپسی کندیندن خبرسیز صایغی[3] سیز
سؤیله شیرلر آنلاشیلماز سؤزلری
هپ باخارلار گؤرمه ز اما گؤزلری

.....

جاوید دیگر معاصر رومانتیک شاعرلردن بعضی خصوصیتلریله آبرلیر: مثلا محمد هادیله مقایسه ائدلیرسه، هادی ده گله جگه اینام گوحلوایسه جاوید ده کئچمیشه میل قوتلی دیر. هادی یارا- دیجیلیغیندا شعر، دین و عرب دیلی تاثیری حاکم‌سه جاوید ده درام، ملت و تورک تاثیری بارزدیر.

حسین جاوید آذربایجان ادبیاتی تاریخینده بیر شاعر، نمایه یسنامه یازان و فاجعه نویس کیمی تانینمیشدیر. درام اثرلری نین اکثری سین شعرله یازمیش دیر. او شعری صحنه یه گتیره ن، صحنه ده بوکسک آهنگلی شعر دیلینی دبدبالان و اوز خلقلرینه ده گؤجلو تاثیر گؤسته رن قدرتلی صنعتکاردیر.

هجا وزنیله یازدیغی بیر پرده لی ((آنا)) (۱۹۱۰) نمایش نامه سی اونون ایلک منظوم درامی دیر. **بورادا تصویر اولونان حادثه** داعستان حیاتیله باغلیدیر. یی‌یسین **قهرمانی سلما** آدیندا قوناخچی، مرد و مغرور بیر قادیندیر. **اونون اوغلی قان پولاد**، عصمت آدلی چرکس بیر قیزانشانلیدیر. **عصمت گؤزل**، **ناموسلی و عفیف** بیر قیزدیر. عصمتی اورخان آدلی بیر گنج ده سئویر و نشانلی‌سیندان آییریب اوزونه همدم ائتمک ایسته‌یبر لکن عصمت، اورخانا نسبت مادی جهتدن یوخسول اولان قان بولادی دنیالار قدر سئویر و اونون رقیبه قطعی جوابی وئریر:

آرتیق یته[4] الله ایچون حکیل گئت.
حرمتسن، عزتسن، وارین، سهرتیسن
سلیس بحاتین گوحون قدرتسن

۱- اسباب بازی. ۲- تلو تلو. ۳- حرمت و احترام. ۴- داینس دیر.

هپ سنین اولسون گئبت چکیل گئت اورخان
من آیریلمام او یوخسول قان پولاددان
بوتون دنیا آلت اوست اولوب داغیلسا
اوندان باشقا سؤدیگیم یوخدور اصلا[1]

اورخانین تحریکیله قان پولادی اؤلدورن مراد، اؤزوده بیلمه‌دن آنایا پناه آپاریر و اونون اوینه صیغینیر[1] آنا اوغلونون قاتلینی بوتون اورک آجیسی و اضطرابینا رغماً اؤزونه قبول ائدیر و اونا پناه وئریر. آنا، سلما بو داخلی و معنوی بحران دان ملی عادت و عنعنه‌یه دایانارق بؤیوک انسانی بیر حسله چیخیر و اوغلون قلبینده مرحمت حسی انتقام آلماق حسینه غالب گلیر.

((مارال)) یئی فاجعه‌سینی ۱۹۱۲ ده قلمه آلمیش دیرسه اثر شکلینده یازیلمیش گنجلریق و معصوم ملاکت زده قیزلاریمیز حیاتیندا باش وئرن فاجعه‌لی و اونون سببلرینی عکس ائتدیریر.

شیخ صنعان فاجعه‌سینی ۱۹۱۴ ده تغلیس ده ایکن یازمیشدیر لکن اوندان قاباخ دا شیخ صنعانا معتون اولدوغو اونون مزارینا سؤیله دیگی شعریندن بلی اولور:

زیارتگاهینی گل بوسه دن تزیین ائده‌ر هرگز آن
سن اهل عشق ایچون بیر کعبه یا پدیردین محبت دن
نه دیر معناسی عشقین، سؤیله بنلر یه‌رده[2] بیرگلسین
گؤروب قدسیت صعانی لال اولسون خجالتدن

بو اثر افسانه‌وی شخصیت اولان شیخ صنعانین محبت ماجراسینا و بو ماجرانین معاصر احتماعی زمینه‌سینه تصویرینه حصر اولونموشدور

شیخ صنعان گرجی گؤزه‌لی حمارا عاشق اولدوقدان صونرا بوتون ایشینی و مریدلرینی بوراخیر و اونو احاطه ائدن مریدلره پشله دئییر:

گئدی نیز آرخادا شلاریم گئدی سیر
باتقا بیر شیخه اقتدا ائدینیز
ایشته[3] من نایل وصال اولدوم
آرادیم[4] نور حقی تاپولدوم
سیر ائدین کاینانی هپ یورولون
آرایین سیزده نور حقی بولون

۱ـ پناهنده اولور. ۲ـ هاردا. ۳ـ اینک. ۴ـ آختاردیم.

اُونودون هپ زاواللی[1] صنعانی
اونودون سیز او سرسم[2] انسانی

شیخین بو خطابه‌لرینه‌دن امید سیزلیگه دوشن مریدلر بئله‌دئییرلر:

شیخیمیز آتدی حکم قرآنی شیخیمیز ساتدی دین و ایمانی
اؤنجه اسلاما بیر مروج ایکن خاج آسیب‌چیخدی دین ومذهب‌دن.

خمارین یولوندا یعنی عشق و حقیقی محبت‌بولوندا هر شیدن کئچمیش اولان شیخ سوگیلی سینه بئله خطاب‌ائدیر:

مطهر اولدوقجا هر خطابینا من کئچیرم صانکی کندی کندیمدن
سؤیله گولسون بو روح نالانی گول سؤیندیر بو قلب گریانی
منه سندن گلرسه قهر و عتاب گینه کؤنلوم ائده‌ر قبوله‌شتاب

شیخ صنعانا اینانماق ایسته‌می‌ین کشیش اونو یالانجیلیقلا اتهام ائده‌رک اوندان خاج آسماسینی ایسته‌ییر صنعان دا اونا بئله جواب وئریر:

عارف اول عارف‌آتما وجدانی آرا قلبینده دین وایمانی
ظاهرین پک[3] گؤزه‌ل فقط نه‌چیخار اویناشیر باطننده شیطانلار

حسین جاوید قادین اسارتینه ضدایدی. شیخ صنعان دا اولدوغو کیمی باشقا اثرلرینده ده آزاد محبتی و انسانی سؤگیسینی تبلیغ ائدیردی:

بوتون حیاتی چیچکلندیرن فقط او...نیچون
نیچون ازیلسین او، بیلمم نیچون سوّروکله‌نسین
قادین گونش چوجوق آی،نوری آی گونشدن‌آلسین
قادین سیزاؤلکه چابک محو اولور زاواللی‌قالیر
قادین گوله‌رسه شوایصیز[4] محیطیمیزگوله‌جک
سورولکه‌نن بشریت‌قادینلا یوّکسله جک

بونودا علاوه ائتمک لازیم‌دیرکی حسین جاوید قادینی اینجه‌لیک، گؤره‌للیک و ظرافت تمثالی بیلیردی.

حسین جاوید شیخ صنعان اثرینی یازدیقدان صونرا ره‌آلیزمه دوغرو میل گؤسته‌رمیش و ۱۷-۱۹۱۶ ده باکی چاپخانا ایشچیلرینین حیاتیندان و آغیر زحمت و ایش شرایطیندن بحث ائدن شیدا اثرینی و همچنین ۱۹۱۷ ده تورکیه حیاتیله علاقه‌دار اوُچورووم فاجعه‌سینی یازمیشدیر. بیرینجی دنیا حربی اثناسیندا حربین و قان تؤکمه‌نین

۱- ببچاره. ۲- حواس پرت، بی‌شعور. ۳- چوخ. ۴- تنها، بوش.

علیهینه بیر سری شعرلر سؤیله میش ، نهایت ۱۹۱۸ده مشهور ابلیس بی یسینی یازمیشدیر .

ابلیس فاجعه سینده جمعیتین معنوی پوچلوق و چوروکلوگووداخلی ضدیتلری شعر دیلیله گؤستریله رهک خیر و شر قوه لری قارشیلاشدیر - یلمیشدیر . ایلک صحنه ده ابلیس و ملکین سؤزلرینده حیاتین بیربیر - ینه ضد قطبلری، فکر، دوشونجه اختلافلری و بونون اوُغور سوزومشئوم نتیجه لری دقتی جلب ائدیر . ناحق قانلارین، شدتلی قیرقینلارین، قتل عاملارین سببینی انسانلار موهوم ابلیس ده ، اونون پیس عمللرینده گؤردوگو حالده ، ابلیس ده حیاتدا تصادف ائدیلن بوتون شر ایشلری انسان طبیعتی‌نین و خصلتلری‌نین محصولو حساب ائدیر . بو ضدیت تدر - یجا درینله شه رهک خیرخواه هومانیست انسانلاری تمثیل ائدن عارف آدلی خیال پرور ، رومانتیک طبیعتلی بیر گنجله عالمی بیر بیرینه ووران شر و ظلمت مجسمه سی، جنایت و خیانتلرین تؤردیجیسی ابلیس آراسیندا حل ائدیلمه ز کشمکشه چوریلیر . عارف استانبوللودیر لکن اونو بیر چوخ یرلرده گؤروروک . او محاربه نین و سلاحلانمانین علیهینه دیر . حیاتداکی بلا و مصیبتلرین، جنایت و تخریباتین منبعینی ابلیسده و اونون شر ایشلرینده آختاریر و انسان جمعیتیندن و اونون عذاب و اشکنجه لریندن اوزاقلاشماق، محاربه سیز و قایغی‌سیز بیر عالمه قووشماق آرزوسیله یاشاییر . بو باخیمدان اونون (اوُلو[1] تانریا) خطابا دئدیگی سؤزلر جالب دیر :

یرلرده سوّروندوم یئتیشیر، گؤیلره قالدیر ،
دیندیر قوجاغیندا
قالدیر منی بیر سیر ائدئییم خوش می گؤزل می
جنتده ملکلر
قالدیر منی تا گؤرمئییم انساندا کی ظلمی
باخ یر اوّزو اینلر[2]
یارب بو جنایت بو خیانت بو سفالت
بوُلمازمی نهایت
انسانلاری خلق ائتمه ده وار بلکی ده حکمت
ابلیسه نه حاجت

۱- اوجا و بؤیوک . ۲- صیزیلدار .

بوتون بو انسانی حس و فضیلتلربنه رغما عارف ابلیسین حیله‌لربندن، خیانتلربندن یاخاسینی قورتارا بیلمیر و بالاخره ایسته‌مه‌دن جنایته سوروکلنیر. نتیجه‌ده اؤزوده حس ائتمه‌دن دوغما قارداشی واصفین قاتلینه چؤریلیر.

ابلیس اثری قان دریاسیندا بوغولان، حیاتین تضادلاری ایچرسینده چاشیب قالان انسانلارین فاجعه‌سیدیر. بونا سبب انسانلار آراسیندا یاشایان و کین، عداوت تخمونی سه‌پن، ثروت دوشگونلری، قان حریصی پادشاهلار و ابلیس کیمی آدامللاردیر. دئمک کی بوتون رذالت لرین، شر ایشلرین سببی ابلیس ده، انسانلارین ایچریسینده دیر. بو باره‌ده ابلیس اونو تهدید ادیب جمعیتدن قوُماق ایسته‌ین آدامللارا بئله جواب وئریر:

منسیزده امین اول سیزه رهبرلیک ائدن وار
قان قوسدوران آتش ساووران کینلی قرالللار[1]
شاهلار، اوُلوخا قانلار او چیلغین دره بیگلر
آلتون و قادین دوُشگونو دیوانه ببکلر[2]
مین حیله قوران تولکی سیاسی لر، او هر آن
مذهب چیخاران یول آییران خادم ادیان
اونلار، اوه‌ک[3] اونلارسیزی چینتمگه کافی
کافی سیزی قهر ائتمگه محو ائتمگه کافی
من ترک ائده‌ریم سیزلری الان نمه لازیم
هیچ دن گله‌ره‌ک هیچلیگه اولماقداییم عازیم
ابلیس نه‌دیر جمله خیانتلره باعث
یا هر کسه خائن اولان انسان نه‌دیر، ابلیس

جاوید ابلیس اثرینده قان تؤکمک و وحشی‌لیک خصلتینی بوتون انسانلارین طبیعتینده گؤرمور بلکه سمبولیک ابلیس صورتی واسطه سیله انسانیته ضد خائنلر گروبونو گؤسترمک ایسته‌ییر. شاعر انسانلاری دهشت و مصیبتلرین پنجه‌سیندن خلاص ائتمک ایچون انسانلار آراسیندا بیرلیک، عقل له احساس آراسیندا بیر هم آهنگلیگی لازم ... گؤرور. جاوید ایگبرمبنجی عصر آذربایجان شعرینین ان گؤرکملی نماینده‌لربندن بیریدیر. اونون خیام پی‌بسی، سووبت رژیمی‌نین اون بش ایللیک دؤیومو مناسبتیله اعلان اولونان مسابقه‌ده جایزه قازانمیشدیر. شیخ صنعان و سیاوش اثرلری آذربایجان تئاتری‌نین برنامه لربنده بوگون داخی محکم پر توتور.

۱ـ پادشاه. ۲ـ عروسک. ۳ـ بلی.

احمد جواد آخوندزادهـ احمد جواد ۱۸۹۲ ده گنجه‌نین سیفعلی کندینده آنادان اولموش و ۱۹۰۲ ده گنجه‌ده آجیلان ((مکتب روحانیه)) یه گیرمیش و ۱۹۰۹ دا بو مکتبدن ماذون اولوب ۱۹۱۲ یه قدرده گنجه ده معلم‌لیک ائتمیشدیر. ۱۹۱۲ ده تورکیه بالکان حربینه گیردیگی زامان احمد جواد عبداله شائق له بیرلیکده، استانبولدا قورولان ((قفقاز گؤنوللو قطعه)) سینده داخل اولاراک عثمانلی‌لارلا برابر تراکیا جبهه‌سینده محاربه‌یه اشتراک ائتمیشدیر. بالکان ساواشی بیتندن صونرا یوسف‌آق چورالی‌نین توصیه‌سیله هر ایکی آذری شاعری آذربایجانا دؤنموشلر.

احمد جواد دوغوشدان شاعر یارانان شاعرلردن اولوب ملیت‌چی تؤرکچو و استقلالچی شاعرلردندیر. او بوتون عمرونده آذربایجانین استقلالی ایچون چالیشمیش، مبارزه ائتمیش، شعرلرینده بو فکر و ایده‌آلی ترنم ائتمیش و صونوندا حیاتینی دا بو یولدا فدا ائتمیش دیر.

۱۹۱۴ ده عثمانلیلار دنیا حربینه گیرنده ((قره دنیز)) شعرینی سؤیله‌میش و تورکلرین غلبه‌سینی آرزو ائتمیشدیر.

۱۹۱۵ ده تورکلر شرق جبهه‌سینده روسلارا مغلوب اولونجا تورکیه‌نین شرق ولایتلری او جمله‌دن قارص و ارزروم[1] روس اوردوسو طرفیندن اشغال ائدیلمیش و بو شهرلرین خلقی روس ـ ارمنی قیرقینی نا دچار اولموشلار. بو زامان باکی دا ((آذربایجان جمعیت خیریه سی)) بو ولایتلره کمک ائتمگه باشلامیش و احمد جواد دا کمک‌گرو پلاریله بوراларا گلمیشدیر. قارص‌دان دؤندوقدان صونرا اورادا گؤر دوگو منظره‌نی بدیع بیر شکلده ((نه گؤردوم‌سه)) شعرینده بئله بیان ائتمیشدیر:

ارمغانیم یاسلی نغمه — بیر قوش اولدوم چیخدیم یولا
گئتدیم گؤردوم دوست ائلینده — نه بیر سس وار نه بیر لایلا

۱ـ قارص دا آذری‌تورکجه‌سیله دانیشارلار، ارض روم لهجه‌سیده بیزه چوخ‌یاقیندیر.

سوْردوم. غریب منـــــاره دن آخشام اولموش اذان هانـــی
بایقوش قونموش منبر لره دیین هانی دویـــان هانـــی
وجدان منه امر ائده رکـی بؤیله گونده بایرام ائتمه
قران منه یول گؤسته ریر یوخسوللاری مایوس ائتـــمه

بو شعر ۲۲ مارس دا سؤیله نمیش و بایرامدان مقصدی نوروز بایرامی دیر.

بیرینجی دنیا حربی نین صونلاریندا قافقاز جبهه سینده تورک اُردوسونون وضعیتی یاخشیلاشیر، و تورک عسکرلری آذری سربازلاریله برابر باکییه طرف گلیرلر. احمد جواد دا آذری قردشلریله برابر یاسامال داغینداکی سنگرلرده ساواشیر و ((بسم الله)) آدلی شعرینی یازیر:

آتیلدی داغلاردان ظفر توپـــلاری
یئریدی ایله ری عسکـــر بسم الـــله
او، خان سرایینداا چیچکلی بیر قیز
بکلیری بیزلری ظفـــر بسم الـــله
ای حربین طالعی بیزه یول وئر یول
سن ای جوْشان دنیز گل تورکه رام اول
سن ای ساغا سولا قیلیچ ووران قول
قول لارینـا قوت گلـیر بسم الـــله

حربدن صونرا باکی ((سئور)) طرحیله انگلیز اشغالی آلتینـدا قالیر. احمد جواد، دیگر آذری شاعر و منورلری کیمی انگلیسلره قارشی چیخیر و ((انگلیز)) باشلیقلی شعرینی یازیر:

باکییه گلمیشیز سلام وئرمه یه ای خان سارایینی توتان انگلیز
گئدرکن کعبه یه حاجی کروانی حاجیلار یولونا چیخان انگلیز

.....

دماغیندا ((چاناخ قله)) آغیسی[1] (زهری)
سن میسین تورک ائللری نین یاغیسی
اسلام دنیاسینی، اؤلوم چالقیسی
اؤلوم نیتیله یاخان انـــگلیز

احمد جواد سوویت رژیمی حاکم اولدوقدان صونرا داخی استقلال مبارزه سینه دوام ائتمیش آنجاق بو دفعه سمبولیزم مکتبینی اؤزونه مقصود تورکلرین انگلیزلره چاناق قله بوغازیندا وئردیکلری شکست و آغیر تلفات دیر.

یازی طرزی سئچه‌ره‌ک یازمیشدیر. بیر مایس ایشچی بایرامی ایچون اوندان بیر شعر یازماغی ایسته‌دیکلری زامان بو شعری یازمیشدیر:

من هر گلن بیر مایس‌دا — پک چوخ امیدلر باغلارام
هر گله‌جک مایس ایچون — نیسان آغلار من آغلارام

بو شعر چاپ اولدوقدان نئچه هفته صونرا سوویت طرفداری ادیب لر احمد جوادا هجوم ائدیرلر.

«ویرلرکی: سنین هر ایل گلمه‌گینه امید باغلادیغین مایس دنیا عمله بایرامی اولان بیر مایس ده‌گیل، آذربایجان استقلالی‌نین اعلان ائدیلدیگی ۲۸ مایس دیر. نیسان آیندا بو استقلالاروس قیزیل اوردوسو صون وئردیگی ایچون نیسان یاغیشلاریله بیرلیکده سنده مایس ایچون آغلیرسان.

بو دوره‌ده یازدیغی شعرلری‌نین بیرینده آذربایجان ملی بایراغینی حسرتله یاد ادیب بئله سؤیله‌میشدیر:

چوخدا ندیر آیری دوشدوم — اوّچ بوْیالی بایراقدان
آی دوستلار من یورولدوم — بو گیزلی آغلاماقدان

گینه سمبولیک شعرلرینین بیرینده ((سسلی قیز)) بئله یازمیشدیر:

جنت کیمی بیر اؤلکه — مزارلیغا دؤنموشدی
بیر چوخ ائولر ییخیلیب — خانمانلار سوء نموشدی
ایشله‌نمه میش قالمادی — بیر جنایت بیر گناه
ازمیشدی انسانلیغی — اوردوسویله پادشاه
یوز مینلرله آتیلان — جان یاخیجی اوخلاری
دیشلریله چئینه ییب — سریلمیشدی چوخلاری
دوغرانمیش اللرینده — قیریخ قیلیچ قبضه‌سی
بوغولموشدی کؤیسونده — ییگیتلرین صون سسی
یوردونو وئرمییین لر — دوغرانمیشدی خینجا خینج
عسکرسیز قوماندانلار — قیریب آتدی یاینی
فلک دؤندردی زهره — بو اؤلکه نین پایینی
گولمک ذاتا یوخ ایدی — آغلاماق اولدی یاساق
زاواللی مغلوب اؤلکه — سنه نه حقوق، نه حق

احمد جواد ۱۹۲۳ ده چکا (مخفی پلیس) طرفیندن توقیف ائدیلیب حبسه آتیلدی لکن بیر مدت صونرا کومونیست دوستلاری‌نین وساطتیله آزاد اولدی. زندانداییازدیغی آی ائللر شعریندن نمونه ایچون بیر پارچاسینی درج ائدیریک:

هانی یاز موسمی گولوم چیچکیم
تئز دوشدی یوردوما خزان آی ائللر
من یازا بیلمه‌دیم اللریم باغلی
یوخ می بیر دردیمی یازان آی ائللر

گینه بو ایللرده یازدیغی شعرلرینین بیرینده اؤز قدری ایچون بئله بیان ائدیر

خسرانلار، الملر، بحرانلار ایچینده
قیصیق بیر سس کیمی اؤله‌جگیم من
بئله گؤز یاشیله کئچن عمرومون
صونوندا بیر آجی گوله‌جگیم من

.....

یاخیندا دیدارین نصیب اولماسا
امید سیزلیک منی دوشورمه زیاسا
آلاراق الیمه دمیردن عصا
بیر گون حضورونا گله‌جگیم من

باشقا بیر شعرینده ده اؤلومون یالنیز مادی مفهومدا اولاجاغینی و اونون آذربایجان تاریخینده دائم یاشایاجاغینی یازیر:

من بیر عاشقم که بو چالدیغیم ساز
دومانلی داغلارا سس سالاجاقدیر
آغلاتدیغیم تله اینله‌ین آواز
ائلین خاطرینده چوخ قالاجاقدیر

احمد جواد لیریک شعرده قوتلی شاعرلردندیر، بورادا نمونه اولاراق قیزی نین اؤلومونده یازدیغی شعرلریندن بیر بند درج ائدیریک:

بونو کیم دییه‌ردی بیر سحر چاغی
تارومار اولاجاق عمرومون باغی
ایپک تللری نین گلسه سوراغی
قلبیمده نه گول لر بیتیردی قیزیم

احمد جواد غرب ، روس و گرجی کلاسیکلرینـدن دیلیمیزه ترجمه‌لر ائتمیش و خلق ادبیاتیندان شفاهی پارچالاری توپلامیشدیر. ۱۹۳۷ ده گیزلی پلیس طرفیندن توتولوپ و اوندان صونرا اوندان بیر خبر آلینما میشدیر. او حیاتینی آذربایجان استقلال مجادله‌سینه فدا ائتمیش و اؤز موقعیتینی بو شعریله بئله بیان ائتمیشدیر:

سورانلارا من بو یوردون آنلاتاییم نه سیم
من چئینه‌نن بیر اؤلکه‌نین حق باغیران سسیم

سؤیلندیگینه گؤره احمد جوادین توتوخلانیب ائدیلمه‌سینه ، ان چوخ آشاغیدا درج ائتدیگیمیز و ۱۹۳۴ ده یازدیغی گؤی گؤل شعری سبب اولموشدور

دومانلی داغلارین یاشیل قوینوندا
بولموش گؤزه‌ل لیکده کمالی گؤی گؤل
یاشیل گردن بندی گؤزل بوینوندا
عکس ائتمیش داغلارین جمالی گؤی گؤل
یاییلمیش شهرتین شرقه شمالا
شاعرلر حیران دیر سنده‌کی حالا
دومانلی داغلاردان گلن سئوآلا
بیر جواب آلمامیش، سورالی گؤی گؤل
بولونماز دنیادا بنزه‌رین بلکه
زوارین اولموشدور بیر بؤیوک اؤلکه
اولایدی کؤنلونده بیر یاشیل کؤلگه
دوشیدی سینه‌مه یارالی گؤی گؤل
سنین گؤزل لیگین گلمز که سایا
قوینوندا یر واردیر اولدوزا آیا
اولدون سن اونلارا مهربان تایا(۱)
فلک بساطینی قورالی گؤی گؤل
کسین عیش و نوشو گلنلر سوسون
دوماندان یؤرقانی توشه‌کی یوسون
بیر یورغون پری وار بیر آزاویوسون
اویوسون داغلارین مارالی گؤی گؤل

۱ــ دایه .

زمرود گؤزلرینی گؤرسون لر دییه
شاملار[۲] بوی آتمیشدیر اوزانمیش گؤیه
کئچمیش دیر اونلارا....
دوشموش اورگیمدن آرالی گؤی گؤل
دولانیر باشینا گؤیده بولودلار
بزنمیش عشقینله چیچک لر اوتلار
حسرتین جسمیمه اود ووروب اودلار
آیریلیب گؤنلومو قیرالی گؤی گؤل
بیر سؤزون وارمی‌دیر اسن یل لره
سفارش ائتمگه اوزاق ائللره
یا ییلمیش شهرتین بوتون دیللره
اولورسا اولسون گر[۳] هارالی گؤی گؤل

صمد منصورـ صمد منصور حسین جاوید و احمد جوادلا معاصر اولوب عبدالخالق یوسفین معاشرلریندندی. ملیت‌چی اولوب شوروی رژیمی نی منیمسمه‌دیگی ایچون ضد انقلاب آدینا تصفیه ائدیلمیشدیر. اونون ترجمه‌ی حالی واشرلری الیمیزه چاتمامیشدیر. یالنیز ((هپسی رنگ دیر)) آدلی ان مشهور شعرلریندن بیریسینی شمالدان گلن دوستلاردان آلدیق و بورادا درج ائدیریک:

اوُیما ای دل خلقده یوخدور صداقت ، رنگ دیر
مسجد و میخانه رنگ، عیش و عبادت رنگ دیر
می ریا ، معشوقه غش، حسن و وجاهت ، رنگ دیر
رنگ دیر هر دوّرلو ماتم هر مسرت ،رنگ دیر
آنلا ای ابنای خلقت جمله خلقت ، رنگ دیر
گؤرمه‌دیم بیر زر خالص بوته ناسوتده
معنوی مین لکه گؤردوم لعل ده یاقوتده
بیغرض انسان اوْلور گؤرمک فقط تابوتده
بیلمه‌زم وارمی صداقت عالم لاهوتده
آزما فکریم، جمله اعجاز و کرامت ، رنگ دیر

۲ـ شام آقاجی. ۳ـ گرـ اگر.

هر کسین جبریلی کندی قلبی دیر ، وجدانی دیر
وار ایسه انصافی شخصی دینی دیر ایمانی دیر
بد نهاد انسانلارین اؤز نفسی اؤز شیطانی‌دیر
لوح قلبی عارفین آیاتی دیر ، قرآنی دیـــــر
مابقی اوهام دیر ، شرع و طریقت رنگ دیـــــر .
بیر زمان واردی که من همفکرایدیم زهدایله
صونرا گؤردوم فرقی یوخموش زاهدین جلادایلـه
دئدیم عیاش اولمالی تا گون گئچه معتادایله
جمله عیش و نوش گؤردوم مختلف فریاد ایلـــه
آنلادیم که زهد و تقوی، عیش و عشرت رنگ دیر
قیل تصور بیر داها شاعرلرین خولیاســـــینی
عاشق زارین باشیندا سیر قیل سوداســـــینی
قبری آچ گؤستر اونا،شیرینیینی، لیلاســـــینی
هر ایکیسین، تا دوشونسون گؤردوگو رؤیاسینی
"باق" دئییر "حقی بوتون عشق و محبت رنگدیر"
تاپمادیم عالمده بیر همدم که اولسون بی‌ریا
گؤرمه‌دیم هئچ کس ده بیر نیت غرضدن مـــاادا
کلاً ابنای بشر اؤز نفسینه اولموش فـــــدا
نفسی اوغروندا گؤرورسه هر بلا، هـر ماجـــرا
"مسلک" ه اسناد ائده‌ر ،مسلک، دیانت رنگ دیر
بیلمه‌دیم نیچونموش عالم ، بونجادا یاس والم
زورق عمرون محیطی ورطه‌ی دریای غـــــــم
بؤیله حالدا کیمسه‌دن بیهوده اُومماق کرم
هر گلن بُولماق دیله‌ر اؤز نفسینه آسوده دم
آرخالانمام کیمسه‌یه ، الفت ، رفاقت رنگ دیـر(۱)
ایمدی کی ممکن دگیل عالمده اولماق کامیاب
ای گؤزون قربانی ساقی، وئر گله ساغر شراب
وئرگنه ساغر شراب ای ساقی عـــالیـــجناب
بلکه بادنله ائده منصور راحت اکتـــــساب
یوقصا بو عالمده یوخدور استراحت رنگ دیـــر

۱ــ بوشعر۱۹۲۶دا باکی‌دا چیخان ((معارف ومدنیت))مجموعه‌سی‌نین ۶ ــ۵ اینجی نمره‌سینین بیرنمره‌لی علاوه‌سینده نشر ائدیلمیشدیر .

عبدالخالق جنتی ـ حسین جاوید و عبدالخالق یوسف وصمد منصور لا معاصر اولوب داها چوخ غزل شاعری دیر. اونون دا ترجمه‌ی حالینی و اثرلرینی اله گتیره بیلمه‌دیک. یالنیز خیاما خطابا دئدیگی‌بیر رباعی و بیرده اوچ بیت‌لیریک شعرینی درج ائده بیلیریک :

خیام سنی بیر داها ایام یئتیرمز
بیر سن کیمی فرزانه و با نام یئتیرمز
یوزلرله عمرلر دوغوزورمام طبیعت
شاعر یئتیره‌ر، سن کیمی خیام یئتیرمز

.....

بزم ایچره شمع روی جانانه بیرطرفده
من بیرطرفده یانانام، پروانه بیرطرفده
بیریاندا حسن لیلی، بیریاندا آه مجنون
زنجیر بیرطرفده، دیوانه بیرطرفده
مسجد ده خلق یاتمیش واعظ نصیحت ایله‌ر
افسرده بیرطرفده، افسانه بیرطرفده

عبدالخالق یوسف ـ علی آقا واحدین استادی اولوب ائوینده‌شعر مجلسی دایر اولورموش و عبدالخالق جنتی، مشهدی آذر، آقا داداش منیری و صمد منصور کیمی غزل استادلاری اورادا توپلانیرمیشلار. واحد ده گنجلیگیندە بو شعر مجلسینه دوام ائدیب و واحد لقبینی ده بو مجلس ده عبدالخالق یوسف دن آلمیشدیر. مع‌الاسف بو استاد شاعرین‌ده ترجمه‌ی حال و اثرلری الیمیزه چاتمامیشدیر. بورادا الیمیزه گئچن یالنیز بیر بیتینی درج ائدیریک :

یوسف جهاندا گئت‌اوخو عشقین رساله‌سین
حل اولدو کل مسئله‌لر بو رساله‌ده

اؤگرندیگیمیزه گؤره بو کیمی شاعرلرین کئچمیشده‌کی حادثه‌لردن قالان اثرلری لنینگراد منبعلرینده موجود دیر. امید و انتظاریمیز بودیرکی آذربایجان معارف و ادبیات خادملری بونلارین نشری ایچون تشبث و اقدام ائتسینلر.

ادبیاتشناسلیق ـ ایگیرمینجی عصرین بیرینجی ربعیسده آذربا ـ یجان ادبیاتی تاریخینه عائد ماراق و علاقه‌نین ظهورو و بیر نئجه مؤلفین بو باره‌ده اثرلر یازدیغی قید ائدیلمیشدیر. بونلاردان با ـ شدا فریدون بیگ کؤچرلی اولماق اوزره اسماعیل حکمت ،سلمان‌ممتاز و قیمتلی تورک عالمی فوآد کؤپرولودن آدآپارماق لازیمدیر.

اسماعیل حکمت ـ اصلا تورکیه‌لی اولوب باکی‌دا یاشامیش و آذر ـ بایجان ادبیاتی تاریخی آدیله چیخاردیغی ایکی جلد اثرینده ـــ ۱۸ اینجی عصره قدر اولان آذری شاعرلرینـدن بحث ائتمیشدیر. کتابی۱۹۲۸ ده باکی دا چاپ اولموشدور.

سلمان ممتاز ـ ین آذربایجان ادبیاتی تاریخی ۲۷ ـ ۱۹۲۵ ده باکی دا نشر ائدیلمیش دیر.

فواد کؤپرولو ـ بؤیوک تورک عالمی اولوب تورکیه‌ده ایلکدفعه اولاراق آذربایجان ادبیاتینی تانیتمیش و اسلام آنسیکلوپدیسینده‌ده آذربایجان ادبیاتی تاریخینی یازمیشدیر.

فریدون بیگ کؤچرلی ـ آذربایجان ادبیاتی تاریخینه عائد ان مهم اثری فریدون کؤچرلی حاضرلامیش و اونون ایللر بویی چالیشما ـ لاری‌نین محصولو اولان اثری ایکی جلدده ((آذربایجان ادبیاتی‌تاریخی ماتریال لاری)) آدیله ۱۹۲۵ ده باکی‌دا نشر ائدیلمیشدیر.

فریدون بیگ احمد بیگ اوغلو کؤچرلی ۱۸۶۳ ده شوشا دا آنادان اولموشدور. ایلک تحصیلینی آذری مکتبینده آلمیش، صونرا روس مکتب ینه گیرمیش و مکتبی بیتیردیکدن صونرا بیر مدت معلملیک ائتمیش ـ دیر. فریدون بیگ داها طلبه ایکن ادبیاتله ماراقلانمیش و اؤزخلقی نین ادبیاتیله یاناشی روس کلاسیکلرینی ده اوخوموش و روس و آذری غزتلرینده ادبی مقاله‌لر یازماغا باشلامیشدیر.

فریدون بیگ ۱۹۰۳ ده روسجا ((آذربایجان تاتارلاری‌نین ادبیا ـ تی[1])) اثرینی چیخارماقلا روس اوخوجولاری‌نین آذری ادبیاتینا مارا ـ قلارینی جلب ائتمیشدیر. بو اثرده ملا پناه واقف‌دن بویانا اولان شاعر و یازیچیلاردان بحث ائدیلمیشدیر.

فریدون کؤچرلی عین زاماندا مختلف یرلرده یاشایان آذری آید ـ ینلاریله (ضیالیلار) مکتوبلاشیر و اونلارین توجه و دقتینی گونون موضوعلارینا جلب ائدیر و خلقین خیرینه قلم چالماغا سوق ائدیردی.

۱ـ اکتبر انقلابیندان قاباخ روسلار آذری‌لره‌ده اوبیر تورکلر کیمی تاتار خطاب ائده‌ردیلر.

بؤیوک رومانتیک شاعر ع. صحت اونا یازدیغی بیر شعرینده بو حقیقتی بئله عکس ائتدیریر:

یازمیسان تازه نه شیلر ؟ دییه سوردون مندن
روحومون تارینا مضراب زن اولدون قارداش
صابر ایله بئله مکتوبی چوخ آلدیق سندن
هر نه یازدیقسا اونا بانی سن اولدون قارداش
بیر زامان ناصح و طراح ایله صابر ، بنده
یا شایییردیق هامی‌میز غفلت ایله فرخنده
بو پریشان یوخودان سن بیزی بیدار ائتدین
دوغرو، دوز یولدا چالیشماقلیقا وادار ائتدین

هله طلبه‌لیک ایللرینده فریدون کؤچرلی ادبی ماتریال لاری‌توپلاماق، کلاسیکلرین ترجمه حالی و اثرلری حقینده معلومات وئرمک، بئله‌لیکله ده ادبیات مجموعه‌لری دوزه‌لتمک فکرینه دوشموشدی. بو مقصدله معاصر شاعر و ادیبلرله، طلبه و معلم‌لرله و بوتون آذری آیدینلاریله یازیشیر، آرشیولردن، شخصی کتابخانالاردان ماتریال توپلاییردی.

۱۹۰۴ ده ((شرق روس)) دا چاپ ائتدیگی بیر اثرینده یازیردی: ((بیر ملتین ادبیاتی دئمه‌ک اولارکی اونون معیشتی‌نین آئینه‌سیدیر. هر بیر ملتین دولانا جاغینی، اوضاع معیشتینی، درجه ترقی‌سینی،قدرت و جلالینی اونون ادبیاتیندان بیلمه‌ک اولار)). اونون اوزون ایللر بویو آغیر زحمت صرف ائدیب کلاسیک ادبیات نمونه‌لرینی توپلاماسی بو اصیل فکرین و وطنداشلیق ایدئالی‌نین ثمره‌لی نتیجه‌سی ایدی. لکن توپلادیغی ماتریال لاری اؤزو کتاب شکلینده چاپ ائتدیره بیلمه‌دی و فعالیتی‌نین جوشغون چاغلاریندا ، ۱۹۲۰ ده وفات ائتدی. البته اونون بؤیوک امکی هدره گئتمه‌دی. توپلادیغی ادبی اثرلر و ترجمه حال لار ۲۶- ۱۹۲۵ ایللرینده ((آذربایجان ادبیاتی تاریخی ماتریال لاری)) آدیله چاپ ائدیلدی. کؤچرلی‌نین ادبی ارثی صون دور ده‌گنیش تدقیق اولونموشدور، اونون حقیندا خصوصی مونوگرافی و مقاله‌لر چاپ ائدیلمیش و ۱۹۶۳ ده ((سئچیلمیش اثرلری)) آیریجا کتاب شکلینده نشر اولونموشدور.

فریدون کؤچرلی ایری حجملی اثرلردن باشقا ایکی یوزه قدر

مقاله نشر ائتمیشدیر. بو اثرلرینده ایسته‌ر کلاسیک ارثه، ایسته‌ر سه معاصرلری‌نین یارادیجیلیغینا معاصرلیک، خلقچیلیک موضعیندن یاناشمیشدیر. رئالیست ادیب و شاعرلریمیزدن م.ف. آخوندوف و ج.ممد قلیزاده‌نین یارادیجیلیغینا اونون مقاله‌لرینده داها گنیش یئر وئریلمیشدیر. فریدون کؤچرلی رئالیست اولمایان و خلق گذرانینی یادا سالمایان و بوتون عمر بویو عینی فورمادا و یالنیز بیر موضوعدان، عشق و محبتدن یازان یازیچیلاری تنقید ائده‌رک اونلاری‌اصیل صنعت (هنر) یولونا چاغیریردی. ((ادبیاتیمیزا دایر مکتوب)) مقاله‌سینده بئله یازیردی: ((گؤزل نصیحت‌لر، حکمت‌آمیز حکایه‌لر، وطنه محبت، ملته خدمت، تواریخدن شایان وقت‌احوال و روایت‌لر، دوستلوقدا صداقت، عهده وفا ائتمک و بونلار میثیللی مین جوره‌اوجا فکرلر و مقدس‌حس‌لر)) شاعرلری مشغول ائتمسه داها یاخشی اولار. نظرده توتدوغو عالی فکر و مقدس‌حسلری موافق، خوشا گلن، یئنی و جاذبه‌لی فورمالاردا عکس ائتدیرمگی ده ف. کؤچرلی صنعتکاردان طلب ائدیردی و او زامان ایچون ساتیریک اثرلری داها فایدالی واویغون گؤروردی. ((قارانلیقدا قالانلاریمیز)) ، ((معیشتیمیزه دائر))، ((دنیادا بلا نه‌دن تؤره‌یبر)) و ((حقیقی گؤزللیک و حرکت سیز نصفیمیز)) و سایر مقاله‌لرینده ادبیات‌شناس اولماقدان چوخ بیر اجتماعی خادم کیمی، خلقینی و تورپاغینی سئون بیر وطنداش کیمی چیخیش ائدیردی. حقیقی گؤزللیک مفهوموندان آنلادیغی بوایدی کی ، قیزلاریمیز، قادینلاریمیز اوخویوب سوادلانسین، علم، مدنیت و دنیا حادثه‌لرینده خبردار اولسونلار. سوادلی آنا و مدنی قادین اؤزونه لایق اولاد تربیه ائده‌رکی بودا گله‌جک مدنی خلق و جمعیتی قورار.اونا گؤره اصل گؤزللیک صورتده دگیل، عقل و کمال دا و سیرت‌ده‌دیر.

ف. کؤچرلی‌نین ۱۹۱۳ ده یازدیغی ((آنادیلی)) مقاله‌سی او دؤور ایچون بؤیوک اهمیته مالک ایدی. او قلم دوستلارینا توصیه‌ائدیردی کی ساده و آنلاشیقلی یازسینلار. دیلده علامه‌لیک ائتمک یاراماز، بو اوخوجوایله یازیچی آراسیندا کئچیلمز سد یارادیر. ((آنادیلی ملتین معنوی دیریلیگی دیر، حیاتی‌نین مایاسی منزله سینده‌دیر، آنانین سودوبدنین مایاسی اولدوغو کیمی، آنانین دیلی ده روحون غذاسی دیر، هرکس اؤز آناسینی و وطنینی سئودیگی کیمی آنا

دیلینی ده سئویر.))

فریدون گؤچرلی اوزون ایللر اوزه‌رینده ایشله‌دیگی ((آذربا-یجان ادبیاتی تاریخی ماتریاللاری)) نین ایلک صفحه‌لرینده اؤزاثر ینی تذکره‌لردن فرقلندیریر و بو باره‌ده بئله یازیر:

((لطفعلی بیگین کتابیله بیزیم مجموعه‌نین آراسیندا تفاوت چوخدور. بئله‌کی، مرحوم آذر ((آتشکده))سینده هر بیر شاعرین ترجمه حالینا دایر مختصر احوال یازیب، اثرلریندن آزاجیق و بیر بیرینه مناسبتی اولمایان نمونه‌لر گؤسته‌ریر. اما بیز ممکن اولدوغو قدرده مشهور شعرا و ادبامیزین هم ترجمه حاللارینا و هم آثار قلمیه‌لرینه دایر اطرافلی معلومات وئرمیشیک، مذکور اثرلرین حقیندا اؤز رای و تصوراتیمیزی یازیب توصیف و یا تنقیده لایق اولان مقام نقطه‌لری شرح و بیان ائتمیشیک. هر بیر شاعرین مسلکینی، اسلوب کلامینی و اؤز عصر و زمانی‌نین تقاضاسینجا نه نوع اثرلر وجود گتیردیگینی و اونلارین جماعتیمیزه حسن تاثیرینی، خیر یا ضرر ینی بقدر قوه آچیب گؤسترمیشیک.))

بو کتابینی آذربایجان شاعرلرینین باباسی صایدیغی محمد فضولی‌ایله باشلامیش، صونرا قدیم و قدرتلی سؤز استادلاری، خاقانی، نظامی، فلکی، نسیمی و باشقالاریندان دانیشیر و بیر نوع اؤز سهو-ینی دوزه‌لدیر. بؤیوک شاعر و ادیب‌لرین ترجمه حالینی و یارادیجیلیغینی گنیش شرح وئردیگی حالدا، بعضی‌لری‌نین اثرلرینه اوستون یئر وئریر و نتیجه چیخارماغی تحلیل، تنقید و تقدیر ائتمه‌گی اوخوجونون اختیارینا بوراخیر.

آذربایجان ادبیاتی تاریخی ماتریاللاری ایکی جلددن (دؤرد حصه) عبارتدیر. بورادا تورک، فارس و عرب دیللرینده یازیب یاراتمیش ۱۲۰ دن چوخ ادبی شخصیت حقینده معلومات وئریلیرکی، بونلار البته آذربایجان شاعر و ادیبلریدیر.

ادبی تنقید ساحه‌سینده م. ف. آخوندزاده یولونو دوام ائتدیره‌ن و یارادیجیلیق عنعنه‌لریله دموکراتیک ملانصرالدین مکتبی موقعینده اولان ف. کؤچرلی‌نین کتاب و مقاله‌لری بوگون بئله ادبیات شناسلیق ایچون چوخ قیمتلی دیر.

سوویت ادبیاتی :سوویت (۱)ادبیاتی باره‌سینده ۱۹۴۴ ده‌باکی‌دانشر ائدیلن آذربایجان ادبیاتی‌تاریخینده و.ا.لنین دیلیندن بئله یازیلمیشدیر :"بوادبیات آزادبیرادبیات اولاجاق،چونکی‌بوادبیاتین صیرالارینا ،شخصی‌منفعت ومنصب حسی دگیل،سوسیالیزم ایده یاسی‌وزحمتکشلره رغبت حسی،یئنی‌یه یئنی قوه‌لرجلب ائده‌جکدیر .بوادبیات ،بشریتین ان یئنی انقلابی‌فکرلرینی‌سوسیالیزم‌پرولتاریاتی‌نین تجربه‌وجانلی‌ایشی‌ایله‌بیرلشدیره‌ن کئچمیشین تجربه‌سیله‌حال حاضرکی‌تجربه‌سی‌آراسیندا دائما" قارشیلیقلی بیرتاثیریارادان آزادبیرادبیات اولاجاقدیر." (۲) .

بوناگؤره ده‌سوویت ادبیاتی‌ایؤزوندن اول گلن ادبیاتلاردان آیریلمیش وتجریدائدیلمیش دگیلدیر .سوسیالیست ادبیاتی سوسیالیست مدنیتی‌نین بیرپارچاسی‌اولاراق بشریتین عصرلردن بری‌یاراتمیش اولدوغومدنی نائلیتلره اساسلانیر .حاکمیتی ایؤزالینه‌آلان پرولتاریا موجودزنگین مدنی‌میراثی‌منیمسه‌ییر ،تدقیق ائدیب ایؤگره‌نیروایوندان سوسیالیزم جمعیتی‌نین منفعتی‌ایچون تنقیدی‌اولاراق استفاده‌ائدیر .سوسیالیست ادبیاتی‌دنیا ادبیاتی‌نین ان یاخشی صنعتلری‌نین ترقی‌پرورفکرلری نین وارثی‌دیر (آذربایجان ادبیاتی‌تاریخی .باکی ۱۹۴۴)

آذربایجان سوویت ادبیاتی دا ،ملی‌بیرادبیات اولاراق آذربایجان خلقی‌نین قدیم‌مدنیتینه ،مین ایللیک ادبیاتینا وزنگین شفاهی خلق یادیجیلیغینا سؤیکه‌نیر (دایانیر)چونکی بوزنگین ادبیات وصنعت آبده‌لرینده اکثریتله بشریتین یوکسک فکرلری ترنم ائدیلمیشدیر .

---

۱ – شوروی ۲ – آذربایجان ادبیات تاریخی .م.عارف ،ح.حسین اوف . میرجلال . باکی ۱۹۴۴

انسانیت ،آزادلیق وخلقه خدمت بوادبیاتین اساس خصوصیتی اولموش دور .بویوکسک ومترقی عنعنه لری گنج آذربایجان سوویت ادبیاتی قیمتلی بیرمیراث کیمی منیمسه ییر ،اؤگره نیروا وندان استفاده ائدیر .

سوویت ادبیاتی یالنیز مضمونو اعتباریله دگیل شکل واسلوب اعتبار یله ده کئچمیش ادبیاتدان فرقلی دیر .بوادبیاتین یگانه یارادیجیلیق اصولوسوسیالیزم ره الیزمی دیر .

معین بیرتاریخی اولان ادبیاتلاراؤزانکشاف یوللاریندا مختلف دورلر دن کئچمیشلر .حیاتی نئجه عکس ائتدیرمه لریندن آسیلی اولاراق، کلاسیسزم ، رومانتیزم و ره آلیزم آیری ـ آیری دؤوره لرده ادبیاتین اساس یارادیجیلیق اصول ویا اسلوبلاری (سبک)اولموشلار .

۱۹ ـ نجی عصرده آذربایجان ادبیاتیندا ره آلیزم حاکم اسلوب اولموشدی .م.ف .آخوندوف ،ج .ممدقلیزاده ،صابر وحقویردی یف ها میسی رئالیست یازیچیلارایدی .

سوویت ادبیاتی نین بلاواسطه ییه له ندیگی بورئالیزمی ،ماکسیم ـ گورکی تنقیدی رئالیزم آدلاندیریر .چونکی بودؤورون رئالیست یازیچیلاری حیاتی باشلیجا اولاراق تنقیدنقطه نظریندن تصویرائتمیشلر .یوخاریدا آدلارینی چکدیگیمیز مؤلف لرا ثرلرینده اؤز دؤورلرینین اجتماعی حادثه لرینی وانسانلارینی تنقیدوافشاائتمک مقصدیله عکس ائتدیرمیشلر .سوویت ادبیاتی ورئالیزمی انکشاف ائتدیردیوا ونوئیشنی مضمونلا ،سوسیالیزم مفکوره سیله زنگین له شدیردی .بوادبیات یالنیز تنقیدوافشاائتمک له کفایت له نمیر ،عینی زاماندا سوسیالیست جامعه نین طلب لرینی و یئنی انسانلارینی تصویروتایپ یاائدیر .ده ئمک سوویت ادبیاتی یالنیز تنقید ائده ن ادبیات دگیل عین زاماندا تصدیق ائده ن بیرادبیاتدیر .

سوسیالیست فکرلرینی وانسانلارین گله جک حقینده کی آرزولارینی ترنم ائده ن وانلارین حیاتا کئچیریلمه سینه کؤمک ائده ن ادبیات یالنیز گئچمیش وایندیکی حیاتلا کفایت له نه بیلمیر ،بوادبیاتدا ایندیله گله جک وبوگونله صاباح بیروحدت تشکیل ائدیر .یازیچی یالنیز بوگونودگیل ،بو گوندن دوغان صاباحی داتصویرائتمه لی ،صاباح یاراناجاق حیاتین منظره لرینی یاراتمالی وحیاتی قاباغاآپارمالیدیر .ماکسیم گورکی سوسیالست رئالیزمی باره سینده بئله یازیر :" ببزآنحاق کئچمیشدن ویارانماسیندا

معین درجه ده اشتراک ائتدیگیمیز حال – حاضردان عبارت اولان ایکی وار لیغی بیلمک له کفایت له نمه مه لییک بیزاوچونجووارلیغی دا ، گله جک وارلیغی دا بیلمه لییک ... بیزبوا وچونجووارلیقلا یندیده ن مشغول اولما اونوتصویرائتمه لییک .بونسوزسوسیالیزم رئالیزمی اسلوبونوناشادوشه بیلمه ریک " (۱)

سوسیالیست رئالیزمی حیاتی‌دورغون بیروضعیتده دگیل دائما حرکت وانکشاف حالینده تصویرائدیروحیاتا تاریخی‌بیرمناسبت بسله یبر .بورادا رومانتیزم‌سوویت یازیچی‌سی‌نین‌کؤمکینه گلیرالبته بورومانتیزم انقلابی وواقعی حیاتا دایانان بیررومانتیزمدیر .

۱۹ – ۲۰ نجی‌عصرادبیاتی‌نین قهرمانلاری اصیل اولدوقلاری حالده اجتماعی مبارزه ده ضعیف ونتیجه اعتباریله مغلوب اولان قهرمانلاردی. (کئفلی اسکندر ،فخرالدین وفرهاد)

سوسیالیزم رئالیزمی ادبیاتین اساس قهرمانلاری خلقین یوکسک ایده یالاری اوغروندا چالیشان مبارز ،فداکارواراده لی انسانلاردیر .

آذربایجان خلقی‌نین تاریخی قهرمانلیق صحنه لری ده اؤزپارلاق بدیعی افاده لرینی سوسیالیست رئالیزمینده تاپدیلار .سوویت دؤورونده یازیلان تاریخی رومانلاردا ونمایشنامه لرده آزادلیق اوغروندا کی مبارزه لرین تاریخی-فلسفی اهمیتی نی آچیب تحلیل ائتمک بیرینجی یئری‌توتدو (کوراوغلو ، واقف و...) بورادا ،انسانا منسوب اولدوغوعرقه وملیته گؤره دگیل ،داشیدیغی،اجتماعی هدفه ،جامعه ده توتدوغویئره واونا بسله دیگی مناسبته گؤره قیمت وئریلدی.

انسان پرورلیک حسی سوسیالیزم رئالیزمی‌نین اساس روحونو تشکیل ائدیر .سوویت ادبیاتی کؤکواعتباریله خلقله ، گئنیش زحمتکش طبقه لریله باغلی اولان وآنجاق اونا خدمت ائده ن بیرادبیات دیر وبوتون زحمتکش لرین ایستک وآرزولارینی عکس ائتدیریر .

سوویت ادبیاتی‌نین تشکل دؤوری (۱۹۲۶ – ۱۹۲۰)-سوویت رژیمی‌ایش یاشینا گلدیکدن صونرادنیا مدنیتی‌نی گئنیش خلق کوتله لری ایچه ریسینده یئنی وساغلام یارادیجی قوه لرحاضرلاماق مقصدیله بیرصیرا علمی – مدنی مؤسسه لر: عالی مکتب لر ،تئاترلار ،موزه لر ،کتابخانالار ،اؤلکه شناسلیق یاپماق وخلق ایچه ریسیندن

۱ – م . گورکی، ادبی تنقیدی مقاله لر ۱۹۳۷

جمعیتلری ونشریات اداره‌لری قورولدی .

۱۹۲۲ ده‌شرق خلقلری‌نین قورولتایی باکی داتوپلاندی .

۱۹۲۳ ده آذربایجان تئاتری نین اللی‌ایل لیگی بایرام‌ائدیلدی .

خلق ماهنیلارینی اؤگرنمک وسویت اوپراسی یاراتماق ایچون بسته کار (آهنگساز)لار دعوت ائدیلدی ،"معارف و مدنیت" و" قیزیل قلم "، "شرق قادینی " کیمی‌بیرحوخ ادبی ـ اجتماعی ژورنالارین نشر ینه باشلاندی .

۱۹۲۶ دا بؤیوک علمی اهمیتی اولان بیرینجی تورکولوژی قورولتایی باکی داتوپلاندی (۱) یئنی رژیم آذربایجان منورلری واوجمله‌دن یازیچیلاری آراسیندا کی طبقه‌له‌شمه‌نی داها آیدینلاشدیردی .یازیچیلارین اکثریتی یئنی رژیمی قبول ائده‌ره‌ک بوتون باجاریغینی زحمتکش خلقین منفعتی یولوندا ایشلتمه‌یه باشلادی هله‌سوسیالیست رژیمی‌نین حاکمیتندن قاباخ بوتون یاراديجیلیغی‌ایله‌خلقین آزادلیغی‌نا ،ترقی‌سینه‌خدمت ائدن جلیل محمدقلیزاده ،ع .حقویردی،سلیمان ثانی‌وعزیرحاجی‌بیگوف وعبدالله شائق کیمی‌یازیچیلار یئنی رژیمی منیمسه‌مگه‌وقلم‌لرینی اونونلا اویغون ایشلتمه‌گه‌باشلادیلار ،جلیل محمدقلیزاده اولا"تبریزه‌گئدیب ایکی‌ایله یاخین اورادا یازیب وشیخ محمدخیابانیله‌ایش بیرلیگی‌ائتدی لکن خیابانی‌نین فجیع اؤلوموندن صونرا دکتر نریمان نریمانوفون دعوتیله‌تکرار باکی‌یا گلدی وملانصرالدینی چیخارماغا دوام ائتدی .

یازیچیلارین بیرقسمی‌ده‌اؤز ملیت‌چی فکرلرینه‌دوام‌ائتدیلروبئله لیک‌لفده‌صنفی مبارزه‌ادبیاتدان‌داها کسگینلشدی .

کومونیست پارتیسی سوویت ادبیاتی‌نین انکشافینا رهبرلیک ونظارت ائدیرومخالف جریانلارین وتاثیرلرین خنثی ودارماداغین ائدیلمه‌سینه کؤمک ائدیردی .سوویت ادبیاتی‌نین انکشافیندا فرقه‌نین ۱۹۲۵ـ نجی ایلده‌کی قراری"پارتیانین بدیعی ادبیات ساحه‌سینده‌کی سیاستی‌حقینده" اؤزنوبه‌سینده بؤیوک بیررول اوینامیشدیر .

---

۱ ـ تاسف کی‌بوکیمی‌قورولتایلارآذربایجاندا بیرداها توپلانمادی وبیر نئچه‌ایلدن صونرا تورک سؤزوده‌کتابلاردان سیلیندی وآذربایجان دیلی ـ نین تورک دیللریندن بیری وان تمیزی اولدوغوا ونودولدی‌وحتی‌بعضی‌لری طرفیندن انکارائدیلدی‌بوبدعتین تاثیری‌اوزون ایللردوام‌ائتدیسه‌ده ـ علمی‌تحقیقات وسیاسی‌ها وانین دگیشمه‌سی‌سایه‌سینده‌صون ایللرده‌آزالدی وحتی‌آذربایجان ادبیاتینی‌ودیلینی‌علمی‌شکیلده‌بیلنلرآراسیندا قالمادی

آذربایجان سوویت ادبیاتی‌نین ایلک تشکل دؤورو بیرصیرا ادبی‌جریان وگروپلارین فعالیتی‌ایله تعیین ائدیلدی .بوگروپلاری‌قیصاجا اولاراق گؤزدن کئچیره‌ک :

نشرده رئالیزم‌ونا توراليزم ـ رئالیست نثراسلوبونوداها گنیشلندیرمک ویوکسلتمک فکریله میدانا چیخان بیرصیرا یئنی یازیچیلار عکسینه اولاراق بونوهم‌مضمون وهم‌ده‌شکل جهتیندن تمامیله محدودلاشدیریلار .عائله ومعیشت مسئله‌لرین‌دن کناراچیخابیلمه‌ین یئنی حکایه‌چیلربومسئله‌نی ارـ آرواد آراسیندا کی اختلاف وانتقاملارشکلینده‌قویماقلاکفایت‌له‌نیردیلر .

رومانتیک شعرـرومانتیک شاعرلرین بیرقسمی رئالیزم‌شعرایچون قابابیرسبک حساب ائده‌ره‌ک شعری گونده‌لیک حیاتی مسئله‌لردن کنارا ـ چکمه‌گه‌جهدگؤسته‌ردیلر .بونلارماتریالیزم‌فلسفه‌سینه اینانماییب ایدئالیزم ،دین وملیت طرفداری شاعرلردی ظاهرده "صنعت صنعت ایچون دور" ویا "صاف صنعت" شعارینی تعقیب ائدیردیلر .بوشاعرلرین بعضیلری او جمله‌دن :(حسین جاوید) "منیم‌تانریم‌گؤزه‌للیکدیر ،سئوگی‌دیر" دییه‌ره‌ک اجتماعی مسئله‌لری اؤن پلاندا گؤتورموردی .یاخودشاعراحمدجوادسمبولیزمه‌داها آرتیق تمایل گؤسته‌ریردی .بئله‌لیک له‌ده اؤزلرینی‌او دؤورون ادبی محیطیندن بیرنوع تجریدائدیردیلرویئنی معاصرجریاندان اوزاقدا دورواردولار .

غزل ژانری‌نین دوامچیلاری ـ کهنه‌ضیالیلار ایچه‌ریسینده‌کلاسیک شعرین دوامچیلاری آدیله مشهورلاشان غزلچی شاعرلرخصوصی بیردسته‌تشکیل ائدیردیلر .

عبدالخالق جنتی،آقاداداش منیری وآذرکیمی کلاسیک آذربایجان شعرینی دوام‌ائتدیره‌ن یاشلی شاعرلراسکی‌بدیعی‌شکلی عینیله‌ساخلاییر ، کلاسیک شعرین قایدالارینی محافظه‌ائدیرویئنی شرایطی وطلبلری نظره آلمیردیلار .بوشاعرلرین بعضیلری یئنی حیاتا صمیمی بیرمناسبت دویماق دا ایدی.لکن بیرقسمی‌ده‌کلاسیک شعرپرده‌سی آلتیندا بعضی کوسکون وبدبین شعرلریازیردی‌لار .مثلاًسا وانچی صمدمنصورون "هپیسی رنگدیر"شعری‌امیدسیزلیگین واجتماعی دوشگونلوگون آیدین بیرافاده‌سی‌ایدی.هرشئین بیررنگ وساخته‌لیگدن عبارت اولدوغونوادعاائدن‌شاعراثری‌نین صونونداکی

بوقرا راگلیر :
ایندیکی‌ممکن دگیل عالمده اولماق کامباب
ای گؤزون قربانی،ساقی،وئرگنه ساغر شراب

بوادبی جریانلار ۱۹۲۵ ده تشکیل ائدیلن "ادبیات جمعیتنده" بیرلشمیشدیر .بوجمعیتین ناشرافکاری "معاریف ومدنیت" مجله‌سی ایدی ومقصدی عموم آذربایجان ادیب ویازیچیلارینی فکری‌بیراتحاددعوت ائتمک وادبیاتین انکشافینا چالیشماق ایدی.لکن حاکم اولان یئنی‌مفکوره‌نین قوتلی تاثیریله بیرینه بیرینه آیریلان وفکراعتباریله بیرینه ضد اولان یازیچیلاری فکری اتحاد دعوت ائتمک ممکن دگیلدی .

" آذربایجان ادبیات جمعیتی"نده‌کی تضادلارین پارلاق بیرنمونه‌سینی معارف ومدنیت مجله‌سی‌نین و"ادبی پارچالار" (۱۹۲۶)آدلی‌مجموعه‌نین مندرجاتیندا آیدین گؤرورووک بومجله‌لرده ج.ممدقلیزاده‌نین رئالیستیک "زیررامای"و"قوزو" حکایه‌لریله یاناشی ح.جاویدین رومانتیک"پیغمبر"ی و"آفت"ی واطینده‌تورکیه‌لی اسماعیل حکمتین غلیظ دیلده یازیلمیش مقاله‌وشعرلری وعبدالخالق جنتی‌نین مخمسلری وسایره‌چاپ اولونوردی .

انقلابی شعرین انکشافی ـ ادبیات جمعیتنده توپلانمیش شاعرلرین اکثریتینی ملیت‌چی ورومانتیک شاعرلرتشکیل ائدیردی .بونلارین قارشیسیندا زحمتکش‌کوتله‌لری ایچه‌ریسینده‌ومکتبلرده انقلابچی کومونیست ضیالیلاری یارانیردی.ایلک زامانلاردا "گنج‌ایشچی"و"کومونیست"گازتلرینده‌یازان بوگنجلرکومونیست پارتی‌سی‌نین کؤمک ورهبرلیگیله "قیزیل قلملرجمعیتی" ایله‌بیرله‌شدیلر .بیرینجی ایللرده‌سوویت ادبیاتیندا شعرین اساس یئری توتوردووبوشعرین باشلیجا خصوصیتی‌ده مبارزروحلو اولماسی ایدی.اجتماعی لیریکا ،نغمه ،مارش وکیچیک قهرمانلیق پوئمالاری(۱) بو شعرین ادبی نوعلرینی تشکیل ائدیردی.۱۹۲۶ دا نشرائدیلن"گنج‌قیزیل قلملر" آدلی مجموعه‌ده‌گنج‌انقلابچی شاعرلرین سوویت‌جاکمیتی ایللرینده‌یازدیغی ایلک اثرلری درج‌ائدیلمیشدی .بومجموعه‌ده‌آلتمیشا قدر شاعرین شعرلری چاپ اولموشدی وبونلارین چوخونی‌گنج‌طلبه‌لر ،فعله‌فاکولته‌سینده‌کی‌طلبه‌لر ،کندمعلملری وقیزیل عسگروباشقاامکچی گنجلرتشکیل ائدیردی.بیرچوخ‌نقصانلارینا باخمایاراق بورادا کی شعرلریئنی،اجتماعی،

---

۱ ـ پوئما = اللی بیتدن چوخ منظوم‌حکایه

فرهنگی بیرحرکتین باشلاندیغینی گؤستریردی .

"قیزیل قلملر" شعری نین یارانماسیندا فعال چالیشان شاعرسلیمان رستمین ۱۹۲۳ ده یازماغا باشلادیغی ایلک شعرلری آیریجا اولاراق "المدن - نشاءیه" آدلی کتابچا داچاپ ائدیلمیشدیر .

ایلک زامانلارسوویت گنجلیگی ایسته ر- ایسته مزاسکی مفکوره لی شاعر لرین تاثیرینه قاپیلیردی بوایشده معلملرین رولوجوخمهم ایدی .حتی سلیمان رستمین ایلک شعرلرینده داخیلدبین لیک ودوشگونلوک گؤزه چار- پیردی .شاعراو دؤورا وچون سجیه وی اولان بومسئله ده معلملرین رولونو بئله بیان ائدیر :

معلم دئدی - اوغلوم ،سنین گؤزه ل طبعین وار
چالیش ملّی شعرلر یاز ، هرکس سنی آلقیشلار

المدن نشاءیه دوغروحرکت ائتمک و "اؤلن شعر" (۱) دن ،ال چکمک سوویت دؤورو شعری نین ایلک آددیمی اولموشدور .

ایکینجی آددیم یئنی حیاتیت ترنمی وکهنه حیاتا ترنم ائده نلره قارشی قطعی مبارزه یه گیریشمک له باشلانیردی .بوگونلرین تاثیری نی س .رستم " اؤزومدن "آدلی مقاله سینده بئله ایضاح ائدیردی : " آرتیق منیم شعر- لریم گولومسه میه باشلادی .اؤزومده گولومسول اولدوغومدان ،شعرلریمله کؤمسؤموّل (۲) حیاتینی ترنمه باشلادیم .حتی آچدیغیمیزیئنی پرولهتار ادبیاتی جبهه سینده بیزه آغیرضربه لروورانلارا شعرلریمله جواب وئردیم داها دوغروسو هجوم ائتدیم" .سلیمان رستم ،م تشکیلاتچی (گنج قیزیل قلم لرا تفاقی نین کاتبی کیمی" همده فعال بیریارادیجی کیمی گنج انقلابچی شعری تمثیل ائده ره ک شاعرلری حیاتی لیگه ،رئالیزمه پارتیالی اولماغا چاغیریروبورژووا استه تیزمینی افشاء ائدیردی .بوزمان اونون شعرلری بیر مانیفیست کیمی سسله نیردی .

دالوی (۳) بیطرف صنعت ، دالوی بیطرف شاعر
دالوی بیطرف نغمه ، دالوی بیطرف شعر .

" بایقوش " شعرینده او ،آنتی سوویت شعری وشاعرلری داها آچیق بیرافاده ایله قامچیلاییردی .

اؤتمه آرتیق ،سسینده ماتم وار بونو صنفیم طلب ائدیر سندن

---

۱ - صمدوورغون "اؤلن شعرلریم" (فانار ۱۹۳۲) ۲ - گنج کومونیست لر .
۳ - ردا ولسون (روسجا)

سنه ان صون جواب بودورمندن کیم‌کی بؤیله اؤتیرسه بیلسین کی
اونا بیر آد وئره‌ر ائلیم" بایقوش"

بودؤورده یازانان سوویت شعری نین ایکی‌مهم‌نقصانی واردی :
اولا" گنج شاعرلرحدیندن آرتیق یئنی حیاتین تاثیرینه‌قاپیلاراق وار-
لیغی چوخ سطحی تصویرائدیردیلر .صونرا یئنی فکرلروحس‌لرچیپلاق بیر
شکلده افاده اولونوردی :

مدنیت باخچاسیندا قوخوساچان بیرگولوم
پرولەتار شاعری یم چهچهٔ ووران بلبولوم...
.....

یوردوموزا گیره‌ن گوندن شانلی آپریل[1] گونلری
باخچا میزدا فرح‌له‌نر ،بلبول گولر ،گول گولر
آچیلمیشدیر ایشچیلرین ، کؤیلولرین دیللری
تؤکولمز گؤزلریندن یاش،کؤنول گولر ،دیل گولر

شاعرلرؤودؤورده اوکتبروآپریل انقلابلاریندان، ۸ مارتدان چکیجدن
اوراغدان ،آزادلیقدان ،عصیاندان یازیردیلار :

نغمه‌لرا وخویار ،یورولماق بیلمه‌ز سندانین اوستونده‌رقص ائدن چکیج
ده‌گدیکجه‌سندانا قیغیلجیم ساچار جوشاردمیرچینی‌گولدوره‌ن چکیج
(دمیرچی خانادا)

بو ،دؤوره‌ده م.س .اردوبادی وجعفرجبارلی‌نین بیرصیرا مهم‌شعرلرینی
ده‌قیدائتمک لازمدیر . م.س. اردوبادی ژورنالیستیک فعالیتی‌ایله‌شاعر-
لیگی‌ا ویغونلاشدیرا راق مبارزبیرشاعرکیمی روزنامه ومجله‌صفحه‌لرینده
چیخیش ائدیردی.اونون ساتیریک شعرلری صابرسبکینی‌دوام ائتدیریردی.

۱۹۲۳ ده "معارف ومدنیت" مجله‌سینده‌جعفرجبارلی‌نین"قیزقالاسی"
آدلی‌ما راقلی‌تاریخی- افسانه‌وی‌پوئماسی‌درج ائدیلدی.قیزقالاسی‌آذربایجا-
نین قدیم‌تاریخیله‌علاقه‌دارا ولاراق ومعاصرشکلده‌یازیلمیش ایلک مکمل
رومانتیک بیرپوئما اولماسی‌اعتباریله‌اهمیتلی‌بیرحادثه‌ایدی.بورادا -
جبارلی‌باکی‌نی،خزردنیزینی ونا موسلوبیرآذری‌قیزی‌نین فاجعه‌سینی‌تصویر
ائدیردی.بوپوئما گئت - گئده‌سوویت شعرینده‌انقلابی اپیک (۲) نوعون
انکشافینا تاثیرا ئتمیشدیر .

۱- آپریل آیینداسوویت قیزیل اوردوسوآذربایجانی‌آلمیش وسویت رژ -
یمینی قورموشدور . ۲ - اپیک = حماسه‌ای .

۱ ـ انقلابی درامانورگیا (نمایشنامه) ـ سوویت حکومتی ایش با ـ شیناکئچینجه قارشیسیندا بیرصیرا مدنی ـ معارف ایشلری دورووردوکی بونلاریبیرینجینوبه ده تئاتریئرینه یئتیرمه لی ایدی. تئاترقا پیلارینی خلقین اوزونه گئنیش صورتده آچمالی وینی حیاتلاکوتله لرینتانیش ائتمه لی ویئنی قایدالارلا ایشله مگه ویاشاماغاجاغیرمالی ایدی. بومهم وظیفه نی زحمتکش طبقه سیطرفداریی یازیچیلاراؤزعهده لرینه آلدیلاروباجاریقلا ایفا ائتدیر.

۱۹۲۱ ده معلم یازیچیسلیمان ثانیبیرینجیسوویت آذربایجانیدرامانی اولان "لاچین یواسی" نی یازدی. بورادا ایلک دفعه اولاراق پرولهتارانقلابی نین غلبه سیبدیعیبیراوستالیقلاتصویرا ولونوردو. لاچین یواسیندا ایکی شخصیت دقتیجلب ائدیر. امیراصلان آقا وپریجهان خانم. امیراصلان آقا نفوذلووغدا ربیربیگ دیرصون دقیقه یه قدربولشویک لرله مبارزه ائدیر، "ناموسونو" مدافعه ائتمک آدیایله جارپیشیر. بیگ لریاطرافیناتوپلاییر واؤلوم ـ دیریم مبارزه سینه شخصا "رهبرلیک ائدیروملکدارآقالیغینمحکم قالاسیاولان لاچین یواسینیاؤزالینده محکمساخلاماغاچالیشیر. روسیه ده تحصیلده اولان اوغلوجهانگیرانقلابچیلاردستهسینین باشیندا لاچین بواسینا هجوم ائدیر. دوننکی کندلیلربیگدن اوزدؤنده ریرلر، بیگ لرین، تاجرلرین وروحانیلرین آراسیندا تفرقه واختلافلاردوشور. لاچین یواسینین الدن گئتدیگینی گؤرهن امیراصلان آقا دلیاولورواؤزونواؤلدورور. عمیسینین تربیه سیله بویوین پریجهان خانم دامدت لرعمیسینین یولوندا گئدیروجهانگیره قارشی دورور...

ع. حقوردی یوفون کهنه حیات ومعیشتی تنقیدا ئده ن "کهنه دودمان"، "بابایوردوندا"، "سلیمان آخوندوفون "عشق وانتقام" وجعفرجبارلینین یئرلیبورژووازینین اخلاق پوزغونلوغونوتصویرا ئده ن "آیدین" و "اوکتای اوغلو" پیئسلریسوویت نمایشنامه لرینین ایلک نمونه لریایدی.

سوویت حاکمیتینین ایلک ایللرینده تشکیل ائدیلمیش "تنقیدوتبلیغ" تئاتری معاصردرامانورگیانین انکشافینا بؤیوک خدمت ائتدی. اساس اعتباریله تبلیغات مقصدیداشیان بوتئاترصحنه نیقیزغین بیرمعارفاوحابناچئوردی ونمایشنامه یازانلاری اؤزاطرافیناتوپلادی ومعاصر موضوعدا بیرصیرا مارا قلیاثرلرین یارانماسینا سبب اولدی. بو تئاتر

حق وردی‌یوفون "چرخ‌فلک" پیئسیله ۱۹۲۱ ده (۱۳نوامبر) آچیلدی. بوتئاتر ترین برنامه‌لری چوخ مختلف ایدی. بورادا کهنه حیاتدان بحث ائدن بیر صیرا اجتماعی ـ انقلابی اثرلرا ولدوغوکیمی انقلابدان صونراکی حیاتا معیشته عایددهاثرلرواردی. تماشایاقویولان اثرلرعمومیتله قیصا، اولدوقجا بسیط اولدوغوحالده، اؤزکوتله‌وی لیگی، گؤنده‌لیک حادثه‌لر، جواب وئرمه‌سی وتربیه‌وی رولواعتباریله بوپیئسلرین وعمومیتله تنقید وتبلیغ تئاتری‌نین انقلابی اهمیتی چوخ بؤیوک ایدی. انقلابی نمایشنامه وتئاترین انکشافینا روس وغربی اوروپا ادبیاتیندان آلینان، بیرچوخ ترجمه اثرلرده خدمت ائدیردی.

سوویت ادبیاتی‌نین غلبه‌سی اوغروندا ـ (۱۹۳۴ـ ۱۹۲۶) ۱۹۲۵۰ ـ ینجی ایلین خرداد (جون) آییندا حزب کومونیستین مرکزی کمیته‌سی ادبیات حقینده خصوصی‌بیرقرارچیخاردی "پارتیانین بدیعی‌ادبیات ساحه‌سینده‌کی سیاستی‌حقینده" بوقرارسوویت ادبیاتی‌نین قارشیسیندا دوران مسئله‌لری آیدین بیرشکلده‌گؤسته‌ریر، یاخین گله‌جکده پرولتاریانین ادبیات ساحه سینده رهبرموقعینه‌گله‌جگینی‌خبروئریردی. فرقه‌ضدانقلاب عنصرلرله میارزه ائتمه‌گی وبیطرف یازیچیلارین کومونیست مفکوره‌سینی منیمسه‌مه‌سی ایچون دقت واحتیاطلا چالیشماغی تاپشیریردی. بوقرارسوویت ادبیاتی‌نین انکشافیندا اساس سیاسی وثیقه‌لردن بیری اولدی.

سوویت ادبیاتی‌نین تشکیلات جهتیندن محکم‌له‌شمه‌سی ایشینده "ادبیات جمعیتی "نین لغوی و" قیزیل قلم" ادبیات جمعیتی‌نین تشکیلی(۱۹۲۶) مهم‌بیرآددیم‌ایدی.

قیزیل قلم‌اکثریتله مکتبلی گنجلردن تشکیل تاپمیشدی وباکی‌شهرینه محدودایدی. جمعیتی کمیت وکیفیت باخیمیندان بومحدودلوقدان چیخارماق ایچون ۱۹۲۸ (۱۳ ژانویه) ده آذربایجان پرولتار یازیچیلاری‌نین بیرینجی قورولتایی چاغیریلدی.

آذربایجان پرولتار یازیچیلاری جمعیتی‌نین اساسینی قویان نو قورولتایی آذربایجان سوویت ادبیاتی‌نین انکشافیندا بؤیوک رول اویناردی.

بودؤورده ادبیاتدا ره‌آلیزم انکشاف ائتدی وسوویت دؤورونون قهرمانلاری تصویرائدیلمه‌گه باشلاندی، شعرله برابرنثرده انکشافا باشلادی‌وبیر صیرانمایشنامه‌لریازیلدی. یئنی ـ یئنی رومانلارا ورتایاچیخدی مثال ایچون سلیمان رستمین "قول سوزقهرمان" (۱۹۲۸)، "پارتیزان علی" (۱۹۳۲

و" سس" (۱۹۳۲) ،صمدوورغونون "کومسومول پوئماسی"و"۲۶ لار" پوئماسی ح .مهدی نین "داشقین" ،سلیمان رحیم اوفون"شامو" ع .ابوالحسنین "دنیا قوپور" رومانلارینی ذکرائده بیلیریک .بورومانلاردا وطنداش محاربه‌سی موضوعوا ساس یئرتوتموشدور .

شعرده وطنداش محاربه‌سی موضوعوا نقلابی -رومانتیک بیراسلوبدا اقاده اولونوردو .بونون ان یاخشی مثالینی س .رستمین اثرلرینده گؤرو روک .مثلا"دشمنه قارشی فداکارلیقلامبارزه ائده‌ن پارتیزان علی‌اؤلرکن داخی‌جانیندان آرتیق سئودیگی کومسومولو (گنج‌کومونیستلر) دوشونور :

آرتیق علی یوخدو اونو قرمزی قان باسمیشدی
لکن واردی اونون جاندان سئودیگی بیردوغرویول
اوزاندیغی یاش تورپاغین اوزه رینده یازمیشدی
بارماغینی اؤزقانینا باتیراراق :"کومسومول !"

عینی‌انقلابی - رومانتیک سبکی صمدوورغونون "کومسومول پوئماسی" ندا دا گؤروروک .صمدبورادا گنج‌نسلین سوویت حاکمیتی اوغروندا مبارزه سینی تصویرائتمیشدیر .بودؤور یارادیجیلیقیندا ائپیکه (حماسی شعره) دوغرومیل اویاندیغی گؤرونوردو .بوزمان ،سوسیالیزم‌قوروجولوغووا شتراکی چالیشما شرایطنده انسانلارین دگیشمه‌سی وسوسیالیست تربیه مسئله‌سی ده شعرین ضروری بیرموضوعوا ولماغا باشلامیشدی .بوساحه ده سلیمان رستمین "یاخشی یولداش پوئماسی "ان یاخشی پوئمادیر .بئله‌لیک له صنفی مبارزه‌شرایطینده انکشاف ائده‌ن سوویت شعری هم‌شکل ،هم‌ده مضمون اعتبارییله یوکسه‌لیردی وسوویت شاعرلری شعری سوسیالیزمین ایستک‌لری‌اوغروندا تجهیز ائتمه‌گی بیرآن بئله‌اونوتموردولار .

مضمون اعتباریله سرعتله دگیشن وانکشاف ائده‌ن شعرشکل وفورما باخیمیندان دا انکشاف مرحله‌سی کئچیریردی .اساسا "هجاوزنینه‌سؤیکه‌نن سوویت آذربایجان شعری قوشماوزنی وبوزنین مختلف شکل لرینی تطبیق ائدیر ،مضمونا گؤره‌یئری گلدیکجه بووزندن سربست (آزاد) استفاده ائدیردی

روس ادبیاتیندا ۱۹۲۴ ده‌یارانان کونستروکتیویزم جریانی ومایاکوفسکی‌نین تاثیریله میکائیل رفیعلی طرفیندن وجوده گلن سربست شعر جریانی ره‌آلیزم‌ساده‌لیک وخلق چیلیک دن چوخ شکله ،ائستتیزمه وفردجیلیگه مئیل ائدیردی .ملی فورمایا یابانحی(بیگانه) اولان "سربست شعر"

انقلابی جمله پردازلیقلاآذربایجان خلقی‌نین ملی‌کلاسیک ادبیاتینی و معارفینی کؤکوندن ردائدیردی اونون ایچون ده‌تئزپارلادیغی حالداتئز ده‌سؤندی وموفقیت قازانابیلمه‌دی.

سوویت شعری آذربایجان کلاسیک شعری‌نین وخلق یارادیجیلیغی‌نین یاخشی عنعنه‌لری‌اساسیندا انکشاف ائدیرعینی‌زماندا دنیا ادبیاتی‌نین ناظلیت‌لرینی ده‌دریندن اؤگره‌نیروزنگینله‌شیردی .ملی فورما ،دیل و اسلوب خصوصیت‌لری،یوکسک هومانیزم‌ووطنپرورلیک ایده‌لری اعتباریله نظامی،نسیمی،فضولی وواقف‌دن اؤگره‌نن سوویت شعری سوسیالیزم‌فکرلری‌نی‌ادبیاتدا عکس ائتدیرمه‌گی وبوگونون فعال ومبارزشعرینی یاراتماق یوللارینی دام .گورکی وماياکووسکی دن اؤگرنیردی.بونون ان یاخشی مثالینی جعفرجبارلی،صمدوورغون وسلیمان رستمین یارادیجیلیغیندا گؤروروک .

دؤورون ادبیاتی ایچون سجیه‌وی اولان جهتلردن بیری ده‌سوویت رئالیستیک نثری‌نین قوت‌له‌نمه‌سی‌ایدی.رئالیست سوویت نثری تنقیدی رئالیزمین عنعنه‌لرینه‌اساسلانیروخلقین قهرمانلیق احوال روحیه‌سینی اونون مبارزروحونوافاده‌ائتمک یولیله ایره‌لی‌له‌ییردی.سوسیالیزم‌فکر لرین حیاتدا وانسان احوال روحیه‌سینده‌کی انعکاسینی ،آذربایجان خلقی‌نین یوکسک امل لرواغروندا کی مبارزه‌سینی تصویرائده‌ن نثرلری ده یازیلماقاباشلامیشدی .

قیدائتدیگیمیزکیمی وطنداش محاربه‌سی قهرمانلیقلارینا حصرائدیلمیش ح.مهدی‌نین "داشقین" (۳۳- ۱۹۳۱) ،ابوالحسنین "دنیاقوپور" ۱۹۳۲ آدلی رومانلاری وس .رحیموفون شاموا ثری اهمیتلی دیر .

بدیعی نثرین موضوعوندا گؤزه چارپان باشلیجا خصوصیت انقلابین انسان حیاتیندا وشعوروندا عمله‌گتیردیگی یئنی ایده‌یا ،یئنی‌حرکت ومیل لرین تصویری‌ایدی.مثلا"ثابت رحمانین "وفاسیز"آدلی حکایه‌سینده‌کهنه محیط دن چیخاراق چتین یوللارلا انکشاف ائده‌ن بیرگنج‌له‌تانیش اولورو آذانچی‌اوغلوصالح اول لردیلسیز- آغیزسیز اوتانجاق وباجاریقسیزبیر آدام اولدوغوحالدا گئت - گئده‌دگیشیرویئنی‌حیاتین قوروجولاری‌صیراسینا کئچیر .مؤلف صالحین یئنی‌دن تربیه‌ائدیلمه‌سینده‌کی چتین لیک لری، اونون شعوروندا کی‌اسکی قالیقلارین یاواش - یاواش سیلینمه‌سینی

گؤسته رمک له جانلی‌وا ینا ندیریجی‌مثبت بیرصورت یا راتما غا موفق اولور .

ج.جبا رلی‌نین بیرصیرا حکا یه لرینده آذری‌قا دینی‌نین فکری وروحی انکشا فی بدیعی‌وواقعی‌بیرشکلده تصویرا ئدیلمیشدیر .مثلا "گلزار" (۱۹۲۴) "دلبر" (۱۹۲۷) ،"گولر" (۱۹۳۴) ،و"فیروزه" (۱۹۳۴) گئت ـ گئده‌داها چوخ آیدین واؤزانسانی قیمتینی درک ائده‌ن آذری قا دینی‌نین تدریجی‌شعور یتگین لیگینی عکس ائتدیریرلر .گلزار ،دلبروگولراسکی‌حیات وعنعنه‌لرین علیهنه اعتراض وچیخیش ائتسه‌لرداخی رواللاری پاسیوقالیرلکن فیروزه بونلاری‌تما ملاییر .اودوکتوردوروکهنه‌عادت وعنعنه‌لرین قالین حصارینی قیرمیش وآزادا ولموشدوروسوویت ادبیاتیندا یئنی انقلابی ومبارزانسا ـ نلارین سمبولوشکلینده تصویرا ئدیلمیشدیر .بودا سوویت نثری‌نین ایلک غلبه‌سی اولموشدور .

بودؤوده ادبی‌تنقیدین باشلیجا رولوبورژوا وملیتچی احوال روحیه ایله مبارزه‌دن عبارتدی .۳۱۰ـ ۱۹۳۲ ده قوتله‌نن تورکجولوق جریانی ادبیاتداصنفی مبارزه‌نی کؤلگه‌ده‌قویوروآزقالاانکارا ئدیردی .ثانی لی کیمی یازیچیلارملیتچی ادبیاتشناسلار (چوبانزاده وباشقالاری) طرفیندن ادبیاتین ان قوتلی نمونه‌سی کیمی حساب ائدیلیردی .گنج سوویت ادبی تنقیدی بونلارلامبارزه‌آپاریب واونلاری نظری جهتدن افشا ائدیردی. لکن ادبی تنقیدادبیاتین بیرصیرا داخلی مسئله‌لرینی نظردن قاچیریردی . مثلا"دیل،اسلوب ،بدیعی‌لیک ،صنعتکارلیق وژانر (نوع)مسئله‌لری‌چوخ آز مذاکره ائدیلیرویئنی ادبیاتین موضوع وحیاتی احاطه‌اعتباریله‌زنگین‌ـ لیگینه‌فکیروئریلمیردی.گئنیش یارادیجیلیق مباحثه‌لری عوضینه قابا سوسیولوژی تحریف‌لره‌یول وئریلیردی .حتی کلاسیک ادبیاتین تدقیق و تدریسی‌ایشینده‌ده عینی‌قابا سوسیولوژی تحریف‌لرا ؤزونوگؤسته‌ریردی . زنگین ادبیات تاریخلرینده‌کی یوکسک بشری حسلری،آزادلیق مئیللرینی ومثل سیزصنعتکارلیغی بوتون درینلیگی‌ایله‌میدانا چیخارماق،اؤگرتمک ومنیمسه‌مک یئرینه‌قابا سوسیولوژی اصول طرفدارلاری ادبیات تاریخینی بلاواسطه‌صنفی‌مبارزه‌سلاحی‌کیمی آلیروبؤیوک صنعتکارلارین اثرلرینی ده مطلق بیراجتماعی طبقه‌ویاگروپون افاده‌چیسی کیمی‌قیمت‌له‌ندیریردیلر بوقابا دئمک اولارکی،ادبیاتین هرساحه‌سینه‌سوخولماغا باشلامیشدی (۱)

۱ ـ آذربایجان ادبیاتی تاریخی باکی ۱۹۴۴

روسیا پرولەتاریا زیچیلاری جمعیتی (راپ)رهبرلیگینده چالیشان تروتسکیچیلرین تاثیریله آذربایجان پرولەتاریا زیچیلاری جمعیتینده ده بیرچوخ بؤیوک صنعتکارلاری ادبیاتدان اوزاقلاشدیرماق،محدود درنکچیلیک ،قوروچولوق کیمی جدیتهلکەلریا رانیردی .آذربایجان پرولەتار یا زیچیلاری جمعیتینده عملەگلمیش وضعیت نتیجەسینده ع .حقوردی یف ،ج. ممدقلیزاده ،ج.جبارلی،م.س.اوردوبادی وباشقابوکیمی گؤرکملیوصداقتلی یازیچیلارتشکیلاتدان کناردا قالدیقلاری کیمی، همین قاباسوسیولوژی تنقیدین آمانسیزهجوملارینا راست گلیردیلر.(۱)

پارتیانین ۱۹۳۲ (۲۳ آوریل) قراریله محدود درنکچیلیک یولونا دوشن خصوصی پرولەتار ادبی ـ بدیعی تشکیلاتلاری لغوائدیلدی .اونلارین یئرینه سوسیالیزم قورولوشوندا فعال اشتراک ائتمک ایستەین بوتون یازیچیلارین بیرلشمەسی اساسیندا یئنی تشکیلات قورولدی .بوشکیلده گنج یازیچیلارلا بیرلیکده داها تجربەلی یازیچیلار داجدی صورتدەایشه گیریشدیلر.

م.س.اردوبادی تاریخی رومانلارینی یازماغاباشلادی و ج.جبارلی سوویت حقیقتینی تصویرائدەن قیمتلی اثرلرینی یازدی وعزیرحاجیبیگ اوفکورا وغلو اوپراسینی یاراتدی وبئلەلیکلە آذربایجان ادبیاتیندا یئنی بیریوکسەلیش دؤوری باشلاندی .

****

جعفرجبارلی ـ (۱۹۳۴ ـ ۱۸۹۹) ـ استعدادلیبیرنمایشنامه نویس، شاعر، حکایەچی وسناریست اولان جعفرجبارلی کلاسیک آذربایجان ادبیاتینین ان یاخشی عنعنەلری اساسیندا یئتیشمیش ،سوسیالیزمدؤورونون یئنی طلبلرینی درک ائدەرەک شوروی ادبیاتینین ان گؤرکملی یاراديجیلار ـ یندان بیری اولموشدور .ایلک اثرلرینده تنقیدی رئالیزمین دوامچیسی کیمی میدانا چیخان جبارلی زمان گئچدیکجه رئالیزمی انقلابیرومانتسم لە بیرلەشدیردی وسوسیالیزمرەآلیزمینین نمایندەسی اولدو.

غفارا وغلو جعفرجبارلی ۱۸۹۹ دا باکینین خیزیکندینده کؤمورچی عائلەسینده آنادان اولموشدور .اولجه باکیدا (روس ـ تاتار)مکتبینده

۱ ـ آذربایجان ادبیاتی تاریخی ۱۹۴۴ ـ باکی .

صونرا دا پولی‌تکنیک مکتبینده اوخوموش وسوویت حاکمیتی دؤورونده اونیور سیته‌نین شرق فاکولته‌سینی وباکی‌تئاترتکنیکو مونوبیتیرمیش دیر .

جعفرجبارلی یارادیجیلیقا شعریازماقلابا شلامیش (۱۹۱۵)ملانصرالدین ودیگرغزتلرده درج ائدیلن ساتیریک ولیریک شعرلرینده اجتماعی‌موضوعلارا توخونوروصا بریولووباخیشیله جمعیتده گؤردوگوعدالت سیزلیگی،گئریلیگی ونقصانلاری تنقیدائدیردی .شاعرقیزلارینی‌مکتبه‌قویماق ایسته‌مه‌ین آتا لاری ،عواملاری آلدادان روحانی‌نمالاری وانصافسیزوارلیلاری‌غضب ونفرتله قامچیلاییردی .

"باهار" آدلی‌شعری ۱۹۱۵ ده "مکتوب "مجله‌سینده درج ائدیلمیشدیر . "قیزقالاسی" پوئماسیندا دورنا آدلی متین ونا موسلوبیرآذری قیزی‌نین فاجعه‌سینی تصویر ائتمیشدیر .

تئاترونمایشنامه‌یازماغا داجعفرجبارلی چوخ ائرکن باشلامیشدیر . ۱۹۱۵ ده‌یازدیغی‌ایلک پیئسی اولان " وفالی ثریه‌یاخودگؤزیاشی ایچینده گولوش" ده‌اولدوغوکیمی ۱۹۳۲ ده‌یازیلان "یاشار" درامینا دک بوتون ائرلرینده‌خلقین حیاتی ومعیشتیله‌علاقه‌دارمسئله‌لره‌توخونموش،گئریلیک له ،جهالت ،ظلم‌واستثمارلامبارزه‌ائتمیش واوخوجووتماشاچیلارینی‌عدالته ، یاخشیلیغاوآزادلیغاچاغیرمیشدیر .

ج.جبارلی تئاتری چوخ‌سئویردی تئاترانونون حیاتی‌نین معناسی اولموشدی.یاانیزاؤزگؤزه‌ل ائرلریله‌دگیل،رژیسورلوق وترجمه‌فعالیتیله‌ده‌تئاترا اشتراک ائدیردی.او ،تولستویون "اوشاقلیق" ،شکسپیرین"هاملت" و"اوتئللو" .شیللرین "قاچاقلار" ،بومارشئنین "فیقارونون تویو" و اسلاوی‌نین "اینقروئتسییا" ائرلرینی ترجمه‌ائتمیش و"شاه‌صنم"و"صفا" اوپرالاری‌نین متنین (لیبرتو) یازمیشدیر .

۱۹۲۹ دا دولت درام‌تئاتریندا بدیعی حصه (هنری‌قسمت)مدیری تعین ائدیلمیش وحیاتی‌نین صونونا دک تئاتردان آیریلمامیشدیر . ۱۹۳۰ دا عموم‌اتفاق تئاترا ولمپیادینا اشتراک ائتمیش ومسکودا آذربایجان تئاتری‌نین انکشاف یوللاری‌حقینده‌گزارش وئرمیشدیر .بوا ولمپیادداجبارلی نین یازدیغی وآذربایجان دولت تئاتری نین تاماشایا قویدوغو " اود گلینی "و"سئویل "نمایشنامه‌لری موفقیت قازانمیشدیر .

ج.جبارلی‌نین سینما صنعتی‌نین انکشافیندا بؤیوک رولوا ولموشدور .

"حاجی‌قارا"، "سئویل"، و "آلماز" نمایشنامه‌لری‌نین فیلمه آلینماسیندا جبارلی اؤزوشخصا "اشتراک ائتمیشدیر. ادبیات وایینجه صنعت ساحه‌سینده کی ثمره‌لی فعالیتینه گؤره اونا ۱۹۳۲ ده امکدار اینجه صنعت خادمی عنوانی وئریلمیشدیر.

۱۹۳۴ ده سوویت یازیچیلاری‌نین مسکووا داکی عمومی قورولتایینا اشتراک ائتمیش وس‌س‌ری یازیچیلاری اتفاقی‌نین اداره هئیتینه عضو سئچیلمیشدیر. بوقورولتایدا کی چیخیشی (نطقی) ادیبین صون چیخیشیدی چونکی، همین ایلین ۳۱ دسامبرینده اوره‌ک خسته‌لیگیندن وفات ائتمیشدی

جعفرجبارلی حکایه‌یازماغا داتئزباشلامیشدی. حکایه‌لرینده اجتماعی مسئله‌لره توخونوروانسانلارآراسیندا کی عدالتسیزلیگه، جهالته وپول پرستلیگه اعتراض ائدیردی.

۱۹۱۶ دا یازدیغی "اصلان وفرهاد"، "منصوروستاره" "کیمی حکایه‌لرینده قارداشی‌قارداشا دشمن ائدن پولا، چرکین احترا صلارا، ظالم زمانه یه قارشی چیخیردی. جعفرجبارلی حکایه‌لرینده قادینلارین یاشاییشی وآزادلیغی مسئله‌لرینه گئنیش یئروئرمیشدیر. اونون حکایه‌لری‌نین تقریبا "هامیسی قادین آزادلیغی مسئله‌سینه حصرائدیلمیش واساس قهرمانلاری داقادینلار دیر. (گلزار، دلبر، دل آرا و فیروزه)

جعفرجبارلی‌ایلک نمایشنامه وحکایه‌لرینده اجتماعی حیاتداکی عدالتسیزلیگه وظلمه اعتراض ائتدیگی حالده مؤلف بوظلمون سببینی نادانلیقدا وانسانلارین طبیعتنده گؤروردو لکن گئت ـ گئده سوسیالیست مفکوره‌سی‌نین تاثیریله ظلمون طبیعتده وخلقتده دگیل، انسانلار آراسیندا کی‌مناسبتده واجتماعی قورولوشدا اولدوغونا اینانیروا ونا قارشی فعال مبارزه یه چاغیریردی.

"وفالی ثریه" پیئسینده یازیچی‌نین اوره‌ک سؤزونوغیبدن گلن بیر سس افاده ائدیر:

قویما یارب ظالمی بیرکیمسه‌نی خوار ائتمه‌یه،
بیر کیمسه‌یه ظلم ایله‌ییب درده گرفتار ائتمه‌یه.
پنجه‌ی ظالمدن ای ربیم قوتار مظلومی سن،
قویما هئچ عیبانی یره طعنه‌زار ائتمه‌یه!

بونمایشنامه‌نین هرپرده‌سسی غیبدن گلن بیرسسین بیت‌لریله بیتیر.

(یوخاریدا درج ائتدیگیمیز بیت لر اثرین صونوناعا یددیر .)

ایلک اثرلریندن اولان "ناصرالدین شاه" پیئسینده جبارلی ایران فئودالیزمی‌نین خلق اوزه رینده کی ظلم واسارتینی تصویر ائدیر . بو اثرده آدی کئچن میرزه رضا خان مترقی بیر مالکدیر ، کندلی لرله قارداش کیمی یاشایان بیر وخلق ایچه ریسینده مدنیتین آرتماسینا چالیشیر . قارداشی اوغلو فرها دا وروپا دا تحصیل ائتمیش وایرانا دمیر یولوچکدیرمک ونظام ، قانون قویماق ایسته یین . رحیمخان آدلی نفوذلو ویئرتیجی بیر خانین دربارداکی نفوذوسایه سینده بوخیرخواه آدا ملارین ایسته ک لری اوره ک لرینده قالیر . میرزا رضانین اوغلو اؤلدورولورقیزی اوغورلانیب دربارا آپاریلیر . میرزا رضا شاهدان انتقام آلماقا قرار وئریروفدائی لرباشچیسی جمال الدینه مراجعت ائدیر . جمال الدین ده میرزا رضایا بئله دئییر : " سنین سلاحیندان آتیلان ایستی قورشونون حرارتی مظلوم ملتین گؤزیاشینی قورودا جاق " میرزا رضا شاهی ورحیمخانی اؤلدوروب حدودخارجینه قاچیر . بو امرده میرزا ـ رضا مبارزه نی شاهین اؤلدورولمه سیله بیتمیش حساب ائدیرودا هاصونرا یازدیغی "آیدین" و" اوکتای ائل اوغلو" پیئسلرینده جبارلی‌نین رئالیزمی قوتله نیر ، تصویرلربلورلاشیروکاپیتالیست جامعه نین دولغون بدیعی تصویرینی یارادیر . جامعه ده کی اجتماعی حقسیزلیقلارا قارشی خردا بورژوا منورلری اولان تکنیسین آیدینی وآرتیست اوکتایی چیخاردیر .

ظلم وتحقیردن سارسیلمیش آیدین فعله لری عصیانا چاغیریرلکن اونون اعتراض وچاغیریشی عمومی وکائناتی بیرشکل آلیرودنیایه قارشی چیخیر وهرشئیی انکارائدیروکاپیتالیزم رژیمیله مبارزه ده عاجزقالیر .

مؤلفین داها صونرا یازدیغی "اودگلینی" تاریخی حادثه دن الهام آلکیفی حالده نصرالدین نمایشنامه سیندن فرقلی‌دیر . بو اثرین قهرمانی ۲۲ ایل عرب ـ اسلام اوردوسونون قارشیسیندا دایانان بابک دیر . بابکی تجسم ائده ن ائلخان اؤزوطنی وخلقی‌نین استقلالی اوغروندا جارپیشیر . مبارزه اصولو اعتباریله ائلخان دافردجی وآنارشیست دیر . بوفردچیلیک جبارلی‌نین اثرلرینده کی قهرمانلاردا گئت ـ گئده ضعیف له شیروبودا اونون یارادیجیلیق انکشافینی کاراکتریزه ائدیر .

ائلخان رومانتیک بیرقهرمان دیر . دشمنه قارشی بارباشمازلیقی ، اؤز طالعینی خلقین طالعینه باغلاماسی ومفکوره سی بولوندا اؤزونو قربان

وئرمه‌سی‌اعتبار یله‌بؤیوک بیرقهرمان صورتیدیرو "اودگلینی" درامی آذربایجان ادبیاتیندا تاریخی‌قهرمانلیق درام‌لارین ایلک وپارلاق نمونه‌سیدیر .بوپیئس دن صونرا جبارلی‌نین ره‌آلیزمی‌داها قطعی‌له‌شیروآیدین بیرشکل آلیر .

"۱۹۰۵ ـ اینجی ایلده" نمایشنامه‌سینده ج.جبارلی بیرداها تاریخه مراجعت ائدیرلکن بودفعه‌اونون قارشیسیندا چوخ گونون مسئله‌سی‌دورور بوایلین انقلابی‌حادثه‌لری‌یا زیچی‌نین گؤتوردوگو موضوع‌ایچون آنجاق بیر زمینه‌تشکیل ائدیر .جبارلی‌نی،چاریزمین انقلابی‌حرکاتی یاتیرماق‌ایچون ملتلرآراسیندا سالدیغی نفرت ودشمنلیک سیاستی داها چوخ‌ما راقلاندیریر دی .چاریزمین یئرلی‌وقومشوخلقلرینی (تورک ـ ارمنی)بیر ـ بیریله ووروشدورماق وبئله‌لیک له‌انقلابی‌حرکاتی‌ایکینجی‌پلانا چکیب یاتیشدیرماق سیاستینی جعفرجبارلی‌افشاء ائده‌رک فعله‌لری‌وزحمتکش خلقی‌کاپیتالیزم قورولوشونا قارشی مبارزه‌ائتمگه‌وتشکیلاتلانماغا تشویق ائدیر .

جعفرجبارلی‌نین قادین آزادلیغی‌نی مدافعه‌ائتدیگی حکایه (گلزار ، دلبر ،گولر وفیروزه) لرینده‌قادین صورتلری گئت ـ گئده‌انکشاف ائدیب پاسیواعتراض دان ،فعال اعتراضا وبالاخره‌اجتماعی‌مبارزه‌یه‌قدریوکسلیر .

ایلک یازدیغی دلبرحکایه‌سینده‌قادین دوشدوگوفلاکتدن آنجاق اؤزونواؤلدورمک له‌خلاص اولابیله‌جگینی دوشونورحالبوکی فیروزه‌حکایه ـ سینده‌معاصرسوویت حیاتی تصویرائدیلمیش،فیروزه‌اؤزآنا باجیلاری کیمی کئچمیش حیاتین قربانی‌اولمامیش .اوتحصیل سایه‌سینده‌دوکتورا ولوب کیشیلرله‌برابرحقوق صاحبی‌اولموش وبوتون حق سیزلیقلارا وظلمه قارشی فعال مبارزه‌آپارمیشدیر

ج.جبارلی‌حکایه‌لرینده‌کهنه‌محیطین آیری ـ آیری صحنه‌لریله‌اوخوجو نو تانیش ائتدیکدن صونرا " سئویل "پیئسینده‌بومحیطین داها گئنیش بیرتصویرینی وئریر .بالاش ،عبدالعلی،محمدعلی(ممدعلی)ودلبرخانم بو محیطین تیپیک نماینده‌لریدیر .

قادینا قران اوخوماغی‌وچادرا اؤرتمه‌گی‌توصیه‌ائده‌ن عبدالعلی بیگ دلبرخانملابیرا وطاقدا تک قالارکن : "سنه ،منه نه‌شریعت ! شریعت‌آنجاق عوامآداملارا یچوندور ! "دئییر .ممدعلی‌میمون کیمی اوروپاتقلیدچیسی‌ـ دیر ،دلبرده‌پوزغون ویئیرتیجی بیرقادیندیر ،بالاش دلبرین تاثیرینده

قالمیش واونون اسیریدیروا ونون کاپریس واحترامینی تاسین افتمک ایچون جنایتلرایشله ییر ،آتاسینیوآرواديني ائودن قوور .بالاشین آروادی سئویل بالاشی‌سئویرلکن بالاش بومحبتدن سوء استفاده ائدیروا نوچرکابلارا آتیر .سئویل بالاشین سعادتینی‌پوزماماق ایچون اؤزاوغلونوآنجاق فدا - پیدان گئوروب قایتماق ایسته‌یير .بالاش اونون آنالیق حسینی‌تحقیرائده رک قولوندان توتوب چؤله‌آتماق ایسته‌یير .بالاشین سعادتی ایچون اؤز حیاتینی قربان وئرمک ایسته‌ین سئویل،بوندان آرتیق اطاعتین بیر حیثیت سیزلیک وآشاغیلیق اولدوغونودرک ائدیروبیردا هاقایتماق اؤزره بالاشلاعلاقه سینی کسیر .گولوش سئویلی‌مبارزه‌یه حاضرلاشدیرماغا چالیشیربواثرده دلبراسکی‌جمعیتین وگولوش ده‌یئنی وازادحیاتین نماینده لری‌کیمی‌گؤسته ریلمیشدیر .گولوش تربیه چی،قوروجوومبارزدیر . او یالنیزسئویلی دگیل آتاکیشی واؤزآتاسی باباکیشینی ده‌یئنی حیاتین ایشیقلی‌یولونا چاغیریر .

سئویل تحصیل ایچون مسکوایاگئدیروبیرمدت صونرا اؤزونون گئچدیگی انکشاف یولونوعمومی‌له شدیره رک "آذربایجان قادینلیغی‌نین آزادلیق یولو" آدلی‌کتابی‌یازیر :"قادینین قطعی‌آزادلیغی‌ایچون یالنیزچاداراسی نی‌آچماسی بس دگیلدیر .قادینا باشلیجا اقتصادی‌آزادلیق لازیمدیر ."

سئویل پیئسین اوپرا آهنگینی فکرت امیروف بسته‌لدی و ۱۹۵۳ ده باکی‌دا و ۱۹۵۹ دا مسکووادا اوپراسی تماشایا قویولدی وچوخ‌آلقیشلاندی.

قادین‌نین اجتماعی‌حیاتداکی‌رولونو"آلماس "نمایشنامه‌سی‌داها آیدین تصویرائدیر .آلماس سئویلین قورتاردیغی یئردن باشلایير .آزادومستقل آلماس ایلک صحنه‌دن اوخوجولارین قارشیسیندا مقصدی‌آیدین ومبارز بیر شوروی‌وطنداشی‌کیمی‌جانلانیر .اویالنیزعادی‌بیرکندمعلمی‌اولاراق قالمیر ، کندی سوسیالیزم‌یولونا سالماق ایچون فعال وفداکاربیرایشچی کیمی چالیشیر .مرکب وگرگین بیرشرایطده‌ایشله‌ین گنج معلم‌بؤیوک مانع‌لرله قارشیلاشیرلکن بوتون مانع‌لره‌قهرمانجاسینه‌گریر ونهایت غالب گلیر .سئویل ده‌مطرح اولان آزادلیق مسئله‌سی‌بورادا آلماسلا نشانلیسی فؤاد آراسیندا مطرح اولور .آلماس آزادلیقی تام‌معنادا طلب ائدیر . فؤادین ایکی اوزلولویونو وبدجنس طبیعتینی‌افشاائدیروا ونا اولان سئوگی‌سینی اؤزآزادلیغینا واستقلالینا قربان ائدیر .

جبارلی معاصر موضوعدا یازدیغی زامان اؤزصنعت پرینسیپینه ودراما-
تیک ضدیتلریا راتماق خصوصیتینه صادق قالیر .قادین آزادلیغی مسئله
سیندن صونرا توخوندوغو معاصر مسئله کنده سوسیالیزم قوروجولوغووصنفی
مبارزه مسئله سیدیر . (آلماس ویاشارا ثرلری کیمی) اثرلرینده آذربایجا
خلقی نین حیات ومعیشتینی، تاریخینی وحال حاضرده کی یوکسه لیشینی
تصویرا ئدیر .

جبارلی آذربایجان کلاسیک دراماتورگییاسی نین ان یاخشی جهتلر-
ینی دوام ائتدیرمک له برابر دنیا دراماتورگییاسی نین داموفقیت لرینی
استفاده ائتدی وآذربایجان دراماتورگییاسیندا سوسیالیزم رئالیزمین
اساسینی قویدو .

****

صمد وورغون - (۵۶ - ۱۹۰۶) - صمدوورغون آذربایجان سوویت شعر-
یی نین یاراديجیلاریندان وان قدرتلی صنعتکارلاریندانديدر .شعریازماغا
باشلادیغی گوندن خلقه ، وطنه وطبیعته عاشق (وورغون)اولدوغونوگؤسترر-
میش ،یازدیغی قیصالیریک - ائپیک شعرلرینده اولدوغوکیمی اوزون منظو
ونمایشنامه لرینده ده یوکسک استعدادوتوکنمز الهام قدرتینی اثبات
ائتمیشدیر .اونون شهرتی سوویت اؤلکه لری نین حدودلارینی آشمیش واثر-
لری نین بیرچوخی مختلف دیللره ترجمه ائدیلمیشدیر .

حیاتی ویاراديجیلیغی - صمدیوسف اوغلووکیل اوف ۲۱ مارت ۱۹۰۶دا
گؤیچای نین ساحلینده سالاحلی کندینده آنادان اولموش واون ایکی یاشینا
قدراورادا یاشامیشدیر .۱۹۱۸ ده قازاخ معلملرسیمیناریاسیناداخل اولوب
۱۹۲۴ ده مأذون اولدوقدان صونرا ایکی ایل قُبادا وایکی ایل ده گنجه ده
معلملیک ائتمیشدیر .

انسان وطبیعته محبت حسی شاعرین ایلک اثرلریندن صون شعرینه قدر
بوتون یاراديجیلیغندا اؤزونو بوروزه وئرمیشدیر .اؤزوبوپارده بئله
یازیر :

وورولدوم اوگونکی شعره ،صنعته	اونوتدوم سئودیگیم اگلنجه * لری
عاشیقم انسانا و طبیعته	الیم قلم توتوب یازاندان بری

---

* - اگلنجه = تفریح

طبیعی گؤزه للیک لره محبت صمدوورغون یارادیجیلیغی نین ایلک مرحله سینده ایکی شکیلده ترنم اولونموشدور. شاعر بیرطرفدن طبیعی گؤزه للیک لرین واقعی منظره سینی یارادیر، طبیعتدن ذوق آلان بیرگؤنلون سئوینج و غروروونوعکس ائتدیریر (داغلار، بیزیم داغلارین، باهارشرقیسی وکورچایی) دیگرطرفدن کندی ایده آلیزه ائده رک اونوشهره قارشی قویور. مثلا" (ائللر دنیاسی) شعرینده بئله یازیر:

آل-یاشیل گئینمیش اوجا داغلارین قارتالی قوینوندان اوزاقلاشمیشام
کؤنول بولاندیران خیال کوسدورن توزلوبیردیارلاقوجاقلاشمیشام

صمدوورغون یوخسول بیرعائله ده بؤیوموش و ۱۴ یاشیندا ایکن کومسومول صیرالارینا داخل اولموش وصونرالارسیاسی ومدنی ایشلرده اشتراک ائتمیشدیر. بونونلا بئله یارادیجیلیغی نین بیرینجی دؤورونده اجتماعی دویغولارینا وسیاسی فعالیتینه گئنیش یئروئرمه میشدیر. انسانا محبت موضوعوندا یازدیغی اثرلرده داها چوخ فردی دویغولارینی عکس ائتدیرمیشدیر. لکن صونرالاربیرصنفی مبارزعسگرکیمی یازماغاو" نغسی بنزین قویان میلیونلارین شاعری " اولماغا باشلادی، چوخ گئجمه دی کی، یئنی صنعت " راپورتو " وئردی:

قوللارینا یئنی قوه لر گلسین
وسنین الینله یوکسه لسین
کیرلی (کثیف)یاماقلی کندیمیز
اوک لو آلیقلی کندیمیز

شاعرفعله طبقه سینی کنده کؤمک ائتمگه چاغیریردی. شاعرین یوفکری انکشافیندا مسکووا داکی اقامتی ومسکوا ونیورسیته سینده کی آلدیغی تحصیل (۳۱- ۱۹۲۹) مؤثرا ولموشدور. ۳۹- ۱۹۳۱ - نجی ایللرده یازیب حصه حصه چاپ ائتدیردیگی "کومسومول پوئماسی" ندا صمدوورغون قلم یولداشلارینا گونون ماراقلی سئوا للارینی اورتایا قویوردی:

نه دن شعرلریم آغیزا دوشوب،
داغلارین چوبانی منی آنماسین (یادائتمه سین)؟

بورادا ایشلتدیگی (من) سؤزوندن یالنیزاؤزونو قصدائتمیر. اوآذری شعرینین گئنیش یایلماسینی حنی حوبانلارین دا اونو ازبرلمه سینی آرزو ائدیر:

نه‌دن بو توربا غین شیرین لهجه‌سی
شاعرم دئیه‌نه بیگانه قالسین ؟
نییه گورلادیقجا سولارین سسی
اوندا کی قوتی روزگار (بیئل) آلسین ؟

شاعری دوشوندوره‌ن سئوالاردان بیری ده اؤز اؤلکه‌سی‌نین،اؤزقهرمانلاری‌نین ترنم وتصویر مسئله‌سیدی :

نه دن شعریمیزین باش قهرمانی
گاه توران دان گلیر،گاه دا ایراندان ؟
بس منیم اؤلکه‌مین وارلیغی هانی ؟
بؤیوک بیر شاعرین یازدیغی داستان
گاه توران دان گلیر،گاه دا ایران دان !

خلق حیاتی‌نین حماسه‌ای تصویری جهتدن ده کومسومول پوئماسی شاعرین مهم یارادیجبلیق نائلیتی کیمی شهرت قازانمیشدیر .ادبیاتین معاصرلیگی و گئنیش تاثیر دایره‌سی اوغروندا کی یاریشین قاباخیرالارینداصمدوورغون گئدیردی.اونون " شاعرین آندی "،"فنر"،" کؤنول دفتری"،" شعرلر"،" آزادالهام" کیمی شعر کتابلاری ۴۰- ۱۹۳۰ - نجی ایللرینده نشر ائدیلدی .بواثرلرده خلق شعری‌نین نوعلرینی گؤرور و ملا پناه واقف و مایاکوفسکی عنعنه‌لری‌نین اوریژینال انکشافینه‌شاهد اولوروق .شاعریئنی فکر و مضمونو افاده ائتمک ایچون قوشما ،گرایلی وبایاتیلاردان مهارتله استفاده ائتمیشدیر .لیریکاسی‌نین اساس وزنینی هجا وزنی‌نین اویناق و آهنگدار اؤلچولری تشکیل ائدیر .

صمدوورغون عینی زماندا ترجمه ساحه‌سینده ده بؤیوک فعالیت گؤسترمیشدیر .پوشکین دن " یئوگئنا اونیگین "منظوم رومانی،ش .روستاوئلی‌دن " پلنگ دریسی گئیمیش پهلوان "منظومه‌سی‌نین بیرقسمینی م . گورکی‌دن "فنر و اؤلوم "،نظامی گنجه‌وی‌دن "لیلی و مجنون "اثرلرینی آذری توركجه‌سینه ترجمه ائتمیشدیر .

• صمدوورغون ۱۹۳۴ ده آذربایجان سوویت یازیچیلاری اتفاقی‌نین‌مسئول کاتبی و سوویت یازیچیلاری اتفاقی‌نین اداره هیئتینه عضوسئچیلمیشدیر ۱۹۳۶ دا ادبی خدمت‌لرینه گؤره لنین نشانی آلمیش و۱۹۳۸ ده‌آذربایجان عالی شوراسینا نماینده سئچیلمیشدیر .

ایکینجی دنیا حربینده مختلف جبهه‌لرده اشتراک ائتمیش وقیزیل اوردو عسگرلرینی ساواشا و قهرمانلیغا تشویق ائده‌ن شعرلریازمیشدیر. "وطن کئشیگینده"، "آنانین اؤیودو"، "شفقت باجیسی"، "قیزیل‌شاهین لر"، "منه بئله سؤیله‌ییرلر"، "پارتیزان باباش"، "اوکرانیا پارتیزانلاری" و داها بیر چوخ شعرلری بو دؤورون محصولودور. بو اثرلرین تاثیر دایره‌سی صون درجه گئنیش و گوجلو ایدی. شاعر جبهه‌ده‌کی دؤیوش قهرمانلارینداn تشکر دولو مکتوبلار آلیردی.

تاریخی موضوعدا یازدیغی "فرهاد و شیرین" پیئسینده (۱۹۴۱) ده مؤلف وطنپرورلیک و قهرمانلیک موتیوینی مطرح ائتمیشدیر.

صلح و کومونیزم قوروجولوغو نغمه‌کاری ـ محاربه‌دن صونرا اونو گؤرکملی اجتماعی خادم وبین الملل شهرتی قازانمیش شوروی شاعریکیمی گؤروروک دنیا صلح کنفرانسلارینا و یازیچیلار قورولتایلارینا اشتراک ائدیرو آذربایجان علملر آکادمی‌سی معاونی سئچیلمیشدیر. بین الملل حادثه‌لره حصر ائتدیکی "آوروپا خاطره‌لری" سلسله‌شعرلری محاربه‌دن صونراکی سیاسی لیریکانین ان گؤزه‌ل نمونه‌سی اولموشدور. "زنجی نین آرزولاری" (۱۹۴۸)دا بو اثرلر ایچریسینده خصوصی یئرتوتور.

صمدوورغونون خلقین حیاتینی گئنیش اپیک تابلولاردا عکس ائتدیرمگه خصوصی مئیل گؤسته‌ریب، و "موغان" (۱۹۴۹)، "آیگون" (۱۹۵۱) منظومه‌لرینی یازدی و "کومسومول پوئماسی" نا یئنی فصللر آرتیریب اثری‌تاماملادی. حربین گئچدیگی مبارزه یولونو ترنم ائدن "زمانین بایراقلاری" منظومه‌سینی (۱۹۵۴) ده و "استقبال ترانه‌سی" نی (۱۹۴۷) ده و "دنیانین خریطه‌سی" نی (۱۹۵۱) ده یازدی. اونون "سئچیلمیش اثرلری" (۱۹۵۵) ده نشر اولدی.

صمدوورغونون یارادیجیلیغی ایسته‌ر موضوع، ایسته‌ر ادبی نوعلر اعتباریله چوخ گئنیش دیر. او، "یادیمادوشدی"، "بلبل"، "گوله ـ گوله" وغزللری کیمی کیچیک ربابی شعرلریله یاناشی "اوره‌ک"، "سؤزون شهرتی" "حیات فلسفه‌سی"، "استقبال ترانه‌سی" کیمی درین فلسفی فکری حاویاثرلریازمیشدیر. "کومسومول پوئماسی"، "طالستان"، "باکوداستانی" کیمی گئنیش مضمونلی ودرین مندرجه‌لی داستانلارلا برابر "وافف"، "خانلار"، "فرهاد و شیرین" و "انسان" کیمی بؤیوک منظوم صحنه اثرلری‌ده یاراتمیشدیر.

شاعر انسان وطبیعت حقینده یازماقدان دویمور و بوندان صونرا دا خارقه اثرلر یارادا جاغینی هامیا سؤیله مک ایسته ییردی :

عمرون کتا سینی تاماملاماغا
چوخ دا جان آتماسین الیمده قلم .
من تله سمیره م ،
من تله سمیره م !

لکن آمانسیز خسته لیک شاعری غفلتا "یاخالادی و عمرونون یولونو کسدی .بئله آغیر گونلرده خلق ، شاعرین ۵۰ ـ نجی یاشینی بؤیوک مراسمله بایرام ائتدی و اوناخلق شاعری فخری آدی وئریلدی .شاعر بو محلسه گؤنده ردیگی مکتوبوندا بئله یازیردی :

گؤزوم گؤزونوزدن اوزاق اولسادا
گؤنولدن ـ گؤنوله یوللار گؤرولور .

بومراسم دن ۱۵ گون صونرا یعنی ۱۹۵۶ ـ نجی ایل مای آیی نین ۲۷ سینده شاعر وفات ائتدی .اثرلری ۶ جلددە نشر ائدیلمکده دیر .

صمدوورغون شعرلرینده تورکجه نین جغرافی حدودلارینی نظراعتباره آلمادان بوتون امکانلاریندان فایدالانمیشدیر .وبوگون اکثرا "تورکیه تورکجه سینده ایشله نن کلمه لردن ایشله تمیشدیر .بورادا مثال ایچون غزللرینده ن بیرینی (آنا)درج ائدیریک :

پک (چوق)چوجوقدوم (اوشاق)یئره گؤمدولر (دفن ائتدیلر)سنی
حیاتا قانادسیز آتدیلار منی
باخ نئجه پوزولوب عمرون گلشنی
حیات سن سیز منه زندانديير آنا
قوینوندا بسله نر گؤزه ل دیلک لر (آرزولار)
لابقدیر سجده یه سنه ملک لر
نره ده سن (هارداسان)گؤزلریم هپ (هامیسی)سنی بک لر (گؤزلر)
باخ اولادین ناسیل (نئجه) گریاندیر آنا .
سن بیر گونش ایدین دوغدون دا باتدین
یازیک اولادینی غملره آتدین
بیر حواب وئر هانکی مرادا چاتدین
تورپاقلاردا نئچه زاماندیر آنا .

بیر آه چکسم سن سیزقوپما زمی طوفان
عزیزیم آناجان گؤزوم آناجان
یوموق گؤزلرینی آچ دا بیر اویان
شیمدی(ایندی) زامان باشقا زاماندیر آنا
ییخیلیب یانینا اؤلمک ایسته‌رم
آنالیق مهرینی گؤرمک ایسته‌رم
سنی گؤرمک ایچون اؤلمک ایسته‌رم
تسللیم آه ایله فغاندیر آنا.

صمد وورغونون ان گؤزه‌ل شعرلریندن بیری ده " آذربایجان"شعری دیر.بومنظومه‌نین ایلک ایکی بندی آذربایجانلیلارین وطن شرقیسی کیمیدیر و آذریلرین اکثری‌سی‌نین دیل ازبری‌دیر.بورادا بو گؤزه‌ل و تاریخی منظومه‌دن نئچه‌بندینی درج ائدیریک :

چوخ کئچمیشم بو داغلاردان دورنا گؤزلی بولاقلاردان
ائشیتمیشم اوزاقلاردان ساکت آخان آرازلاردان
سینا میشام دوستی، یاری
ائل بیلیرکی،سن منیم سن یوردوم یووام مسکنیم سن
دئمک دوغما وطنیم سن آیریلارمی گؤنول جاندان
آذربایجان آذربایجان
من بیر اوشاق سن بیر آنا اودورکی ، باغلیام سانا
هانکی سمته ، هانکی یانا هئی اوچام‌دا یووام سن سن
ائلیم گونوم ،اووام سن سن
فقط سندن گن دوشنده آیریلیق مندن دوشنده
ساچلاریما دن دوشنده بوغار آیلار ،ایللر منی
قینا ماسین ائل لر منی
داغلاری نین باشی قاردیر آغ اؤرپه‌گین بولوتلاردیر
اوزون بیرکئچمیشین واردیر بیلینمه‌ییر یاشین سنین
نه لر چکمیش باشین سنین

.....

بومنظومه‌یه گؤزه‌ل بسته (آهنگ)لر یازمیشلار . صمدوورغون‌ایده‌ئولوژی باخیمیندان ماتریالیست اولدوغو حالدا بعضی شعرلرینده بیر

بیرایده آلبست شاعرکیمی روح دان واونون بقاسیندان دانیشیر. مثال ایچون گؤگرچین شعریندن بیرپارچاسینی درج ائدیریک :

اوکرانیانین صون بهاری — یاغیش یاغیر نارین نارین
ساپ ساریدیر آغاجلارین — خزل اولموش یارپاقلاری
یرین باغرین زولاق ـ زولاق — قلیج کیمی کسیر کولهک
پریشاندیر قارا تورپاق — نه بیر گول وار، نه بیرچیچهک
....
سن ده اینان ای گؤگرچین — اینیلده یب ایچین ـ ایچین
چوخ آغلاما سرین ـ سرین — ایتیردیگین او دلبرین
نجیب روحی بودیاردا — سئیر ائدهجک ملک کیمی:
یاناقلاری چیچهک کیمی — آلیشاجاق ایلک باهاردا
ناکام اؤلن او صافپری — باشقا عالم گؤرهجکدیر
اونوداراق بو غملری — چمندن گول دره ـ دره،
قانسیز کئچن او گونلره — خیر دعا وئرهجکدیر!

(جبههخاطرهلریندن ۱۳نوامبر۱۹۴۳ـ مهلیتوال اطرافیندا)

۱۹۴۶ دا آذربایجان دا پیشهوری رهبرلیگینده قورولان دموکرات فرقهسی حکومتی بؤیوک دولتلرین اؤز منفعتلری اوغروندا کی سیاسی معاملهواوجملهدن نفتآلیش ـ وئریشینه قربان ائدیلهرهک داغیتیلد یقدان صونرا ،پیشهوری زمانیندا یازیلان ونشرائدیلن تورکی کتابلار پهلوی رژیمینین آداملاری طرفیندن یاندیریلدی وتاریخ دهعربلر و مغوللارا اسناد ائدیلن ننگین کتابیاخما جنایتی تکرار ائدیلدی.بو کیمی غیرانسانی ووحشیانه ایشلره اوزمان هئچ بیر دولتویا جمعیت اعتراض ائتمهدی لکن صمد وورغون " یاندیریلان کتابلار" آدلیشعرینده بو جنایتلره قارشی چیخیش ائدیب حادثهنی بدیعی بیرشکلده تصویر ائتمیش و بوشعری پاریس ده قورولان بین الملل صلح کنفرانسیندا بیر پروتست (اعتراضنامه) کیمی نطقی ایله برابر اوخوموشدور :

جلاد سنین قالاخ ـ قالاخ یاندیردیغین کتابلار
مین کمالین شهرتی دیر، مین اورهگین آرزوسو
بیز کؤچوروک بودنیادان اونلار قالیر یادگار
هر ورقه نقش اولونموش نئچه انسان دویغوسو
مین کمالین شهرتی دیر، مین اورهگین آرزوسو

یاندیردیغین او کتابلار آلوولانیر یاخشی باخ
او آلوولار شعله‌چکیب شفق سالیر ظلمته
شاعرلرین نجیب روحی مزاریندان قالخاراق
آلقیش دئییر عشقی بؤیوک بیر قهرمان ملته
او آلوولار شعله چکیب شفق سالیر ظلمته

جلاد منیم دیلیمده‌دیر بایاتیلر قوشمالار .
دئ اونلار ی هئچ دویدومی سنین اوداش اوره‌گین
هر گرایلی پرده‌سینده مین آنانین قلبی وار
هر شکسته‌م اولادی دیر بیرمقدس دیلگین
دئ اونلاری هئچ دویدومی سنین اوداش اوره‌گین

سؤیله سن می خور باخیرسان منیم شعر دیلیمه
قوجا شرقین شهرتی دیر فضولی نین غزلی
سن می ترک خر دئییرسن اولوسوما ،ائلیمه
داهی لره سوت وئرمیشدیر آذربایجان گؤزه‌لی
قوجا شرقین شهرتی دیر ،فضولی نین غزلی
جلاد یانیب اود اولسادا کوله‌دونمه‌ز آرزولار
طبیعتین آنا قلبی قول دوغمامیش انسانی
هر اوره‌گین اؤز دنیاسی بیر سعادت آرزولار
قانلارایله یازیلمیشدیر هر آزادلیق دستانی
طبیعتین آنا قلبی قول دوغمامیش انسانی

ازل باشدان دشمنیم‌دیر اوزو موردار قارانلیق
هر تورپاغین اؤز عشقی وار ،هر ملتین اؤز آدی
کائناتا ده‌گیشمه‌رم شهرتیمی بیر آنلیق
منم اودلار اؤلکه‌سی‌نین گونش دونلو اولادی
هر تورپاغین اؤز عشقی وار ،هر ملتین اؤز آدی

نه‌دیر او دار آغاجلاری دئ کیملردیر آسیلان
اویونجاق می گلیر سنه وطنیمین حق سسی
دایان دایان اویاق گزیر هر اوره‌کده‌سیراصلان
بوغازیندان یاپیشاجاق اونون قادر پنجه‌سی
اویونجاق می گلیر سنه وطنیمین حق سسی

جلاد سن می دئ قیریرسان فدائی‌لر نسلینی .
ملتیمین صاف قانی‌دیر قوردکیمی‌ایچدیگین قان
زمان گلیر من دویورام اونون آیاق سسینی
شهیدلرین قیام روحو یاپیشاجاق یاخاندان.
ملتیمین صاف قانی‌دیر قوردکیمی‌ایچدیگین قان

بیر ورقله تاریخلری اوتان منیم قارشیمدا
آنام طومروس کسمه‌دی می کیخسروون باشینی
کور اوغلونون ، ستارخانین چلنگی وارباشیمدا
نسیللریم قویمایاجاق داش اوستونده داشینی
آنام طومروس کسمه‌دی می کیخسروون باشینی

سور آتینی دؤردنالا چاپ میدان سنین دیر...آنجاق
من گؤرورهم آل گئییینیب گلن باهار فصلینی
قوجا شرقین گونشی دیر یاراندیغیم بوتورپاق
من یئتیردیم آل بایراقلی انقلابلار نسلینی
من گؤرورهم آل گئینیب گلن باهار فصلینی

۲۰ ژانویه ۱۹۴۷

صون اولاراق صمد وورغون دان (حیات فلسفه‌سی)شعرینی و (منه بئله سؤیله‌دیلر) آدلی منظومه‌سیندن بیرپارچاسینی درج‌ائدیریک :

قوشلار قطار ـ قطار ائللردن کئچر
بشرنسیل ـ نسیل دنیادن کؤچر
انسانلیق گاه زهر،گاه شربت ایچر
ازل دن بئله‌دیر حکمی زمانین
دوگوملی بیر سری وار آسمانین

چرخینی قوردوقجا دؤورانین الی،
بعضا " آغلار،اولور بعضا " گولمه‌لی
انسانین ان بؤیوک عشقی ، املی
بعضا " اصلان کیمی جیرپینیردار دا .
بعضا " ده غرق اولور فیرتانالاردا

دگیشـــیر سمتینی دائما "صولار
دگیشـــیرفکرلردئونور دویغـولار
کائنات توتمایـیـربیرینی بئرده قرار
چارپیر سینه‌سینی قایالیقـــلارا
او گاه قیشاچیخیر گاهدا باهارا

دنیا بناسینی قوراندان بری
سعادت آدلانان او گؤزه‌ل پری
گل !دئیه سسله‌میش قرینه‌لری
یازیقلار اولسون کی هله انسانلیق
گلیب قووشامیش اونا بیر آنلیـــق

ای دنیا گؤزه‌لی قاچمابشردن
انساندیر آییران خیری شردن
گل اونون عشقینی اوجوزتوتماسن
قلبی وار حسی وار هر محبتـــــین
قارالماز اولدوزی ابدیتـــــین

اؤلوم بیرابلیس دیرحیات بیرملک
وارلیغی ایزله‌ییرهئچلیک کؤلگه‌تک
ایشیق قارانلیقلا پنجه‌له‌شـــه‌ره‌ک
یاشاتماق ایسته‌ییر جهاندا بیـــزی
گونش سالاملایـیر اراده‌میـــــــزی

یامانلیق یاخشیلیق دورموش اؤز- اوزه
دیلســـیز عصرلردن میراثدیر بیـــزه
اســیر باهار یئلی قلب‌لریمیـــــزه
لکن آرخاسینجا کفن گئیـــر قیش
طبیعت وارلیغا بئله قارغامیش(۱)

بیر بایرام سؤزی واربیرده‌کی ماتم
نشئه بیرعالم‌دیر غصه بیـر عالـم
حیات اؤز آتیـنی سورور دمـادم
اودلار ایچینـــده ده هربیر منظره
گینه قانات وئریر دوشونجه لره

---

۱ ــ قارغیش ائله‌میش

گینه ده انسانین خیال شهپری
گزیر فضالاری گؤک دنیزلری
سن ای سعادتبن گؤزه‌ل سحری

آلقیشلا انسانین پاک عملینی
اوزاتیئر اؤزونه هنرالینی

زمان دور بشرین امدادینا گل
خسته بیر گؤزه‌لدیرهنرسیز عمل
هنر سؤیله‌دیگیم او قدرتلی‌ال

بوتون کائناتا قوی قانات وئرسین.
بشر کاروانینا اویول گؤسترسین

هنر قانات وئرسین تورپاغا ،داشا
دنیزلر جاتیلیب گلسین باش باشا
آزادلیق اوردوسی وارسین‌بیرباشا

هر ظفر داستانی یادگار اولسون .
اؤلوم تسلیم اولسون،حیات وارا ولسون

دنیایا بیر شهرت یارانمیشیق بیز
گونش چؤکمه میشدیر قارانلیقا دیز
قوی اؤلسون یا مانلیق‌ا وخائن‌ابلیس

یاخشیلیق چاغیرسین هرقلبین نئیی
قورتاراق زنجیردن پرومته‌یی

فلاکت قوجالمیش قارتدیرا و کؤپک
اونون سوموک لری تئز چورویه‌جک
سعادت گنجلیک دیر آدی گله‌جک

اونون گؤزلرینده حیات عشقی وار
وارا ولسون گله‌جک !وارا ولسون باهار !

" منه بئله سؤیله‌دیلر" منظومه‌سینی وطن محاربه‌سینده جبهه ده یارالانان بیر آذری عسکرینین صون سؤزلرینین الهام آلاراق یازمیشدیر. یارالی عسکرصون نفسینده اونو درمان ائتمک ایسته‌ین دوقتورونا بئله دئییر: دوقتور، ساغلیغیما گمانیم یوخدور،بیلیره‌م‌کی، اؤله‌جگه‌م منه بیرلحظه امان وئر،دینله‌منی صون نفسده :

قوی وورغونون سؤزلرینندن، بیر نئچه‌دئییم صون دفعه من
سن ده ائشیت بو نغمه‌نی قوی دولاشسین او عالمی:

ائل بیلیرکی، سن منیم سن
یوردوم یووام مسکنیم سن
آنام دوغما وطنیم سن
آیریلارمی گؤنول جاندان
آذربایجان ! آذربایجان!

دئییب بو صون سؤزلرینی یومدی قارا گؤزلرینی....

=+=+=+=+=+=+=+=+=+=+=

سلیمان رستم ـ ۱۹۰۶ـ نخی‌ایده باکی‌دا دمیرچی بیرعائله ده آنادان اولموشدور.عباس اوغلو رستمزاده سلیمان شمالی آذربایجانین ان گؤرکملی معاصرشاعرلریندندیر.سوویت حاکمیتی‌نین ایلک ایللرینده یارانماغا باشلایان انقلابی شعرین انکشافیندا بؤیوک رولو اولموش و پرولتار ادبیاتی تشکلاتینا رهبرلیک ائتمیش وآذربایجان سوویت شعری نین بایراقداری اولموشدور.

سلیمان رستم ایلک تحصیلینی سلیمان ثانی‌نین مدیراولدوغومکتبده اوخودوغو زامان شعر یازماغا باشلامیش و۱۹۲۳ ده یازدیغی"چیمنازخانم یوخودا دیر" آدلی بیر پرده‌لی پیئسی او زامان کلوبلاردا و"تنقید ـ تبلیغ " تئاتریندا تاماشایا قویولموشدور.۱۹۲۵ دن صونرا "گنج ایشچی" غزئتینده ایشله‌مگه باشلامیش وشعرلرینی او دؤورون غزئت ومجله‌لرینده منتظم شکلده نشر ائتدیرمیشدیر.

۱۹۲۷ ده قورولان "قیزیل قلم‌لر" تشکیلاتینا مسئول کاتب سئچیلمیش و روسیه پرولتار یازیچیلاری جمعیتی ایله یاخیندان مناسبت قورموشدور. " الم‌دن نشئه‌یه" آدلی ایلک شعرلری کتابی دا بو ایلده چاپدان چیخمیشدیر .

س .رستم یارادیجیلیقلا برابر تحصیلینه دوام ائتمیش ،اؤزونون یازدیغینا گؤره ۱۹۲۵ ده پداگوژی تمایللی مکتبی بیتیرندن صونرا باکی اونیورسیته‌سی نین شرق فاکولته‌سینده تحصیلینه دوام ائتمیشدیر

سلیمان رستم بوندان صونرا چوخ شعر کتابچالاری نشرائتمیش و " قاچاق نبی " پیئسینی یازمیشدیر.

صمدوورغون و م.راحیم‌له بیرلیکده شوتا روستا وئلی (Gota Rustaveli) نین (پلنگ دریسی گئیمیش پهلوان) منظومه‌سینی وتک لیک ده ده‌نظامی گنجه‌وی‌نین (سرلر خزینه‌سی)نی تورکی‌یه ترجمه ائتمیشدیر.

ایکینجی دنیا محاربه‌سی ایللرینده سوویت اوردوسوایله ایرانا گلمیش وبو صیرادا ایران آذربایجانی حیاتیندان آلدیغی انطباعلار لا بیر چوخ اثرلر یازمیشدیر.شاعرین بعضی اثرلری بیر صیرادیللره ترجمه ائدیلمیش وادبیات ساحه‌سینده‌کی خدمتلرینه گؤره لنین وقیرمیزی امک بایراغی نشانلاری آلمیش وامکدار اینجه‌صنعت خادمی وخلق شاعری فخری آدلارینی آلمیشدیر.

س. رستم گؤرکملی اجتماعی خادم کیمی مشهورا ولموش ودفعه‌لرله آذربایجان س‌س‌ر عالی شوراسینا نماینده سئچیلمیش واینديده‌اوچدؤو ره‌دن بری بوشورانین صدری وسوویت اتفاقی قهرمانی وخلق شاعری‌دیر.

یارادیجیلیغی ـ سلیمان رستم شاعرلیگه باشلادیغی زامان گل و بلبل دن دگیل،زحمتکش خلقین منافعینه خدمت ائده‌ن سوویت شعرینی یازیب ،یئنی حیاتی قوران آدامларین ایشینی ومبارزه‌لرینی ترنم ائتمه لیدی ۱۹۲۵۰ ده " منیم شعریم" اثرینده شاعربوبارده بئله دئیردی:

منیم شعریم محیطین ایسته‌دیگی میوه‌دیر.
خلقیمیزین روحونو اوخشاراودلودیل‌ایله
اونون هرمصراعیندا بیردؤگونن اوره‌ک وار
نه‌کیمسه‌یه‌یالوارار نه ده گوله ،بولبوله

اجتماعی حیاتی ترنم ائده‌ن یئنی شعرآسانلیقلا انکشاف ائتمیردی. انقلابی آلقیشلایان وکهنه‌لیگه قارشی دوران بوشعرین دشمنلری ده‌واردی حتی بئله شعریازانلاری استهزا ایله نفته ،پامبوغا شعردئیه‌ن"آدلا- ندیریردیلار.سلیمان رستم گئچمیش حیاتین حسرتینی چکن ویئنی حیاتا گؤز یومان شاعرلری (بایقوش) آدلاندیریر واونلارا بئله خطاب ائدیردی

سنه ان صون جواب بودور مندن
توزلودور باخدیغین بوصون گؤزگو (آینه)
کیم کی بؤیله اؤترسه بیلسین کی
اونا بیرآد وئریر ائلیم :بایقوش!

سلیمان رستم عینی زاماندا انسانپرور شاعر اولاراق اوزاق‌ائللرده

آزادلیقدان محروم اولان زحمتکشلری دوشونور و اسن یئللر واسطه‌سیله اونلارا سلام‌گؤنده‌ریردی .شاعرخصوصا "شرقین مظلوم خلقلری‌نین حالینا آجییر و اونلاری انقلابا و عصیانا چاغیریردی .

س .رستم داخلی محاربه‌لرده رشادت‌گؤسته‌رن کومونیست گنج‌لری، اونلارین فداکارلیغی و وطنپرورلیگینی رومانتیک اسلوبدا تصویر ائتمیشدیر . " پارتیزان علی "منظومه‌سی‌نین قهرمانی بئله گنج‌لردندیر بو منظومه‌دن نمونه اولاراق ایکی بیتی درج ائدیریک :

آرتیق علی یوخدو، اونو قیرمیزی قان باسمیشدی
لکن واردی اونون جاندان سئودیگی بیر دوغرو یول
اوزاندیغی یاش تورپاغین اوزه‌رینده یازمیشدی
بارماغینی اؤز قانینا باتیراراق :"کومسومول" (گنج کومونیستلر)

" چاپایوف "شعرینده (۱۹۳۵) وطنداش محاربه‌سی‌نین افسانه‌وی قهرمانی الهاملا دانیشان شاعر اوگونلر چاپایوفلا دؤیوشلرده اشتراک ائتمه‌مه‌سینه تاسف ائدیر .هئچ اولماسا شعرلریله چاپایوف کیمی‌دؤیوشکن اولماسینی آرزو ائدیر :

من بو ووروشمالاردا اولمادیم ، نه ائدیم کی...
نه اولاردی ، او بؤیوک گونلر ایچون دوغولسایدیم !
دوشوندوکجه چاپایوفی اؤزه‌ اؤزومه دئدیم کی :
من ده شعرلریمله بیر چاپایوف اولسایدیم !

س .رستم قهرمان آتالارین عنعنه‌لرینه درین حرمت بسله‌یرک ،چاپایوف صورتینی جانلی وجاذب تصویر ائده‌رک گنج‌لرده اونا محبت اویادیر .

س .رستمین شعرلری‌نین اساس موضوع‌لاریندان بیری سوسیالیزم‌وشاعرین اساس قهرمانی خلق دیر .اونون شعرلرینده سوویت خلقی‌نین امگی، سئوینجی اؤز بدیعی افاده‌سینی تاپمیشدیر .

" گئجه‌نین رومانتیکاسی "، " باکی "، " خزرساحلینده "، "قارا قومون آق گونلری"، " دیزده‌شهر" وباشقا لیریک شعرلرینده وطن تورپاغی‌نین سیماسینی دگیشدیره‌رن آداملاردان (خلق دن) بحث ائتمیشدیر .

"یاخشی‌یولداش "منظومه‌سینده (۱۹۳۴) س.رستم میل دوزونده (آرازین شمالیندا یئرآدی‌دیر) ،پامبوق جبهه‌سینده ایشله‌ین آداملارین یاشایيشینی قلمه آلمیشدیر .اثرین قهرمانی نیازشهردن ساوخوزا (دولتی‌اکین

وایش یئرلری)گلیب هوس له ایشه باشلاییر .لکن شهرده قویوب گلدیگی آرواد ـ اوشاغین فکری اونو ناراحت ائدیب ایشدن سوووماسینا سبب اولور . هوس سیز ایشله‌ین نیازین آدی قیرمیزی لوحه‌دن چیخاریلیب ،قارالوحه‌ـ یه سالینیر .یولداشلاریندان گئری قالدیغی ایچون جنایته‌ال آتیر و ییغدیغی پامبیغین چکیسینی(وزنینی) آرتیرماق ایچون اونا تورپاق قاتیر .نیازی یولداشلیق محکمه‌سینه وئریب مذمت ائدیرلر .بوندان خبر توتان آروادی گل خانم ساوخوزا گلیر و اری‌نین تقصیری‌نین سببینی اؤگره‌نیر و یاخشی بیر یولداش کیمی ساوخوزدا قالیب اوناکؤمک ائدیر و نیازین آدینی قارا لوحه‌دن سیلدیرمگه موفق اولور .شاعربوپوئما نی بئله بیتیریر :

گئچدی اون گون ،بیزه معلوم بؤیوک حادثه‌دن ،
داغ یارانمیشدی او پامبوق دولوصایی‌سیز کیسه‌دن
نیاز آرتیق‌قوجا صحرا دا دگیلدیر یالقیز ،
پارلاییر لوحه‌ده ، بیر باغ ،ایکی اولدوز :
گل خانم ، بیرده نیاز ،هرکسه معلوم ایکی آد...
بئله‌دیر بیزده حیات ! ...

س .رستمین شعری شوروی حیاتی‌نین گؤزگوسو (آینه‌سی)دیر .خلقین یاشایيشی،امگی، آرزولاری ومعنوی عالمی بو گؤزگوده اؤز عکسینی‌تاپیر درامانورگیاسی ـ س .رستم ایلک درام اثری اولان "چیمنازخانم‌یوخودادیر" پیئسینی ۱۹۲۳ " تنقید تبلیغ" تئاترینداتاماشایاقویموشدور .

حاجی بابانظرلی ایله بیرلیکده یازدیغی " یانقین"پیئسی کنده صنفی مبارزه‌نین تصویرینه حصرائدیلمیش وصحنه ده موفقتیله تاماشایا قویولموشدور .

" قاناقان " پیئسینده آذربایجاندا شوروی حاکمیتی اوغروندا مبارزه‌نی تصویر ائتمیشدیر ."قاچاق نبی" (۴۰ ـ ۱۹۳۹) س .رستمین موفقیتلی پیئسی‌دیر . ۱۹ ـ ینجی عصرین صونلاریندا آذربایجاندا بیگ ـ لرین و چار مامورلاری‌نین ظلمونه‌قارشی مبارزه‌آپاران قاچاق نبی بو تاریخی پیئسین اساس قهرمانیدیر .او یوخسول لارین حقوقونو مدافعه ائدن ،ظالم‌بیگ و چار مامورلاریندان انتقام آلان وکندلی‌لره کؤمک ائدن خلق نماینده‌سی‌دیر .بواثرده اساس تضاد و کشمکش کنده‌کی‌صنفی

مبارزه تشکیل ائدیر .ایلک پرده دن تا ماشاچی‌نین گؤزو قارشیسیندا بیر-
بیرینه ضد ایکی عالم گؤسته ریلیر ،بیرطرفده بیگ لرین (طهماسب بیگ ،
سلیم‌بیگ ،محمودبیگ)ظلم و آزغینلیغی،اوبیرطرفده ده یوخسول کندلی -
لرین (آلو کیشی ،مرسل کیشی وسایره)نؤکرچیلیکده‌کئچن دیلنچی‌حیاتی.

بو صنفی ضدیت ده‌کی حق سیزلیگی حس ائدن نبی بئله دئییر :

نه ائده‌سن،دنیا ،قان دنیاسیدیر بیگلرین تؤیؤدور ،ائلین یاسیدیر

آلو کیشی‌نین اوغلو نبی آتاسی کیمی یوخسول بیرکندلی‌نین قیزی هجری (هاجرین آذری لهجه‌سینده‌کی تلفظی) سئویر .اما هجری زورلا ملکدار اوغلو سلیم‌بیگه وئریرلر .قوچاق هجر توی گونو گلینلیک پالتارینی اگنیندن چیخاریب ،تفنگ گؤتورور و ملکدارلارا قارشی عصیان ائدن‌قاچاق نبی‌یه قوشولور .هجرنبی‌نین وفالی آروادی و ان یاخین کؤمکچیسی‌اولور .

نبی‌نین دسته‌سی اوزون زامان بیگلرین راحاتینی پوزور وجانلارینا قورخو سالیر ،بیگ لره کؤمکه گلن چارقازاقلاریله ووروشور .

نبی عصیان ائتمیش تبریزلی‌لره‌کؤمکه گئده‌رکن یولداشلارینا بئله دئییر :

گئده‌ک دوستلار ، گئده‌ک هئی آخین - آخین
دشمنی تبریزه قویمایاق یاخین !

تبریزلی‌لر قاچاق نبی‌نین و اونون یولداشلارینی محبت و طنطنه ایله قارشیلاییرلار .بئله‌لیک له قاچاق نبی‌نین فعالیت دایره‌سی گئنش له‌ییر . اونونلا باجارا بیلمه‌ین بیگ لر حیله‌یه ال آتماغا واونو خیانتله ائولدورمگه چالیشیرلار .

قاچاق نبی درامی تاریخی بیرواقعه‌دن بحث ائتسه‌ده معین بیر اپده‌اولوژی نقطهٔ نظریندن قلمه‌آلینمیشدیر .

المدن نشئه‌یه - س .رستمین المدن نشئه‌یه آدلی ایلک شعرکتابی (۱۹۲۷) شاعرین ایلک یارادیجیلیق ایللرینین محصولودور .بورادا کی شعرلرانقلابدان صونرا خلقین یاشاییشیندا وجوده گلن یئنی‌لیک لره حصر ائدیلمیشدیر .

شاعر بوکتابین مقدمه‌سینده المدن نشئه‌یه‌کئچمه‌سینی بئله ایضاح ائدیر:" ادبیات جبهه‌سینه ۲۳- نجی ایلده آتیلدیم .شعریمین ایلک گولوشو آغلاماق اولدو .ایل یاریم‌آغلادیم ،سیزلادیم ،صونرالاریاواش یاواش روس پرولتارشاعرلرینین اثرلرینی اوخوماغا باشلادیم .اونلارین‌اثرلری

منه اولدوقجا بؤیوک و ائیی (یاخشی) تاثیرباغیشلادی.....

آرتیق منیم شعرلریم‌گولومسه‌مگه باشلادی .اؤزوم ده کومسومول او- لدوغمدان شعرلریمده کومسومول حیاتی نین ترنمینه باشلادیم .حتی آچد- یغیمیز یئنی پرولتار جبهه‌سینده بیزه‌آغیرضربه‌لر ووراناراشعرلریم له جواب وئردیم ،داها دوغروسو هجوم ائتدیم...معارض‌لریم‌نه‌دئییرلر- سه - دئسین لر ،توتدوغوم دوغرویولدان گئری دونمه‌یه‌جگیم‌وپرولتار ادبیاتی جبهه‌سینده وارلیغیملا چالیشاجاغام ،کوتله‌لریمیزین حیاتینی ترنمه باشلایان یئنی سازیمین تئللری امینم‌کی،قیریلمایاجاقدیر".

اؤزوم گولدو ،آتدیم‌آرتیق (دیگر)آغلاماغین داشینی
سیلدیم سئوینج یاییلیغیلا (دستمال)گؤزلریمین یاشینی
آرتیق ایندی صاغالمیشدیر اوره‌گیمین یاراسی
بودور سازیم یورولمادان چالیر شنلیک‌هاواسی !

الم‌دن نشئه‌یه شعرینی شاعر بو مصراعلارلا بیتیریر :

یئنی حیات باشلاییرکن اوزوموزه گولمه‌گه
گئچدیم آرتیق گوله- گوله من الم‌دن نشئه‌یه !
ایندی منیم شعریم بنزه‌ر بیرلکه‌سیز آینایا
اؤز عیبینی گؤره‌ر گنجلیک یاخشی باخارسا اونا
کؤنلوم گولر شعریم گولر حیات‌گولر ائل گولر
سئویج‌لرله چیرپینا راق سازیمداکی تئل گولر

بو شعر آذربایجان شوروی شعرینده سیاسی لیریکانین ان یاخشی‌نمونه- سی‌ایدی .ایکینجی دنیا محاربه‌سینده س .رستم"قهرمانین وصیتی"،"قا- فقاز اوردوسی"،"آند"،" ۴۱۶" کیمی اودلو شعرلرینی یازدی.بوشعرلرده خلقین وطنپرورلیگینی ،قهرمانلیغینی وانسانپرورلیگینی‌ترنم‌ائتمیشدیر

" آنا وپوچتالیون "،" وطن اوغلو"،" ایلدیریم" کیمی شعرلرینده جبهه آرخاسینداکی آداملارین بیرلیگینی ووطنی مدافعه‌ائتمک ایچون فداکارلیقلا چالیشمالارینی قلمه‌آلمیشدیر .محاربه‌ا ثناسیندا سوویت‌آدا ملاری سوسیالیزم قوروجولوغونو یاریمچیق قویوب سوویت تورپاغینی قوروماق ایچون حربه گیرمیشدیلر .اونلارین ان بؤیوک آرزوسودشمنه‌غلبه چالماق و قوروجولوق ایشینه یئنی دن دوام ائتمک ایدی :

گون او گون اولسون کی، قورتارسین دعوا

داغیلسین بولودلار آچیلسین هوا
آلینسین دشمندن انتقام، قصاص
تورپاق نفس آلیب دینجه لسین بیرآز
بیر ده تاپدانماسین وطنین باغی
سیلینسین اوره‌کدن کؤنولدن آغی(زهر)
بیرده یئر اوزونده آخماسین قانلار
سئوینسین انسانلار گولسون انسانلار !

" آنا و پوچتالیون (پستچی) " - بوپیئس محاربه ایللرینده س .رستمین یازدیغی ان مشهورشعرلریندن بیری‌دیر (۱۹۴۲) .اثرین مرکزینده حبهه ده کی اوغلونون انتظارینی چکن بیرآنا صورتی واردیر .آنانین دردینی واولادینا اولان محبتینی بدیعی شکلده افاده ائدن بومنظومه دؤردحصه دن عبارتدیر :بیرینجی حصه ده اوغلوندان مکتوب گؤزله‌یین آنانین نگرانچی لیغی واضطرابی تصویرا ولونور .دؤردآیدیر جبهه ده‌کی اوغلوندان مکتوب گلمیر ،حیاطلارینا گلن پستچی اوندان سوای هامیا مکتوب گتیریر .آنانین گؤزلری یولدادیر .شاعر نگران آنانین باخیشینی بولودلوسمایه و گؤزلریندن آخان یاشی،ایلک باهار یاغیشینا اوخشادیر :

بولودلو سماء ایدی اونون دالقین باخیشی
گؤزلریندن یاغیردی بیرایلک باهار یاغیشی
قلبینده‌کی ایلک یارا تزه‌ایدی بو ایلکی‌ایدی
اونوبو حالا سالان نوباریدی ایلکی ایدی
قالخیردی یاتاغیندان دان یئری سؤکولنده
هر قاپی آچیلاندا هر قاپی دؤیولنده
دیکیلیردی آنانین گؤزلری بیر نقطه یه
سئوینیردی اوغلومدان بلکه مکتوب وار،دئیه

ایکینجی حصه ده پستچی ایله تانیش اولوروق .پستچی‌نی محله ده‌هامی تانییر و سئویر چونکی اوهامییا خوش‌خبرلر گتیریرحتی آنایا داوقتی ایله خبرگتیرمیشدیر .دؤرد آیدان بری اوغلوندان مکتوب آلمایان آنا عصبی حالدا پستچی‌یه بئله‌دئییر : مکتوب اولماسا بیرده‌سن بوحیاطه گلمه !پستچی آنانین دردینی آنلادیغی ایحون بیرسؤز دئمه‌ییب غمگین حالدا چیخیب گئدیروگونلرله بوحیاطه گلمیر .بوسفرآنانین اضطرابی

داها دا آرتیر (اوچونجی حصه) .اوللر اؤز اوغلونون دردینی چکن آنا ایندی پستچی‌نین دردینی چکمگه واونون ایچون ناراحت اولماغا باشلا ـ یير .گؤره‌سن نه اولدو پستچی‌یه

بو قوجا پوچتالیون دا آنا یا بیر درد اولدو
یولونو گؤزله‌مکدن هرگون گؤزو دؤرد اولدو
آنا دوشوندو " بلکه قلبینی قیردیم اونون "
بلکه بیر ماجرا وار باشیندا پوچتالیونون
بلکه اونون دا اوغلو قانلی دؤیوشلرده دیر
خسته‌دیر ، باخان یوخدور ،بلکه ده پوچتالیونا
ائولرینی بیلسئیدیم ،بیر باش چکردیم اونا

آنا پستچی‌یه دئدیگی آجی سؤزدن پشیمان اولور واییندی راضی‌دیر ، مکتوب گلمه‌سه‌ده پستچی گلسین چونکی اونون هرگلیشیندن اوغلونـــون عطری گلیـــر .

دؤردونجی حصه‌ده پستچی‌نین گینه‌ده بوقا پیدان گیردیگینی‌گؤرورووک پستچی گتیردیگی مکتوبو آنا یا وئریر وبوسؤزلری سؤیله‌یير :

بوندان نئچه گون اول مندن کوسن ، اینجی ین
مکتوب اولماسا بیرده بو ائوه گلمه ! دئیه‌ن
مرحمتلی ،محترم آنا یادیر بو کاغیـذ !

سلیمان رستم بومنظومه‌ده آنا صورتینی سجیه‌وی (کارکتریستیک)جیزگی‌لرله ،بوتون طبیعی‌لیگی وحقیقی‌لیغیله ترسیم ائتمیشدیر .

جنوب شعرلـری ـ سلیمان رستم ایکینجی دنیا حربی ائناسیندا سووییت اوردوسیله ایران آذربایجانینا گلمیش وبورادا بیرصیرا لیریک شعرلریا زمیشدیر .بوشعرلر ایران آذربایجانینا ،تبریزین گؤزه‌للیگینه ، تاریخی کئچمیشینه ،خلقی‌نین آزادلیق یولوندا مبارزه‌سینه وقهرمانلیق لاریناحصر ائدیلمیشدیر .(اون ایکینجی تفنگ،گلباهار ،تبریزیم‌وسایره)

تبریزیم عنوانلی شعری دیگر منظومه‌لرینـدن داها صمیمی وشـــعر باخیمیندان داها یوکسک دیر .شاعر بیرطرفدن تبریزلی قارداشلاریلـــه گؤروشدوگوندن سئویندیگی حالدا دیگر طرفدن بؤیوک تاریخی وشانلـــی کئچمیشی واسکی مدنیت اوجاغی اولان تبریزی باخیمسیز وگئری قالمیش وخلقینی ملی حق لردن محروم وآغیر بیروضعیتده گؤرور و کدرله‌نیـــر .

بوایکی احساسین تاثیری آلتیندا تبریزیم شعرینی یازیر بونا رغما"
سئویملی شهرله ایلک گؤروشونو توی ـ بایرام آدلاندیریر :

باخدیقجا حسونه دویمایيرگؤزوم تبریزیم ،تبریزیم ،گؤزه ل تبریزیم
قویمارام یادلاری گیرسین قوینونا اذن وئر قولومو سالیم بوینونا
دردینه آشنا سرداشین گلیب

سن چیخدین قارشیما دوزلاچؤرک له باغیندان دردیگین گل له ،چیچک له
ایکیيه بؤلونمه ز صاف بیراورکله تبریزیم ،تبریزیم ،امان تبریزیم
یوخ اولسون باشیندان دومان تبریزیم

بلبل زار زارآغلار چمندن آیری انسان دئییب گولمه زوطندن آیری
جان نئجه یاشاسین بدندن آیری آچ اؤز اوره گینی دانیش تبریزیم
اولوم دردلرینله تانیش تبریزیم

قدرینی آیریلیق چکنلر بیلیر هجرینده گؤزیاشی تؤکنلر بیلیر
عمرونه قارانلیق چؤکنلربیلیر باغیندان گول چیچه ک دردیم تبریزیم
یئنه تازه له ندی دردیم تبریزیم

بو آینا بولاقلار ،بو آینا سولار سودا آیاغینی یویان قارغو (نئی)لار
دوغولور گؤنلونده مین پیردویغولار سنله نیر کمانیم ،سازیم تبریزیم
ای منیم باهاریم ،یازیم تبریزیم

نه قشنگ دیریول بویونجا سؤیودلر سؤیودلرین گؤلگه سینده ایگیدلر
یابالاردان دینله ییرلرا وگود لر جوشوردا مارلاردا قانی تبریزیم
یوخدور بومردلرین صانی ،تبریزیم

آتیمی سینه نده چاپیب سورورم هرکئچن یولچویا (مسافره)سلام وئریرم
نه لرا ئشیدیرم ،نه لر گؤرورم نه دیربوقارانلیق گئجه تبریزیم
بونا نئجه دؤزوم ، نئجه ، تبریزیم

آغلاسان آغلارام گولسن گوله رم یاشاسان یاشارام ،اؤلسن اؤله رم
واریمی سنین له یاری بؤله رم گل بیرده اؤزوندن اؤپوم تبریزیم
باشینا گول چیچه ک سپیم تبریزیم

نه دیرا ومعنالی درین باخیشلار نه دیرگؤزلرینده ن آخان یاغیشلار
نه دیر قلبینده کی پاییزلارقیشلار یتیم تک بوینونو بورما تبریزیم
ملول ـ ملول باخیب دورما تبریزیم

سنین چیچه گینه گولونه قربان منه قارداش دئیه ن دیلینه قربان

وطنینه قربان، ائلینه قربان باخدیقجا حسنونه اوتانیرگؤزوم
تبریزیم ،تبریزیم، گؤزه‌ل تبریزیم
اذن وئردا غلارین باشینا چیخیم دریم‌ا وزوموندن بیرنئچه‌سالخیم
یئییب گیله ـ گیله‌حسنونه باخیم کؤنلوم قارتال کیمی‌اوچسون‌تبریزیم
الهام‌پری‌سینی قوجسون (قوجا قلاسین)تبریزیم
قشنگ قیزلارین وار،گؤزه‌لیوب یومری سنده مسکن سالیب گؤگرچین‌قمری
گؤروم‌اوزون اولسون اونلارین عمری گؤروم گلمه‌سین گؤزه تبریزیم
قولاق آس دئدیگیم سؤزه تبریزیم
ازلدن شاعرلریوردوسان اینان دؤشوندن سوت امن صایسیزقهرمان
یولوندا جانینی‌ائتمیشدی‌قربان گتیر اونلاری یادا تبریزیم
باش‌اگمه جلادا ،یادا، تبریزیم
ستارخان اوبؤیوک سردار ملی اوآتش اوره‌کلی،اوآتش دیللی
ائتدی آزادلیغی ائللره بللی گل اونون یولوندان دؤنمه‌تبریزیم
دالقالان ، آلوولان، سؤنمه تبریزیم

شاعر تبریزی همیشه باشی اوجا ووقارلی گؤرمک ایسته‌یبر .تبریزین سیماسیندا آذربایجان خلقی‌نین بؤیوک بیرقسمینی ،اونون کئچمیشینی، بوگونونو وگله‌جگینی تصورائدیر ،قارداش وباجیلارین آیریلیق دردینی، قووشماق حسرتینی دریندن دویوروتبریزه‌اولان سئوگیسینی اوره‌کدن گلن گؤزه‌ل سؤزلریله افاده‌ائدیر.

شعرین دیلی‌ده دانیشیق دیلینه یاخین اولدوغوایچون لیریک قدرتی واوخوداکی تاثیری داها داآرتمیشدیر.

" تبریزیم "شعریندن باشقا س .رستمین جنوب موضوعونا حسرائدیلمش بیرصیرا لیریک شعرلری واردیر (جنوبلوقارداشیما ،دئمه ،زندان،اولما ز وسایره)آیریجا نئچه کیچیک پوئما داجنوب ایچون یازمیشدیر (اون ـ ایکینجی تفنگ ،زندانداایشیق،معمارین فاجعه‌سی وسایره).

" اون ایکینجی تفنگ " ۱۹۴۷ منظومه‌سینده زحمتکشلرین آزادلیق اوغروندا مبارزه‌سی تصویر اولونور .عصیان ائتمیش کندلی‌لرایران ژاندارملاریندان اون ایکی‌تفنگ غنیمت‌آلیروبو تفنگ لرله‌خانا قارشی مبارزه‌آپاریرلار .عصیانچیلاردان بیری اؤلنده قونداغی قیریلمیش تفنگی کیچیک اوغلو نریمانا وئریرو وصیت‌ائدیرکی بؤیویونده آتاسی‌نین

انتقامینی آلسین .پلیس عصیان ائتمیش کندلی‌لری توتوب تفنگ لری‌آلا-
ندا نریمان آتاسی‌نین وصیتینه گؤره اوتفنگی وئرمک ایسته‌میر ونئجه
اولورسا اولسون خان دان انتقام آلاجاغینی سؤیله‌ییر .نریماندان‌تفنگی
گوجله‌آلیرلار .قوجا بیرکندلی اوشاغا بئله‌تسلی وئریر :

دیله گلیب‌قوجا دئدی : هئچ غم‌یئمه نریمان
اونوتما کی بئله‌گئتمه‌ز بویاشاییش‌بو دوران
ایلک باهار مژده‌چیسی قارا تقوشلار گلنده
قارانفیل لر ،یاسمن لر ،قیزیل گوللر گلنده
ایگید ائللر باش‌قالدیریب‌قوشولاندا عصیانا
داغلار داشلار لاله کیمی بویانیاندا آل قانا
ایگید بالاسن ده اوگون باشقا تفنگ تاپارسان
عصیان ائتمیش‌کوتله‌لرین ان اؤنونده چاپارسان
دردلی آنان یه‌هرله‌ییر اوندا سنین آتینی
انتقاملا دوغرولدارسان اؤز مقدس آندینی !

جنوب موضوعو س .رستمین ان سئویملی موضوعلاریندا ندیر .شاعرین
دولت مکافاتینا لایق گؤرولموش "ایکی ساحل" کتابیندا کی شعرلرین چو-
خو بو موضوعا حصر ائدیلمیشدیر .(زندا ندا ایشیق ،صون خبر ،معمارین
فاجعه‌سی وسایره) .

شاعرین جنوب موضوعونا حصر ائتدیکی(بیرمکتبین قاپی‌سیندا ،اوره‌گی-
مین تکجه‌دردی، وصال حسرتی،اویئرده کیمی)شعرلرینده ده‌آزادلیق
اوغروندا مبارزه‌یه چاغریش اساس موتیودیر .سلیمان رستم‌بیرچوخ‌شعر -
لرینده خصوصا "ایکی ساحل "کتابیندا کی‌شعرلرده آرازین اوتاییله بو
تاییننی مقایسه ائدیر و تاریخی ضرورت‌نتیجه‌سینده ایکی اؤلکه‌یه
آیریلمیش خلقین طالعلرینی شعردیلیله افاده‌ائدیر .صون اولاراق س .
رستمین وصیتی صایلان (یاسین عوضینه)شعرینی درج ائدیریک ، بو
شعرده شاعرین ایران آذربایجانی حقینده‌کی آرزولاری ،نسگیل لری
یانیقلی بیردیلله افاده ائدیلمیشدیر :

اوره‌گیمین یاخینلاری ،ائشیدین دیلگیمین یاخینلاری ائشیدین
ایللر یاما ن آرتیریربویاشیمی یاتئز ،یاگئچیشره‌قویسام‌باشیمی
نه‌آغلایین،نه‌ده‌فریاد قوبارین وعده‌نیزه‌عمل ائدین ،نهایت

منی آراز ساحلینه آپارین ایللردیرکی قلبیمده دیربوحسرت
مزاریمی اوتورپاقدا قازدیرین گؤزیاشیمدان یاراتمیشام بوچایی
منی اوزو تبریز ساری باسدیرین قبله‌م اولسون آرازیمین اوتایی
آنجاق،یالنیز بیرجه بونوائتمه یین گؤزلریمین قاپاغینی اؤرتمه یین
افقلردن چکیلرکن سیس دومان بلکه بیرده قارا تورپاق آلتیندا ن
وصال گونو قارداشیمی گؤروم من منیم عزیزلریم،منیم دوستلاریم
ائله بیلمه‌ین کی کؤچوب گئدیرم یاریا چاتیبدیر عمور باهاریم
بیرده خواهشیمی تکرارائدیرم: منیم بودنیادان کؤچدوگوم گونده
توتسون تابوتومدان اوتایلی ائللر یاسین عوضینه قبریم اوستونده
بیروصال ماهنیسی اوخوسون ائللر !

بو شعره جواب اولاراق ،معاصرشاعرلریمیزدن ح .م . ساوالان
(گلیرقولاغیما ایستکلی بیرسس دویورام کی بوسس قارداش سسی‌دیر .)
مطلع‌لی شعرینی یازمیشدیر .

سلیمان رستم استادشهریار ومرحوم" سهند"له مشاعره ائتمیشدیر .
ایره‌لی‌ده شمال وجنوب آذربایجان معاصر شاعرلری‌نین مشاعره‌لرینی
بیر یئرده نشر ائده‌جگیز .

محمد سعید اوردوبادی (۱۹۵۰ - ۱۸۷۲) - آذربایجان سوویت ادبیاتیندا تاریخی رومانلاریله مشهور اولان م.س.اوردوبادی ۱۸۷۲ ده اوردوباد آنادان اولموشدور. او، پوبلیسیست شعر ودراماتورگیانین زنگین له‌شمه‌سینه چوخلو خدمت ائتمیش وبیرصیرا اوپرا وموسیقلی کومدیا متنلرینین مؤلفی اولماقلا یاناشی بیر چوخ ادبی مقاله‌لر یازمیش وکسکین قلملی ژورنالیست کیمی ده تانینمیشدیر.

آتاسی حاجی آقا معلم اولوب، فقیر تخلصیله شعرلر یازمیش ومحمد سعیدین ایلک معلمی وشعر الهام وئریجیسی اولموشدور. محمد سعیدبدیع ادبیاتا اوشاقلیقدان علاقه گؤسته ریب آتاسی‌نین شعر مجلسلرینده حاضر اولموش و چوخلو شعرلر ازبرله میشدیر. ۱۴ یاشیندا ایکن آتاسی وفات ائتمیش ومحمدسعید تحصیله دوام ائتمک له‌یاناشی ایشله‌مک مجبوریتنده قالمیشدیر. او ایلک شعرینی ۱۹۰۳ ده شرق روس غزتینده چاپ ائتدیرمیش وبوعزتی معارف ومدنیت نوری یایان بیر تربیه اوجاغی کیمی آلقیشلامیشدیر. بوندان صونرا اوجهالت ونادانلیغی تنقید، معارف ومدنیتی تبلیغ ائده‌ن شعرلر یازمیشدیر. اونون "غفلت" آدلی ایلک شعرکتابی ۱۹۰۶ دا و (وطن وحرّیت) آدلی ایکینجی کتابی ۱۹۰۷ ده نشر اولونموشدر (غفلت)کتابچاسیندا وطنی وملتی گئری‌ده قویان وخلقی نادانلیقدا ساخلایان وبئله لیک له عمومی بدبختلیگه سبب اولان اجتماعی عاملری آچیب گؤسته رمک ایسته‌ییر. اونون فکرینجه بوعاملرین باشیندا غفلت گلیر :

هر بیر ایشیمیز گئتدی، قالیب قلبده حسرت
آواره قویان بیزلری غفلتدی، بو غفلت

" وطن وحریت " کتابچاسینی مؤلف اؤزو بئله دگرله ندیریر :"قافقاز ـ زین منورلو افکاروفداکار خان ورئیس لری نین وطن ،حریت وحقوق ملی ـ لرینی محافظه اوغروندا جان نثار اولمالاریندان باعث شاعرین کندی مسلکی اوزه رینه نظما "انشا اولمونموش ایکینجی تورک مجموعه سیدیر ."

کتابچا اوچ حصه دن عبارتدیر .هر اوچو جهالتدن ،گئریلیکدن وپر ـ یشانلیقدان شکایت روحوندا یازیلمیشدیر .(افاده ـ مرام) آدلانان بیرینجی مسدّسینده شاعرکئچمیش قهرمانلاری خصوصیله قافقاز تاریخینه عائد بعضی شخصیتلری ،صحنه لری رومانتیک لشدیره رک وطنداشلارینی"وطن اوغروندا جان قویماغا" ال ـ اله وئرمگه ،مستبدلردن اختیار آلماغا حرّیت ،غیرت اوغروندا چالیشماغا چاغیریر .ایکینجی مسدّس وطنپرورلیک موضوعوندا یازیلمیشدیر .بوزادا تاریخ یوخ ،یازیلدیغی دؤورترنم ائدیلمیشدیر :

باش وئر وطن اوغروندا کی ابنای وطن سن ،
باش وئرمه سن، انسان نه کی،بیرزاغوزغن سن
ای اول کیشی،سن کی وطن آلامی چکن سن
احسن سنه ،سن ملته نزهتلی چمن سن

شاعر اوخوجونو مبارزه یه چاغیریر ووطن یولوندا باش وئرنلر و جانلارینی اسیرگه میه نلری قهرمان صایبر .شاعر اسکی شعر اسلوبوندا یئنی واجتماعی فکرلری بیان ائدیر .

"وطنیمیزه بیرنئچه سؤز" آدلی شعرینده شاعر تاسف حسی ایله وطنه مراجعت ائده رک سوروشورکی سنین گلستانین هاچان گول آچاجاق وخزانین نه وقت بیته جک دیر :

آچیب نرگس اول مست و شهلا گؤزون
قیزیل گول حیادن قیزاردیر اؤزون
گؤزآچسن ده آلقیشلا بو عشرتی وئره ر بولبول اعلان حریتی !
آلارقمری مشروطه تعلیمینی بنفشه وئره ر درس تعظیمینی
گیره ر باغه طوطی قوشو باوقار اوخور نطقلر پارلمانی آچار .

ملانصرالدین نشره باشلایاندان صونرا م .س .اوردوبادی اونون فعال امکداشلاریندان بیری اولدی .بومجله شاعرین ساتیریک استعدادی نین پارلاماسینا ،دیلی نین فارس تاثیریندن تمیزلنمه سینه یاردیم ائتدی.

م .س .ساتیرانین استادی اولان صابرین آچدیغی یولا گئتمیشدیر .ساتیریک یازیچی گیمی او (هردم خیال) تخلصیله شهرت تاپمیش و طنز مطبوعاتین اکثریتیندن اشتراک ائتمیشدیر .

م .س .اوردوبادی تبریزده‌کی انقلابی حرکت رهبرلریله ده صیقی علاقه ساخلامیش و بو حرکت باره‌سینده مطبوعاتدا چیخیش ائدیردی .موصوعو ایران حیاتیندان آلینمیش (بدبخت ملیونچو) یاخودرضاقلی فرنگی مآب رومانینی ۹ ـ ۱۹۰۷ ایللرینده یازمیش لکن رومانین نشرینه ۱۹۱۴ ده موفق اولموشدور .بورومان آذربایجانین ان قدیم شهرلریندن ومدنیت مرکزلریندن اولان تبریزین حیات ومعیشتینی،اجتماعی‌اویانماسا حادثه‌سی‌نین ایلک تاثیرلرینی تصویرجهتیندن چوخ مارا قلی‌دیر .اثربئش فصلدن عبارتدیر .اشعار، رضاقلیخانین ترجمه‌ی حالی،بؤیوک خانمین ترجمه ی حالی،تبریزین هاواسی واوچ ایل صونرا .اثرین قهرمانی رضاقلیخان ۴۸ یاشیندا ،سوربون (پاریس) اونیورسیته‌سی‌نین حقوق فاکولته‌سینی بیتیرمیش منور بیر ملیونردیر وایرانین پاریس سفیری امین الملکون اوغلودور .اوروپا تحصیلی وحیاتی اوندا بؤیوک تاثیر بورا خمیش ،او حقیقی وطنپرور،غیرتلی وناموسلو،بیرضیالی کیمی اؤزوطنی نین ،ایرانین ،مدنیت سیزآجیناجاقلی (قابل ترحم) حالینا یانیروطنین ترقی ائتمه‌سینی ایسته‌یین وبئله‌خیال ائدیرکی،بویولدا سعی وغیرت گؤسته‌رسه مقصدینه نایل اولاجاقدیر .اوبوتون عمرونو ،ثروتینی وبیلیگینی بویولدا صرف ائتمک ایسته‌یین .و بو اینا ملا ایشه گیریشیر .لکن ایرانین مستبد حکومتی، محیطین محافظه‌کار آداملاری وقشری روحانیلر، مالک وتاجرلر اونون قارشیسینا چیخیرلار واونون آرزولارینین حقیقت تاپماسینا امکان وئرمیرلر .

رضاقلیخان حتی ائویندەکی جاهل آروادی‌نین عهده‌سیندن گله‌بیلمیر . اونون آروادی بؤیوک خانم کهنه‌پرست وغدار بیرقادین دیر .او،اری نین ایسته‌کلرینه قارشی قویدوغو کیمی اؤزقیزلارینی داخی امتعه‌کیمی حراجا قویور وپولا،شهرته ومنصبه‌ساتیر .اونون جاهل و عوام‌لیغی‌اری‌نین واوشاقلاری نین وحتی اؤزونون ده بدبختلیگینه سبب اولور .رومانیدا بؤیوک خانم‌جهالت ونادانلیغین تمثالی‌کیمی‌یاخشی‌تصویرا ولونموشدور .

یازیچی رومانین صحنه‌لرینده یالنیز تبریزین دگیل،بوتون ایرانین

بلکه ده اورتا شرقین کهنه ،چوروک فئودال عادتلرینی وبونلارین تؤرتدیگی فاجعه‌لری رئالیست بیرشکیلده ترسیم ائتمیشدیر .رضا قلیخان عائله سی‌نین فاجعه‌سی اجتماعی،تاریخی بیرحقیقتدیروبورادا ایکی دنیانین چارپیشماسینی گؤروروک .بیرطرفده رضا قلیخان واونون اوشاقلاری،دیگر طرفده ده بؤیوک خانم واونون دامادی غلامخان وباشقالاری دورورلاربورادا متاسفانه جهالت طرفدارلاری ومرتجع جبهه گوجلودور وغالب گلیر لکن رضا قلیخان مغلوب ومحو اولسادا ،اونون تاباقجیل فکرلریاوخوجونون اوره‌گینده کؤک سالیر وعکس‌صدا تاپیر .

م.س .اوردوبادی بیرینجی دنیا محاربه‌سی عرفه‌سینده دیگر انقلابچی وآزادیخواهلار کیمی توتولوب تساریتسینه (ایندیکی وولقاگراد)سورگون ائدیلیر . ۱۹۱۷ فوریه انقلابیندان صونرا آزاد اولان شاعربولشویک تشکیلاتلاریله علاقه‌یه گیریب انقلابی فعالیتینی گئنیشلندیردی.سوویت رژیمی آذربایجاندا حاکم اولدوقدان صونرا اوگؤرکملی بیرمطبوعات خادمی وژورنالیست کیمی چالیشاراق یئنی مطبوعات اوجاقلاری‌نین قورولماسیندا ،یئنی تئاتر ورادیو اداره‌سی‌نین تشکیلینده اشتراک ائدیرو بوندان صونرا اونون یارادیجیلیغی‌نین ایکینجی دؤوره‌سی باشلایير .

م.س اوردوبادی لنینین وفاتی مناسبتیله یازدیغی مشهور شعرینده بؤله دییر: بیر قلعه تک تجسم ائده‌ر قوردوغون جهان

قبرینله ده جهانه آچارسان بیر آسمان
آلچاق اوره‌کلر اولمایا موتونله کامیاب
روحون دا هیکلین ده ، مزارین دا انقلاب

او ۲۰ ـ نجی ایللرین ان گؤرکملی‌پوبلی‌سیست لریندن بیریدیر .اولموش دور .ادیب کهنه‌لیگین قالیقلارینی، ماسکالانمیش صنف دشمنلری آمانسیزجا سینا تنقید وافشا ائتمیش ویارانان یئنی‌لیگی وجمعیتین سرعتلی انکشافینی تنویر وتشویق ائتمیشدیر .

بوایللرده اونواجتماعی ساتیریک ـ یوموریست شاعروادیب و (تنقید ـ تبلیغ)تئاتری‌نین رپرتوارینی کومدیالاریلا زنگین لشدیره‌ن نمایشنامه نویس کیمی گؤروروک .شاعرین آنالیق ،شعرلر ،لنینه ،کهنه‌آدا ملار ،

منیم‌شعرلریم ،کند آل ـ وئرچیسی وسایر کتابلاری نشراولونوروا کتبر

انقلابی، آذربایجاندا انقلاب ، دینچیلر ، سئوگیلر پیئس‌لری تماشایا

قویولوردی. ادیب گؤرکملی اینجه صنعت خادملری خصوصا "عزیز حاجی بیگ اوفلا امکداشلیق (همکارلیق) اثده رک بیرنئچه اوپرا وموسیقیلی کومدیانین متنینی یازمیشدیر. دمیرچی کاوه، کوراوغلو، نرگس، صفا، صونرالار نظامی اوپراسینین، بئش مانا تلیق گلین واوره ک چالانلار موسیقیلی کومدیالاری نین متن لرینی یاراتمیشدیر.

ایکینجی دنیا محاربه سی ایللرینده اونون ادبی - تاریخی قیصا حکایه ومقاله لرینگون موضوعوواجتماعی- سیاسی کسه رلیگیله فرق له نیرلر بونونلابئله یازیچینین ادبی فعالیتنده پارلاق صحیفه لری اونون رومانلاری تشکیل ائدیر. او، آذربایجان سوویت ادبیاتیندا تاریخی رومانین بانی لر یندن بیری وبوساحه ده ایلک جیغیر آچان یازیچیدیر. ادیب روسیه ده باش وثره ن ودنیا آزادلیق حرکاتینا تاثیرگؤسته رن انقلابی حرکات تاریخیندن رومانلاریاراتمیشدیر. بورومانلاراؤز آردیجیللیغی وفکر- مضمون وحدتیله سئری تشکیل ائدیرلر. بوسئری نین ایلک نمونه سی اونون ۱۹۳۳ دان یازما- غا باشلادیغی "دومانلی تبریز" دیر. لکن واقعه لرین کرونولوژی (زمانی) سینی نظره آلیرساق ایلک اثری "گیزلی باکی" رومانینی صایماق لازمدیر.

بواثر ۱۹- نجی عصرین صونلاریندان ۱۹۰۵- نجی ایل انقلابی حادثه لر- ینه قدرباکی پرولتاریانین حیات ومبارزه سینی عکس ائتدیریر. همین انقلابین ایران آذربایجانیندا اویاتدیغی عکس- صدا اؤزافاده سینی " دومانلی تبریز" ده تاپمیشدیر. بوندان صونرا ادیب گینه باکی داکی انقلابی حرکات تاریخینه قاییدیب "دؤیوشن شهر" یازمیش، باکی داکومونا- نین غلبه سی و ۲۶ باکی کمیسرینین فعالیتی دؤورینده اجتماعی - سیاسی شرایطی گؤسته رمیشدیر. دومانلی تبریزین بیرینجی حصه سی ۱۹۳۳ ده وایکنجی حصه سی ۱۹۳۶ دا واوچونجو حصه سی ۱۹۳۸ ده وصونونجو حصه سی ۱۹۴۸ ده نشرائدیل- میشدیر. دؤیوشن شهر ۱۹۳۸ ده وگیزلی باکی ۱۹۴۰ دا چاپ اولونموشدور.

مؤلف انقلابی حادثه لرین انکشافینی ایزله یه ره ک آذربایجان سوویت حاکمیتینین غلبه سینی عکس ائتدیرن" دنیا دگیشیر" رومانینی وصونرالار نظامینین حیات وفعالیتندن بحث ائدن "قلینج وقلم" رومانینی یازمیشدیر.

مؤلف سلسله (سریال) رومانلاریندا چوخلوتاریخی شخصیتلرین وگؤرکملی انقلاب خادملرینین صورتلرینی یاراتمیشدیر. ستارخان، باقرخان، کیروف س. شایمان وباشقالارینین صورتینی سوویت آذری نشرینده ایلک دفعه او ترسیم ائتمیشدیر.

ادیبین تاریخی رومانلاری‌نین اکثریسی روس دیلینه ترجمه ائدیلمیش و اونون توتون سوویت اؤلکه‌لرینده مشهور اولماسینا سبب اولموشدور.

م.س. اوردوبادی بدیع ترجمه‌ساحه‌سینده ده آزچالیشما میشدیر. او، پوشکین‌ین "باغچه‌سرای فونتانی" منظومه‌سینی "بوریس قودونوف" تاریخی درامینی رمی‌پرولتار شاعری م. آکوپیانین "یئنی صاباح" آدلی شعرلر مجموعه‌سینی آذری تورکجه‌سینه ترجمه ائتمیشدیر.

مؤلف لنین اوردونی، شرف نشانی اوردونی ومدالللارلا تلطیف ائدیلمیشدیر و ۱۹۵۰ ده ۷۸ یاشیندا وفات ائتمیشدیر. اثرلری آذرنشر طرفیندن ۸ جلددە چاپ ائدیلمیشدیر.

منابع: ۱- ادبیات ۱۵ - م. عارف و پ. خلیل اوف معارف نشریاتی. باکی ۱۹۷۲. ۲ - ۲۰ - نجی عصر آذربایجان ادبیاتی. میرجلال وف ج. حسین اوف. معارف نشریاتی. باکی. ۱۹۶۹.

میکائیل مشفق - گنج‌یاشدا گؤزه‌للیک وگنجلیک شاعری کیمی‌تانیلان وگنج یاشدا اؤلن ؟میکائیل مشفق آذربایجانین گؤرکملی شاعرلریندن اولوب ۱۹۰۸ ده آتادان اولموش و ۳۱ یاشیندا اؤلدوگو زامان اؤزوندن بؤیوک بیر ادبی میراث بوراخمیشدیر.

آلتی آیلیق کن آناسی وآلتی یاشیندا یکن ده آتاسی اؤلموش ومیکائیل خالاسی وبؤیوک قارداشی حمایه‌سینده بؤیویوب ،تربیه‌گؤرموشدور. شاعرباکی‌دا تربیت معلم مکتبینی بیتیردیکدن صونرا معلملیگه باشلامیشدیر. میکائیل مشفق آذربایجان،تورک ،روس وآوروپا بؤیوک یازیچیلاریندن انرلربنی اوخوموش ودوغوشدان شاعرلان مشفق دوا ملی‌اوخوماسیله ادبی سرمایه‌سینی ده زنگین له‌شدیرمیشدیر. مشفق زمانی‌نین بؤیوک استادلاری،حسین جاوید و جعفرجبارلی‌کیمی شاعرونمایشنامه یازانلارین شاگردی اولموش واونلارا درین سئوگی وحرمت بسله‌میشدیر. مشفق مکتب حیاتیندا تانیشدیغی گنجه‌لی دلبرخانم آخوندزاده‌ایله ۱۹۳۴ اؤلنمیش ونهایت ۱۹۳۷ ده‌توتوقلانا راق (حبس) ۱۹۳۹دا دنیانی ترک ائتمیشدیر!

میکائیل مشفق بوتون وارلیغیله‌شاعرلوب ،اونون ایچون شعر هرشئی اولموش یعنی او یالنیز شعرایچون یارانمیشدیر. اوشاعری هرکسدن اوستون بیلیب وهرشئیده شعروشعرموضوعو گؤروردو. استادی جعفرجبارلی نین اؤلوموندە یازدیغی "شاعرین اؤلومو" شعرینده ده‌او بؤیوک شاعری شعرین بیر بندینه بنزه‌تمیشدیر:

اوکی،سؤز آتیندان ترپندی دوشدو صانکی‌شعریمیزین بیربندی دوشدو

شعریم " آدلی لیریک بیرپارچادا بئله دئییر :

سن وارلیغین عینی سن ،بونا سؤزمو وار
اوره‌گی سن ، بئینی سن، بونا سؤزمو وار
گئجه‌لر آی سنیندیر، گوندوزلر گونش..
کائنات کیمی !
هر شئی گؤزه‌للـه‌شمه‌ده ، سن ده گؤزه‌ل لش
بوحیات کیمی !
وارلیغین رنگی سن سن ، آهنگی سن سن
چیچه‌ک لرین ،نورلارین چلنکی(گول دسته‌سی)سن سن
بلبلون قارشیسیندا آچیل شیرین لش .
قیزیل گول کیمی !
هرشئی درین له‌شمه‌ده ، سن ده درین لش
بیر کؤنول کیمی !
درینلیک جوخ گؤزه‌لدیر ساده اولورسا
نه چیخار اوشعردن باشیمی یورسا
معنالی سسلرینله شعریم اینجه‌لش
بیر کمان کیمی !
هر شئی ساده‌له‌شمه‌ده ، سن ده ساده‌لش
بیر انسان کیمی !
دوغرودور ظریفلیگین آدی باشقادیر
قوته گل ،قوتین دادی باشقادیر
اؤلکه‌لر سلاحلانیر، سن ده سلاحلان
اؤلکه‌لر کیمی !
جان دییه ، جانان دییه جبهه ده‌شاخلان
بیر عسکر کیمی !

میکائیل مشفقی اوره‌ک لرده یاشادان وشعرلرینی خلقه سئودیرن ، اونون شعرلرینده‌کی خلقجیلیق ،انسانپرورلیک ،یوکسک صنعتکارلیق و یئنی جیلیگی‌دیر (تازه‌لیک ـ نووا تور) .یئنی چیلیک اونون شعرلری‌نین هم مضمونوندا هم‌ده فورما (شکل)سیندا واردیر .بولیریک رومانتیک شاعرین یارادیجیلیغیندا بدیعی تصویرواسطه‌لری ده‌زنگین ورنگارنگدیر .

بدیعی اوخشاتما ،تشبیه ،مبالغه ،تضادلار ،بدیعی تعیینلر وتکریروبوکیمی بدیعی تصویرواسطه‌لریله‌زنگین اولان مشفق شعری شاعرین رومنتیک وشاعرانه تفکرونون تجسمونی،شعری‌نین گؤزه‌للیگینی وذوقونون ظریفلیگینی داها گؤزه‌ل وبدیعی بیرشکیلده‌نمایش ائتدیریر .مثلا" "سنین گولوشلرین" شعرینده‌کی تشبیه‌لره‌باخین :

قارشیمدا نازلانیب گینه‌گولورسن — بیلمس گولوشلرین نه‌یه بنزه‌ییر؟
من دئمه‌م آرتیقدیر ،اؤزون بیلرسن — لاله‌یارپاغیندا شئهه بنزه‌ییر .

*

سنین گولوشلرین بیرروزگارکیمی — اسه‌رکن آرزومون گولو آچیلیر .
گولسه‌ده‌دوداقلارین اولدوزلارکیمی — روحوما بیرسرین ایشیق ساچیلیر .

*

سؤیله‌گؤزه‌للرین دودا قلارینـــدان — بوا ویناق گولوشلرا ومولموشمودور ؟
سنین هرقهقهه‌ن آی کنارینـــدان — کئچن‌بولودمودور ،اوچان قوشمودور؟

*

سنین گولوشلرین یازسحرینـــدن — حسیمه ، فکریمه صانکی رنگ آلیر
گول کی‌شعرلریم گولوشلرینـــدن — قبربلماق بیلمه‌ین بیرآهنگ آلیر .

ویا" سنین گؤزلرین "شعربنده‌یاری‌نین گؤزلرینی باخین نه‌لره‌بنزه دیـــر :

اوقارا گؤزلرین دگیل پارلایـــان — اولدوزلارا یچینده‌گئجه‌لریم‌دیـــر .
بلکه‌ده روحوما آیدینلیق یایان — بیرسرین ضیالی یازسحریم‌دیـــر .

باشقا بیرشعرینده‌گنج‌آنانین گؤزلربی‌اوجاقدا اولان قوشا بنزه‌دیر :

گؤزه‌للیک یووا سیندا گؤزلرقوش کیمی
ایپه‌ک قانادلاریله اوچورموش کیمی (اوچماغلیق)

"منیم‌شعریمده "ده‌گؤزلری قارانلیق گؤللره‌اوخشادیر :

گؤزلرین ،آه او قارانلیق گؤللر ،
بو گؤزه‌ل گؤللره چوخ‌دالسام اگر ،
هر آغیرلیق اوره‌گیمدن سیلـــنیر .

سحرشعرینده "سئودانی(سرین آتشه) بنزه‌دیر :

سئودایه‌دوشمه‌ین بیرحیات هئچدیر — ایحا ونوگؤرنئچه‌سرین آتش دیر

"رقص‌شعرینده" رقاص ورقاصه‌لری اولدوزلارا ،دورنالارا ،قارتاللارا ، ایلدیریملارا ،داشیب قاینایان شیرین آرزولارا و خیاللارا بنزه‌دیر .

شاعرین "ابدیت‌نغمه‌سی "آدلی شعری ده مختلف تشبیه واستعاره‌لردن

زنگین رومانتیک شعرین گؤزه‌ل نمونه‌سی‌دیر.

"ابدیت نغمه‌سی" ۱۴ بندوهربند آلتی بیتدن عبارتدیرو ۱۹۳۵ ده یازیلمیشدیر. بورادا نمونه‌ایچون منظومه‌نین دؤردبندینی درجائدیریک :

ابدیت نغمه‌سی

شاعر، توکندیمی دولو خزینه‌ن — قالخیب دالغاکیمی ائنمزمی‌سینه‌ن؟
یاتمیش عصرلرین متین سسیله — اِه قالدیران، یادا سنمی سین دئیه‌ن؟!
قورودونمو، دنیز، سوسدونمو، کولک؟ — چمن، سارالدیمی قوخولو دفنن ؟
سؤیله، سبب نه‌دیر بوسوسقونلوغا ؟ — سن ای گئجه گوندوزقلبی دؤیون!
بوآغیرصورغولار یاخارکن منی ، — سرینجه بیرصداکئچدی ایچیمدن :
شاعریئنی- یئنی سؤزلربولاجاق، — کائنات اولدوقجا شعر اولاجاق !

*** *** ***

گل ایبورانلی‌قیش‌سپه‌لن‌ای‌قار! — گئین آغکوکونوسن ای اختیار !
گل ایسئویملی‌یاز، دلی گنج‌لیگیم — گونشین عشقیله‌چاغلاسین سولار !
چین چینارباشیندا یاییلا، ای گونش — دینلتدیرسازینی تارلادا، روزگار!
توستولر ایچینده بیر آلووکیمی — پاییزاورمانیندا سارالسین چینار
گؤرونجه‌بونلاری وجده گلمه‌جک ، — چالیب چاغیراجاق یئنه صنعتکار،
شاعریئنی- یئنی سؤزلر بولاجاق — کائنات اولدوقجا شاعر اولاجاق !

*** *** ***

سئودالار محرمی آیدین گئجه‌لر، — آچدیقجا گؤگ لرده قیزیل غنچه‌لر
طبیعت نه‌زامان چیخیب اؤزوندن — بوتارلار، بودف‌لر، بوکمنچه‌لر.
دئیه، آغاجلیقدا، سودا، کؤلک ده — بسته‌کارلارکیمی بیرشئی هئجه‌لر،
نه‌وقت ایکی دالغاوئریب باش باشا — گوموش ساللرده یاتار، گئجه‌لر..

. . . . . .
. . . . . .
. . . . . .

بودومانلی‌داغین باشی‌من اولسام — دیبی‌نین آغلییان داشی‌من اولسام
حال بیلن، دیل بیلن قاراگؤزلرین — قلمیم دئیرکی، قاشی من اولسام
بعضی آداملاری بیلمه‌ییم دئیه، — حسّلرکورشالیب، ناشی‌من اولسام
بیرسرخوش اؤلومون الیندن دوشوب — نه‌زامان قیریلان کاشی‌من اولسام
شاعریئنی- یئنی سؤزلر بولاجاق — کائنات اولدوقجا شعیر اولاجاق !

مشفقین یارادیجیلیغیندا بدیعی تضادلارا دا خصوصی یئروئریلمیشدیر. بونلارین مهم‌بیرقسمی شاعرین یئنی‌لیگین ترنمینه‌حصرائتدیگی اجتماعی

سباسی شعرلربنده ایشلتمیشدیر. مثلا گؤرمو شعربنده بیزه توتدیغی دلارا راست گلدیگی بریک :

من بیر دارغین زمانلا، بیر خوش دورانین
من بیر خارا بالیقلا، بیر گلستانین
من خزانلا بهاربن، قوجایلا گنجین
من اؤلومله حیاتین، غمله سئوینجین
آراسیندا گؤروللموش بؤیوک کؤرپویم
منی هرکس بیلیرکی نه دن اؤترویم

میکائیل مشفق خلقیمه وخلقینین عادت وعنعنه لرینه، ادبیات و موسیقیسینه دریندن باغلی ایدی. بیرزامان تار آلتینین آذربایجان موسیقی سیندن حذف اولونماقراری چیخاندا، تاری یچون " اوخوتار"آدلی معنالی وفسونکاربیر شعر یازمیشدیر :

اوخو تار، اوخو تار !
سسیندن ان لطیف شعرلر دینله ییم .
اوخو تار، بیر قدر
نعمه نی سو کیمی
آلیشان روحوما جیله ییم
اوخو تار !
سنی کیم اونوتار ؟
ای گئنیش کوتله نین آجیسی، شیرینی،
آلولو صنعتی !
گؤزلری قبله یه آچیلان، حصارلی بنالار
دینله میش ازلدن سسینی
پاپاقلی آتالار، چادرالی آنالار
اؤتورموشلر سایه نده گؤکسلرینی
دوشموشلر گاه شیربن، گاه آجی تورونا
سئوینه ـ سئوینه، قورونا ـ قورونا .

=.=.=.=.=

جاپاراق چارگاهین دیوارداندیوارا
یولچو (مسافر) نو یولدان ائیله میش آوارا

چالخانمیش دره‌لر، تپه‌لر
سس وئرمیش سسینه لبه‌لر (موجلر)
اوخو تار، فکریمده اویانسین
بهارین (نصراله بهار)، سیدین (سیدعطم‌شیروانی)غزلی
اوخو تار، روحلانسین
شیروانین گنجه‌نیس مهربان گؤزه‌لی !
داماغدان دوشلر،
ایلک باهار سئیرینه جیخمایان
سینه‌سی داغلیلار ،
وفاسیز بیر عشقین داغینیق زلفونه باغلیلار
دخیلین اولموشلار ،
قاپوندا تسلی بولموشلار .
زیلین وار، وسطین ، بمبن وار،
سنین ده قوشلاربن دمیندن آیریلان
بیر اؤزگه دمین وار.
سنی ده آوارا ائیله‌میش
داغینیق تئللی بیر " زرافشان "
اونونچون سه‌گاهبی دانیشبر
پریشان ، پریشان .
.....
اوخو تار، اوخو تار
سنی کیم اونوتار ؟

م .مشفق شعرلری‌نین شکل جهتدن رنگارنگ اولماسینا علاقه‌گؤسته‌ربب قوشما .رباعی شکللرینده یازدیعی کیمی،سونئت فورماسیندان دامهارتله استفاده‌ائتمیشدیر .هجا وعروض وزنی ایله یازیلمیش بو سونئت‌لرده مهم اجتماعی ،فلسفی فکرلرافاده‌ائدیلمیشدبر." دویغویا رپاقلاری " آدلی رباعیلر سلسله‌سی شاعربن ان مهم‌فکرلرینی یمحام شکیلده‌افاده ائده بیلدیگینی گؤسته‌ریر .او ،بؤیوک بیر مبتدارلیق حسی ایله معاصرلربنه بئله‌دئیردی :

یازمارام اوره‌گیم سیزی آنماسا سیزین عشقنیزله‌آلوولانماسا

ائل کسیب قارشیمی بوردا جاسوردو گؤزدن یاش چیخارمیاورەک یانماسا

*

غنحه آچیلارمی باهار اولماسا شعله تیتره یرمی روزگار اولماسا
بو نغمه روحومدان قوپارمی بیلمم منه الهام وئره ن دوستلار اولماسا

مشفقین شعرینده شخصی واحتماعی،سوبژکتیو واوبژکتیوجهت لرین تامترکیبی ووحدتی حصوله گلمیشدیر.

مشفقین جعفرحبارلی‌نین اؤلومونده یازدیغی"شاعراؤلومی" آدلی یانیقلی شعرینده ده بیرنئچه بندینی درج ائدیریک :

ای شانلی اؤلکه مین شانلی اوستاسی
دوشدومو الیندن حیات فیرحاسی(نقاشلیق قلمی)؟!
ای سؤز اوْزویونون یانار الماسی
اوْره گین توتولوب لکه له ندیمی؟!

*

نه دیربوعاجزلیک بیلمه م بشرده نه ایچون بیرتیلماسین بوسرلی‌پرده
سئویلن گؤزلری گولدوگو یئرده بیردن بولوولانیب کؤلگه له ندیمی ؟

*

....

اؤلدوبیرا وستاکی اوستالارباشی بوتون یولداشلارین عزیز یولداشی
اؤلدو آغلاما یان گؤزلر آغلاسین قلملر،کاغذلار،سؤزلر آغلاسین

*

آلتندا یدی سؤزون سمند آتلاری چاپاندا تیتررەدی گؤیون قانلاری
اوکی،سؤزآتیندان ترپندی‌دوْشدی صانکی شعریمیزین بیربندی دوشدی

*

بوراخ قیش گدەک ،باهارگلنده گوللر مجلسینه قوشلار گلنده
قوشلارسیزیلداسین گوللریولونسون بو آجی‌هرشئی‌ده قوی حسن اولونسون
گؤیلرسیز- بیرینه دگیب آغلاسین بولودلارباشینی اگیب آغلاسین
دان یئری‌آغارسین،شفق سؤکولسون اولدوزلار گؤزیاشی‌کیمی تؤکولسون
گونش گؤی اوزوده یانسین یاخیلسین
غملی بولودلارا التجا قیلسین

*

قوی‌گؤیلرگؤرونسون نیرجمن کیمی آغارسین دان یئری یاسمن کیمی
اؤلدو!گورولداسین‌چاخسین‌بولودلار قبرینه چیچه‌ک لرتاخسین بولودلار
آی گئجه قبرینده جولانا جیخسین اولدوزلارسوزولوب سیرانا چیخسین
اؤپسون تورپاغینی سحر یئللری اوستونده تیتره سین گونون تئللری

بومنیم دیلیم بومنیم حسـبم — ای سؤز مهندسیم، روح مهندسیم!
اؤلدوبا لاشلاری اؤلدورن عسگر — اؤلدوگولوشلری گولدورن عسگر
اؤلدو ائشیدینجه آلمانآغلادی — صانکی کوردایاندی، آراز آغلادی
....
فقط اؤلن دگیل اونون صنعتی — باغلامبش آدینا ابدیتی
....

*** *** ***

یوکسل، یوکسل منیم شهرتلی اؤلکم — شعردن شاعردن دولتلی اؤلکم
سنین قیریلمایان قانادلاریوار — تاریخده لابموت بساطلاریوار
بؤیوک فضولی یه روح وئره ن ائللر — اؤزونوتاریخه گؤسته رن ائللر
ایشینی وقتینده بیتیره حک دیر — هر زمان جعفری یئتیره حک دیر

دلبر آخوندزاده مشفقین حیات بولداشی اؤزوده حوش قربحه شاعر اولوب، «مشفق حقینده» مشفقلی گونلریم" آدیندا کتاب یازمیش. بوکتابدا مشفق حقینده خاطره لریله یاناشی اونا یازدیغی شعرلری ده نشر ائدیلمیشدیر. بورادا دلبر خانمین، اری مشفق اینون یازدیغی شعرلردن ایکیسینی درج ائدیریک :

آختاریرام

کؤنلوم قوشون ایتیرمیشم آرارام — گؤره ن بودا فلارین ها راسیندادیر
گلیر قولاغیما سسی ، صداسی — گؤزوم شاعرلرین آراسیندا دیر

*

من حیران اولموشدوم شیرین دللره — اوره گی سزه ردی طرف گول للره
نغمه لرقوشاردی بیزیم ائللره — ایندی ده اونلارین سراسیندادیر

*

یادیمدان چیخماییر نطقی، نداسی — مشفق داورایینی، مشفق اداسی
اوره گیندن جوشان شعر دالغاسی — حیاتین طوفانلی دریاسیندادیر

۱۹۵۸/۱/۱۵

قورسان اولدوغوم

گؤزلریم یولونا حسرتله باخار — حسرتین قلبیمی پاره پاره ساخار
اوف بیلسن اوره گیم نئجه داریخار — آی شرین دیلینه قربان اولدوغوم

*

ایندی سی مندن کیم حبر آلیر — قلبیمی فوپارچه ئدرین سالیر
سندن تئللی تارین یادگارقالیر — تاریخین ئللینه قربان اولدوغوم

*

مشفقین اوره‌گی یارپاقدان ایتنجه تیتره‌دی خفیفجه روزگارا سینجه
حیرانلندی حسرتونه اوگوزه‌ل گنجه خومارگوزی گؤلونه قربان اولدوغوم

*

شیرپارلاق اولدوزسان نیزیم‌ائللره شهرتین دوشوبدورشیریل دیللره
دوشدون داشقینلارا دوشدون سئللره آی الهام‌سئلینه قربان اولدوغوم

*

دلبرم ایلک عشقیم‌گوشدیرسؤنمز عمروموں باهاری گئریه دؤنمز
مین یول یالواریرام‌شکلین ده دینمز
اؤزونه، شکلینه قربان اولدوغوم

۱۹۶۵/۱۰/۱۱

منابع :

۱ ـ گینه او باغ اولایدی .م .مشفق .گول حسین حسین اوغلونون مقدمه سیله . گنجلیک نشریاتی . باکی ۱۹۷۶ .
۲ ـ گنجلیک و گؤزه‌للیک شاعریمیز میکائیل مشفق .احمد قاراجا . آذربایجان تورک کولتور درگیسی .صابی۲۲۹ ـ ۱۹۷۹ ـ آنکارا .
۳ ـ مشفقلی گونلریم . دلبر آخوندزاده . گنجلیک نشریاتی ۱۹۶۸ ـ باکی .

****
==*=*=*

سلیمان رحیم اوف ـ (۱۹۰۰)ـ یؤیوک ناثر وادبیات خادمی‌سلیمان رحیم‌اوف قهرمانلیق رومانتلاریله مشهوردیر .اونون حوخلوحکایه‌لری (کیچیک ویؤیوک) ،ادبی‌ـ تنقیدی واجتماعی مقاله‌لری واردیر .

سلیمان حسین اوغلو رحیم‌اوف ۱۹۰۰ ده قیادلی ماحالی‌نین عین کندینده آنادان اولموشدور .اولا"کنده وقیادلی دا اوخوموش‌صونرا شوشا دا یاگوزی دؤوره‌سینی بیتیرمیش‌لاحن وقیادلیدا معلملیک ائتمیش وقیادلی کومسومول تشکیلاتیندا حالیشمیشدیر .سککیز ایل معلملیکدن صونرا تاریخ فاکولته‌سینه گیرمیش و ۱۹۳۱ ده عالی تحصیلینی بیتیردیکدن صونرا شوشا یاگوزی تکنیکومو مدیری نعین ائدیلمیش وصونرالار مختلف علمی ـ ادبی وسیاسی وظیفه‌لرده حالیشمیشدیر .

۱۹۳۱ ده " شامو" رومانی‌نین ایلک واریانتی‌نی (نوع)نشرائتمیش ۱۹۴۰ دا دابو رومانین یئنی واریانتی‌نی جیخارمیشدیر .مؤلف شامو

اوزه‌رینده ایشینه دوام‌ائتمک له‌یاناشی ،دنیا محاربه‌سی ایللرینده " تورپاغین سسی "، " قارداش قبری " حکایه‌لرینی، " مدالیون "و"مهمان" پووئست (کیچیک حکایه)لرینی یازدی .

۱۹۴۳ ده" ساچلی "رومانی‌سین نئرینجی حصه‌سینی چاپ ائتدیردی بو رومان اونون معاصر حیاتیمیزا قدر علاقه‌دار اولدوغونو گؤسترمیشدی.سلیمان رحیم‌اوفون ان وئریملی(محصولدار)ایللری حرب دن صونراکی ایللرده‌بر . بو ایللرده معاصر حیاتی تحسم ائدن سلسله‌رومانلار وکیچیک لی- ؤیو- کلی حکایه‌لر یازمیشدیر .

ساچلی نین ایکینجی واوچونجی حصه‌لری ۱۹۴۹ دا ،"آغ بولاغ‌داغلارینده" کتابلارینی ۱۹۵۵ ده‌وصورا "آتا آمده‌سی"نی یازدی .۱۹۵۳ ده‌ادبیاتین ان سئویملی اثری اولان "شامو"نون ایکینجی قسمتینی تاماملادی‌واوچونجو قسمینین ده مهم پارچالار چاپ ائتدیردی. نوبلاردان باشقا ،تعلیم و تربیه مسئله‌لرینه‌حصر ائدیلمیش "آتا و اوغول "،ایران آذربایجانیندا خانلیقلاریین سقوطونوگؤسته‌رن "ماه‌تابان " پووئست‌لرینی و"اولمیش احوالاتلار "باشلیعی آلتیندا حالب حکایه‌لروگنجلرایچون افسانه‌وی و استعاره‌ای اثرلر یازمیشدیر .سلیمان رحیم‌اوف ۶۰ یاشینی تاماملادیعی زامان خلق یازیجیسی فخری آدی آلدی وادبی واجتماعی - سیاسی فعا- لیتینه گؤره ایکی دفعه لنین نشانی وشرف نشانی آلمیشدیر .

سلیمان رحیم‌اوفون ان ؤیوک رومانی "شامو"دور .اثر ۱۹- ۱۹۱۴ - ایللرینده آذربایجاندا باش وئرمیش اجتماعی - سیاسی حادثه‌لرینی احا- طه ائدیر .مؤلف اجتماعی قورولوشون تضادلارینی ویارارلیعینی آچیب گؤسته‌رمه‌گی اساس مقصد سئچمیشدیر .صنفلار آراسیندا کی تضادی کئمکسین کسکین له‌شمه‌سینه اساس عامل صایاراق،هرصنفین (طبقه‌نین)خصوصیت- لرینی وطبیعتینی بیان ائتمیشدیر .

حاکم‌طبقه‌لرهم‌مظلوملارا قارشی رحم‌سیزدیرلر ،هم ده‌اؤزآرالارینda مال - دولت ،شهرت وحاکمیت اوسنوده‌دیدیسرلر .رومانda اوطبقه‌سی سلطان بیگ ،حتم‌خان ،آقاخان بیگ ،نریسا و طالب‌خان وبیه‌نمایندل ائدیرلر .صافیون اوغلو شامو نکحه آتاسی بیس وعائله‌سی‌نین دگیل بلکه بوتون کندین وائلین عیرتی حس ووطنین عاقیبتی دوشونن بیر گنج دیر .

خلق اویانیب اؤزحقینی ایسته دیکجه حاکم طبقه وطفیلی‌لرداها آزمیش وقابالاشیر. ۱۹۰۵ انقلابی گوجلوبیر سئل کیمی چارمطلقیتینی یویوب آپاراندا پربستاوطالب خان اؤز محافظی کلبعلی‌یه اعتراف ائدیرکی " بیزایندی سیرقاراشاهییا دا دگمه‌ریک "خلق استبدادا صول اداره‌سی نیس ،باشدا چار اولماقلا،بوتون مامور وبیگ عالمی‌نین چوروک لوگونو باشادوشدوگوندن بومفتخورلاری اؤز بوینوندان آتماق ایچون اؤلوم — دیریم مبارزه‌سینه گیریشیر.رومانین صون قسمتینده سوویت حاکمیتی اوغروندا گئده‌ن جارپیشمالار وبو مبارزه‌ده‌کی کومونیست پارتی‌سی نین رهبرلیگی تصویرا ولونموشدور.شامو رومانی روس دیلینه ترجمه ائدیلمیش و بؤیوک رغبت له قارشیلانمیشدیر.

"ساچلی" رومانیندا کولخوزلارین محکم‌له‌ندیگی دؤورتصویرا ئدیلمیش دیر.کندلرین اقتصادی — مدنی گئری لیگی‌نین آرادان قالدیریلماسی ، پارتی ودولت اورگانلاری‌نین خلقین مادی رفاه حالینی دورمادان یاخشی لاشدیرماغا چالیشدیغی تصویر ائدیلمیشدیر.

مؤلف سوویت قوروحولوق ونائلیت لرینی گؤسته رمک له یاناشی انکشاف مانع اولان نقصانلاری دا قلمه‌آلمیشدیر.مؤلف ساچلی دا یئنی انسان‌نین یئتیشمه‌سینی و یوکسلیشینی ،وطنپرورلیک وانسانپرورلیگی زنگین بویالارلا ترسیم ائتمیش ویئنی انسانین حیات یولونو ساچلی‌نین رخساره‌نین تمثالیندا عمومی‌له‌شدیرمیشدیر.

آتادان یتیم قالان رخساره طبتکنیکومونو قورتاریب ولایته ایشه گئدیر.ایلک زمانلارا خلاقسیز کیشی‌لرین ودئدی — قودوجو (غیبت‌چی و سؤز دوزه‌لدن) قادینلارین نامناسب سؤز ورفتارینا دؤزمه‌ین رخساره اونو دیله — دیشه‌سالان اوزون ،تومرال (خرمائی) ساچلارینی کسیر و اؤزونو یاندیرماق ایسته‌ییر لکن ولایتین مسئول اشچیسی غیاث الدین اونا کؤمک ائدیر واونو صاکی یوخودان آییلدیر.نهایت رخساره قولدور دسته‌سی‌نین کؤکونو کسمه‌گه گئدن آداملارا قوشولور و یارالانمیش بلیس سلاحینی گؤنوروب ضد انقلاب دسته‌لری اؤلدورور.عینی زاماندا طب مدرسه‌سینه گئدیر وباجی سیر حراج اولور.ایکینجی دنیا محاربه‌سی ده جبهه‌یه کؤنوللو (داوطلب)گئدیر.اوالینیز یارالانان ساواشچیلارا دگیل وفتیله اوناخیابانائدن وسانلیسینی رضوانی یولدان چیخاران

تاماراایا دا شفقت له یاناشیر .ایسنه ر تاماراا ،ایسته رسه اونوا ینجبد ـ میش اولان اسکی نشانلیسی رضوان رخساره نین شفا بیجاغینا محتاج اولدو قلاری زامان او ،اونلاری ساغالتماق ایحون الیندن گله نی اسیرگه میر . رخساره اودلارایچینده عائله قورور کمال ایله ائوله نیر واوغلونون آدینی ظفر قویور . بو آد اونلارین آلمان فاشیزمینه غلبه اینا می نین رمزی دیر .

پووئست لری (کیچیک حکایه لری) . سلیمان رحیم اوف اوندان آرتیق کیچیک حکایه یازمیشدیر .بونلارین هربیری نین اؤزونه مخصوص یئنی موضوعو و یئنی قهرمانی واردیر .

" مدالیون " (۱۹۴۲) پوویستینده دنیا محاریه سی نین ایلک گرگین وفلاکتلی گونلرینی تصویر ائدن یازیجی غافل باصقینا (هجوما) اوغراـ میش (معروض قالمیش) بیرشهرده کوتله وی سفربرلیگی (بسیج عمومی) و قهرمانلیقلاری ترسیم ائدیر .آنالار جبهه یه گئدیروا وشاقلار آرخایا گؤنده ریلیر .جبهه ده وقتیمیز ایکی ساواشچی یا (علی وآرکادی) وایکی طب ایشچی سینه (حکیم و گنج شفقت ساجیسی (پرستاروالیا) حلب ائدیلیر .

علی وآرکادی نین اولدوزلو طیاره سی فاشیست لرین قانادی خاچ نشانلی طیاره لرینه دیوان توتور واوشاقلاری آرخایا گؤچورمه ن قاطاری قورویور .حکیم سفرلر اولموش طب ایشچیلربنه رهبرلیک ائدیر .اوبیرآز گئجیکن والیانی فراری کیمی حربی محکمه یه وئره جگینی بیلدبریرلکن نئچه ساواشچیی خلاص ائتمیش والیانی آغیرشکلده یارالادیغینی گؤرنده پشیمان اولورو اؤز سهوینی آنلابیر .والیا اوداں آبریلمایان ایکی اوشاغینا گؤره (روزا وسوریا) گئجه بکمیشدی .ایندی سوقادین روزاوسورـ یانی یتیم قویور لکن اونون اری آرکادی ،قاطاری قورتاریر (خلاص ائدیر) فقط اؤز اوشاقلاری نین دا بوراداا اولدوغونو بیلمیر .بوحبهه حادثه سیندن صونرا مؤلف جبهه آرخاسینی وساکی سی تصویر ائدیروعلی ایله آرکادی نین عائله لرینه دقتی جلب ائدیر .

*** *** ***

محمدراحیم (۱۹۰۷) ـ محمدراحیم‌لیریک شعرلری ومنظومه‌لریله تانینمیش گؤرکملی شاعرلریمیزدندیر. اومعاصرحیاتی،ساواش آدا ملاریني وخلق لردوستلوغونو ترنم‌ائده‌ن شعرلریله‌آذری ادبیاتینی زنگین لشدیر میشدیر.

محمدراحیم‌عباس اوغلوحسین اوف ۱۹۰۷ ده باکی دا آنادان اولموشدور. ایلک تحصیلینی روس ـ تاتار مکتبینده آلمیش، اورتا تحصیلینی تاماملا- دیقدان صونرا اونیورسیته‌یه‌گیرمیش و ۱۹۳۲ ده ماذون اولموشدور.

راحیم‌بیرنئچه‌ایل معلملیک ائتمیش واوزون مدت مطبوعات وادبیات ساحه‌سینده چالیشمیشدیر. شعریازماغا داها اورتا مکتبده باشلامیش و ۱۹۲۶ دا "گؤردوم" آدلی شعری " گنج ایشچی" غزئتینده‌نشرائدیلمیشدیر سوسیالیست انقلابی‌نین (اکتبر) ایل دؤنومونه‌حصرائدیلن بوشعر"قیزیل گنج قلملر" وباشقا روزنامه‌ومجله‌لرده ده‌چاپ اولموشدور.

۱۹۳۰ ده شاعرین ایلک شعرلر مجموعه‌سی اولان "آرزولار" وصونرا داآشاغیداکی کتابلاری نشرائدیلمیشدیر، "ایکینجی‌کتاب (۱۹۳۳)، "پار ـ تیزانین تفنگی" (۱۹۳۷)، "نوبار" (۱۹۳۹)، "وطن سئوگیسی" (۱۹۴۲)، "خزرسو لاریندا" (۱۹۴۸)، "سئوگی" (۱۹۵۴)، " سئچیلمیش اثرلری " (ایکی‌جلددە ۵۷- ۱۹۵۵)، " آرزولار گول آچاندا"، (۱۹۶۵)، "دایاغیم" (۱۹۷۱) وسایره. بو کتابلاردالیریک شعرلریندن باشقا منظومه‌لری(پوئمالاری): "اؤلمه‌زقهرمان" "لنینگراد گؤیلرینده"، "سایات نووا"، "ناتوان خانم"وترجمه‌لری‌درج ائدیلمیشدیر.

ایکینجی دنیا محاربه‌سینده راحیمین لیریکاسیندا کی وطنپرورلیک موتیولری داها دا قوتلندی وقلمی سونگو (سرنیزه) یه‌چئوریلدی.

۱۹۴۳ ده‌شوروی اوردوسوایله‌ایران آذربایجانینا گلیب‌گئچیرا شعرلر یندە جنوبی آذربایجان خلقی‌نین آزادلیق اوغروندا مبارزه‌سینی عکس ائتدیرمیشدیر.

محاربه ایللرینده پسته‌کار ق .قارایوف له ج.حاجی‌یوفون یاراتدی‌قی "وطن" اوبراسی‌نین متنینی یازدی .وطن محاربه‌سی موضوعونا حصر ائتدیگی "لنینگراد گؤللرینده" منظومه‌سی ۱۹۴۸ ده دولت مکافاتینا لایق گؤرولدی .

م.راحیمین یارادیجیلیغیندا ترجمه‌لری ده بؤیوک یئر توتور.اونون روس کلاسیک لری ،پوشکین،لئرمونتوف ،نئکراسوف وباشقا سوویت شاعرلرینین ترجمه‌لری آذری جلقینی سوویت روسیه خلق لری شعرینین نمونه‌لریله تانیش ائتمیشدیر .

م.راحیم ،ارمنی شعرینین گؤرکملی نماینده‌لری اولان هروانیس تومانیاندان وآوئتیک اسحاکیاندان ،مشهور گرجی شاعری شوتاروستاوئلیدن ،بؤیوک اؤزبک شاعری علیشیرنوائی‌دن ،آلمان شاعری شیللردن وباشقالارندان دا ترجمه‌لر ائتمیشدیر .

محمدراحیم ادبی خدمت‌لریله گؤره امکدار اینجه‌صنعت خادمی‌وخلق شاعری فخری آدلاری وئریلمیش ،لنینین واتحاد شوروی‌نین باشقا نشان ومدالларیله تلطیف ائدیلمیشدیر .

لیریک شعرلری،راحیمین شعرلرینین اساس موضوعونو معاصر حیات ،شوروی آدامларینین قوروجولوق ایشلری،وطنپرورلیگی،سئوینجی وموفقیتلری تشکیل ائدیر .لیریک شعرلرینده حیاتدان آلدیغی تاثراتی،سئویجی و فرحی افاده ائدیر .اونون لیریک قهرمانی جوخ حساس، اینجه‌ذوق صاحبی بیر وطنداش،بیر واجتماعی حیاتین حادثه‌لری اونا دریندن تاثیر ائدیر .

"قیزیم" ،"شاعرین اؤلومو"و" نه‌مین اولدوزلاری" کیمی شعرلرینده حیات واؤلوم حقیندا ،انسانین وطنه‌خدمتی ووطنداشلیق بورجوبارهسینده دوشونور.اونون لیریک قهرمانی اؤزونو وطن اولادی ،خلقین اوغلوحساب ائدیرودیبادا ناخشی یارابز قوبوب گئتمک آرزوسیله یاشایير"شاعرین اؤلومو" شعرینده نئله دئییر :

اؤلهرکن دنیادا بیر ایز قویانا
ائللر ناخشی دئییر،اؤلوم ایتیم یوخ .
نه باش نوت،او زامان نه ده آغلا جوخ ...

راحیمین شعرالهامی یارهسینده صمد ووروغون نئله‌یازمیش : اونون شعرالهامی‌نین ابدی منبعی حیاتدیر ،جلغینبزین حیاتی،آذربایجان تورپاغی‌نین گؤزهل ورنگارنگ طبیعتی دیر .

راحیمین شعرلریندە دنیا حادثەلریندن، خلقلرین آزادلیق اوغروندا آپاردیغی مبارزەنین تصویر وترنمی دەمهم بئرتوتور. "بئددی زنجی"، "هندی قارداشیما" و "ناظم حکمت آرادیرمی" کیمی شعرلریندە خلقلرین امپریالیزمەنفرتینی ومستعمرەصاحبی اولکەلرده یاشایان آزادلیق حرکاتینی آلقیشلاییر.

ایشیق "شعرینده شوروی اولکەسینین سرحدلرینه آزادلیق وسعادت سمبولو اولماسینی بدیعی شکیلده افاده ائتمیشدیر.

ایچوطن محاربەسینده یاردیغی "یارتیزانین تفنگی" شعرینده ئیله یازیر دی

دولدوروب دورورام قاتارلارینی
شانلی آزادلیغین ایلک یاهارینی
بیر گون یئتیرله سؤزەرسه دشمن
من سئنی گؤنده ده آلیب دیواردان
بیر داها گؤرەرم امیتحانلارا...

ابکینجی دنیا حربی یاشلارینداکی ادبیاتین وشعرین اساس وظیفەسی وطنداشلارین وطن محبتی دویغوسونو قوتلەندیرمک، دؤیوشجیلری غلبەیه اینانديرماق و اونلار دا دشمنه قارشی نفرت وغضب حسینی آرتیرماق اولموشدی. م. راحیم بووظیفەنین عهدەسیندن یاشاربله گلدی. محاربەدن قاباخ شاعرین شعرلرینده فرحلی مونئولر دوشونوروجو وسفرلرائدیجی موتیولرله عوض ائدیلدی ودشمنه نفرت وغصه اونون اساس موتیولریندن اولدو. "مقدس کدر"، "ناتاشانین اؤلومو"، "اوبودون قوجاقلادی" "تک مزار" شعرلرینده شوروی آدامларینین فهرمانلیغی، معنوی عالمی وکدری تاثیرلی بیر شکیلده تصویرائدیلمیشدیر. مقدس کدر شعرینده شاعر شوروی دؤیوشچوسونون احوال روحیەسینی رئال وتاثیرلی افاده ائتمیشدیر.

دهشتلی بیر انتقام آلدیراجاق بو کدر،
اوبو داغ تک هموما قالدیراجاق بوکدر.
او، اووحوندا صبحین، تاج، غضبدن یاراغی (سلاحی)،
آز قالیرکی حاتلاسین تفنگی بین فوندا غی.
بوحونمایین سبز اونا تسلی لر هدر دیر،
وطن دردی، ائل غمی اون مقدس کدردیر!

م. راحیمین محاربه ابللرینده یازدیغی شعرلرده ایکینجی موتیو خلقلرین بین الملل بیرلیگی دیر. "قدرت نعمه سی" شعرینده شوروی خلقلری نماینده لرینی بیر-بیر دانیشدیرسیر، هرحمهوریت اؤز وار فوتبله

ظلمه ودهشته صون قویماغا سؤز وئریر.

آذربایجان سؤیله‌دی : " دریاجا نفتیمیز وار،
منه ال آتانلارین قودوز (هار) بئینی داغیلار !"
اؤزبک دئدی : " سؤزلریم دنیا بیلیرکی،حق دیر،
پامبوقومدان فاشیزمه کفن توخوناجاقدیر ! "

ایرانا گلدیگی زامان ایران آذربایجانی زحمتکشلری‌نین حیاتیندان بیر صیرا شعرلریازدی. "خالچاچی قیز"، "شاطیر"، "آیران ساتان" کیمی شعرلرینده زحمتکشلرین آغیرحیاتینی،حقوقسیزلوغو واستثمار ائدیلمه سینی تصویر ائتمیشدیر.

راحیمین اجتماعی موضوعدا یازیلمیش رباعیلری ده جالب دیر.بو رباعی‌لرده حیاتدان واجتماعی قورولوشدان آلدیغی سئوینجی‌ترنم‌ائدیر. گؤزه‌للیک ،سعادت وترقینی ترنم‌ائدن شاعر نقصانلاری داگؤزون قاچیرمیر :

روحوم صیغیشمایییر اصلا" دارلیغا من آزادگلمیشم گئنیش وارلیغا
شعریمین سونگوسو سانجیلاجاقدیر حیله‌یه ،فتنه‌یه ، ریاکارلیغا

منظومه‌لری ـ راحیم اساسا "لیریک شاعر اولسادا ،گئنیش ائپیک لوحه‌لریاراتماغا قابلدیر.اونون "اؤلمه‌زقهرمان"، "لنینگرادگؤیلرینده" "سایات‌نووا" و"ناتوان" کیمی منظومه‌لری صنعتکارلیق نمونه‌لریدیر. راحیمین پوئمالاریندا دا لیریکا قوتلی‌دیر.شاعر حادثه‌لری سئیرچی ائپیک طرزده ،اوبژکتیو تصویر ائتمک‌له یاناشی اونلارا شخصی‌مناسبتی نی بلا واسطه‌وآچیق بیر شکیلده بیلدیریر.بونا گؤره ده اونون منظومه‌لری لیریک ـ ائپیک کارکترده‌دیر .

شاعربن بعضی منظومه‌لری شفاهی خلق ادبیاتی‌نین،ناغیل وافسانه‌لرین تاثیری آلتیندا یازیلمیشدیر."قیرخ قیز" و" آرزوقیز"پوئمالاریندا گئچمیشده خلق کوتله‌لری‌نین ظلمه ،حقسیزلیغا اعتراضینی،گله‌جک آزاد حیات‌حقینده‌کی آرزولارینی افسانه‌وی و ناغیل واری بیر طرزده تصویر ائتمیشدیر.

راحیمین منظومه‌لری‌نین اساس موضوعونو آزادلیق،عدالت وخوشبختلیک اوغروندا مبارزه تشکیل ائدیر.بواثرلرین باش قهرمانلاری خلق ایشی اوغروندا چالیشان آداملاردیر."اؤلمه‌ز قهرمان "اثرینده س.م. کیروفون بدیعی صورتینی یاراتمیش واونون آذربایجاندا چالیشدیغی زامان خدمت‌لرینی تصویر ائتمیشدیر.

تاریخی موضوعلاردا " خاقانی" نمایشنامه‌سینی(۱۹۵۵)،"سایات نووا" (۱۹۵۶)و"ناتوان "(۱۹۶۴) منظومه‌لرینی یازمیشدیر.

سایات ـ نووا اون سککزنجی عصرین مشهور ارمنی خلق شاعری دیر. اونون حیاتی حوخ فاجعه‌لی کئچمیشدیر.ارمنی، تورکی وگورجی دیللرینده سعر یازان شاعر بیرمدت تغلیس‌سارایندا ناشادیقدان صونرا سارایدان قاچیر وخلق ایچینه‌گلیر وعاشیقلیق ائدیر.بیرمدت صونرا کلیسایه گئدیب عبادتله مشغول اولور وبئله دئییر:

نه ایچون یوخسولون قارادیر بختی
نه‌دن وجدانلیلار جکیلیر دارا
اوجادیر نه قدر حیله‌نین تختی
نه دئییم ، نه دئییم من بو روزگارا
علاجیم قالماییب ، چاره یوخ داها
اوزاقلاشماق ایچون قانلی دنیادان
گئدیب قاپانارام عبادتگاها .

آغا محمدخان قوشونلاری تفلیسه هجوم ائدنده خلق بوشاعری کؤمگه چاغیریر.شاعر خلق مصیبتینه دؤزه‌بیلمیر کمانینی گؤتوروب خلقی مبارزه‌یه چاغیریر.شاهین عسگرلری شاعری اؤلدوروب کمانینی‌سوسدورماغا (ساکت ائتمگه) چالیشیرلار.لکن اونون کمانی‌نین سسی کسیلمیرچونکی بو سس خلقین واؤلکه‌نین سسی ایدی :

بیلسین ، دئییر ، آزغین دشمنیم
بو دنیا اون سیزدا بورانلی قیشدیر.
جوخ هده (تهدید)لر گؤروب اینجه کمانیم
لکن بیرجه دفعه او سوسمامیشدیر
جلاد طی ائله‌مه اوره‌ک داغلایان
قوجا سازاندانین اؤز فغانی دیر
بوخ ، یوخ کمان دگیل بئله آغلایان
دردلی بیر اؤلکه نین ترجمانی دیر .

سایات‌نوا منظومه‌سی راحیمین ان موفقیتلی اثرلریندندیر.

" ناتوان " منظومه‌سینده ناتوان خانم‌یالنیز شاعره‌کیمی یوخ،اؤزدورنون ترقی پروروخبرخواه آدامی کیمی ترسیم ائدیلمیشدیر.

محمدراحیم شهریارا شعرشکلینده ایکی مکتوب یازمیش دیرنمونه ایچون بیرینجی مکتوبدان بیرپارچه بند درج ائدیریک :

گینه جوشدی طبعیم منه ساز وئرین قیشلا یوخدور ایشیم منه یازوئرین
آیاغی آلتینا شهریاریمین سالماق ایچون قالی، پای اندازوئرین

....

ازل مایاسی دیرسودا خلقتین عشقدیر چراغی ابدیتین
ایتیرمه امیدین ای انسان اوغلو وصالدیر آخری هجرین، فرقتین

*

عدالت دنیادا گره‌ک وارا ولسون حکمی هرطرفده برقرار اولسون
ایسته‌رم شرفلی بیرمجلس قورام سفره‌مین باشیندا شهریار اولسون

*

من گینه آرازین قیراغیندایام عزیز قارداشیمین سوراغیندایام
بویاندا، اویاندا اولسام نه‌فرقی من کی اؤز آنامین قوجاغیندایام

*

قیش کؤچوب گئدنده ایلک باهار گله‌ر پاییزیاغیشی‌نین دالی قار گله‌ر
داریخما ای کؤنول، وقت اولورالبت دوغما باکی سینا شهریار گله‌ر

استادشهریار راحیمین مکتوبونا اوزون منظوم جواب وئرمیش بورادا اونون ایکی بندینی درج ائدیریک :

آغ گؤیرچین آغ قانادین آچارسان دام دیواردان بیرقوزانیب اوچارسان
اولدوزلانیب باکی‌دئیب قاچارسان اؤپوشلری راحیم بیگه سپه‌رسن

قارداشیمین بال دوداغین اؤپرسن

دئینه قارداش مکتوب گلدی‌یئتشدی سئوینجیمیز قالخیب غمله آتیشدی
آتیشدیقجا یارالاریم بیتیشدی قارا بختین گینه اوزو آغ اولسون

یاردا بیزدن یاد ائله‌یب ساغ اولسون

ایکینجی مکتوبو شهریاردان آلدیغی جوابدان صونرا یازمیش ایکنجی مکتوبدا راحیم حسرتله بئله‌دئییر :

دئمه‌ییرم منه‌سیز باغ گؤنده‌رین بیرجه‌یاشیل بوداق یارپاق گؤندرین
تبریزدن بویانا گلن تاپیلسا منه‌بیرجه‌اووج تورپاق گؤنده‌رین

*

صنعتی آنلایان بیلیرمن کیمم صدفلی سازدا کی اینجه‌بیر سیمم
خزر ساحلینده گلدیم دنیایا شهریار قارداشی محمد راحیمم

راحیم خاقانی شیروانی‌دن گؤزه‌ل ترجمه‌لریازمیش .بورادا "ایوان مدائن) قصیده‌سی‌نین ترجمه‌سینی "مدائن خرابه‌لری منظومه‌سی " درج ائدیریک :

عبرتله باخ ای کؤنلوم بوعالمه گل بیر آن
ایوان مدائینی آیینهٔ عبرت‌سان
دجله‌یله گذر ائیله بیر دفعه مدایینه
بیردجله ده سن گؤزدن تورپاغینا توک نالان

ساخ دجله تؤکرگؤزدن یوردجله قدر قان ـ یاش
گؤز یاشی دگیل آتش سوزمکده یاناغیـــــندان
ساح دجله کؤپوک له نمیش هردالغا دوداغیندا
ببر ائیله اوچوقدورکی،دوغموش کؤنول آهیندان
گؤردجله نین حسرتدن باغری نئجه یانمیشدور
سؤیله ائشیدیب سن می؟ سو اوددا اولا بریان
دریایه ،وئریر دجله ایللرله توکه نمه ز پای
سن دجله یه پای وئر گؤزدن تؤکه رک آل قان
قوپسا دوداغیندان آه ،قلبیندن آلووهرگاه
تن ـ یاری دونار دجله تن ـ یاری چاپاروولکان
زنجیره دوشن دجله زنجیر کیمی قیوریلمیش
ایوان مدائینی گؤرجک یئرایله یکسان
گؤز یاشلاری دیل آچسین ایوانا خطاب ائتسین
بیر کلمه جواب آلسین عاقلین سوراغی اوندان
باشلار اؤیوده ، هر آن دیش ـ دیش دیواری قصرین
صانکی دیل آچیب سؤیله ر تاریخینی هر دندان
سایقوشلارین آهیندان باش آغریمیز آرتازهئی
گؤز یاشی گلابیله ائت ،دردیمیزه درمان
هر بولبولی بیر بایقوش ،هر نغمه نی بیرنوحه
ایزلر بوجهان ایچره ،اولمابونا ،گل حیران
نیز عدل سرایی کن ، ظلم ایله خراب اولدوق
ظالملر اولان قصره ،گؤر نئیله یه جک دوران
صارسیتدی کیم افلاکه قالخان بئله ایوانی
ائتمیش می خدا حکمی ؟ یا چرخ فلک ویران
آعلار گؤزومه گولدون صوردون بو نه ماتمدیر
چوخ گولمه لی دیر ، بوردا ،هر آغلامایان انسان
نه رالی مدایینین ،کوفه قاریسیندان کم
نه حجره سی تندیردن ،ناقص توتولار بیر آن
کوفه یله مدایینی ، معناده ،برابر توت
تندیر قالا ، قلبینله ،گؤزدن ظلب ائت ، طوفان

بیر وقت بو ایوانین ،آستانه‌سینی اوزلر،
سالدیقلاری ، نقش ایله ، ائتمیشدی نگارستان
بوردا ،نوکر اولموشدور ، بابل شاهی،ایللرجه
بوقصره غلام اولموش ،بیروقت شه ترکستان
ائتمیش بورادان ،بیرگون ،شیر فلکه حمله
جرئتله ، او اصلان کی، یونموشلار ،اونوداشدان
ظن ائیله ،او ایامدور ،فکرائیله ،نظرسال گؤر،
درگاهدر همان درگاه ، میداندر ،همان میدان
سؤیله‌ر ،آیاغین برک باش‌گؤز یاشینی تؤک راحت
بیز تورپاق اولوب گئتدیک سن ده‌دیری تورپاقسان
آتدان یئره ان اؤز سؤرت ،تورپاغیناسئیرائیله
فیل پنجه‌سی آلتیندا ،شاه ماتاولوب نعمان
یوخ فیللری،نعمان تک ،تورپاغا سالان شاهلار
فیل کیمی گئجه ـ گوندوز اونلاری ازه‌ر دوران
تقدیره باخین ،بیروقت ،فیل عاجز ائدن شاهلار
شاه‌ماتدا ،قالیبدیرمات ،بیرفیل کیمی سرگردان
نوشیروانین قانین ،هرمز قافاسیندا باخ
ایچمیش بئله مست اولموش تورپاق دئدیگین عطشان
تاجیندا اونون بیر وقت ،واردیسا ، نصیحت‌لر،
مین لرجه ، نصیحت وار ،بینینده بوگون پنهان
کسرا ایله نارنجی ، پرویزیله ترخونو،
چوخدان اونودولموشلار ،تورپاقلا اولوب یکسان
دؤزدوردو ، قیزیل ترخون ،اؤز سفره‌سینه پرویز
سفره یزه‌نیب ،اولدو زرـ سبزه‌لی بیر بوستان
پرویز ،یوخا چیخمیشدیر ،اوندان داها ،سؤز آچما
گئت" کم ترکوا *" سؤیله زردن تره یوخ الان
صوردون هارا گئتمیشلر ،ابندی اوبؤیوک شاهلار
بیر حامله‌دیر تورپاق ،چوخ اودموش اوشاه‌خاقان
چوخ گئج دوغاجاق ،تورپاق قایدا بئله‌دیراصلا
تئز نطفه توتان کسلر ،دوغماز او قدر آسان

---

* قران آیه‌سی دیر : یه‌قدر بودنیایه‌گلن گئتدیلر .

مؤوو یئتیرن ،مئی دیر شیرینین اوره‌ک قانی
پرویز جسدیندیر ، اول کوپ‌کی، قویار دهقـــان
اودموش نه‌قدر بیلسن ظالملری بو تورپـاق
لکن یئنه ،دؤیماز بو آج- گؤز آدام اوُدماقدان
کؤرپه قانینی سؤرتر رخسارینا ، انلیک تک
بو دؤشو قارا کفتار ، آق قاشلی بو بی‌ایمـان
"خاقانی " بو درگاهدان سن دایما "عبرت‌آل
تا آلماق ایچون عبرت‌گلسین قاپینا خـاقـان
اوُمسا دا بوگون درویش ، شاهلار قاپیسیندان پای
درویشدن اومار بیر گون روزی،بونو بیل سلطان
عادت بئله‌دیر ،مکه تحفه وئره‌ر هر شهـــره
سن تحفه مدایین دن‌آل،قوی بزه‌نه شـــیروان
هرکس آپارار تسبیح چون" حمزه "گبلیندن دیر
تسبیح آل،او یئردن کی،تورپاغه دؤنوب سلمان
عبرتله بو دریایه باخ، دادلی سویوندان ایچ
اولماز کئچه‌سن عطشان ،بو شط کنارینـدان
کیم گلسه سفردن بیل ،بیر تحفـه وئره‌ر دوستا
قوی ارمغانین اولسون هر دوستونا بودســتان
باخ ،گؤر ،کی،بوشعر ایچره نه‌سحر یاراتمیشـدیر
عیسی کیمی بیر سرسم ،دیوانه‌ٔ حکمتـــدان

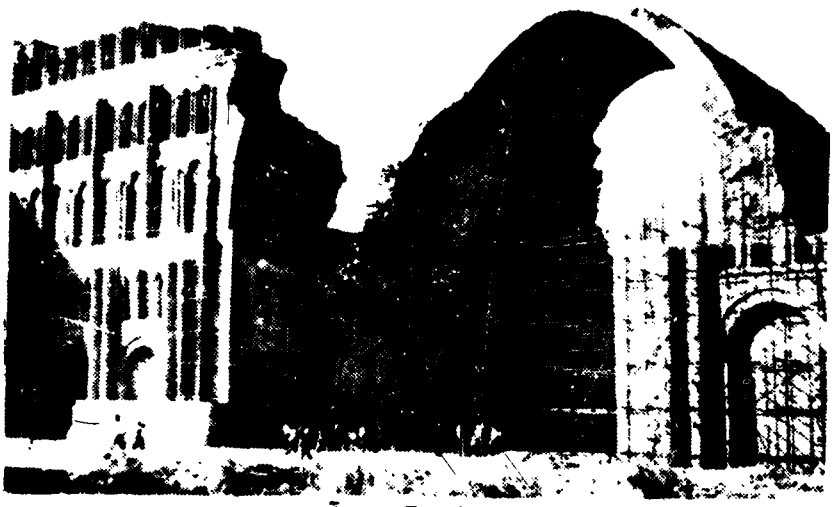

عبرتله باخ ، ای گؤزلوم ، بوعالمه گل بیرآن .
ایـوان مـدائینی آئینه عبـرت سان !

مهدی حسین (۱۹۶۵ ـ ۱۹۰۹) ـ مهدی حسین آذربایجان ادبیات تار یخینده گؤرکملی ناثر ،نمایشنامه‌نویس ،حکایه‌وروما‌ن یازان ومعاصر ادبی نائلیت‌لری تبلیغ ائدن قوتلی پوبلیسیست‌کیمی تانینمیشدیر .او ۱۹۰۹ دا قازاخ محالی‌نین شیخلی کندینده‌آنادان اولموش‌باباسی علی معلم‌و معارف‌کمیسری اولموشدور .ایلک تحصیلینی کندمکتبینده آلمیش صونرا باکی داتکنیکوم تحصیلینی تاماملامیشدیر .

مهدی‌حسین کیچیک یاشدان کومسومول تشکیلاتینا گیرمیش وتفلیسده چیخان "یئنی فکر" غزئتینده مقاله‌لریازمیشدیر ۱۹۲۷ ده ایلک حکایه سی"قویون قیرخینی" آدیله‌نشرائدیلدی و ۱۹۳۰ داحکایه‌لردن عبارت ایکی مجموعه‌سی چاپدان چیخدی (خاور وباهارصولاری) مهدی حسین ۱۹۳۰ـ ۱۹۲۶ ایللرینده تاریخ فاکولته‌سینده اوخوموش وماذون اولدوقدان صونرا آذربایجان پرولئتار یازیچیلاری جمعیتینه مسئول کاتب‌سئچیلمیشدیر . ۱۹۳۰ دا اونون بیر سیراحکایه‌لری و"ادبی دؤیوشلر"آدلی تنقیدی‌مقاله لرمجموعه‌سی و"داشقین "رومانی‌نشرائدیلدی.صونرا مهدی حسین مسکووایا گئدیب دولت سینماتوگرافی مؤسسه‌سی‌نین سناریو فاکولته‌سینه‌داخل اولدی وبوحادثه‌اونون نمایشنامه‌یازماق هوسینی آرتیردی.اولا "شهرت" آدلی پیئسینی یازدی صونرادا "نظامی"درامی‌اوزه‌رینده‌ایشله‌مگه‌باشلادی.

ایکینجی دنیا ساواشیندا آلولواجتماعی مقاله‌لر ،جبهه‌وآرخا حیاتینی وخلق لرین سارسیلماز (تزلزل ناپذیر) دوستلوغونوعکس‌ائتدیرن حکایه ،پوئست و پیئسلریازدی .

" وطن چیچه‌کلری "آدلی حکایه‌لرکتابی."فریاد" پوئستی محاربه دؤور واحوال روحیه‌سی‌نین بدیعی افاده‌سیدیر .الیاس افندیوفلابیرلیکده یازدیغی"انتظار" درامی محاربه‌موضوعوندا ایلک موفقیتلی نمایشنامه لردن بیری‌دیر .ادب‌آذربایجانین اوزاق ویاخین گئچمیشی‌نین قهرمانلاـ رینی،آزادلیق اوغروندا مبارزه‌نی قلمه‌آلاراق گؤرکملی تاریخی شخصیت لرین سیمالارینی ترسیم‌ائدیروا وخوجو وتاماشاچیلری اجدادیمیزین شهرـ تیله روحلاندیریردی . ۱۹۴۲ ده تاماملادیغی "نظامی" وبیر ایل صونرا یازدیغی "جوانشیر" نمایشنامه‌لری ادبیاتیمیزین قیمتلی اثرلریندندیر

دنیا ساواشیندان صونراکی ایللرمهدی حسین ین ان وئریملی (محصولدار) دؤورو اولموشدور .او ،رومان یازماغا خصوصی مئیل گؤستر

ـ میش ومعاصرفعله حباتیندان یازدیغی اثرلریله توتون شوروی اؤلکه‌لری مقیاسیندا شهرت قازانمیشدیر. "آبشرون" رومانی دولت مکافانینا (جایزه) لایق گؤرولور ومختلف دیللره ترجمه اولونوب گئنیش یاییلیر. صونرا همین موضوعدا "قارداشلار" رومانینی یازیر (۱۹۵۷) صونرا فعله‌لرین سوویت رژیمیندن اولکی حیات ومبارزه‌سیله مارا قلانیر ونهایت ایکی‌حصه دن عبارت "سحر" رومانینی یازیر. عمرونون صون ایللرینده "آلوو" نما ـ یشنامه‌سینی (۱۹۶۱) و "یئرآلتی چایلار دنیزه‌آخیر" (۵ ـ ۱۹۶۴) رومانینی یازیر.

مهدی حسین عینی زامانداً ادبی تنقیدیله مشغول اولموش ومعاصر ادبی حرکتلره دایرقیمتلی فکرلرسؤیله‌میشدیر. اونون ادبی ـ تنقیدی مقاله‌لری ۱۹۶۸ ده نشر اولونموش، "ادبیات وصنعت مسئله‌لری" آدلی کتابیندا توپلانمیشدیر. بوکتاب مؤلفین اؤز قلم‌یولداشلاریله مناسبتلرینی ویازیچیلارین نائیلیتلرینی بدیع شکلده گؤسته‌رمکده‌دیر.

مهدی حسین "آذربایجان" ژورنالی (مجله) نین رداکتوری وآذربایجان سوویت یازیچیلاری اتفاقی اداره‌هیئتی نین بیرینجی کاتبی وظیفه سینده چالیشمیش وادبیاتین انکشافینا وتبلیغینه خدمت ائتمیشدیر. مهدی جسین بوخدمتلرین سایه‌سینده خلق نماینده‌سی سئچیلمیش وخلق یازیچیسی فخری آدینا لایق گؤرولموش وبیرصیرا نشان ومدالار آلمیشدیر مهدی حسین ۱۹۶۵ ده اوره‌ک خسته‌لیگیندن غفلتا "وفات ائتمیشدیر.

مهدی حسین ین اثرلرینده اونون زامانلا انکشاف ائتدیگینی واثر لرینین داها اجتماعی واولقون (کامل) لاشدیغینی گؤروروک "سئوگیدن صونرا" حکایه‌سی (۱۹۲۷)، "کین" پوئستی (۱۹۳۵)، "داشقین" (۱۹۳۴)، "طرلان" (۱۹۴۰) و "سحر" (۱۹۵۳) رومانلارینی بیر ـ بیرلریله مقایسه ائدرسک بوانکشافین نه‌قدر بارز اولدوغونو گؤروروک "سئوگیدن صونرا" حکایه‌سی‌نین قهرمانی الیاس کاسب اولدوغو ایچون سئودیگی قیزلا ائولنه بیلمیروا ونون اؤزگه‌یه وئریله‌جگینی ائشیدنده ناکام‌عشقین وئردیگی المدن باش گؤتوروب جبهه‌یه گئده‌جگینی سؤیله‌ییر.

"کین" پوئستی‌نین قهرمانی لاچین ده الیاسی خاطرلادیر. لکن لاچین بیرآزداها اراده‌لی‌دیر وجتینلیک له‌ده اولسا سئوگیلیسی گلیازاقووشور لکن کنددن شهره گلن لاچینین نه‌حیاتیندانه‌ده شعوروندا جدی دگیشیک لیک گؤرونمور.

"داشقین" رومانتیسیزم‌دکی قهرمانلار و مبارزه صحنه‌لری مؤلفین شاهد اولدوغو حادثه‌لردن آلینمیشدیر. بو حادثه‌لر گرچی موسئوک لری بین آذربایجان اوزه‌رینه ماسقین (هجوم - شبخون) ائتمه‌لرله عمله گلمیش و کندلی‌لرایله قیزیل اوردوسون مبارزه‌لری و قهرمانلیقلارله قاباغی آلینمیشدیر.

"طرلان" (۱۹۴۰) رومانتیسیزم‌دکی حادثه‌لر ۱۹۳۰ دا باش وئرمیشدیر. مؤلف سوویت دؤورونده نایل اولونان اوچ نئی‌لیگه دقتیمیزی جلب ائتمیشدیر: کندمکتبی وخسته‌خانه وفردی مالکیتین سیخیشدیریلماسی، کولخوز اقتصادی‌نین یارادیلماسی. مهدی حسین بئی حیات قوروجولوغو یولوندا منورلرین خدمتینی داها دولغون عکس ائتدیرمیش و بو مقصدله کندمکتبی معلمی طرلانی اثرین قهرمانی سویه‌سینه قالدیرمیشدیر.

"سحر" رومانتیسیزم بایرامگئریده قالمیش بیرکندلی سویه‌سیندن انقلابچی فعله سویه‌سینه یوکسه‌لیر. بایرامین حیات یولو، اونون ایش وجؤره‌ک ایچون باکی‌یا گلیب صونرا کنده قابتماسی ظاهرا "کین" حکایه‌سینده‌کی لاچینین حیات یولونو خاطرلادیر. آنحاق لاچین داها جوخ فردی پلاندا تصویر ائدیلمیشدی. اوشهره گئده‌نده اساسا "اؤزونون عائله‌سی‌نین کئچمیشله (گذشته‌نی) ماراقلانیردی. بایرام ایسه شهره فردی نیت‌له گلسه‌ده بورادا اجتماعی وصنفی شعورو انکشاف ائدن بیرفعله کیمی یئتیشیر و اؤزعائله‌سی حقینده قایغیسی، اجتماعی نیتی قارشیسیندا ایکینجی درجه‌ده قالیر. او، کنده قایییدانda شهرده اؤگره‌ندیک لرینی کندلی‌لره اؤگره‌دیر و اونلاری یاندیرماغا چالیشیر. کندین آیدینلیمیش آد ملاری بایرامین شخصیتینده اؤز صنفینی مبارزه‌یه تشویق ائده‌ن بیرتشکیلاتچی گؤرورلرو، اونون تاپشیریغینی اجتماعی تاپشیریق کیمی جان - باشلا یئرینه یئتیریرلر. بورادا مؤلف کوتله‌وی فعله حرکاتینی خصوصا" کندمعیشتینی وبورادakی اجتماعی ضدیتلری وکندلی صورتلرینی صنعتکارلیقلا ترسیم ائتمیشدیر.

*** *** ***

علی آقا واحد - آذربایجان، ایران وترکستان اؤلکه‌لرینده غزل شاعری کیمی شهرت قازانمیش علی آقا محمدقلی اوغلو اسکندراوف (واحد) ۱۸۹۵ ده باکی‌نین یاخینلیغیندا ماساجیرکندینده آنادان اولموشدور.

اولحه ایکی ایل ملاخانه مکتبینده اوحوموش صونرا مکتبی بوراخمیش ونئچه ایل بقال وخراط شاگردی وصونرا دا بوابشین استادی اولموشدور.

علی‌آقا واحدکلاسیک مکتب تحصیلی آلمادیغی حالدا اوزمان باکی‌دا چیخان روزنامه ومجله‌لری اوحوموش واونلارین تاثیریله اوندا شعرهوسی اویانمیشدیر. او، مستقل اولاراق شعرا صولونو اوخویوب و ۱۹۱۴ ده ایلک شعرینی یازمیش و "اقبال" غزینی نشر ائتمیشدیر.

واحدین گنجلیگینده داها حوق غزل شاعرلری طرفیندن قورولان وادار ائدیلن شعرمجلسلری دایرا بدی. واحده بیرمدت باکی‌دا بئله رندانه شعر مجلسینه (عبدالخالق یوسفین ائوینده توپلانان شعرمجلسی) دوام ائتمیشدیر. بو مجلسده مشهدی آذر، عبدالخالق یوسف، آقا داداش منیری، عبدالخالق حسنی وصمد منصورکیمی زمانین ان گؤرکملی ماهرشاعرلری اشتراک ائدیردیلر. کلاسیک آذربایجان، ایران وتورک شعرینین اینجه‌لیک لرینه واقف اولان بوشعرزرگرلرینین فکرینه گؤره شعرین معناسی نه‌قدر معمالی اولوب نه‌قدر حتیی آنلاشیلسا، شاعرین هنری ده او قدرجوخ قیمتله‌ندیریلیردی. اونلار بوساحه‌ده هنرلرینی گؤسترمک ایچون بعضا "بیر- بیریله باربشیردیلار (مسابقه قویوردیلار). گنج (جوان) واحدده هردن بیر بئله باربشلارا گیریردی. گنج شاعرعلی آقا واحدلقی ده بومجلس ده استادی عبدالخالق یوسف طرفیندن وئریلمیشدیر.

واحدده غزل یازماغا شوق یارانماسیندا فضولینین چوخ‌بؤیوک تاثیری اولموشدور. اؤزو بوباره‌ده دئیرکی ۱۹۲۱ ده عزیرحاجی‌بیگوف طرفیندن آذربایجاندا تماشایا قویولان "لیلی ومجنون" اوپراسینا باخماسئیدیم واونو یاخشی درک ائتمه‌سئیدیم منده غزل یازماغا شوق یارانمازدی. من اوزامان باشا دوشدوم‌کی، بولوم‌بؤیوک فضولینین یارادیجیلیغینی درک ائتمک یولودور. حقیقتا" واحدده عشق ومحبت شاعری اولان فضولی یولونو تعقیب ائتمیش ومعاصرلری طرفیندن "فضولی یادگاری" لقبینی آلمیشدیر. بوندان باشقا واحدین غزل شاعری اولماسینا اونون گنجلیگینده اؤز وئره‌ن سیرعشق ماجراسی ده سبب اولموش دور. واحدباکی‌دا قالیجی بیر اؤزبگین قیزینا (زلفیه‌تکه) عاشق اولموش وبیرمدت اونون عشقیله یاشامیش واوندان آلدیغی الهاملا عاشقانه غزللریازمیشدیر. یازیلی‌کی بیرمدت صونرا زلفیه آتاسیله بیرلیکده سمرقنده کؤچور و

واحده ائولنمه امکانلارینی حاضرلادیقدان صونرا قیزایله ائوله نمک ایجون سمرقنده گئدیرلکن زلفیه آتاسی نین امریله واحد سمرقنده چاتمامیش نشانلانیر و واحدین الی بوشا چیخیر واؤزدئدیگینه گؤره (ایلک عشقی داشا دگیب سینیر) .

۱۹۰۵ ـ انقلابیندان صونرا آذربایجاندا چیخان غزئت و ژورناللارین تاثیریله واحد اجتماعی حیاتلا سیخ (برک)علاقه دار اولان ادبیاتا ، ساتیریک شعره مئیل ائتدی وچوخ گئچمه دن "طوطی "،" بابای امیر". " مزه لی" و"ملانصرالدین" (۱۹۲۵) صحیفه لرینده یازماغا باشلادی.

واحدین شوروی رژیمیندن قاباق ،مطبوعاتدا نشر ائدیلن شعرلرینده تمامیله حیاتا باغلیلیق ،وطنپرورلیک وزحمتکشلره درین رغبت گؤزه چارپیردی :

آهیم‌شوری یئتسه نولورعرش برینه * صبرائتمک اولورموووطنین دردسربنه
بیلمزوطنین قدرینی‌اول کس کی‌دنی دیر
صراف تانیر گوهری، یئتحک نظرینه
*
اوره گیمده اوقدرسئوگی‌واریمدیروطنه
نئجه کی عاشق اولوب بلبل شیدا حمنه

۱۹۱۵ ده‌چیخان "بابای امیر" مجله‌سینده "گلدی بابای امیر"آدلی ساتیریک غزلی درج‌ائدیلمیش اوندان صونرا بوطنزمحله ایله همکارلیغینا ادامه وئرمیش وهمان ایل طوطی ساتیریک ژورنالیندا " رؤیادگیل"آدلی شعری درج ائدیلمیشدیر .بورادا بوشعرین نمونه ابحون ابکی‌بندینی درج ائدیریک :

طوطی یاز بوسؤزو خلقه ائله‌اعلان من اؤلوم
هامی بیلسین ، آییلیب داخی مسلمان من اؤلوم

جمله‌سی علم‌ایله اصلاح ائیله‌یب ایرادینی
شوقیله مکتبه قویموش‌هامی‌اؤز اولادینی
جهد ائدیرلر وطنین دفع ائده‌لر جلادینی
هره بیرنوعیله‌خدمتده چیخارمیش‌آدینی
طوطی یاز بوسؤزو ،خلقه ائله اعلان من اؤلوم
هامی بیلسین،آییلیب داخی مسلمان من اؤلوم
*
گؤرمه‌سین بیرده مسلمانداً دیلنسین فقرا

هرنه گؤرسن ، گؤره جکسن عقلا و فضلا
هامی تصدیق ائده جک هرنه بویورسا علما
یئنی مکتب وطن اولادینا ائتمیش ده بنا
طوطی یازبوسؤزو ،خلقه ائله اعلان من اؤلوم
هامی بیلسین آییلیب داخی مسلمان من اؤلوم
.....

۱۹۱۶ دا "طمعین نتیجه سی" آدیندا ایلک منظوم کتابچا سی چیخمیشدیر بوکتابچادا اوشاقلارا ایچون حکایه لر" حکایت ملا و اؤکوز ،نصیحت آدم وهوا" منظوم شکیلده یازیلمیش ومؤلف اوشاقلاردا طمعه قارشی نفرت حسی اویاتماغا چالیشمیشدیر.

واحد شوروی حاکمیتی دؤورونده یارادیجیلیغینی انکشاف ائتدیرمگه،دیل واسلوب جهتیندن ده ممکن اولدوغوقدر معاصرله شدیرمگه چالیشاراق، "شرق قادینی"، "کومونیست" وسایر غزئت ومجموعه لرده مؤثر طنز وسایرشعرلرچاپ ائتدیرمیش و" تنقید ـ تبلیغ" تئاترینداکی فعال صورتده مشهورسیاسی ـ اجتماعی وتنقیدی مضمونلومیخانالاریایله* اشتراک ائدیب گئنیش رغبت قازانمیشدیر.

۱۹۳۸ ده" ملاخانه" و۱۹۳۹ دا" غزللر" آدلی کتابلاری نشرائدیلدی ایکینجی دنیاحربینده وطن حقینده شعرلریله برابرآلمان فاشیست لرینی افشاء ائدن طنزلریازمیش و۱۹۴۳ ده اونا اینجه صنعت خادمی فخری آدی وئریلمیشدیر.

واحدین اساس شهرتی غزل شاعری اولماغیندادیر .واحدین غزللری دفعه لرچاپ اولموش وبعضیلرینه ماهینیلار بسته له نمیش وخوانانده لر طرفیندن اوخونموش واییندی ده اوخونماقدادیر .ایراندا ۴۰ ایلدن بریتورکی دیلینده اوخویوب یازماق قدغن اولدوغوحالده طهران رادیوسوندا واحدین غزللری مصطفی پایان طرفیندن اوخونموش واییندی ده سیرچوخ آذری خوانانده لری اونون غزللرینی ازبراوخورلار .واحدین غزللرینی آغیزلارا سالان و دیلدن دیله و ائلدن ـ ائله گزدیرن باشلیجا سببلربونلاردیر: اولا" اونون دیلی ساده وصمیمی وآیدین دیر .اوفضولی نین دئدیگی سبکده

* ـ مجلسلر وچایخانا وتویلاردا بداهتا "سؤیله نیلمیش وضعیّته اویقون طنز وخوشمزه لیک مضمونلودؤورد مصراعلیق شعرلردیر.

(اوخوماقدا ویازماقدا آسان)یازماغا چالیشمیش وبونادا موفق او ـ لموشدور .اونون غزللری کلاسیک غزل خصوصیت لرینه رعایت ائتدیگی حالدا ساده ،آسان آنلاشیلان ،یاخشی یادّاقالان وخلق دانیشیق دیلینه وافاده طرزینه یاخین یازیلمیشدیر .

هرکسین دهرده سن تک گؤزه لیم دلبری وار
خوش اونون حالینه دنیاده نه درد ـ سری وار
قورخورام ،نازیله چوخ باخما ،یامان گؤزچوخدور
هرگؤرن سؤیله ییرحسرتله : عجب گؤزلری وار
دوشون اؤز قدرینی آلداتمایا بیگانه سنی
اللی یئردن گؤزه لیم ،گؤزلرینه مشتری وار

بومصراعلاردا کی افاده طرزی دانیشیق دیلی قدرجانلی ،طبیعی وعین زمان دا بدیعی تاثیره مالکدیر .واحدغزللریندن بؤیوک بیراکثریتینی بداحتا " حال ووضعیته مناسب شکیلده یازمیشدیر .اونون غزللریندن باشقا بیر خصوصیتی ده اونلارین چوخوندا لطیفه ،ظرافت مئیلی اولماسیدیر .کلاسیک ادبیاتدا واونوتقلیدائدنلرده اکثریتله غزللرده بیوفا لیقدان ویارین جفاسیندان شکایت ،مایوسلوق وترک دنیا روحوگؤرولمکده دیر .لکن واحدین غزللریندن چوخوندا شنلیک ،نیکبین لیک ومزه لی روحو حس ائدیلیر :

واحدین قلبینی اینجیتمه سینار شاعر دیر
جاندان آرتیق سنی ای غنچه دهان ایسته ییرم

*

عشق زنجیرینه واحد ده گرفتار اولدی
آزدی گویا بیری ده آرتدی بودیوانه لرین

*

واحدا فرصت ایکن هرنه ایشین وارگئجه گؤر
سحرین فکرینی قیللیق سحر انشاء الله

*

گؤزه لیم ،ائل دویارآخر ،منه آزقاش گؤزائله
بیرده آلدانمارام ،اؤلسم ده وفاسیز گؤزه له

*

گؤزه ل حیاتینی واحدفنا یه صرف ائتمه * سنی زمانه یئتیرمزدوباره بیردنه سن

واحدین غزللرینده اکثرکلاسیک غزللرین خلافینه ،معین درجه ده زمانه میزین علامتلری عکس ائدیلمیشدیر .واحدبیرچوخ غزللرینی فضولی نین غزللرینده ن الهام آلاراق یازمیشدیر .واحدکلاسیک ادبی میراثیمیزدان ائتدیگی

ترجمه‌لرله‌ده‌آذربایجان ادبیاتی زنگین له‌شدیرمگه‌حاللشمیشدیر .او ، خاقانی،نظامی وفضولی دن غزل شکلینده‌ترجمه‌لرائتمیشدیر .

واحد۱۹۶۵ ده‌باکی داوفات ائتمیش وآحی اؤلومیله‌آذربایجان حلقینی، هله اونو تانییب ،غزللریله آشنا اولانلاری ماتمه‌سؤروموشدور .معاصر شاعرلریمیزدن غ .بیگدلی باکی‌دایکن اونون حیازه‌سی‌نین باشی‌اوستونده اونون حقینده (واحدی دخمه‌ده یاتمیش گؤردوم * گنجی وبرابه‌ده‌یاتمیش گؤردوم*) بیتیله باشلانان غزلینی سؤیله‌میش .ابراندا داساوالان همان گون باکی رادیوسیندان آلدیغی خبرین تاثیرینده (یازیچی صولدی ائلیمین گوللری واحد * مایوس اولاراق آغلادی بولبول لری واحد) مطلعلی شعرینی یازمیشدیر .واحدین سئچیلمیش اثرلری ایکی‌جلددده آذربایجان دولت نشریاتی طرفیندن ۱۹۷۵ ده‌باکی دانشرائدیلمیشدیر .ابرهٔ داشعرلرینین مهم‌قسمی کلیات واحدآدیله علی تبریزی طرفیندن توپلانیب چاپ اولموشدور .ایندی نمونه‌اوچون واحدین غزللریندن بئشینی درج ائدیریک :

بلبلون ناله‌ی جانسوزونا باعث‌گول ایمیش
گوله‌ده عاشق سرگشته‌اولان بلبل ایمیش

من دئییردیم‌کی،اومه ،مهروفا صاحبی‌دیر
دئمه‌بس مهروفادن او ،اؤزی غافل ایمیش

داشا تاثیرائله‌دی آهیم اودلیه یاندی
بیراثرائتمه‌دی اول شوخه‌نه‌آهن دل ایمیش

پیرمیخانه سؤزون شیخ قبول ائله‌دی دؤن **
آدم اولادی دیر حقاکی هله قابل ایمیش

یوخدور عاشق دئدی،اول مه ،مه‌سندن غیری
گیزلی مندن ،دئمه ،بیگانه‌لره مایل ایمیش

عشقه دل وئرمز ایدیم‌یارغمین بیلسئیدیم
نه‌بیلیم عشقدن عشاقه بلا حاصل ایمیش

" واحدا " مشکل ایشه خلقده صبراولسا اگر
اؤلوُ تدریج ایله‌آسان هرایش مشکل ایمیش

* – بوغزل وارلیق مجله‌سی‌نین آلتنجی‌سایی‌سیندا چاپ اولموشدور .** دونن.

قارا زولفون اومه رخساره‌ای گول سایه‌بان ائتمه
هلالی ،ظلمت شب ده‌بولود ایچره نهان ائتمه
لبیندن دیشله‌دیم قان ائیله‌دیم‌صانکی‌خطا ائتدیم
آماندیر سن داها گل تؤکمه‌قانیم‌قانه‌قان‌ائتمه
او گول رویوندا‌کی خال سیه‌دن احتیاط ائیله
بهشتین باغینا‌هندونی گؤزله باغبان ائتمه
غمیندن تنگه‌گلدیم سرو بویلوم بؤیله نازاولماز
ترحّم ائیله کویوندا گؤزوم یاشین روان‌ائتمه
رقیبین باشقادیر کویوندا گزمکدن تمناسی
اینانما سئوگیلیم نامحرمی محرم گمان‌ائتمه
اؤزون " واحد "مقصرسن سنه‌جانان نه‌جورائتسه
کؤنول وئرمه گؤزه‌للر زلفینه‌آه‌وفغان ائتمه

*** *** ***

کؤنلوم‌گینه‌بلبل کیمی‌شیدای وطندیر
محنون ائده‌ن عاشقلری لیلای وطندیر
یوزلرله گؤزه‌ل عاشقی اولسام‌دامن،اما
قلبیم گینه‌ده عاشق ـ سودای وطندیر
دنیایه گؤزه‌للیک وئره‌ن ، البته ،گونشدیر
اوندان دا گؤزه‌ل خلقه تجلّای وطندیر
قویماز بو مقدس یئره بیگانه توخونسون
هرکس‌کی، صداقتلی‌دیر، ابنای وطندیر
تعریف بهشت ائیله‌مه‌سین خلقیمه‌هئچ کس
جنت ده ، بهشت ده ،بیزه صحرای‌وطندیر
" واحد" ائله ظن ائیله کی،من یوسف‌عصرم
معشوقه منه‌عشق زلیخای وطندیر

*** *** ***

سئوگیلیم عشق اولماسا‌وارلیق بوتون افسانه‌دیر
عشقدن محروم‌اولان انسانلیغا‌بیگانه‌دیر
سئوگی دیر، یالنیز محبت‌دیر حیاتین جوهری
بیر کؤنول کیم عشق ذوقون دویماسا‌غمخانه‌دیر

من اسیرعشقیم اؤز خلقیمین اؤز یوردومون
سئومه‌ین اؤز خلقینی،اؤز یوردونو دیوانه‌دیر
قوی وطن دائم‌ایشیقلانسین گؤزه‌ل بیرشمع تک
کؤنلوم اول شمعین ضیاء سین سئیرائدپروانه‌دیر
نازنین رعنا گؤزه‌للردیرباخیرسان هریانسا
بس بوتورپاق ایندی بیرجنت دگیل آیسا نه‌دیر
اؤلکه‌میزده گؤرنه‌لروا رباشقا بیرعالمده‌یک
هرچیچه‌ک بیرنازنین،هرغنچه‌بیر جانانه‌دیر
"واحد"م من سئوگیلیم‌مندن خیانت‌گؤرمه‌سن
شاعرم،عشقیم ده اؤز قلبیم‌کیمی‌مردانه‌دیر

+=+=+=+=+=+=+=+=+=+=+=+

آهسته بولبولوم اوخو دیلدار اویانماسین *
نازایله‌یاتمیش او،گول بیخار اویانماسین
صبحون زمانی دردی جوشار بینوالارین
گیزلینده ناله چک ،او جفاکارا اویانماسین
یوخدورغمیم اویانسا او گول آرزوم بودور
یانسین رقیبیم‌اودلارا ،اغیار اویانماسین
ای ماهپاره‌لر بوگئجه یار گلمه‌یب
سؤنسون فلکده ثابت وسیار اویانماسین
جشمینده فتنه‌لریاتوب اوگولون،احتیاط ائدین
ممکن دگیل کی، مست خطاکارا اویانماسین
"واحد " دئییرلر ایندی ده‌میخانه‌لرده‌دیر،
اؤز توبه‌سین کی ائیله‌دی‌انکار ،اویانماسین

+=+=+=+=+=+=+=+=+=+=+=+

---

* ـ بئله‌نظره‌گلیرکی بوغزلی بویوک تورک شاعری یحیی‌کمالین (آهسته چک کوره‌ک لری مهتاب اویانماسین * بیرعالم خیالادالان آب اویانماسین) مطلع لی غزلیندن الهام آلاراق یازمیشدیر.

معاصر دؤوره ده ادبیّات

معاصر دؤوره ده ادبیات (۵۳ – ۱۹۴۵) محاربه دن صوراکی اللرده شوروی خلقلری جزب کمونیست رهبرلیگی اله ، محاربه نین ووردوغو زیانلاری آرادان قالدیرماق ،صانایع ، کندالیقصادیاتی، علم وتکنیک ساحه سینده بئینی – بئینی یاغلیقلار الده ائتمک اوچون جدی تدبیرلره باش ووردی ۰

بودؤوره ده شوروی اتفاقینین بین الملل نفوذی آرتیر ، ودیانا صلح ودموکراسی اوغروندا مبارزه گئنیشلنیردی ۰ بئله بیرشرائط ده شوروی ادبیاتی نین وظیفه لری آرتیر وبؤیوک اهمیت کسب ائدیردی ۰ ادبیات ، محاربه دؤورونون قهرمانلارینی ،صوراکی اللرده حلقین فداکار امگینی بدبعی ایرلرده گؤسترمه لی، آدامларی سووئت وطن – پرورلیگی ،بیرولئتار بین المللچیلیگی معکوره ده بریه ائتمه لی امپریالیزمی افشاء وصلح اوغروندا مبارزه یی داها گئنیشلندیرمه لی– ایدی ۰

بووظیفه لری بئرینه گتیرمک اوچون یارتیا مرکزی کمیته سی ایکی قرار قبول ائتمیشدیر ه بوقرارلاراگؤره سوروی ادبیاتی ومطبوعاتیندا ایدئیاسیزلیق وغیرسیاسیلیک کیمی حاللارا بئر وئریلمه مه لی ، ادبیات ، سوروی خلقینی دوزگون تربیه ائتمک ،جیدیلیک دن،وورحماتان و اؤزابشیمه اینانان گنجلرینی یئتیشدیرمک ساحه سینده یارتیا وحؤکومه یاخیندان یاردیم ائتمه لیدیر ۰

شعر :محاربه دن صوراکی ایللرده بیرصرا ، ده گرلی شعرلر یازیلدی۰ صمد ووروغونون" زنجیرسیز آرزولاری" ،"زامانین یاراقداری" " معان " "آی گون" ، رسول رضانین" لیلیم " بوئمالاری ، سلیمان رستمین"ایکی

ساحل" ،محمدراحیمین "لنینگراد گؤیلریندە" اثرلری ، ا ـ جمیلین، عثمان ساری وللی‌بین، م ـ دلبازی‌نین‌نگار رفیع‌بیگلی‌نین،ب وهاب ـ زادە‌بین ، سالاش‌آذرا وغلونون، وباشقالارینین لیریک شعرلری ، نو دؤورون‌اهمیتلی ادبی محصوللاری دیر ٥

بوشعرلردە امک موضوعومرکزی بئر توتورە عثمان ساری‌وللی‌نین "تقویمین صون ورقی" ،"من سنی سئجدیم‌کی ٥٥٥" ،ا ـ جمیلین" تمل داشلاری" ،"مینگه‌جئویر اولدوزلاری" ،سالاش‌آذرا وغلونون" مینگه چئویر" شعرلرینده نونموش‌صمدوورغونون"مغان" منظومه‌سینه‌دک بیر چوخ لیریک وائپیک اثرلردە امک ، یئنی شهر وکندلرین والکتریک ایستگاه‌لاریندن قورولماسی ، امک آداملاری‌نین قهرمانلیغی تصویر اولونور ٥

وطن آبادلاشماسی وگؤزل لشمه‌سی موضوعو بوتون دنیانین ده‌گیشمه‌سی وحلقلرین آزادا ولماسی فکریله‌بیرلشیرە شاعرلرین وطن پرورلیک وانسان پرورلیک دویغولاری بین‌الملل مقیاسدا سسله‌نیرو دنیا زحمتکشلری‌نین ظلم ، محاربه ومستملکه‌چیلیک سیاستی علیهنه مبارزه سینه قوشولور ٥

نثر :محاربه‌دن صونراکی ایللرده یازیچیلار بیرصیرا رومان : (ابوالحسن "دوستلوق قالاسی" ، م ٥ س اوردوبادی" قیلینج" ،میرزه ابراهیموف" گله‌حک‌گون " علی ولی‌اوف "چیچکلیک" ثابت‌رحمان " نینا ") یازدیلار ٥ میرجلال ،صادق وباشقالاری بیرچوخ حکایه‌لر نشر ائتدیلر ٥ بواثرلرین بعضی‌لرینده (دوستلوق قالاسی واوزاق ساحل لرده) بؤیوک وطن محاربه‌سی موضوعو دوام ائتمیشدیر ٥

ای ٥ قاسم‌اوف و ح ٥ سیدنیگلی‌نین(اوزاق ساحللرده) (١٩٥٣) پووستنده سووئت اتفاقی‌قهرمانی مهدی حسین زادە‌نین محاربه زمانی گؤستردیگی رشادتدن ،آلمانلارا قارشی مبارزه‌ده بؤیوک فداکارلیق وقهرمانلیغیندان بحث ائدیلمیشدیر ٥ مختلف ملتلردن‌عبارت اولان پارتیزانلار آراسیندا **میخائیلوف** آدیله مشهور اولان مهدی وطن پرور سووئت گنجلریندن دیر ٥ پووئست‌ده اونون یوکسک فضیلت

وخصوصیتلری تصویر ائدیلمیشدیر ٥
ابوالحسین یازدیعی "دوستلوق قالاسی" رومانیندا آذربایجان دؤیوشچولرینین محاربه‌ده برکیمه‌سی وغلبه اوغروندا مبارزه‌لری، اساس یئر توتور ٥ دؤورد جلددن عبارت اولان "دوستلوق قالاسی" رومانیندا آذربایجان خلقینین آرخاداکی فداکار ایگیت‌دن،جبهه ایله‌آرخانین ارتباطیندان ،معنوی بیرلیک دن بحث اولونور ٥
رومان، **سئوا سدوپول** مدافعه‌سی اساس توتولاراق یازیلمیش ودشمنه قارشی سارسیلماز قالا اولان شوروی خلقلرینین بیرلیگی وبین ـ الملل چیلیک مفکوره‌سی مدافعه ائدیلمیشدیر ٥
دراماتورگیا : محاربه‌دن صونرا، انور محمدخانلی‌نین"شرقین‌سحری" نمایشنامه‌سی مهم یئر توتور ٥ آذربایجاندا، شوروی حاکمیتی اوغروندا مبارزه‌نین‌قیزغین دؤرونو (۲۰ـ ۱۹۱۹) تصویر ائده‌ن بو اثرده ملتچی منورلری، ونفت صاحبکارلاری افشاء و باکو فعله‌لری نین سوسیالیست انقلابینا کؤمگی وکیروفون انقلابی فعالیت‌لری تصویر ائدیلمیشدیر ٥
محاربه‌دن صونرا، قوروجولوق ایشلری(نفت صنایعی وکولخوز) ای، قاسموفون" خزراوزه‌رینده شفق" ای، افندیوفون" ایشیقلی یوللار" " باهار صولاری " ، س ٥ رحمانین" آیدینلیق "وباشقا اثرلرده اؤز عکسینی تاپمیشدیر ٥
ادبی تنقید ٥ بدیعی ادبیاتین انکشافیندا ادبی تنقیدین رولو بؤیوکدور ٥ ادبی تنقید ،مارکسیزم ـ لنینیسم انقلابی نظریه‌سینه و حزبین ادبیات ساحه‌سینده‌کی سیاستینه دایانا راق ادبیاتین رئئل تصویر اولونماسینا، بدیعی یارادیجیلیعین حیاتلا، دؤورون اساس مسئله‌لریله یاخیندان باغلی اولماسینا فکروئریر ٥ ادبی تنقید بدیعی اثرلرین کاملیگینه ،صنعتکارلیقلا یازیلماسینا ،آیدین وگؤزل دیله‌چیخماسینا کؤمک ائدیر ٥
ادبی تنقیدساحه‌سینده اوزون ایللردن بری محمدعارف، وم ٥ جعفروف منتظم ووئریملی فعالیت گوستریب ،بیرصیرا مقاله‌لروکتابلاریازمیشلار ٥

محمدعارف داداش زاده نیرچوخ ادبی مسئله لروگؤرکملی یازیچیلارین یارادیجیلیقبنا عائدمقاله لریازمیش ،"ج - حبارلی نین یارادیجی - لیق یولو" ،"صمدوورغون درامانورگیاسی "آدلی مونوگرافی نشر ائتمیشدیر ه محمدجعفرجعفراوف کلاسیک ادبیاتا حصرائتدیگی اثرلرله برابر ،معاصرآذربایجان ادبیاتی حقینده علمی - تنقیدی اثرلر یازمیشدیر ه اونون "حسین جاوید" ، "آذربایجان ادبیاتیندا روماتیزم آدلی موضوگرافی لری چوخ جالب دیر ه

ادبیات ۷۰ - ۱۹۵۴ اینجی ایللرده

ه بودؤورده سوسیالیزم ایله کاپیتالیزم آراسیندا کی مبارزه دنیا أولچوسونده (مقیاسیندا) چوخ کسگین لشمیش ،وسووئت ای ه ک ه پ نین ۲۲ نجی قورولتاییندا (۱) ، قبول اولونان پارتیا پروگرامیندا ادبیات واینجه صنعتین یوکسه لن رولو قیدا ولموشدو ه پروگرام دا ، بئله گؤستریلیر :

" ادبیات واینجه صنعتین انکشافیندا باشلیجا خط ،حلقین حیاتی ایله ارتباطی محکملندیرمک سوسیالیست حیاتی نین زنگینلیگینی ، و مختلف لیگینی ،دوغرو ویوکسک بدیعی لیکله عکس ائتدیرمکدن ،یئنی اصیل کومونیست صنعتلرین الها ملاوپارلاق صورتده تصویر ائتمکدن ، جمعیتین ایره لیله بیشیمه مانع اولان نه وارسا ،ها میسینی افشاء ائتمک دن عبارتدیر ه"

۱۹۵۴ ون صون آیینداکی ۲۰ ایل فاصله دن صونرا مسکودا شوروی یازیچیلاری نین عموم اتفاق قورولتایی آچیلدی ه ایگیرمی ایللیک ادبی فعالیته بکون ووران (توپلوحالداگؤزدن کئچیره ن) قورولتایدا بیرصیرا معروضه لر (گزارشلر) وئریلدی ه اوجمله دن صمدوورغون "سووئت پوئزیاسی حقینده" چیخیش ائتدی ه قورولتایدا شوروی ادبیاتی نین نائلیتلری ،گوستریلدی وقارشی دا دوران وظیفه لر مذاکره اولوندو ه

(حزب کومونیست ۱۹۵۶ دا چاغیریلان ایگیرمی نجی قورولتایی استالینین شخصیتینه پرستش قالیقلارینی (۲) آرادان قالدیرماق ایچون جدی تدبیرلر آلدی ه معلوم اولدوغوکیمی ،استالینین شخصیتینه پرستش نتیجه سینده یازیچیلارین حیات حقیقیتینی جسارتله

---

۱ - کنگره ۲ - بقایا

آچیب گؤسترمه سینه گنیش امکان وئرلمه دی ۰ بونا گؤره ده بعضی ادبیلرده ، حیات سیرطرفلی نصویرا ولونور ،وارلیخلارحیسیلسکلرین اوسونده کئچیر ،ائتی جمعیت اوغروندا مبارزه یی یوکسک وآسان بیرشئی کیمی نصویر ائدیردیلر ۰ بدیعی ادبیاتدا " کونکلیک سیزلیک" ۱ آدلانان نقصان عملهگلمیشدی ۰

سووئت ای ۰ ک ۰ پ ۰ ین انگیرمینجی فورولتایی شخصیته پرستش نتیجه لرینی آرادان قالدیرماقلا ،یارادیجیلارین سارادیجیلیق امکانلارینی گنیشلندیردی" ۰ (۲)

شخصیته پرستش رمانی ،گناهسیز اولاراق محو ائدیلمیش سیرصیراگؤرکملی یازیچیلارا سرائت وئرلدی واسرلری جاب اولماغا باشلادی ۰ (۳)

آذربایجان سووئت ادبیاتی معاصر دؤورده مضمون وشکل رنگارنگلیگی، اجتماعی حیاتلامحکم باغلیلیغی وهومانیزم (انسان پرور)فکرلرین قوتلنمه سیله فرقلهنیر ۰ بو ادبیاتین اساس موضوعلاریندن کومونیست امگی ،خلقین قهرمان کئچمیشی ،بونون دنیاصلح ودموکراسی نین مدافعه سی تشکیل ائدیر ۰

شعر

شعر ۰ معاصر دؤورون شعرینده زمانه میزین آدامیلاری نین داخلی عالمینه ومعنوی زنگینلیگینه دقت آرتمیشدیر ۰ بؤیوک شاعرلرین بیرچوخ شعرلرینده انسان مسئله لری و اونون گؤزل آرزولاری ، دوشونجه لری مرکزی یئر توتور ۰ بیرصیرا ، لیریک ـ اپیک اثرلرده شاعرلرکئچمیشدن ومعاصر حیاتدان آلدیقلاری موضوعلاری عمومی لشدیرمه یولوایله حاتلاندیریر ،بعضاً بدیعی صورتین حقیقی سیماسینی ترسیم ائتمگه (م ـ راحمین سایات نووا منظومه سی) ،بعضاده قهرمان حقینده اؤز تانرواتباعلارینی افاده ائتمگه چالیشمیشلار ۰ (نبی خضری نین "گوشین ناجیسی" اثری وبالاش آذراوغلونون" ائله اوغول ایسته ـ یئروطن" شعری کیمی)

---

۱ ـ کشمکش سیزلیک ۲ ـ ۳ ـ ادبیات (۱۰) م ـ عارف وپ خلیلاوف : معارف نشریاتی ۰ باکی ۱۹۷۲

ائله اوغول ایسته‌ییروطن
دیشیله‌زنجیری قیرابیلسین ،
سونگوقاباغیندا
سینه‌سیله دورابیلسین
بیرالی اصفهان دااولسون ،
بیری مهابادا
ئجه گؤرکمده
ئجه آددا
ملتی توپلایابیلسین
بیربایراق آلتیندا (۱)

معاصرشعرین موضوع‌رنگارنگ لیگی،شکل‌مختلف لیگیه سبب اولموش و شاعرلرکلاسیک شعرشکیللریله برابر ،یئنی فورمالارآختارمیشلار ه‌یئنی فورمالاری، مختلف مضمونلاری داهایاخشی افاده‌ائدیب ،اوخوجولاربن ائستهٔ تیک ذوقونو داهاچوخ تأمین وتتمین (راضی سالماق) ائتمک ایچون ایشلتمیشلر ه

نثر -

معاصردؤورده‌نثرده ، چوخ سرعتله‌انکشاف ائتدی لاکن نثرده مطلبی اوزالتماق کیمی بعضی نقصانلارتمامیله اورتادان قالدیریلمامیشدیر ه

نثرآثرلرینین بیرقسمی انقلابی کئچمیشه ، آذربایجاندا شوروی حاکمیّتی‌نی قورماق ومحکملندیرمک ایچون گئدن مبارزه‌لره‌حصر ائدیلمیشدیره (غلمان ابلکی‌نین (موسایوفون) " شمال کولگی " علی ولیوفون" بوداغین خاطره‌لری" رومانلاری‌کیمی)

محاربه‌دؤورونون‌حادثه‌لری هله‌ده‌یازیچیلارین انرلرینده عکس ائتدیریلمیشدیر (س ،ولی‌اوفون "مباحثه‌لی شهر" ، قدیرزاده‌نین "بورادا ،ایسان یاشامیشدیر" ،ج ،عباس‌زاده‌نین" اودرس‌اوتانمندا و" گنرال " انرلرینده شوروی آدامларının وطن پرورلیگینه‌خصوصی یئر وئریلمیشدیره

دراماتورگیا ه

نمایشنامه‌یازیلار ،موضوع رنگارنگ لیگیله برابر صنعتکارلیق باخیمیندا‌دا معین موفقیّتلرالده ائتمیشلره ایشچی-

لرین چتین امگی،خصوصاً فنجیلرین حیاتی،ای.قاسموف وح ه سبدیگلی نین "دنیزجسورلاری سئویر" (۱۹۵۴)، ج ه محسون بگ اوفون"ائلیچ وحتاسی" (۱۹۵۳)وای ه قاسموفون" انسان مسکن صالیر"(۱۹۶۴)نمایشنامه لرینده آیدین شکیلده ترسم ائدیلمیشدیر ه بو اثرلرده آدامларین یالنیزایشی دگیل،معنوی عالمی، اجتماعی گؤروش وآرزولاریدا تصویر ائدیلمیشدیر ه انور ه محمدخانلی‌نین" شروان گؤزه‌لی" (۱۹۵۷)،ثابت ه رحمانین علی قلی ائوله‌نیر" (۱۹۶۱)و"یالان" (۱۹۶۵) کومئدی لرینده بدخنس وناهل آدامларین پیس عملاری وبقصانلاری گولوش هدفینه چئویریلیر ه

"شیروان گؤزه‌لی" کومئدی سیده علمی‌موضوعلارعوضیه اهمیت سیز-مسئله‌لرله مشغول اولان عملی‌ایشلرده‌طرفسیز اولمایان پرنسیپ سیزعالم لر، تنقیدا ولونورلار ه معاصردؤوروش نمایشنامه لرینده قهرمانلیق موتیولریندن چوخ، معیشت ، اخلاق موتیولربه یئر وئریلمیشدیر ه الیاس ه افندیوفون" سن همیشه مندیم‌سن" (۱۹۶۴)،"اودا بیلمه‌ر ه‌م" ۱۹۶۸ و" محوا ولموش گونده‌لیکلر" (۱) (۱۹۶۹)، قربانوفون"سسیز" (۱۹۶۷)، و بختیاروها نزاده‌نین"ائکینجی‌سس" (۱۹۶۹) نمایشنامه‌لری فکروندیعی خصوصیّتلری اعتباریله‌یئر- یئرینه یاخین اولوب ،اونلاردا ، معنوی گؤزللیک ، انسانین داخلی عالمی‌نین تمیزلیگی وصافلیعی ترنّم اولونور ه قاراقوّه‌لر وچیرکین احتراصلاره‌قدرتهلکه‌لی اولسادا ، - انسان اؤزمعنویّاتیله اونلارا غالب گلیر ه

"سوسیالیست رئالیزمی‌اساسیندا انکشاف ائدیب قوّتله‌نن چوخ ملّتلی شوروی ادبیّاتی نؤیوک تربیه‌وی تأثیرقدرتینه مالک دیر ه بو ادبیات امپریالیزمه‌قارشی آردیجیل مبارزه‌آپاریر ه دنیا صلحون فورونماسینا وخلقلر دوستلوغونون محکملنمه‌سینه خدمت ائدیر" ه(۲)

رسول رضا ه رسول رضا ،سوروی آذربایجانی‌نین گؤرکملی شاعرلریندن دیر ه اونون شعرلری‌نین موضوعونو معاصرحیات ،شوروی جامعه‌سینین نائلیّتلری ،ملّی کیفیتلر، بشری مضمون وبین الملل موتیولرتشکیل ائتمکده‌دیر ه"رسول ابراهیم‌اوغلو رضایوف ۱۹۱۰ دا ،"گؤی چای"دا آنادان اولموشدور ه ایلک و اورتانحصیلینی گؤی چایدا آلدیقدان صونرا ،

---

۱ - تقویملر ه ۲- ادبیات(۱۰)م ه عارف وخلیلوف معارف نشریاتی۱۹۷۲ باکی.

مسکووا دا عالی‌مکتبی بیتیرمیشدیر • ۱۹۳۰ دا باکی‌یا گلیب" گنج ایشچی" (ایندی‌کی "آذربایجان گنجلری") غزئتی تحریریه‌سینده چالیشمیشدیر ٥ ۱۹۳۴ ده "چاپئی" آدلی‌شعرمجموعه‌سینی، ۱۹۳۵ده "قانادلار" آدلی شعر کتابینی، ۱۹۳۸ده "پیونئرین مکتوبو" (۱)، ۱۹۳۹دا "خیار" کتابلارینی چاپ ائتمیشدیر ٥

ایکینجی دنیا محاربه‌سینده رسولرضا جبهه‌یه گئتدی ووطنپرورلیک وقهرمانلیق تبلیغ ائدن‌شعرلریازدی، جبهه وآرخادا چالیشان آدامларین فداکارلیغی‌نی گؤسترن پیئسی" وفا" یاراتدی ٥ اونون "اؤلمزقهرمانلار"، و "وطن"، "بختیار" ۱۹۴۲، "غضب ومحبّت"، "انتقام، انتقام!" و "لئیتئنات(۲) سایرامیز گونده‌لیگیندن" (۱۹۴۳) آدلی کتابلاریندا دؤیوشن وچتینلیکلره دؤزه‌ن خلقین احوال ـ روحیه‌سی عکس ائتمیشدیر ٥

رسول رضا اولا "کریمه" جبهه‌سینه‌حربی مخبرکیمی گئتمیش، صونرا ایران آذربایجانیا گلمیش وجنوبلو قارداشلاری حقینده بیرصیرا اثرلریازمیشدیر ٥ "لنین" منظومه‌سی، رسول رضانین ان پارلاق ادبی اثرلریندن دیر ٥ بو منظومه ده شاعر شیرین، وشاعرانه‌قلمیله لنینین سیماسینی دنیا، وبشری مقیاسدا همده توده‌ای نهضتلرآراسیندا ترسیم ائتمیشدیر: "لنین، خلقه‌دایاندیغی ایچون‌قوّتلی‌دیر وبوتون قوّتینی کوموئیسم ایده‌لرینی تطبیق ائتمک ایچون ایشلتمیشدیر ٥ او، خلقین گؤزو، عقل سلیمی، وقلبی یئرینده‌دیرکی‌دائما محبت وحرارتله‌چاریپیر ٥ او، انسانلارین بؤیوک ایده‌آلی، یعنی‌آزادلیغی دنیاده تحقق اندیرمیش واونا جاتماعین یولونو زحمتکش انسانلارا گؤسترمیشدیر" بو منظومه، شوروی‌آذربایجان شعرینین شاه اثرلریندن دیر وبیرنئچه دیله ترجمه ائدیلمیش واستالین مکافاتینی (جایزه) قازانمیشدیر ٥

محاربه‌دن صونرا، شاعرین یاراديجیلیغی داها وئریملی (محصولدار) اولدو وفعالیت ساحه‌سی داها گنیشلندی ٥ او، هم‌آذربایجان، هم‌ده شوروی یازیچیلاری اتّحادیه‌سینین اداره‌هیئتینده، شوروی صلح‌مدافعه‌کمیته‌سینین ریاست هیئتنه آذربایجان خارجی اؤلکه‌لرمدنی علاقه‌جمعیتینین اداره هیئتنه‌عضوسئچیلدی، وحالا آذربایجان سووئت آنسیکلوپئدیاسی باش رداکتورودور ٥ رسول رضا، سووئت نماینده هیئتلربله دیگر اؤلکه‌لره، یاخین شرق واوروپایا گئتمیشدیر

محاربه‌دن صونرا، نشر اولونان کتابلاری بونلاردیر: "لنین" (۱۹۵۰)، "

---

۱ ـ بشاهنگ، ایزحی ۲ ـ ستوان

" گونشین صوراغیندا " (۱۹۵۲)، "کؤنول سسلری" (۱۹۵۴)، "سئچیلمیش اثرلری" ایکی جلددە (۱۹۵۵)، "پنجرەمەدوشن ایشیق" (۱۹۵۲)، " دویغولار، دوشونجەلر" (۱۹۶۴)، " دؤزوم" (۱۹۶۵)، "وقت وارایکن" (۱۹۷۰) وسائرە ٥

رسول رضانین ترجمەلریندە چوخ جالب وقیمتلیدیر ٥ او، نظامینین" خسرو شیرین" منظومەسینی، روس کلاسیک لریندن پوشکینین" قراف نوئلی"، "پولتاوا" لئرمونتوفون" دئمون" ، "ماسکارا" ، اوکرایانین انقلابچیشاعریشئوچنکونون "مزدورقادین" ، " قایداماکلار" اثرلرینی دیلیمیزەترجمە ائتمیش دیر ٥ مایاکوفسکینین آذربایجان تورکجەسیندە بوراخیلمیش "سئچیلمیش اثرلری"ـ ندەکی اون منظومەواکثرشعرلرین ترجمەسی دەرسول رضایاعائددیر ٥

محاربەایللرینده شاعرین قلمی سونگویه چئوریلدی وشعرلری محبت وغضبدن یوغرولموش نغمەیه دؤندو ٥ شاعر، وطنین ایگیت اوغلو وقیزلارینی، صبرلی وتمکینلی آتاـ آنالاریآلقیشلایير، فاشیست جلادلارینیایسه نفرتله قامچیلاـ ییردی:

اویئردەکی سرین صولارچاغلایاردی دوپدورو ،
ائللر گؤردوم کولە دؤنموش، چایلار گؤردوم قوپقورو ٥
قوجا گؤردوم اگیلمیشدی سینەسینە آغ باشی ،
باجی گؤردوم، یئردە دیری باسدیریلمیش قارداشی ٥
آنا گؤردوم بیرگئجەدە قاراساچی آغارمیش ،
گؤیدن صوردوم (۱): یای گونوندە بولود دان قار یاغارمیش ؟
گؤیلردئدی :بو، قاردگیل ، حنایتین ساری دیر ٥٥٥

رسول رضا، انتقام حسّیایلەجبهەیەآتیلان ایگیدلرین صورتینی یارادیر، ـ اونلارین فداکارلیغینی غرورلا ترنّم ائدیروهلاک اولان قهرمانلارا یاس توتوردو "بختیار" آدلی، مشهورشعری بونون ان پارلاق نمونەسیدیر ٥ بوشعرین قهرمانی اون بیرنفردشمنله اوزـ اوزەگلیب اونلاری محوائدەن، ال بەیاخا اولدوغو ضابطین(افسر) بوغازینی دیشلربلەگمیریب ، اؤزودەهلاک اولانبیر دؤیوشچو دور ٥ شاعر، اونو(قارداشم) دئیەیاد ائدیروصانکی اونونلا برابرمیشکیمی اونا خطاب ائدیر:

کولک قاری سپەلر، بختیار !
آغ گئییننەر تپەلر، بختیار !

---

۱ ـ صوروشدوم

گئجه‌قارا ،یول اوزاق ، قارداشیم
گؤیلر بولود ،چؤل دوزآغ ، قارداشیم !
کمان حالان کیمدیر اوه ، بختیار ؟
کولک می، یاسیم‌دیر اوه ، بختیار ؟
صون ایکی‌مصراعی مؤلّف اوچون بنده تکرار ائدیر ،لاکن بورادا ،کولگین سسینی هلاک اولموش قهرمان حقّنده یعنه‌یه بنزه‌دیر ه
غالب یعنه‌سیله‌دیر ، ـ قارداشیم
غالبیّت یعنه‌دیر ، ـ قارداشیم
شاعروطن بولوندا حاضیرداکئحتلرین اؤلمزلیگینی، بیرنغمه‌یه دؤنوب ، ایندی یاشایا حاقلارینی افاده‌ائدیر وشعری مسّت دارلیق (سپاس) واینا ملا صونا ئئنیر :
سن، قورودون (حفظ ائندین) وطنی ، ـ بختیار !
وطن اوچون‌نماز سنی ،ـ بختیار !
یوندان صونرا قحرانله آیالار
کؤریه‌سینه آد قویار :**بختیار** ه
"وفا" یی‌ئئسیندن حبه‌حبا سینی ودؤیوشجولری گؤستردیگی کیمی، آرخاسین جبهه‌یه کؤمگی‌نی‌ده حالی صورتلرواسطه‌سیله ترسیم‌ائتمیشدیر ه
رسول رضا ،ایرلرینده اوزکیو ، ایسانی داها دریندن عکس‌ائتدیریره او ، "یئرگون ده ایسان عمرودور" سعریندن (۱۹۶۱) رایکوم (ایالت) کاتبی نین یئرگونلوک فعالیتی‌نی ودوشونجه‌لرینی‌قلمه‌آلیره بورادا ،کندین معاصر ائکشافی ، قارشیداخیان جنیلیکلری ده عکس‌ائتدیرمیش ه رایکوم‌کاتبی رهبرلیک ائتدیگی‌آدا ملارا یجریسینده یاخشیلار وپیسلره راست‌گلدیگی‌کیمی ، تابع اولدوغو یوکسک وطبقه‌لی‌ایسانلاریں بعضی‌سیندن قایغی‌کشلیک ومهربان لیق گؤرورینعضی‌سببیں ده‌صوبوقلوق ویوروکراتلیغینا شاهدا ولوروبونا دؤزمورد
رسول رضانین محاربه‌دن صونراکی یاراد بحیلیغیندا ، هم‌گوجلوترتّمون ، شاهدی اولوروق ،هم‌ده‌کسگین ساتیراسین ه او ،صابر ساتیراسی عنعنه‌لرینه احتیاج دویدوعونو قیدائدیرواونلاردان فایدالانیره شعرلرینی" صابرساغ اولسایدی" یاشلیعی‌آلتیندا وئرمکله‌دئمک ایسته‌ییرکی صابرین" هپنه" لرینه‌خاص اولان خاصیّتلر ،محدودیاخیشلار ، بعضی آدا ملاردا ایندی‌ده‌یاشاییر واویلارا ، گولمک لازم‌دیر ه

بین الملل موضوعلاردا یازدیعی‌شعرلرینده یئرا وزونده‌کی‌تضادلاری‌آچماغا چالیشیره او ،عموما انسان طالعی‌ومقدراتی وسعادتی ،دوستلوق والفت باره‌سینده‌دوشونور، محاربه‌لرده کوتله‌وی قیرقین سلاحی‌بین تؤوره‌تدبگی فاجعه‌لردن کدرله‌نیره بؤیوک علمی‌کشفلر ، اوندا انسان قدرتینه‌اینام وغرورحسّی اویادیر لاکن بوکشفلردن تخریبات وحرب مقصدیله استفاده ائدیلرین آزغینلیغی اونو غضبلندیریر ٥

میرزه ابراهیم‌اوف

میرزه ابراهیم‌اوف گؤرکملی‌ناشرونما یشنامه‌نویس دیر ٥ اونون بعضی‌رومانلاری‌بیر چوخ‌دیللره‌ترجمه‌اولونا راق اونا بؤیوک شهرت قازاندیرمیشدیره ٥ او ،عینی‌زماندا بؤیوک دولت خادمی‌دیرو‌بین‌الملل آزادلیق حرکاتینی‌دستکلییین (پشتبانی) یوکسک مفکوره‌لی‌اجتماعی بازی چی‌دیره ٥ میرزه‌اژدراوغلو ابراهیموف ۱۹۱۱ ده‌ایران آذربایجانی‌نین ائوه کندبنده (سراب محالی) آنادان اولموشدور ٥ یوخسول بیرعائله‌یه منسوب اولان میرزه‌نین آناسی وباجیسی ۱۹۱۸ ده اؤلموش ومیرزه‌آتاسی و بؤیوک قارداشیله‌ایش ایچون باکی‌یاگئتمیشلره میرزه‌بیرمدّت صونرا اونلاری ایتیرمیش وغربتده‌دایی‌سی‌نین حمایه‌سینه‌صیغینمیش وبالاخره یاد لارقاپی‌سیندانوکرچیلیک ائتمیشدیره ٥ سووئت حاکمیّتی دؤورونده‌پولسوز مکتبلرآچیلدیغی‌زامان اوّلجه فابریک ـ زاوود (کارخانه) مکتبینده‌صونرا نفت صنایعی تکنیکومونداوخوموشدور ٥میرزه‌ابراهیموف تحصیلینه‌دوام ائتدیگی صیرادا ،بدیعی‌یارادیجیلیغلارا مشغول اولموش وگنج‌فعله‌لرین ، ادبیات ده‌رنگبنده (انجمن) اشتراک ائتمیشدیر ٥ او ،اوّلجه‌شعرییازماغا باشلامیش‌آزصونرا حکایه‌یه‌مئیل گؤسترمیشدیر ٥ اونون حکایه‌لری سبن مضمونو، ایکی‌طرفلی سئوگی‌و صمیمی مناسبتلره‌دایانان بئنی‌وساغلام عائله تشکیل ائدیره حکایه‌لریین قهرمانلاری اؤزلری‌نین ساده‌لیگی خیرخواهلیغی ،آغیرگونون صیناقلاربندا (امتحانلار) تمکینی ودیانتی ایله مشخص‌له‌یرلره

" اعتبار" حکایه‌سینده مؤلف ،دل آرا‌نین تمثالیندا ساده‌وقناعت‌چیل بیرقادین صورتی یاراتمیشدیر ٥ میرزه‌ابراهیموف اثرلرینده نجیب آدا ملاری ،یئنیتلی پوزغون آدا ملارا قارشی قویموشدور ٥ یاخشیلار و پیسلر ،وطن پرورلر وخودپسندلر، مترقّی‌لرومحافظه‌کارلارآراسیندا گئدن

مبارزه ، ادبیین بوتون اثرلریندهاساس کشمکشی تشکیل ائدیر ٥
بوباخیمدان، مؤلّفی بیرنمایشنامه یازان کیمی تانیدان" حیات "پی‌یئسی‌ده (۱۹۳۵) مارا قلیدیر ٥ حیات داکئچن حادثه لرجعفرجبارلی‌نین قهرمانی ، " آلماز " ی خاطرلادیر ٥ حیات کولخوز قوروجولوغو اوغروندا داها جسارت لی‌آددیملار آتیره او، سلفی آلمازین ائله‌دیگی سهولری نظره‌آلاراق ،تک باشینا ایش گؤرمور ،جماعته ودسته جمعی‌ایشه‌آرخالانیر ،حیات ارینی‌ده ، اؤز آرخاسینجا چکیب‌آپاریر ٥ بواثر، تماشایا قویولدوغوزمان میرزه ابراهیم اوفا بؤیوک موفقیّت وشهرت قازاندیردی واونو تآترا محکم‌باغلادی ٥ او ،بو اثرینده‌ن صونرا " مادرید " نمایشنامه‌سینی(۱۹۳۸) یازدی ٥ بواثرده اسپانیا کومونیستلری‌نین رهبرلیگینده ،وطن پرورلرین فاشیزمه قارشی قهرمانلیق مبارزه‌سی اؤزعکسینی تاپمیشدیر ٥ بوپی‌یئسده اسپان قیزی " لینا " اثرین باش قهرمانی سویّه‌سینه‌چیخمیشدیر ٥
"محبّت" (۱۹۴۱)نمایشنامه‌سی‌نین قهرمانی دا ، وطن پروربیرقیزدیر ٥محبت بؤیوک وطن محاربه‌سی‌نین طلبلرینی اؤده‌مک (ادا ائتمک) ایچون سلاح اختراع‌ائدیره او ،ونشانلی‌سی" یوسف " شخصی شهرتینی وراحتلیغینی گودن مایماق رهبرلره وتخریباتچی صنفی‌دشمنلره قارشی‌مبارزه‌آپاریرلاره"محبت" محاربه دؤورونون دراماتورگیاسیندا آرخانین جبهه‌یه مادّی ومعنوی یاردیمینی عکس ائتدیره‌ن ایلک صحنه‌لرکیمی‌مهم رول اوینامیشدیر ٥
میرزه ابراهیموف ایکینجی دنیاحربی‌ایللرینده سووئت اوردوسویله ایران آذربایجانینا گلدی وبورداکی‌مشاهده‌لری اونا زنگین موضوعلاروئردی‌ه او ، رداکتور اولدوغو" وطن یولوندا[1] " آدلی اوردو غزئتینده" ناکام محبت" پووئستینده‌ن پارچالارچاپ ائتدیردی ٥
محاربه‌دن صونرا ، ایران آذربایجانیندا باش قالدیران‌دموکرات‌حرکاتی اونو داهاچوخ مشغول ائتدی ودموکرات فرقه‌سی‌نین فعالیتی‌نی وفدائی ـ لرین مبارزه‌سینی گؤسترمه‌ن بیرسری حکایه‌لرینی یازدی (جنوب حکایه‌لری) ۱۹۴۸ ده" گله‌جک گون " رومانینی یازدی ٥ بواثر، ایران وایران آذربایجانی‌خلقلری‌نین ملّی ـ دموکراتیک آزادلیق اوغروندا آپاردیغی مبارزه‌نی عکس ائتدیریره بورومان ، مؤلّفی، قدرتلی ناثر وگونون مسئله‌ـ لرینه وقتینده جواب وئره‌ن سیاسی رومانچی‌کیمی تانیندی .اثر ،بیرنئچه دیله ترجمه ائدیلدی ودولت مکافاتینا لایق گؤرولدو ٥

۱ـ وطن یولوندا غزئتی۴۱ دن۱۹۴۶ ایلینه‌دک تبریزده نشرائدیلمیشدیر ٥

صون ایللرده میرزه ابراهیموف یئنی‌دن جنوب موضوعونا مراجعت ائدیب ، "گلابتین" (۱۹۶۵)، "خسرو روزبه" (۱۹۶۶) حکایه‌لرینی (پووئست) یازمیش وبئرساحه‌سینده ،داها بؤیوک موفقیتلرقازانمیشدیر ۰

"بؤیوک دایاق" رومانی محاربه‌دن صونراکولخوزچولارین حیات ومعیشتینی عکس ائتدیرهن مهم اثرلردندیر ۰ "پروانه" رومانیندا موضوعونوتاریخ‌دن سئچمیشدیر ۰ (۱۹۷۰)

مؤلف ، دراماتورگیاساحه‌سینده‌ده فعالیتینه دوام ائده‌ره‌ک، "کندچی‌قیزی" (۱۹۶۳)، "یاخشی‌آدام" (۱۹۶۴) کومئدیالاری و"کؤزه‌ن اوجاقلار" (۱) (۱۹۶۹) نمایشنامه‌سینی تماشایاقویموشدور ۰

میرزه ابراهیموف جلیل محمدقلیزاده‌نین یارادیجیلیغینا حصر ائتدیگی "بؤیوک دموکرات" آدلی قیمتلی مونوگرافی‌وادبی حرکاتین مهم‌مسئله‌لرینی آیدینلاداان بیرنئچه مقاله‌لرمجموعه‌سی یازمیشدیر ۰ او ،علملر آکادمیاسی‌نین حقیقی‌عضوی دیرومختلف وظیفه‌لرده‌چالیشمیشدیر ۰ اولا ، آذربایجانین معارف ناظری(وزیر) صونراعالی سووئت ریاست هئیئتی‌نین صدری (رئیس جمهور) اولموشدور ۰ او ، اوزون مدت یازیچیلارا تفاقینا رهبرلیک ائتمیشدیر ۰ اونا ، ۱۹۶۱ ده "خلق یازیچیسی" فخری آدی وئریلمیش ومختلف نشان ومدال لارلا تلطیف ائدیلمیشدیر ۰ حال حاضرده نظامی آدینا ادبیات انستیتوتوندا جنوبی‌آذربایجان شعبه‌سی مدیری دیره‌صون ایللرده‌بوتون اثرلری اون جلددده "یازیچی‌نشریاتی" طرفیندن چاپ ائدیلمکده‌دیر ۰

صون اولاراق ، میرزه ابراهیموفون شعرلرینندن ده‌نمونه‌ایچون وطن باره‌سینده‌یازدیغی (دیاریمدی‌منیم) آدلی‌شعرینی درج ائدیریک :

وطنیم‌حسنو ازلدن منی حیران ائله‌میش ،
ای گؤزه‌للر ، بیلین اوتکجه نگاریمدی منیم
بیر بُته سجده‌قیلیر دنیاداهرکس، اینانین
معبدیم ، سجده‌گهیم ، سئوگیلی یاریمدی منیم

* * * *

گزمیشم چوخ دولانیب دنیانی باشدان باشا من
کئچمیشم داغ ـ دره‌دن ،ذوق وصفا یئرلردن
ایچمیشم آب حیات تورپاغین اوستونده همن
سؤنمه‌ین نور دیله‌سن بیل کی دیاریمدی منیم

انسان اولادی ازلدن نیه‌سه مئیل ائله‌میش
کیمیسی سیم‌و زرا بستر ،کیمیسی یاردیله‌میش
کیمیسی دوستوصداقتلی ، وفادار دیله‌میش
بیل کی آنجاق وطنیم دولت ـ واریمدی‌منیم

* * * *

آختاریب شأن وشرف چوخلاری گئتدی اوزاغا
یادلارا سجده‌قیلیب سالدی اؤزونو آیاغا
حق ، سعادت دیاری یوردومو بنزه‌ت چراغا
شیخ صنعان گؤزه‌لی نازلی دیاریمدی‌منیم

* * * *

یارانان ، بیرگون اؤلور ،عارف اولانلار آنلار
آلماسین اوستومو غربتده اؤلوم ـ آرزوم‌وار
آنا یوردون قوجاغیندا منه‌ده یئر تاپیلار
قیزم ،اوغلوم دئیه‌لر : بوردا مزاریمدی منیم

* * * *

من ، حیات عاشقی‌یه‌م باغدا ، گلستان دابیلیر
داماریمدا دولانان قیرمیزی آل قان دابیلیر
بوجانیمدان دا عزیز ، سئوگیلی‌جانان دابیلیر
یوردومون هرطرفی روح وروانیمدی منیم

* * * *

من سعادت دیله‌دیم هرائله ، هر یوردا مدام
بیرگونشدیر نظریمده چالیشان هرانسان
عشقینه ، سئوگیسینه ، یوردومون هریان حیران
خوش‌گونوم ، خوش‌نفسیم ، جسم‌ده جانیمدی‌منیم

* * * *

عثمان ـ ساری وللی

عثمان ساری‌وللی ۱۹۰۵ ده‌قازاخ ماحالی‌نین شیخلی کندینده یوخسول بیرچوبان اولان عبداله‌کیشی‌نین عائله‌سینده‌آنادان اولموشدور ۰ ایکی‌ایل تحصیلدن صونرا ،یوخسوللوق اوزوندن ناخیراگئتمگه مجبوراولدو ۰

عثمان ساری وللی ۱۹۲۰ ده‌قازاخ سمیناریاسیناداخل اولموش وآلتی ایل اورادا اوخوموشدور ، صونراکندمعلمی‌اولموش و۱۹۲۹ داباکی‌یابیرایل لیک کورساگلمیش وهمین ایلده مسکووایا اوخوماغاگئتمیشدیر ۰ ۱۹۳۲ ده ، باکی‌دا پداگوژی تکنیکومونداملم‌اولموشدور ۰ عثمان ساری‌وللی، عینی زماندا ، اجتماعی‌ایشلرده‌یاخیندان فعّال بیرصورتده‌اشتراک ائتمیش و محاربه‌ایللرینده (۴۵ـ ۱۹۴۱) ایراندا ،سئواستوپول وکوبان جبهه‌لرینده اولموش وسیاسی تبلیغات ایشلرینده‌چالیشمیشدیر ۰

عثمان ساری‌وللی‌نین مطبوعاتدا درج اولونان چوخلو شعرلریله یاناشی "دمیرسطرلریم" ،"بنفشه ۱۹۴۳" ،"گنجلیک عشقی ۱۹۴۶" ،"شعرلر۱۹۴۸ " ، "باهارچیچکلری۱۹۴۹" ،"یئنی وفانین قاپی‌سی ۱۹۵۰" ،سئچیلمیش اثرلر ـ (۱۹۵۴)،" مای سحری ۱۹۵۶" ،"بالاجادوستلار۱۹۵۷" وداهابیرچوخ کتاب و اثرلری چیخمیشدیر ۰

کهنه‌کندین اوره‌ک صیخان منظره‌لری عثمان ساری‌وللی‌نین ایلک شعرلرینده درین بیرحزنله‌تصویر اولونور ۰

شعرین مرکزینده‌دوران توت‌آغاجی، هم‌ده‌شاعرین حیات یولونون باشلانقیجیندا بیتمیشدیر ۰ شاعرین یولو ،هرگون بوآغاجین یانیندان ـ دوشور ، بورادا شاعرایچون چوخ عزیزاوانودولما زبیرخاطره‌قالمیشدیر ۰ ساچلارینا دَن دوشموش شاعربوآغاجین یانیندان گئچنده :

اوزانیرقارشیمدا اگری بیربولاق
ائله‌بیل سؤزو وار، کسیر یولومو
دینیب دانیشمیر، دویورام آنجاق
یاشیل گردنینه سالیب قولومو ۰

بو توت آغاجی شاعره حیاتی‌قدرشیرین اولان معنالی بیرحادثه‌نی خاطرلادیره اوشاقلیق چاغیندا بیردسته یولداشلره توت درمگه‌گئده‌ن شاعر، بیرقیزا وورولوره لاکن بوشیرین سئوگینی تئزلیکله یئللرله شاعری هیجانلاندیریروشیرین بیرخاطره یه‌چئوریلیر. شاعرین محبّتله ترنّم‌ائتدیگی بوتوت آغاجی، ایتیریلن ،لاکن یاشایان بیرمحبتین شاهدی دیره

عثمان ساری وللی شعرلرینده‌تورپاخ و وطن محبّتینی وطبیعی گؤزه‌للیگینی هیجانلی‌بیرافاده‌ابله ترنّم‌ائتمیشدیر. بوباره‌ده یازدیغی مشهور "گتیراوغلوم گتیر" شعری‌اونون یاراديجيليق استقامتینی تعیین ائده‌ن اثرلردن بیری‌دیر. بوبدیعی‌پارچادا ،کهنه‌کندین دردلری، آجی‌خاطره‌لری ومشقتلری تصویراولونموشدور. شاعرحیاتی‌نین سووئت حاکمیتینه‌قدرکی سیزیلتی‌لی واضطرابلی‌زامانلارینداندانیشاندا شعرینین مصراعلاری‌دا ، اؤز قلبی‌کیمی اود توتوب یانیر لاکن بوتون آجی‌خاطره‌لردن یالنیز وطن محبتیله‌یانان تمیزاوره‌ک قالیر.

بیرجه کؤنول وئردی منه اویئرلر
اودورکی آدیما ، شاعردئییرلر.

"گتیراوغلوم گتیر" شعری صنعتکارلیق باخیمیندان عثمان ساری‌وللی‌نین ان قوّتلی واجتماعی‌معنادا قیمتلی‌اثرلریندن دیر وآذری‌شعری‌نین همیشه پارلایان صاف بیراینجی‌سی‌دیر. سووئت آدامی‌نین آرزو ،ایش ودویغولاری‌دا عثمان ساری‌وللی‌نین آتشین بیردیللهترنّم‌ائتدیگی‌اساس موضوعلاردان دیره یئنی دنیانی یارادان ،تکجه‌صوصوز چؤللرده ،داشلیق وقایالیقلاردا دگیل هم‌ده احوال ـ روحیّه‌لرده ، معیشت‌ده ، مناسبت وذوقلرده‌اساسلی بیر دگبشیکلیک یارادان سووئت آدامی‌نین پارلاق سیماسی " من سنی سئچدیم" "بیری‌سن بیری‌من"، "آغ ساچلی‌آدام"،و "یولداش لنین" کیمی‌بدیعی‌جهتدن داها بیتکین (کامل) اولان شعرلرده‌ترسیم‌ائدیلمیشدیر.

عثمان ساری وللی‌نین شعرینده‌جنوب موضوعودا مهم یئرتوتور. "آرازین اوتاییندا" باشلیغی‌آلتیندا یازدیغی بیردؤووره‌شعرلرینده مؤلف ،اساساً "جنوبون دردیندن" ،اورادا باش وئره‌ن قانلی‌حادثه‌لردن بحث ائتمیشدیره دنیا محاربه‌سی ایللرینده‌قیزیل اوردوایله‌بیرلیکده‌جنوب آذربایجانا گلن شاعربیرمدت اورادا قالمیش وشخصاً شاهدی اولدوغوحیات وحادثه‌لری حقیّنده‌کی‌تأثّراتینی" ده‌وه کروانی" ،"پانامالی‌دیلنچی"، "کؤرپه‌قوزو"، "بیرنجی‌درس"، "تبریزگؤزه‌لی"، "صون قار"، "محبوسلارین صحبتی" وسائر شعرلرینده‌افاده‌ائتمیشدیر.

جنوب موضوعوندا یازدیغی شعرلرینده ده ، حیاتین تیپیک وکاراکتریستیک جهتلرینی آلمیش ،عادی وساده حادثه لرده بؤیوک بیرخلقین طالعینی ودردلرینی معیّن ائدن حقیقتلری گؤسترمگه موفق اولموشدور ۰

ده وه کاروانی شعرینده ،یواش ـ یواش گئده ن بیرده وه کاروانی نی تصویر ائدیره بوکاروان عطالت و دوُرقونلوق ایچریسینه ناتمیش قارانلیق بیر حیانین تمثالی دیر ۰

بوحیاتین سکوتونو ،یالنیز زینقروو سسلری پوزور ،باشقاهرشئیده ایسه درین بیر اؤلگونلوک واردیره ۰ حبنگیلتیله سسله نن نو قومروو[1] ظلم و اسارت ایچریسینده اینله ین بیرخلقین ابنیلتی سسینی خاطرلادیره ۰

گلیر قولاغیما بایاقدان بیرسس ،
حزین حزین اؤتن قومروو سسلری
خیالیما کهنه بیرجهان گلبر
توزلانا ـ توزلانا بیرکاروان گلیر ۰

مؤلّف عینی زماندا ،عادی بیرکاروانین آستا حرکتیندن چیخاراق اوزاوزه دایانمیش ایکی حیاتین ،پاسیو واؤلگون حیاتلاحرکت ائده ن ودائما ایره ـ لیله ین حیاتین مبارزه سینی نشان وئرمگه چالیشیره ۰ شاعرین فکرینحه غالب چیخماق ایچون آییلماق ومبارزه یه قوشولماق لازم دیره ۰

قاطارلار قیشقیرببکئچمه سه ایمان
یوزمین قافله ده چکیلسه یوردان
شهر ، مست اولاجاق بو توزدان آنحاق
یاتانلار یوخودان آییلمایاحاق
لاکن حیاتین دا اؤز قانونو وار
آییلیر یوخوداں آیاقلانانلار ! ! !

"پانامالی دیلنچی" شعرینده شاعر احتیاج وسفالتین احتماعی کؤکلربنی تعیین ائده ن اساسی عامل لری آچیب گؤسترمگه چالیشیره ۰ شعرین صونوندا دا بوتون یوخسول خلقی مبارزه یه ، آقالار واستثمارچیلارصفینه قارشی قطعی ووروشمالارا چاغیراراق دئییر :

یئته ر سن نه ارباب ، نه آقا سؤیله
سؤیله سن دردینی تورپاغاسؤیله
آییلار بوتورپاق کئچدیگحه گونلر
یئرین قولاغی وار او سنی دینلر ۰

۱ـ یولونو آزمیش ، گمراه

یالنیز "پانامالی دیلنچی" دەدگیل، بوموضوعدا یازدیغی "بیرنجی درس"، و "تبریزقیزی" شعرلرینده ده، شاعرخلقی عصیانا واستثمارا قارشی مبارزه یه چاغیریر ٥

جنوبی آذربایجاندا قورولان دموکرات فرقه سی حکومتی نین ابتکاریله آچیلان بیرنجی مکتبده بیرنجی درس آنادیلینده وئریلیر، مکتب آل ـ الوان بزنمیشدیر ٥ مکتبین اوطاقلارینی بیرگزه ن شاعرین قلبی افتخارحسی ایله دولودور ٥ چونکی مکتبین دیوارلارینداآذربایجان خلقی نین اؤز بؤیوک اولادلارینین نظامی، فضولی، وصائب تبریزی نین شکیللری آسیلمیشدیروآذربایجانلی بیرشاگردآذربایجان مکتبینده ایلک دفعه اولاراق آنادیلینده "وطن وآنا" سؤزلرینی یازمیشدیر ٥

جنوب موضوعوندا یازیلان شعرلرعثمان ساری وللی نین یارادیجیلیغیندا خصوصی بیرمرحله تشکیل ائتمیش واونون پارلاماسیا وداها حوخ سئویلمه ـ سینه سبب اولموشدور ٥ شاعرین مشهورشعرلریندن بیری ده "آدگؤنو" آدلی شعری دیر ٥ بوباره ده چوخلاری شعریازمیش لاکن ساری وللی نین شعری هامی نین خاطرینده قالمیشدیر، زیراشاعربوشعرینده کیچیک وعادی بیرحادثه دن فلسفی معناچیخارماغی باجارمیشدیروشعربن جوهرینی بابانین دیلیندن بئله بیان ائتمیشدیر:

منیم ده بیرکیچیک نصیحتیم وار:
قوُزوم، بوگؤن سنین آد گؤنوندور، آد!
نه اولار ٥٥٥ خوشبخت اول، بویا ـ باشاچات ٥
لاکن فایدا یوخدور بیزقویان آددان
اؤزون هنر گؤستر، اؤزون آدقازان!

شاعرین "تقویمین صون ورقی" آدلی شعری ده، یئنی ایل مناسبتیله یازیلمیش ان قوّتلی ودەگرلی بیرصنعت نمونه سیدیر ٥

عثمان ساری وللی نین یارادیجیلیغیندا یئعجا ملیق وکونکرئتلیق، دیلده سادەلیک، شعرده اینجه لیک وظریفلیک بارزخصوصیتلردن دیره اونون شعرلری تئز ازبرله نیر، هئچده یاددان چیخمیر، اونو اوخویارکن اوخوحو داریخمیر، بالعکس اوره گی گؤزل حسّلرله دولور وشادلانیره

محاربه زمانیندا کی شعرلرین ان دگرلی لریندن اولان "بویئر، اونون یئری دیر" شعری بدیع مکمّل لیگی وفکری محتواسی باخیمیندان بوگون ده، اؤز قیمتینی ساخلاماقدا، واوخوجولاری هیجانلاندیرماقدادیر ٥ محاربه نین عائله لره وواردوغو یارانی بیلن وحس ائده نلربوشعری داها یاخشی باشا دوشرلر ٥ عثمان ساری وللی نین اوزون منظومه لری "آنا"، "اختیارین ناغیللاری" کیمی وارسادا شعرلری قدر قوتلی دگیلدیر ٥

نگار رفیع بیگلی ۱۹۱۳ده ، گنجه‌ده بیر دوکتورعائله‌سینده‌آنادان اولموش ویوکسک تحصیلینی مسکودا معلّم‌لرمکتبینده ادبیّات شعبه‌سینده آلمیشدر. ۱۷یاشیندان شعریازماغاباشلامیش ، اونون شعرلری نین بیر قسمتی روسجایا ترجمه‌ونشرائدیلمیشدیر. گئچن آی آجی اؤلوم خبرین آلدیغیمیز رحمتلی شاعررسول رضانین حیات یولداشی‌در ،واوغلو آنار بوگون آذربایجان ادبیات ودراماتورگیاسی‌نین ان گؤرکملی سیمالارین‌دان در. آنارین" ددەقورقود"پی‌یئسی ، سینماشکلینده ،آذربایجانین گئچمیش تاریخ، عنعنه ، ملیّتی‌نی وبوتون وارلیغینی گؤز قاباغیندا جانلاندیران افتخارلی بیراثردیر.

نگاررفیع بیگلی یارادیجیلیغا باشلادیغیندان بری اونو علاقه‌دار ائدن ان مهّم مسئله، قادین حقلری وقادین آزادلیغی وسعادتی اوغروندامبارزه اولموشدور . ۱۹۳۴ده چیخاردیغی " شعرلر" آدلی ایلک شعرکتابیندا بو موضوعلار باشلیجا یئرتوتور.

اثرلرینده فکرومضمون وصنعت اعتباریله معاصرحیاتلاباغلی اولوب ، اونونلا ایاقلاشماغاچالیشان بیرشاعردیر. اونون یارادیجیلیق موتیولر قادینلارین سوسیالیزمین قوروجولوغوندا ودیاداصلح ودوستلوق وقارداشلیق یارانماسیندا کی مبارزه‌ده اشتراک ائتمه‌لرینی جانلی لوحه‌لرله گؤسترمک . وعینی حالدا آزادعشق ومقدّس آنالیق محبّتی‌نی ترنّم ائتمک اولموشدور.

دنیامحاربه‌سیده چیخاردیغی "ظفرنغمه‌سی "آدلی شعرکتابیندا آذری‌قادین وقیزلارین وطنه‌بسله‌دیکلری محبت وفداکارلیقلارینی ترنّم ائتمیشدیر. بو کتابدا ،چاپ ائدیلمیش" آل یابلیق" سرلوحه‌لی شعرینده‌بئله‌دئمیشدیر :

سن ای مهربان قادین
سن ای مقدس آنا
سن وطنداش حربی‌نین
کئچدین قاسیرقاسیندان(گردباد)
غروروونو قیرمادی
نه‌آجلیق ، نه‌ده زندان
کهنه ، چوروک دنیانین
چبخدین اسارتیندن
او وقت بیرعسکرایدین
ایندی بیر آناسان سن .

وطنداش محاربه‌سی‌نین قاصیرقاسیندان چیخمیش بوقهرمان ، مرد آنا ایندی ده اؤزاوغلونو جبهه‌یه گؤنده‌ریب ، اؤزو ، اونون یئرینه دزگاه باشیندا قالیب :

سن مظفر قویموشدون
ایلک اوغلونون آدینی
سنگرلرده بَله‌ییب
جبهه‌ده سود وئردیگین
او مهربان سینه‌نده
بسله‌ییب ، یئتیردیگین
ایلک اوغلونو بوگون سن
جبهه‌یه یولا صالدین
اؤزون اونون یئرینه
دزگاه باشیندا قالدین .

نگارخانین اسپانیا آزادلیق حرکاتی قهرمانلاریندان" دولورئس ایباّروری"- یه حصرائتدیگی شعری چوخ ماراقلی در:

من سنی هئچ گؤرمه‌دیم
ائشیتدیم سسی نی
بس نه‌دیرکی ،
اؤز دوغما آنام‌کیمی
یاشاییرسان خیالیمدا گئجه ـ گوندوز
بس نه‌دن دیر
سنی منه خاطرلادر
صوسوز یانان
هرچؤل ، هر دوز؟ !...
بوسؤالین جوابی آیدیندر :
سن یارالی مادریدین
یانقین لاردان
گئجه‌لری گوندوز اولان
سینه‌سینده
آزادلیق اوچون
اؤز عمرونو قربان وئره‌ن
ایگیت‌لرین صداسی در
گوروللدایان گورسسینده
. . . . . .
یانیر مادرید ، یانیراسپانیا
گوللەلرله اودلو بیر کلف‌کیمی
دولاشاندا هاوادا
ائشیتدیم‌کی ، ایباّروری
سن باغرینا سلاح باسیب
ووروشورسان داعوادا
دیزلرینده یارالی‌بیرعسکرین باشی
قوُرویوُرکینیندن گؤزونون یاشی
اونون جان وئره‌ن دوداقلاری
چکیر آدینی :
ایباّروری ، ایباّروری ! .....

نگار رفیع بیگلی یالنیز قهرمان قادینلاری دگیل، عادی حیات یاشایان، آنجاق حیاتدا هرجور زحمته دؤزه‌ن قادینلاری دا شعرلرینده تصویر ائتمیشدیر." آغاج کؤلگه‌سینده "و" آکتریسا" آدلی شعرلری بونون گؤزل نمونه‌لریندن دیر:

قاریشین اؤزونده‌کی چیزگیلر
درین ـ درین
نه بؤیوک دور معناسی
یورغون قاپاقلاری اؤرتولموش
چوخوردا کی گؤزلری
. . . . . .
قادین نه بوران بیلدی ، نه قار
سؤنمه‌دن یاندی
آلیشدی قلبینده آرزولار
بیرالی بئشیک بیرقالادی(۱)
بیری جوراب توخودو
غصه‌لندی کؤنلو اونون
هردن نغمه اوخودو

لاکن بیرگون حیاتیندا
او ، بوش ـ بئکار دایانمادی
پوچور ـ پوچور تؤکولنده (۲)
آلنینداکی اینجی تری
بیرفرحله گولومسه‌دی
اونون قارا ،صاف گؤزلری

---

۱ ـ ترپتدی
۲ ـ داملا داملا

نگارخانم قادین موضوعوندان باشقا بین الملل صلح وآزادلیق ـ حرکاتی " آغ گؤیه‌رچین" ،"آنالارین سسی" ،"آزادلیق بایراقی" ،"ـــ هلندانین چیچکلری" ،"گنج نسلین کومونیزم روحوندا تربیه‌سی" ،" دوشرگه لرنغمه‌سی" ،"گونشین جوابی" ،"حیات سسی" ،واوشاقلارا یچون بیرصیرا باشقا اثرلر ،وطنه وطبیعته محبت" آیریلیق ، باهارگلیر ، یول " ،مهستی وناتوان خانم گاه خاص لیریزم‌ده " لاله ، قرنفیل و..." ،صنعت ویارادیجیلق مسئله‌لری "نظامیه ،فضولی ،شعروحیات ،آفرودیتا " باره‌سینده گؤزل شعرلر یازمیشدر.

نگارخانم" آوروپا سیاحت دفترینده" آدلی شعرکتابچاسیندا اوروپادا ، گؤردوگو ظاهری پارلاق حیاتآرخاسیندا گیزله‌نن چوروک وچیرکینلیکلری بدیعی بیرلسانلا تصویرائتمیشدیر. نگارخانم ، روس ودنیا ادبیاتیندان کلاسیک ومعاصر شاعرلردن دیلیمیزه منظوم ومنثور ترجمه‌لرائتمیش ، و ادبیاتیمیزی زنگین لشدیرمیشدیر.

11نجی عصرین محتشم شاعره‌سی مهستی خانمین خیّام‌رباعیلرینه‌برابر رباعیلرینی آنادیلیمیزه چئویریب وبورباعیلر، باکی‌دا دفعه‌لرله باسیلمیشدیر. نظامی ونوائی غزللرینی آذری تورکجه‌سینه چئویریب ، پوشکین ،لرمونتوف ، چخوف وشیللردن ترجمه‌لرائتمیشدیر.
نگارخانمین مشهورمنظومه‌لریندن بیری‌ده " فضولی‌ایله گئجه‌صحبتی" آدلی پوئماسی در. بو اوزون منظومه‌بئله‌باشلاییر :

عمرومون ان دردلی، غملی چاغیندا کؤنول ربابیمی چالماق ایسته‌دیم
ای بؤیوک اوستادیم، سنیله بیردم باش ـ باشا یالقیزجا قالماق ایسته‌دیم

تسلّیم اولموشدورا شعارین سنین الهام‌چشمه‌سیندن صولارا یچمیشم
دیلیمده‌ان بؤیوک شعارین سنین من عؤمور یولونو، بئله‌کئچمیشم

باشقا " ایشیقلی دنیا " آدلی اثرینده :

دنیا بیرسرّینی آشکارائت منه نه‌دن پارلاییرسان،نه‌ن‌اسؤنورسن
بوقده‌ر سیکلئتی(1)آلیب‌آرخانا سن اؤز محورینده‌ن نئجه دؤنورسن

کاش گوللر ،چیچکلرا ولایدی یوکون آغیرمرمیلری(2)داشیمایایدین
شفقلرا ؤپئیدی آلنیندان هرگون سیس‌دومان ایچینده‌یاشامایایدین

افقلرین تمیز، سحرین آیدین ابدی باهارلا گؤزلرین آیدین .
دنیاگؤزل دنیا ،ایشیقلی دنیا ابدی آیدینلیق ایچره اولایدین

۱۹۶۹ دا "آناسسی" آدلی بیرشعرمجموعه‌سی چاپ اولموشدور.

---

۱ ـ یوک ۲ ـ گلوله

میرمهدی سیدزاده ۰ آذربایجان سووئت اوشاق ادبیاتی‌نین انکشافیندا بؤیوک خدمتی اولان حسن اوغلو میرمهدی سیدزاده ۱۹۰۷ ده‌عشق آباد دا گمی ایشچیسی عائله‌سینده آنادان اولموشدور ۰ ۱۹۱۵ ده‌آتاسی اؤلموش و ۱۹۲۰ ده‌آناسیله‌برابر باکی‌یه گلمیش واورادا یئرلشمیشدیر ۰
ایلک تحصیلینی عشق آبادda ، واورتا تحصیلینی باکی‌دا معلم مکتبینده اوخوموشدور ۰ میرمهدی بیرمدت خراساندا اولوب ،فارسی‌دیلینی مشهددە اؤگره‌نیب ،صونرا شوروی اؤلکه‌سینه‌قاییتمیشدیر ۰
میرمهدی ۴۶- ۱۹۳۲ ایللرینده‌آذرنشر اوشاق ادبیاتی شعبه‌سی مدیری وصونرا دا باش رداکتوروظیفه‌سینده‌ایشله‌میشدیر ۰ ادبی چالیشمالارینا ۱۹۲۶ دان باشلایان میرمهدی‌نین ۲۰ دن چوخ اوریژینال کتابی چاپ اولموشدور ۰ میرمهدی نین" نرگیز" ، "کیچیک طیاره‌چی " ،"اسکندروچوبان"،"میوه‌لربن بحثی" وسایر اثرلری روس ،ارمنی ،تاتار، ترکمن ولزگی‌دیللرینه‌ترجمه اولونموش وسووئت خلقلری‌نین علاقه‌وسئوگی سینی قازانمیشدیر ۰
میرمهدی نین اثرلرینده وطنین کئچمیشی وبوگونو ، اونون نفتی ،پامبوغی وانکشاف ائدن یئنی حیاتی ترنم اولونور ۰
مؤلفین " پینتی حسن"، "ایلدیریم وشورا"، "پیلوتلار" (۱)،"نفته‌دوغرو" "تزه‌شهر" آدلی اثرلری تربیه‌وی باخیمدان چوخ اؤنملی‌دیر (۲) ۰
"پینتی حسن" ده ، کتابلارا حرمت ائتمه‌ین ،کتابلاری چرکلی ساخلایان و جیریب داغیدان حسنین حیاتی تصویرائدیلیره یازیچی اثرین صونوندا حسنی کتابلارین قوتلی تاثیریله اؤز سهوینی‌باشا دوشن وکتابلارا حرمت ائده‌ن آغیللی(عقل لی) بیراوشاق کیمی اوخوجولارا تقدیم ائدیر ۰

---

۱ - خلبان ۲ - مهم

ایلدیریم وشورا اثرینده خلق لرین دوستلوغو، اوکراینالی پیشا - هنگ شورانین باکی لی پیشاهنگ ایلدیریملا دوستلوغوتصویرا ئدیلیر.

نفته دوغرومنظوم حکایه سینده یازیچی مکتبلی پیشاهنگ لری اوستا مراد دین دیلی ایله، نفتین نئجه چیخدیغی ونفتدن نه لرحاضرلاندیغی ایله تانیش ائدیر. مؤلف عینی زاماندا سوسیالیست و کاپیتالیست اؤلکه لری مقایسه ائدیر وسوسیالیست اؤلکه سی نین اوستونلوک لرینی دلیل لریله گؤسته ریر.

کیچیک طیاره چی لرآدلی منظوم حکایه سینده صبروارا ده، امک وایشه محبت اساس موضوعو تشکیل ائدیر. دل آرا و رسول آدلی ایکی اوشاغین سعی لری نتیجه سینده هدف لرینه چاتمالاری، یئنی سیستملی طیاره اختر - اع ائتمه لری گؤسته ریلیر.

میرمهدی سیدزاده نین بیرچوخ منظوم حکایه وپیئسلری نین موضوعلار آذربایجان خلق ادبیاتیندان آلینمیشدیر. ایلک دفعه اولاراق آلارکن موضوعو خلق ادبیاتیندان " کئچل صمد " آدلی منظوم حکایه سینی یاز- میشدیر. اونون " قیزیل "، " جیرتدان "، " بلورقصر"، " قورخماز "، " آیاز" و " نرگس" آدلی پیئسلری نین ده موضوعوخلق یارادیجیلیغ - یندان، خلق ناغیللاریندان آلینمیشدیر. بواثرلر ایچه ریسینده " آیاز" و " نرگس" داها چوخ جالب دیر.

آیازین سیما سیندا مؤلف زحمتکش کندلی لرین آزادلیغینا چالیشان واونلاری ظلم وحقسیزلیغا قارشی عصیانا قالدیران، شاه وخانلاری محواائتمگه چاغیران بیرقهرمانین تصویری وئریلمیشدیر.

نرگس پیئسی موضوعوآذربایجان خلق ناغیللاریندان آلینمیش ومنظوم حکایه وهمده صحنه اثری کیمی یازیلمیشدیر. اثرین باش قهرمانی نرگس ایلان آدلانان طرخان خانا قارشی خلق عصیانی نین تشکیلاتچیسی دیر. شاعر نرگس سیما سیندا گئچمیشده خانلارا قارشی مبارزه ائده ن جسورآذری قیزی نین سیما سینی تصویر ائتمیشدیر. "باهار"، "یای"، "پاییز"، "قیش"، "اوغلوم باهاردیر" وبوکیمی سایرشعرلری موسم شعرلر آدلانا بیلیر. مؤلف بوشعرلرده ساده اوشاق دیلی ایله یاددا قالان مارا قلی وجانلی طبیعت تابلولاری یارا تمیشدیر. سیدزاده "قوبامیدانی - باغ"، "گونکا - ترا موای"، "کتاب سرایی"، "داخمالاردان پاسیولکالارلا"، "باغچیلار" وبیر صیرا شعرلرینده باکی نین اسگی گونلریله بوگونونومقایسه ائتمیش واوشا -

قلارا اونلارین فرقینی آیدین شکیلده جانلاندیرمیشدیر.
۱۹۳۷ ده یازدیغی" کیم‌گوجلودور" اثرینده انسان امگی‌نین بوز،گوز، بولوت ،یاغیش، چای،برق وسایره‌دن قدرتلی اولدوغونوترسیم ائتمیشدیر. "بالیقچیلار"،"مینگه‌چئویر" شعرلرینده اوشاقلارداامگه ،ایشه وصنعته محبت حسلرینی ایجادائتمگه چالیشیر."قوجابنّا "شعرینده زحمتی سئوه‌نقوحاییر کیشی نین بزه‌کلی، ظریف وناخیشلی ائولرتیکدیگیندن واوزامگیندن دوق آلیب فرحلندیگیندن بحث ائدیر.
سیدزاده‌نین"اسکندروچوبان"،"سحرلی‌ساز"و"میوه‌لرین بحثی"آدلی‌اثرلری نین‌موضوعلاری کلاسیک آذری شاعرلری نظامی وفضولی‌دن آلینمیشدیر. بولاری بئشلیک (مخمس) شکلینده یازمیشدیر.
سیدزاده‌یاخشی ترجمه‌لرده ائتمیشدیر. پوشکین دن، کریلوف‌دان ، و آ. ژوکوفسکی دن‌ائتدیگی ترجمه‌لری مکتب اوشاقلاری طرفیندن سئویله‌ـ سئویله اوخونموش وبومؤلّفلرین‌اوشاقلارآراسیندا تانینماسینا یاردیم‌ائتمیشدیر.
میرمهدی عمرخیّامین رباعیلرینی آذری تورکجه‌سینه‌ترجمه‌ائتمیش وترجمه‌ده رباعیلرین روحونو، واسلوبونو ساخلامیشدیر.
میرمهدی اوشاقلارایازدیغی شعرلری وگؤزل غزللریله‌مشهوروچوخ سئویلن بیر سیما اولموش ،غزللری آذربایجان‌ادبیات نشریاتی طرفیندن۱۹۷۰ ده‌باکی دا نشرائدیلمیشدیر. غزللرینین بیرقسمی ماهنی شکلینده‌خلق‌آراسیندا آغیزدان آغیزا دولانمیش ورادیو- تلویزیون واسطه‌سیله‌شوروی حدودلای خارجینه یاییلمیشدیر.
میرمهدی سیدزاده ۶ ایل قاباق گانسر خسته‌لیگیندن باکی‌دا وفات ائتمیشدیر
میرمهدی سیدزاده‌نین "کوراوغلو"منظومه‌سی اؤزنوعینده شاه‌اثرساییلان اثرلردن دیر. بواوزون منظومه ۱۹۶۸ ده‌باکی‌داچاپ اولموش وایران داآقای ع- منظوری خامنه‌ای‌طرفیندن یازیمیزاکؤچورولره‌ک چاپ اولموشدور.
میرمهدی نین لیریک شعرلرینین نمونه‌ایچون " شاعرانه‌دیر" و" دللر دیله‌دوشن" آدلی ایکی غزللرینی بورادا درج ائدیریک :

من سئودیگیم گؤزه‌ل او قده‌ر شاعرانه‌دیر
هرصحبتی ، سؤزو ،ائله‌بیل کی ترانه‌دیر.
نازیله‌باخسا بیرجه‌دفعه‌یوز کؤنول ییخار
بیر اووجی دورکی ووردوغو اوو، ماهرانه‌دیر

اما نه دنسه ،عاشقینه سالمایبر نظر
بیلمیرکی قلبیم عشق اوخونا بیرنشانه دیر
یارین گؤروشمک اولسا اگرمقصدی اینان
کؤنلوم یئتروصالینا ، هجران بهانه دیر
عاشق همیشه گؤردوگونو سؤیله بیربیزه
میرمهدی دوشدون عشقه سؤزون عاشقانه دیر

دیلدن ـ دیله دوشن

****

عشقین چمنینده نظریم بیر گوله دوشدو
عاشقلیگیم ایلدن ـ ایله ،دیلدن ـ دیله دوشدو
گولدوکجه منه نازلی گولوم ، یاندی حسددن
دؤندو کوله اغیارین ایشی مشکله دوشدو
دگدیکجه کؤنول تئللرینه مضرابی عشقین
نغمه م اوجالیب پرده ده بم دن زیله دوشدو
عشقین دولانیب قافله سی آشدی زمانی
آخرگلیب هجران کیمی بیرمنزله دوشدو
میرمهدی ، گؤزومده گونشین نوری قارالدی
یارگئتدی، گؤزومدن ائله بیلدیم گیله دوشدو

صون اولاراق ،میرمهدی دن اوچ رباعی نقل ائده جگیک :

یاراداں دنیانی نئچون یاراتدی صونرادگیشمگه نئچون ال آتدی
اگر گؤزل دیرسه ، محوی نه لایق چرکین سه ، نئچون قصورا باتدی

گؤزل بیردلبرله اوتوروب دونن بیربولاق باشیندا می ایچیردیم من
ائله بیل چیخیردی سحر گونشی قارشیما قویدوغوم بلور قدح دن

نه یازیق عمروموز گئتدی طوفانا دؤندو چوخ جگرلر اجل دن قانا
او دنیادان دؤنوب گلن اولمادی بیلک نئچه بیرلر اوردا انسانا

مروارید دلبازی ۰ آذربایجانین گؤرکملی عائله سینه منسوب اولان مروارید پاشا قیزی دلبازی ۱۹۱۲ ده قازاخ ماحالی نین موساقلعه کندینده آنادان اولموشدور ۰ آذربایجان دا ادبیات فاکولته سینی قورتارمیش و معلملیکله یاناشی شعریازماغا باشلامیشدیر ۰ ایلک شعرلریندهآذری قادینی نین آزادلیغا چیخماسین ،واونون سوسیالیست قورولوشوندا برابرحقوقلو بیروطنداش کیمی،اشتراکینی هیجانلا ترنّم ائتمیشدیر ۰ اونونلا یاناشی، مروارید دلبازی یارادیجیلیغا باشلادیغی ایللردن بری اوشاق وگنجلر ،خصوصا آزیاشلیلارا یچون یازدیغی اثرلریله اوشاقلارین وهائله یاشلیلارین دا رغبت و محبتینی قازانمیشدیر ۰ هرهانسی بیراوشاق باغچاسینا ، ابتدائی مکتبه گئتسه نیز اونون سئوملی لایلا، نغمه ، ناغیل، شعرومنظومه لرینی ائشیده جک سینیز ۰

مروارید دلبازی اؤز اوربژبنال یارادیجیلیغی ایله یاناشی روس ودنیا کلاسیک شعرینین ،معاصر روس وسووئت اتفاقی سایرخلقلرینین شعرینده ن منظوم بدیعی ترجمه لرائتمیش و معاصرشعریمیزین زنگینلشمه سینه یاردیم ائتمیشدیر ۰ اونون اثرلری اوتوزدان چوخ آیری کتابلارحالینده چاپ ائدیلمیش بیرقسمی ده سووئت خلقلری دیللرینده نشرائدیلمیشدیر ۰

ادبیات ساحه سینده کی خدمتلرینه جهت مختلف نشان و مدالللارلا تلطیف ائدیلمیشدیر ۰

مروارید دلبازی نین "منیم هدیه م" ،"بالاجا نماینده" ،"شعرلر" ،"بالاجا دوستلاریم" وسایرکتابلاریندا ، اوشاقلارا وطنی، امک وزحمتی سئودیره ن، اونلارا اگلندیریجی بیرناغیل کیمی کندا قتصادیندان وسؤیوک صنایع تشکیلاتیندان ایلک معلوماتی وئره ن شعرلر ومنظوم حکایه لرچوخدور ۰

اؤلکه نین بؤیوک پارچاسینی" بالاجا دوستلاریم" کتابچاسیندا شاعرله بیرلیکده گزه ن اوخوجولار پامبیق تارلالارینی(مزرعه) ،تویوقچولوق فرماسینی(مزرعه وتویوق بسله مه یئری) ،ایپکچیلیک مرکزینی ومینگه چئویر الکتریک استاسیونونو ، داها باشقا یئرلری گؤروروچوخ مارا قلی شعرلر اؤگره نیر، اونلار بیلیرکی مینگه چئویر :

نئچه کنده ، شهره	گوجو بوتون بیر الین
قوه ایشیق وئره جک	یاشاداجاق بیرچایین ۰۰۰
الکتریک گوجو ایله	الکتریک گوجو ایله
ایشله یه جک کومباین	اکیب ، بیچیب تارلانی ،

گؤتورولن بول محصول
یاریداجاق انسانی
قاطارلاردانه کؤمور ،
نه نفت لازم اولاجاق ...

"گله جک شاگردین مکتوبو" آدلی شعرینده وطنی نین گله جگی کیمی اؤزگله جکلرینه اینا ملاباخان اوشاقلارین کیچیک یاشلاردان مکتبه ، بیلگی یه اولان بؤیوک - هوسلرینی افاده ائتمیشدیر :

آلتی یاشینا چاتمیشام | واردفتریم ، وارکتابیم
ساچلاریمی اوزاتمیشام | بیر شکیللی قلم قابیم
هؤروک ایچون لئنتیم ده وار | پروم (۲) قیزیل رنگینده دیر
ننه م منه تیکیب پالتار | گؤره ن اونو تعریف ائدیر
چوخ خوشوما گلیر چانتام (۱) | یونولموشدور قاراندا شیم (۳)
اونو منه آلیب آنام | یاخینلاشیر مکتب یاشیم .

مروارید دلبازی نین مکتب اوشاقلارینا یازدیغی اثرلرین تعلیم - تربیه باخیمدان دا ، اهمیّتی اولدوقجا بؤیوک دوره او ، "ریحان" آدلی منظومه سینده مکتب اوشاقلاری نین زحمت - تحصیل حیاتینی ، یئتیشمه لرینی ، وطنه وخلقه اولان صونسوز محبت وصداقتلرینی ، زحمته درین رغبتلرینی ، گله جگه محکم اینا ملاری مهارتله تصویرو ترنّم ائتمیشدیره منظومه ده ، مؤلف حقیقی حیات صحنه لرینی ، عبرتلی حادثه لر ، جانلی انسان صورت وسجیّه لری یاراتماغا چالیشمیشدیر .

مروارید دلبازی عینی حالدا کومسومول (۴) حیاتیندان واونون قوروجولوق ایشیندن ، فداکارزحمتیندن ، محاربه ایللرینده کی قهرمانلیقلاریندان شعر ومنظومه لریازمیشدیر (هئچ یادیمدان چیخمیراو قیز) ، (ایگیدکومسومول) وسائره کیمی . بونونلایاناشی ، مروارید دلبازی بین الملل تربیه ، خصوصا سووئت خلقلری آراسیندا صمیمی قارداشلیق فکرلرینی تبلیغ ائده ن بیرصیرا شعرومنظومه لر یازمیشدیر . "چین قیزی" شعرینده قیزیل چین خلقلریله دوستلوغو گؤزل جانلاندیرمیشدیره

کاپیتالیست ولیبرال اؤلکه لری زحمتکشلری نین امپریالیزمه قارشی صلح وآزادلیق اوغروندا مبارزه سی ، مستملکه ویاریم مستقل خلقلری نین اؤز

۱- کیف ۲- سرقلم ۳ - مداد ۴- گنج کومونیست لر

حقوق واستقلالی ایچون قهرمانجاسینا چارپیشمالاری باره‌سینده ده‌حرارتلی شعرلرومنظومه‌لریازمیشدیره "کیجیک پیمپو"، "زنجی اوغلوراو"، "مجلسلرده دوغولانلار"، "رایموندا"، "میلیونلارین سسی" وسایرشعرلری بو قبیل ده‌ندیره ژاپون قیزیناجواب اولان "تامیدزاوا" آدلی شعری انسانلیغی یئنی فلاکتلره، قیرقینلی ـ قانلی محاربه‌لره سوروکله‌مک ایسته‌ین لره‌قارشی جوشقون، غضبلی بیراعتراض دیر:

تامیدازاوا ! بوچاغیریشا
قوی سس وئرسین هربیریاندان
آفریقادان، هندوستاندان،
حبش‌لرین تورپاغیندان،
رومادان و فلسطین دن،
کوره‌آ دان، بؤیوک چین دن،
قدیم یونان، محکوم ایران،
ساتیلمیش تورک ائللرینندن،!

عربستان چؤللرینندن
آدامالاردان یاناً ـ یانا
صلح ایسته‌ین هربیرآنا
قوی سینه‌میز سرحد اولسون
یول وئرمه‌یه‌ک غصبکارا ه
قوی مقدس‌آنا حکمی
ظالملری چکسین دادا ه

مروارییددلبازی نین اثرلرینده یالنیزاستعدادلی بیرشاعرین‌قلبی‌نین دگیل، هم‌ده حساس بیرآنا قلبی‌نین چیرپینتیلاری دویولور، وبودا، اونون شعرلرینه‌آیری بیرحرارت وصمیمیت وئریر ه

قاپی‌نی، دؤیسه طوفان
قلبین سیخیلسا بیرآن
اوزمان منی سسله !
من ایلک باهارا دؤنوب
گللم ایستی نفسله ه

بو گونون چتین اولسا
صاباحا امیدبسله !
بیرگون بیر گولون اولسا،
تزه گول اک هوسله
من امیده دؤنه‌رم
نغمه‌لره چئوریلیب
قلبینده سسله‌نه‌رم ه

سئوینجی‌نی ایتیرسن
دئمه‌کی : بو صون آن دیر!
هر کدرین دالیندا
بیرسعادت پنهاندیر
اگر دیزین بوکولسه
دئمه : دورابیلمه‌رم
دونن سئل اوچورانی
بوگون قورا بیلمه‌رم
بئله‌خیالا دوشسن،
فیکیرلرله دؤیوشسن
گنه‌ده منی سسله !

ایش‌باشیندا گؤردوگون

عنا دیملا گله‌رم
اوچوشلاردا بوکولمز
قانا دیملا گله‌رم
من سنه اؤز صبریمی
عنا دیمی وئره‌رم

سئوینجیمی ، نغمه‌می
قانا دیمی وئره‌رم
همیشه قوتلی اول !
سنه اوغورلو بیر یول !

بالاش‌آذر اوغلو ـ جنوبی آذربایجان شعری‌نین گؤرکملی نماینده‌لر ـ ینندن بیری اولان بالاش‌آبی زاده آذراوغلو ۱۹۲۱ ده باکی داآنادان اولموش و۱۶ یاشیندا عائله‌سیله‌برابر اردبیله گلمیشدیر .داها اورتا مکتبده ایکن شعریازماغا باشلایان شاعر آذربایجاندا دموکرات فرقه سی قورولدوغو زامان بوفرقه‌یه داخل اولموش وبیرمدت اردبیل ده‌جودت غزئته‌سینده مسئول رداکتور وظیفه‌سینده چالیشدیقدان صونرا تبریزده رادیو کمیته‌سینده رئیس معاونی اولموشدور .

۱۹۴۶ دا آذربایجان ملی مجلیسینه اردبیل ولایتی نین گرمی محا ـ لیندان نماینده سئچیلمیشدیر .بالاش‌آذراوغلو آذربایجان دموکرات حکومتی سقوط ائدنده باکی یا گئتمیش وتحصیلینی اکمال ائتمک ایچون آذربایجان اونیورسیته‌سینه داخل اولموش و۱۹۵۲ ده دیلچیلیک (فیلولو ـ ژی) شعبه‌سیندن مأذون اولموشدور .

آذراوغلونون شعرلری‌نین مهم‌موضوعونو جنوبلی قارداشلاری‌نین حیا ـ تی ومسئله‌لری تشکیل ائدیر .ان مهم شعرلریندن بیری "وطن بئله‌اوغول ایسته‌یبیر" آدلی منظومه‌سی‌دیر .

بالاش‌آذراوغلو گنجلیگیندن درین احساسلی،جوشغون وقدرتلی تخیل قوه‌سینه‌صاحب بیرشاعرایدی.آشاغیدا درج اولونان وگؤمورشله‌سی گزدیر قیزایچون یازدیغی "گؤمورچوقیز" آدلی شعری اونون دویغو ودوشونجه ـ سینی آیدین شکیلده گؤسته‌ریر :

بیرقیزیولچی*سی‌دیرتوزلی یوللارین * دالیندا ان آغیرگؤمور شله‌سی .
احتیاج‌الینده بوغولانللارین * کسیبدیر چیگنینی عمورشله‌سی

بویئرده‌انسانا عمورده یوک دیر * حیاتی،نشئه‌سی،عشقی سؤنوک دیر .
بوبیرجهنم‌دیرا ودسیز ،آلووسیز * یاندیریرانسانی‌آهلار ، آمانلار .
اودیربوآتشده‌اودلانیر بیرقیز * فقط نه‌توستی وار ،نه‌ده‌دومان وار
یوخسا بوگونه حیات دییرسن * بلکه‌دوشونموسن،سهوایله‌ییرسن.

* ـ یولچی = مسافر .

او ،گنجلیگیندن خلق اوردوسونا قوشولدووقلمین خلق آزادلیق و انقلابینا وفداائتدی "من کیمم " شعرینده بئله یازیر :

نه پادشاه نه سلطان نه ساراشیق نه زینت
نه افسانه نه ملک نه سارای نه سلطنت
نه عصرلر آرخاسین یادا سالیب آغلایان
نه عمرونی غزله ،مرثیه یه باغلایان
نه پیمانه نه ساقی نه شراب شاعری یم
آزادلیغین جارچیسی انقلاب شاعری یم

آذربایجانا بسله دیگی عشق وباغلیلیغینی آشاغیداکی شعرینده بئله افاده ائدیر :

عزیز آذربایجان ای گؤزه ل دیار * آنامین مهربان قوجاغی سن سن
گؤنول طرلانی نین اوجوب قوندوغو * اونون چوخ سئودیگی بوداغی سن سن

سن سن دوشوندوگوم سن سن آندیغیم[1] * من بودنیادا آرخالاندیغیم
یئترآلیشدیغیم ،یئتر یاندیغیم * شعریمین قلبمین سوراغی سن سن

قوی آجسین گؤنلومی سؤزلریم منیم * سندن نجات اومور[2] گؤزلریم منیم
هله اگیلمه ییب دیزلریم منیم * چونکی اودیزلرین دایاغی سن سن

دئسه م ده وورغونام دیوانه سانما * من کی،اؤز اوغلونام بیگانه سانما
بیرشمعسیز ،آتش سبز ،سروانه سانما * یاندیغیم اودلارین اوجاغی سن سن

قوی بیلسین ای وطن بوآلحاق یاغی * سولما زباغچا میزین یاشیل یارپاغی
سن بابک یوردوسان آذر تورپاغی * اصلانلار اویلاغی،یاتاغی سن سن

آذرا وغلونون شاه اثرلریندن بیری اونون "جبهه دن مکتوب" آدلی شعری دیر .شعرجبهه ده دؤیوشن بیرقیزیل عسکرین اؤز قیزینا یازدیغی مکتوبی دیر .نمونه ایچون منظومه دن بئش بیتینی درج ائدیریک :

مکتوبونی آلدیم قیزیم ، دوشونورسن آتانی
سندن اؤتری جبهه لرده سنگره یاتانی
هرکاغذدا یازیرسان کی گؤروشموروک هاچاندیر
مگر قیزیم بوزاماناللارگؤروشمه لی زاماندیر
فکرین هئچ پوزماقیزیم جبهه لرده ساغام ـ ساق
یاخشی بیل کی منیم الیم زنجیرلری قیراجاق

---

۱ ـ آندیغیم = یادائتدیگیم . ۲ ـ اومور = امیدائدیر .

نه قدرکی ،گؤروشمه میش کیمسک قیزلار ،آتالار
منیم سنله گؤروشمه مین قیزیم نه معنا سی وار
جون عزیزیم بویئرلرده گؤزیاشلاری دریا دیر
مظلوم ملارین ایییلتی سی یئری ـ گوگی آغلادیر

. . . . . .

" ستارخان "شعرینده وطنپرورلیک دویغولارینی بدیعی بیرشکیلده ترنم ائتمیشدیر .نمونه ایچون بیربندینی درج ائدیریک :

یوخ دشمن دئمه سین سرداری اؤلدی * اونون کؤکسونده کی اوره ک بیزده دیر
بوگون یاناشی دادورماسا بیزلن * بیلین گؤتوردوگو تفنگ بیزده دیر
بیزیم آرزوموزبیر ،آمالیمیز بیز * اوایستک اوحسرت ،دیلک بیزده دیر
من کیمه ال آچیب کؤمک ایسته ییم * دنیا حسرت چکن کؤمک بیزده دیر
ایرانین ائللری بیزه گؤز تیکیب * آزادلیق گونشی دئمک بیزده دیر
وطن گردابلاردا بوغولان زامان * گاه بابک چیخارمیش،گاه داستارخان

ایندی لیریک شعرلریندن بیرنمونه درج ائدیریک :

شهلا گؤزلرینی گؤردوگوم زامان * دئدیم گول اوستونه بیرژاله دوشموش
بیلمم اوباخیشدا نه معنا واردیر * بوشاعرعشقندن خیاله دوشموش

———o———

عمرونده گؤرمه دین نه بوران نه قار * سنی قوجاغیندا بؤیوتدی باهار
چیگنینه تؤکولن خرمانی ساچلار * سان مرمرا وستونه شلاله (۱) دوشموش

———o———

سالیبدیر گؤزلرین منی کمنده * یقین بوحالیمی دویموسان سن ده
سنی گؤرن دئییر قیزلار ایچینده * گوللر آراسینا بیرلاله دوشموش

———o———

قاعده دیرقوش اولار لانه وورغونی * من بیرگؤگرجینم دانه وورغونی
سئوگیلیم گتیرمه جانه وورغونی * گؤزوم آغ اوزده کی خاله دوشموش

———o———

اوگون کی قاپیدان باخیب گئدیبسن * منی آتشلره یاخیب گئدیبسن
قلبیمی مژگانا تاخیب گئدیبسن * گل گؤر عاشقین نه حاله دوشموش

———o———

بالاشین " باکی سفری "آدلی بؤیوک منظومه سی ده چوق احساسلی ومعنا ـ لی دیر . آذراوغلونون مهم شعرلریندن بیری ده " تبریزیم منیم "آدلی منظومه سی دیر . بومنظومه دن نمونه ایچون اوچ بندینی درج ائدیریک :

---

۱ ـ شلاله = آبشار .

باشی سهند چالمالی
اتهیی آجی چایی
قوزئیی قار عطیرلی
گونئیی چوبان هارایلی
یایی فیروزه کؤینک لی
قیشی بولود اؤرپک لی
یازی نیسان یاغیشلی
پاییزی آی چاناقلی
اولدوز باخیشلی
سینه‌سی آینا گؤللو
بولاق زمزمه‌لی
دوپدورو کهریزیم منیم
تبریزیم منیم

* * *

بابامین بابا سی‌نین یادگاری
قاراگؤزلو
شیرین سؤزلو
گؤزللرین
قهرمان اوغوللارین دیاری .
کئچمیشی عظمتلی
بوگونو حسرتلی
گله‌جگی امید دولو
بیر الی یاراق دا
بیر الی تورپاق دا
دؤیوشه ـ دؤیوشه یاشایان
حیاتینی،نعمتینی قورویان
شرفینی ، شهرتینی قورویان
ایکی گؤزوم منیم
تبریزیم منیم

* * *

دونن دؤیوشدوم سنین ایچون
جبهه ـ جبهه ، سنگر ـ سنگر
صاباح دا دؤیوشه‌رم
امر ائتسن اگر
دؤزمره‌م اؤره‌گی نیسگیللی
آلنی گوللهلی اولاسان
آخی،سن آرخامدا بیر قالاسان
سن سیز من کیمم
من نه‌یم
نه آدیم وار، نه سانیم وار
" اؤزؤیو قاشیلا تانییارلار "
سن سن دنیایا تانیدان منی
ائلیمین ، دیلیمین وطنی
هاراییم، سسیم، سؤزوم منیم
تبریزیم منیم
تبریزیم منیم

بالاش آذراوغلونون معروف شعرلریندن بیری ده "مینگه‌چئویر" پوئما ـ سی‌دیر .آذراوغلونون ایلک شعری ۱۹۳۷ ده‌وایلک کتابی ۱۹۴۳ده چاپ اولموش .مبارزه‌یوللاریندا کتابی ۱۹۵۰ ده ،منیم‌نغمه‌لریم ۱۹۵۲ ،سحرشفق لری ۱۹۵۳ده ،سئچیلمیش شعرلری ۱۹۶۴ ده ،ایللردن ایللر ۱۹۷۱ ،یاپراقلار تؤکولنده ۱۹۷۶ و دونه‌نیم ،بوگونوم،صاباحیم ۱۹۷۸ ده چاپ اولموشدور

بالاش آذراوغلو بوتون حیاتیندا وطن وصلح ایچون چالیشمیش وقلمی نی ده بویوللاردا ایشلتمیشدیر .

زینال خلیل ـ ۱۹۱۴ ده گنجه ده صنعتکار بیر عائله ده آنادان اولمو ـ شدور. ابتدائی و اورتا تحصیلینی آلدیقدان صونرا باکی یا گلمیش و دیل و ادبیات فاکولته سینه داخل اولموش و ۱۹۳۶ دا فاکولته دن ماذون اولموشدور. یارادیجیلیغینا ۱۹۳۴ ده داها طلبه ایکن باشلامیش و ۱۹۳۶ دا "ایسته‌ک" آدلی ایلک شعرلر کتابچاسی نشر ائدیلمیشدیر. زینال خلیلین ایلک شعرلرینده داخی بیر ییغجا ملیق، آیدینلیق وهدفی سرراست و دوز نشان آلماق جهدی دقتی چکیردی. اودا اؤزوندن قاباخکی شوروی شاعرلری کیمی الهام وموضوعونو خلق دن واونون قور ماقدا اولدوغو تازا حیاندان آلیردی. ایلک یازدیغی شعرلرینده صمد وورغون، سلیمان رستم و روس معاصر و قاباقجیل شاعرلرینین تاثیری گؤزه چارپیردی. بونونلا بئله اونون شعرلری اؤزونه مخصوص بیرخصوصیتلری ایله اوخوجولارین دقتینی جلب ائدیردی.

زینال خلیل ایندیه قدر چوخلو شعر، منظومه (پوئما) ونمایشنامه یازمیشدیر. اونون "قیلینج"، "قاطرمحمد"، "تاتییانا"، "کؤراوغلونون قوچاقلیغی"، "فدائی"، "کوممونا کندی" و "صمدوورغونلا گؤروش منظومه لری شمالی آذربایجاندا مشهوردور. بومنظومه لرمختلف موضوعلارا حصر ائدیلدیگی حالدا هامی‌سی‌نین تقدیره لایق عمومی بیرجهتی واردیر: اونلارین هربیرینده خلق روحو، دیلک وآرزوسو، خلق مبارزه سی‌نین آهنگی حاکم‌دیر. اونلارین قهرمانی خلق ایچیندن چیخاراق اونون سعادتی یولو ـ ندا مبارزه آپاریر.

زینال خلیل بعضا "لیریک شعرلر، بعضا "ده بؤیوک منظومه لرونمایشنامه لر یازیر. اونون نمایشنامه لرینده ده منظومه لری کیمی کسکین تضاد و حرکت موجود دور.

زینال خلیلین یارادیجیلیغیندا موضوع چوخ گئنیش دیر.او، بیر طرفدن گؤزه‌ل کند تابلولاری یارادیر،اوبیری طرفدن خارجی اؤلکه زحمتکشلرینین آغیرحیاتینی ترنم ائدیر.بیرطرفدن شوروی آدامی نین گؤزه‌ل صنعتلرینی قلمه‌آلیر،اوبیری طرفدن گئچمیشین قالیقلاری اولان ابن الوقتلیگی،یالتاقلیغی،ایکی اؤزلولوگو وهریئرده اؤزونو گؤزه سوخماق مئیلینی طنز وهجو آتشینه توتور.بیرطرفدن مینگه‌چئویری(۱) تصویرائدیر،اوبیری طرفدن اینجه سئوگی شعرلری یازیر.

شاعر کند حیاتینی یاخشی بیلدیگی ایچون کند حیاتی‌نین رنگارنگ تابلولارینی بیررسام کیمی جانلی اولاراق ترسیم‌ائدیر:

چیچکلی دره‌دن چیخسان یوخاری * گؤرونور گؤزونه داغلارین قاری
اوداغلارقوینوندا بیرکیچیک کندوار * اوردا یوردسالیبلار بیزیم‌بابالار
باغیندا گول آچیرایده، یاسمن، * سریلیر دوزلره یاشیل بیر چمن
هله یاماجدا کی نرگس،بنفشه! * داغلارین دالیندا گؤرونن مئشه!
گئجه‌ده‌گونوزده سرین بولاقلار، * داشلاردان داشلارا تؤکولوب چاغلار

شاعر وطنی‌نین گؤزبگی(گیله‌سی)صابیلان باکی شهرینی‌ده محبت و الهاملا تصویرائتمیش وبیرصیرا گؤزه‌ل شعرلریازمیشدیر.

زینال خلیل گونون سیاسی حادثه‌لرینی وخارجی اؤلکه‌لرده یاشایان زحمتکشلرین حیات ومبارزه‌سینی دقتله ایزله‌میشدیر.اونون شعرلرینده امپریالیستلرین شرق اؤلکه‌لرینده آپاردیغی فتنه‌لی وآلچاق سیاسته قارشی درین کین ونفرت واردیر.زینال خلیل عینی زاماندا لیریک بیر شاعردیر.او،انسانلارین،یئنی شوروی آدامی‌نین اینجه دویغولارینی،محبتی نی،سئوینج وکدرینی ترنم‌ائدیر.اونون "گؤی گؤل دوشونجه‌لری"نده اینجه رومانتیک بویالارلا ایشلنمیش بیرطبیعی‌لیک واردیر.بوشعرلرده‌کی بیان ائدیلن دویغولار شاعرین وطنینیه اولان محبتی‌نین بیرتظاهری‌دیر.شاعر وطن تورپاغی‌نین هرداشینی،هرکؤلونو،جوشغون بیروطنپرورکیمی سئویرو ماهربیررسام‌کیمی شعرتابلولارینداترسیم ائدیر.

انسانلاری مردلیگه،جامعه ایچون فایدالی،آلنی آچیق واؤزوآغ اولما ـ غا،جسارته و وطنی سئومگه دعوت ائدیروبو موتیولرله‌ده شعرینه خصوصی بیرگؤزه‌للیک وئریر." گؤی گول دوشونجه‌لری "ایچه‌ریسینده‌نظر

دقتی ان چوخ جلب ائده‌ن "صمد وورغونلا گؤروش" شعری دیر وصون دؤور

ادبیاتین ان گؤزه‌ل نمونه‌لرینندن بیریدیر .بوشعـــــــرده صمدوورغونون ائرکن (تئز) اؤلوموندن دوغان درین بیراوْره‌ک آجیسی وآغریسی‌واردیر .

شاعر ،یوخودا گؤی گؤل کنارییندا گزه‌رکن صمدوورغون قارشیســـینا چیخیر .آرالاریندا قیصا لکن معنالی وتاثیرلی بیرصحبت اولوروبواثنا دا وقتیله صمدین قلبینی دؤیوندورموش نجیب دویغولار ویوکسک دوشونجه لر اوخوجونو سارسیدیر (تکان وئریر) .شاعرچیچه‌ک لری،چؤللری ســـیره چیخدیغینی سؤیله‌رکن صمدوورغون جواب وئریر :

سیرائتمک ؟بوآزدیرگل یاخشی بیـــــر باخ

اوستونده‌دوردوغون بویئر ، بو تـــــورپاخ
ساچینی اوینادان بوسرین کولـــک * سینه‌نه باسدیغین بوگؤل،بوچیچه‌ک
سیلدیریم قایالی بو اوجاداغلار * بیزه‌لایلا دئیه‌ن گؤزه‌ل بولاقـــلار
بیرشیرین نعمتدیر ،بیزبؤیوک عالم * افسوس بونلارحقده‌آزیازمیش قلـــم
اؤلوم‌وقت سیزکسدی منیـــم یولومو * آلدی قلمیمی،قیردی قولومـــــو
من باشاوورمادیم اؤز منـــزلیمـــی * اؤزصنعت دنیامی، سؤز منزلیمـــی
بوآغیربیردرددیر !اماکی،هئچ من * الیمی اوْزمه‌دیم ،قارداشیم‌سیزدن
شاعردوستلاریمدان بیلین کی‌هروقت * صنعتکاروطنله اولاجاق خوشـــبخت
سئوین بوتورپاغی،بو طبیـــعتـــی * بونلاردیر یاشادان شعری،صنعتـــی

زینال خلیل آلتی ایل بوندان قاباق اوره‌ک خسته‌لیگیندن وفـــات ائتمیشدیر .

صون اولاراق زینال خلیل دن نمونه ایچون (شاعرین وطنی)آدلـــی شعرینی نقل ائدیریک :

حافظ شیرازلی دیر ،من ده‌گنجه‌دن * دئدی میرزا شفیـع بیر افتخارلا
چینارلار آلتیندا بؤیوموشم من * بوردا سیرداش اولوب قیشلا،بهارلا

° ———

گنجه باشدان باشا باغچادیر ،باغدیر * صبحه‌دک کسیلمز بلبل چهچهســـی
بیرطرف آران دیربیرطرف داغدیر * گؤزه‌لدیر سولارین هر ترانه‌ســـی

° ———

مین نعمت یتیریر ،بویئرده تورپاق * قیزیل گول،یاسمن توتوب عالمـــی
گونشدن نورامیب آچاندا زنبـــق * اونودور اوره‌گیم غصه‌نی ،غمـــی

° ———

نسترن عطریندن مست اولورانسان * بنفشه کوللاردان چاغیریر بیـــزی
بعضا اوستوموزو آلاندا دومـــان * گوللره آچیریق اوره‌گیمیـــــزی

° ———

نظامی توربا غی بیرلاله زاردیـــر * بویئرین اؤزشعری،اؤزسؤزووار دیر
آت سوروب گؤی گؤله چوخ جیخمیشام من* داغلاردا چیگنیمه قونوبدور بولـود
مئشه لر خیالا دالاندا هـــــردن * منی اؤز قوینوناآلیبدیر سکوت

باشیمین اوستونده سوزه نده قارتال* اگیلیب بولاقدان سوایچمیشم من
قلبیمده ،ئینیمده دلی بیرخیال * اوداغدان دره دن چوخ کئچمیشم من

انیشده ،یوخوشدا ،گؤردوگون هرایز * دولانیب ذروه یه آپاریـــر ســـنی
قوش قاناد سیزاوچماز ،انسان مسلکسیز* اونوتمای کؤنول شاعر دئیه نـی

گئجه لردا غلاردا آزسان بولـــونو * آلیشیب گؤیلرده یاناراولدوز لار
قورحما ،بیرپالیدا دولا قولـونو * اینان،اودمایاجاق سنی سیلدیریم

بیرتمیزاوره ک وار بیزیم داغلاردا * دوشونورانسان تک بوردا داغ لاردا

گلنده آپریلیق سر بهار گـــونو * آناردیم گؤی ـ گولوایکی گؤزومده
اصلا اونوتمازدیم وطن ملکـــونو * بیرشنلیک قوتی دویدوم اؤزوم ده

تفلیس ده ائیه نده کور تماشاسی * دویدوم گنجه چایین قژیلتســـینی
آزقالدی باشیمدا خیالیم جاشا * آندیم گؤی اوتلارین خیشیلتیسینی

ائله ییل اوستومه تؤکولدو بودم * داغلارین یاغیشی،داغلارین قاری
وطن سیزگولمه دی گؤزومده عالـم * آندیم خان کپزی،آندیم قوشقاری

گنجه هرسؤزومه بیرقانـاد اولدو * کؤنلوم گنجه ایله دائم شاد اولدو

احمـد جمیل ـ احمدجمیل ۱۹۱۳ ده ایروان دا پیشه وربیرعائله ده آنادان اولموش وتحصلینی باکی‌دا معلم‌مکتبینده آلمیشدیر.۱۵۰یاشیندان شعریازماغا باشلامیش وشعرلرینده وطنه ،خلقه اولان صونسوز محبتینی تر ـ نم ائتمیشدیر.او، سوسیالیست انقلابی ووطنین غلبه سی اوغرونـــدا حانبنی اسیرگه مه ین خلق اوغوللاری نین شاعرانه سیمالارینی شعرلرینده تصویرائتمیشدیر.

"یارنیزان قیزی "شعری دشمنلرله ووروشما داهلاک اولموش بیرقهرما ـ نین آنده سی‌دیر.پارتیزان قیزی سادای دشمنلرله اوز ـ اوزه گلدیکده صون نفسینه دک آونلارلا دؤیوشوروصون لحظه ده کؤمگینه گلن دوستلاری نین یانیندا جان وئریر.

احمدجمیلین یارادیجیلیغی حرب ایللرینده انکشاف ائتمیشدیر. بو ایللرده یئنجام، مبارز روحلو و مضمونلو شعرلر یازمیشدیر. محاربه دن صونرا کی دؤورده داها چوخ زحمت و صلح موضوعلاریندا شعر یازمیشدیر.

محاربه دن قاباخکی ایللرده آلمان خلقینین کومونیست قهرمانی تئلمان" داش قفس"، عاشیق علعسگره بؤیوک محبتله یازدیغی" قوجا عاشیق "شعری، نظامینین وطنی گنجه نی تصویر ائده ن "بویئرلر"، خلقه ودوغما بوردا محبت آشیلایان" باشقادیر اؤلومون معناسی منجه "شعرلرینی وداها بیرچوخ شعرلر یازمیشدیر. بوشعرلرده احمدجمیلین یاراد ـ یجیلیبعینا مخصوص اولان کونکرتلیک، دیل ساده لیگی وطبیعی لیک گؤزه چارپیر.

محاربه ایللرینده الینه سلاح آلیب جبهه لرده ووروشان شاعرقلمینی ده یئره قویما میشدیر." بختیار"، " منی یادا سالیرمی"، "نشان اوزوگی" " آچیل ای سحر"، "دوستلار گینه گؤروشه ریک"، " قاچقینلار" وبیر صیرا شعرلری بوایللرده یازمیشدیر.

محاربه دن صونرا یازدیغی شعرلردن "مینگه چئویرا ولدوزلاری"، " تمل داشلاری"، "قایالار"، "دنیزده شهر"، "زنجی لر محله سی"، "کندخاطره لری"، "کومونیست شاعر" وباشقا شعرلرینی ذکر ائده بیلیریک. بوشعرلرده سوسیا ـ لیزم قورانخلقین قهرمانلیقلاری، وطنه محبت موتیولری وصلح اوغروندا مبارزه ائده ن دنیا خلقلری نین فکروآرزولاری ترنم ائدیلمیشدیر.

صلح حقینده یازیلان اثرلر آراسیندا " زنجیلر محله سی "شعری اؤزونه مخصوص یئر آچمیشدیر. زنجیلر محله سی ویرجینیا یالتینده ریچموند شهرینده گناهسیز جاسینا اؤلدورولموش یئددی زنجییه حصر ائدیلمیش دیر. شعراوچ زنجینین دیلیندن اوخونان نغمه شکلینده یازیلمیشدیر. همین نغمه سسله نیر و بوتؤو محله ده دیلدن ـ دیله گزیر:

یئددی قاپی دالیندا * یوخ اولدو یئددی زنجی
قارانلیق زندان اُددو * گناهسیز یئددی گنجی

———— ° ————

یئددی قارا قارتالین * سیندیریلدی قانادی
یئددی آنا اؤره گی * یئددی یئردن قانادی
....

بیرگون بونغمه نی اوخویان اوچ زنجینی ده توتوب اؤلدورورلر. لکن نغمه سُوسمور و گینه ده هرگئجه بوتون محله ده سسله نیر وآزادلیق ماهنی سی و حقیقت سسی کیمی اوره ک لره آخیر.

گنج لرین اؤلدوسونه ایمانمیر هئچ کس آنجاق !
هامی سؤیله‌ییرکی، بوخ ،
یوراداکی بیر سیر وار، نسه ...
چونکی گیجه هرگئجه ، حکیلنده ال ـ آیاق
قارانلیق دؤنگه‌لرده اونلار وئریر سس ـ سسه .

احمدجمیل بوشعرده ده اؤز اوسلوبونا صادق قالاراق سوژئت (پرسو ـ ناژ) وتصویرلریوللیله گئتمیشدیر .اوسون شعردیلی ساده ،طبیعی،تخیل انگیز وتحسم‌آمیزدیرو آز سؤزله گؤزه‌ل تابلولاریارادیر .

احمد جمیل خلق یارادیجیلیغینا دریندن باغلیدیر .او ،عاشق ادبیاتی سئویر و اؤز اثرلرینده اوندان استفاده ائدیر .

ابدی احمد جمیلین " مینگه چئویر اولدوزلاری" آدلی شعرینی درج ائدیریک :

اوشاقلیقدان کؤنولده ، قانا تلاییر مین آرزوم
مقدس آرزولارلا ،سؤیویور اوشاق ـ قوزوم
سایین ایستی گونلری ـ ائللرداغا کؤجنده
خان حوانیس سؤریسی " مبل"دوزبدن کئچنده
گوی آلتیندا تر تؤکوب ،بابام تاخیل بیچنده
باخیب ـ باخیب اودیاغان سوسوزچؤللره بعضا
دئیه‌ردیم :بیرکؤلگه‌لی بولاق دا اولماسام من
کاش بیریماله حبک سو ،بیرپارچا بوزا ولایدیم

* * *

سویوق قیش گئچه‌لری ،یاغاندا جؤللره قار
اؤلایاندا صحه تک بیرآج قوردکیمی‌روزگار
من اولدوزسیز ،قارانلیق گؤیلره باخارساخار
آلنیمی بؤزباغلایان، پنجره‌یه دایاردیم
اولحظه‌ده سینه‌مدن گلن بیر سس دؤیاردیم
وطنین گؤیلرینده کاش بیرا ولدوز اولایدیم

* * *

بؤیودو ، هره سئودی خلقتین بیر رنگینی
طالع ناشیماقویدو ، شاعرلیک چلنگینی
صاف دویغولار ،دیلک لر ،اولدوعمرومون واری

با علاقه‌سی ایله اوره‌ک له‌قلبیمیز عهدی، ایلقاری
دئدیم :بیرگون اولاجاق گؤنلومین آرزولاری
سایه‌ریشان اولدوزکیمی، پارلایب گؤی اؤزونده
"قوشقار"ین اتگینده "مزغان"دا "میل" دؤزونده
"گؤی گؤلون"یاخاسیندا ،"شاه داغیندا"یاناجاق

***

او گؤنلر اوزاق دگیل،قولاق وئریرم هردن
اودیر کوبرگ سسلری گلیر "مینگه‌چئویر" دن
یوخ! ایللر آرخاسیندان،مین بساط گؤریرم من
گؤنلومون اولدوزلاری صاباح" کورقیراغیندا"
کولخوزچی قارداشیمین "چارحووض لی‌باغیندا"
جیل ـ چیراخلار آسیلمیش اوتاغیندا یاناجاق

***

اسلام صفرلی ـ شاعرو نمایشنامه‌یازان اسلام‌صفرلی ۱۹۲۳ده نخجوانین یاخینیندا اولان شکرآباد کندینده آنادان اولموشدور .دنیا محاربه‌سینده بالفعل اشتراک ائتمیش وگؤسته‌ردیگی شجاعتدن اؤترو نئچه مدال ونشان آلمیشدیر .محاربه‌دن صونرا آذربایجان اونیورسیته‌سی‌نین شرقیات قسمتینده اوخوموشدور.

اونون شعرلری‌نین مضمونو معاصرلری‌نین حیاتی،شادلیق وکدرلری عشق وفکیرلری تشکیل ائتمکده‌دیر.

نمایشنامه‌لرینده قاطعیت وقهرمانلاری‌نین یوکسک معنوی خصوصیتلری اوخوجونون دقتینی جلب ائتمکده‌دیر .سئچیلمیش شعرلری "توپراغین عطری" آدلی کتابدا ۱۹۶۷ ده باکی دا چاپ اولموشدور.

بورادا اونون عاشیق علعسگر پوئماسیندان بیرنئچه بندینی درج ائدیریک :

گؤیجه محالیندا ـ او آغ کلیسه ده
قاراجا بیر اوغلان دنیایا گلدی
بو" چرکین " اوشاغا هامی گولسه ده
آناسی چئوریلیب دئدی :گؤزه‌لدی

***

جیبه تؤکرلر کی، قارا کشمیشی
اونلار نه درد بیلدی،نه‌ده غم یئدی

طایفانین باشچیسی علیمحمدکیشی
اگیلیب نننیه :علعسگر- دئسدی
* * *
علعسگر اوجاغین بوصون بئشیگی
سئچدی یاواش- یاواش قارانی آغی
اونون سسی توتدی ائوی - ائشیگی
سکونت کؤچ آلیب گئتدی اوطاقدان
* * *
آیلار بیر- بیرینی قوْووُپ گتیردی
هرگون بوغدابویی بؤیودو اوشاق
دئمه‌کی داددیغی یاغلی فطیردی
یئدی هرنه گلسه داشدان یوُموشاق
* * *
پاییزین سازاغی قیشین بورانی
یالادی دوز کیمی یاناخلارینی
فصللر کئچدیکجه برکبدی جانی
یئره قائم باسدی آیاخلارینی
* * *
.....
یوز ایل دؤوران سوره‌ن عاشقعلعسگر
مین مین مجلسلره یاراشیق اولدو
چوخلاری سازتوتوب گلیب گئتدیلر
تک شاعرعلعسگرخاص عاشیق اولدو
* * *
عصری نین ان مغرور داغلار قارتالی
اسکی بیردنیانی مزارا گؤمدو
عاشیقلار وطنی گؤیجه ماحالی
چیچگی صاییرشان (۱)گلزارا دوندو
* * *
الینده تئللی ساز،آلنیندا وقار
آغ گونلر عشقینه جوشدو علعسگر
دنیادا نئجه‌کی،سازوار،شعروار
اودا یاشایاجاق دنیالار قدر

---

(۱) - چشمک زدن ، گوز قیرپان

جعفرخندان ـ آذربایجانین گؤرکملی ادبیاتشناس ،فعال اجتماعی خادم وشاعری جعفرخندان ۵۰ ایللیک عمرونون ۲۵ ایلدن چوخونو آذربا ـ یجان ادبیاتشناسلیغینا عصر ائتمیشدیر .او ،عینی زاماندا قوتلی پداگوک و گؤزهل ناطق ایدی.اونون "معاصر آذربایجان ادبیاتی" (۱۹۳۹) و"ادبیات نظریهسی " (۱۹۴۰) و " ۳۰ ـ نجی عصر آذربایجان ادبیاتی تاریخی" (۱۹۵۶) درسلیک لری اوزامان حس ائدیلن احتیاج دان یارانان و موجود بوشلوغی دولدوران اثرلردیر .بوکتابلار صونراکی مؤلفلر ایچون یول گؤستهریجی رولو اویناميشدير .

جعفرخندانین علمی ـ پداگوژی فعالیتی ۳۰ ـ نجی ایللرین ایکینجی یاریسیندان باشلانیر .بودؤورده ایلک مقالهلرینی چاپ ائتدیرهن مؤلف فعال بیرشکیلده معاصر ادبیات مسئلهلریله ده مشغول اولور .یازدیغی "صابر" آدلی مونوگرافی آذربایجان صابرشناسلیق ساحهسینده یازیلان ایلک وان قیمتلی علمی اثرلردندیر .صابرموضوعو جعفرخندانین عمرونون صونونا قدر مراجعت ائتدیگی موضوعلاردان اولموشدور .ایلک مونوگرافیا سینا گؤره فیلولوژی علملری نامزدی آدینی قازانان گنج خندان صونرا ـ لار صابر یارادیجیلیغینا عائد علمی تدقیقلرینی زنگینلشدیردی و وفاتیندان صونرا نشرائدیلن "صابر یارادیجیلیغینین صنعتکارلیق خصوصیتلری "آدلی مونوگرافیسی صون ۲۰ ایلده صابرشناسلیغین الده ائتدیگی ان بؤیوک نائلیتلردن بیری کیمی قیمتلندیریلمهلیدیر .

جعفرخندان ایکینجی دنیا محاربهسی اثناسیندا سوویت اوردوسیله جنوبی آذربایجانا گلمیش واورادا ادبی محفللر وشاعرلر مجلسی قورو ـ لماسیندا فعال رول ایفا ائتمیشدیر .

شاعرلر مجلسینده بیرچوخ شاعرلر یئتیشیب شعراستعدادلارینی انکشاف ائتدیرمیشلر .بؤیوک خلق شاعریمیز سهنده شعرحیاتیندا ایلک آددیملا ـ رینی (رازی) تخلصیله بومجلسده آتمیشدیر .گینه بیرچوخ معاصر شاعرلریمیز یارادیجیلیق حیاتلارینا اورادا باشلامیشلار .ایندی الیمیز ـ ده اولان شاعرلر مجلسی نین نشریهسینده (آبان ـ آذر ۱۳۲۴) ۵۰ دن چوخ شاعرلریمیزین ترجمهی حالی وشعرنمونهلری موجوددور .بومجموعهده جعفرخندانین (تبریزین قمری)آدلی بؤیوک منظومهسی،تبریز ،قهرمانین تفنگی ،شاعر بی ریایا جوابی واولابیلمز آدلی غزلی واردیر .

جعفرخندان شعرلرینده وطن عشقی،خلقی آیلدیب مبارزه یه تشویق ائتمک موتیولری بیرینجی یئری اشغال ائتمکده دیر .بورادا نمونه اولاراق "شوقی"نین شعرینه یازدیغی "اولابیلمز"آدلی جوابینی درج ائدیریک

ای دل بوجهان جمله سی افسانه دگیل می
دنیایه اؤیانلار داخی دیوانه دگیل می
زحمت چکوبن خانه بنا ائتمه جاهاندا
بوخانه لرین آخری ویرانه دگیل می (شوقی)

یوردسوز ،یووا سیز شاعریم ،انسان اولا بیلمز
انسان اؤزعزیز یوردونا مهمان اولا بیلمز
فانی ویا اوچ- بئش قاراگوندور دیین عالم
البته ،ائلین دردینه لقمان اولا بیلمز
اؤلمک ائله بیر کؤرپودورهرکس کئچه جک دیر
لکن هر اؤلوم دقته شایان اولا بیلمز
جهدائیله دیریایکن سنه اؤلموش دئمه سینلر
سس سیز یاشاییش وارلیغابرهان اولا بیلمز
توپلا گوجونو ،بیرلیگه جهد ائیله عزیزیم
هر چای وبولاق اولماسا عمان اولا بیلمز
سن نوره کؤنول وئریؤزوتابان یاشاماق چون
گون اولماسا ،بیل آی داخی تابان اولابیلمز
سن چونکی،زمستان دیله میرسن گوله مئیل ائت
گول فصلی اولان یئرده زمستان اولا بیلمز
اؤزیوردونو سن جنته تبدیل ائده بیلسن
فکرینده داهاروضه ی رضوان اولا بیلمز
یئرلرده سورونسن املین تاپدانا جاقدیر
عاجز اولانین دردینه درمان اولا بیلمز
من دوستونام آچ گؤزلرینی یاخشی نظر سال
دوستلوقدا هامی"جعفرخندان"اولابیلمز

۱۹۴۹ دا "جنوبی آذربایجان ادبیاتیندا ملی - آزادلیق حرکاتی" آدلی اثرینه گؤره فیلوژی علملردوکتورو آدینا لایق گؤزولموشدور. بو اثرده جنوبی آذربایجان ادبیاتی‌نین بیرصیرا مسئله لری و "دردلری" سیستماتیک شکیلده بحث وتدقیق ائدیلمیش دیر.

جعفرحندان ص .ووروون ،س .رسم ،م .مشفق،ر .رضا و س .رحیموف کیمی صنعتکارلارین یارادیجیلیغینا عائد مقاله لریازمیش ویومقاله لرینده مسئله لره سوسیالیست رهآلیزمی موقعیندن باخا شمیشدیر .مؤلف تدقیق و تبلیغ ائتدیگی یازیچیلارین انرلرینده باشلیجا دقتی،حیاتی انعکاس اصولونون محلف لیگینه ،یارتیالیلیق ،ایده یالیلیق ،خلقیلیک کیفیت لری بدیعی تظاهرلرینه بؤیوک لذتله باخیر (۱).

پروفسور جعفرخندان عمرونون بئش ایلدن چوخونو پداگوژی فعالیته حصر ائتمیب ،اونیورسیتده وباشقا عالی مکتبلرده درس دئمیشدیر .او اوزون ایللر اونیورسیتده آذربایجان سوویت ادبیاتی کرسیسی مدیری اولموش ،بیرمدت فیلولوژی فاکولته سینین دکانی (رئیسی) اولموش و ۵۴-۱۹۵۰ ایللرینده اونیورسیته نین رکتوری (رئیسی) اولموشدور .عمرونون صونایللرینده آذربایجان تلویزیون وئریلیشلری ورادیو کمیته سی مدنیت اونیورسیته نین رکتورو اولموش وماراقلی معروضه لراوخوموشدور . پداگوژی فعالیتی ایللرینده اونلارجا آسپیرانت (۲)،علملرنامزدی و علملر دوکتورو یئتیشدیرمیشدیر .

جعفرخندان عینی زاماندا دیعی یارادیجیلیق وترجمه ایله ده مشغول اولموش،آلتی شعرکتابی چاپ ائتدیرمیش،نظامی نین غزللرینی،آخوندوفون پوشکین بن اؤلومونه " شرق پوئماسی "نی وباشقا اثرلری دیلیمیزه چئویرمیشدیر .

جعفرخندان ۱۹۶۰ دا ۵۰ یاشیندا وارادیجیلیغینین تام ذیروه سینده ابکی وفات ائتمیشدیر .

***

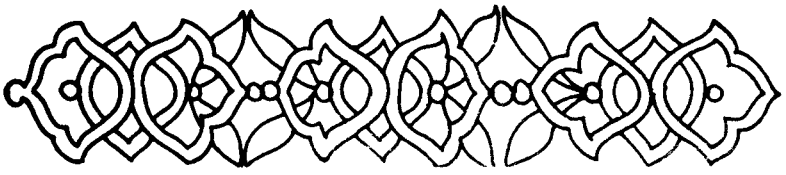

۱ ـ استقامت وئرمک ،متوحه ائتمک ۲ ـ فوق لیسانس .

بختیار واهاب زاده . بختیار واهابزاده ۱۹۲۵ده شکی(نوخا)ده آنادان اولموش و ۱۹۳۴ ده عائله سیله بیرلیکده باکویا کؤچموشدور . اورتا تحصیلینی باکیدا بیتیردیکدن صونرا آذربایجان اونیورسیته سی فیلولوژی فاکولته سینه دوام ائتمیش و ۱۹۴۷ده مأذون اولدوقدان صونرا ۱۹۵۱ده فاکولته ده آسیستان اولموش و ۱۹۶۴ ده صمدوورغونون حقینده یازدیغی تئزله ادبیات دوقتورو اولموش واییندی ده معاصر آذری ادبیاتی پروفسورو عنوانیله چالیشماقدادیر .

بختیار واهابزاده مشهور شاعر ،نمایشنامه یازان وعالملریمیزدن دیر . اونون لیریک وفلسفی شعرلری تضادلارلا دولوعصریمیزین نبضیله هماهنگ دیر ، وبیرگه دؤیونور . کیچیک وبؤیوک اثرلرینده ،واهابزاده ، حیات ، اؤلوم ،قهرمانلیق ،جاودانلیق ودنیا وطنداشی نین مسئولیّتی کیمی مسئله لره جواب وئرمگه چالیشمیشدیر . اونون یارادیجیلیغیندا آناخط،اساس وآپارـ یجی جریان "وطن" مسئله لری دیر . کیچیک شعرلریندن باشقا بؤیوک منظومه لر (پوئما)ونمایشنامه لریازمیش ومختلف ترجمه لرائتمیشدیر .

اوزون منظومه لری آراسیندا الجزایرین آزادلیغینا حصرائدیلمیش (یوللارـ اوغوللار) ،فضولی نین حیاتی وادبی شخصیتی باره سینده یازدیغی(شب هجران) ،صابری توصیف ائده ن(آغلارـ گوله ین)و عزیزحاجی بیگوفا اتحاف ائتدیگی(موقام) ،تاتارشاعری موسی جلیل ایچون یازدیغی(اوچون نغمه لریم) وبالاخره (آتیلمیشلار)منظومه سی واردیر .

واهابزاده بیرچوخ ماهنیلاریازمیش وبونلارین چوخو بسته لنمیشدیر (۱) نمایشنامه لریندن(ایکینجی سس) ، (یاغیشدان صونرا) ، (آرتیق آدام) ،و (وحدان) اثرلری آذربایجان دولت تآترینداتماشایا قویولموشدور . (ایکینجی سس) آلمانجایا ترجمه ائدیلمیشدیر .

---

۱ ـ آهنگ دوزه لینمیشدیر .

واهابزاده ،عین زماندا علمی آختاریشلارلا برابر تدقیقی مقاله لریازمیش وبومقاله لری نین بیرقسمی (صنعتکارروزمان) و (ساده لیکده بؤیوکلوک) آدلی ایکی کتابدا توپلانمیشدیر (۱۹۷۶– ۱۹۷۸) .

واهابزاده آسیا ،آفریقا واوروپا نین بیرچوخ یئرلرینی گزمیش وانطباعلارینی شعرو نوتلاریله نشرائتمیشدیر .

واهابزاده ۱۹۷۵ ده آذربایجان دولت مکافاتینا لایق گؤرولموش و اونا (امکدارایندجه صنعت خادمی) عنوانی وئریلمیشدیر .

ایندیه تک نشرائدیلن شعرکتابلاری نین مهم قسمی بونلاردیر :
(منیم دوستلاریم ،ایلک شعرکتابی ۱۹۴۹) ، (باهار ۱۹۵۰) ، (دوستلوق نغمه سی ۱۹۵۳) ابدی هیکل ۱۹۵۴) ، (چنار ۱۹۵۶) ، (ساده آدامlar ۱۹۵۶) ، (جیران ۱۹۵۷) ، (آیلی گئجه لر ۱۹۵۸) ، (شاعرین کتابخانه سی ،شعرلر مجموعه سی ۱۹۶۱) ، (اعتراف ۱۹۶۲) ، (شب هجران ۱۹۶۲) ، (انسان وزمان ۱۹۶۴) ، (بیراوره کده دوردفصل ۱۹۶۶) ، (کؤکلر بوداقلار ۱۹۶۸) ، (سئچیلمیش اثرلر ۱۹۶۷) ، (دنیز– ساحل ۱۹۶۹) ، (مین دؤرد یوز اون آلتی ۱۹۷۰) ، (بیرباهارین قارانقوشو ۱۹۷۱) ، (دان یئری ۱۹۷۴) و (سئچیلمیش اثرلری ،ایکی جلد ۱۹۷۵)

واهابزاده داها چوخ هجا وزنیله شعریازار ،لاکن بعضی شعرلرینی عروض وزنی ایله یازمیشدیر . عروض وزنیله یازدیغی شعرلریندن (گل گل دییه) آدلی شعرینی نمونه ایچون درج ائدیریک :

گل گل دییه هجرینده کمان تک مه له دیم من
بیرعمرو سنین عشقینه قربان ائله دیم من
آسوده طفیلدین نه غمین واردی نه دردین
دردیمله سنین گؤزلرینی سورمه له دیم من
حسّیم سنه گل گل دئدی ،عقلیم دئدی گئت گئت
بوقانلی دؤگوشدن سنه امداد دیله دیم من
عشقیم ده قاخینج (۱) اولدو منیم باشیما هرگون
بیرعشقین اوجوندان نه قده ر طعنه یئدیم من
اؤزحسّینی دوستاق ائله ین بختیار اولماز
اؤزعشقیمه اؤز کؤنلومو زندان ائله دیم من

واهابزاده ، شعرین محتواسی باخیمیندان دا کلاسیک شعرعنعنه سینی تعقیب ائده ن وبوگون شعریینی کئچمیشین احساسلاری واسلوبیله بزه ین بیر

۱ – باشیما قالخدی ، سرگوفت

شاعردیر. عصریمیزین شعرینده هم کلاسیک ادبیات عنعنه لرینی دوام ائتدیرمک همده گونوموزون احتیاجلارینا جواب وئره بیلمک طرفداری دیر. کلاسیک آذری شعرینه بؤیوک حرمت گؤسته ریر. کلاسیک شعرین ،خلق شعری نین، مخصوصا فضولی نین تأثیری اونون اثرلرینده محسوسدور.

واهابزاده شعرله دوشونن (۱) بیرشاعردیر، شعرله ،مقاله ،تدقیق و تنقیدیازارکیمی دیر. باشقالارینین شعرینه گیرمه میش موضوعلار واهابزاده نین شعرلرینه داخل اولموشدور. او ،شعری انسانین ایچینده یاناان آلوولو بیرآتشه و اودا اوخشادیر ،عصرین نبضی شعرین آهنگینده آتمالی دیر وشعر درین ـ درین دوشونن ودوشوندوره ن هویّته صاحب اولمالیدیر. بئله بیرشعر وطن وملت سئوگیسیله ،ملّی فرهنگ عشقیله دولوب داشمالی دیر. شعر، وطنینی ، ائلینی وملی منلیگینی انکارائده ن ،یاددوشونجه ،یاشاما وعادتلرینی یامسیلایان قیریشمال لارین وطغیللرین باشینا وورولان یومورووق وتازیانه یئرینه کئچمه لیدیر. واهابزاده نین عقیده سینه ،شاعرین وجودی وطن تورپاغیندادیر. هرشئی ،وطنسیز یاشار ،آمّا شاعر وطنسیز وملّت سیز یاشایانماز. شاعرین ان بؤیوک وظیفه سی وطنی سئومک دیر ،شاعر، حق وحقیقت یولوندا ساواشان ،جیبی بوش ،قلبی دولو انسان دیر ،شاعروطن وملت یولونون مجنونو دور. (منیم) آدلی شعرینده ، اؤزشعری حقینده بئله یازیر:

ابدی بیر اود کیمی اؤزایچیندن کؤزه ریب
هئی یانیر شعریم منیم
بوگونده ن صاباحا
بویلانیر شعریم منیم
گزیب دیلده ، دوداقدا
اوچور اوچور همیشه اؤزومده ن ده قاباخدا
ادراکیمین گؤزلری
عقیده مین ان تمیز، ان معنالی سؤزلری
دویان اوره گی شعریم
بوتون دیلکلریمین ان صاف دیلگی شعریم
سن آیین اولدوزلارین نوروندان یوغرولموسان
باتان گئجه لریمین آچیلان سحرلره
سلامی سن اولموسان

۱ ـ فکرله شن

ایسته‌رم سطرلریم بو گونوندن سس‌آلان
عکس صدایا دؤنسون
عصریمیزین نبضی ده آهنگینده دؤگونسون
ایسته‌میره‌م‌کی شعریم نرمه‌ـ نازک قیزلارین
ساچیندا عطرا ولسون
ایستیره‌م گون آلتیندا پامبوق ییغان قیزلارین
باشیندا چتیر اولسون
حان وئرمه هر اؤترگی (۱) درد ـ غمه‌شعریم‌منیم
سن آتش‌اول ،سن اود اول !
یاندیرداسن ، یاخداسن .
ایلدیریم اول چاخدا سن
گؤسته‌ر اؤز ایشیغیندا بودنیایا اؤزونو
بیرآن یومما گؤزونو ،
هم گؤرسن، همده گؤسته‌ر.
دئمیره‌م‌کی ذرّه‌نی گنیش‌کُره‌ده‌گؤسته‌ر
قدرتین وارساسنین
سن بو بویدا کره‌نی کیچیک ذرّه‌ده گؤسته‌ر
سن دوشون درین ـ درین ،دوشوندور درین ـ درین
وطنینی ائلینی دانان طفیلی‌لرین
وطنی یوخ
مانات‌چون یانان طفیلی‌لرین
یوموروغا دؤن باشیندا
کئشیکچی اول بو یوردون تورپاغیندا ، داشیندا
وقاری اول ، عزمی اول اگیلمه‌ین باشلارین
جیبینده پارت‌بیلیط (۲) اول ، اصیل وطنداشلارین
صونسوز دوشونجه‌لریم ،
بو دنیایا سؤالیم ،
هر ایسته‌گیم خیالیم ،
عشقیم حسرتیم منیم
ایلک محبّتیم منیم

---

۱ ـ گلیب‌کئچن، زودگذر ۲ ـ عضویت‌کارتی

حدسیز شادلیغیم منیم
بودنیادا ابدی نا راحاتلیغیم منیم
سنه قربان وئرمگه بیرعمر آزدیر، آز.
یالنیز بیرجه گونومون صونسوز هیجانینی
نغمه یه چئویرمگه اون عؤموردہ چاتیشماز
من سنین ایچون ،
آنامسا منیم ایچون یاندی ، شعریم.
بالامین راحاتلیغی یوخدور دئیه او، منی
سنه قیصقاندی(۱) شعریم.
آنجاق او بیلمه دیکی من آنامدان دوغولدوم ،
سن سه منیم قلبیمده بالام تک بسله دیگیم
دویغولاردان دوغولدون .
منی آنامدان آلیب وطنیمه ، خلقیمه
اوغول ائده ن سن اولدون ! (۱۹۶۴)

(شهید مزارلاری) آدلی منظومه سینده انسانین وطنه مدیون اولدوغونو ، و لازم اولدوغو زمان وطن یولوندا شهید اولماغی وظیفه وشرف صایماسینی یازیر چونکه شهید مزارلاریله ملّتین وارلیق مُهری تورپاغا وورولور. شهیدی اولان تورپاغین صاحبی واردیر. وطن اوچون اؤلن یوخسا ،وطنین اؤزو اؤلور. ایشته شهید مزارلاری شعریندن بعضی پارچالار:

گلیریک بودنیایا بیرآمال ایچون
گئدیریک ...
یاشاییر بو یورد، بوتورپاق
اؤله ربیزیم کیمی وطن ده بیرگون
وطن ایچون اؤلومه حاضر اولماساق !
.....
شهید مزارلاری ...دشمن غنیمی !
وطنین کؤیسونده وقارلا دوروب
منیم وارلیغیمی بیرتصدیق کیمی
یوردون سینه سینه مُهرلر ووروب

شهیدلربویلانیب عصرلر اوستونده ن
دولانیر زمانه
دؤنور قرینه
نئجه یاشاماغین، نئجه اؤلمه گین
طحرینی(طرحینی)اؤیره دیر نوه لرینه

وطنی سئویره م دئین چوخ اولار
دئمه گه نه وارکی دیل یورولماسا
وطن ده بیزیم تک اؤلر ،یوخ اولار
وطنین یولوندا اؤلن اولماسا .

---

۱ ــ گیجیکلندی .

واهابزاده‌نین شعرلرینده ،ملت ودیل محبتی‌ده مهم‌یئرتوتار . او ،آنا دیلینه‌وطن دیلی دئییر . (ریاکار)آدلی شعرینده ،اؤزدیلینی‌بگنمییه‌نلره و اونو حقیرگؤره‌نلره‌نفرتینی بیان ائدیروا ونلاری قمچیله‌ییر . واهاب زاده‌یه‌گؤره دیل،انسانین آناسیندان اؤگره‌ندیگی‌ان قیمتلی‌شئی و وطن وملت سئوگیسی‌نین باشلانقیجی‌دیر . (منیم‌آنام) آدلی‌شعرینده سوادسیز‌آناسی‌نین اونا دیل اؤگره‌تدیگینی سؤیله‌یه‌ره‌ک :

بودیل ایله تانیمیشام	هرنغمه‌می
هم سئوینجی	یوخ، من هئچه‌م
هم‌ده غمی	من یالانام
بودیل ایله یاراتمیشام	کتاب‌کتاب‌سؤزلریمین
هرشعریمی	مؤلفی منیم آنام .

دیلینی سئومه‌ین ،آناسینی دا ،وطنی‌نی‌ده ،ملتینی‌ده سئوه‌ممه‌ز .

بعضی‌شعرلرینده اؤزونه‌مخصوص هجو واستهزاء واردیر .هله ملی‌فرهنگینه‌بیگانه مودعاشقی‌وتقلیدسئوه‌ن قیریشمال ضعیف سجیّه‌لی‌انسانلاروساخته‌کارلارحقّینده یازدیغی‌منظومه‌لرده‌بوخصوصیتی‌آیدین شکیلده‌گؤرورووک . (دب‌لر)شعرینده مودعاشقلیغی‌وتقلیدچیلیگی‌باره‌سینده‌بئله‌یازار :

من بیلمیره‌م‌اؤزگه‌نین	ای دبلره اویان اوغلان
قاباغیندا قالانی	سن ده‌بئله !
آخی نه‌یه گؤوشه‌یه‌ک ؟(۱)	اؤز بارین کی یوخدوسنین
مگر یئنی‌لیک می‌دیر ؟	وقارین کی یوخدوسنین
اؤزونو بگنمه‌ییب	گره‌ک آغیزین تئز سولانا
اؤزگه‌نی دوغما توتماق	اؤزگه‌لرین میوه‌سینه
گئییب اؤزگه‌چکمه‌سی	اؤزسین کی یوخدو سنین
یئریشینی اونوتماق	ائله دم توت یادسینه !
.....	

بختیار واهابزاده‌نین شعرلری‌نین مهم‌موضوعلاریندان بیری ده (عائله)دیر . آنا ،آتا ،بابا واوشاقلارونوه‌لر وبونلارین بیر- بیرلریله‌مناسبتلری، کئچمیشلریله‌یاشایان قوجالارلا گؤزلرینی صاباحا دیکمیش گنجلرآراسیندا کی تضادلاروکشمکشلر ،گلین - قئینانا دعوالاری فلسفی دوشونجه‌لرله‌یوغرولموش(۲)

---

۱ - نشخوارائتمک ۲ - شکیل وئریلمیش ،ورزدادن - قاریشدیریلمیش ،مایالان میش

اولاراق نظمه چکیلمیشدیر .

(آتیلمیشلار) آدلی پوئما سیندا بوموضوع مختلف زاویه لردن اله آلینمیش وتأثیرلی بیر قلمله یازیلمیشدیر . بوپوئمادان نمونه اوچون بیر- ایکی بندی درج ائدیریک :

بعضاً بابالاری بَیه نمه ییریک ،
بعضاً بیز اونلارا جاهل دئییریک .
صداقت ،دیانت ،دوزلوک ،عدالت
اعتبار ،کیشیلیک ،بۆیوگه حرمت
اولو بابالاردان میراث دیر بیزه
گلین بیرده باخاق عملیمیزه !
انصافی دانانا امان وئرمه مک ،
یئدیگی چۆره گه دال چئویرمه مک
یاشلیلار اۆلکه سی دئییلیر نه دن
آنا وطنیمیز آذربایجانا ؟
بس بونون سببی نه ایمیش گۆره ن
حکیملر هره سی یۆردۇ (۱) بیریانا
.....
نه تورپاغیندادیر ،
نه ده صویوندا .
کیچیکه مرحمت ، بۆیوکه حرمت
سببی بوندادیر ، سببی بوندا ! !

۱ - تفسیر ائتدی .

واهابزاده نین شعرلری سووئتلرا تّفاقیندا کی بیرچوخ دیللره و تورک لهجه لرینه ،استانبول تورکجه سینه و آلمانجا ،فرانسیزجا یا ترجمه ائدیلمیش وکتاب حالیندا نشرائدیلمیشدیر .

بختیارین شعرلریندن بیرنئچه سینی نمونه اوچون درج ائدیریک :

(ایکینجی یارا) آدلی شعرینی ۱۹۴۳ ده جبهه ده اۆلن جبهه یولداشی نین خاطره سینی آناراق یازمیشدیر (۲)

"جبهه دن دانیش" دئیه ، سن اۆزومه باخیرسان
اورادا کی ، ووروهاووردان دانیشماق دگیل آسان
من بیرایلین ایچینده نه لر گۆردوم ، آه نه لر ؟
هله بو دهشتلری گۆرمه میش قرینه لر (۳)
اه ... اوگونلر ...جبهه ده بیر یولداشیم وارایدی
من اونا سرداش ایدیم او ، منه غمخوارایدی
تن یاری یا بۆلردیک اونونلا دردیمیزی
آیری سالا بیلمزدی نه بوران ، نه قاربیزی
آراساکتله شنده دوستوملا بیریشرده بیز
اوتوروب دردله شردیک ...آچیلاردی قلبیمیز

۱ - تفسیر ائتدی ۲ - خاطرلایاراق ۳ - قرن لر

أوتن گنجليگيميزدن دانيشاردیق ، گولردیک
بیز اورادا همیشه‌لیک دوست اولماغا سؤز وئردیک
لاکن طالع قویمادی ... آه دیلیم گلمیرباجی
او گوندن اوره‌گیم‌ده بیرآن دینجلمیر باجی
بیرگون دؤیوش زمانی دوستوم دیلینده" وطن !"
بیر اوغورسوز قورشونا قربان اولدو غفلتاً
تئز یاسینا آتیلدیم آه‌نه‌لر گؤردوم ، نه‌لر
بالاسینی بو کؤکده گؤرسه‌آنالار مه‌لر
باشینی قوجاقلادیم یاراسینی باغلادیم
آنجاق آرتیق گئج‌ایدی حزین ـ حزین آغلادیم
دؤش حیبیندن بیر یایلیق چیخاراراق اوزاتدی
"آلابونو ، اونا وئر !" دئییب اوستومه آتدی
صونرا تیتره‌ک سسیله دئدی :"آیریلان زمان ـ
آلمیشدیم بویایلیغی من اؤز وفاداریمدان
آرتیق اوقیز اونوتسون اؤز گله‌حک ارینی..."
دئییب دوستوم قاپادی ابدی گؤزلرینی
او ، تؤکدوردو ایلک دفعه عمرومده گؤزیاشیمی
اونوتمارام هئچ زمان او جبهه یولداشیمی !
ایندی یایلیق منده‌دیر لاکن قیزین عنوانی
منه معلوم دگیلدیر... قارداش او یایلیق هانی ؟
جیبیمده‌دیر ، بودور باخ !
آه ...قارداش سنینله من اولدوق بودرده اورتاخ
دایان ایندی من دئییم آمان قوروسون الیم
بو یایلیق منیمکی دیر ، دئمک اودا سئوگیلیم !
آه ، باجیم ،سن نه‌دئدین سن هارا ، دوستوم هارا
بیر یارالی گؤنلومه ووردون ایکینجی یارا .

بوشعر ،اوریژینال نسخه‌ده‌سرسست شعرکیمی‌مصراعلاری بیر ـ بیری نین آلتیندا یازیلمیشدیر . لاکن هجا وزنی رعایت ائدیلدیگی ایچون بیز ایکی مصراعی بیرسیت شکلینده‌ببرسطرده یازدیق .

(اهرام‌لارین اؤنونده) آدلی‌شعرینی‌مصرسفریده‌دسامبر ۱۹۵۹دایازمیشدیر .

اهراملارین اؤنونده گوندوزلر آخشامادک
قونف پیاستر (۱) دئیه‌رک
اؤز دوغما ائلینده
دیله‌نیر عرب اوغول اجنبی‌نین دیلینده
زامانا باخ ، زامانا !
ایچیمدن یانا ـ یانا
باخیرام آی قوجاشرق ، نه‌گونده‌سن ،نه گونده
عربین وطنینده
باشی اوجا توتوب اجنبی اهرامکیمی ،
عرب گزمیه‌قورخور اؤز یوردو ناخامکیمی
قارداشیم دیله‌نده کئچمیشینی آنسانا !
بابانین اوجالتدیغی اهرامدان اوتانسانا
اؤز حلال پولونو اجنبی دن بو گونده
سن صدقه‌آلیرسان .
بابانین اوجالتدیغی اهراملارین اؤنونده
گؤز نئجه آلچالیرسان !

* * * * *

حسین حسین زاده حسین حسین زاده ۱۹۲۴ ده‌آقستافا محالی‌نین"یئنی‌گون" کندینده‌آنادان اولموشدور. خلقی‌ـ غنائی شعرلریله مشهوردور (تصنیف‌ها). یئنی دنیا محاربه‌سینده اشتراک ائتدیکدن صونرا آذربایجان اونیورسیته‌سی شرقیات شعبه‌سینده تحصیل آلمیش دیر. اونون سبکی موجز ومختصروخلق شعری نین عنعنه‌سینه‌دایانیر، وخلق شعرینی‌وعاشقلارین اوخودوغو ماهنیلاری یاخشی بیلیر. دنیا گؤروشو خوشبین وصمیمی‌دیر.

تصنیفلریندن باشقا صمدوورغونون حقّینده‌یازدیغی (یولدا) آدلی منظومه‌سی ده مشهوردور. اسکی فورمالاردا یئنی فکرلری ودویغولاری ترنّم ائتمیشدیر. شاعر اؤزوبئله‌یازیر:

نسللردیل آچیب وئریرسس سسه بوردا ایللرنه‌دیر، عصرلرنه‌دیر ؟
باشیمیز نه‌قده‌ر یوکسکلرده‌سه کؤکوموز اوقده‌ر درینلرده‌دیر .

حسین زاده‌نین دیللرازبری اولان (شعردگیل می) قوشماسی عنعنه‌وی عاشق قالبیندا یازیلمیشدیر. آما مضمونو تمامیله یئنی وطراوتلی دیر.

۱ـ بئش قروش

شاعر ،بوکهنه قالب دا بوگونکی‌شعرین قارشی سیندا دوران طلبلردن دانیشیر .

منده‌ن تزه شعرخبر آلان دوست — بس یازین گلمه‌سی شعردگیلمی
گزمگه چیخاندا چؤلون ،چمنین — اؤزونه گولمه‌سی شعردگیلمی

یئنه‌گؤزوم قالیب باغچادا ،باغدا — مین مین گول آچیلدی آراندا ،داغدا (۱)
ایوانا اگیلن چارپاز بوداغدا — بلبلون نغمه‌سی شعردگیلمی

سئیرائله‌حسنونو گؤیده‌دورنانین — قایادا کهلیگین گؤلده صونانین
آینابند اوطاقدا گلین آنانین — شیرین لای ـ لای سسی شعردگیلمی

دره‌ده موروق[۲] دردشده چیه‌لک[۳] — گاه یاغیش خوش گلیر گاه سرین کولک
یاش اؤتوردوّیما ییردنیادان اورک — یاشاماق هوسی شعردگیلمی

کیم دئییر شعرین میدانی‌داردیر — صونو گؤرونمه‌ین بیر، یلک بهاردیر
نئجه‌کی حیات وار، شعرده واردیر — حیاتین نفسی شعردگیلمی

شعری حیاتین نفسی حساب ائده‌ن شاعرین یاراديجیلیق منبعی طبیعت ، و جانلی حیات دیر .

حسین حسین زاده‌نین سئچیلمیش اثرلری ۱۹۶۹ دا باکی‌دانشرائدیلمیشدیر . بوکتابا یازدیغی‌مقدمه‌ده بختیار واهابزاده‌حسین زاده‌حقّینده‌بئله دئییر : "حسین عنعنه‌نین اوزینده‌یوکسه‌لن ،اؤزقلبی‌نین سسینی دینله‌ین شاعردیر ."

گل چیخاق سئیرینه‌اوجادا غلارین — چمن اولان یئرده خالچانه‌لازم
گؤزونده‌ن صوایچک بوز بولاغلارین — لیلپار اولان یئرده دولچانه‌لازم

تورپاغین عطرینی فکرله‌شنده — ایپک تئللرینه چیچک تاخارسان
سحرلر یادینا گؤزگو دوشنده — مارال باخان گؤله سن ده‌باخارسان

تیتره‌مه صویوغا ،یانماسازاغا — اوشوسن اوتلاردان یورقان ایسته‌ریک
داش ـ کسّک توخونسا اله ، آیاغا — لقمان چیچکلردن درمان ایسته‌ریک .

بوشعرده‌دئییلن سؤزلرصانکی طبیعتین اؤزودور ویاخودبختیار واهابزاده‌نین دئدیگی‌کیمی :ائله‌بیل بوشعری شاعرفکرله‌شیب یازمامیشدیر ، مصراعلار ، طبیعتین قوینوندان اؤزو سؤزولوب کاغذه تؤکولموشدور .

۱ ـ آران = دشت ، ۲ـ بیرنوع میوه ۳ـ وحشی توت‌فرنگی

حسین چوخ سیاحت ائدیب وشعرلری نین چوخونودا سیاحتده یازمیشدیر. اونا گؤره ده اونون شعرلری جانلی‌دیر. ان گؤزه ل شعرلریندن (پرده لر) نئچه بند درج ائدیریک :

پرده وار گؤزونو یومورانسانین فتنه نی قوْروُیوب ، شرّی یاشادیر
پرده وار، چکیلیب کسیر آرانی بیلمیرسن تاماشا ، نه تاماشادیر

پرده وار قاپایير گؤیون اوْزونو اولدوزلار گیزله نیب ظلمته باتیر
پرده وار بلکه ده اونون دالیسدا آیلارین ایللرین مین سرّی یاتیر

پرده لرمختلف پرده لررنگ ـ رنگ پرده وار ایپکدن توْلدن[1] یارانیر
پرده وار بولوددان، پرده وار اوددان پرده وار گولوشدن، گول دن یارانیر

سؤکوب بیردفعه لیک آتاق اونلاری یاشاییب عمرائده ک بو پرده لرسیز
تکجه بؤیوک ـ کیچیک آراسیندا کی حرمت پرده سینه توخونمایاق بیز .

حسین زاده نین سئچیلمیش اثرلرینده مختلف شعرلریندن باشقا بیرنئچه منظومه لری (پوئما) "محبت ،فاطمه آنا ،ابراهیم‌کؤرپوسو ،داغ کندی،وسائره" ده درج ائدیلمیشدیر.

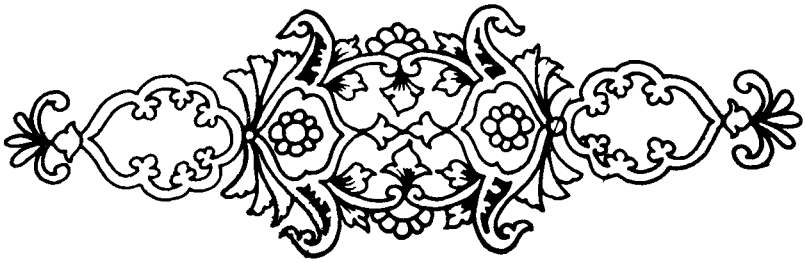

۱ـ تور

نبی‌خزری : ۱۹۲۴ ده باکی‌نین" خیردالان" قصبه‌سینده‌آنادان اولموش . ابلک و اورتا تحصیلینی‌بورادا آلدیقدان صونرا مسکووادا ماکسیم گورکی ادبیات انستیتوسینه داخل اولموش و ۱۹۵۲ده بورادان مأذون اولموشدور .

نبی‌خزری ایلک شعرکتابینی ۱۹۴۴ ده‌نشرائتمیش و ۸ ایل آذربایجان یازیچیلارا تفاقی‌نین کاتبی‌اولموش ،صونرا رادیو- تلویزیوندا شعبه مدیری عنوانیله چالیشمیش ،ایندی ده معارف نظارتی خارجی‌ایشلر دایره‌سی مدیری دیر .

نبی‌خزری نین شعرلری روس شاعرلری طرفیندن‌روسجایا ترجمه ونشرائدیلمش وشاعره‌گنیش اؤلچوده شهرت قازاندیر میشدیرآیریجا سئچیلمیش اثرلری‌انگلیزجه ، فرانسیزجا ، وفارسجایا ترجمه ائدیلمیشدیر . تورکیه‌ده‌ده‌لاتین حرفلری‌ایله چاپ ائدیلمیشدیر .

نبی‌خزری شعرلرینده‌دنیا ، انسان وطبیعت‌حقینده‌فلسفی فکرلرینی‌بیان ائتمیش و شوروی آدامی‌نین اجتماعی- معنوی حیاتی،اونون آرزو، و ایستکلرینی عکس ائتدیرمیشدیر .

ان مشهورشعرلری " گونشین باجیسی" و"سامگیت صحیفه‌لری"و"کیچیک تپه" آدلی‌منظومه‌لری دیر . "گونشین باجیسی" پوئماسی‌نین قهرمانی تراکتورسورن بیرقیزدیر . بورادا بومنظومه‌نین مقدمه‌سیندن بیرپارچاسینی درج ائدیریک:

سئویل قاضی‌اووانین خاطره‌سینه :

پاییز...آغیر- آغیرآچیلدی سحر
گلدی پاییزقده‌ر
غملی بیرخبر
دئدیلر"میل دؤزو" قالدی سئویلسیز
ائله‌بیل قیریلدی قولوم- قانادیم
یئللر نغمه‌سینی چالدی سئویل سیز .
بوسحر
دئدیلر
من اینانمادیم
آراز گؤزیاشی تک
سوزولدو ، آخدی
گونش‌کؤوره‌له‌رک
چؤللره چیخدی
دوشوندو ، خیالا دالدی سئویلسیز .
نه‌قدر دئدیلر ،
من اینانمادیم

اویانیب سحرین	آغ اللریله
خوش یئللریله	ائله بیل گول ـ چیچک سولدو سئویلسیز
صحرا ال ائله دی	.....

"سا مگیت صحیفه لری" شعری ده "گونش با جیسی" منظومه سی کیمی چوخ مشهوردور. بو منظومه ،سا مگیت گنج ایشچیلری حقینده یازیلمیشدیر.

نبی خزری هجا وزنیله ،بعضا ده آزا دشعر یازمیشدیر، فقط آزا دشعرلرینده ده دقت ائدیلیرسه ،هجا وزنی وار دیر. بعضی شعرلرینه (آغ چیچک، سنین اوچون "کولک وسایره) آهنگلر بسته لنمیشدیر.

اونون لیریک شعرلریندن نمونه اوچون" سن گئتدین" آدلی شعرینی درج ائدیریک :

سنی یازقطاری آپاردی تئزدن * ائله بیل دنیانی قارلی قیش آلدی
هئچ یانا گئتمه دین سن یئرا وزونه * بس نیه یئر اوزو بیردن بوشالدی

گئجه لر افقدن آخان اولدوزلار * گؤیلرچمنینده ناخیشلاریم دیر
هاردا سا ،گؤزونه باخان اولدوزلار * اولدوزیوخ، حسرتلی باخیشلاریم دیر

هجران ائله گلدی آییردی بیزی * صانکی افقلره اوچان خیال دین
هجران ائله بیلدی آییردی بیزی * بیرایدین مین اولوب قلبیمده قالدین

آشاغیدا درج ائتدیگیمیز نبی نین بختیاروا هابزاده یه یازدیغی "نا راحت" آدلی شعری ،اونون نه قدر صمیمی ودویغولو بیرشاعر اولدوغونو گؤسته ریر :

ائله بیروسعتله دؤورائدیرحیات * بیلمیریک آخشام دیر ،یوخسا سحردیر
یازماسان نا راحات ،یازسان نا راحت * باخان دا دئییرکی،نه بختوه ردیر!

اوره گین یازماقچین تک بیرجه سطری * بیزدن اود ایسته ییر ،آلووا یسته ییر
او بلکه بیرگونلوک سئوینجدن اؤتری * بوتون عمروموزو گیروو ایسته ییر

شاعری آرزولار چیخاریر یازا * الهام دا اونونچون اوغول کیمی دیر
شاعر اوره کلره حاکم اولسادا * گئنه شعرا وچون بیرقول کیمی دیر

یاریمچیق سئومه گی سئومه ییرصنعت * ایلک سؤزو، صون سؤزو صمیمیت دیر
الهاما خیانت ، شعره خیانت * بلکه ده ان بؤیوک بیر خیانت دیر

ای اوره ک اوجالسین هرزمان سسین * بیراوره ک سوسدومی ، بیرعؤمور بیته ر
دئییه ره م راحاتلیق یاخین گلمه سین * راحاتلیق گلدیمی ، شاعرلیک گئده ر

"ایللروساحللر" سئچیلمیش شعرلروپوئمالاری . آذرنشر ۱۹۶۹ . صون اثرلرینده "عماندان بیردا ملا" شعرمجموعه سینی شاعر اؤزال یازماسیله بیزه اتحاف ائتمیشدیر .

نبی‌خزری ۵۰ دن چوخ کتاب تألیف ائتمیش واثرلرینین چوخو سووئت اؤلکه‌لرینده وخارجده اوجمله‌دن ایران ،تورکیه ،ایتالیا ،اسپانیا و افغانستاندا ترجمه ونشرائدیلمیشدیر .

سن یاناماسان" ،"عکس صدا" پیسلری آذربایجان ودیگرسووئت اؤلکه‌لرین تآترصحنه‌لرینده تماشایا قویولموش وشاعره بؤیوک شهرت وموفقیت قازاندیرمیشدیر .

نبی‌خزری قرمزی امک بایراغی اوردنتی وبیرصیرا مداللارلا تلطیف اولونموشدور . او ، ۱۹۷۴ دن بری آذربایجانین خارجی اؤلکه‌لرله دوستلوق ومدنی علاقه جمعیتی‌ریاست هیئتی‌نین صدری وظیفه‌سینده چالیشیر .

صون اولاراق نبی‌خزری دن "دیلیمیزاوچون" ،"دریاسیز یاشاردی" ،"اولدوز لار" وبیرده ایران اسلامی انقلابیندا شهیداولان گنجلریمیزه عایداولان شعرلرین درج ائدیریک :

دیلیمیزاوچون

سنی شفق بیلدیم بوجهاندا من * بعضا شمشک اولوب غضبله چاخدین
ایلک دفعه‌دونیایا گؤز آچاندا من * قلبیمه گونشین اؤزیله آخدین

آنا گؤزلریندن سوزه‌ن نورکیمی * هوپدون(۱)اوره‌گیمه سن گیله‌گیله
هرکلمه‌ن ،هرسؤزون بزه‌نمه‌یی‌می * مهربان آنامین تبسم ایله

اوجالیرباغچادان بلبلون سسی * چای سوسار ،اسمه‌یی‌ر چمنده یئل ده
نه‌قدر دوغمادیر اونون نغمه‌سی * بلبل ده ائله‌بیل اؤتور بو دیلده

دریاسیز یاشاردی ...

بیرباليق توتدولار ،ائله‌باليق دی * گونشده‌برق ووردو ، یاندی تیتره‌دی
اوشاق آتاسینا سئوینجله باخدی * "آپاراق حووض‌دایاشاسین" دئدی

عمان اولادیناعمان یوخ اولدو
دالغالار چکیلدی طوفان یوخاولدو

مرمردیوارلارا چیرپدی اؤزونو * سولاردا عکس‌ائتدی دیلسیزفریادی
اؤلوم سکوتی‌ایله دئدی سؤزونو * حووضا سیغمادی دریا اولادی

---

۱ – هوپدون = سینه‌دین

اوشاق ،گؤزلرینده بیرغملی کؤلگه * دوشوندو..دیلینده خشم (۱)آدی او
دریاسیز یاشاردی دونیادا بلکه * دالغاسیز ، طوفانسیز یاشامادی او

اولدوزلار

گئجه‌لر سکوتلا دینیرا ولدوزلار * میلیون گؤزلرکیمی یانیر اولدوزلار
نور اولوب گؤزلره‌ائنیرا ولدوزلار * هربیری گونشه دؤنور اولدوزلار
اولدوزلار گونشدن ایشیق آلسادا * گونشی گؤره‌نده سؤنورا ولدوزلار.

اونلار چیچکه دوندو

ایراندا غلبه‌چالمیش خلق انقلابیندان صونرا ،ایلک دفعه مکتبلرده درسلر باشلانارکن صنفلرده (کلاسلاردا) نئچه‌ـ نئچه‌یئربوش ایدی . دؤیوشلرده هلاک اولموش اوشاقلارین یئرینه الوان چیچکلرقویولموشدو . نبی‌خزری

معلم دانیشیردی ، سسی تیتره‌ک ، مهربان
افقلردن گونش‌ده قیزیل نور چیله‌یردی .
معلم دانیشیردی ، ظفردن ، انقلابدان....
اوشاقلار دینله‌یردی ، چیچکلر دینله‌یردی .
استبدادین باشیندا شمشک کیمی چاخانلار
پارلاق عؤمور یاشادی آلوولو شمشک کیمی
... دونن تانیش بنادان ایگیدکیمی چیخانلار
بوسحر قایتدیلار گول کیمی، چیچک کیمی
آغیرگونده وطنه خلقه‌گرک اوغوللار
اولدوچیچک اوغوللار.
دؤیوشدو، آزادلیغی ائل گؤزله‌یه‌ـ گؤزله‌یه
ایلک اینام شربتینی ایچنلر اولدو اونلار
اوشاقلیقدان بیر کؤرپو اوزاندی اؤلمزلیگه
او کؤرپودن هنرله کئچنلر اولدو اونلار .
اوچدو گونشه دوغرو، افقلرده پارلادی
انقلاب سینه‌سینده اودلو اوره‌کلرکیمی
تورپاغا سپه‌له‌نیب شفقلرده پارلادی
بیرسحر بیتمک اوچون الوان چیچکلرکیمی

۱ ـ خشم = بیرجور بالیق آدی دیر

آلدی خیر- دعانی بؤیوک قارداشلاریندان
هم تورپاغا چئوریلیب ، هم گؤیه دؤندو اونلار
آه چکن آنالارین قانلی گؤز یاشلاریندان
چیچکه دؤندو اونلار ، چیچکه دؤندو اونلار
وطن چاغیریشی ایله اونلار ائرکن اویانیب
اسدی ظفرمژده‌لی کوله‌گه دؤندو اونلار
آل قانلاری تؤکولن تورپاقلاردان بویلانیب
چیچکه دؤندو اونلار ، چیچکه دؤندو اونلار
اونلارین گور سسیندن بیرنغمه بسته‌لندی
اونلار نورلو صاباحا گله‌جگه دؤندولر
چیچک بیتمز صحرادان آل گوللر دسته‌لندی
چیچک کیمی اوره‌کلر تر چیچگه دؤندولر
معلم دانیشیردی سسی تیتره‌ک ، مهربان
تبریز افقلریندن گونش نور چیله‌ییردی
معلم دانیشیردی طفردن ، انقلابدان
اوشاقلار دینله‌ییردی ، چیچکلر دینله‌ییردی

خلیل رضـــا

وطن شانیم ،خزرقانیم ،آرازجانیم ،بوراخ یانیم
بو یانقینلا ، بومشعل له ،ایشیقلانسین ، سؤکولسون دان .

بوکیمی اوره‌کدن گلن واوره‌گه یاتان شعرلرین شاعری خلیل رضاآذربایجانین ان گؤرکملی‌شاعرلریندن اولماقلا برابر ،گؤزه‌ل ناثروقدرتلی یازیچی‌ومترجم- لریمیزدن دیر . او ،گؤزه‌ل سیمالی ،سحیر اوره‌کلی ،جوشغون الهاملی وقدرتلی شاعراولوب خلقینه ،وطنیمه باعلی وسوتون انسانلیقاخیرخواه وگله‌جگه خوشبین بیرانسان دیر . خلیل رضا ادبیات دوکتورودور ، و اؤز آنادیلیندن باشقا روس ،فارس ، اؤزبک ،تاتاردیللربیی‌یاخشی‌بیلیر و بودیللردن گؤزه‌لترجمه‌لر ائتمیشدیر . خلیل رضا سبرچوخ منظوم‌ومنثوراثرلرین مؤلفی‌دیر .چاپ اولموش منظوم‌اثرلرینین مهملری بونلاردیر :

۱ - باهارگلیر (۱۹۵۷) ، ۲ - شوه‌ن گؤزلر (۱۹۵۹) ،۳ - محبت داستانی (۱۹۶۱) ،۴- منیم‌گونشیم (۱۹۶۳) ، ۵- قوللاریمی گنیش‌آچ (۱۹۶۵) ،
۶ - کراسودون قارتاللاری (۱۹۶۷) ، ۷ - یئنی ذروه‌لر (۱۹۷۱) ،۸- اوجالیق (۱۹۷۳) ، ۹ - دوغمالیق (۱۹۷۷) ، ۱۰- تاپارامسنی (۱۹۸۰)

شاعرین روس دیلینده ده آشاغیداکی اثرلری چیخمیشدیر :
۱ ـ شدری دون(بهره‌لی‌گون) (۱۹۶۹) ، ۲ ـ ناستایا شتایا لوبود (اصیل‌سئوگی)
۳ ـ ساوئتسکی پیساتل (شوروی یازیچیسی) (۱۹۶۳)
شاعر ، اؤزبکستان معاصرشاعرو یازیچیلارینین بیرچوخ اثرلرینی آذربایجان
ترکی‌سینه چئویریب و بؤیوک اؤزبک شاعری مسعودشیخ‌زاده‌نین حیات ویارا ـ
دیجیلیغینا عایدبیر مونوگرافیا حاضرلامیشدیر .
خلیل رضا نظامی گنجوی نین "سرلرخزینه‌سی" (مخزن الاسرار)نی وهابئله
صائبین بیرچوخ شعرلرینی ترکی یه‌ترجمه ائتمیشدیر .
خلیل رضا استادشهریاری چوخ سئوه‌ن وتقدیرائده‌ن شاعرلردن دیر ، و
اونون بیرنئچه‌شعرینی، اوجمله‌دن (ای وای مادرم ،زیارت‌کمال الملک ،
صدای حق ،شعروحکمت ، به‌آذربایجان عزیزو...) آنادیلیمیزه‌چئویرمیشدیر .
شاعر ، روس مؤلفلرینددن پوشکین ،لرمونتوف ،شوچنکو و...اثرلرینددن ترکی
دیلینه‌ترجمه ائتمیشدیر .
بوقده‌ر یازیب یاراتمیش و گؤزه‌ل اثرلرین مؤلفی‌اولان‌شاعر ۵۰ یاشی
مناسبتیله‌ترتیب ائدیلن مراسمده بئله‌سؤیله‌میشدیر :
منیم‌اوچون اللی‌یاش‌نه ، آلتمیش یئتمیش ، سکسان نه‌دیر ؟
آرزولاریم بیرعمان دیر ، گؤردوگوم ایش‌بیر لپه‌دیر .
بورادا نمونه‌اوچون شعرلرینددن ایکی قطعه‌درج ائدیریک :

آنادیلی

"لای لای دئدیم یاتاسان — قیزیل گوله باتاسان
قیزیل گولون ایچینده — شیرین یوخو تاپاسان"
بئله دئییب منیم آنام — یئرقالادی بئشیگیمی
آنا ملابیر اولای لادا — چکدی منیم کشیگیمی

منیم اوشاق لئتیم ده — سئوگی سؤزو یوخکن هله
سئودیم آنادیلیمی‌من — آنامین هر کلمه‌سیله

ایللر اؤتدو...یاشادولدوم — آنلادیم‌کی ، منیم دیلیم
اوره‌گیمدن چیخماز منیم — دوغرانسامدا دیلیم‌ـ دیلیم

شرقین صنعت‌بایراغی دیر — فضولی‌نین غزل لری
باخ بودیلده وصف‌ائله‌میش — او ، ان ظریف گؤزه‌ل لری

مین دونیایا دگیشمه‌رم
اوندا گؤردوم اوز دیلیمین

شمشک لره اود وئرمیش او
صلح گونونده نغمه‌دیر او

قلبیم حیات چشمه‌سی دیر
منیم دیلیم "گؤی گؤلوم" دور

کیم سئومه‌یبر اؤز دیلینی
بو آذری تورپاغی نین

صابرین بیرسطرینی من
شهدینی‌من ، عطرینی من.

هرکلمه‌سی قیغیلجیم‌دیر (۱)
دؤگوش‌گونو قیلینجیم‌دیر

سئوینج یاغیر ، آه دایاغیر
منیم‌دیلیم " شاه‌داغیم" دیر

ایتسین منیم گؤزلریمدن
گونشی دیر منیم دیلیم !!

خیابانی یوردوندا

من بیلمیره‌م ایشچی‌سن ،
حکیم‌سن ، یادیلچی سن
بیرجه بودور بیلدیگیم :
خلقیمین ثروتینی ،
فکریمین قدرتینی
عصرلرین آردیندان
بیزیم عصره‌گتیره‌ن
مقدس بیر ائلچی‌سن
احتیاج وارمی سنین
تعریفله‌یبم دیلینی ؟
کاشغارلی محمودونو ،
محمدفضولی‌نی ؟
احتیاج وارمی دئییم
سنین آنادیلینده
یاشار شرق عظمتی !
احکام جبهه‌لرینی
دارماداغین ائله‌میش
نسیمی‌نین قدرتی !
باشی‌نین آغ چالماسی
آیا ، اولدوزا ده‌یه‌ن

تبریزده‌کی نطقی‌ایله
تهرانی سیلکه‌له‌ین
خیابانی وسعتی !
نه‌حاجت سؤیله‌یبم‌کی ،
گؤزونده‌ختائی‌نین
قلینجی‌نین عکسی‌وار.
سنین آنادیلی‌نین
"قوشقار"جا ،"ساوالان"جا
آغیرلیق چکیسی وار.
سنین بوتعریفلره
هئچ بیر احتیاجین یوخ
آنادیلی ، نه‌راکئت ،
نه‌قلینج‌دیر ، نه‌ده اوخ
قلینجدان داها کسگین
راکئت‌دن داها گوجلو
یاراغیمیزدیر بیزیم
تکجه دیلیمیز دگیل ،
وارلیغیمیزدیر بیزیم
آنادیلی نه‌سما ،
نه‌ده یئر کره‌سی دیر

۱ ـ قیغیلجیم = قوْر

سمایولو کهکشان
اونون بیرجمله‌سی‌دیر
سن قولاق وئر ،
قلبیمدن
قوپوب‌گلن بو امره :
اوجال سؤز کورسوسونه
دانیش !
ائله‌دانیش‌کی ،
گؤزون آلووا دؤنسون
یومروقلارین دمیره .
دانیش‌کی ، یئر اوزونده
بئله‌بیر خلق یاشایییر
بهادر سینه‌سینده
دار گؤزلرین الیله
چکیلن داغ یاشایییر .
ایگیرمینجی عصرده
قووواشارکن انسانلیق
هرآرزویا ، مطلبه
نسیمی‌سی دونیایا
صیغیشمایا ملتی
کیملردی حسرت‌قویان
کیملردی حسرت‌قویان ،
باری دوردجه صنفلی(۱)
آنا دیللی مکتبه ؟
یادمکتبه وئریلیر
امیدیمین قالاسی
اوقاراقاش ، قاراگؤز
آذربایجان بالاسی .
اونا ، اؤز تاریخی یوخ
یاد تاریخی گئچیلیر

منیم‌باجیم ، قارداشیم
سئوینج‌واشیم ،غم‌داشیم !
دوداق بؤزسه کیم سنه ،
چک‌آرازساحلینه .
گؤسته‌ر اونا بوتایین
کؤنول کائناتینی
اللی ایلین ایچینده
بئش یوز ایللیک یول گئچمیش
مردلرین ثباتینی
"جبارلی" بساطینی
"وورغون" استعدادینی
قارداشلیغین ، دوستلوغون
مین ـ مین فتوحاتینی !
منه بؤیوک درد اولار
سنه دارگؤز دئییلسه
سن اؤز ظالملرین تک
مسکین ، قورخاق دگیلسن
مرد اولموسان
یئنه مرد اول !
ایپک‌سن می ؟ برکی، سرت‌اول
بوتون دیللری اؤگره‌ن
یاشاتماقچون دیلینی .
بوتون ائللری سئوسن !
سئویرسن سه ائلینی
آنا تورپاغین آلتدا
یاتا بیلمز فضولی ـ
آنا تورپاغین اوسته
سسلنمه‌سه غزلی .
منه‌ائله‌گلیرکی ،
موغانیمدا ، میلیمده

۱ ـ صنف = کلاس

سوبوللرده سسله نیر　　تبریزده کی والی‌نی:
منیم آنا دیلیمده　　دیلیمه خور باخانین
دانیش!، خبردار ائله　　زامان کسر دیلینی....

علی‌آقا ـ کورچایلی : علی‌آقا کورچایلی ۱۹۲۸ ده‌کور نهری نین کنارینداء سالسک محالی‌نا ساغلی کورقارا قاشلی کندینده‌آنادان اولموشدور. تحصیلینی ساکی اونیورسیته‌سینده‌تاماملامیشدیر. باکی‌دا، ومسکوداچوخلو کتابلاری نشرائدیلمیش وشعرلری اکثریتله مجموعه وغزئتلرده‌چاپ اولموشدور.

اثرلرینده موضوع، آهنگ وشکیل مختلف ورنگین دیر. خلق شعری قالب‌لارینداو سربست شکیلده‌شعرلر یازمیشدیر. شعرلرینین موضوعونو، وطن پرورلیک، عشق، صلح وقارداشلیق، اجتماعی مسئله‌لر وطنز تشکیل ائتمکده‌دیر سرگئی یئسنین(SERGEİ YESENİN) ودانمه‌نین الهی کومدیاسینی آنا دیلیمیزه‌ترجمه ائتمیشدیر.

علی‌آقا دونیا محاربه‌سی‌نین تؤره‌تدیگی فاجعه‌لرینی گؤزله مشاهده ائتدیگی‌اوچون بوتون عمربویو صلح، دوستلوق وقارداشلیق طرفداری اولموش وحربه وتجاوزکارلیغا قارشی قاطی دشمن کسیلیب، بشریتی صلحه، قارداشلیغا وحقیقی انسان اولماغا دعوت ائتمیشدیر.

علی‌آقا ۱۷ـ ۱۸ یاشلاریندان شعریازماغا باشلامیش وادبی محیطده‌تدریجا حرمت ومحبت قازانمیشدیر. علی‌آقا ۱۱ فوریه ۱۹۸۰ دا اوزون سوره‌دن بیر خسته‌لیکدن صونرا وفات ائتمیش و اؤزوندن زنگین بیرادبی میراث قویوب گئتمیشدیر. اونون رئالیزم اصولدا وساده بیر روحدا یازدیغی‌شعرلری گنجیش خلق کوتله‌لری طرفیندن ماراق وهوسله اوخونموش وفرحله‌قارشیلانمیشدیر.

شاعرین" سلام‌گله‌جگه"، "گؤزه‌ل لیک"، "حیاتین دولابلاری"، " دونیا اووجومدادیر" کتابلاری اوچوجولارین سطر دفتینی جلب ائتمیش و صونونجو اثری اولان " بوتؤولوک" کتابی دولت مکافاتینا تقدیم اولوبوب مؤلفه‌بؤیوک شهرت قازاندیرمیشدیر.

علی‌آقانین "چشمه‌لر"، "منه‌یاشاماغی اؤگره‌ت" و" سسله‌مه‌ی " کیمی گؤزه‌ل یازی لاری شاعرین قدرتلی‌الهام، آخارطبع، و گوجلوقلمی‌نین اونودولماز محصولودور.

علی‌آقا کورچایلی‌نین بیرچوخ شعرلرینه ماهنی‌و روماسلاربسته‌لنمیشدیر. مرحوم‌علی‌آقا کورچایلی‌ادبی محیط ده‌سیراجتماعی‌خادم‌کیمی‌تانینمیشدیر.

او ،"آذربایجان" مجله‌سی‌نین تحریریه‌هیئتی‌عضوی و" یازیچی" نشریاتی‌نین باش محرری اولموشدور. علی‌آقانین شعرلرینده‌ن بیرنمونه‌درج ائدیریک :

بیزیم‌دوراندا

سرلی‌افسانه‌لر ،شیرین ناغیل لار * سؤیله‌دی: گؤیلرین بئدی قاتی‌وار
یئتمیش مین‌ایل کئچدی بوفاجعه‌دن * گؤیون بیر قاتی‌دافتح اولونمادی
آغ ساقال بابالاردئییردی بعضا * مین ابلده‌کئچیلر گؤیون هرقاتی
زیللله‌ییب‌گؤزونو دیبسیز سمایا * بشر بوشلوقلاری حسرتله سوزدو
او ،امیدسیزباخدی اولدوزا ،آیا * باحدی گؤردوگونو ناعیلا دوزدو
سرلی‌افسانه‌لر، شیرین ناغیللار * سؤیله‌دی :گؤیلرین بئدی قاتی‌وار
بئدی قات ،یئتمیش‌ایل ،بئدی‌قرینه * سانکی اووسولادی بئدی رقمی
انسان قووشمادی ایستکلرینه * باحدی بوینو بوروق بیریتیم‌کیمی
او ،هئچ بیلمه‌دی کی گله‌جک بیرگون * بیرآندا چاتاجاق انسان هرقاتا
باخ! بویئدی قاتلی‌اسرارلی‌گؤیون * سری آچیلاجاق بئدی ساعاتا
اوهئچ‌بیلمه‌دی کی‌بئدی جه ایلده * یئتمیش قرینه‌نی‌ووروب کئچه‌جک
یوخ، انسان بیلمه‌دی ،او هرفصلده * اوت بیتمز چوللری اکیب‌بیچه‌جک
بیلمه‌دی یوردونون کاشانه‌لری * اونون اؤزالی‌ابله‌گوله‌جک بیرگون
کئچمیشده‌قوشدوغو افسانه‌لری * بیرحقیقت‌کیمی سیرائده‌جک دیر!
قینامالی قارداشیم‌سن او انسانی * اووسونا دؤنموشدو بئدی رقمی
او ،هاردان گؤره‌ایدی بیزیم‌زامانی * او هاردان بیله‌ایدی بیزم‌عالمی؟!

طلعت ایوب اوف: طلعت ایوب اوف ۱۹۲۰ ده قازاخ شهرینده آنادان اولموش وتحصیلینی آذربایجان معلم لر مکتبینده (ادبیات شعبه سینده) آلمیشدیر. طلعت، محبت شاعری اولماقلابرابر، یارادیجیلیغی اسلوب، فورما ومضمون باخیمیندان رنگارنگ دیر. بیرچوخ اوپرایا مخصوص شعرلر (سئویل اوپراسی کیمی) یازمیشدیر. یارادیجیلیغا باشلادیغی گوندن خلق قاینا قلاری، خلق کمالی خزینه سیندن فایدالانمیش دیر. بو، اونون "ساز"، "وطن"، "سئوگی سطرلری" کیمی شعرلرینده حس اولونور.

شاعر "وطن" شعرینده وطنین یئنی گؤللرینی، "کورا وغلو"، "خان سارایی" یندا اونون تاریخی کئچمیشینی و "آخشام اوستو"، "داغ یوللاری" شعرلرینده وطنین اوره ک آچان طبیعتینی وبالاخره "قهرمانلار" شعرینده اونون قهرمان آدامللرینی هیجان واحتراملا تصویر ائدیر. اونون شعرلرینده لیریکا یا میل واردیر لاکن طلعت همیشه او شعرلرینده موفق اولورکی اؤزشخصی آرزولاری نین افاده سینی عکس ائتدیره بیلسین. طلعت بیرچوخ شعرلرینده اؤزشخصی محبتی نئی بئله یوکسک اجتماعی سویه یه قالدیرابیلیرکی، اونون لیریک قهرمانی خلق محبتینه، وطن وانسانی محبته چئوریلیر. بوجهت، طلعتین وطن محاربه سی دؤرونده یازدیغی شعرلری نین اکثرینده آیدین دویولماقدادیر. بوجهت دن "دؤیوشچونون مزاری" شعری سجیه وی دیر. لاکن وطن محاربه سینه حصر اولونمایان "آنا تورپاق" کتابیندا گؤزه ل شعرلرله یاناشی ضعیف ومجرد شعرلری ده واردر.

"ایلیچ لامپاسی" شعرینده محاربه علیهینه گئدن مبارزه دن، صلح وخوشبختلیکدن سؤز آچمیش و ایلیچ لامپاسینی خلقلر بیرلیگی و دوستلوغونو ایشیقلاندیران قوت منبعی کیمی قیمتلندیرمیشدیر:

خلقلر دوستلوغونون گوجو، قدرتی * هر زمان هریئرده ایشیق یاياجاق
اونون بؤیوک عشقی، صاف محبتی * بوتون یئر اوزونه نور پایلایاجاق

طلعت بدیعی یارادیجیلیغا ۱۹۳۵ ده باشلامیش واییندی یه قده ر "گؤیچک" "آنا وطن"، "اون آلتی"، "آراز" وسایرکتابلاری چیخمیشدیر.

طلعت ایوب اوف شکسپیرین ۱۵۴ سونت (Sonet)بی،درا ملارینـــدان "هاملت ،اوتللو ،قیش ناغیلی،ایکیوئرونالی"و لوپ دئوئگا (Lop de vega) دان "سئویل اولدوزو" ،پوشگین دن"خسیس جنگاور"گورگی‌دن"فیرتینا قوشـــو" آنتوکولسکی‌دن" اوغول" پوئماسینی وسیمونوف دان" دوستلارودشمنلر" آدلـــی کتابینی ودیگرروس کلاسیک ومعاصرشاعرلریندن تورکی‌ترجمه‌لر یاراتمیشدیر.

طلعت ایوب اوف ۱۹۷۷ ده‌وفات ائتمیشدیر. شعرلریندن نمونه اوچـــون "محبتین ساخلادی" شعرینی‌درج ائدیریک :

محبتین ســـا خلادی

****

منی دؤیوش جهه‌ســـیده محبتین ســـــا خلادی
وقتسیز گلن اؤلوم‌لردن محبتین ســـــا خلادی

شـــکلبنی من سینه‌م اوسته ساخلامیشدیم‌جان کیمی
او، قوّرودو گوللـه‌لردن قلبیمی قالخـــان کیمی

اوْد پوْسکورن پراشـــشـــل لر اوْستومه توُکولردی
یئنه ســـنین گول جمالین گوْزلریمـــده گولردی

قیوریلدیقجا ، بوّزوشدوکجه شـاختاسیندا سرت قیشیں
اوره‌گیمده جانلانیـــردی ســـنین خمار باخیشـــــین

.. گوْردوم‌کی ائرکن دوروب زولفونو دارایـیرسـان
مندن آیری گونلرینی تئللرینده ســـاییرســـان

قیش کولگی ایلان کیمی قوجاعیمـــا گیره‌ردی
یئنه ســـنین خیاللارین منی ایسیندیره‌ردی

بیردن ـ بیره بئینیمده سیزیلدادی او بارا
دئییردیلر: من صاباحا ساغ ـ سلامت چیخمارام...

او وقت منیم اطرافیمـــا گلیب دؤیوشچو دوستلار
دئییردیلر: صون نفسدیر، دئی وطنـــده کیمین وار ؟

سؤبله‌سنین حبرینی یازاق هانسی عنوانا ؟
آلاجاییق قصاصینی بؤیانساق دا میں قانا

ائله، بوآن سین اؤزون گؤزلربمده دوراردی
سیرحه سنی خاطرلاماق منی اُووُددورار دی (تسلی‌وئره‌ردی)

گوش‌حسنون ائله بو وقت باشیم‌اوسنه سوزه‌ردی
دوسنلاریمین صورتینده مین بیر حیرت گزردی

گنجه گئچر، سحرگلر، گونش‌شعله یاياردی
من ده قالخیب یاتاغیمدان یئنه آددیملایاردیم...

اه... من سنین الهامینلا نئچه کهن حبرمیشام
آدینی بیر ماهنی‌کیمی چالمیشام، چاغیرمیشام

منی دؤیوش‌جبهه‌سینده‌عشقین متین ساخلادی
وقتسیز گلن اؤلوم‌لردن محبتین ساخلادی .

زینال جبارزاده : ۱۹۲۰ ده‌باکی‌دا دنیزچی‌عائله‌سینده آنادان اولموش و حربدن قاباق معلملرمکتبیندن مأذون اولموش ومحاربه‌ایللرینده دنیز دونانماسیندا (نیروی دریائی) خدمت ائتمیشدیر. اساس‌شعرلرینی اوشاقلار اوچون یازمیشدیر. بیرنئچه‌ایل گنج پیشاهنگ لر (PiONEER) مجله‌سینی نشرائتمیشدیر. بومجله، مکتب اوشاقلارینین ادبی‌انکشافیندا مهم رول اویناميشدیر. ادبی یارادیجیلیغا ۱۹۳۶ دا باشلامیش ،ایلک کتابی"خانمان" آدلانیر. صونرالار شاعرین" افضل الدین وشاه"،"شعرلر"،"چنار"،" دوستوم گل سؤزه‌باخ"و"گول لر" آدلی‌کتابلاری چاپدان چیخمیشدیر. نمونه‌اوچون "وطنیمیز" شعرینی درج ائدیریک :

وطنیمیز

اوره‌گیمیز، جانیمیزسان شهرتیمیز، شانیمیزسان
عزیز،دوغما آنامیزسان گؤزه‌ل ، آزاد وطنیمیز
ائللری شاد وطنیمیز
باشیندان چوخ دومان کئچمیش خلقین گونو یامان کئچمیش
آغیر، قانلی زامان کئچمیش اینندی آزاد وطنیمیز
ائللری شاد وطنیمیز

ها می گئیمیش توی لباسی گؤنوللردن سیلمیش پاسی
خلقین ،ائلین پارتیاسی گؤزه‌ل ، آزاد وطنیمیز
ائللری شاد وطنیمیز
قارانلیغی چکدین دارا شفق ساچدین هر دیارا
پناه اولدون مظلوملارا گؤزه‌ل ، آزاد وطنیمیز
ائللری شاد وطنیمیز
یئنیلمه‌ین قدرتین وار بؤیوک آدین ، شهرتین وار
آغیزلاردا صحبتین وار گؤزه‌ل آزاد وطنیمیز
ائللری شاد وطنیمیز

علی توده : علی‌توده گؤرکملی معاصر شاعرلریمیزدندیر. ۱۹۲۴ده اردبیلین چاناق بولاق (چناقرد) کندینده یوخسول بیرعائله ده آنادان اولموش و اوشاقلیق چاغیندا آتا ـ آنا سینی‌ال‌دن وئردیگی‌اوچون خالاسی‌نین یانیندا بؤیوموشدور. شاعرین ۱۹۸۱ ده باکی‌دا چاپ اولان "نغمه‌لی‌گئجه‌لر" عنوانلی شعری نین صون بندینده شاعربئله‌دئییر:

خیال هجران دوما نیندا گؤنول وصال گما نیندا
چاناق بولاق عنوانیندا کندیمیزی ایسته‌ییرم

اوشاقلیقدا بیرمدت چوبانلیقلامشغول اولموش ، صونرا شعرقوشماغا ماراقلانمیشدیر. شاعرلیکده ایلک معلمی بالاش آذرا وغلو اولموشدور (ته. پیرهاشمی) . تبریزده دموکرات فرقه حرکاتیندا اشتراک ائتمیش وآذربایجان دموکرات فرقه‌سی‌سقوط ائدینجه باکی‌یاگئتمیش وباکی‌اونیورسیته‌سی دیلچی‌لیک شعبه‌سینده اوخوموشدور. علی‌توده‌نین شعرلری نین اساس مضمونو جنوبی‌آذربایجان خلقی‌نین آزادلیق یولوندا آپاردیغی‌مبارزه واستبداد وفشارا قارشی مقاومتی‌تشکیل ائدیر.

علی‌توده باکی حقینده ،آذربایجان ایشچیلری،قالی‌توخویانلاری‌وعمله‌لری باره‌سینده‌چوخلوشعرلریازمیشدیر. آشاغیدانقل ائتدیگیمیز" سئوگیلیم" آدلی‌شعری گنجلیگینده‌یازدیغی شعرلریندن دیر:

من قیزیل سحری آیدین گؤره‌نده * گلیر گوموش‌سازیور شوره‌سئوگیلیم
گونش تئللرینی گؤیده هؤره‌نده * سن ده او زولفونوداراسئوگیلیم
من کی اوشاقلیقدان وطنی سئودیم * باهاری خوشلادیم گلشنی سئودیم
گؤزه‌ل لر ایچینده تک سنی‌سئودیم * آچدیم اوره‌گیمی یاراسئوگیلیم

ائللر آل گونشدن پای گؤتوره‌نده * وطن تورپاقلاری گول بیتیره‌نده
سن هرگنج باغچادان بارگؤتوره‌نده * من دوشدوم بورانا ، قاراسئوگیلیم

بیرداها گؤره‌ایدیم‌باهارین‌ایزین * صولاری قورودو بوتون دنیزین
دردیمی سیزلادیم هی‌حزین ـ حزین * سینه‌م ده سیزلایان تاراسئوگیلیم

گؤزومدن گئتمه‌دی بیرآن صورتین * دیلیمدن دوشمه‌دی آدین صحبتین
قلبیمده سؤنمه‌دی هئچ محبتین * ایسته‌سن آچ اونو آراسئوگیلیم

نازک اللرینله یؤخلا کؤنلومو * لقمان اول هرداردن ساخلاکؤنلومو
ایپک تئللرینله باغلاکؤنلومو * اونو اینجیتمه‌سین یاراسئوگیلیم

علی‌توده‌نین مشهورشعرلریندن داغ ،قلینج، داغ‌قیزی وشهرآدلی شعرلری وداها بیرچوخ شعرلرینی ذکرائده‌بیله‌ریک .

"سئچیلمیش اثرلری" ۱۹۶۸ ده‌و"نغمه‌لی‌گئجه‌لر" آدلی‌شعرکتابی ۱۹۸۱ده‌چاپ ائدیلمیشدیر. صون کتابی‌دا شعرلرومنظومه‌لر مجموعه‌سی‌دیر. شعرلری نین مضمونو چئشیتلی ورنگارنگ دیر. اساس مضمونلارینی وطن عشقی وحسرتی، مبارزه‌ایللری وخاطره‌لری ومحبت دنیاسی تشکیل ائتمکده‌دیر .معاصرشاعریمیز سهندوصمدبهرنگی‌یه‌حصرائتدیگی‌شعرلری ده چوخ مارا قلی‌ویانیقلی‌دیر .کتابین صونوندا "هجران یولو"و" قارتال قوشو" آدلی‌ایکی‌منظومه‌سی‌واردیر." هجران یولو" منظومه‌سی "حسرت ادبیاتیمیزین" ان گؤزه‌ل پارچالاریندان دیر. بو منظومه‌ده شاعر، بوتایدان آتاسینی‌گؤرمگه‌گئدن بیرمسافرین آغزیندان خالاسی‌نین نیسگیللی سؤزلرینه‌قولاق آسدیقدان صونرا هیجانلانیرو،او هیجانلا بومنظومه‌نی یازیر. سئوگی‌وحسرت اودو ایله یانان بیرشاعر اوره‌گیندن چیخان و گؤزیاشی‌ایله‌یازیلمیش‌بو سؤزاینجی‌لرینده‌ن بعضی پارچالاری بورادا درج ائدیریک :

خالانین دیلیندن :

دئ سن هاچان گلیرسن — آی گؤزومون ایشیغی !
تک منیم‌یوخ بیرنسلین — غرورو ، یاراشیغی !

گل کی قالانا بیلر — ساچیمین آغ قاری دا
سؤنه‌بیلر گؤزومون — اولان قالان نورو دا

بس‌اوندا سنی نئجه — تانییارام آی بالا ؟
سنی‌ده ، طالعی‌ده — قینایارام آی بالا !

آرازین داش کؤرپوسو — باغلاسا یوللارینی
خالان کؤرپو ائله‌یه‌ر — اؤز آغاج قوللارینی

تکی بو کؤرپویله گل — تورپاغینا ، داشینا
ایسته‌سن آیاق دا قوی — اوره‌گیمین باشینا

اوغول (علی‌توده) بئله‌جواب وئریر:

آی منیم سوراغیمی — شعرلریم‌دن آلان !
تکجه شعر یازماقدا — مشهور دگیلدیر بالان

دؤزوم‌ده ده‌مشهوردور — جفادادا مشهوردور
ایلغاردادا مشهوردور — وفادادا مشهوردور

بیرنسلین یتیم اوغلو — مشهور آدام اولالی
ملتین کیشی‌سی‌دیر — کلفتین آغ ساققالی

آذربایجان بیرآنا — جلفابیر گؤزتکی‌دیر
تأسفکی باخیشی — بیردگیلدیر، ایکی دیر

آناعوضی خالام — ننه‌عوضی خالام
مهربان وطنیمین — منه‌عوضی خالام

من سندن نه اوسانیب — نه‌ده‌کی دویوب گلدیم
اؤزخالامی ،اؤزآنام‌ـ — تبریزده قویوب گلدیم

. . . . . — . . . . . .

گله‌رم ! قلب اودونا — گؤزیاشیمی سپه‌رم
گله‌رم احترامالا — دؤنه‌ـ دؤنه اؤپه‌رم

دالغالار آراسیندان — منه‌ساری اوزانان
سحر، گون اورتا ، آخشام — گئجه یاری اوزانان

صولاری ایچیم‌ـ ایچیم — اری ین اللرینه‌دن

. . . . . — . . . . . .

ظن اتمه‌کی یانمامیش — پارلاییرام آی خالا
ظن اتمه‌کی یاغمامیش — گورلاییرام آی خالا

بوسۆزلری یازیرام خالاحاطری قالماسین
گۆزلرین آراز اوستدن یاشلییوللار سالماسین

یوخ- یوخ من وطنداشام فدائیم، شاعرم!
گۆرمه‌دیگیم ایشلری گۆرمگه‌ده قادرم!

گۆز نوروندان قالمامیش اوره‌ک ایسه اودوندان
نئچه عۆمور یاشامیش بیر عۆمورون آدیندان -

من قالحیب ساوالانا دنیانی گۆرمه‌لی یم
گونشلی ذیروه‌لردن حسابات وئرمه‌لی یم!

"قارتال قوشو" منظومه‌سینی اسلام انقلابیندان صونرا، ایراندان باکی‌یا گئدن بیرگروپ آذربایجانلی‌گنجلرله گۆروشندن صونرا، اوگۆروشون تأثراتیله یازمیشدیر.

عادل بابایف : عادل بابایف ۱۹۲۵ نجی ایلده نخجواندا آنادان اولموش، تحصیلینی‌تفلیس وباکی‌دا آلمیشدیر. ۱۵ یاشیندان شعرلریازماغا باشلامیش و مختلف موضوعلاردا شعرلریازمیشدیر. شعرلرینین مهم‌بیرحصه‌سی خزردنیزی نفت ایشچیلرینه‌عائددیر. صابرحقینده اوزون بیرمنظومه‌یازمیشدیر. بیر چوخ شعرلرینه‌آهنگ بسته‌لنمیشدیر. اثرلری بیرنئچه‌جلددهچاپ اولموشدور. شاعرین" ایلک آددیملار"، "گنجلیک ایللری"، "شعرلر"، "آنا اوره‌گی"، " دوغما دیار"، "اونودولموش یاسمن"، "معمارین محبتی"، "یولداگۆروش"آدلی‌کتابلاری ادبی‌اجتماعات و اوخوجولاری طرفیندن یوکسک قیمتلندیریلمیشدیر.

عادل بابایف ۱۹۷۷ ده‌وفات ائتمیشدیر. شاعرین یاراديجیلیغیندان نمونه‌اولاراق آشاغیداکی سونت‌لری درج ائدیریک :

سونئت‌لر

انسان گلیر دنیایا، یاشایير، بیرگون کۆچور:
ساغ‌ایکن اۆلن ده‌وار، اۆلوب‌ساغ قالان دا وار.
گونلرین اللربندن گاه‌شیرین شربت‌ایچیر،
گاه آجی زهرایچیر، دنیادا یاشایانلار.

منه‌ده بخش‌ائدیلیب بیرانسانین عۆمورو:
یاتئز، یاگئج، یفین کی، بیرگون چاتاجاق صونا
آناتورپاق بلکه‌ده درینلردن کۆکس‌اۆتوروب (نفسی‌آغیرچکیب بوراخماق)
آلاجاق اولادکیمی منی‌ده اۆز قوینونا

اؤلوم مدهش دگیلدیر ، یاشاماق چتین ایش دیر ،
اونون هردقیقه‌سی آرزودور ، یوکسه‌لیش دیر .
گلین ، عزیز دوستلاریم ! یاشاماغی اؤگره‌نک !

ال چاتماز افقلره توخونسون قانادیمیز
جوشغون نغمه‌لرکیمی سسلنسین حیاتیمیز
اؤلنده‌ده یاشایبر اؤلومسوز نغمه‌لرتک .

اینامیم حیاتیم ، اینامیم عشقیم ،
اینامیم شعریمین مصراعلاری دیر .
منیم اینامیمی اؤزمه‌سین هئچ کیم ،
اینامیم ـ عمرومون ایلک باهاری دیر .

اینامیم بالامین نورلو صاباحی
اینامیم آتامین گنجلیک چاغی دیر .
اینامیم بابامین اودلو سلاحی
اینامیم ننه‌مین سینه داغی دیر .

اینامیم قیریلسا ، کؤنلوم قان آغلار .
اینامسیز هرگونوم قلبیمی داغلار .
اینامسیز هرآنیم بیر زهرلی اوخ

آلین قوتیمی ، آلین واریمی ،
قیرین اللریمی ، آیاقلاریمی ،
لاکن اینامیمی قیرمایین یوخ ، یوخ !

دشمنلری کسدیلر بابکین قوللارینی ،
باشی قارلی داغ کیمی یئنه مغرور دایاندی .
گؤره‌نده جنگاورین عزمینی ، وقارینی ،
خلیفه‌نین اوره‌گی غضبدن یارالاندی .

بابک یاخشی بیلیردی یوخدو اجلدن آمان ،
دوزولوب دؤره‌سینه دشمن داراق دیشی تک
اؤز اوزاق دیارینداں گوج آلیردی بو زامان
ساوالانین قوینوندا یارالانمیش او پلنگ .

... انسان اؤز تورپاغینا ائله آرخالانانـــدا
یاناراق یاشـــایاندا ، یاشـــایاراق یانانـــدا
دشـــمنلرین اؤنونده داغ کیمی محـــکم اولور.

تؤکولسه ده تورپاغا آل قانی عمان ـ عمـــان
چیخاراق مصیبتیـــن قاتی قارانلیغینـــدان
تاریخه ، انسانلیغا یئنی شهرت دوغولور.

سهراب طاهر : ۱۳۰۵ه‍(۱۹۲۶) دا ایران آذربایجانی‌نین آستارا شهرینده دمیرچی‌بیر عائله‌ده آنادان اولموشدور. سهراب کیچیک یاشدا ایکن آتاسی (ابوالفضل) کرمانشاها سورگون(تبعید)ائدیلمیش ، اودا عائله‌سیله بیرلیکده کرمانشاها گئتمیش واورادا تحصیلینه ادامه وئرمشدر.

سهراب طاهر اورتا مکتبی بیتیردیکدن صونرا بیرمدت شرکت نفت ده ایشله میش و ۱۳۲۰ دن صونرا عائله‌سیله برابر تبریزه کؤچموشدور. تبریزده ۲۱ آذر نهضتی ودموکرات فرقه‌سی حرکاتینا اشتراک ائتمیش ودموکرات فرقه حکومتی طرفیندن باکی‌یه حربی‌مکتبه گؤنده ریلمیشدیر. دموکرات حکومتی ســـقوط ائتدیکدن صونرا ، اولا دیشچیلیک مکتبی ، صونرا فیلولوژی فاکولته‌سینی بیتیرمیش واوندان صونرا مسکوایا گئدیب اورادا عالی ادبیات کورسلارینی قورتارمیشدیر. سهراب طاهر داها کیچیک یاشدا شعرییازماغا باشلامیش لاکن ایلک کتابی ۱۹۵۶ دا "آی ایشیغیندا" عنوانیله چاپ اولموشدور.

سهراب طاهر ۱۹۵۸ ده یازیچیلار اتفاقینا عضو سئچیلمیش ، واییندی یه‌قدر باکی‌دا ومسکوادا ۱۶ کتابی‌چاپ اولموشدور. آیریجا ۴۵ منظومه ، ۷۰ حکایه وایکی لیریک پووئستی وبیرچوخ ادبی، علمی‌وتنقیدی مقاله‌لری مطبوعاتدا درج‌ائدیلمیشدیر. حال حاضرده " یارالی‌خاطره‌لر"، "شعرومنظومه‌لـــــر"، "ساریشین قیز" (پووئست ورومان) کتابلارینی‌چاپا حاضرلاماقدادیر.

بورادا ، ۱۳۵۶ داچاپ اولان ستارخان حقینده‌داستانیندان بیرنئچه پارچاسینی درج ائدیریک : سردار دؤشونور :

آذربایجان تورپاق دگیل آرزولارین مئشه‌سی‌دیر
انقلابدا قربان وئرمک بو دیارین پئشه‌سی‌دیر
آذربایجان ! چراغ‌یاندیر ساخلا اونی‌اؤز الینده
یاشاسن ده اؤزبختینی دانیشسن ده اوز دیلینده !

آغ بایراقدان کفن یاخشی

آلاسحر اؤز حنالی ساچلارینی اله میشدیر
عئینالی‌نین داغ چیگنینه .
بوز بولودلار شفقلردن پالتاربیچیب اؤز اگنینه .
"امیرخیز"ین داملارینا آغ بایراقلار وورولموشدور .
بوردا نئچه قورخاق واردیر ، دؤیوشمک دن یورولموشدور .
تسلیم اولموش آغ بایراغا ، بوردا نئچه قورخاق آدام
بوردا نئچه لاقید آدام .
ستارخان :

"بودا دشمن حیله‌سی‌دیر ، آداملاردا نه‌گناه‌وار .
آنجاق گرک تئز ییغیلا داملار اوستدن بو بایراقلار .

اگربیرگون تسلیم اولا بوردا باشقا محله‌لر
مشروطه‌نین اوره‌گینه ده‌یه‌جکدیر صون گوللەلر .

بوخبری هامی بیلیر ، علی ، حسین ، سید گلیر ،
سردار دئییر ، سالار دئییر : ییغیشیلسین آغ بایراقلار !

گونش سؤنمز ، داغ اگیلمز ، وطن اوچون اؤلن اؤلمز .
ملت تسلیم اولابیلمز ، ییغیشیلسین آغ بایراقلار !

کیمینکی‌دیر بو کوی ـ کلک ، وور قوی اولسون الک ـ الک !
گون چیخمامیش تمام گرک ییغیشیلسین آغ بایراقلار !"

ایکی‌نفر مجاهدله ستار چیخیر سنگریندن
دوشور دشمن واهمه‌یه " ستارگلیر" خبریندن .

دیوارلارا دیرسکله‌نیب بایراقلاری نشان آلیر .
آغ بایراقلار آغ قوش‌کیمی گوللەلردن قاناد سالیر .

بوبیر ، ایکی ، بواون ، اون بئش ، بئش‌آچیلان یئنه دینیر .
ستار قییییر ساغ گؤزونو ، آغ بایراقلار یئره ائنیر .

ستارخان :

بایراقلاری نشان آلین ، وورون بیر- بیر یئره سالین !
بودور حکمو استقلالین تبریز تسلیم اولابیلمز ،
دنیا بئله قالابیلمز .

نه آغ بولود نه آغ توستی ، آل بویانسین داملار اوستی
آغ بایراقدان کفن اوستون تبریز تسلیم اولابیلمز .
دنیا بئله قالابیلمز .

گئدین دئیین رحیم خانا ، چاتیب اونون عمرو صونا .
نه شجاعا ، نه تهرانا تبریز تسلیم اولابیلمز
دنیا بئله قالابیلمز .

قیز مجاهد پالتاریندا

گونش چیخیر ، قیزیل شفق سپه لهنیر هربیریانا
بیر مجاهد گؤزیاشیله تعظیم ائدیر ستارخانا :

- سردار ! بوردا بیر مجاهد یارالیدیر ، سایقلاییر .
بوتون گئجه قان ایتیریب ، چؤپه دؤنوب آریقلاییر .

بیر اوغلاندیر ، تانیمایبیر بویئرلرده هئچکس اونو .
او گیزلهدیر هامیمیزدان یاراسینین اووغونو .

یومروغونو باسیب اوغلان یاراسینا
او دوشموشدور ایکی سنگر آراسینا

سردار آچیر اوّل اونون دؤشونده کی بوش قاتاری
پنجک قانلی ، پنجک آلتدا زربافتالی قیز پالتاری .

پاپاغینین آلتیندا وار هؤروکلری
آغ آلنیندا مونجوقلانیب اؤلوم تری

- قیزیم ! کیمسن ، کیملردن سن ؟ بونه حالدیر ، بونه قرار ؟
- مجاهدم ، بویوک سردار . من بیر قیزام آدیم زری
نه نشانلیم ، نه ده اریم ، من هامیه چوخدان بری ،قیز آدیمی یالان دئدیم

گنج عمرومون باهاریندا ، بومجاهد پالتاریندا
سنگرلرین مزاریندا من اؤزومو اوغلان دئدیم .

باتدیم آرزو دنیزینده ،تفنگ گؤردوم جهیزیمده
گوللە اولدوم گیلیزیمده ، اؤز جانیمی قربان دئدیم .

باجیم قالدی " مارالان" دا ، یارالاندی "خیاوان" دا
دئدی : ووروش قیز اولسان دا ، ووروشارام هرآن دئدیم .

قربان گئتدی صون قارداشیم ، قان آغلادی داغیم ، داشیم ،
قورومادی گؤزوم یاشی ، بو دنیایا عصیان دئدیم .

نه‌مجنونم ، نه‌لیلی‌یم ، اؤز بختیمدن گیلئیلی‌یم ،
گلدیم عشقه مثیل ائیله‌یم ، ناکام عشقیم تالان اولدو .

من بیر قیزام آدیم زری ، نه‌نشانلیم نه‌ده اریم ،
سنه آچدیم بو سرلری ، آدیم سنه عیان اولدو.

ال اوزاتدی او سردارا ،
یومروغوندا چنگه‌لنمیش اوره‌ک یارا
اوره‌گینده ناکام قالمیش ایستک یارا .

سنگرلرین بلگینده ، عئینالی‌نین اتگینده
سن اؤز بؤیوک اوره‌گینده باسدیراسان منی سردار .

اؤلسم اوزوم بئله دؤنده‌ر، شکست اولسام کنده گؤنده‌ر
کج باخماسین منه گئندن ، بیرنامحرم ، دنی ، سردار.

ناکام قیزام توتما یاسیم ،بلکه منی قارا باسیر
چن گؤزومدن پرده آسیب ، قوو گؤزومدن چنی سردار.

قیز گئچینیر گؤزلرینده ایکی گیله میرواری یاش
سولور اوزو یاواش ـ یاواش ،آچیق قالمیش گؤزلرینده
بیر یاریمچیق یول حسرتی ، ایکی‌گیله یاش ایچینده‌غرق اولموشدور
اونون دنیا محبتی .

ـــ قربان گؤزوں قاراسینا ، قبز کؤکسونون یاراسینا
کبریبکلربن آراســیا ، آغ اولدوزلار دولار قیزیم .

گؤزلربنده گؤزوم آغــلار ،اوره‌گیمی یاران داغلار ،
آنان گلر ماتم ساخلار ، ساچلارینی یولار قیــزیم .

آعلامارام گؤزوم دولســا ، یئر اوزونو اؤلوم‌آلسا
ستار اگر ســتار اولسا ، قصاصینی آلار قیزیم .

گلدیم اؤلوم خبــرینه ، حیران اولدوم ســؤزلرینه ،
بوم گؤزونو ، گؤزلریمه توپ‌توسدوسو دولار قیزیم .

قوی وار اولسون اعتقادین ،قیزقارداشسان ، کیشی‌قادین
سن اؤلسن ده اؤلمز آدین ، بو دنیادا قالار قیزیم .

ائل قهرمان قیز یئتیردی ، داغیم‌اوستدن داغ گتیردی
سنی هانسی خلق یئتیردی ، اوخلق ظفر چالار قیزیم ."

غروب دوشور قیزیل شفق ، سپه‌له‌نیر هربیر یانــا
مجاهدلر باش‌ایلرلر گؤزو یاشــلی ســتارخانا

سردار یؤمور اللریله قیزین یاشلی گؤزلرینی
اوره‌گینده او سؤیله‌یبر قیزین اوره‌ک‌سؤزلرینی

"اؤلسم اؤزوم بئله دؤنده‌ر .....

علی کریم (کریموف علی‌پاشا اوغلو) : ۱۹۳۱ـ نجی‌ایلده "گؤیچای" شهرینده آنادان اولموشدور . م . گورکی آدینا مسکوا ادبیات انستیتوتوندا عالــی تحصیل آلمیشدیر . ادبی‌فعالیته ۱۹۴۹ ـ نجوایلده باشلامیشدیر .

شاعرین "ایکی‌سئوگی" ، "اوچونجو آتلی" وسایرکتابلاری نشراولونموشدور . علی‌کریم ۱۹۶۹ ـ نجوایلده وفات ائتمیشدیر . نمونه‌اوچون" قایتارآنابورجونو" منظومه‌سینی درج ائدیریک :

قایتار آنا بورجونو

بیرگؤزه‌ل ، بیرسئویملی اوغول بؤیوتدو آنا ،
او ، بد ، اوغورسوز گونو- اری نین اؤلدوگونو
بیلدیرمه‌دی هئچ اونا .
کدری دالغا- دالغا دولدوسادا اوره‌گه
لاکن نه‌سا‌ق یولاراق وئردی اسن کولگه .
نه شیون ائتدی آنا .
اوره‌گینده آغلاییب ، گولمک اؤگره‌تدی اونا .
او دؤزه‌رک دعوانین دردینه ، بلاسینا
اؤز بوغازیندان کسیب ، یئدیرتدی بالاسینا
بیر اوغول بؤیوتدوکی، گورچاتماقاش ، گئن سینه ،
بیر اوغول بؤیوتدوکی ، اوغول دئییره‌م سنه .
آتلی‌نی آتدان سالیب کولک‌لرله اؤتوشور
باخیشیندان قیزلارین اوره‌گینه اود دوشور.
بیر اوغول بؤیوتدوکی ... اوغول مکتب بیتیردی
اوغول انستیتوتا قیزیل مدال لا گیردی .
آنا فکرلشدی کی، " گؤر نئچه آیا گئتدی ؟ !"
آنا یوخولاریندا تئز- تئز باکی‌یا گئتدی .
آنا مکتوب یازدی کی:" یانیلتماگمانیمی -
پول نه‌دیر ، پول دئییرسن ، گؤنده‌ره‌رم جانیمی .
نه‌زامان کی ، اوغلونون گئتدیگی دؤرد ایل اولدو.
مکتوبلاری کسیلدی ، گلمه‌دی تعطیل اولدو.
آنانی فکرآلدی ، آنانین اسدی دیزی .
آنا مقصر ائتدی ترامواییی ، دنیزی .
او ،یئنه دؤزدو ، دوردو ، ... او ، یولمادی ساچینی
سسله‌دی قونشولاری : اسمر ، چیچک باجینی .
یئنه‌ده آزالمادی اوره‌کدن بالا دردی ،
اونلار اوغول وئرمه‌دی ، اونلار تسلی‌وئردی .
مکتوب مکتوب دالینجا آخدی باکی‌یا آخدی ،
آنادا مکتوبلارین دالینجا باخدی ، باخدی ...
مکتوبلارسا باکی‌نی دولاندی ، گزدی ، گزدی
مکتوبلار ازیک- اوزوک ، مکتوبلار بئزدی گلدی .

آنا یئنه‌ده باخدی ، گاه دولاما یوللارا .
گاه‌دا اوغول بویونا حسرت قالان قوللارا .

آنا اوغول بؤیوتدو ، گورچاتماقاش ، گئن سینه
آنا اوغول بؤیوتدو ، اؤزگه‌یه قسمت اولدو .
آنا فکرلشدی کی ، من نئیله‌میشم‌ســـنه ؟
بونه اوغوللوق اولدو ، بونه محبت اولدو ؟
اوغول بؤیوتدومو او ، بوزمه دوداق بیرقیزا ؟
اوغول بؤیوتدومو او ، مین عشوه‌یه ، مین نازا ؟
آنا بیلسه‌ایدی اگر بؤیوتمزدی اوغلونو ،
یوخ ، بونو یاندیم‌دئدیم ، یئنه آتمازدی اونو .
بیرگؤزه‌ل ،بیرسئویملی اوغول بؤیوتدو آنا ،
اوره‌گینده آغلاییب ، گولمک اؤگره‌تدی اونا .
اوغول ! نه‌دیر ائتدیگین بس‌بو حق ـ سعی اوچون ؟
قایتار اونون عمرونه نئچه‌گئجه ، نئچه گون !
قایتار اونون ساچینین قارالیغینی گئری !
قایتار اونون دیلده‌کی شیرین ـ شیرین سؤزلری !
او سؤزو ، اوصحبتی ، گولوشو آنان وئریب
آنا دوداقلاریندان بالا دوداقلاریـــــنا
ایندی اوندان گئن گزه‌ن اوغول آیاقلارینا ـ
یئریشـــی آنان وئریب .
قایتارسان او سؤزلری ، سؤزسوز بیر لال اولارسان ،
قایتارسان او یئریشی یئرینده‌جه قالارسان .
قایتارسان او گولوشو ، هیریلداماز سان داها ،
قایتار ، قایتار اونلاری ، قایتار ، قویما صاباحا !
سن کی درد وئردین اوغول سنه گولوش وئره‌نه ،
اوغول دئمه‌رم ســـنه !
دئییره‌م‌کی ، او بویو ، بوخونو قایتارگئری !
دئییره‌م‌کی ، وارینی ، یوخونو قایتارگئری !
قایتار اونون بورجونو ، /گولوشونو ، آدینی ،سؤزونو قایتارگئری !
قایتار اونون بورجونو ،/او بورج سَن اؤزون سن ،اؤزونو قایتارگئری !

ابراهیم‌کبیرلی ـ ابراهیم‌کبیرلی ۱۹۲۰ ده‌کبیرلی‌کندینده‌آنادان اولموش وزراعت مکتبینده‌اوخوموش ،صونرا بیرمدت فلاحت متخصصی کیمیی چالیشمیشدیر. ایکینجی‌دنیا محاربه‌سینده‌اشتراک ائدیب ،نئچه‌نشان و مدال آلمیشدیر. ایلک دفعه‌حرب حبهه‌سینده‌شعریازماغاباشلامیش(۱۹۴۴) وحربدن صونرا مسکوایاگئتمیش و"گورکی" ادبی‌انستیتوتوندا اوخوموش و ۱۹۵۴ ده‌بومکتبدن مأذون اولموشدور.

آذربایجان معاصرحیاتیناعائدبیرچوخ منظومه‌لرو لیریک وفلسفی شعرلریازمیشدیر. ابراهیم‌کبیرلی‌دن نمونه‌اوچون" شادخبرگؤزله‌ییره‌م" و"اوتارانلار...قورتارانلار" آدلی‌شعرلربنی‌درج ائدیریک :

شادخبرگؤزله‌ییره‌م

****

ساچاقلاری ساپریشان
سونبوللو زمی‌لردن
دالغالی دنیزلرده
پارلایان گمی‌لردن
شادخبرگؤزله‌ییره‌م

دومان اسگیک اولمایان
داغلاربن ذروه‌سیندن
دوماندان یوکسک اوچان
قارتاللارین سسیندن
شادخبر گؤزله‌ییره‌م

بوروقلار مئشه‌سیخدن
عطرلی تارلالاردان
بیزیم ائلده ، اوبادا
سارالمایان باهاردان
شادخبر گؤزله‌ییره‌م

رنگارنگ یوردوموزون
رنگارنگ ثروتیندن
سئودیگیم انسانلارین
بختیندن ، قسمتیندن
شادخبرگؤزله‌ییره‌م

قیزیل گؤزلو گؤمورو
توکنمز شاختالاردان
گول ـ چیچکلی‌تاغلاردان
یئتیشن الوان باردان
شادخبرگؤزله‌ییره‌م

اوزاقدا قیزیندیغیم
قاینار آناتورپاقدان
چوخدان الیم اوزولموش
غریبسه‌ین بوداقدان
شادخبر گؤزله‌ییره‌م

شادخبردن اؤتری
اوقده‌ر داریحمبشام،
ائله‌بیلیرم منه،
گؤروشدوگوم هرآدام
شاد خبر وئره‌حکدیر.

دفته جئوربلیرم
باحیرام حسرتله‌من
سانبرام‌کی، گؤزلریم
گولومسه‌یی اؤزلردن
شاد خبر وئره‌حکدیر.

کؤزلریمدن قراریم
کسیلمه‌دؤنه‌ـ دؤنه
سؤسمابین ، بوخ سوسمابین
صبریم تؤکندی ، منه
بیر شادخبر گرک دیر

کؤوووم بوللاردا قالیب
یوللاری سئله‌یبرم
بیرشادخبرآلینجا
بؤیودورم میس آرزو
میس امید بسله‌یبرم...
شادخبرگؤزله‌یبرم...!

اوتارانلار... قورتارانلار...

آر کؤرمورم حیالینی
یاد ائللرده قویانلاری
آز کؤرمورم دوعما ائلین
چؤره‌کسمدن دویانلاری
یاد صدایا ،قولون کیمی
کیشنه‌ین لر کؤرورم‌من
تامسینماراق ، یاد هاوایی
دیشله‌بن لر کؤرورم‌من
یاد نعمه‌ی ساقیزکیمی
چئیینه‌یی لر تؤره‌یب دیر
یاد اوبونا دیزقاتلاییب
باش اگنلر تؤره‌یب دیر
من گؤرورم ـ
دوغماسسه بارماغی‌نین
آراسیندان باخانلاری
داملاـ داملا اریه‌رک
یاد آرخلارا آخانلاری

آر گؤرمورم ـ
یاد رنگلره
سؤسایانلار آز دگیلدیر
گؤمورکمی یاد بویانی
بور سایانلار آز دگیلدیر
من گؤرورم شفقیمده
قارا لکه گزه‌ن لری
طلمتلردن قوپاریلمیش
کولریمدن بئزه‌نلری
دویانلاری آراـ سیرا
یولداـ ربزده گؤرورم‌من
گؤزلر گولر،سؤزلر اؤتکم
اؤزلر راضی، سئوینج دیزدن...
یئریشلری ائل یولونا
منت‌قویور، شیللاق آتیر
آددیملاری ایزلریمی
تاپدالاییر، توزا قاتیر

آز دگیلدیر اؤز نفسینی دریا سینا وئرمه‌رم من
یاد اؤروشده‌اوتارانلار دوغما غمی یاد سنوبسحلر
دویغولاری کاسادلاشیب دنیا سینا وئرمه‌رم من
انصافلاری قورتارانلار آذربایجان کلمه‌سینی
اوتارانلار، یاد رنگلرین . بویالارین
اؤزلرینه قوی گولسونلر شله‌سینه ده‌گیشمه‌رم
قورتارانلار- یاد ائللرین حیلدیرانان
قوی بیلسینلر- نغمه‌سینه ده‌گیشمه‌رم ..
آذربایجان ذره‌سیی * * * * *
یاد ائللرین

قابل امام‌وئردیوف ـ قابل امام‌وئردی‌اوف ۱۹۲۶ دا باکی‌دا ،دمیرچولو ایشچی‌سی عائله‌سینده آنادان اولموش وتحصیلینی‌آذربایجان معلم‌مکتبی‌نین ادبی‌شعبه‌سینده تاماملامیشدیر. شعرلرینده وطنی‌نین گؤزه‌للیکلرینی داغلارینی و ناربا غلارینی ترنم‌ائتمیشدیر. بؤیوک شاعریمیز نسیمی حقینده پارلاق بیرمنظومه یازمیشدیر. شاعرین الیمیزه‌کئچن شعرلریندن " بؤیوک فضولی‌یه "،وبؤیوک صابره یازدیغی" سن خلقین اؤزویدون "شعری وبیرده" یولدا داشلار" آدلی‌شعرینی‌درج ائدیریک :

بؤیوک فضولی‌یه

****

آرتیریب سؤز قدرینی افسانه‌وی قدرتله سن
صاحب اولدون شعر- صنعت ملکونه شهرتله‌سن
اؤز دیارینداان ، ائلیندن چوخ اوزاق بیر اؤلکه‌ده
اؤز دیلینده افتخار ائتدین بؤیوک جرأتله سن
حق یولوندا هر حفایه سینه‌گردین عزم‌ایله
بیر باریشماز دشمن اولدون ظلم‌ایله ، ذلتله ، سن
کیم سلامین آلمادی " رشوت دگیلدیر" سؤیله‌ییب (۱)
اوز جئویردین بؤیله نامرددن یامان نفرتله‌سن
"درد چوخ،همدردیوخ، دشمن قوی، طالع زبون"
سؤیله سن ده ،قول ـ قانادآچدین یئنه وسعتله‌سن
انسان حسّیندن دوغان عشقی ترنم ائیله‌دین
وجده گلدین یئرده‌کی حوری‌له سن،جنت‌له سن

۱ـ "سلام‌وئردیم‌رشوت دگیلدیردئیه‌آلمادیلار" فضولی‌نین شکایتنامه‌سیندندر

یاندی جانین هجرایله ،وصل رخ یار ایسته‌دین
"جانیمی جانانه‌وئررم" ـ سؤیله‌دین غیرتله‌سن
عاشق صادق سن اولدون ، آدی قالدی مجنونون
مرد مردانه ووروش ائتدین غم‌و محنتله‌سن
یوز ـ یوز ایللرگلدی کئچدی ،سؤندوروب وولکانلاری
سؤنمه‌دین طغیانه‌گلدین شوق ایله ، شهرتله‌سن
یئرله یکسان اولدو قبری شاهلارین ،سلطانلارین
عمر ائدیرسن دائما بوخلقله ، ملتله سن
بیرگونش تک عالمه آتش ساچیرقلبین گئنه
شعر تاجین گزدیریرسن شأن ایله ، شوکتله‌سن
سن بیزیم شعرین ، سؤزون خاقانی‌سان ، سلطانی‌سان
فخرائله خلقین سنه بخش ائتدیگی حرمتله‌سن .

۱۹۵۹

سن خلقین اؤزویدون ...

بؤیوک صابره

****
(بؤیوک صابره ۱)

ساحلسیز دریادا بیر اوجا داغسان
سینه‌ن چالین ـ چارپاز ، ذروه‌ن دومانلی
دایانمیش ، دایانیر ، دایاناجاقسان
داغلار جرگه‌سینده شهرتلی ، شانلی
چکدی قلینجینی شیمشک لر سنه
قلینجلار قیریلدی ، سن قیریلمادین
چالدی قامچیسینی کولک لرسنه
کولک لر بورولدو ، سن یورولمادین
آتیلان توپلارا البکبی اویادیس
درد و غم‌الیندن شششدی جگربی (۱)
حالیما آجدبی ، جالدنا یاندبن
هله اوتومبیل مسمه‌یی لرین
زمانین آیناسی صنعتبی اولدو
دوزو ، دوز گؤستردی ، اگریسی اگری
بوآینای قیرماق چوخ چتین اولدو
دوزو ، دوز گؤستردی ، اگرینی اگری

---

۱ ـ صابر ، قاراجگری شیشه‌رهک اؤلموشدور .

دئدین : سو ،گونش دبر ،نئچه دانیم من
آسدیلار ، کسدیلر اوکی وارسنی
دئدین : بیرکومایوخ دالدالانیم من
نه‌کوما ، روزوسوز قویدولارسنی
فقط نه‌قیریلدیس ، نه‌ده اگیلدیس
اگیلمز ، قیریلماز خلقین وقاری
سن خلقیس اؤزویدون ، صابردگیلدیس
اوحا ذروه‌لرین اریمز قاری
سن شاعرمی اولدون ؟ شاعرمی یالنیز ؟
شاعرده نیربئله درد چکرمی ، آه
"قویماگلدی" ـ دئیه‌ن گؤزو یاشلی قیز
سنه‌یوخ ، بس‌کیمه گتیردی پناه ؟
گؤردون : رنجبرین گؤزونده‌قالدی
سحرده ، آخشام‌دا آرزوسو ، کامی
کیرلی(کثیف) بارماغینی‌آغزیناسالدی
اونون بالالاری بایرام آخشامی
شعرینله‌دیللندی باکی فعله‌سی
متبن آددیملارلا گلدی ایره‌لی
اریتدی ظلمتی وولکان نفسی
قیردی زنجیرلری قابارلی الی
وطن افقلری نورا بویانیر
قلبیس تک ایشیقلی ، گنیش‌افقلر
گؤزوموز اؤنونده آشکار جانلانیر
صورتین هرسحر ، شکلین هرسحر
یوردومون چؤللری چیچک ـ چیچک دیر
دولان بودیاری ، گز بودیاری
تاریخه وئرمه‌میش ، وئرمیه‌حک دیر
وطن ، سنین کیمی وطنداشلاری

۱۹۶۲

یولدا داشلار

آحی، نئجه‌اولدو همین مسئله ؟

ـ گؤزله‌یین هله .
ـ نه‌قده‌ر ؟
ـ اونو یولداشلار بیلر.
ـ کیمدیر بو یولداشلار، کیم؟
قویون اونلارین یانینا گئدیم.
اینانمیرام ـ
اینجیده یولداشی یولداش .
اینانمیرام ـ
یولداشین کؤکسوندن
آسیلا داش
ـ بیرینی بیلیرسن.
بیرینی یوخ .
یولداشلارین ایشی ، گوجو،
دردسری چوخ .
ـ اوندا سیز انجامچکین ،
سیز .
قولونوز ...
مهرونوز ...
زنگینیز ...
ـ یولداشلار سیز ؟
گئدین ، گئدین .
داریخمایین .
گلین اولینده تازا آیین .
او، ساکت‌ساکت
گویا ارک ائدیر.
منی حوصله ترک ائدیر.
ـ هئچ اولماسا سؤیله‌یین .
تخمینی رأیی‌نیزی .
دوزه‌لمز ؟ دوزه‌لر ؟

ـ یولداشلار بیلر ،
جانیمی دیشیمه توتدوم.
دؤزدوم
بئزدیم
اوددوم
گلدیم تازا آیین اولینده .
"یولداشلار" سؤزو
بیتیرمیشدی .
ظالمین دیلینده :
باش‌توتمادی ، دوزه‌لمه‌دی
یولداشلار
مثبت رأیه‌گلمه‌دی .
اؤزگه نه‌قوللوغونوز وار ؟
بلکه یولداشلار...
گولدوم، اودا گولدو.
ملانصرالدین کیمی .
گولوشومو
راضیلیق علامتی بیلدی .
دئدیم :
ـ دئیین اصیل یولداشلارا
آلسینلار الینیزده‌ن
سیغورتا وثیقه‌نیزی ...(۱)
دیلینیزه " یولداش" سؤزو
گتیرمگه
قویماسینلار سیزی
یولداشلارها را ؟
یولدا ، داشلار ها را ؟

۱۹۶۵

۱ ـ بیمه‌سندی

حکیمه‌بلوری : حکیمه‌بلوری ۱۹۲۶ دا زنجاندادمیریولو ایشچیسی‌عائله‌سینده آنادان اولموشدور. گؤرکملی‌شاعر وعالم‌دیر. اصلی‌جنوب‌آذربایجان

ایلک واورتا تحصیلینی زنجان دا آلدیقدان صونرا معلم اولموش ودموکرا
فرقه‌سی حرکاتینا اشتراک ائتمیشدیر. دموکرات حکومتی سقوط ائتدیکده
باکی یا گئتمیش وا ورادا اونیورسیته‌یه داخل اولموش و ۱۹۵۲ ده فیلولوژی
شعبه سیندن ماه‌ذون اولموشدور ۱۹۶۰ دا مسکووا دا اجتماعی علملر آکادمیا
سی نا داخل اولموش و ۱۹۶۳ ده فیلولوژی علملر دکتری آدینی آلمیشدیر.

اونون یئرچوخ شعرلرینین موضوعونو، ایشچیلر وکندلیلرین حیاتی،
مشقتلری وشادلیقلاری، متانت وتحملی، نیاز ووفادارلیقلاری تشکیل
ائتمکده‌دیر. عین زاماندا، عشق وآیریلیق حقیقی‌ده جوخلو شعرلریازمشدیر.
بعضی شعرلریندە، هم آیریلیق، اجتماعی معنادا حتی سیاسی معنادا افاده
اولونوب، شاعره‌نین آنا وطنی اولان جنوب آذربایجان واسکی سلاحدار لاری
و وطندا شلاریندان آیریلدیغینی نرم ائتمکده‌دیر.

حکیمه خانمین ایندی یه‌دک ۱۷ - اثری چاپ اولموش، لاکن ایراندا هنوز
هئچ بیری نشر ائتدیریلمه‌میشدیر. اثرلرینین "سیم آرزوم"، "سئودیگیم شعرلر"
و... ذکر ائتدیریله‌بیلیر.

حکیمه بلوری ۱۹۸۱ ده نشر ائتدیگی "آثارمی اوئرلره" آدلی صون
اثریندیزه گؤندەرمیش، هم قیمتلی شعر مجموعه سیندن نمونه اولاراق "تبریز"
و "وطن حسرتی" آدلی شعرلرینی درج ائدنریک:

تبریز

قوللاریم دولانار قوینونا یئرگون * گئنه‌باش قوتارام دیرینه تبریز
حسرتدن، هجراندان حانا دوبموشام * دوبوخا باخارام گؤزونه تبریز

بولانلیق صولارین آخیشی دورولسون * نره گولرینین بساط قورولسون
سهند حمالینا ببرده وورولسون * بیر غبار قوینماسین اوزونه تبریز

حسرتین یاندیرار، پوشوده‌ر منی * طریف جبحک کیمی اوشوده‌ر منی
سسله‌سم، ساوالان ائشیده‌ر منی * فیزیتام اودونا، کؤرونه تبریز

گلستان باغی‌نین سئیریمه گلیم * لاله تاماحیندا یئرده دیبحه‌لیم
اؤتن گونلریمه یئتیشمز الیم * دوشوم هئچ اولماسا ایزینه تبریز

آنا تبسمون آی ایشیغی دیر * قولوم قامتی تین سارماشیغی‌دیر
شعریم بو دیانیب یاراشیغی دیر * ایتیجی توکمز خزینه تبریز

سن، شاعر عمرومه وقار وئرمیسن * سولوب - سارالمایان گلزاروئرمیسن
اعتبار وئرمیسن ایلغار وئرمیسن * هرائکیب اوغلونا، قیزینا تبریز

ستارخان سابراغیس گؤیلره اوجالتدی * قارا بولودلاری اود آغزیناجاق
شاعرقبری بین دا سؤزلرینی قسات * شبربن صحبتینه ، سؤزونه تبریز

وطن حسرتی

****

دنیادا نئله بیرخسنه لبک ده وار * وطن حسرتی دیر او دردین آدی
ائلبدن ،یوردوندان آیری اولانلار * وطبن دردیندن آیری اولمادی

وطندن اوزاقدا عمر ائده نلرین * دردی سویوک اولار ،ائل یادیر بونو
وطن حسرتینی درک ائده نلرین * گؤزو یولدادیر قالارعمرو اوزونو

ائله بیل گوشم ، سبر اولدوزام من * داغلارین دالیندا باتیب قالمشام
انتظارچکه رک گئجه صبحه حسن * سحر اولدوزونو یولاسالمیشام

وطبن حسرتی ایللردیر ، ایللر * قلبمی چولقامیش بیرهاله کیمی
گؤزلریم سول چکرهرآخشام ، سحر * دولاراق بوشالیر پیاله کیمی

مبهم حسنه لبگیم ، سؤیله ای حکیم * "وطن حسرتی" ندن اؤزگه نه اولار
سو دؤرولمز دردی دئینئجه حکیم * ریشه سبز ان گوجلو آغاجدا صولار

نریمان حسن زاده : ۱۹۳۱ ده قازاخ ماحالی نبن "پویلو" قصه سینده آنادان اولموشدور .تحصیلینی اولا آدربایجاندا ادبیات فاکولته سینده ،صونرا مسکووادا گورکی ادبیات انستیتوندا تاماملامیشدیر (فیلولوژی) ."سن باغیشلادین" آدلی شعرکتابی نین مقدمه سینده ، اؤزبوگرافیسی حقیقده یازیر: " آتام اؤلنده آنامین قوجاغیندا بربالیشدا بمیشام . آنامنی چتینلیکلرله بؤیومش ،من عالی تحصیل آلان ایلاباسه یاخشی قادین دنیادان کؤچموشدور . حیاتین پیس اؤزو منه یاخشی تانیش دیر ... بؤیوک تورک شاعری ناظم حکمتله ، شیلی شاعری پابلو نئرودا ایله ،فرانسیز یازیچیسی لوئی آراگون لا گؤروشموشم صحبتلریله قولاق آسمیشام . اونلارین هره سی منیم اوچون آیریجا بیر انستیتو اولوب بلار . سووئت اوردوسوندا خدمت ائتمیشم ،اوبورسیته سین آذربایجان ادبیات تاریخی کافدراسی (کرسی) نین آسپرانتورا سی (فوق لیسانس) نی بیتیرمشم "آذربایجان ـ اوکرایناادبی علاقه لری" موضوسوندا مدافعه ائتمیشم .بومدت عرضینده یاکی دا ومسکووادا ۱۷ کتابیم نشر اولوبموشدور ." نیات خالانین حؤره کی "آدلی پووستیم جیخمیش" امثالارا یحیده " منظوم پیئسیم ثه رحمان آدینا شکی دولت تانریندا موفقیتله تاماشا قویولموشدور .بسته کارلاریمیز

اوچون بیرصیرا نغمه متن لری یازمیشام .خارجی اؤلکه لرده اولموشام ،شعر-لریم س س ر ی وخارجی اؤلکه خلقلرینین دیللرینه ترجمه ائدیلمیشدیر .
مختلف یئرلرده ،مختلف وظیفه لرده ایشله میشم ،ایندی ده ایشله یه ره م ان یوکسک وظیفه ، البته شاعرلیک دیر ."

نریمان حسن زاده مختلف موضوعلاردا یازمیش ،شعرلرینده مختلف حسلری ، شادلیق ،عشق،غضب ،طنزولطیفه ودوشونجه لرینی افاده وترسم ائتمیشدیر .

صون ایللرده یازدیغی" نریمان " منظومه سینده آذربایجانین بؤیوک دولت خادمی ومتفکری نریمان نریمانوفون سیماسینی بدیع شکیلده جانلاندیرمیشدیر . نریمان منظومه سینده ن قاناری "زومرود قوشو" آدلی ایری حجملی ائپیک - دراماتیک منظومه سی کتاب شکلینده چاپ ائدیلمیشدیر .
شعرلرینندن نمونه اوچون اوچ قطعه سین درج ائدیریک :

سن باغیشلادین :نغمه

منه افق بویوندا گنیش سمانی * گؤیده بولودلاری ، یئرده دومانی
دنیزده دالغانی سن باغیشلادین * بوحسنو- معنانی سن باغیشلادین .

اوزمان یوللارین دومآغ سطرینی * دنیانین ان گؤزه ل چمن عطرینی
قوملو ساحل لرده سن باغیشلادین * اوظریف اللرده سن باغیشلادین

دئی ، نه دیرسعادت حیاتدا ،گولوم * ببرکؤنول خوشلوغو ، بیرآز تبسم
اونودا ، بونودا سن باغیشلادین * دنیانی دونیادا سن باغیشلادین

دونیا ایشیقدی

منیم کؤمه گیم اول ،من دارا دوشسم * باخما اوزاقلاردان گل دیندیرمنی
هارداسا ، نابلد یوللارا دوشسم * اؤزون قارشیما چیخ ،سئویندیرمنی

بعضا هیچقیریعیم اوجالیر گؤیه * انسانام ،منبم ده آعریم- آجیم وار
منیم ، سن سئودیگین بیرتسلی یه * سن دئدیگین سؤزه احتیاجیم وار

آدام وار ،نئیله یم ، وجدانی داردی * اونون انصافسا قالسا بدی اگر
منیم اوره گیمی جوخدان قیرارردی * آدیمی هریئردن چیخارتدیرارردی

ایسته گینه چاتسین تکی بیرطحر * سن ائشیت بولاری سیخیلما فقط
آرابیر سئویمحیم غم قاریشیق دی * بوز تعقیب ائله سین قوی منی ظلمت
سن وارسان دنیادا ، دنیا ایشیقدی

فکرت صادق ۱۹۳۱ده کوردامیرده آنادان اولموشدور. عالم وشرقشناسدیر. شعرلری اوچ‌جلددده نشر ائدیلمیشدیر. فکرت صادقین الیمیزه کئچن شعرلرینده قوس قزح، ایشیق شعری ومحمدهادی ایچون دئدیگی‌شعرینی‌درج ائدیریک. شهریارین "آذربایجان" عنوانلی‌شعرینی تورکجه‌یه ترجمه ائتمیش وبوشعر، "وارلیق" درگیسی‌نین ۱۳۶۱ یحی‌ایل (۳-۴) صایی‌سیندا درج ائدیلمیشدیر.

قوس قزح

هر بولود دا داغ سئلی وار
ناخیش - ناخیش ذره‌لردن
هر بولود دا شلاله وار
دونوب قالدیم بئریمده من
هرتوپاسی بیردن ببره
یاراتدیغی معجزه‌نی
دوشسه بئره آغیر اولار.
بلکه گؤرمور قوس‌قزح
چیچکلرین جاتمار گوحو.
بیرلاله‌دن بیر لاله‌یه
اوناگؤره،
نورلو گؤرپو قوس‌قزح
بیله - بیله،
سما رنگلی
گیله - گیله،
توپراخ رنگلی قوس‌قزح
باغدی یاغیش
چوره‌ک رنگلی قوس‌قزح
برگس اوچون
یارپاخ رنگلی قوس‌قزح
لاله اوچون
بئددی رنگلی قوس‌قزح
بارافلارین اوسنوده شئه
نور چلنگلی قوس‌قزح
لچکلرین اوسنوده شئه
ائله‌بیل کی دوغما، عزیز
ایچه ایچه کوره‌لری
یئر کوره‌میز
ایچه ایچه کره‌لری
بیرفنجان دیر
آنیب توتدی، اویاتدی مئه
بلور قیپلی قوس‌قزح
بیردن دوغدو قوس‌قزح
آرزو دولو
بیلمه‌دیم‌کی،
قایغی دولو
گؤندن دوغدو قوس‌قزح،
سئوینج دولو
بئردن دوغدو قوس‌قزح
بوفنجانی
بولودلارین فولاغبنداں
گونش توتوب اللرینده
بیر آیارا صیرغاکیمی (گوشواره)
بیر اودوم‌دا من ایچدیم، من
آسیلدی او،
او آرزودان اوقایغی دان
جمبلکدن داغاکیمی
او سئویمدن
بول سالدی او.
ه یاخشی‌کی یاغدی یاغیش

نئچه ـ نئچه حکمت گؤردوم
شفاف صویون بؤلوندوگو
یئددی رنگ دهٔ
خفیف مئه ده

اینجی شئه ده
آغیر ـ آغیر بولودلارین
قورودوغو گؤزه للیک ده .
باکی ۱۹۶۴

محمـــدهـادی یه

ای اول وقتی گؤره ن مســعود ، اونوتما ، بیزلری یادائت
مزاریم اوسته گل ، دور غملی ـ غملی آعلا ، فریاد ائت
محمدهـــادی

سراغ وئرمک ایسته دیم بوگون من سنه شاعر !
مزارینی آرادیم ،
تاپمادیم ، گؤزلریمده قالدی آرزوم ، مرادیم .
عمرونون صون گونلری گنجه ده ایدین ، دئییرلر .
گلیب گنجه نی گزدیم .
دیلیمده ، اوره گیمده ـ بیرآغلار فلندن قوپوب
میلیون قلبی آغلادان اویانیقلی شعرلر ،
هر یئرده سنی گزدیم .
قاریش ـ قاریش دولاندیم ، قوجا شیروانی شاعر !
مزارین هانی شاعر ؟
شلاله دن سوروشدوم ، شلاله آخدی کئچدی .
ایلدیریمدان سوروشدوم ، ایلدیریم چاخدی کئچدی .
لاله دن ، بنفشه دن ، یاسمن دن سوروشدوم ،
دئدیلرکی ، بیرزمان او بیزه باخدی کئچدی .
گزدیم هریانی شاعر ، مزارین هانی شاعر ؟
بیرقوحادان سوروشدوم ، دئدی : آختارما ، بالا ،
اؤزونو یورما بالا ،
اوکی ائله یانیردی :
یاگرک اریه ایدی ، یاگرک کول اولایدی .
آنا یوردون دردینه ، ائل ـ اوبانین دردینه
ائله یانمادی کی او ، مزاری دا قالایدی .

فکرت صادقین بوشعرینه معاصرشاعربمیز "رهگذر" گؤزه ل بیرجواب یازمیش کی "وارلیق" درگیسی نین ۱۳۶۱ نجی ایل ۲ـ نجی سایی سیندا درج ائدیلمشدیر .

ایینبق شعرلری

شعرلر ،نغمه‌لر ایسقلا دولو * بیلدیگیم هرشیرین ناغیل ایشیقدیر
بیرس بولودور ایشیمس بولو * دوشونجه ایشیقدیر ، عقل ایشیقدیر

ایساس اؤروده گؤیندن فوبوب * دئمه‌کی ، ایشیقسیز عؤموریاشانیر
گؤللرین قلبیندن سورولوب هوتو * حؤره‌یه ، حیجگه ،داغا ،داشا یور (۱)

من لاپ اوشاقلیقدان وورغونام اودا * ایسیق آختاراردی گؤزوم هرآخشام
آنام لامبانی گئج یاندیراندا * "حیررا - حیززا "دئییب حوخ آغلامشام

هله ایندی یه‌دک قالیب یادیمدا * الیم‌یانا - یانا اود قالادیغیم
اللاه گؤروندیگی یارالیغی دا * ایشیغا اوخشادیب قارالاندیغیم (۲)

کوچه‌لر الیمله چیراغان اولدو * گوشه بوروندو کندین یوللاری
ایشیقلارجیجگیم ،من یاغیان اولدوم * قورودوم اوللاری ،ئودیم اونلاری .

هاردا سا ،کیمسه ایشیغی سؤیوب * قلبیمین چراغی سؤیوب سانمیشام
قوللاریم ئیچه‌یول مغنولا دؤیوب * ایسیق یاماباسیحا اؤزوم یانمیشام

یؤیودوم ، مهندس اولمای ایسته‌دیم * ساده‌جه ایشیغی ایچله‌دیم آنجاق
"مهندس طرحلرحکه‌حک " دئدیم * من ائو - ائو دولاییب یاندیردیم چراغ

ایندی هرا وتاقدا یئر اولدوریاسیز * اودو زحمتیمدن ، نورو گؤیشدن
عمروموزون عادی گئجلیک حاسیل * ایشیغا حئویریب یاندیرمیشام من

۱۹۶۳

۱- هویماق = دوسمک ،آتیلماق ۲- قارالاماق = هوسلیمک ،هوسه‌گلمک .

میکائیل رضا قلیزاده :گؤرکملی شاعر ،یازیچی،ادبیاتشناس ومعلم میکائیل رضا قلیزاده ۱۹۰۵ ده باکیدا آنادان اولموش وتحصیلینی اسکی،یئنی روس ـ مسلمان مکتبلرینده آلاراق ۱۹۲۷ ده تاریخ ادبیات فاکولته سیندن مأذون اولموشدور. بیرمدت معلم وظیفه سینده چالیشدیقدان صونرا مسکووا یا گئدیب اورادا پداگوژی علمی تدقیقات انستیتوسوندان فوق لیسانس درجه سیله مأذون اولموشدور. میکائیل رضا قلیزاده آنادیلیندن باشقا ،روسجا وفارسجایی‌دا یاخشی اؤگره نمیشدیر .او ،گنج یاشدا یارادیجیلیغا باشلامیش "معلم" آدلی ایلک شعرو یازیلاری ۱۹۲۳ ده "طالب زاده عبداله شائق" آدلی کتابچادا چاپ اولونموشدور.

میکائیل رضا قلیزاده ۱۹۳۴ دن بویانا دوا ملی‌شکلده یازیچیلیق،ترجمه ـ چیلیک ،ردا کتورلوق وادبیات درسلیکلری حاضرلاماقلامشغول اولموشدور. اؤزونون ده قیدا ئتدیگینه گؤره ،ایستر تنقیدی نظری،ایستربدیعی ـ ادبی یازیلاریندا تربیه وی لیگی ادبیاتین باشلیجا کیفیت ووظیفه سی حساب ائتمیشدیر. اونون یوزدن آرتیق مقاله واجتماعی‌یازیلاری نشرائدیلمیش ، ۱۹۶۷ ده آذربایجان ادبیاتی‌تاریخی(بیرینجی‌جلد) نی‌نشرائتمیش وعینی اثرین روسجا سینی‌دا چاپ ائتمیشدیر. یازدیغی‌منظوم ومنثور اثرلرینده اوشاق وگنجلری نظرده توتموشدور. آیریجا بیرچوخ خارجی اثرلردن ترجمه ائتمیشدیر. بورادا نمونه اوچون بیرنئچه منظوم ومنثوراثرلرینی ذکر ائدیریک : قارانقوش یووا سی(منظومه لر ۱۹۴۵) ، سیرلی‌ساز (منظومه ۱۹۵۵) اؤلکه مین چیچکلری(شعرو منظومه ۱۹۶۲) ، حکایه لر ، بازگونشی ـ سئچیلمیش اثرلر (بیرجلد ۱۹۷۷) و ...

ابوالفضل حسینی (حسرت): ۱۳۰۱= ۱۹۲۲ ده تبریزده آنادان اولموش وایلک و اورتا تحصیلینی تبریزده آلمیش وکیچیک یاشلاریندان شعریازماغا دا باشلامیشدیر. ۱۳۲۰ ده ایران اشغال اولدوقدا ن صونرا ،شاه رژیمی واستبدادا قارشی اولان جریانلارا داخل اولوب ،آذربایجان دموکرات فرقه سی‌حکومتیله یاخیندان ابشیرلیگی‌ائتمیش وبوحکومت سقوط ائتدیکده باکی‌یه گئتمک

مجبوریتینده قالمیشدیر. باکی‌دا اولا دیشچیلیک فاکولته‌سینی‌بیتیریب، دیش دوکتورو اولموش‌لاکن روحاً شاعر و ادیب اولدوغو اوچون دیشچیلیگی بوراخیب ادبیات فاکولته‌سینه داخل اولموش ونهایت ادبیاتدا داخی دوکتورلوق درجه‌سینی آلمیشدیر.

ابوالفضل حسینی دوکتورا تئزینی "میرزا آقا تبریزی" نین ترجمهٔ حال واثرلری اوزرینده یازمیش، عینی‌زاماندا، نباتی، خطائی، محمدهادی، ونظامی‌نین اقبالنامه‌سینی، جنوب اولدوزلاری، ب ـ خلخالی، شکوهی وقره‌جه‌داغی‌نین اثرلرینی‌چاپ ائتمیشدیر.

شعرلرینده "حسرت" تخلصینی‌سئچمیش وایکی‌دیلده (ترکی‌وفارسی) گؤزل غزللر سؤیله‌میشدیر. شاعرکیچیک یاشدان نسیمی، فضولی، حافظ، و صابری اؤزونه معلم و اؤرنک کیمی‌سئچمیشدیر.

حسرت نظامی‌نین خمسه‌سینی عینی‌وزنده‌تورکی‌شعره‌ترجمه ائدیب، بوندان علاوه حافظین بیرچوخ غزللرینی، جامی، خاقانی، شبستری، ایرج‌میرزا عشقی وشهریارین چوخ شعرلرینی آنادیلینه‌ترجمه‌ائتمیشدیر.

حسرت عینی‌زاماندا بونمایشنامه‌لرین مؤلفی‌اولموشدور:
"حاجی‌کریمین آیاسیاحتی"، "من بوجهانه‌صیغمازام"، نسیمی‌نین حیاتی"، "ده‌ده‌م منه‌کوردئییب، هیتلرین محاربه‌سی". بونمایشنامه‌لر آذربایجان تآتر صحنه‌لرینده‌اوینانمیشدیر. صونرا، اوشاقلاراوچون بیرچوخ داستان و ناغیللار یازمیشدیر. ایلک شعرکتابی ۱۹۶۱ ده "محبت‌آلوولاری" آدیله باکی‌دا چاپ اولموشدور. مین دن یوخاری تورکی وبئش‌یوز فارسی غزلی چاپا حاضردیر. شاعر، ان چوخ غزللرینه‌قیمت وئریر. کارنگی‌نین دیلیمیزین علیهینه‌یازدیغی‌مقاله‌یه‌جواب اولاراق چکامه‌ویا "قوپوزدان قوپان اونلر (نغمه‌لر)" آدلی‌۲۶۰۰ مصراعلی‌بؤیوک منظومه‌سینی آری تورکجه‌ایله‌و کرمی یعنی "حیدربابا" وزنیله‌یازمیشدیر. بو "چکامه" نین مضمونو ده‌ده‌قورقود کتابیندا کی تپه‌گؤز داستانیندان آلینمیشدیر. بورادا نمونه‌اولاراق ایکی بیتینی درج ائدیریک:

بالادئدیک گئدیب بیزه‌یاد اولدو! اوجاق وئردیک جانیمیزا اود اولدو!
آغاج‌وئردیک اؤزوموزو دؤیدولر! دیل اؤیره‌تدیک اؤزوموزو سؤیدولر!

"چکامه‌نین "عکس‌صدا" باشلیقلی پارچاسی "شهریاروحیدربابا" کتابیندا چاپ اولموشدور.

نظامی گنجوی باره‌سینده‌یئنی‌بیر دوکتورا تئزی حاضرلامیشدیر. ایندی

"تمثیلات آذربایجان" اوزرینده چالیشیرو ۷۵۰ صحیفه لیک بیر اثر حاضرلامشدر.
شاعر اؤز ماجرالی حیاتی حقینده "منیم ماجرالی حیاتیم" آدلی رومانی یازمیشدیر. تورک دیلی و الفباسی (گؤک تورک الفباسی) حقینده تدقیقات آپارمیش و بوباره ده جالب فکرلری واردیر. ایراندا شاه رژیمی دؤورولدیکدن صونرا وطنه قاییتماق ایسته میشسه ده، تأسفکی داها موفق اولا میشدیر. بورادا نمونه اوچون شاعرین ببرنئچه شعرینی درج ائدیریک:

حسرت

حسرتم، حسرت سنه دوغما دیاریم تبریزیم
قوینونی سئیرائتمگه یوخ اختیاریم تبریزیم
گؤنلومی بیرگون آچایدیم سن گؤره ایدین غملری
عالمه صیغماز منیم دردیم، غباریم تبریزیم
سنده ممکن دور فقط تاپماق گؤنول دلداریني
یوخ منیم جنت لره بیر اعتباریم تبریزیم
ایسته گیم، عشقیم، مآلیم، روحومون ایلک اویلاغی
گلشنیم، باغچام، باغیم، یازیم، بهاریم تبریزیم
هاردا اولسام، من آدینلافخرائدیب یوکسلمیشم
سن اولوبسان افتخاریم، افتخاریم تبریزیم
سنده دیر آیدین گونه الوان شفقلی دان یئریم
ای امیدلر معبدی، صبریم، قراریم تبریزیم
حسرتم، حسرت سنه یوللاردا قالمیش گؤزلریم
سن سن آجاق، سن، منیم صون انتظاریم تبریزیم

حب الوطن

ببزه "حب الوطن"ی تا "من الایمان" دئدیلر
سنی ای نازلی وطن جانیمزا جان دئدیلر
سنه عالمده سئوه لر هر بیر آد وئردی
بیری دلبر، بیری یار، گاهدا کی جانان دئدیلر
گؤنلوموزیرتئل ابله باعلاسیب عالمده سنه
اونا چوخ سؤز دولاشیب آخری وجدان دئدیلر
گؤردولر حالیمیزی سلمه دیلر سری ته دیر
گاه صولوب، گاه سارالیب، گاه دا پریشان دئدیلر

گلدی لقمان اؤزوده سؤیله‌دی کی چاره‌سی یوخ
بو یازیق خسته‌لره وطنینی درمان دئدیلر
اوتوروب حسرتیله : قلبی،گؤزی، روحی، جانی
آند ایچیب ، اؤزلرینی حسنونه‌قربان دئدیلر

سهند

نه دومان دیر قونوب او دیک باشینا قاره ، سهند؟!
نه بلادیرکی دوشوبدور اوجا داغلاره سهند
بو غروریله مگر بابکیمین هئیکلی‌سن ؟...
سنی‌ده چکدی مگر یادلار الی داره سهند؟
ائلیمین سن کیمی دونیاده بؤیوک آرخاسی وار
اولمایایب ، اولمایاجاق هئچ وه‌ده‌بیچاره‌سهند
تبریز اوستونده دوران ای اوجالیق گنبدیمیز
گؤستر اؤز معبدی نین سرّینی اعیاره سهند
نه‌اولار بیرده بیر آتش‌قوپاریب ، های سالاسان
قدرتینله ائده‌سن دردیمه بیر چاره سهند
صولارینلا بزه‌نیر چؤللریمیز ، اورمانیمیز (جنگل)
دؤنده‌ریرسن بو گؤزل یوردومی گلزاره‌سهند
بیرده ستارخانی سسله ، گله‌حسرت‌لر ایله
سنگر اول سن یئنی‌دن بیرائله سرداره‌سهند!

قاسم‌قاسم‌زاده : ۱۹۲۳ ده قبادلی‌محالی‌نین"خوجا م‌ساخلا"کندینده‌آنادان اولموشدور. شاعر شکی‌پداگوژی مکتبینی بیتیردیکدن صونرا بیرمدت معلم اولموش‌صونرا ، فیلولوژی فاکولته‌سینده‌اوخوموش وعلم‌لر نامزی اولموشدور ۶۳- ۱۹۶۵ ایللرینده‌ادبیات واینجه‌صنعت غزئتی‌نین باش رداکتوری وظیفه‌سینده چالیشمیشدیر.

قاسم‌زاده‌نین دوغولدوغو یئر قارلی‌داغلار ،گورچایلار ،یاشیل حمنلر ، و گونشلی گونلربله‌طبیعتین انگؤزل منظره‌لرینه‌صاحب‌دیر. بوگؤزه‌ل وشاعرانه منظره‌لردن الهام‌آلان شاعر ، شعرلرینده‌وطنی‌نین گؤزل لبکلربنی ترسیم وترنم‌ائتمگه‌چالیشمیش ووطن جنگللری نین اسرارلی عالمینه‌عائد بیرچوخ شعرلریازمیشدیر. شاعر ، عینی‌زماندا بیرچوخ شعرلرینده‌اکس و تارلا ابنلربله‌مشغول اولان ایشچی وکندلی‌لرین حیاتی واوللارا اولان علاقه

و سئوگی‌سینی تصویر ائتمیشدیر.

صون زامانلاردا قاسم‌زاده‌داها چوخ وقتینی‌علمی‌مطالعه‌یه‌حصر ائتمیشدیر. قاسم‌زاده‌نین ایلک شعری ۱۹۴۴ ده‌چیخمیشدیر. شعرکتابلاری بولاردیر: بیزیم‌کند، بیزیم‌شهر، بیزیم‌داغلار، اوره‌ک دؤیونتولری، صون گؤروش، کیچیک دایه، نغمه‌لی‌اوره‌ک لر، نفشه‌یارپاغی، عصمت، انسان میرایلیاشاردی. کئچمه‌نامرد کؤرپوسوندن، داغلار بوراخمیرمی، داشدان کئچن سؤز. بولاردان باشقا روس دیلینده‌بئش کتابی‌شعر ائدبلمیشدیر. قاسم‌زاده‌نین بیرچوخ شعرلری یاپانجی‌دیللره اوجمله‌دن فارسجایا (تاجیک) ترجمه ائدیلمیشدیر. اونون شعرلرینین چوخ حصه‌سینده‌جنوبی آذربایجان حسرتی وآذری قارداشلارینا محبت دویغولاری ترنم ائدیلمیشدیر.

حسین رازی : ۱۹۲۴ ده‌اوردوبادین دسته‌کندیده‌آنادان اولموش، و اوردوبادا پداگوژی مکتبینی‌بیتیرمیش وحالاًنخجواندایاشاماقدادیر. ایلک شعری ۱۹۴۸ ده‌نخجوان دا اوچ دیلده‌چیخان" شرق قاببسی" عزئنده چاپ اولموشدور. بوگونه‌قدر ۱۱ کتابی(کندیمیزین سحری، آنا محبتی، بولودلار آراسیندا، تارلاگؤزه‌لی، عمریوللاری، هیجانلی‌گئجه، همبشه‌یاشار، آرازساحلینده، جانلی‌تونقال، آیریلما رام، سسله‌ش داغلار) چاپ اولموشدور.

نمایشنامه‌لرینن "اودلودیار"، آرخالی‌داغلار، گوش، هارای سسی، و شیریلیگین آجیسی پیئسلری نخجوان ولنکران تآترلاریندا گؤستریل - میشدیر. "بولودلار" آدلی نثراثری روسجا، فارسجا، وداها سرچوخ دیللره ترجمه ائدیلمیشدیر. جنوب آذربایجان یازه‌سینده‌سبرچوخ شعری و"ساحل حسرتی" آدلی‌بؤیوک منظومه‌سی واردیر.

کماله آقایووا : ۱۹۳۶ دانخجواندا آنادان اولموش، تحصیلینی خارجی دیللرفاکولته‌سینده‌فرانسیزدیل وادبیات اوزرینه‌اکمال ائدیب، معلملیک وظیفه‌سینده مشغول اولموشدور.

ایلک شعری "هلال اولایدیم" ۱۹۵۵ ده‌آذربایجان ژورنالیندا چاپ اولموش، دؤردشعرلرکتابی (بهارین سؤزو، گول یارپاغی، سن اولماسایدین، آرپاچایین نغمه‌سی) آدلاریله‌چاپ اولموشدور. آیریجا مهستی وعصمت آدلی نمایشنامه‌لری صحنه‌لرده‌اویناتمیشدیر.

شعرلری بیرچوخ خارجی‌دیللره‌ترجمه‌اولموش، شاعره‌فرانسیز مشهور شاعرلربندن ده‌تورکجه‌یه‌ترجمه‌لرائتمیشدیر. بوایل"داش پیاله "آدلی‌شعر کتابی چاپا وئریلمیشدیر.

عاطف زینالی : ۱۹۲۷ ده باکی‌دا ایشچی‌بیرعائله‌ده‌آنادان اولموش ، و تحصیلینی‌شرقشناسلیق فاکولته‌سینده‌تاملامیش و ایکی‌ایل کندوباکی دا معلم‌لیک ائتدیکدن صونرا مسکووایاگئدیب ،اورادا شرقشناسلیق انستیتوسونو بیتیرمیشدیر. ۱۹۵۶ دا باکی‌یا قاییدیب ،ادبیات انستیتوسونا داخل اولموش و ۱۹۷۲ ده ادبیات دوکتورو اولموشدور.

عاطف زینالی‌گنج‌یاشیندان شعرونمایشنامه‌یازماغا راغلانیب "گؤی گؤل " آدیله‌یازدیغی‌ایلک شعرینی ۱۹۴۷ ده‌چاپ ائتمیشدیر. معلم‌لیک وظیفه‌سیله‌بیرمدت‌کنده‌یاشادیغی‌گونلر اونون یارادیجیلیغیندادرین ایز بوراخمیش واثرلرینده‌اؤز عکسینی‌تاپمیشدیر. "کندلوحه‌لری"باشلغی آلتیندا یازدیغی شعرلری و"کندمعلمی" منظومه‌سی‌و" سرلریوواسی " نمایشنامه‌سی بوباخیمدان سجیه‌وی دیر. شاعر ۱۹۶۰ دا یازدیغی"گؤزلر" منظومه‌سینی اصیل یارادیجیلیق دؤره‌سی‌نین ایلک اوریژینال اثری حسابائدیر .ایندی یه‌قدرآشاغیداکی شعرکتابلاری چاپ اولموشدور:

ساحلده ، یئنه‌اوساحلده ،دنیزین اولادلاری،گؤنلومون سسی،بوزقلعه ، من آذربایجانام ،اوچ دنیزآرخاسیندا ،بیریارپاغام ،خزر ،سنه‌سؤزوم وار، ائله‌آرخالان ،اودلاریوردوم وسایره ...

آیریجا سرلریوواسی،نریمان آتا ،آرخالی‌بیگ ،خزرین اولادلاری آدلی نمایشنامه‌لری صحنه‌لرده‌اویناتمیشدیر. بیرچوخ شعرلری یابانجی‌دیللره ترجمه‌ونشرائدیلمیشدیر.

عاطف زینالی‌عینی‌زاماندا ادبی‌تنقیدوادبیاتشناسلیقلادا مشغول اولوب بیرسری مقاله‌و مونوگرافی‌لر یازمیشدیر. بورادا نمونه‌اوچون "گؤی گورولتوسو"آدلی شعرینی‌درج ائدیریک :

گؤی یامان گورولدادی ...
داشلارین دالداسیندا
مورگوله‌ین اوتلاری
اویاتدی یوخوسوندان .
دره‌نین دیبینه‌تک
پله‌ـ پله ساللانان
گونشین ایستی سیندن
قارسالانان ، آللانان

یاستی ـ یاستی قایالار
تیتره‌دی قورخوسوندان

گؤی یامان گورولدادی...
تورپاق صاری دونونو
باشلادی صویونماغا .

گؤی یامان گورولدادی ...

هردن شیمشک ده چاخدی . بولودلار، پشمان ـ پشمان
گؤزلر صوحسرتیله اؤز یورقون کروانینی
تئزـ تئز سمایا باخدی . داغین دالینا چکدی
لاکن یاغیش یاغمادی بو بهره‌سیز گورولتو
سسـ کوی یوخ اولدو بیردن. آخی، نیه گرک دی ؟
ائله بیل کی، شفقلر آخی کیمه گرک دی ؟ !
تورپاغین سینه‌سینده
یئنه اوخ اولدو بیردن .

۱۹۶۵

جابر نوروز : ۱۹۳۳ ده‌خیزی ناحیه‌سی‌نین اوپا کندینده آنادان اولموش ایلک تحصیلینی اکمال ائتمیش و ۱۹۵۲ ده‌غزئته‌چیلیک دن مأذون اولوب ، مسکووا یا گئتمیش و اورادا گورکی ادبیات انستیتوسونو بیتیرمیشدیر . جابر نوروزون (ایلک گؤروش)آدلی ایلک شعری ۱۹۵۲ ده ،وایلک شعرکتابی (منیم‌موغاماتیم) آدیله ۱۹۵۸ده‌چاپ اولموشدور . صونرا شاعرین انسان محبتی، ایللرین عمرو، بیزیم‌عصر،حیات ،سن نه‌غریبه‌سن ،عادی حقیقتلر، طالعین تحفه‌لری،بیر دونیا موار، انسان هیمنلری،نه‌قدرکی سـاغام کتابلاری چیخمیشدیر . آیریجا روس دیلینده ایکی‌کتاب نشرائتمیش وشاعرین بیرچوخ تورکی‌شعرلرینه ماهنیلاربسته‌لنمیشدیر .

جابر نوروز نئچه‌ایل اولدوز مجله‌سی‌نین رداکتورو، ویازیچیلار اتفاقی‌نین کاتبی اولموش و ۱۹۷۸ ده‌امکدار اینجه‌صنعت خادمی‌عنوانینی آلمیشدیر. بورادا نمونه‌اوچون اونون "تله‌سین انسانلار ،گئجیکین انسانلار" آدلی‌شعرینی‌درج ائدیریک :

تله‌سین انسانلار شادلیق گؤرمگه غم‌غصه گؤرمگه گئجیکین بیرآز !
تله‌سین انسانلار دئییب‌گولمگه گؤز یاشی تؤکمکدن بئزیکین بیرآز

سیز هردن چیخارین خاطرینیزدن حیاتدا پیسلیک وار ،غم‌وار ،کدر وار
سیز هردن چیخارین خاطرینیزدن حیاتدا دهشتلی فاجعه‌لر وار

خیاللار قوینوندا اویویون تمیز عمرائدین ،یاشایین فکرینیزده نور
سیزائله‌ظن ائدین پلانتیمیز (کره) خیرخواهلیق اوستونده فیرلانیر ،دورور

تله‌سین ،تله‌سین ،تله‌سیر زمان دوزه‌لمز ایشلره ، دوزه‌لدی دئییین
هردن قوجایادا گنجسن ،جوانسان هربیرکیفیره‌ده گؤزه‌ل دیردئییین

سس سالین سمایا ،صویا ،تورپاغا بویولا جاعبرین سسللری ده
تله سین آدا ملار الدن توتماعا فقط ائوسیجماقدا قالیر گئری یه

نه اولار ،بودونیا اوچماباجاق کی دردلی اوره ک لرین سئویمجی اولون
سیزگناه یوماقدا بیرینجی ،ایلکین گناه ائشله مکده مسیمجی اولون

تله سین یاخشیلیق داشیماغاسیز اونون یوللاربی توتوب ،کسمه یین
تله سین عمرائدیب ،یاشاماغاسیز اؤلمگه ، اؤلمگه چوخ تله سمه یین.

محمد آراز : محمدآراز ۱۹۳۳ ده نخجوانین شاهوزناحیه سی نین تورس کندینده آنادان اولموش وعالی تحصیلینی جغرافیا فاکولته سینده سرمیش، نئچه ایل معلم لیک ائدیب صونرا مسکووا یا گئتمیش و اورادا ادبیات دؤره سینی گؤرموشدور. یارادیجیلیغا ۱۹۵۲ دن باشلامیش و ایلک شعری آذربایجان ژورنالیندا چاپ اولموشدور. ایندی یه قدر چاپ اولموش کتابلاری بونلاردیر: سئوگی نغمه لری، اوچ اوغول آناسی، من سنی تاپیرام، آرار آخیر، آنامدان یادگار نغمه لر، آرازین نغمه سی، عمرکروانی، ایللردن بیری، قانادلی قایالار، آتامین کتابی، اوجوحویا مکتوب، آیلاریم ـ ایللریم و...

شعرلری بیرچوخ دیللره ترجمه ائدیلیب نشر اولونموشدور. آیریجا بیرچوخ ترجمه لری واردیر و "آذربایجان طبعتی" مجموعه سینین رداکتورودور. بورادا نمونه اوچون "من آرازشاعری یم" آدلی شعرینی درج ائدیریک:

منه دئییرسن بیریسی : گوندوزلر آیناام اولوب ،
چوخ یازیرسان آرازدان . گئجه لر لایلام اولوب .
"نه بیلیم ، گاهدان قوزو ، قامیشیندان کسیلیب
گاهدان ، اصلان آرازدان" منیم آلدیغیم توتک .
نئیله ییم من ، نئیله ییم ؟! من اوندان صو ایچمیشم
قلم گلدی الیمه ، آنامدان سود امن تک .
آراز گلیردیلیمه ! صودان چیخان بالیق تک
نئیله ییم من ، نئیله ییم ؟ اؤله رم من آرازسیز .
ساحلینده کولک لر تایی ایتمیش جیران تک
گزمه ییب منیم قدر مه له رم من آرازسیز
صولاریندا اؤردک لر او منیم مرکبیم
اوزمه ییب منیم قدر . من اونون قلمی یم .

او مسم تئللی‌سازیم ، یالنیز چای دوشونمورم !
من اونون دیلغمی‌یم . منیم‌تک باخسان اونا ،
روح، آرار دئیه‌نده من دئمزسن عادی صودور.
یالنیز چای دوشونمورم ، او نیر گلین هؤرویو،
او، تارح دیر، یاخیرام : نیر اوشاق بوخوسودور.
آغلاییردا ، گؤلورده . او، قبر آتیس یالمانی(جلو)
"آوِسنا "نین گونوندن بؤز آتین ترلیگی دیر (نمدزین)
بولانیقدیر هله ده . نه مین ایپک لیگی
گؤزلریمی میکروسکوپ باغامین سرتلیگی دیر...
ائله‌یی‌یم هر دا ملایا او یوگون موغانیما
من یاخمالی ایسته‌یرم ... اوزانان یاشیل قولوم،
من یاناق تاریخیمی یاغیما آغ کمریم ،
اوخوماق ایسته‌یرم... داغیما ایشیق یولوم ...
روح ، آرار دئیه‌نده‌من

توفیق بایرام : ۱۹۳۴ ده ساکی‌دا ، نیقاز سحی‌سی‌عائله‌سینده آنادان اولموش و تحصیلینی معلم‌مکتبی‌نین تاریخ ودیلچی‌لیک شعبه‌سینده تاماملامیشدیر. یوفیق بایرام محتلف موضوعلاردا یازمیشدیر. داها چوخ اؤزونسلینه عائد همچینین دونیا صلحی‌اوچون مبارزه ائده‌نلر حقینده ،وطنپرورلیک ودوستلوق اوچون یازمیشدیر. بورادا نمونه‌اوچون" آذربایجان دئینده "آدلی‌شعرینی درج ائدیریک :

آذربایجان دئینده

وطن مسم بوگونوم صاباحکی توی ـ دویونوم.
حقیم وارکی اؤیونوم آذربایجان دئینده .
اوره‌ک‌لرده دؤیونوم آذربایجان دئینده .

.....

هر اؤلکه‌یه ، هر ائله اولسون حرمت دئییرم .
وطینیندیر، وطنین ایلک محبت دئییرم.
اونون شهرت تاجی‌دیر شعرـ صنعت دئییرم.
من وطنه فضولی ، عباس صحت دئییرم.
من وطنه صابری دوغان غیرت دئییرم.
من وطنه "اوزئییر" مشفق ، صمد دئییرم.
گونش کیمی مقدس یرحقیقت دئییرم.

آذربایجان دئینده دونیا منی دینله‌سین ...
دقت ! دقت ! دئییرم —
آذربایجان دئینده آذربایجان دئینده .
لپه‌لر شاعرله‌شیر آنالارین بطنینده
قاراگؤزلو کؤرپه‌لر پلنگ له‌شیر ، شیرله‌شیر .
آذربایجان دئینده مدریک قوجالارکیمی
داغلادا فکیرله‌شیر آذربایجان دئینده .
هارالیسان ؟ سؤالی وئره‌نلره عار اولور
غیرتلی‌لر بیرله‌شیر غیرتسیزلر خوار اولور .
آذربایجان دئینده دوستدان سووقات ، موشتولوق
دوشمندن باج آلارام آذربایجان دئینده
ایشیق سوتونو کیمی صاباحا اوجالارام .
آذربایجان دئینده کؤرپولری ، سدلری
سینه‌م له پارچالارام سرحد مفتیللرین ده
بو گوبود اللریم‌له بیر موغامات چالیرام
آذربایجان دئینده .....
آذربایجان ! — بوندا قایالاری سیلکه‌لر .
سال داشلارین کؤکسونده چیچک بیتر ، گول گلر
آذربایجان دئینده طبعیم جوشار ، سئل گلر .
سانما " شهرت پرده‌سی" اوره‌گیمی کؤلگه‌لر
آذربایجان دئینده گؤزومده دوغمالاشار
بوتون خلقلر ، اؤلکه‌لر آذربایجان دئینده .

فکرت خوجا : فکرت خوجا ۱۹۳۵ ده آغداش‌دا آنادان اولموشدور .تحصیلینی اولجه باکی‌دمیریولوتکنیکومونداآلمبش ،صونرا مسکووادا گورکی ادبی انستیتوتوندان مأذون اولموشدور .

فکرت خوجانین سئودیگی‌ویازدیغی‌موضوعلار (انسان ودونیا)مسئله‌لری دیر شعرلرینده هیجانلی‌بیرلسانلا دونیامفدراتی وملت‌لربن مسئولیت‌لری یاره — سینده یازمیشدیر . او ، بیرچوخ‌اؤلکه‌لره مسافرت ائتمیش وکومسومول مکافاتینی قازانمیشدیر . فکرت خوجانین البمبزه‌کئچن شعرلربندن بیری بورادا درج ائدیریک :

اونوتدوم

حوخدان اونودموشام ،چوخدان
جانیمدان
گنجلیگیم‌کیمی چیخدین .
نه فریاد قوپاردیم ،
نه ده حرصله‌نیب
چیغیرـ باغیر سالدیم .
نه ده یالواریب ،قادانی‌آلدیم .
چوخ عادیجه ...
سن گئتدین ،
من ده قالدیم .
قالدیم امیدسیز
ایشیغیندا
سؤیکه‌نیب وقاریما
قالدیم .
سیلله اؤزومون آرامدا
چکیلیب تاریما
قالدیم .
توخودوم اؤزومو
هامی‌نین ایشینه
آتدیم اؤزومو
دوستلارین گوروشونه
یوروندوم گؤزه‌ل لرین
یاخیشینا ، گولوشونه
اوزدوم مجلسلرین
توسونسوزده ،مئیینده
کئفلندیردیم

اوره‌گیمین‌سیزدن
گیلئییینی ده .
صونرا ، سردیم اوزومو
چارپایی‌یا ، قوروتدوم
سحره‌کیمی
اؤزومو ،
سینی ،
دونیانی اونوتدوم .
اوزومو یوخولارا توتدوم
یوخولاردا یانینا قاییتدی
کهنه‌یارالاری اویاتدی
گئنه آدامین
یاشین یاخشی قاتیرمیش
عمرو یاشا وورماق دا
آسان دگیلمیش ...
سنه شعر قوشوم‌مو ؟
سنین حقینده
نظامی‌دن بری
هرشئی دئییلمیش ....
آخرکی ،
چوخدان اونودموشام
چوخدان
جانیمدان
گنجلیگیم‌کیمی چیخدین !

مدینه‌گلگون : مدینه‌گلگون ۱۹۲۶ (۱۳۰۵) ده ایران آذربایجانیندا آنادان اولموشدور . شعرلریندە ملت‌لرین دوستلوغو وقارداشلیغینی، منطق وعدالتین ارتجاعا غلبه‌سینی و دونیا صلحونون حاکم اولاجاغینی ترنم‌ائیمیشدیر .

منظومه‌لرینده کسگین واحساسلی‌بیر دبلله اجتماعی‌وسیاسی‌مسئله‌لری محاکمه یه‌چکمیشدیر. مدینه‌گلگون بالاش آذراوغلونون حیات یولداشیدر.

مدینه‌گلگون اوستادشهریارین "حیدربابا" منظومه‌سینی شاعرین اؤزسسی‌ایله دینله‌دیگی‌زامان "یادیمادوشدو" آدلی‌شعرینی یازمیشدیر بومنظومه ۸ بنددیر، بورادا دؤرد بندینی درج ائدیریک:

دینله‌دیم سسینی فرحله‌شاعر اوحزین بولاقلار یادیمادوشدو
اود سالدین سینه‌مده‌هرتئله‌شاعر یاخینلار، اوزاقلار یادیمادوشدو

بیلمیرم سئوینجدن، یوخسا قهردن سسی‌نین آخاری قیریلدی هردن
کئچدیم‌قارا داغدان، کئچدیم‌اهردن ایگیت‌لر، قوچاقلار یادیمادوشدو

خیالیم دولاندی حیدربابانی اوبؤیوک، مقدس ائلی، اوبانی
بیرآندا قاینادی قلبیمین قانی او، یانان اوجاقلار یادیمادوشدو

گلگون قوی کؤنلوموزدیلآچسین گنه بوالفت مزده‌لرگتیرسین منه
بیربایرام هاواسی دولدو وطنه قندیللر، چراغلار یادیمادوشدو

انور علی‌بیگلی : (۶۸-۱۹۱۶) انور علی‌بیگلی یازدیغی‌تصنیفلریله مشهوراولموش، شعرلرینین چوخو باکی وباکی‌خلقی، دوستلوق وعشق حقینده یازیلمیشدیر. دونیاحربینه‌اشتراک ائتمیش وجبهه‌دن گؤندردیگی شعرلری باکی غزئت‌لرینده چاپ اولموشدور.

صون ایللرده رادیو- تلویزیون کومیته‌سی رئیسی اولموشدور.

ناشرلر

****

محمدعارف داداش زاده : بوتون وارلیغی ایله ادبیات اوعلمه خاعلی اولان محمدعارف فعال سیرمدنیت خادمی ایدی . ۱۹۰۴ ده ساکی نین خیزلی کندینده آنادان اولموش ، ویازیچیلیغا ۱۶ یاشیندا ایکن (۱۹۲۵) باشلامیش و ، اولا "یوردسوز حوحوق" شعری ،سیرابل صورادا "صون ازدواج" حکایه سینی یازیب نشرائتمیش وچوخ کئچمه دن اؤزگله حک حالیشمالاری اوحون ادبیات شناسلیق و ترحمه یولونو سئچمیشدیر .۱۹۴۴ ده "آذربایحان سووئت ادبیاتی نین انکشاف یوللاری" آدلی تئزیلی ایلک دفعه او ادبیاتین تاریخینی یازا بیلمیشدیر .مؤلف ،ادبی نائلیت لربله یاناشی بقصانلاردان و اولاری دوغوران سبلردن بحث ائدیر وقارشیدا دوران وطبقه لری ده گؤسترمیسدیر .

محمدعارفه گؤره " خلق شاعری اولماق اوحون حلقین یالنیز بو گونکو حیاتینی ببلمک کافی دگیلدیر ، اونون تاریخی کئچمیشینی ،آزادلیق بولوندا آپاردیغی مبارزه لری ،حلقین مدنیتی ، ادبیاتینی ،دیلینی ،ملی عادت ، وعنعنه لرینی انسان مدنیتینه وئردیگی هدیه لری بیلمک لازم دیر .

"ندیعی دیل واسلوب "موضوعوندا ،اثربنده محمدعارف آذربایحان ادبی وبدیعی دیلی نین" خلقی لشمگه دوعرو انکشافیندان" بحث ائده رک ،یازیرکی، "میں ایللیک تاریخه مالک اولان زنگین برادبیاتین دیلی ده زنگین و پارلاق ،گؤزل وآهنگدار اولمالیدیر ." ائله یازماق کی، اوخوماق آسان وخوش اولسون .

مؤلف ، شعرده "دؤیونلو افاده لر" ،سؤز اویونحاغی ،اؤزون یازماق و دیل نسبط لیگی علیهینه حیحیر ،اورازلی (تحسم آمیز) دیلدن ،برجسته مصراعلار یاراتماق اوستالیغیندان وییعحام تصویرلر مسئله سیندن دانیشیر ، و اؤز فکرلرینی مدافعه ائتمک اوچون فضولی ،صابر ،حلیل محمدقلی زاده وعبدالله شائق ،جعفرحسارلی وصمد وورغون یاراديحیلیعینا مراجعت ائدیروآذربایحان تورکجه سی نین گؤزه ل لیکلرینی مثاللارلا اؤره چیخاریب آدیملاشدیریر .

محمدعارفین سووئت ادبیاتی‌ساحه‌سینده‌آیاردیعی‌تدقیقاتی‌ایله‌قیمتلی نمونه‌سی، درامانورگ جعفرجبارلی‌یا حصر ائتدیگی تاریخی، ادبی‌مونوگرافی‌دیر. بو اثر، ائلیمیزه‌یاخین حالیشماسیندا محصولودور.

محمدعارف کلاسیک ادبیاتیمیزین تدقیقی‌ایله‌ده مشغول اولموشدور. ائرلربنده صعتکارلاریمیزین یارادیجیلیقلاریندا کی خلقچیلیک خصوصیتلرینی و اونلاریمیزین دوغما وطنپرور تاریخی مفکوره‌سی‌ایله‌ده‌رحه‌یاغلی اولدوقلارینی آیدینلادیب، دونیا ادبیاتیاگتیردیکلری یئنی‌لیک لرینی‌آچیب گؤسترمیشدیر.

محمدعارف بیرجوخ کنگره‌وکنفرانسلاردا اشتراک ائتمیش وبوکنگره‌لرده علمی‌چیخیشلارائتمیشدیر. تهراندا توپلانان ایلک یازیچیلار کنگره‌سینده اشتراک ائتدیگی‌زامان تبریزه‌گلمیش و اورادا سووئت ادبیاتی حقینده کنفرانس وئرمیشدیر.

محمدعارف بیرجوخ کتاب و ال یازمالاریمیزی ره‌داکته‌ائتمیش وسایر امکداشلاریمیزا فایدالی‌اولموشدور. سووئت ادبیاتی‌وعلمی‌ساحه‌سینده‌کی خدمتلریه‌گؤره "قیزیل امک پایراغی" اوردنتی ومدالیلارلا تلطیف اولونموشدور. بؤیوک ادبیات شناس وعالم آلتی‌ایل اؤل وفات ائتمیشدیر.

میرجلال : آذربایجان دولت اونیورسیته‌سی پروفسورو، و گؤرکملی ادبیاتچی ویازیچی میرجلال ۱۹۰۸ ده‌ایران آذربایجانیندا، تبریزشهریندە آنادان اولموش، صونرادان عائله‌سیله‌برابر شمالی‌آذربایجاناکؤچموشدور. اؤلا قیصاحکایه‌لرله‌یازیچیلیغاباشلامیش، صونرا ماراقلی حکایه‌وروماناریازمیش و ادبیات تاریخیمیزه‌عائدقیمتلی‌تدقیقلرائتمیشدیر. او، اللی ایلدن آرتیق بیرمدت‌ده، علم‌ومدنیت اوجاقلاریندا حالیشیب ویئنی عالم نسللری یئتیرمیشدیر. اونون یازیلاریندا طنزولطیفه‌ایله اؤرهک ترپه‌دن لیریزمین وحدتی گؤزه‌چارپیر.

میرجلالین قلمه‌آلدیغی‌موضوعلار محتلف‌دیر، لاکن‌هامیسیندا اوره‌گه یاتان بیرصمیمیت، حرارتلی‌بیر لیریزم وداخلی بیرحیرپینتی درحال حس اولونور. مثلا "آدام‌آغاجلاری نین کسیلیب، یئربیسده‌طیاره‌میدانی یاپیلماسیندان غضبله‌ن و آمریکا امپریالیزمینه‌قارشی عصیان ائده‌ن یوخسول ایران کندلی‌سی نین حیاتینی تصویرائده‌ن" "آدام‌آغاجلاری" اثری‌ده ویاسئوگیلیسی فاشیستلرطرفیندن توریاغاگؤمولموش (دفن‌ائدیلمیش) بیر دؤیوشچونون عزیزخاطره‌لرینی آنلادان" "آلادان اؤل" حکایه‌سینده

وهمچنین گناهسیز بیرکؤرپه‌نین قاراطالعبی‌تصویرائدن" اؤدلو ماهنبلار" دا ، وواثرلرین هامیسیندا ، اوخوجونو دوشوندورور ،هیجانلاندیرمرو اونون حس‌لرینه‌حاکم‌اولور .

میرجلال تکجه‌رومانلاری وحکایه‌لربله‌دگیل، همده بیرچوخ‌علمی،نظری، ادبی ـ تنقیدی مقاله‌لری وانرلریله نثریمیزین و ساتیرامیزین انکشافینا کؤمک ائتمیشدیر . اونون انرلریندهخصوصا حکایه‌لرینده دیالوگلارین حاتلیلیغی،ساده‌لیک ،بیعجاملیق وقیصالیق اساس خصوصیتلردن دیر .

۱۹۶۹ دا باکی‌دا معارف نشریاتی‌طرفیندن نشرائدیلن" ابگیرمینجی عصرآذربایجان ادبیاتی" کتابی‌نین مهم‌حصه‌سینی میرجلال یازمیشدیر . میرجلال‌آلتی ـ یئددی ایل قاناق وفات ائتمیشدیر .

علی ولی‌اوف : علی‌ولیوف ۱۹۰۳ ده‌آغدو (ایندی ارمنستان جمهوریتینده دیر) کندینده‌یوخسول بیرعائله‌ده آنادان اولموشدور . آتاسی قاراولی اوغلو عمرونون چوخونو باکی‌نفت معدنلرینده‌فعله‌لیکله‌کئچیرمیشدیر . علی‌نین اوشاقلیغی وابلک گنجلیک چاغی‌سوکنددده کئچمیشدیر . سوکندین خلقی ۱۹۰۵ و ۱۹۱۸ ده داشناقلارین و اونلارین طرفدارلارینین هجوملاریناقارشی مردجه ووروشموشلار . علی‌ده سو ووروشمالارین شاهدی اولموشدور .کیچیک یاشدا ،اوحوماعی بوراخیب ،جوبانلیق ائتمگه مجبور اولموش ،لاکن اوخوماغا اولان هوسی اونو راحت بوراخماميش وبیردورلو زحمته‌قاتلاناراق ۱۹۱۷ ده‌ابتدائی مکتبی‌اعلا درجه‌ایله‌بیتیرمیشدیر . ۱۹۱۹ دا آتاسی‌وآناسی‌وفات ائدیروعلی معیشت اوجون ایشچیلیک ونوکرچیلیک ائتمگه مجبور اولور . سووئت حکومتی‌قورولدوقدان صونرا ،۱۹۲۳ده شوشا فرقه‌مکتبینه‌داخل اولور وشعریازماغا باشلایبر . ۱۹۲۴ ده‌لنینین وفاتی‌مناسبتیله‌یازدیغی‌شعری (کومونیست) غزئتینده‌چاپ اولور . همین ایلده‌کومونیست پارتی‌سینا داخل اولور و اوچایل کردستان قصبه‌سینده مختلف وظیفه‌لرده‌چالیشیر و عینی‌زاماندا پداگوژی کورسلارینا دوام ائدیرو ۱۹۲۸ ده‌باکی دارالفنونون تاریخ ـ احتماعیات شعبه‌سینه داخل اولور و۱۹۳۱ ده‌عالی‌مکتبی قورتاریر . بوندان صونرا یئددی ایل مختلف ناحیه‌لرده پارتی‌ابشلرینده‌چالیشیر وقیمتلی تجربه‌لرقازانیر ، و اؤز دئدیگی‌کیمی حیات ماتریاللاری الده‌ائدیر .

بوحیات ماتریاللاری اساسیندا ، صونرا بیرچوخ حکایه‌لر: (قهرمان، گلشن) کیمی اثرلریارادیر. ۱۹۴۲- ۱۹۴۱ ایللرده حرب جبهه‌لرینده تاریخی - ژورنالیست کیمی‌اشتراک ائدیرو شاهدی اولدوغوقهرمانلقلار حقینده بیرچوخ حکایه‌لریازیر. علی‌ولیوف بئش ایل یازیچیلار اتفاقی مسئول کاتبی اولموش وصونرا آذربایجان ژورنالیستلرینین رهداکتورو اولموشدور. ایگیرمی‌دن چوخ اثرلری نشراولونان مؤلفین بعضی حکایه‌لری روس دیلینده‌ده نشر ائدیلمیشدیر. اثرلریندن(نننه‌مین چهره‌سی ،آللاهین سیاحتی،قیل کؤرپودن کئچرکن،قارلی‌داغلار ،ارکؤیون، قهرمان،جبهه حکایه‌لری،گلشن،مادارین داستانی،چیچکلی و اورک دوستلاری) نی‌نمونه‌اوچون‌ذکرائدیریک . علی‌ولیوف آذربایجان کندلیلرینین حیاتبندان یازدیغی اثرلریله مشهوردور ، اونون دقت مرکزینده سوسیالیست کندینی‌قوروب یارادان یئنی انسانلاردورور.

علی‌ولیوف اؤز یارادیجیلیغیندا شفاهی‌خلق ادبیاتی‌نمونه‌لرینی خصوصا بایاتیلاری ،آتالارسؤزو ،ومثللری ایشلتمگی سئوه‌ن یازیچیلاردان دیر. آرادا سیر اوشاقلار اوچون ده‌اثریازماغی یاددان چیخارماميشدیر. اونون (ارکؤیون) و(مادارین داستانی) سئویله‌سئویله اوخوسور.

سیدحسین صادق زاده : گؤرکملی‌یئر ناثرکیمی‌تانینان میرکاظم‌اوغلو سیدحسین ۱۸۸۷ ده‌باکی‌دا دنیزچی‌عائله‌سینده‌آنادان اولموشدور. دؤرد ایل ملامکتبینده‌اوخودوقدان صونرا آتاوباباسی‌نین اؤلومو، اونو مکتبی بوراخیب مطبعه‌ده ایشله‌مگه‌محبورائدیر. مطبعه‌ده ، اولا مرتب ، صونرالاری مصحح وطیفه‌سینده‌چالیشیر ، وعینی‌زاماندا اوخوماغا ادامه وئریرو غزئته‌چیلیکله ماراقلانیر و ۱۹۰۸ دن صونرا تنقیدی بیبلیوگرافیک (ترجمه‌ی حال) مقاله‌لریازماغا باشلاییر.

سووئت حاکمیتی‌نین ایلک ایللرینده معلم‌لیک له‌برابر"کومونیست" عزئتی‌و"شرق قادینی" ژورنالی تحریریه‌سینده‌چالیشیر. ۱۹۲۷ دن ۱۹۳۷ یه‌قدهر بیرصیرا حکایه‌لر نشرائدیر ،بوحکایه‌لر، اونو گؤرکملی بیر ناثرکیمی‌مشهور ائدیر. سیدحسین اثرلرینین اکثری سینده معاصر دؤورو سووئت وارلیغینی افاده‌ائدیر ،حکایه‌لرینده گونون مسئله‌لرینه ،یئنی‌نین کهنه‌لیکله مبارزه‌سی،قادین آزادلیغی،انسانلارین سیاسی - معنوی جهتدن

یئنی‌دن فورولماسی وسابرمسئله‌لره توخونموشدور. معاصرموضوعلو اثر-لرینی ان چوخ‌عائله معیشتی‌بین تصویریه‌حصر ائتمیشدیر.

۱۹۲۰ دن صونرا یارانان آذربایجان سووئت نثربده استحصالات ،کند اقتصادیاتی ،صنفی‌مبارزه ،انقلابی‌حرکت ،وطنداش محاربه‌سی، سووئت حاکمیتی‌نین قورولماسی ودیگراجتماعی- سیاسی‌موضوعلارا عائد حوخلو اثر یازیلیردی ،لاکن عائله‌وسئوگی‌مسئله‌لرینه ۱۹۳۰ - نجی‌ایللین اول-لرینه‌قدەر چوخ آزیئر وئریلیردی. حتی‌بیرمدت ادبیاتدا سئوگی دن یارماق ،سئوەن بیرفعله‌ویا مزدورکندلی‌سیماسی یاراتماق بؤیوک گناه صاییلیردی. بئله‌بیرزاماندا سبدحسین حکایه‌لریندەحسارتله‌آداملارین یئنی‌شرائط ده عائله‌مناسبتلری مسئله‌سینی اورتایا قویموش ،و اوخو-جولارین اوره‌گیندەن حس وئرمیشدیر.

سبدحسین حکایه‌لریندەکی شخصیت‌لر عادی آداملاردیر. لاکن‌اونلار تاریخده‌یئنی وتمایله‌غیرعادی جتینلیکله‌قورولان بیرجمعیت یارادیر، وعائله‌مناسبتلرینی‌ده تازا اساسلار اوزرینده دەگیشدیریرلر. بوندان باشقا قادینلاریں بؤیوک اجتماعی قوەیه‌جئوریلمه‌سی و اؤزحقلرینین آلینیب جباتاکئچیرمه‌لری اوچون فعالیتلری ده‌صنعتکارلیقلا عکس اولونموشدور. سیدحسن ایران آذربایجانی‌نین قادینلاری باره‌سینده "ساری کؤینک "و" گبلان قیزی" کیمی‌حکایه‌لریارمیش و اونلارا ائدیلن ظلم‌وحقسیزلیکلری وهمین قادینلارین حیرت‌آمیز انسانی کیفیت وسجیه-لرینی حرن له تصویرائتمیشدیر.

سبدحسین حکایه‌لریندە رەآلیسم اولماقلا یاناشی لیریک ورومانتیک بیرافاده ایشلتمیشدیر. یازیچی‌نین دیلی‌ده‌مارا قلی‌دیر. اساس متن ادبی دیل ایله‌یارلمیش ،لاکن محتلف شخصیت‌لرین افاده‌لریندەدانیشیق دیلینه راست گلمک ممکن دور.

سیدحسینین مهم اثرلری بونلاردیر: (گله‌حک حیات نوللارینداً) (بیرکوحه‌نین تاریخی) ، (مهربان) ، (حزین بیرخاطره) ، (شیرین ناز) .

ثابت رحمان

ثابت رحمان ۱۹۱۰ دا بوخادا آناداں اولموش ،و ۱۶- یاشیندا (شیخ‌صامت)امضاسیله (ملانصرالدین)مجله‌سینده یازماغا باشلامشدر. یازدیغی مزاح وطنزمقاله‌لرده بوخادا شهرکتابخاناسی‌نین بقصانلاریی

آجی‌بیر ریشخندیله تنقید ائدیردی . داها اوزامان هئچ‌کسه معلوم اولمایان بوامضاء ایله چوخ آدام‌ما راقلانیر وصاحبی‌نین کیملیگینی اؤگره‌نمک ایسته‌ییردی . ثابت رحمان آزبیر مدت صونرا باکی یه‌گلیب ،دولت پداگوژی انستیتوتونا داخل اولدو، اؤز حیاتینی ادبیاتا حصر ائتدی .

ثابت رحمانین ایلک قلم‌تجربه‌لری گؤستردی کی، اوندا ،فطری بیر طنز ولطیفه استعدادی واردیر. اونو شخصاتانییانلارین سؤیله‌دیکلرینه‌گؤره ثابت رحمان آنادان دوغما طنزچی‌دیر و اونونلا دانیشارکن گولمه‌مک غیرممکن دور. بوندان باشقا ، ثابت ده‌گؤزه‌ل مشاهده‌قابلیتی واردی ، وحیاتا باخیشیندا دقت ودقیق لیک نظره‌چارپار و صونرا یازماغا باشلاماقدان قاباق چوخ اوخوموشدی .

ثابت رحمان یازماغا باشلادیغی‌زامان ایکی‌بؤیوک یازیچی‌یه :جلیل محمدقلی‌زاده‌و جعفرجبارلی‌یه چوخ سئوگی وصایعیسی واردی واونلاری اوره‌گینده ایده‌آل کیمی‌یاشادیر و اونلارا صانکی پرستش ائدیردی .

ج. محمدقلیزاده حیاتا نیک بین باخیشی،مره‌لی‌دیلی، درین محتوا ورنگارنگ طنزیله ثابت رحمانی‌گنجلیک چاغیندان واله‌ائتمیشدی .جعفر جبارلی‌دا اثرلرینده‌کی‌جوشغون احتراصلار وغیرعادی قهرمانلاری ایله اونون اوزرینده‌بؤیوک تأثیر گؤستریردی . بوادبی منبعلردن آلدیغی الهام وتأثیرنتیجه‌سینده ثابت رحمانین یارادیجیلیغیندا ایکی نوع اثر،حکایه‌چیلیک ،ونمایشنامه‌یازماق اساس‌یئر توتوردی .

ثابت رحمانین اصل یارادیجیلیق فعالیتی ۱۹۳۰ دان، ساتیریک حکایه‌لریله‌باشلایبر. بوایلدن اعتبارا ،بیر- بیری آردینجا (پوزغون)، (شیرین بلبل) ، (بؤیوک ملت محاربه‌سی) ، (وفاسیز) ، (گنجلیک حکایه‌لری) ، صونرالار (میرقاسمین ماجرالاری) آدیله‌بیرلشدیردیگی حکایه‌لرسلسله‌سینی یازمیشدیر. ثابت رحمانین حکایه‌لری موضوع باخیمیندان ایکی یئره بؤلونه‌بیلر ،بیرقسمینده انقلابدان اولکی کهنه‌حیاتی، چار و مساوات قورولوشونو، اوبیرقسمینده ایسه یئنی‌حیاتی،سووئت دؤورونو تصویرائتمیشدیر. (شیرین بلبل و بؤیوک ملت محاربه‌سی) کیمی‌حکایه‌لرینده ،مساوات قورولوشونو غضبله‌تنقید ائتمیشدیر.

ایزلرینی گولوش وتنقیدهدفیه جئوبرمیشدیر. (وفاسیز،گنجلیک حکایه‌لری، میرقاسمس ماجرالاری) تنقیدگوحو، ومبارزه‌روحوایله‌دقتی جلب ائدیر. ۱۹۴۰ دان صونرا یازدیغی(وطن سئوگیسی)، (قوهوملار)، (چیی‌ات)، (آرزولار)، (سئوینجیاشلاری) کیمی‌حکایه‌لریندە، یئنی‌نین کهنه‌اوزرینده‌کی غلبه‌سی و سووئت وارلیغینی تصدیق وترنمو داها بارزدیر.

ثابت رحمانین اثرلرینده، افاده رنگارنگ دیر. او،لطیفه‌و طنز اسلوبونو سئچدیگی‌حالدا، یئری گلنده لیریک و دراماتیک بویالاردان‌دا استفاده‌ائتمگی باجارمیشدیر.

۱۹۳۸ ده‌ایلک نمایشنامه‌سی اولان(توی) کومه‌دیاسینی یازمیشدیر. ۱۹۴۱ ده (خوشبخت‌لر) و۱۹۴۴ده (آشنالار) و ۱۹۴۹ دا (آیدینلیق)و ۱۹۵۳ ده ده (نشانلی‌قیز) کومه‌دی لرینی یازمیشدیر.

حکایه‌لرینده‌اولدوغوکیمی،نمایشنامه‌لرینده‌ده لیریزمه مؤیوک یئر وئرمیشدیر. مؤلف ،عینی‌زاماندا رومان و پووئست یازماقلادا مشغول‌اولموشدور.

انور محمدخانلی : گؤرکملی‌ناشر ونمایشنامه‌یازان انور محمدخانلی ۱۹۱۳ ده‌گؤی چای دا دوغولموش و۱۳ یاشیندا ایکن باکی‌یاگلمیش وصنایع تکنیکومونادا خل اولوب ۱۹۳۱ ده مأذون اولموشدور. صونرا ،برق ونفت اداره‌لرینده‌چالیشماقلا یاناشی‌نفت انستیتوتوندا ایکی‌ایل اوخویور، و عینی‌زاماندا ،ادبی‌یارادیجیلیغا باشلایير. ایلک اثری (بورولغانا) پووئستی‌دیر. بواثرده یئنی‌لیکله کهنه‌لیک آراسیندا کی‌مبارزه تصویر اولونور وکهنه‌فکرلی‌آدامlar کسگین‌تنقیدائدیلیر. مؤلفین ۱۹۳۴ده‌یازدیغی (بیرآدامین سرگذشتی) حکایه‌سی داها بیتگین دیرو بوگون بئله‌اؤزاهمیتی‌نی ایتیرمه‌میشدیر. بوحکایه‌ده مینلرجه‌فعله‌لریں سرگذشتی‌نقل ائدیلیر. حمید یتیم‌اولدوغو اوچون چوبان اولماغا مجبورقالیر،صونرا قاچیب، معدن ده‌ایشه‌گیریر،لاکن بورادادا، حیاتی آغیر وچیخاردیقلاری نفتده‌ن‌وز قارا ایدی. آنجاق فعله‌توپلولوغو (کوللئکتیو) اؤز تأثیری نی‌گؤسته‌ریر، و حمیددده صنفی‌شعور اویانیرومبارزه‌یه‌اشتراک ائتمگه‌باشلایير.

انورمحمدخانلی عصرلردن بری حقوقسوز آذری قادینلارینین سووئت رژیمینده‌آزادلیغا چیخاراق جمعیت ده‌فعال وطنداش اولدوقلارینی ترنم‌ائدیر.

انور محمدخانلی‌نین یارادیجیلیغیله اجتماعی یاز یجیلیغی‌آراسیندا محکم‌بیرارتباط موجوددور. بوجهت ،ادبین محاربه ایللرینده‌کی‌اثرلرینده داها آچیق گؤرونور.بو دؤورون محصولو اولان(آنالاریوللارا چیخدیلار) ، (بئی‌ایلیس حکمو) ، (غرب جبهه‌سیندن مکتوب) ، (غربه‌آتش) ، (سلاحلی‌داغلار) (قانلی مؤهور) ، (بوزهیکل) ، (او ماهیلاردا قاییتدی) ، (مغرورهیکل) (هارالبسان‌عسگرقارداش) ، (غالبیت الاهه‌سی) ، (مانانین اؤلومو) ، (آدیمیز انتقام‌دیر) ، (اولدوز) کیمی کیچیک ونسبتا بؤیوک حکایه‌لرینده ، مؤلف ، شوروی وطنپرورلیگی‌نین گوجونو ، وشوروی آدامларینین معنوی صفتلرینی ترنم‌ائتمیشدیر. انورمحمدخانلی‌وطن محاربه‌سی دؤورو اثرلرینده اؤزونون (کیچیک یارپاقلار) آدلاندیردیغی‌بو ییعجام‌حکایه‌لرده‌فاشیزمی دارماداغین ائتمک یولوندا ووروشان قهرمان آذربایجان‌دؤیوشچوسونون سیماسینی یاراتماغا چالیشمیشدیر.

انورمحمدخانلی ۳۸- ۱۹۳۶ ایللرینده مسکووادا عالی‌دولت‌سینماتوگرافیا انستیتوتوندا اوخویاندان صونرابیرصیرا جالب‌کینوسسیناری(سناریو) و کینونوئللالار (سینمایئنی‌لیکلری وتازه‌موضوعلار) یازمیشدیر.

ایلک سناریوسو (آینا) ،فیلمه‌چکیلمه‌سه‌ده ، چوخ مارا قلا اوخونور. (آینا)دا ایکی‌نسلین ،انقلابدان قاباق یاشامیش‌آنا ایله شوروی حاکمیتی دؤورونده‌بؤیوین قیزین طالعی قارشی- قارشیا قویولموشدور. آینانین آناسی اؤلرکن قیزینا یادگارخالچانین اوزرینده‌توخودوغو آشاغیداکی سؤزلرله مراجعت ائتمیشدیر:

اؤلدوم قوینوندا ذلتین قوربانی‌یام اسارتین
گؤز یاشیدیر ،اضطرابدیر قیزیم‌سنین ده‌قسمتین

انور محمدخانلی بین الملل موضوعلاردادا اثرلریازمیشدیر. ۱۹۳۸ ده ، مسکووادا اوخویارکن اسپانیا خلقی‌نین فاشیست‌قیامچیلاری، آلمانیا ،ایتالیا مداخله‌چیلری علیهینه‌قهرمان مبارزه‌سینی‌ترنم‌ائده‌ن (یئددینجی یول) کینونوئللاسینی یازمیشدیر. اونون جنوبی‌آذربایجان حیاتیناحصر اولونموش حکایه‌لری داها چوخدور. ۴۴- ۱۹۴۱ ایللرینده‌تبریزده "وطن یولوندا" آدلی قیزیل اوردو غزئتینده‌ایشله‌مه‌سی ،اونون آذربایجانی وخلقین حیاتینی یاخشی تانیماسینا امکان وئردی.

اوچوں(بویون باغی) ، (کاروان دایاندی) ، (باش خیابان‌دا) ، (قیزیل‌غنچه‌لر)

کیمی‌حکایه‌لرینده ،کاپیتالیست اؤلکه‌لرینده‌یاشایان زحمتکشلرین آغیر حیاتینی‌گؤره‌ن هومانیست‌دویغولوصنعتکارلاری نین کدری‌افاده‌ائدیلمشدر.

(قیزیل غنچه‌لر) حکایه‌سینده ،یوخسول بیرعائله‌نین فاجعه‌سی‌وئریل‌میشدیر. قوجا فیروزون شکست‌نوه‌سی ثریادان باشقا بیرتسلی‌سی‌یوخدور. اؤزو ونوه‌سی بوتون گون چالیشدیقلاری حالدا ، دویونجا چؤره‌ک تاپا بیلمیرلر... بیرگون قوجا ،تای آلتیندا قالیب اؤلور. آخشام ،ثریانین دالیجا کیمسه‌گلمیر وبوکیچیک قیز ،آچیلماداندان سولان بیرغنچه‌کیمی خالجا کارخاناسی‌نین قاپی‌سی آغزیندا دیواردیبینده دونور.او ،اوشاق خیالی‌ایله‌گؤزه‌ل گونلر آرزولایبیر ،آنجاق اوگونلرین رؤیاسی‌نی گؤره‌بیلیر...

انور محمدخانلی حادثه‌لری عمومی‌لشدیریر. گؤردوکلرینه هنرمند گؤزویله‌باخیر ،بوناگؤره‌ده تکحه‌باش خیابان وتبریزین دگیل ،عمومیتله استثمار اولان جامعه‌نین فاجعه‌سینی تصویرائدیر. اونون ۱۹۵۴ ده‌یازدیغی (بالاجانرگز) حکایه‌سی‌ده جالب‌دیر.

محاربه‌دن صونراکی دؤورده انورمحمدخانلی دراماتورگیاساحه‌سینده داها ثمره‌لی‌ایشله‌یه‌رک آذربایجان صحنه‌سینه (اود ایچینه) ، (شرقین‌سحری) (شیروان گؤزه‌لی) وسایره‌کیمی اثرلروئرمیشدیر. (اود ایچینده)پیئسیله جنوبی‌آذربایجان حیاتینی‌تصویر ائده‌رک ،بوحیاتین دهشتلرینی‌واجتماعی حقسیزلیکلره‌قارشی مبارزه‌لرینی ده‌تصویر ائتمیشدیر.

(شرقین سحری) آذربایجان خلقی‌نین شوروی حاکمیتی‌اوغروندا کی‌مبارزه‌سینه‌حصرائدیلمیش و بؤیوک شهرت قازانمیشدیر.

۱۹۵۷ ده (شیروان گؤزه‌لی) کومه‌دیاسینی‌یازمیشدیر. بواثرینلیریکاسی چوخ قوتلی‌دیر وحیاتدان آیریلمیش خرافاتی وملالغتی عالملری کسگین صورتده تنقیدائتمیشدیر.انور محمدخانلی بئش ـ آلتی‌ایل قاباق وفات ائتمیشدیر.

حمیدآراسلی : آکادمیک حمیدآراسلی ۱۹۰۹ داگنجه‌ده‌آنادان‌اولموشدور. گؤرکملی ادبیاتشاس ویوکسک سویه‌لی‌معلم‌ومحققلردندیر. اوزون ایللر عالی‌مکتبلرده‌تدریس ائتمیش وعلمی کادرلار یئتیشدیرمیشدیر. او، فیلولوژی علملر دوکتوری (۱۹۵۴) وآذربایجان علملرآکادمیاسی‌نین

حقیقی عضوی دیر (۱۹۵۸).

بیرچوخ اثرلرین مؤلفی اولموش، قدیم و اورتا عصرلر آذربایجان ادبیاتی نسیمی، کشوری، امانی، صائب تبریزی، قوسی تبریزی، مهجور شیروانی، واقف، ودادی حقینده تحقیقی اثرلرین مؤلفی‌دیر. نظامی و فضولی‌ارثی‌نین اؤگره‌نیلمه‌سینده خصوصیله مهم ایشلر گؤرموشدور. آذربایجان فولکلورونون (کتاب دده قورقود)، کوراوغلو وعاشق یارادیجیلیغی‌نین تدقیقی ایله ده‌جدی صورتده مشغول اولموشدور. حمید آراسلی ایکی‌جلدلیک (آذربایجان ادبیاتی تاریخی) نین اساس مولفلرینندن دیر (۶۰- ۱۹۵۷)

آذربایجان ادبیاتی‌نین فارس، تورک، اؤزبک، ترکمن ادبیاتلاریله علاقه‌سینه‌دایر اثرلری واردیر. خطائی، نسیمی، قوسی، واقف، ودادی وفضولی اثرلربنین ترتیب‌چی‌سی و ره‌داکتورودور. اورتا وعالی‌مکتبلر اوچون درسلیکلر یازمیشدیر. شرقشناسلارین بیرصیرا بین الملل مجلسلرینده معروضه‌لر وئرمیشدیر. تورک دیل قورومو T.D.K نون (ترکیه ۱۹۵۷) و عراق علملر آکادمیاسی‌نین (۱۹۷۲) فخری عضوی وآذربایجان س.س.ر آنسیکلوپدیاسی‌نین باش ره‌داکسیا عضوی‌ایدی. شرف نشانی اوردنی ومدال‌لاریله تلطیف اولونموشدور. حمید آراسلی ۱۳۶۵ ده وفات ائتمیشدیر.

اثرلری: شاعرین حیاتی (نظامی‌یه‌عاید)، ۱۸- ۱۷ نجی‌عصرلر آذربایجان ادبیاتی‌تاریخی، بؤیوک آذربایجان شاعری فضولی (۱۹۵۸)، عاشق یارادیجیلیغی (۱۹۶۰)، نسیمی (۱۹۷۲).

محمدجعفر جعفروف : محمدجعفر معاصر آذربایجان تنقید (نقد)ی نین مشهور نماینده‌سی‌دیر. اونون یازیلاری جامع بیرخصوصیته مالک اولوب، علمین واجتماعی‌فکرین بیرچوخ ساحه‌لرینی‌احاطه ائدیر. محمدجعفر، کوتله‌وی یازیلار، فلسفی‌فکر، مطبوعات تاریخی ادبی - تنقید، کلاسیک آذربایجان، روس وغرب ادبیاتی‌نین مسئله‌لرینی، ادبی‌شخصیتلرین یارادیجیلیغینی تحلیل ائده‌ن، درین وعلمی‌مقاله و اثرلرین مؤلفی‌دیر.

محمدجعفر، نخجوانلی‌بیر درزی نین اوغلودور. یئددی - سگگیز یاشلاریندا آتا و آنا سینی الدن وئرمیشدیر. درسه چوخ هوسلی اولدوغو اوچون، گوندوزلر فعله‌لیک ائدیب، آخشاملار اوخوماقلا مشغول اولموش و ۱۹۲۸ ده پداگوژی تکنیکومونا داخل اولموش، بیرمدت صونرا باکی پداگوژی انستیتوتونا کئچمیش و عینی‌زاماندا ادبی فعالیته باشلامیشدیر.

ایلک چیخاردیغی اثرلردن (روس ادبیاتی تاریخی اوچئرکلری) کتابیندا روس کلاسیکلرینین یارادیجیلیغی تحلیل اولونوردو. بوکتاب آذربایجانلی طلبه لرینی روس ادبیاتی ایله تانیش ائتمکده بؤیوک رول اوینا میشدیر. ایلک تنقیدی مقاله سی صمدوورغون حقینده "خلقی لیک "آدیندا چیخمیشدیر.

محمدجعفر بیرتنقیدچی اولاراق ،ادیبی اثرلره خیرخواهلیقلا یاناشیر، ویازیچی یادوزگون استقامت وئرمگه چالیشیر. معاصر آذربایجان ادبیاتی نین ائله بیر گؤرکملی نماینده سی یوخدورکی، محمدجعفر، اونون حقینده مقاله یازمیش اولماسین. اوسون ادبی- تنقیدی مقاله لری نین بؤیوک بیرقسمی ابنحه صنعت ،مطبوعات وآذری ادبیاتی نین نظری یارادیجیلیق مسئله لرینه حصر ائدیلمیشدیر. ئله مقاله لریندن "روسیه وآذربایجان مدنیتی"کتابینی، "ادبیات حقینده لنینین فکرلری"، "ادبیاتدا مثبت قهرمان"، "دیلچیلیک علمیمیزیئنی مرحله ده"، "دراماتورگیامیزدا عنعنه" "اوکتوبر انقلابی وآذربایجان ادبیاتی"، "تیپیلیک حقینده" مقاله لرینی گؤسترمه یه ریک.

مؤلف ان چوخ آذربایجان اجتماعی فکرینین انکشاف تاریخی اوزرینده دایانیر وکلاسیک ادبیاتیمیزین مثبت عنعنه لرینی انکشاف ائتدیرمگی معاصر یازیچیلار اوچون ضروری بیلیر.

محمدجعفرین "آذربایجان شعربنده نووا تورلوق وعنعنه" مقاله سی داها سجیه وی دیر. مؤلف آذربایجان شعرینین تاریخینی، اونون خلق شعری و کلاسیک شعرله باغلی اولان قوللارینی درست ایضاح ائتمکله یاناشی، وزن لر اوزرینده گئنیش ایضاحات وئریرو عروض ،هجا ،سرنست وزن لرین کلاسیک ومعاصر شعریمیزده نئجه ایشله دیلدیگینی بیان ائدیر. شعرده ،نووا تورلوق (یئنی چی لیک)ویئنی فورما (شکل)لار تاپماق، تازه سؤز، رئآلیزم، بو مقاله ده اساسی شکیلده شرح وتحلیل اولونموشدور.

محمدجعفرین داها صونرالار یازدیغی اثرلردن" ادبی دوشونجه لر"آدلی تنقیدی مقاله لر کتابینی،حسین جاویدین حیاتی ویارادیجیلیغی" آدلی مونوگرافی سینی و"ایگیرمینجی عصر رومانتیزمی" موضوعوندا دوکتورا تئزینی ذکر ائده بیله ریک.

محمدجعفر یارادیجی بیر ادبیات عالمی اولماقلا یاناشی، امکدار بیر معلم واجتماعی خادم دیر. او، "ادبیات غزئتی" نین ره داکتورو ،فاکولته ده

دئکان(رئیس دانشکده) و کرسی مدیری وظیفه‌لرینده چالیشمیشدیر و ایندی آکادمیانین معاونی دیر. او، چالیشقان و دائما مطالعه ایله مشغول اولان صمیمی، مدنی و عالیجناب بیر انسان دیر.

الیاس افندیوف: الیاس افندیف آذربایجان ادبیاتیندا قوتلی و قابا قحیل بیر ناثر و دراماتورگ کیمی تانینمیشدیر. اونون حکایه و نمایشنامه‌لری اوخوجو و تماشاچیلارین رغبتینی قازانمیشدیر. الیاس افندیف اثرلرینده حیاتی اولدوغو کیمی عکس ائتدیرمیش و دؤورون ان ضروری و عمده موضوعلاری‌نی قلمه آلمیش، معاصر سووئت آدامларینی دوشوندورن و مشغول ائده‌ن مسئله‌لری اله آلمیش و یئنی لیکله کهنه لیک آراسیندا کئچن مبارزه‌نی و یئنی‌لیگین غلبه سینی بدیعی بیرشکیلده تصویر ائتمیشدیر. اونون اثرلرینده اینجه لیریکا واردیر. حادثه‌لره اولان حساس مناسبتی نتیجه سینده ان ساده وعادی موضوعلارا رومانتیک وسعت و ئرمک، حادثه و تضادلاردا کی، انسانلار آراسیندا کی مناسبت لرده‌کی داخلی دوگوم (عقده) و قاینا قلاری آچیب گؤسترمک صورتلری ایچریدن، روحی حاللارین باش و ئردیگی داخلی عاملدن شرح ائتمک الیاسین یارادیجیلیغی اوچون سجیه وی دیر.

الیاس افندیف ۱۹۱۴ ده قاریاگین ده آنادان اولموش، ابتدائی و اورتا تحصیلینی اورادا آلمیشدیر. مکتبی بیتیردیکدن صونرا بیر مدت معلم‌لیک ائتمیش، صونرا ۱۹۳۳ ده باکی یا گئتمیش و عالی پداگوژی انستیتوتونا داخل اولموشدور، لاکن آتاسی‌نین اؤلومو نتیجه سینده مکتبی یاری دا بوراخمیش و تکرار قاریاگین شهریه دؤنموش و اورادا جغرافی معلمی اولموشدور. مؤلف عینی‌زاماندا غیابی پداگوژی انستیتوتونا دوام ائتمیش و ۱۹۳۸ ده باکی یا گلیب اولحه "یئنی یول" صونرا "کومونیست" و "ادبیات غزئتی" تحریریه‌لرینده ایشله میش و مطبوعات عالمی ایله داها یاخیندان علاقه‌دار اولموشدور. الیاس افندیف ادبیات عالمینده بوایللرده گلمیش، ایلک حکایه‌لری" گؤزله نیلمه‌ین سئوگی" مطبوعات صحیفه‌لرینده چاپ اولموشدور.

بیرینجی حکایه لرکتابی" کنددن مکتوبلار" ۱۹۳۹ دا نشر ائدیلمیش و بئش حکایه‌دن عبارت دیر. بوحکایه‌لریله، مؤلف ادبیات عالمینده و گئنیش اوخوجو کوتله‌لری آراسیندا رغبتله قارشیلاندی. بونون سببی، اونداگؤزه‌ل حیات مشاهده‌سی، قوتلی بدیعی تفکر، وگؤزه‌ل و آیدین بدیعی دیل اولماسی دیر، وبوتون بو واسطه‌لر یئنی لیگی دویماغا وسوسیالیست حیاتی‌نین

یئنی کیفیت لرینی درک وترنم ائتمگه خدمت ائتمیشدیر .

الیاس افندیف یئنی حیاتلا کهنه آراسیندا کی فرقی گؤستر مکله کفایت - لنمه ییب ، اسکی حیاتین قالیقلارینین یئنی حیاتین قورولماسینا وانکشافینا مانع اولدوغونو بیان ائدیر ویئنی انسانین بو مانعه لرقارشی سیندا مبارزه ائتمکله وظیفه لی اولدوغونو یازیر .

الیاس افندیوفون اثرلرینین نمونه اولاراق "آیدینلیق گئجه لر" (۱۹۴۵) "قوروقلار" ، "حکایه لر" (۱۹۵۵) ، "تورپاغین صاحبی" (۱۹۵۲) دکرائده بیلیریک. "آیدینلیق گئجه لر" کتابیندا کئچن "دورنا" ، "سن ای قادر محبت!" ، "کیچیک بیرپوئما" ، "قوجا تارینی چالدی" حکایه لرینده وطن اوغروندا ووروشان سووئت آدامларینین بؤیوک فداکارلیغی ، خلقیمیزه و یوردونا بسله دیکلری صونسوز محبت بوتون رنگارنگ لیگیله عکس ائتمیشدیر .

محاربه دن صونراکی ایللرده یازدیغی اثرلردن "گول آچار" ، "گؤروش" ، "سودگیرمانی" و "یونشال" داها چوخ مشهوردور .

الیاس افندیوفون اوچئرک (قیصا حکایه) لری ده چوخ مشهوردور . بونوعده یازدیغی "شاماما حسنووا" آدلی بؤیوک حجملی اثری ۱۹۵۱ ده کتاب شکلینده ده نشر ائدیلمیشدیر .

نمایشنامه لرینden ۱۹۴۳ ده مهدی حسین ایله بیرلیکده یازدیغی "انتظار" و "ایشیقلی یوللار" ، "باها رصولاری" ، "آقایوفلار عائله سینده" آذربایجان تآتر صحنه لرینده تماشایا قویولموشدور . "تورپاغین صاحبی" آدلی کینو - پووئستی آیریجا کتاب کیمی نشر اولونموشدور . نمایشنامه لرینده داخی سووئت حیاتیندا کی یئنی لیکله کهنه لیک آراسیندا کی مبارزه ویئنی لیگین غلبه سی تصویر اولونموشدور . آیریجا یئنی حیاتدا تصادف اولونان نقصانلارو منفی حاللاردا تنقید ائدیلمیشدیر .

الیاس افندیوفون نمایشنامه دیلی ده نثرلرینده اولدوغوکیمی سلیس ، آیدین وتجسم وتخیل آمیزدیر .

الیاس افندیوفون اوغلو ائلچین افندیوف دا بوگونون گؤرکملی یازیچی - لاریندان اولموشدور .

عمران قاسموف : عمران قاسم اوف ۱۹۱۸ ده باکی دا مهندس عائله سینده آنادان اولموشدور . اورتا تحصیلینی بیتیردیکدن صونرا ، دولت دارالفنونون

ادبیات شعبه سینه گیرمیش و ۱۹۳۸ ده سناریو وفیلمچیلیک دؤره سینی، گؤرمک اوچون مسکووا یا گؤنده ریلمیشدیر.

عمران قاسموفون ایلک بدیعی اثری نفت کشفیاتچیلارینا حصر ائدیلمیش "یئرآلتیندان گلن سسلر" سناریوسودور (۱۹۳۷). ایلک درام اثری ده ۱۹۳۸ ده تاماشایا قویولان "آرزو" پیئسی دیرکی، بورادادا، نفت صنایعی نین انکشافیندان بحث اولونور. مؤلف بوندان صونرادا آذربایجان کندی نین یوکسه لیشینه وطبیعی زنگینلیکلرینه ("باکی دان گؤی گؤله"، "قوبا باغلاریندا"، "ابدی اودلار اؤلکه سی"، "سووئت آذربایجانی")هم ده آذربایجانلیلارین بؤیوک وطن محاربه سینده گؤستردیکلری رشادت وقهرمانلیقلارا عائد ("مظاهر عباسوف"، "حسین بالاعلیوف"، "شفقت باجیسی"، "خوشبخت گون") کیمی سوسیالیست مضمونلو وملی فورمالی کیچیک فیلملر سناریولاری وخیردا پیئس وحکایه لر یازمیش، صونرا ح. سیدبیگلی ایله بیرلیکده، "اوزاق ساحللرده" و "ایللرکئچیر" حکایه لرینی یاراتمیشدیر. لاکن، اونو گؤرکملی بیرنمایشنامه نویس کیمی تانیدان گئنه ده نفتچیلر موضوعوندا ح. سیدبیگلی ایله برابر یازمیش اولدوغو "خزرین شفقلری" و "دنیزجسورلاری" سئویر" پیئسلری و "خزرنفتچیلری حقینده داستان" و "یئنی هوریزنت (۱) فیلمی نین سناریولاری اولموشدور.

مؤلف "خزرین شفقلری" پیئسینده قهرمان نفتچی عائله سی نین گؤزه ل نمونه سینی وئرمیشدیر. اوستا محمدرضا نین عائله سینده نفتچی پئشه سی شرفلی بیرحرفه دیر. اونون ایکی اوغلو، سلمان وکامران متخصص نفتچیلردیر. باکی نفتچیلیگی نین یئنی لیکلرینی گئنیش یاماق اوچون، اونلارین بیری ترکمنستانا، دیگری ده ساخالینه گئدیر. اوستانین قیزی فریده عالی تحصیللی ژئولوگ دور (۲). اودا، یئنی نفت یاتاقلارینین آختاریشیله مشغولدور. بوتون بوعائله نی بیرلشدیره ن تکجه قوهوملوق مناسبتلری دگیل، عینی زاماندا اوغروندا مبارزه ائتدیکلری بؤیوک وطنپرورلیک آرزولاری واؤلکه نین ترقی و تعالی سی دیر.

۱۹۵۴ ده دولت درام تآتری طرفیندن تاماشایا قویولموش "دنیزجسورلاری" سئویر" پیئسی خزرین شفقلرینده کی بعضی موتیولری تکرار ائتدیگینه رغما داها چوخ موفقیت قازانمیشدیر. بیرینجی پیئس ده کی دیل وترکیب قصورلارینا بو اثرده راست گلمیریک.

۱ــ افق ۲ــ زمین شناس

بوا ثرده راست گلینمیر.

عمران قاسموفون یارادیجیلیغینی ایزله دیگیمیز زامان، اونون باکی فعله‌سی موضوعوساحه‌سینده اهمیتلی بدیعی آختاریشلار آپاردیغینا شاهد اولوروق.

یوخاریدا ذکر ائدیلن اثرلردن صونرا یازدیعی "طالع" درامیندا، سووئت حاکمیتی ایللرینده بؤیوک حقلر الده ائتمیش آذربایجان قادینلاری‌نین اؤلکه‌ده گئدن سوسیالیزم قوروجولوغو ایشلرینده اشتراکیندان دانیشیلیر. تقریبا ایگیرمی ایللیک بیردؤوره‌یه شامل اولان طالع پیئسی‌نین قهرمانی انشاآتچی" سورمه "نین سیماسیندا مؤلف زحمتکش قادین لارین ان یاخشی خصوصیتلرینی عمومی‌لشدیرمگه چالیشمیشدیر.

غلمان موسایوف : ۱۹۱۴ ده باکی‌دا آنادان اولموشدور. ۱۹۳۶ دا، پداگوژی انستیتوتونو بیتیرمیش و اوزون مدت عالی‌مکتبلرده روس ادبیاتی تدریس ائتمیشدیر. ۱۹۴۱ ده حربی‌مخبر سمتی‌ایله اوردو غزئته‌لرینده چالیشمیش و عینی‌زاماندا حکایه یازماغا باشلامیشدیر. بوصیرادا سووئت آدامللارینین فداکارلیق ورشادتینی تصویرائدن "مایور"، "گؤی آدامی" و "یارالی‌شاهین" حکایه‌لرینی یازمیشدیر.

"مایور" حکایه‌سینده قورخماز بیرفرماندهین متانتی، وطنپرورلیک دویغولاری وشخصی کاراکترینی ایره‌لی گلن مردلیگی، تواضعکارلیغی وعالیجنابلیغی دقتی جلب ائدیرسه، "گؤی آدامی" ندا، گنج بیرستوانین قهرمانلیق رومانتیکاسی یوکسک انسانی شعوری مؤثر بیردیل له نقل اولونوردی. حکایه‌لردن دوغان نتیجه، مؤلفین اساس فکرینی: خلق و وطن یولوندا هرجور عذاباقاتلاشماق و بؤیوک ایده‌آل لار اوغروندا چارپیشماق فکرینی عکس ائتدیریردی.

۱۹۴۷ ده غلمان موسایوفون سیرینحی‌کتابی "حیات یوللاریندا" چاپ اولدو. بو اثرده، مشهور آذربایجان یازیچی ومعارفچی‌سی نجف بیگ وزیروفون اوشاقلیق ایللرینده بحث اولونموشدور. مؤلف، وزیروفون حیاتیندا کی مهم بیرمرحله‌نی: اونون ایلک دفعه کنددن گیزلیجه قاچاراق باکی‌یا اوخوماغا گلمه‌سینی وشهر محیطینده باشینا گلن حادثه‌لری تصویر ائتمیشدیر.

"گل یاز" حکایه‌سینده، عقیده‌سینده محکم دوران وصنعتی‌نی خلقین

خدمتینه وقف ائدن بیرحکیمین حیاتینی تصویر ائتمیشدیر. گل یاز، فداکار بیرحکیم‌دیر.

مؤلفین "ساحل کوچه‌سینده" کتابیندا کی حکایه‌لری نین بیرقسمینده (ساحل کوچه‌سینده ولپه‌دؤینده) انقلابدان اولکی‌حیات وانقلاب ایللرینده کی حادثه‌لر، دیگر حکایه‌لرده ایسه (یازیلی‌داش، اوغوللار، قیمتلی‌تاپینتی) معاصرحیاتدا باش وئره‌ن حادثه‌لر تصویر اولونور. هرایکی دؤوردن بحث ائده‌ن حکایه‌لرین اشتراکچیلاری و قهرمانلاری اوشاقلاردیر.

یازیچی، اوشاقلارا وچون کیچیک حکایه‌شکلی‌ین کافی‌گلمه‌دیگینی نظره آلاراق، حماسه‌ای صحنه‌لره‌ده کئچمیشدیر. بوساحه‌ده اونون ایلک موفقیت‌لی اثری "اوچ تپه‌اوشاقلاری" اولموشدور. اوستالیقلا یازیلمیش بواثرده، معاصر کولخوز کندینده‌کی اجتماعی‌ـ اقتصادی ایشلرینده پیشاهنگ و مکتبلی‌لرین کولخوزچولارا گؤسترديکلری کؤمک، حماسه‌ای تابلولارواسطه‌سیله تصویر اولونموشدور.

جنوبی آذربایجان

ادبیاتی

قاباقکی یازیلاریمیزدا. (آذربایجان ادبیات تاریخینه بیرباخیش) آدلی کتابیمیزین بیرینجی‌جلدینده ۱۹- نجوعصرده یاشایان جنوبی آذربایجان شاعرلریندن بیرقسمی‌نین (مرثیه ادبیاتی،غمائی و عرفانی شعر) ترجمه‌ی حال ویارادیجیلیقلارینا عائد معلومات و نمونه‌لر وئرمیشدیک. اوجمله‌دن دخیل مراغه‌ای، راجی،دلسوز،صراف،نساتی طوطی،لعلی،حیران خانم‌و باقرخلخالی‌نین ترجمه‌ی حال واثرلریندن نمونه‌لر، وشکوهی‌مراغه‌ای،عندلیب قاراجاداغی،اسرار تبریزی وباشقالاری حقینده‌ده قیصا معلومات وئرمیشدیک.

۱۹- نجو عصرده ادبیاتیمیزی شعرتمثیل ائتمکله برابر، شعرده‌ده غزل ومرثیه‌ان قوتلی چئشبت واسلوب اولموشدور. مرثیه ادبیاتی کربلا فاجعه‌سینی ومذهبی فرهنگی‌تصویر وترنم‌ائتمکله برابر، دیل وادبیاتی‌میزین دوام‌ائدیب،قورونماسینا دا خدمت ائتمیشدیر. بونونلاشله بو عصرین صونلارینا دوغرو بدیعی‌نثروشعرده‌ده یئنی مضمون وشکل لرطهور وانکشاف‌ائدیب عصرین صونوندا قوتلی بیرجریان کیمی‌خلقین اوزرینده دورین وگئنیش تأثیر بوراخمیشدیر. شاعرلرگؤزه‌لغزللریازماقلایاناشی شعرلرینده‌خلقین یاشاییشیندان، احتیاجلارییندان یازیر وحاکملربن ظلم واستبدادیندان شکایت ائدیردیلر. آزادلیق، عدالت،ومعارف مسئله‌لریئنی مضمونلارین باشیندا گلیردی. جهالت،فاناتیزم،واستبداد ملتین گئری قالماغینا وفقرو فلاکتده‌یاشاماغینا سبب گؤسته‌ریلیردی.

بوکیمی شاعرلردن حاجی‌مهدی شکوهی،محمدباقرخلخالی محمدهبدحی، لعلی،راجی وباشقالاری نین آدینی‌آپارماق ممکن دور. شکوهی داها چوخ طنزشکلینده‌یازمیش وگؤزه‌ل لطیفه‌لرابشلتمیشدیر. شعرلربنده حلقین معیشت وآجیناجاقلی دورومو(وضع رقت‌آور) واجتماعی مسئله‌لری تصویر

وترنم ائتمیشدیر. هیدجی دییی عالم (محتهد) اولوب، اثرلرینی اوچدیلده یازمیش، شعرلرینده ویازدیغی کتابلاردا فلسفی- اجتماعی فکرلرینی بیان ائدیب، ظلم وظالمه قارشی چیخمیشدیر.

محمدباقرخلخالی یازدیغی" ثعلبیه" کتابیندا تولکونون دیلیندن او زمانکی حیاتین چوخ مهم مسئله لرینه توخونور، تولکونون ماجرالاری آراسیندا دونیانضادلاریله علاقه دار اولور وجمعیت ده کی آیریلیقلاری وزحمتکشلرین آغیر دوُرومونو ویاشاییشینی تصویرائدیر:

بیریسینه میسر نازونعمت بیریسی آج، چکیر یوزمین اذیت
بیریسی چیره نیب یاغلی پلودان بیریسی دویمایی بدیر نان جودان

بؤیله لیکله شعریمیزده خلقین یاشاییشی ودردلری عکس اولونور، و اونون گله جگی باره ده فکرلرایره لی سورولموش وبیرسؤزله شعر و ادبیاتیمیز خلقین مالی اولماغا باشلامیش دیر. البته بوکیمی شعرلرین دیلی ده خلقین دیلینه یاخینلاشمیش ومضمون باخیمیندان خلقدن الهام آلدیغی کیمی خلقین فولکلورونداندا فایدالانمیشدیر. بئله جه، رئآلیست ودموکراتیک بیرادبیات یارانمیشدیر.

یئنی ادبیاتین یارانماسیندا شمالی آذربایجان شاعرویازیچیلاری- نین و اورادا چیخان مطبوعاتین، هابئله استانبول داکی جریانلارین مهم تأثیری اولموشدور.

داها قاباقکی یازیلاریمیزدا یازدیغیمیز کیمی اوروپانین معارف وتمدنی واورادا کی آزادلیق فکرلری واستبدادلا مبارزه جریانلاری شمالی آذربایجان واستانبول طریقیله تبریزه گلیر و اورادان دا- تهرانا وبوتون ایرانا یایلیردی. مطبوعاتین، اوجمله دن ۱۸۷۶ دا باکی دا حسن بیگ زردابی طرفیندن چیخان تورکجه "اکینچی" غزئتی وبوعصرین اولینده چیخان "ملانصرالدین" وهابئله استانبول داآذربا- یجانلیلار طرفیندن چیخان و ۱۸۷۵ دن باشلایاراق ۲۰ ایل دوام ائده ن "اختر" غزئته سی فارسجا چیخدیغی اوچون بوتون ایرانلیلارین اویانما- سینا ومشروطه انقلابینا زمینه حاضرلانماسیندا بؤیوک رولو اولموشدور.

زردابی "اکینچی" روزنامه سینده (نمره ۷- ۱۸۷۶) بئله یازیردی:

"جمیع عیبلر علم سیزلیکدن چیخار، جمیع محسن اموراتین باشی علمه باغلی دیر. هئچ عمل یوخدورکی علمه محتاج اولماسین. ای قارداشلار!

وقت کئچمه میش سعی ائدین کی علم تحصیل ائدیب ،زندگانلیق حنگینده فائق گله سینیز. یوخسا ،بیرقرندن صونرا ایش تمام اولور. علاج واقعه قبل از وقوع بایدکرد."

آزادلیق ومعارفپرورفکرلری ترویج وجهالت ،ظلم واستبداد قارشی مبارزه مضمونلاری شاعرلردن باشقا یازیچیلاریمیزین مئشوراثرلرینده ده اؤز عکسینی تاپمیش ویازیلان کتاب ومقاله لر خلقی اویاتماغا ، و اؤز حقلرینه صاحب چیخماغا یاردیم ائتمیشدیر. جامعه میزده آزادلیق حرکاتی، فکرآزادلیغی اوغروندا مبارزه گوجلندیکجه رئآلیست نثرده انکشاف ائتمیشدیر. یئنی نثرده جهالتی، کهنه لیگی، فئودالیزمی، ظلم واستبدادی، تنقید وافشاء ائدن وخلقی معارفه ،علمه وتمدنه چاغیران اثرلریازیلمشدر. بوکیمی نثرین ان گؤرکملی نماینده لری میرزاحسن رشدیه ، زین العابدین مراغه ای وم. طالبوف ومیرزاآقا تبریزی دیر.

رشدیه ۱۸۹۳ ده ایران دا ،ایلک دفعه اولاراق یئنی مکتب آچمیش (تبریزده) واوشاقلار اوچون" وطن دیلی"آدلی اوخوما کتابلارین تورکجه وبیرده فارسجا تألیف ائتمیشدیر.

مراغه لی زین العابدین "ابراهیم بیگین سیاحتنامه سی" آدلی اثرینی فارسجا یازمیشدیر. بواثر ،مونتسکیونون "ایران مکتوبلاری" کیمی اجتماعی- سیاسی مسئله لره توخونور. کتابدا اثرین قهرمانی نین سفر اثنا سیندا گؤردوگو ،راست گلدیگی حادثه لر ، آدا ملارلا گؤروش ،وصحبتلری تصویرائدیلمیش ،ایرانین فئودال حیاتی ،حکومت اداره لری، فاناتیک روحانی نمالاری برک تنقیدائدیلیر ویئری گلدیکجه غربی اؤلکه لرله مقایسه اولونور وبیرصیرا معارفپرورفکرلر ایره لی سورولور ، بیریئرده بئله دئییلر:" بوبدبختلیک آنجاق ایرانا و ایرانلیلارا مخصوص دور. یئر یوزونون هئچ بیرنقطه سینده حاکملرین بوجور حاکمیتی ودستگاهی یوخدور. حاکمین اختیاراتی و محکومون وظیفه سی هریئرده معین لشدیریلمیشدیر. تکجه بیزیم ایراندا ،بیزبدبخت لر بیراووج فرعونلار و نمرودلارین هوی وهوسی نین اسیری اولموشوق . اونلار بیزیم مالیمیز ،جانیمیز ،وناموسوموز حقینده نه جور حکم وئرسه لر اجراء اولوناجاق . هیچ کس ده اونلاردان بو حقده بیر سؤز سوروشابیلمز واونلاری هیچ بیراداره مسئولیته جلب ائدیب جرالاندیرابیلمز. بیزیم شکایتیمیزه قولاق آسان تاپیلماز. سسیمیزبیر یانا چاتماز."

عینی تنقیدی،فکر وافاده‌لری طالبوفون اثرلرینده ،اوجمله‌دن"الحمبار یحمل اسفارا" (علم‌یوکلوائشک) آدلی رومانیندا و" آزادلیق باره‌ده "اثر-ینده‌ده گؤروروک . (طالبوفون رومانی میرعلی‌منافی‌طرفیندن تورکجه‌یه چئوریلمیش وباکی‌دا نشرائدیلمیشدیر) .

میرزاآقا تبریزی یازدیغی"سرگذشت اشرف خان" آدلی‌اثریله ، ایراندا ایلک دفعه‌اولاراق نمایشنامه‌یازمیش واثرینده‌شاه‌سارایینی، باش وزیری و دربارآدامларینی‌صحنه‌یه‌چیخاردیب ،اونلاری‌افشاء ائتمیشدیر .

بوتنقیدروحلو معارفپرور.آزادیخواه‌و خلقی‌ادبیات ،فولکلورموزدا اؤزعکسینی‌تاپمیش وخلقین حیاتینی، ذوقونو ،ایستکلرینی،ترنم‌ائدن بایاتیلار ،قوشمالار ،ناغیللارو داستانلار یارانمیشدیر .

میرزه مهدی شکوهی : جنوبی‌آذربایجانین آزتانیلان ،گؤرکملی‌شاعر لریندن دیر . ۱۸۲۸= ۱۲۴۵ هجری قمری ده تبریزده‌آنادان اولموش ، و ۱۳۱۴ = ۱۸۹۶ دامراغه‌ده تانری نین رحمتینه‌قووشموشدور . شکوهی باره‌سینده‌سلمان ممتاز (آذربایجان ادبیاتی‌ائل شاعری)"۱۹۲۷"کتابندا ، محمدعلی‌تربیت (دانشمندان آذربایجان) دا ،پروفسورجعفرخندان ۱۹۴۵ده (وطن یولوندا)غزئتینده ،وپروفسورفیض اله‌قاسم‌زاده ۱۹۵۸ده (ادبیات واینجه‌صنعت)ده‌یازدیقلاری مقاله‌لرینده‌معلومات وئرمیشلر .اؤلوموندن یئددی ایل صونرا اوغلومیرزه‌حسن شکوهی‌طرفیندن کلیاتی‌تبریزده چاپ اولموشدور . تبریزلی محمدعلی‌مدرسین ده‌یازدیغی‌کیمی میرزه‌مهدی‌شکوهی ۱۳۰۳= ۱۸۸۵ ده‌آنادان اولان جمال آدلی‌اوغلونون تولدی مناسبتیله‌یازدیغی شعرده ،هم‌اؤزونون ،هم‌ده‌اوغلونون دوغوم تاریخلرینی‌یازمیشدیر .

بفضل خدای جهان درگذشت — زسن شکوهی چوپنجاه‌وهشت
خدایش کرم‌کرد طفلی‌که‌شد — سیه‌چشم اورشگ آهوی دشت
رقم‌زدقلم خوش بتاریخ او — "جمال ـ جمال عالم‌افروزگشت"

شکوهی ایلک تحصیلینی‌ملا مکتبینده‌آلمیش ،کیچیک یاشدا‌آتاسی اؤلدوگو اوچون اوخوماغی بوراخیب‌آیناسازلیقلامشغول اولموشدور .

شکوهی مکتب‌ده‌ایکن شعریازماغا باشلاییب ،صونرادا فارسجاوعربجه اوخوماغا ادامه‌وئرمیش وشرق ادبیاتینی دریندن اؤگره‌نمیشدیر . شعرلرینده‌جهالت علیهینه‌یازمیش وجامعه‌نین عیب ونقصانلارینی طنز شکلینده‌افشاء ائتمیشدیر .

شکوهی بیرمدت تبریزده آیناسازلیقلا یاشادیقدان صونرا ،مراغه یه کؤچور و اورادا "وبا" خسته لیگی صالقینی(اپیدمی) اولدوغو اوچون بیرنئچه آی آلماچوان کندینده قالیر واورادان ائوله نیر وصونرا مراغه یه گلیب یئرله شیر. شکوهی مراغه ده یاشایيشینی الده ائتمک اوچون بزازلیق ائدیر وعمرونون صونونادک اورادا قالیر. اؤزوبوباره ده بئله دئییر:

روز اول بوچرخ کج رفتار منه چون ائیله میشدی شعری شعار
چوخ سخی،نی،کریمی مدح ائتدیم چوخ خسیسی،لئیمی قدح ائتدیم
سعییمی گؤردوم عاقبت بیجا چون دئسن بوز قصیده ی قصراء
عاقبت بااميد دور و دراز گلیب اولدوم مراغه ده بزار

شکوهی مراغه ده ده مادی ومعنوی باخیمدان سیخینتیلی گونلریاشامیش. یوخسوللوق ،اجتماعی عدالتسیزلیک شاعرین اوره گینی سیخیب روحونا عذاب وئرمیشدیر.

جانه گلدیم بوشهرویراندا * چورودوم من بو کنج زندانده
جان من ساکت اولماچیخ سفره * گؤرنه وار شرق وغرب دورانده
دولانیرچرخ،سن دولانمایاسان * آغارار سنّلبن دگیرمانده
گئت فرنگه ،که بؤیله ظلم سنه * اولماز البته کافرستانده

بوفکرله ، شاعر سفره چیخیرو تورکیه ،عربستان، اورتاآسیاوایرانین بیرچوخ شهرلرینی گزیر ،صونرا تهرانا گلیرو اورادا بعضی عالم وگؤرکملی شخصیتلرله گؤروشورو نهایت مراغه یه قاییدیر .بو یولجولوقلار ،اونون معارفه اولان علاقه ومیلینی آرتیریر .شکوهی دؤرونون گؤرکملی شاعرلری وزین العابدین مراغه ای وطالبوف کیمی یازیچیلاریله یازیشمیشدیر.

شکوهی نین اثرلری خلقین فلاکتلی حیاتی و دردلرینی اؤزونده عکس ائتمیشدیر. اوناگؤره او ،رئآلیست شاعردیر .او ،ساتیریک شعرلری ایله شاه ،وزیر ،خان،بیگ ،محتکر تاجرلر وجادوگرلری تنقیدوافشا ائدیر، و بعضاده اؤزباشیناگلن حادثه لری تصویرائدیر. شکوهی ده دیگرهمشهری لری کیمی شعرلرینی ایکی دیلده ،یعنی تورکجه و فارسجا یازمیشدیر.

نمونه اوچون آشاغیداکی غزلینی درج ائدیریک :

رقص ائیله دیم ،گشت ائیله دیم میخانه دن میخانه یه
تؤکدوم شراب لاله گون ، پیمانه دن پیمانه یه
عشق عذار مهوشی، یاندیردی بو محنت کشی
میراث ایمیش عشق آتشی، پروانه دن پروانه یه

ساقی ! تئز اول،کئچدی گئجه ، فردا غمی گلمز وه جه
آل کاسه‌نی ،وئر کوزه‌نی، مستانه‌دن مستانه‌یه
قربان او زولف تاروو ه ، یوخ بئیله‌سنگین سلسله
هی آچیلیر ، هی باغلانیر ،دیوانه‌دن دیوانه‌یه
قان آغلاسون آلوده‌لر ، شاد اوینا سون آسوده‌لر
مال جهان بالله قالیر بیگانه‌دن بیگانه‌یه
گلشن وئریلدی بلبله ، قونسون او گولدن بوگوله
قسمتده بایقولاریوی ویرانه‌دن ویرانه یه
واعظلیگون ترک ائتمه‌دین، بیر معرفت درک ائتمه‌دین
وئردین شکوهی گوش عجب افسانه‌دن افسانه یه

محمد هیدجی : حکیم حاجی‌ملامحمد، حاجی‌معصومعلی‌نین اوغلودور .

۱۸۵۳ = ۱۲۷۰ ده‌زنجانین ۶۰ کیلومترلیگینده اولان"هیدج" کندینده‌آنادان اولموش ،وایلک تحصیلینی‌ده اورادا آلمیشدیر . صونرا ،قزوین ده صرف و نحو ،منطق ومعانی‌وبیان اوخوموش ،صونرا تهرانا گئدیب ،اورادان دا ـ نجفه‌گئتمیش ونجف ده تحصیلینه‌دوام ائدیب ،مجتهددرجه‌سینی آلمیشدیر . هیدجی نجفدن‌قاییداندان صونرا تهراندا یئرلشمیش وایگیرمی بئش‌ایل "مدرسه‌ی‌منیریه"ده تدریس ایله‌مشغول اولموشدور .

هیدجی اسلامین اوچ اساس دیللرینده ،یعنی‌عربجه ،فارسجا و تورکجه‌ده شعرو فلسفی،اجتماعی، دینی‌اثرلریازمیش‌دیر ، وگنجلیکده" مغنی" تخلصونو ایشلتمیشدیر ." کلیات‌دیوان هیدجی" زنجان وتبریزده نئچه دفعه‌چاپ اولموش ،بوکتابدا اونون لیریک ،فلسفی غزللری،قصیده‌لری وحکمتلی‌موضوعلارا حصر اولونموش‌نشر اثرلری درج ائدیلمیشدیر .

"رساله‌ی‌دخانیه" امپریالیزم‌علیهینه‌یازیلمیش نشردیر ."شرح منظومه"،سبزواری نین "شرح‌منظومه"سینه بیرحاشیه‌دیر وعربجه‌یازیل میشدیر . بواثر ، تهراندا چاپ اولموشدور .

هیدجی ۱۹۲۸= ۱۳۴۲ ده‌تهراندا وفات ائتمیشدیر .او، عتبات‌ا گئدرکن، جبل حمرین ده صویولموش و اوصیرادا شعردیوانی‌دا اشیالاریله‌بیرلیکده غارت ائدیلمیشدیر . اؤزو بوباره‌ده بئله‌یازیر :

من یازاردیم نئچه‌مدت‌دین ودانش دفترین
دین و ایمانی‌آپاردی اوغری دیوانیم‌کیمی.

هیدجی مؤمن وعارف وحکیم بیرشاعر اولوب ،عینی‌زماندا وطنپرور وائل غمینه یانان بیرعالم اولموشدور. هیدجی شمالی‌آذربایجانین روسلار طرفیندن اشغال ائدیله‌رک ایراندان آیریلماغینا وروسلارین ایرانین داخلی ایشلرینه قاریشماغینا غضبله‌نه‌رک ،اوره‌ک سؤزلرینی بئله‌بیان ائدیر:

سزد گرکشم‌آه و آرم فسوس * بایران که‌ویران شداز دست روس
دل اززندگی‌سیر وجان شدستوه * خدا برکندریشه‌ی این گروه
کجایندشاهان باطبل وکوس * که‌خواهند این کین ایران ز روس
همان نامداران ایران زمین * که‌ازاین خسان باز جویند کین.

هیدجی عینی‌زماندا مسلمانلارین گئری قالمیش ،ضعیف و دیده‌رگین اولوب ، کافرلرین گوجلندیگیندن کدرله‌نیب بئله‌یازیر:

کنون کفر افزود واسلام‌کاست * نه‌چندان که‌آید به‌گفتار راست
مگردست‌حق آیداز آستین * جهان را کند پاک ازکفرو کین

هیدجی‌نین صون زماندا زنجاندا چیخان دیوانیندا (دیوان حکیم‌هیدجی) آقای علی‌هشترودی نین مقدمه‌سی، فارسجا دانشنامه ، فارسجا و تورکجه غزللری ،رباعی‌لری وقطعه‌لری چاپ اولموشدور.

بورادا نمونه‌اوچون بیرنئچه‌شعرینی درج ائدیریک:

قطعه‌لر

اسدی اگریئل،یئدی دریا تکان * موج وحباب اولدو اوزونده عیان
یئل کیاوچاغ‌بوشلادی دریانی‌بو- * موج وحبابی دولانیب اولدو صو
بور دا ببه‌م! بیل بومثلدن مراد * موج صودان باشقا دگیل اؤزگه‌زاد

لفظ نه‌دیر؟ چیخدی بوغازدان‌نفس * نئچّه‌یئرینی دوداغین‌ایله کس
اسم اولور ،فعل اولور ،حرف‌کیم * بو اوچونوییغ ،آدینی قوی" کلیم"

واحد اگر اولمایا ،اولماز عدد * ائیله‌مه‌یئیب بوسؤزو بیرکیمسه رد
هرعدده باخدی ، باخیب واحده * بو سؤزو اولماز دئیه‌سن زاهده...

بوسؤزاگر باطل، اگر حق دیر * بیرده مثل"مصدر" و "مشتق"دیر
بیل حقی مصدرکیمی اصل کلام * عالم حقین کلماتی تمام
مصدرومشتق ده یوخ فرق چوخ * مصدر اگر اولمایا ،مشتق یوخ
چون یاپیشیب مطلفه‌چولقا شدی قید * چکدی قیلیچ‌بیر- بیرینه‌عمرو وزید

اولماز اولاگول تیکان،تیکان گول
گر ایستیرن آغلا،ایستیرن گـــــول

هیدجی‌نین گؤزل تمثیل ومکالمه‌شکلینده شعرلری واردیر. بورادا، نمونه‌اوچون‌بیرمکالمه‌سیندن بیرپارچاسینی نقل ائدیریک :

ساقی گتیر! نه‌دن ؟ او می خوشگواردن .
می ؟ هانسی می؟ اومی کی یوخو فرقی ناردن .
گلدی . نمه ؟ باهار. گئدیبدیر. نمه ؟ قرار.
جان دیر. نئجه ؟ نزار. نه‌دن ؟ هجر یاردن .
ائیلردیم‌آرزو. هارانی؟ طرف‌گلشنی .
کؤنلوم‌ائدردی یاد. هاچاقدان ؟ باهاردن .
چوخ ـ چوخ خوشوم گلیر. نمه‌یه ؟ بلبل و گوله .
چوخ‌ـ چوخ بدیم‌گلیر. نمه‌دن ؟ قیش‌و قاردن.
مطرب ؟ بلی،بویور! من اؤلوم‌بیر آیاغا دور.
نئیدیم ؟ آپارغمی. نه‌ایلن ؟ چنگ و تاردن .
قوشلار یئنه اوخور. هارادا ؟ مرغزارده .
ککلیک سسی گلیر. هارادان ؟ کوهساردن .

. . . . . .

. . . . . .

بسدیر اولان(اوغلان)،مغنی ! نولوب ؟ ایستیرن نولا ؟
یات ! نولدو؟ یاتدی خلق ، گئجه‌گئچدی یاریدن .

عندلیب قاراجادا غی : عندلیب قاراجادا غی ترجمه‌ی حالی‌باره‌ده معلوماتیه آزدیر. اونون "لیلی‌ومجنون" منظومه‌سینده یازدیغی‌مقدمه‌ده، اهرده آنادا اولوب ،گنج‌یاشدا ایروانا گئتدیگی قیدائدیلمیشدیر. (شاعرین وطندن کؤچه غربت یئرلره گئتمه‌سی، اهرده بیر قیزا ووروله‌وب اونونلا ائولنه‌بیلمه‌دیگی و اوزدن چکدیگی‌اضطرابلار اولموشدور). شاعربیرچوخ شهرلری گزیب‌نهایت‌ایر گلمیش و اورادا حسینعلیخانین یانیندا میرزا اولموش‌وایروانداییئرلشمیش یازدیغی‌ببرقصیده‌دن ۱۸۳۰ ایلینه‌قدرخانین یانیندا میرزه‌لیک ائتدیگی‌معلوم‌اولور، اونون چئشیتلی‌شعرلریندن بعضی‌نمونه‌لردرج ائدیریک :

عجب ـ عجب (مخمس)

گؤردوم اهرده بیر گول رعنا عجب ـ عجب !
جلاد و جانستان و دل آرا عجب ـ عجب !
اولموش نشان حسن هویدا عجب ـ عجب !
سالمیش جهانه شورش و غوغا عجب ـ عجب !
وه ـ وه نه خوش ایمیش بت زیبا عجب ـ عجب !

اول بیوفا قیلیر نه‌قیامت‌قیامتی
هر باخیشی‌ایله محو ائدیر اهل سلامتی
بالله یوزونون یئنه وار چوخ علامتی
هردلشکسته‌کیم گؤروب اول سرو قامتی
فریاد چکدی، سؤیله‌دی: به ـ به ، عجب ـ عجب !

قیلدین دچار وصله ، فلک ، بی وفالری
ای بی‌وفا ، یولوندا نه‌چکدیم؟ جفالری
گتدین بلالی باشیما یوزمین بلالری
ترک ائیله‌دیم رفیقلری ، آشنالری
اولدوم غریب و بیکس و تنها ، عجب ـ عجب !

پژمرده قیلدی صرصر غم نوبهاریمی
ایام هجر الیمدن آلیب اختیاریمی

کسدی فراق رشته‌ی صبرو قراریمی
بیدردلر ائشیتدی منیم‌آه و زاریمی
طعن ایله قیلدیلار نه‌تماشا عجب ـ عجب !
ای عندلیب گلشن هجران و درد وغم
جور بلاکشیده‌ی دوران و بختی کم
گؤز یاشینی گلاب کیمی تؤکمه‌دمبدم
مشکل گشا امیرعرب ، خسرو عجم
حل ائیله‌سین بومشکلی مولا ، عجب ـ عجب !

غزل (وار)

سرگشته کؤنلومون گئنه‌مین مدعاسی وار
غوغالی باشیمین نه‌بلالی بلاسی وار
بیردم شکسته کؤنلوم‌آچیلماز ، سبب نه‌دیر
گل گؤر زمانه‌نین گئنه‌بیرماجراسی وار
نامهربانی گؤر ، گئدیب اغیارلن گزر
یارب کیمین بوطرزیله‌بیر بیوفاسی وار؟
صراف‌عقل لعل لبین مشتریسی دیر
جان نقدینی نثارقبلییدیر ، بهاسی وار
رحم‌ائیله ، ترک قیل بئله سودایی‌ای فلک
کیم بیرحطرلی مرحله‌دیر ،چوخ‌جفاسی وار
تنهابیلیب ، وجودوما قصدائتمه‌ای کؤنول
یوزمین بلای دؤورکیمی آشناسی وار
ای عندلیب ، ناله‌ی بیحادان ال گؤتور
گل گؤر بو گلشنین نه‌عجایب‌صفاسی وار

"لیلی ومجنون "منظومه‌سی‌نین مقدمه‌سیندن :

ای عاشق بیقرارا اولانلار ! آشفته‌ی هر نگار اولانلار !
هربا شداکی شور اولدو پیدا ائیلر اونو خلق ایچینده‌رسوا
ای عاشق عارف زمانه ببردم قولاق آس‌بو داستانه
بیر طرفه‌حکایت ائیله‌رم من گل گؤر نه شکایت ائیله‌رم من

اطراف اهرده سرائدیردیم گاهی اوتوروب ، گهی گئدیردیم
دوسدو گدرم عجب مکانه بیر منزل خوش و عاشقانه
گؤردوم اوتوروبدو بیرپریرو بیر شوخ ولطیف و چشمی جادو
اول دانه‌ی گوهر بدخشان اول قبله‌ی کافر و مسلمان
اول کشور حسن پادشاهی قویموشدو قاباغه کارگاهی
وئرمیشدی کؤنول او مهروماهه سالمازدی نظر گداوشاهه
تاکی گؤزوم اول نگاره‌دوشدو گیزلی سؤزوم آشکاره دوشدو
تاب ائیله‌مه‌دیم‌بو ماجرایه فریاد چکیب ، گلیب‌هارایه
عرض ائیله‌دیم :"ای بت‌ستمگر مژگانی خدنگ ، غمزه خنجر
کافرقیزی،قصدجان ائدیبسن ناحق یئره‌نئچه قان ائدیبسن
آیا هارادیر سنین مکانین هانسی یئر اولوبدور آشیانین؟"
اول حورلقا ، فرشته حالت ناموس‌قیلیب ، چکیب‌خجالت
ماه رخینه نقاب حکدی ابر آلتینا آفتاب‌چکدی
مندن اوتانیب قیلیب‌حجابی پنهان پنهان وئردی جوابی:
"کی کؤنلوسیاه‌و فکری باطل دیوانه‌صفت ، جنون و جاهل
کیمسن کی‌بوسؤزلری دئیبرس گر بیرده دئسن ، کؤتک یئییرسن.
دیوانه ،بوخلق وخودن ال چک بسدیر،بئله گفتگودن ال چک !"
سیلکدی اتگین آیاغه‌دوردو دل مرغونه تازه دام قوردو
دؤندردی یوزون حرمسرایه سالدی منی‌بئیله آه و وایه
نوتدوم اتگین،هارای چکدیم گؤزیاشینی خاک‌پایه تؤکدوم
"کی همدم‌و مونس و نگاریم وی غملر ائوینده غمگساریم
فکرائیله‌مه‌کیم‌من بلاکش دوشدوم بوبلایه ، ای پریوش !
نوحس کی سنده‌دیر ، سراسر- قیلمیش‌هامی عالمی مسخر
زاهدسنی گؤرسه ،ای سماطین ناللەکی **نه دین** قالار **نه آئین**
یاسان چیخارعقل وهوش‌یکسر رندی‌لر ایله اولار برابر
تسبیح کرو قالار سرابه خرقه ساتیلار گئدر کبابه
سجاده‌اولار بساط مردم جولانه گلر سفینه‌ی خم . ...

جاذب ـ محمدکاظم‌خوئینی : ۱۱۸۵ شمسی‌ده آنادان اولموش ،باباسی‌محمد حسن دیر. جاذب نسخ یازیسیندا اوستاد اولموش و خوشنویس‌آدیله مشهور اولموشدور. اونون استنساخ ائتدیگی‌کتابلار بؤیوک ملی‌کتابخانالاردا موجود

دور. جاذب عمرونون چوخونو خوئین قصبه سینده کئچیرمیش ،لاکن حیاتی‌نین صون ایللرینی‌زنجاندا تدریس ایله‌کئچبرمیشدیر .جاذبین اثرلری داها چاپ اولمامیش ،آشاغیدا درج ائتدیگیمیزشعرلری اونون ال یازمالاریندان دیر و اونون نوه‌سی آقای رسول نهالی‌دن آلینیب "سخنوران وخطاطان زنجان" کتابیندا چاپ ائدیلمیشدیر.

ای یار، گزیرسن بوخیابان آراسیندا
حسنون چمنینده بو گلستان آراسیندا
موساکیمی ظاهر ائدیسن سن یدبیضا
باغ ایچره دئیه‌ن سنبل وریحان آراسیندا
بو سلسله‌ی زلفله یوز یوسف مصری
بند ائیله‌میسن چاه زنخدان آراسیندا
لایق دگی باغ ایچره‌گزه‌ن ای گل خوشبو
مسکن ائده‌سن خارمغیلان آراسیندا
گر بحر دگولسن، نه‌سبب‌دن در و مرجان
ظاهر ائدیسن او لب خندان آراسیندا
گر کعبه‌دگولسن، نه‌دور اول خال سیاهون
زمزم صویو جاری در و مرجان آراسیندا
اول صفحه‌ی سینه ساناسان کوه منادور
قربان اولوم ایکاش دوپستان آراسیندا
حاشاکی‌سنون تک آچیلابیرگل خوشبو
نه‌داغ،نه‌باغدا، ونه‌بوستان آراسیندا
زاهد،منی منع ائیله‌مه معشوقیله، بالله
مین عشوه‌اولور عاشق نالان آراسیندا
ظلمات اوگیسوده یوز اسکندر دوران
جامین آلوران چشمه‌ی حیوان آراسیندا
کؤنلوم غم‌هجروندە سانارسان کی دمیرتک
هئی تاپدانوری پتک ایله‌سندان آراسیندا
انصاف دگول گلخن فرقتده یانوم من
سن سیر ائده‌سن گلشن رضوان آراسیندا
مجنون کیمی، ای لیلی دوران ، نه روادور
سرگشته قالوم غول بیابان آراسیندا

مستور اول ای غارت دین، آفت اسلام
تا فرق اولا سیرکفریله ایمان آراسیندا
بوعشوه و بو نازیله قورخوم بودور آخر
شورش سالاسان گبر ومسلمان آراسیندا

بوحسنله گر بیشه یه ائتسن گذر، ای ای
شیری دوتاسان رام نیستان آراسیندا
گر خلدده مختار ائده لر جاذب زاری
سن شوخی سئوه ر حوری وغلمان آراسیندا

منه باخ سن ای قاراگؤز، کی قاپوندا بیرحقیرم
بخدا که گر بمیرم، که دل ازتو بر نگیرم
تب عشقه ای عزیزان، بیلورم علاج بوخدور
برو ای طبیبم ازسر، که دوا نمیپذیرم
نه عجب گؤزه ل جمالون، نه بلالو قامتین وار
تو بخاستی ونقشت بنشست برضمیرم
غم عشقه دوشجگیمدن، داخی صبر و تاب یوخدور
که زخویشتن گریز است و زدوست ناگزیرم
هدف ائتمیشم بوجانی اوخونه او دلبرانون
که همی زند به تیرم، بگذار تا بمیرم
اله آلسان ای نگاریم کرم ایله گوزگی، باخسان
بزبان خود بگوئی که بحسن بینظیرم
قسم اولسون اول جماله، کی یاخوبدی خانمانیم
که نه من غنوده ام دوش، ونه مردم ازنفیرم
سنون آیریلیق غمونده یانوری بو جاذب زار
که خوش است عیش مردم بروایح عبیرم

جاذب ۱۲۶۰ دا وفات ائتمیشدیر.

باقرخلخالی زنجانی (مسکین) : (۱۲۹۸– ۱۲۲۸ شمسی) – عباسقلی خانین اوغلو، وحاجی داداش زنجانی نین نوه لریندن دیر. ۱۲۲۸ ده زنجاندا آنادان اولموش، و اورادا تحصیل آلمیشدیر. بیرمدت زنجاندا حکومت اداره سینده

ایشله‌دیکدن صونرا شیرازا گئتمیش و مظفرالدین شاهین اوغلو شعاع‌السلطنه‌نین ندیم‌لریندن اولموشدور. شعرلریده "مسکین "تخلص ائتمیش و اوتوز ایل خدمت‌دن صونرا زنجانا قاییتمیش و ۱۲۹۸ ده‌وفات ائتمیشدیر. شعرلریندن بیر نئچه نمونه‌درج ائدیریک : **قلم‌آلدون اله‌سن**

اوخشویورسان گؤزه‌لیم، گلشن ایچیده، گؤله‌سن
سنبله، گلشنه سن، گلبنه‌سن، بلبله‌سن
قامتون سرو دل آرا، گؤزون آهوی ختن
کیپریگون زهره، قاشون قوس اوزون سنبله‌سن
عاشق زاروم، ای رشک پری، اؤلدورمه
گل اوتور لطف ایله، دوت عاشقی شیرین دیله‌سن
جور کاروندی، جفا ائیله‌دیگون، ظلم ایشون
بولمه میشدیم‌سنی ای شوخ، ستمگر بئله‌سن
عشوه‌دن چک الیوی، چمخمی آت، نازی بوراخ
نئیلیوب عاشق بیچاره ائدیرسن گله سن ؟
باخیشون شوخ، سؤزون شهد، اؤزون قند بناب
هرایشون یاخشی‌دور، اما نیه‌کم‌حوصله‌سن ؟
گوزه‌لیم، سوودوجوگوم، سرو قدیم، طوطی وشیم،
سالمیشان ای مه‌لیم، جانیمه‌بیرولوله‌سن
یازدون اؤز عاشقوین قتلینه بیرنئچه رقم
هرزمانیکه عزیزیم، قلم آلدون اله سن
یازیری مدحوی مسکین سنون ای حیرانیم
وئر بو مداحوه اول شوخ ممون دن صله‌سن

بیرده‌فارسی شعرلریندن بیرقطعه (غزل) درج ائدیریک :

گفتمش نازکتر از گل چیست ؟ گفتا :روی من
گفتمش دل ؟ گفت : درلعل لب دلجوی من
گفتمش سوزنده‌تر از ناز؟ گفتا عشق یار.
گفتمش زین هردو؟ گفتا : دوری از پهلوی من
گفتمش از زهر قاتلتر؟ بگفتا : دردهجر
گفتمش از هردو؟ گفتا : خنجر ابروی من

گفتمش از ماه نیکوتر؟ گفت : خورشید جهان
گفتمش زین هردو ؟گفتا :حسن خلق وخوی من
گفتمش از شب سیه‌ترهست ؟ گفتا بخت تو
گفتمش زین هردو ؟ گفتا زلف عنبر بوی من
گفتمش بهتر زحنت ؟ گفت آغوش نگار
گفتمش زین هردو ؟ گفتا خاک پای کوی من
گفتمش از کعبه بهتر ؟ گفت قلب عارفان
گفتمش زین هردو ؟ گفتا گر بیائی سوی من
گفتم از هجرت چه سازم؟ گفت ای مسکین بمیر
گفتمش مردم ، بگفتا ای فدای موی من

ذکری اردبیلی : ابراهیم‌ذکری ۱۲۰۵ (۱۷۹۰) دا اردبیلده‌آنادان اولموشدور. آتاسی‌نین آدی حس دیر. ذکری شاعرلیک صنعتینی استادی فکری دن اؤگره‌نمیشدیر. ذکری غنائی شاعر اولدوغوحالده شعرلربنده اجتماعی‌مسئله‌لری ،وطنپرورلیک حسلری وصاف محبتی‌ترنم‌ائتمیشدیر. باکی دا "ال یازمالاری" فوندوندا ساخلانیلان بیرنئچه‌جنگ ده‌ذکری نین ۵۰ دن آرتیق شعری واردیرکی،داها هئچ بیریئرده‌چاپ ائدیلمه‌میشدیر. شاعرین اثرلریندن بئله‌آنلاشیلیرکی،بوتون عمربوبو چتین گونلر کئچیرمیشدیر. بورادانمونه‌اوچون آشاغیداکی شعرینی درج ائدیریک :

ای صبا

ای صبا ، بوعرضیمی عرض ائت گیلن جانا نیما
بلکه درمان ائیله‌یه بو درد سی درمانسما
گرچه بو چرخ فلک سندن منی قیلدی جدا
باری سن ای بیوفا ،هردن نولور، گل یانیما
بیلمه‌زم هردم نئجون قانیم تؤکر جانان یئره
هیچ رحم ائتمز منیم بو دیده‌ی گریانیما
آهوتک هریانه مستانه دولاندیرما گؤزون
آز قالیبدبر گؤزلریں رحمه‌سالا ایمانیما
ساقیا ، دور ساعری سرشار دولدور ،نوش ائدیم
غم‌یئمه ،گؤرچوح نئتیندیرغم بوعملی جانیما

حاییمی جانان آلیب ، ناصح، منی منع ائیله مه
بیلمیرم بیرجان نه دیرکی قییمایم جانانیما
ذکری شوریده دل صبح ومسا سؤیلر: فلک
قویدون حسرت سن منی اول گؤزلری مستانیما

یارب

هوای عشق ایله دولدور گؤنول کاشانه سن یارب
غم عشق ایله تعمیر ائتمه سن غم ویرانه سین یارب
می و میخانه ی عشقین بولوں اعیاره بیلدیرمه
بلالی عاشقه ایچدیر بلا پیمانه سین یارب
جکیب شانه داعتدی زلفونومشاطه ی ناشی
پریشان گؤنلومو صیندیردی، صیندیرشانه سین یارب
رقیبم کاکلوندن گؤنلومو ایستر رهاقیلسین
اوکیم ایستر ییخانو خانه نی، ییخ خانه سین یارب
حفیفت آتشیدن سوزناک ائیله سمندر تک
کی نار شمعه یاندیرما گؤنول ویرانه سین یارب
خیال خالین ایله دوشدو دام زولفونه گؤنلوم
نو نابینا قوشون سن دامده وئر دانه سین یارب
وصال یاره یئتدی ذکری ، اما هیچکس بیلمز
نه نوعیله ادا قیلسین بونون شکرانه سین یارب

سیدرضا صابر : حاجی سیدرضا امیرزاده ۱۲۶۲(۱۸۴۹) داخوی داآنادا اولموش ، ابلک نحصیلینی اؤز آنا یوردوندا آلیب وگنج یاشدا شعریازماغا باشلامیش و "صابر" تخلصونو سئچمیشدیر. شاعر ۲۷ یاشیندا ایراوانا گئدیب اورادا ائولنمیش وعمرونون صونونادک اورادا یاشامیشدیر.

سیدرضا صابر ۱۳۲۲هـ. ق (۱۹۰۴) ده ایروانداوفات ائتمیش و اونون مزار داشیادوسنو میرزه عباسین یاردیمی شعرین صون مصراعیندا " شاعر شیرین مقال "حمله سی واردیر. بودا ابجدحسابی اونون اؤلوم تاریخینی گؤسنه ریر. بورادا شاعرین "اکینچی" روزنامه سی نین مدیر وناشری حسن بیگ زردابی یه یازدیغی منظوم مکتوبوندان بیرپارچاسینی درج ائدیریک :

مرحبا ای حسن بیگ عاقل علم حکمت ده قابل وکامل
بافهم اولماعیندا سؤزیوخدور اولدو معلوم غیرتین چوخدور

اهل قفقازی ائیمیس حوشنود — سن اؤروس اولدون اهل نامسعود
سنه هرکیمسه توتسا بیر ایراد — کوردی ناطقه بولمایه ارشاد
بیزه هرنوع سؤردئیس حقدیر — کیمسه تکذیب قیلسا ناحقدیر
حددن آرتیق جکیب اذتلر — حلفه آرتیرمیسان حمیتلر
بیز ائشیتدیک اهالی سروان — اوشقولا (مدرسه) ائیله ببیدیلرسا ماں
شکر فیلدیق خدای منانه — وئردی توفیق اهل شیروانه
شیعه وسنی جمع اولوبلا تمام — ائیله بیللر بوخبر ابشه اقدام
آفرین لر بوقوم علامه — ناحشی رونق وئریللر اسلامه
گرچه بیزلر اوشهردن دوروق — لیک مسلم دئیرله مسروروق
وار بیریم افتخار ایمیزسن وروز — عبرت اسلامدن ائدیبدی بیروز
اهل اسلام ناکمال اولسون — هامی ایشلرده اهل حال اولسون

. . . . . .

شاعر بومنظومه ده معاصری اولان سیدعظیم شیروانی دان تحلیل ودفاع ائدیر و اونو تنقیدائدن مرتجع وناداں کیمسه لری تنقیدائدیر.

بیرده " وقتی دیر" آدلی مسمطینیدن بیربند درج ائدیریک :

دلبرا ، گل، گل کی ایام بهاریں وقتی دیر
دامن صحرا ده سیر لاله زاریں وقتی دیر
موسم گلگشت ،جام زرنگاریں وقتی دیر
سن کیمی فرخنده ذات گل عذاریں وقتی دیر
دور رخساریندا زلف تابداریں وقتی دیر
لطف ائله جاں آلماغا ،چشم خماریں وقتی دیر
گؤرمگه رخساریں بو دلفکاریں وقتی دیر.

ضیائی اردبیلی : عیسی ضیائی ۱۸۵۰ (۱۲۲۹) دا اردبیلده حاجی محمدرحیم صرافین عائله سنده آنادان اولموش ،و تحصیلینی ده اورادا آلمیشدیر. ضیائی عالم ،تواضعکارو ذوقلی بیرشاعر اولموش وآتاسینین اؤلوموندن صورا مادی دورومو پوزولوب یاشاییشینی تأمین ائتمک اوچون لنکرانا گئدیب اورادا ابشله میشدیر.

ضیائی ، بیگدلی نین آتشکده سینی دوام ائتدیرمک مقصدیله آدربایجان شاعرلرینین ترجمه ی حال وشعرلریندن نمونه لرگتیره رک "تذکرهٔ ضیائی"نی یازمیش وبوتدکره ده اؤرشعرلریندن ده نمونه لر وئرمیشدیر. شاعر ،محمد علیشاه زمانیندا وفات ائتمیشدیر.

ضیائی‌نین شعرلریندن نمونه‌اوچون آشاغیداکی غزلی درج ائدیریک :

اگـــــری

فویوبدو باشه‌او سرو سهی کلاه اگری
قاش‌اگری ،زلف‌سیاه‌اگری و نگاه اگـــری
من ائیله‌دیم قاشا عاشقلرایچره‌سجده ،ولی
گؤرولمه‌میشدی جهان ایچره قبله‌گاه‌اگـــری
شکنج سعی ایله‌اولمادی بخت‌طالع راست
چیخیبدی چوکی بوخلقت‌دن او گیاه‌اگـــری
دادیزدبریر منه زهراجل کراهت‌سیز
گلنده غمزه‌ن اوخو خواه‌راست‌خواه‌اگـــری
گونوم قارادیر و کؤنلوم شکسته ، قدیم خم
نه قدر واردیر اول طره‌ی سیاه اگـــری
او سرو قامته یوخ حیف‌استقامت‌خوب
کی واردیر عاشق ایلن گاه‌راست‌گاه‌اگـــری
غرض‌ضیائی تک‌آخرده گؤرمه‌دی منـــزل
فضای عشقده‌هرکس‌کی گئتدی راه اگـــری

ضیائی اؤز آنادیلیندن باشقا فارسجادا شعرلریازمیشدیر.

خیالی راقم‌اردبیلی : خیالی تخلصلو راقم‌اردبیلی‌حقینده شعرلریندن باشقا معلوماتیمیز یوخدور. شعرلری باکی‌دا "ال یازمالاری" فوندونـــدا ساخلانیلیر. شعرلریندن اونون قدرتلی بیرشاعراولدوغو بللی‌دیر.

چکسب قیلیچ کی هلاک ائتسین اول نگارمنـــی
هلاک ائدیمجه هلاک ائیلر انتظـــارمنی
شکایت‌اؤزگه‌دن ائتمه‌م عبث‌بوقاره گونه
صالیمب‌او طره‌ی شبرنگ تابـــدارمنـی
چکیمجه‌حنجرین ، ای اشتباقیم، ائتمه‌هلاک
یانیندا قاتلیمین ائتمه شرمسارمنـی
صبادن ایسته‌میشم: هرزمان دگیب‌نئلینه
علاوه ائیله‌سین آشفته روزگـــارمنـی
فراق دفعیمه ، ساقی، دئمدن می‌ایچدیم
دخی حرانتر ائتدی بو زهـــرمـــارمنـی

او طفل رزقسیزم، مادر زمانه دوغوب
قیلیب اول گئجه آغوشدان کنارمنی
زبسکی در گرانقیمتم، یوخوم حواهان
باسیبدی طاق فراموشده غبارمنی
اوقدر وئرمه دی فرصت کی دست تیغین اؤپوم
آچیب یومونجا گؤز، اؤلدوردوا ول نگارمنی
یوز آچدی بیرجه نظر گؤرمگه، خداوندا
ثبات و صبرده سن ائیله برقرارمنی
خیالی گؤر نه قدر صبرسیزدی صیادیم
نهایی صید ائدیب، اؤلدوردو آشکارمنی

شیخ اسماعیل ذبیحی : عباس اوغلو اسماعیل ذبیحی ۱۲۳۶ شمسی ده، زنجان داآنادان اولموش وعلوم دینی تحصیل ائتدیکدن صونرا دینی ایشلرده چالیشمیشدیر. ذبیحی ادبیات وعرفاندادا چوخلو معلومات الده ائتمیش، ایکی دیلده (تورکی وفارسی) گؤزه ل غزللروقصیده لریازمیشدیر. "محمودیه "آدلی منظوم کتابینی سیچان ـ پیشیک دیلی ایله یازیب، قیمتلی موعظه ونصیحتلری وحکمتلی سؤزلری لطیف وگؤزه ل بیت لرله بیان ائتمشدیر یازیق کی، محمودیه کتابی تاما م اولما میش ۱۳۱۶ داحما م خزینه سینده بوغولاراق وفات ائتمیشدیر.

محمودیه کتابی ۲۱۰۰ بیت دیر و صونو آقای عاصم طرفیندن شعرله تاما ملانمیشدیر. ذبیحی نین شعرلریندن نمونه اوچون بیرتورکی غزل، بیرده فارسی غزل، بیرده محمودیه داستانلاریندان بعضی پارچالار درج ائدیریک :

هرکیمین پشت وپناهی قادر سبحان اولور

بس دئیرلر زندگانلیق روضه ی رضوان اولور
تنگه گلدیم زنده لوقدان گونده باغریم قانا ولور
بار محنت چکمه دن هرآن چیخار جانیم منیم
بارالهی بیرقفسده نئچه یوزمین جان اولور
هرکیمین ادراکی چوخدور، خلق اونی دشمن توتار
خوش گلن خلقه جهاندا مردم نادان اولور
درهم و دینار دیر انسانی ترکیبه سالان
عنتره الوان لباس گئیدیرسه لر انسان اولور

بو محرب دور گییه هرکیم لباس معرفت
آیری پالتار اگنینه تاپماز، گینه عریان اولور
رحمت دنیا وعقبا سفره سیندن یان دوشر
هرکیم انصاف ومروت جاده سیندن یسان اولور
ای فقیرین مالینی کؤشکیله ایوان سالدیران
چوخ اوزاق چکمز او ایوان کهنه قبرستان اولور
بو همان یئردورکی نمرودیله شدادی گؤروب
هرنه یئر واردور، گهی آباد وگه ویران اولور
اولمادی قسمت بیزه دنیاده خانلوق منصبی
آخرت گلسون گؤره ک اول یئرده کیملرخان اولور
خانلوغون دؤرد رکنی واردور ایندیه جن بیلمیشم
بیرپاپاق، بیرستره، بیرشلوارو بیرچوگان اولور
هرکسیله ال ـ اله وئرسن، رفیق اولسان اگر
غافل اولما صورت انساندا چوخ شیطان اولور
امپراطورون توپی چاتماز اونون اوجارینه
هرکیمون پشت وپناهی قادر سبحان اولور

ایندی زمانه حقینده یازدیغی فارسجا ترجیع بندیندن بیرینجی بندینی درج ائدیریک :

باز باخامه‌ی قصیر و شکیب * بنویسم زحال آنچه‌که هست
شده معکوس کار وبار جهان * ماهی ازکوه و کبک از آب است
حق واقع کنار کنج نشین * ناحق اندرمیانه کرده نشست
داد مظلوم مانده برظالم * هیچ کاری نیایدش از دست
گشته ضیغم شکار روبه پیر * شاهباز ازمگس فتاده به پست
یکی از دستش عالمی در تنگ * واندگر منعم است لیکن سست
وان یکی مانده فی امان الله * لخت و عریان ومفلس وپابست
واندگر ادعاش الوهیت * کرده مال ومنال اورا مست

برنهادم قدم بمیخانه * عارفی دیدم اندر آنجا هست
با ادب برحضور او رفتم * آمد ازمهر برد من بنشست
بنمودم سؤال کای هشیار * این چه تعضل و وبس چه اوضاعست
داد برمن جواب مردانه * تو برابن ماجرا نیابی دست
از قلم رفته است روز الست
گوش کن، دم مزن هرآنچه که هست

محمودیه کتابی داستانلاریندان :

ازل صفحه‌ی لوحه صاحب قلم * یازار اسم آللاهی اول رقم
قیلار نام سلطان قیوم قیام * قورار نظم اردوی ذهنی حیام
روایت دی بو احقر ناسدن * که یعنی" ذبیح ابن عباس "دن
بئله نقل ائدوب عارفان رموز * نصیحت مقامیده مصباح سوز
کی بیرشهرده واریدی بیرسیچان * مقام ائتمگه آحتاروردی مکان
قیلوب شهرده هرطرفدن گذار * گیدوبدی فلان ائوده دوتدی قرار
گزوب اول ائوین پست وبالاسینی * قازوب کندی آلتیندا مأواسینی
گئحه گوندوز ائیلردی سعی وتلاش * گئچوردوردی اول بئرده امرمعاش
بنای اذیت قویوب العرض * اولور عادی یه ترک عادت مرض
. . . . . * . . . . . .

صونرا قوشونون یارامازلیعینا اشاره ائدیب ،اونو سیچاندان داها یارامازبیلیر، صوراحکایه یه دوام ائدیر. حکایه لرین بیرینده قادینلارین وفاسیزلیعیندان دانیشیرو بئله بیان ائدیر :

من ائولنمه رم ،دوشمه رم من تووا * نه من عورت آللام ،نه قاللام لووا
من ائولنمه رم گرقیامت قوپا * نو حزئی تکان رخنه وئرمز توپا
تاپولماز بوعورتلرون هئچ دوزی * برابر اولا دالداسیلان یوزی
او عورت هانی قلبی یانسون اره * دالیندان ارون آچماسون پنجره
بیر اولسون اونون اؤزاریله دیلی * اؤلن گون اری، چالماسون دبلدیلی
ائده اعتبار عورته هرکیشی * اوظاهرده ارکک دی، باطن دیشی
سنون ده اگر آروادون وار ،بوشا * محرد دولان اولما هرگز قوشا
قیوداتی آت ،خالص اول علقه دن * کی سالم قالور بی تقید بدن
بوعورتلرون یوخ وفاسی اره * مگر نابلدسن بو عورت لره ؟
قولاق وئر چکوم نظمه بیرگوشه سین * گؤتورسونصیحت سؤزون توشه سین

صونرا ائولی اولان عمواوغلو ـ عمی قیزی نین داستانیی شرح وئریر. بیلدیگیمیزه گؤره محمودیه کتابی داها چاپ اولما میشدیر.

مظطر تبریزی : میرمهدی مظطر تبریزی ۱۹- نحوعصرین ایکینجی یاربسیدایاشامش و ادیب العلما لقبله مشهور اولموشدور. اوبون ترجمه‌ی حالی باره‌ده کافی معلومات البمبزه کئچمه‌دی. یازدیغی "گلزار بهار" آدلی درسلیک کتابی ۱۹۰۷= ۱۳۲۵هـ.ق ده تبریزده باسیل- میشدیر. بوکتابین حاشیه‌لرینده شاعرین تورکجه وفارسجا شعرلری ده واردیر.

مظطرین شعرلری، اوبون فضولی ادبی مکتبی‌نین دوامچیلاریندان اولدوغونو گؤسته‌ریر. بورادا اوبون شعرلریندن نمونه اوچون بیر غزل درج ائدیریک:

اولماز

نه‌حس دور کی، ملک ده‌بئله جمال اولماز
نه‌طلعتی، کی بئله طلعت هلال اولماز
هلال جرحده ائیلر زوال، وجهی نه‌دیر-
کی بو هلال وحاهتده‌هئچ زوال اولماز
لیاقتینه حطا دبردئسم صنوبر من
چمنده سروده هرگز بواعتدال اولماز
لبین لعابینی بیمارعشقه وئر دادسین
دوادی، چشمه‌ی کوثر بئله دوا اولماز
توتوب کناره‌ینی اغیار، نئیله‌ییم، صدحیف
کی باخماغا یوزونه عاشقه مجال اولماز
دوروبدو فوج کیمی دسته- دسته‌عشاقین
بو پادشاه‌جهاندا بئله جلال اولماز
علی‌الدوام سرکویون ائتمیشم منزل
گشاده‌عارضیمه بیر در وصال اولماز
بو مستی سرزنش‌غیر یاندیریر، بالله
و گرنه آیریلیغین باعث ملال اولماز
یوخومدو سیم و زریم‌باشینا نثار ائله‌ییم
بو نقدجان کیمی لایق سنه نوال اولماز
بو نظم دلکشه، مظطر، اگر باخا شعرا
دئیه‌رله جمله‌سی:" احسن بئله‌مقال اولماز"

ناظم اردبیلی : میرزه سمیع اردبیلی حفیده آخاوی" تذکرهٔ صبائی" ده فیضا معلومات واردر. میرزه شفیع ۱۹- یوزعصرین اکینجی یارمیسیدا اردبیلده یاشامیش و عمرونو معلم لیکله، اوشاقلارا فارسجا، عربجه اؤگره تمکله کئچیرمیش، عینی زمانیدا ادبی- ندیمی یارادیجیلیقلادا مشغول اولموش و گؤزهل شعرلرسؤیله مییش و" ناظم" تخلصونو سئچمیشدیر. بورادا شعرلریندن نمونه اولاراق آشاغیداکی غزللری درج ائدیریک :

مؤذن اؤگره نیب

مؤذن اؤگره نیب "قدقامت"ی اول سرو قامتدن
اودور عاشقلره ائلر یاسان هرگون قیامتدن
سنه منکر اولان راهد قاشین تصویریی گؤرموش
اودور کیم چکمز ال مسجده محراب عبادتدن
سلامت اهلی دردیندن قاچار، چون لذتین بیلمز
سنین دردینی چکمکلیک منه خوشدور بو سلامتدن
متاع دردینی جان نقدینه وئرسم خریدارم
دولانیب یاسینا خوف ائتمه رم هرگز ملامتدن
گؤروب رخساریني شمشاد، پای بند خاک اولموش
خجالتدن گؤرتورمز بیرقدم جای اقامتدن
زبسکه قامت سروین سالیبدیر قلبیمه ریشه
قوجالسام ای گؤزهل دوشمز مزاحیم استقامتدن
ال اؤزمه دامن دلداردن دونیبادا ای ناظم
نه لازم ال - اله وئرمک قیامتدن، یدامتدن

دیوانه دن دیوانه دیر

عاشق ثابت قدم عالمده گر پروانه دیر
نار هجریه یانان پروانه دن مردانه دیر

زاهد ایستر خلقی ائتسین پخته پند خام ابله
دام تزویری البته سبحهٔ صددانه‌دیر
عاقلان مجنون قویولار آدیمی، بیجا دگیل
مهر لیلی جان کیمی جسمیمده صاحبجانه‌دیر
تشنه‌سن ،ای دل،لب جانانه ، اما قورخورام
چشمه‌ی آبی اونون درک ائیله‌چاه‌حانه‌دیر
آشنا باد صبانی ائتمه‌رم اسرار بما
یار آراسیندا اولان اسراره اویگانه‌دیر
مهر مهرویان دل آبادیمی ویران ائدیب
مسکنی گنجین دئیه‌رلر گوشه‌ی‌ویرانه‌دیر
ناظما ،هرکیم‌منیم‌تک عاشق لیلا اولوب
آدیما غافل دئمه ،دیوانه‌دن دیوانه‌دیر

ناظم بیرغزلی‌نین صونوندا بئله سؤیله‌ییر :

ناظم ،وصالی ایسته‌یی هجرانه صبر ائدر
گلچین گرک دی ابحیمییه زخم‌خاردن

مایل ، میرزه‌حسن افشار :اورمیه‌افشارلاریندان اولان میرزه‌حسن ابلک تحصیلینی آنا یوردو اورمیه‌ده آلدیقدان صونرا تهرانا گئدیب اورادا تحصیلینی‌اکمال ائتمیش و صونرا خارجه‌وزارتیه‌گیرمیشدیر. تهراندا یارادیجیلیغی‌سایه‌سینده "ملک الشعراء "عنوانینی‌آلمیش ،لاکن بیرمدت صونرا حکومت طرفیندن" بندرلنگه "یه گؤندریلمیشدیر .اورمیه‌کیمی‌گؤزل طبیعتلی‌شهرده‌یاشامیش اولان شاعر بندرلنگه‌ده اوزون مدت قالاسیلمیر و اجازه‌سیز اولاراق تهرانا قاییدیر و اورادا قالیر ،لاکن اورادا سؤزونه باخان و دردینه‌یئتیشن اولمور وشاعر حیاتینی صیخینتی‌ایله آغیر شرائط ده کئچیریر وکئچن عصرین صونلاریندا تقریبا ۸۷ یاشیندا ایکن وفات ائدیر.

میرزاحسن افشار فارسجا و تورکجه‌گؤزل شعرلر یازمیش و" مایل"تخلصونو سئچمیشدیر. شعرلریندن فضولی‌نین غزللری‌نین عطری گلیر، اوناگؤره ده اونو فضولی‌یین دوامچیلاریندان سایماق اولار. بورادا نمونه اوچون بیر غزلی‌نی درج ائدیریک :

بیوفا دلبر گرفتار وفا ائیلرمنی
دهرده رسوای خلق اول بیوفا ائیلرمنی

هانسی معسوق ائیله‌سه‌دیر بؤیله ببداد عاشقه
کیم، او ظالم عرقه‌ی بحر بلا ائیلرمنی
حلقه‌حلقه، خم‌به‌خم، جین ـ جین او زلف مشکبار
گاه‌ـ‌گاه اغلار، گه‌توتار، گاهی رها ائیلرمنی
دمبدم‌گاه‌حان آلیر، گاه‌حان وئریر هر غمزه‌سی
هرنگاهی مین بلایه مبتلا ائیلرمنی
چشم‌مستی خنجر مژگانیله قانیم تؤکمکدر
لعل نوشی طالب عین الشفاء ائیلرمنی
لوح رخسارین چکیب نقاش قدرت صدق ایله
بیر تجلایله گؤر، محو لقا ائیلرمنی
شوره گلمیش مایل بیجاره هردم‌ده دئییر:
اؤز حبیبیم مایل شور و نوا ائیلرمنی

میرزه عبدالرحیم‌طالبوف : بؤیوک متفکر و گؤرکملی یازیچی اولان میرزه عبدالرحیم‌طالبوف نجارزاده ۱۲۵۰= ۱۸۳۴ ده‌تبریزده، سرخاب محله‌سینده آنادان اولموش وایلک تحصیلینی اورادا آلدیقدان صونرا تفلیسه‌گئدیب اورادا تحصیلینی‌اکمال ائتمکله‌یاناشی روسجا و فرانسیزجا دیللرینی اؤگره‌نمیشدیر. تفلیس‌ده بیرمدت‌کنتراتچی یانیندا چالیشیب، صونرا اؤزو کنتراتچیلیق و بول چکمه‌ایشیله‌مشغول اولموشدور. طالبوف بیر مدت‌صونرا داغستانین خاساوبورت‌شهرینه، وصونرا تیمورخانشوراشهرینه کؤچوب‌اورادا یئرلشمیشدیر. طالبوف "الحمار یحمل الاسفار ویاکتاب یوکلو ائشک "کتابینی ۱۸۸۸، کتاب احمد" احمدین کتابی"نی ۱۸۹۵ده، و بو کتابین اوچونجوجلدی صایلان" حیات مسئله‌لری"نی ۱۹۰۶دا، " خیر ـ خواهلارین مسلکی" رومانینی ۱۹۰۵ده یازمیش ویاخین شرقده بؤیوک شهرت قازانمیشدیر. " آزادلیق حقینده ایضاحات" آدلی‌کتابی (۱۹۰۶) اجتماعی فکرتاریخیمیزده ائشسیز اثرلردن دیر.

او، "نخبهٔ سپهری" آدلی‌کتابینی روسجایا وصونرا خلاصه‌سینی(تاریخ‌نبوی) آدیله تورکجه‌یه‌ترجمه‌ائدیب نشر ائتمیشدیر. آیریجا روسجادان ترجمه و اقتباسلا "پدنامه‌ی مارکوس"، "کتاب فیزیک ویاحکمت طبیعیه"، " یئنی فصاشاسلیق حقینده" مقاله‌لر ومکتوبلار یازمیشدیر.

۱۸۸۸ ده اؤ. س. م. شبستری ایله‌بیرلیکده، استانبولدا (شاه‌سون) آدلی گیزلی، طنز بیرروزنامه‌چاپ ائتمیشدیر.

معارف وآزادلیق فکرلری نین یاییلماسیندا وایراندا مشروطه انقلابیا زمینه حاضرلانماسیندا اونون بؤیوک تأثیری اولموشدور.

طالبوف عیینی زماندا معاصر فارس نثری نین بانیلریندن صایییلیر سازی دا محاوره اسلوبونو ایلک ایشله دنلردندیر.

بوتون بوخدمتلرینه گؤره ۱۲۸۵ = ۱۹۰۶ ده تبریزخلقی طرفیندن بربنجی ملی مجلسینه نماینده سئچیلمیشدیر. طالبوف مرتجع مستبدلر طرفیندن تکفیر ائدیلمیش لاکن قوجا اولدوغو حالدا اونلارا کسگین مقاله لریله حواب وئرمیشدیر. طالبوف ۱۹۱۱ میلادی = ۱۳۳۰ هجری قمری ده تیمورخانشورا دا وفات ائتمیشدیر.

"الحماریحمل الاسفار"کتابینی باکیدا میرعلی منافی خسروشاهی "کتاب یوکلو ائشک "آدیله تورکجه یه ترجمه ائتمیشدیر.

زین العابدین مراغه ای : زین العابدین مراغه ای (۱۹۱۰– ۱۸۳۷)آذربایجان و (ایران) ادبیاتیندا ایلک رومانین مؤلفیدیر. اونون اوچ جلددن یازدیعی" سیاحتنامهٔ ابراهیم بیگ (ابراهیم بیگین ساحتنامه سی) رومانی معارف وآزادلیق فکرلری نین یاییلماغیندا بؤیوک رول اویناییب ومشروطه انقلابی نین ایدئولوژی زمینه سی نین حاضرلانماسیندا اسنتائی رولو اولموشدور. بوکتاب چاپ اولدوقدان صونرا تئزلیکله بیرنئچه دیله ترجمه اولموش و مؤلفینه بؤیوک شهرت قازاندیرمیشدیر. رومانین بیرینجی جلدی ایلک دفعه ۱۹۱۱ ده باکیدا ا. میکائیلوف طرفیندن تورکجه یه ترجمه و چاپ ائدیلمیشدیر. صون ایللرده پروفسور حمیدمحمدزاده (تبریزلی) رومانین بوتونو تورکجه یه ترجمه ائتمشدیر.

میرزه حسن رشدیه : میرزه حسن رشدیه (۱۲۶۸= ۱۸۵۱) ده تبریزده آنادان اولموشدور. آتاسی ملامهدی عرب وفارس دیللرینی دریندن بیلن مشهور عالملردندیر. تبریزده ایلک تحصیلینی آلدیقدان صونرا بیروتا گئدیب اورادا دارالمعلمینه داخل اولموش وتحصیل صیراسیندا اصول جدید مکتبلریں تأسیس و اداره طرزینی اؤگره نمیشدیر. رشدیه صونرا استانبولا وقافعازا گئتمیش وبیرمدت اورالاردا کی مکتبلری وتحصیل اصوللاربی مطالعه ائتمشدیر.

رشدیه ۱۸۸۷ ده تبریزه قاییدیب وشگلان محله سینده "دبستان"و ۱۸۹۳ ده "رشدیه ملی مکتبی" آدلی مدرسه لری قورموشدور. عیینی زماندا مکتب

اوشاقلارینا تورکجه درس کتابی اولاراق" وطن دیلی"نی وبیرده فارس اوشاقلاری اوچون بوکتابین فارسجا سینی تألیف ائتمیشدیر.

رشدیه عینی زماندا "گیزلی انجمن"ین و "انقلاب کمیته سی" نین عضوی اولموشدور.

رشدیه حیاتی نین ۶۰ ایلی نی خلقین معارف ،تعلیم وتربیت و آزادلیق یولوندا استبدادلا مبارزه ده کئچیرمیش و ۱۳۶۴= ۱۹۴۴ ده ۹۳ یاشیندا قم شهرینده وفات ائتمیشدیر.

"وطن دیلی" کتابی دیل وادبیات تاریخیمیزده بؤیوک بیر حادثه اولاراق ثبت ائدیلمیش ، چونکی بو دؤورده یازیلان ایلک درس کتابیدیر و عینی زماندا ادبی تورکجه نثر نمونه لرینی وئرمیشدیر.

بورادا نمونه اوچون "وطن دیلی" کتابیندان بعضی پارچالاری درج ائدیریک :

بیر اصلان ایله ایکی اؤکوز : بیر اصلان بیر اوتلاقدا ایکی اؤکوزه راست گلدی و اونلاری توتوب یئمک اوچون هجوم ائله دی . اؤکوزلر باش ـ باشا وئریب بوینوزلاریله اصلانا مقابله ائله دیلر. اصلان بونلارین رفاقتینی گؤروب مکر وحیله دن سوای بیرچاره بیلمه دی .اؤکوزلردن بیرینه یاناشیب دئدی : یولداشیندان آیریلیب اونو تنها قویسان اصلا سنیله ایشیم اولماز. یئکه باش اؤکوز اصلانین وئردیگی وعده لره آلدانیب کؤمگیندن آیریلدی . درحال اصلان فرصتی فوته وئرمه ییب ، اول او اؤکوزو و صونرا اونون یولداشینی یئرتیب یئدی ...

باغا ایله دوْوشان : بیروقت دووشان ایله بیرباغا بحث ومرج ائله دیلر کی اونلارین هانسی بیری تئز یوگورن اولدوغو معلوم اولسون. بونلار بیر داغی نشانلاییب بیردن یوگورمگه باشلادیلار. دووشان اؤز حفیف و یونگول اولماغینا مغرور اولوب ،یولون اورتاسیندا یوخویا یاتیب قالدی . تیسباغا (توسباغا) اؤزونون آغیرلیغینی و آغیر ـ آغیر گئدیشینی ملاحظه ائدیب روان اولدو. دووشان شیرین یوخودا اولدوغو حالدا ، باغا منزلی باشا ووروب نشان ائله دیکلری داغا چاتدی .

میرزه حسن رشدیه نین ترجمه ی حالی باره ده" وارلیق "درگی سی نین ۷ـ ۱۳۵۹ نجو صایی سیندا آقای صمدسرداری نیا طرفیندن فارسجا بیر مقاله یازیلمیشدیر.

میرزا علی معجز شبستری : (۱۹۳۴– ۱۸۷۳) میرزا علی‌معجز ۱۲۵۲ شمسی‌ده شبستر ده بیرتاجر عائله‌سینده دوغولموشدور. آتاسی حاجی‌آقا بیرچوخ همشهربلری کیمی استانبولا سفر ائدرمیش وایکی اوغلو (حسن وحسین) اورادا یاشایارمیشلار. میرزا علی ایلک تحصیلینی شبستر ده، ملا مکتبینده آلمیش، ۱۶ یاشیندا ایکن آتاسی‌وفات ائتمیش وقارداشلاری معجزی‌استانبولا جاغیرمیشلار. میرزا علی ۱۶ ایل استانبولدا قالمیش وبو مدت‌ده کتاب– کاغذ ساتماقلامشغول اولموشدور. استانبولدا تورک ادبیاتی، معاصر اجتماعی– سیاسی مطبوعاتی هوسله تعقیب ائتمیش ومحیطدن چوخ شئیلر اؤگره‌نمیشدیر.

معجز وطن‌قایدان صونرا، اؤز دیارینی معاصر حیاتدان چوخ دالی قالدیغینی‌گؤرونجه تأثراتینی شعردیلی‌ایله بیان ائتمگه‌چالیش– میشدیر. معجز وقتی‌نین چوخونو مشهور شیخ محمودشبستری نین مقبره– سینده خدمتده‌کئچیرمیش و وطنداشلاری نین جهالتدن قورتارماسی و مدنی حیاتا قاووشماسی‌اوچون قلمی‌ایله چوخ سعی گؤسترمیشدیر.

۱۳۱۱ ده‌ایلک دفعه‌اولاراق شبستر ده قیز مکتبی‌نین آچیلماسینا موفق اولموشدور. شعرلرینی گؤروندوگوکیمی، معجز عصریمیزین اول لرینین باشلامیش‌اولان آذربایجان انقلابی– دموکراتیک ادبیاتی، ملانصرالدینی و صابر شعرلرینی‌دقتله تعقیب ائتمیش وصابرکیمی معیشتین ان کیچیک مسئله‌لرینین توتموش‌ان بؤیوک اجتماعی مسئله‌لر وسیاسی حادثه‌لر اونو علاقه‌دار ائدیب، شعرلرینده عکس‌اولونموشدور.

معجز جنوبی‌آذربایجاندا صابر ادبی‌اسلوبونو دوام ائتدیرن، دموکرا– تیک روحلو، ساده‌آنادیلینده یازان قوتلی بیرخلق شاعری اولموشدور. اونون بیرصیرا شعرلری چاپ‌اولماقدان اول آغیزدان– آغیزا ییلمش، و مشهور اولموشدور. اثرلری تبریز، باکی وتهراندا نئچه‌دفعه چاپ اولموش وبیرقسمی روس دیلینه ترجمه‌ائدیلمیشدیر.

بیرینجی دفعه‌اولاراق ۱۳۲۴ شمسی‌ده شمالی‌آذربایجان مطبوعات خادملرینین غلام‌محمدلی(ششگلانی) معجزین سئچیلمیش اثرلرینی توپلاییب تبریزده نشر ائتمیشدیر. بوکتاب صونرادان دفعه‌لرله عینی صورت‌ده باسدیریلمیشدیر.

صون زمانلاردا اونون چاپ‌اولمامیش شعرلری آقای یحیی شیدا، و کتابفروشی فردوسی نین همتی‌ایله تبریزده چاپ‌اولموشدور.

معجز ۱۳۱۳ شمسی‌ده شاهرود دا وفات ائتمیشدیر.

اثرلرینی تدقیق ائدرکن اونون یارادیجیلیغیندا ائکی استقامت گؤرورووک: بیری جدی، قسماده لیریکادان عبارت شعرلر، ودیگری ساتیریک لطیفه اسلوبوندا یازیلان شعرلر. لیریک اثرلرینده شاعر هم‌عشق ومحبتدن دانیشیر، هم‌ده اجتماعی موضوعلاردا گونون و ترقی‌نین طلبلرینه موافق لوحه‌لر وئریر. استبداد و مطلقیته قارشی چیخیر و (جمهوریت) اصول اداره‌سی‌نی تعریف ائدیر، وطن محبتی‌نی، وطنداشلیق وظیفه‌لرینی، آنادیلی‌نین تربیه، تعلیم‌وصنعت اوچون بؤیوک اهمیتی‌نی تبلیغ وترنم ائدیر. بعضا ده خیام‌واری رباعی‌لر یازیر.

مختلف موضوعلاردا یازسادا شاعر شعرلری نین هامیسیندا معارفی، مدنیتی وآزادلیغی تبلیغ وجهالتدن شکایت ائدیر.

ساتیریک شعرلرینده صابربن کسکین سیاسی ساتیراسی اولماسادا، شوخ وشیرین گولوش مهارتی واردیر. اونون ایستر معیشت، ایسترسه سیاسی- اجتماعی موضوعلاردا یازیلان هجولری ایران وحتی‌عموم شرق زحمتکشلری نین احوال - روحیه‌سینی واستبداد علیهینه غضب و نفرتی نی ساده‌بیر دیللە تصویر ائتمیشدیر. معجزون معیشت موضوعوندا اولان هجولری داها قوتلی‌دیر. کندلی‌لریں و اؤزونون آعیر ویوخسول حیاتی، شعرلرینده طبیعی ورنگارنگ بویالارلا تصویر اولونموشدور. شاعر بوتصویرلرینده بوتون ظالم‌طبقه‌لره عصیان ائدیر وعینی زاماندا موهوماتا قارشی چیخیر. معجز وطنداشلاری نین تکفیرینه معروض قالاندا، آونلارا صابرین شیروانلی- لارا خطاب ائتدیگی شکلده جواب وئریر: " سیزه من نئیله میشم؟"

ای شبسترلی داداشلار، سیزه من نئیله میشم ؟

باشیما زلف قویوب ساققالی‌قیرخدیرما میشام
خلقدن رشوت آلیب کیسه می دولدورما میشام
جدیزین وقف صویون ملکومه آچدیرما میشام
ای شبسترلی داداشلار، سیزه من نئیله میشم؟
بیر قران پول آپاریر دولت ایران دری دن
ظلم ائدیر فرقه‌ی قصابه، اوتانمیر تاری دن
مهر ذبحیه آلیر باج اؤلودن، هم دیری دن
من بئله ظلم وستم خلقه روا گؤرمه میشم

گئوروسوز ، من ـه آژانم ،نه قازاق ای کیشی لر
گؤرمه‌یيب قوندارا ،هرگز ،بو دابان ای کیشی‌لر
سالمیشام لیفه‌ی شلواریمه باغ ای کیشی لر
پانتولون گئیمه‌مبشم ، بوُغلاریمی بورما میشام
ای شبسترلی دا داشلار سیزه من نئیله‌مبشم؟

کفرومه حکم ائله‌دیز هاسی گناهیله منیم
جرمومی ثابت ائدین بیرجه گواهیله منیم
نه‌طلاقیله ایشیم‌وار ، نه نکاحیله منیم
قیزیزی حاضر ائدیب مجلسه دبدیرمه‌میشم
ای شبسترلی دا داشلار سیزه من نئیله‌میشم؟

من فلانکس‌دگیلم صیغه‌مه ایراد ائده‌سن
"گئت‌کبین کسمه!" دئیه ، اوستومه‌فریاد ائده‌سن
بیخاسان خلقیس ائوین، اؤز ائوین آباد ائده‌سن
من هله هیچ کسین قلبی‌نی سیندیرما میشام
ای شبسترلی دا داشلار سیزه من نئیله‌میشم ؟

ای عمو ، چک قیلیجین ائیله مربایه هجوم
شیربرنجه ، خامایا ، هم قارا دولمایه هجوم
بیجهت ائیله‌مه چوخ " معجز " شیدایه هجوم
من مگر ایلده بئش ـ اون یول سیزی گولدورمه‌میشه
ای شبسترلی دا داشلار سیزه من نئیله‌میشم؟

معجزون اثرلری نین دیلی دانیشیق دیلینه یاخین و افاده‌لری خلق لطیفه‌لری‌ایله هماهنگ دیر . او ، یاخشی بیلیردی کی،اونون شعرلری نین عوام‌جماعت‌آراسیندا یاییلماسی اوچون خلقین اوره‌ک دویغولارینی ساده دیلده عکس‌ائتدیرمه‌سی لازم‌ایدی. معجزون شعر اسلوبو بیرطرفدن صابر مکتبینه‌باغلی‌سادا ، دیگرطرفدن لعلی‌وصراف‌کیمی‌شاعرلرین معیشته دایر هجولرینی خاطرلادیر .

معجزون نوحه‌شکلینده‌ده شعرلری وبیرنئچه رباعیلری و ملمع‌لری واردیر بورادا مختلف‌شعرنوعلریندن بعضی‌نمونه‌لردرج ائدیریک . غزللردن :

سنین

زینت وئریب جمالیوه گیسولرین سنین
قان ائیلیری قیلیچ کیمی ایرولریس سنین
قربانی‌یم او قاش و گؤزون، کیپریگین، لبین
لعل لبین ایچینده‌کی اینجو(۱)لرین سنین
جلاده وئر باشیم‌کسه ، سن گیرمه‌قانیما
قورخوم بودورکی، اینجییه بازولرین سین
ائتدی بلای عشقه‌گرفتار گؤزلرین
معجز هانی؟ سوروشمادی جادولریس سنین
یانسین گؤروم بو آتش‌هجرانا من کیمی
آللاهه آند وئررم او بدگولرین سنین
بو شهرایچینده بیر کؤنول آباد قالمادی
ای سنگدل ، کی ییخمیه هندولرین سنین

مشغولم

نه‌تسبیح ونه‌تقدیس و نه نیله‌مشغولم
بو گونلر من کنار بوس جانانیله‌مشغولم
سوزنده گؤزلرین، جانان، دوشور اعصابیمه‌لرزه
وجودوم خسته‌دیر، پیوسته‌درمانیله‌مشغولم
داخی وعظ ائیله‌مک ممکن دگیلدیر بنده‌یه ، چونکی
اصول دینه‌واقف بیرمسلمانیله‌مشغولم
خیالیم‌وار یازام شرح کتاب حسن آئینه
دواته‌تؤکموشم چرنیل(۲) ،قلمدانیله‌مشغولم
ید بیضاسی وار ناز ائیله‌مکده ،عشوه‌ساتماقدا
رموز عشقه‌واقف‌بیر سخندانیله‌مشغولم
یوزی گل،کاکلی‌سنبل، دهانی‌پسته ،بوی بسته
گهی قاف‌مدور ، گه زنخدانیله‌مشغولم

آشاغیدا درج اولونان" دئدیلر" آدلی شعری وطنه قاییداندان صونرا اؤز وصف‌حالی‌کیمی یازمیشدیر :

---

۱ ــ اینجی ۲ ــ مرکب

دئدیلر

حوں ائشیشدیم وطنه " آچمادیمیس" دئدیلر
"دیمه ،دایشما ، و ترپنمه زبانیس" دئدیلر
"قوی بئش ـ اون تورک جنه وه ،اوخیاد اؤروں شعله لره
گئده قبرخدیرمایاسین،حکمه دایانیس"دئدیلر
بیر عیاسالدی آنام جیگیسمه ، گئتدیم قولوبی
"عیب دیر ،یوردا قولوں گئتمه عیبانیس"دئدیلر
"مسجده داخل اولان وقت ده کرنوش ائیله
وئرسلام ،اؤپگیله دستاریں آقانیں" دئدیلر
دئدیم آللاهه باخین،ائتمه یوں آخر اؤلدوم
"گر بوجور ائیمیه سن جوخدی زیانین"دئدیلر
دوسدی دالیمجا بئش ـ اون دانه دیلنجی هرگوں
"وئر گؤره ک همشری، حقین قورانین"دئدیلر
دئدیم ای وای، نه جوخدور قورباسی بو یئرین
"وار شیشترده قابریقاسی گدانیس"دئدیلر
" مالیوین بئشده بیرین وئر سیده ، ...
اؤجلاریس کسمه یوعوں، چکمه دایانیس" دئدیلر

معجز ترقی‌پرور و آزادیخواه بیرشاعرکیمی وطنی‌نین پریشان حالینی گؤروب ناله‌لرینی‌شعر شکلینده‌نرنم‌ائتمیشدیر. آشاغیدا درج اولونان وطن و جمهوریت آدلی‌سعرلری اونون دویغولاری نین ترجمانی دیر:

وطن

نه‌جون آه ائیله‌دین ای بلبل نالان وطن
یادیوا دوشدی مگر حال پریشان وطن
خس وخاشاک یاسیب گلشنی، گوللر سارالیب
نیه بوحاله قالیب بس بو گلستان وطن
نه‌یاتیبسان، آیپل، ای ملت بیچاره آیپل
سایر آخروطنی دشمنه اعیان وطن
در و دیوارینی قان ائیله‌یوب الوان، ای داد
نه غم انگیزدی یارب بو شبستان وطن

بالش نازه قویوب باسووی ناز ائیله مه، دور
سوروبی فورد داعبدار، سوحلاسا چوبان وطن
اجنبی ملکی دؤلوب بی سروپا ملت ابله
نمه بارب، بئله خوار اولدی عزیزان وطن
دشمن علم ایله بزی ائیله دی حمال اؤزونه
کیم دلیل ائیدی بری ؟جهل! آ مسلمان وطن
وطنپرحسم دی، سزده وطنه جانسان کیمی سر
راضی اولموں قالا جانسر وطن، ای جانان وطن
وئره لیم (۱) ال ـ اله، تحصیل کمال ائیله لیم
جواب عقلندن آیلسین گرک اخوان وطن
اولمایوب شاد، اؤزی گولمه بوب افسوس، افسوس
او زمانداں کی اولوب معجره ایران وطن

جمهوریته

سافنا، بیر باده وئر ابنای جمهوریه
نسه دیر اهل وطن صهبای جمهوریته
ساکنا اول، آهسته گل، ننند اسمه ای بادصبا
قورخورام نوز اگلشه سیمای جمهوریته
بیر پارا نادان کیمی "باسسر بدن اولماز" دئمه ر
پس دئمک وافف دگیل معنای جمهوریته
فوردا وئردی گله نی چون کله سبر جوپانسمز
اول جهندن دوسموشوک سودای جمهوریته
قامسی اولدی خمیده بیوا ایرانلی نسس
بسکی کرنوں ائیله دی اعدای جمهوریته
قیله ی عالم لره یوز ایل "بلی قربان" دئدیک
بیر زمانداً "هن" دئمه ک آقای جمهوریته
ایسه سن قید اسارتدن خلاص اولماق اگر
قوی قدم موسی کیمی دریای جمهوریته
ائیدی احیا ننگی دونیا مردکانس بالنمام
سن ده یالوار، ای اوعول عیسای جمهوریته

---

۱ ـ وئره ک

سرفارش پیر سوحدی لم‌یزرخ فرنگساده
ائیله سرعطف نظر صحرای جمهوریه
محکرلر آسانیس بوس ائدن جهـــال دیر
بور سؤره عامل کرک طعـــرای جمهوریه
قدر زر (معجز) شاهد. قدر گوهر گوهری
اولمار هرکس مســـری کـالای جمهوریه

صاره یازدیعی (**عموغلی**) آدلی نطبره :

بئش گوندی جهان ، دولتی نئیلیرس عموغلی
علم وهنر و صعنی نئیلیرس عموغلی
اؤلچ‌گؤلگه‌نی گوندوز، گئجه باخ اولدوزا . آیا
کافر فاپیراں ساعنی‌نئیلیرسن عموغلی
بوزباش دئدیگین باشه بلا، جانه خطـــردیر
یاد دور سحرا ولسون ایی‌نئیلیرسن عموغلی
عریان کله‌چک محشـــره محلوق سماماً
آلماسه خلعتی نئیلیرسن عموغلی
بی‌عبرت ائدر آغلاماق انسانی دئیه‌رلر
خرج ائیله‌گئده . دولی‌نئیلیرس‌عموغلی
ساغلا بنلیوه غیرتی. ناموسی. جیانی
ساب قدره‌نی. حاجی نئیلیرسن عموغلی
آرخایارالی. باش یارالی. سنه جراحت
بوزحمت ائله جننی نئیلیرســـن عموغلی
س روم‌قیزیمی‌بسله "یئگ اوغلو"ندا .دانیش گول(۱)
ایراداکی‌آج کلفتی نئیلیرسن عموغلی
حوری وئره‌جکلر سنه . حرمن کیمی رلفـــی
بیر کله‌سی داز عورتی‌نئیلیرسن عموغلی
واعظ کی ساببدیر سنه جنات‌نعیمـــی
شاهددی خدا . حجنی‌نئیلیرســـن عموغلی
ساقفالی اوزون. کله‌سی‌کوت . فکری دارسقال
س صورته‌ساح. سیرتی‌نئیلیرسن عموغلی

---

۱ ـ استانبولدا داهاجوخ یونانلیلارین اونوردوغو محله .

معجز داسسار بال کسمی آچ آعزسوی دینله
فندی، رطبی، سربستی نئیلیرسن عموغلی

رباعی‌لرسدن :

دونیا به گلسب گئدببدی سبزدن چوخلار
مسلرجه جوان مزار ایچینده یوخلار
سرگونده هزار- هزار انسان اؤلسه
دونیا نه‌قارا گئسه‌ر، نه‌ماتم‌ساخلار

قصد ائیلیه قتل اوآنکه دشمن جانه
فرصت وارایکن ایچک بس اون سمانه
زیراکه اجل گلنده مهلت وئرمسر
بیر صو ایچه‌جک‌قدر زمان انسانه

اسماعیل یلدا : اسماعیل یلدا ۱۲۵۸ ده ماکودا آتادان اولموش و ۱۳۱۳ ده همان شهرده وفات ائتمیشدیر. فارسجا ـ تورکجه دیوانی واردیر، لاکن بیزیم الیمیزه کئچمه میشدیر. بورادا اونون مشهور بیرییتی‌نی درج ائدیریک:

یلدا گئجه‌سی بیردیر ایلده بیر اولور یلدا
یارب بونئچه سردیر بیرآیدا ایکی یلدا

حسین جهانگیری (رهی) : حسین جهانگیری حبیب اله‌خان بیگلربیگی نین اوغلودور و ۱۲۴۵ شمسی‌ده اورمیه‌ده آتادان اولموش، ایلک تحصیلی‌نی، فارس وعرب دیللرینی اولا ائو مکتبینده‌آلمیش، صونرادا میرزا محمدصادق (صاحب نسق قمی) نین محضرینده تکمیل ائتدیرمیشدیر.

حسین جهانگیری آتا ـ بابالاری کیمی‌عسکرلیک پیشه‌سینه داخل اولموش وسرتیپ لیک درجه‌سینه قدر یوکسلمیشدیر. او، اولا "اعتضادنظام" وبا باسی‌نین اؤلوموندن صونرا "بیگلربیگی" لقبی‌نی آلمیشدیر. بیرینجی دنیا محاربه‌سینده بیرمدت بلدیه رئیسی، بیرمدت ده نظمیه رئیسی اولموش، صونرا حماعت وخیریه ایشلرینده چالیشمیشدیر.

حسین خان بیگلربیگی شعر وادبیاتا چوخ ماراقلی اولدوغوکیمی، گول ـ چیچگه ده چوخلو علاقه‌سی وارایدی وباغچاسیندا مین ـ بیرچئشیت چیچک لر بسلردی.

حسین فارسجا وتورکجه گؤزل شعرلر یازمیش واوشاقلاریله‌ده شعرلشمشدیر حسین خان اولجه "پروین" صونرا "جهانگیری" وعمرونون صونلاریندا "رهی" تخلصونو سئچمیشدیر.

بورادا بیرتورکجه وبیرده‌فارسجا غزللریندن نمونه‌لر درج ائدیریک :

سوز آهیم‌دن یانار هرلحظه‌مین پروانه‌لر
عشق اودی یاپمیش عجب سینه‌م‌ده آتشخانه‌لر
خالیوی گؤرجک کؤنول اوچدی، ایلیشدی زلفوه
بیلمه‌دی چوخلاری سالمیش دامه ایشبو دانه‌لر

مس کؤسول هر حلقه‌ی زنجیر زولفونده‌اسیر
بئیله‌کیم، آرایشه یول تاپمیوبلر شانه‌لر
گر سئوه‌ر دیوانه‌لر دیوانه‌نی، اما نه‌دیر
بو جنون عشقدن یکسر قاچیردیوانـــــه‌لر
روسو ساچوتی اول لعل لبین گؤزدن سالیب
عقد مرواریدی هم‌آغزیندا کی دردانـــــه‌لر
گول گلستان ایچره ببر رفتاره‌ای جان مایه‌سی
تا سنی گؤرمکله‌حان تاپسین هامی‌جانانه‌لر
بیر نگاه جانستان ایستر ائده‌م خواب ابـــد
یوخسا یوخلاتماز "رهی" بوعاشقی افسانه‌لر

کرشمه‌ای که‌دوچشمت بگاه غمزه‌نمود — به‌بیقراری دلهای ناتوان افـــزود
سیم‌ملول من ازقهر و خرم‌ازمهرش — که‌هرچه‌هست بعالم تماثل است وشهود
اگربقهرستاند، وگر ببخشد — کراست جرأت ویارای عیب وگفت وشنود
ا بس سپنج چوهستیم‌رهسپارعـــدم — بشوی دست تعلق زهرچه بود و نبـود
دلیل راه‌طلب‌کن که‌تارسی بمـراد — ازاین طریق توان جست ساحت مقصود
کنارآب‌روان وزیر سایه‌ی بیـد — بگیرجام بآوای چنگ وبربط و رود
بدردعشق مداوا بجز مدارانیست — بهرطبیب‌که‌رفتم "رهی" چنین فرمود

عاجز : شیخ جلیل ادیب العلماء اورمیه‌لی‌دیر، وفتحعلیشاه‌زمانینـــدا یاشامیشدیر. عاجزدن بیر ال یازما تورکجه‌شعردیوانی قالیبدیرکی، ایلک صفحه‌لری اسگیکدیر. دیواندا یالنیزبیرفارسجاغزلی واردیر، قالانی‌تورکجه‌دیر عاجزین شعرلریندن بئله‌آنلاشیلیرکی، شاعر بیرمدت قارا باغدا یاشامیش، و مکه‌ده بیت الحرامی زیارت ائتمیشدیر. بورادا نمونه‌اوچون بیرغزل وبیرده غربتده‌یازدیغی بیرربا‌عی‌سینی درج ائدیریک :

جانه‌گلدیم داخی من بیربئله‌اقرار قیلیم
نه‌باخیم زلف‌اوزونه، نه‌گونومو تار قیلیم
نه‌ستم‌دیر بو سمن سینه پریرولرده
من بیدل اولارا جانیمی ایثـــــار قیلیم
بیردؤنوب‌گوشه‌ی چشمیله منه باخمیرلار
بیربئله درد وغمی من نئجه همـــوار قیلیم

یئری واردیر علم‌آهی اوجالدام دلدن
اشگ گلرنگ تؤکوب خلقه‌بئله جار قیلیم
جانیمی ناز آلیب ، عمرومی غمزه‌قوتاریب
هانسی بیدادگری من اؤزومه یار قیلیم
دردیمه‌چاره ائدن یوخدی ، مگر، درد دلی ـ
گئدیم او خسرو دورانه‌من اظهار قیلیم
عرض ائدیم شاه‌جهان فتحعلیشاهه سؤزومی
سجده‌ی درگه سلطان جهاندار قیلیم
دئییم‌ای شاه کرم‌پیشه ، نه‌لایق دیر بو
سنین عهدینده دوروب‌کؤنلومی‌من زارقیلیم
غصه‌دن لاله‌کیمی باغریما من داغ چکیم
ضعفدن کاه‌صفت تکیه‌ی دیوارقیلیم

چوخدان چیخیب ائودن، اولوب‌آواره وطندن
ایستر ائوینه بو دل دیوانه قاییتسین
بی‌برگ و تهیدست ودل آزرده ونالان
نه چاره اولور عاجز نالانه قاییتسین

عاشق مصطفی : عاشق مصطفی اورمیه‌نین شیطان آباد کندینده‌اکینچی بیر عائله‌ده آنادان اولموش وگنجلیک چاغیندا بیرمدت چوبانلیق‌ائتمیش و صونرابیر یوخو گورندن صونرا آچمیازینه‌گئتمیش وصونرا عاشقلیغا باشلامیشدیر.

عاشق مصطفی اوخوما ـ یازما بیلمه‌دیگی‌حالدا یاخشی باجاریقلی شاعر اولوب ،گؤزل ساز چالار ومختلف مجلس وتوپلانتی‌لاردا سازیله‌و سؤزویله خلقه‌لذت وئررمیش . عاشق مصطفی اصلی‌ـ کرم‌داستانی و کوراوغلو داستانـ نینی شعره‌چکمیش وگؤزل بایاتیلار وقوشمالار سؤیله‌میشدیر. عاشق مصطفی ۱۲۵۰ شمسی‌ده باراندوز کندینده‌وفات ائتمیشدیر.

بورادا اونون قوشمالاریندان بیرینی درج ائدیریک :

قادر آلله بودور سندن دیلگیم * آتمیش مین گلشنیم ،باغیم اولایدی
های ـ های دئیوب دشمنا وسته‌گئدندْ * دالیمجاآتمیش مین ده‌لیم اولایدی

آتمیش مین ناخیریم ، آتمیش مین موزوم
آتمیش میں قویوروم ، آتمیش مین قوزوم
آتمیش مین گلبنیم ،آتمیش مین قبزیم
آتمیش میں اینجه بئل باریم اولابدی

آتمیش مبن اوغلانیم کاکلی دسته * آتمیش مبں گلبیم دوداقی پسته
آتمیش میں توبوغوم یومورتا اوسته * اوناگؤره اؤردک قاریم اولایدی

عبدالرشید ادیب الشعراء (رشید) :میرزا رشیدبن محمدشفیع افشار کئچن عصرین بؤیوک شاعرلریندن دیر. میرزا رشید شعرلرینده (رشید) تخلصونو سئچمیش وتورکجه ـ فارسجا دیوان یارمیشدیر. تأسفکی،اونون دیوانی ۱۳۳۶ عمومی بلواسیندا آرادان گئدیبدیر. میرزا رشید "تاریخ افشار"ین دا مؤلفیدیر. بوکتابین مقدمه سینده یازدیغی مثنوی دن اونون نه قدر قوتلی شاعر اولدوغو بللی اولور. رشید بوکتابی ۱۲۴۳ شمسی ده باشلامیش ، و اوچ ایلده قورتارمیشدیر. رشید افشارزادگانین معلمی اولموش و بو یولدان گذراسینی تأمین ائتمیشدیر. رشید بداهتاً ده شعرسؤیلرمیش . بورادا اوندان بیرفارسجا مثنوی وبیرده، تورکجه غزل درج ائده جه یک :

کنون مستمع ای خداوندهوش * بگفتار منظوم من دار گوش
دراین کشور نظم نامی منم * اورومی است گنجه ،نظامی منم
بساسالها بگذرد تا چومن * رشیدی پدید آید اندر سخن
بکامم نگشت ار فلک چندگاه * نکرد از ره مهر سویم نگاه
چو یک قرن[1] بگذشت ازسال من * قرین گشت با فرخی فال من
بیکسان نماند مدار سپهر * گهی باتفاق است وگاهی بمهر
سپاس آن خدارا که فرجام کار * بمن آشتی کرد این روزگار
شدآن جوهر ذاتی ام جلوه گر * که ضایع نمانند درخاک زر
هنرهای من یک بیک شد پدید * مسلم شدآخر که هستم رشید

. . . . . .

داغه گلدیم‌کی، گؤنول داغینی بیر آز قیلیم
اؤزومه داغ گؤرن لاله‌نی دمساز قیلیم
نه‌بیلیم‌لاله گؤنول داغینه مین داغ قویسار
باشیما گلدی هاوا ،بس‌هارا پروازقیلیم

۱ـ بیرقرن ۳۶ ایل صاییلمیشدیر

تا گئوروم یارنشانین وئریری داغ نشان
هو چکیب قله‌لر اوستونده من آوازقیلیم
سنی صیدائتمگه ای کبک دری چاره‌م یوخ
تاگئدیب بیرنئچه ایل خدمت شهبازقیلیم
ایندی ببلدیم‌کی، بوعالم‌ده، فنادیر انجام
دولی وئر جامی کی اندیشهٔ آغاز قیلیم
داغیله‌باغی گئوروب اولماچوخ آواره "رشید"
گل خراباته سنی عارف‌هر راز قیلیم

عندلیب : میرزالطفعلی عندلیب ۱۲۳۰ شمسی‌ده اورمیه‌ده آنادان‌اولموش و ۱۲۹۰ دا وفات‌ائتمیشدیر. عندلیب‌دن بیردیوان ،بیرده‌رساله قالیب، هرایکی‌سی ده ال یازماسی دیر.آیریجا ایکی‌جلد جنگ ده‌اونون شعرلری یازیلمیشدیر. دیوان فارسجادیر، لاکن دیوانین صونوندا ترکی شعرلر واردیر.

عندلیب داها چوخ غزلچی‌دیر وحافظ مکتبینه‌منسوب اولوب ، اونون بیر چوخ غزللرینه‌نظیره‌لر یازمیشدیر. قصیده‌و مسمطلرینده ، قاآنی دن الهام آلمیشدیر و اونون سبکینده‌یازمیشدیر. عندلیب‌گؤزه‌للیگه‌و گؤزه‌ل لره وورغون بیرشاعردیر، اؤزوده بوباره‌ده‌بئله‌دئییر:

بسکه‌خوردیم غم‌و غصه زجان سیرشدیم_ درجوانی‌زغم‌لاله‌رخان پیرشدیم

ویاخود:

هرکجا چهرهٔ‌گلرنگ برافروخته‌اند _ خرمن طاقت ماغمزدگان سوخته‌اند

بورادا نمونه‌اوچون بیرترکی، بیرده‌فارسی غزلینی درج ائدیریک :

ازبس‌گؤروبدی غصه ، پریشان اولوب‌کؤنول
آغلارهمیشه ، کلئهٔ احزان اولوب‌کؤنول
بیر چاره‌سیز مصیبته‌عالم‌ده توش‌اولوب
یعنی اسیر زلف‌پریشان اولوب‌کؤنول
قان یاش‌تؤکر گؤزوم، یئری وار، ائتمه‌سرزنش
غمدن کی‌لخته_ لخته‌دولی قان اولوب‌کؤنول
سیزلار درون سینه‌ده سیخ کباب تک
هجران اودوندا گورنئچه‌بریان اولوب‌کؤنول

هرقدر عندلیب ائده فریاد حقی وار
آلودهٔ مرارت حرمان اولوب کؤنول

آنقدر درد وغم ازمحنت هجران دارم * همه دم سرزمصیبت بگریبان دارم
نه غم ننگ و نه اندیشهٔ نام است مرا * تا که دل بستهٔ آن زلف پریشان دارم
میشتابم که ببوسم لب شیرینت را * خضرسان آرزوی چشمهٔ حیوان دارم
ترک چشمان خمارت سرخون ریختن است * چه عجب گردل ازآن مست هراسان دارم
طعنهٔ زاهدو رسوائی عام وغم دین * جز زمهجوری رویت همه آسان دارم
عندلیبم بگل گلشن اشعار، ولی * خارحسرت بدل ازمحنت هجران دارم

ایندی فارسجا یازدیغی نشر مسجع یندن نمونه اوچون بیرنئچه سطر درج ائدیریک : غمی دردل دارم نهفته ودلی ازغم آشفته که هم نهفته بهتروهم آشفته زیراکه هرچندپنهان دارم پیداتروهرقدرپیداشودرسواتر،عالم تباه است وروزگارم سیاه،دلی دارم پرآه وآهی دارم جانکاه،ازاخگرآه پرشرار دل غمدیده سوزان وازسیل سرشک بنیان صبروقرارم ویران،خداوندا، کردگارا،رحیما،پروردگارا نمیدانم چه ناسپاسی ازما سرزده که گرفتار چنین وسواس شده ایم وچه کفران نعمت بوجودآمده که کیفرآن می بریم.....

مخفی افشار : اسداله محمدجعفر اوغلو ۱۲۵۱ شمسی ده اورمیه ده آنادان اولموش و بوتون عمرونی اورادا کئچیرمیشدیر مخفی افشاربیر دفعه کربلا سفرینه گئدیب قاییداندان صورا ببرقیراغا چکیلیب یالیز شاعر دوستلاریله گل ـ گئت ائله میشدیر.

مخفی افشار شعردیوانی ایله بیرلیکده مرثیه شعرلری وبیرده "فشارافشار" آدلی کتابچه یازمیشدیر. بوکتابدا بیرینجی دونیا محاربه سیده کئچن فاجعه لی ماجرالاری قلمه آلمیشدیر. مرحوم مخفی ۱۳۲۳ ده وفات ائتمیشدیر. بورادا اونون تورکی شعرلریندن بیرنمونه درج ائدیریک :

سندن صنما، ائتمه م گله من * ائتسم دوشه رم، دبلدن دیله من
سنسیز ایکی گون تاب ائتمزیدیم * نه نوع دوروم ایلدن ایله من
سن گئت گئجه لر، اغیاریله یات * قوی صبح ائله یم، میں آهیله من
آزقالدی سنین دردیندن اولام * دیوانه لره سرسله یه من
دریای غمین غرق ائندی منی * مشکلدی یئته م بیرساحله من
جان نقدینی آل قول بوبنوماسال * شاید یئتیرم، کام دله من
گر ایستیه سن مین شعروغزل * بیل ایسنه مه رم سیندن صله من

بار غمینی ، دائم چکه‌رم * بلکه‌یئتیشم بیرمنزله‌من
بونیت ایله مدتدی وارام * مخفی ده‌گئده‌م یاریم‌گیله‌من

میرزا عبداله‌حیدری : میرزا عبداله میرزا علینقی دررامی‌نین اوغلو ۱۲۴۷ ده‌درام قریه‌سینده‌آنادان اولموش ، صونرا آتاسی‌نین اؤلوموندن صونرا زنجانا کؤچوب اورادا علوم‌دینی تحصیلینه‌دوام ائتمیشدیر. مرحوم‌میرزا عبداله‌حیدری علوم‌دینی درسلرینی قورتاراندان صونرا درام قریه‌سینه‌قاییدیب ، اورادا یاشامیش ودینی‌تبلیغات ایله‌مشغول اولموش و عمرونون صونلارینداتکرار زنجانا گلیب و ۱۳۲۴ ده اورادا وفات ائتمیشدیر. مرحوم‌حیدری ۲۵۰۰ قدرفارسی وترکی شعریازمیشدیر. بورادا نمونه‌اوچون "بهاریه"آدلی ترکی‌غزلینی درج ائدیریک :

شکر لله کی، بخت یارا ولدی * کئچدی قیش موسم بهار اولدی
چمن ایچره‌آچیلدی گول ، بلبل * گئنه‌عشق گوله دچار اولدی
اسدی صحن چمنده صبح یئلی * نرگس مست‌هوشیار اولدی
بلبلون اول شرار آهینده‌ن * لاله‌نین قلبی داغدار اولدی
تپه‌لرده دوزولدی کهلیک لر * نئجه گؤرقهقهه شمار اولدی
سنبلون تئللرینده شبنمه‌باخ * نه‌عجب زولفی آبدار اولدی
دور ایاق اوسته مطربا ، سن ده * رقص‌قیل یاخشی روزگار اولدی
چال مغنی ، سکوته وقتیم‌یوخ * صبر مندن داخی کنار اولدی
زاهدین سؤزلرینه دای باخما * شیخدن سلب اختیار اولدی
نئیله‌یم ، آنلاماز بونکته‌نی‌کیم * می ایله (۱)وحدت‌آشکار اولدی
اونا دئی:گئت ،بهشت وحور سنون * منه‌قسمت‌جوار یار اولدی
مرحبا ، حیدری، بو سؤزلریوین * بیری بیر در شاهوار اولدی

ملاجمال طارمی(هزاری) : اصغر اوغلو ملا جمال ۱۲۴۹ داطارم‌ده‌آنادان اولموش و ۱۳۴۷ ده‌زنجاندا وفات ائتمیشدیر.

طارمی علوم‌قدیمه‌دن صرف ونحو ،منطق وحکمت ومعما اوخوموش وعینی زماندا خطاطلیق ،نقاشلیق، حکاکلیق و زرگرلیک ده‌بیلرمیش . سردار مؤید زنجان حاکمی‌اولدوغو زمان اونون منشی‌سی و اوشاقلاری نین معلمی اولموشدور.

هزاری نین تورکجه ،فارسجا ، و تاتجا شعرلری واردیر. بورادا ،تورکجه شعرلریندن نمونه‌اولاراق"هرنه‌وار الدن گئدیر"آدلی غزلینی درج‌ائدیریک:

---

۱ – می وحدت

هرنه‌وار الدن گئدیر

****

آشنا اولدی رقیبه ، نازلی یار الدن گئدیر
گول زمانی کئچدی یاران ،نوبهار الدن گئدیر
بسکه صیادحفاجو دام‌قیلدی صیدیمه
ای مسلمانلار،شکار اولدی شکار الدن گئدیر
منع قیلماآغلاماقدان ناصحا من بیکسی
قالمیشام‌آواره‌چؤللرده ، نگار الدن گئدیر
گؤرسه هرکس‌بیرنظر بو ماهپاره عارضین
زهدو تقوا ،دین وایمان آشکار الدن گئدیر
قیس‌لیلی عشقینه چؤللرده سرگردان اولوب .
عشق چون اولدی مسلم، اختیار الدن گئدیر
بو پری نین سرو قدین هرزمان ائتسم خیال
عقل باشیمدان چیخار،صبر و قرار الدن گئدیر
حسنووه مغرور اولوبسان ای گؤزل ،اول باخبر
بو گؤزللیک ،بوجوانلیق هرنه‌وار الدن گئدیر
بوطراوت‌سنده‌قالماز،ناز وغمزه ائتمه چوخ
چون کئچیروقت‌طراوت ، اعتبار الدن گئدیر
گول طراوتدن دوشنده عطری یکسر محو اولور
دلبرا ! گئتدی جوانلیق، اقتدار الدن گئدیر
چون "هزاری" دوشموسن بو ماهپاره عشقینه
اولموسان سن لاابالی، کسب‌و کار الدن گئدیر

ایندی تاتی رباعیاتیندان بیرنمونه :

کیلک (۱)ته هَنی(۲)بدغمزه وشتن داری (۳)
ازغمزه اَمِن خیال کشتن داری
ازغمزه‌امن (۴) خیال کشتن داری
ثابت‌قدمی بفکر اِشتن (۵) الان
فرصت‌آکیری (۶) میل دِوشتن (۷)داری

۱ـ دخترتو ۲ـ نازهم ۳ـ رقص ۴ـ مرا ۵ـ خودت ۶ـ پیداکنی ۷ـ فرار

شیخ‌مصطفی ادیب طارمی(حزین) : حسین اوغلو شیخ‌مصطفی‌ماجدی ۱۲۵۱شمسی‌ده آنادان اولموش و ۱۳۳۱ده طارم‌ده وفات ائتمیشدیر. شعرلرینده "حزین" تخلصونو سئچمیش ،بدیهه‌گو وطنزچی وصریح‌اللهجه و عینی‌زماندا خوش مشرب بیرشاعرایمیش وخلق آراسیندا ادیب الشعراء عنوانیله مشهور اولموشدور.

حزین دن اوچ اثرقالمیش :

۱ـ نقل کشمش . تورکجه مثنوی دیر.

۲ـ نقل مجلس . اصول دین واحکام داستان شکلینده یازیلمیشدیر.

۳ـ دیوان .

دیوانی مرثیه ،قصیده ،غزل،نصیحت وطنز شعرلرینی احتوا ائدیب ،ایکی دیلده (فارسی وتورکی) یازیلمیشدیر.

نقل کشمش کتابی‌مثنوی شکلینده یازیلمیش وبئله باشلاییر :

منه‌هرایشده بسم‌الله‌دیریار * ثنا وحمدخالق دیرسزاوار
هر امری ابتدادن انتهایه * توسل ائیله‌دیم آل عبایه
اگرچه یوخدی دهرین اعتباری * خزانه میل ائدیب عمرون بهاری
آغاردی ساقالیم‌تنگ اولدی سینه * گؤزومده‌نور یوخ‌ساپلانمیرایگنه
الف‌دال اولدی‌قارداش عین‌ا ولوب جیم * باشیم ائیلر ایاقلاریما تعظیم
منی دنیا ایشی دلدن سالیبدیر * دده بیگ اولماغیما آزقالیبدیر
کمالیم‌یوخ قویوم‌بیریاخشی آثار * سوادیم‌یوخ یازیم‌آیات واخبار
باخیردیم باقیات‌صالحاته * پولوم‌یوخ سالدیریم کؤرپو فراته
اگر مهلت وئره آلله اجل دن * گلیر بیرمختصر نقاللیق الدن
یازیم اشعارتورکی صاف وپیشمیش * قویوم آدین کتاب نقل وکشمش

حزین نقل وکشمش کتابینی بئله قورتاریر :

بحمداله گلیب‌نطقوم بیانه * قالیر مندن بومنظومه‌نشانه
وئریبدیر طبع موزونوم نمایش * تمام اولدی کتاب‌نقل وکشمش
تخلص‌یوخ یازان ملا دلی دیر * دئییرظاهر آدیم مذهب‌قلی دیر
وطن نعمتلرینه عادی یم من * خلافیم یوخدی "دین آبادی"یم من
بو فرد آخرین آخرکی تائی * عددن رم چیخارسن کربلائی
اینانمیرسان حساب‌ائت‌ای نکوفن * بو نقل کشمشین تاریخین اؤگرن

نقل مجلس دیوانی‌نین باشیندا بئله‌یازیر :

گل حدیقه‌ی حب‌الوطن همیشه بچین * زنقل مجلس ما کام‌دوستان شیرین
ادیب ماجدی ارمغلس است مستوراست * میان خانه‌ی طبعش جواهرات ثمین

کسیکه جیفه‌ی دنیا ندارد عزت کو * من از نبودن جیفه نه قاضی‌ام، نه امین
فتاده درپی کشف حجاب ایرج نام * به‌آن حریف نوشتم جوابهای متین

گئنه "حزین" دن دیر:

سالدی بلالی باشی بلایه فلک ـ ملک
قویماز بوروزگار اولاحاصل دیلک ـ میلک
ایندی خطا ـ مطادی عزیزیم سفر ـ مفر
باخ گؤر تمام داغ ـ باغی‌اؤرتدی کولک ـ مولک
قیش ـ میش گلیرگئنه، ولی‌یوخدور کؤمور ـ مؤمور
یوخدور اودون مودون توکه نیبدیردیرک ـ میرک
کیم ـ میم‌تؤکر منیمچی بوایل دام ـ مامین قارین
پول ـ مول یوخومدی، الده تاپیلمیرکورک ـ مورک
شال ـ مال جیریلدی، یوخدی عمامه، عبا ـ مبا
دون ـ مون یوخومدی، گزمیری ائوده الک ـ ملک
قویما زلا امن ـ ممن اولا دونیا لوطی ـ موطی
میته اولوب جهان بو موپک
قورموشلا بوغدا ـ موغدایا تله وکیل ـ مکیل
آج ـ ماجلارا بو عهدده یانمیر اوره‌ک ـ مورەک
منده قویون ـ مویون هانی، یوخدور اؤکوز ـ مؤکوز
گلدی آزار ـ مازار، قیریلیبدیر اینک ـ مینک
ایش ـ میش شولوقدی، کس سسینی ای حزین ـ مزین
حق ـ مق دانیشما، گؤزله مه‌یرسن کؤتک ـ مؤتک

ملا اسمعلی (مذنب): ۱۲۵۷ ده زنجانین "قاضی‌کندی" قریه‌سینده آنادان اولموش و ۱۳۲۲ ده وفات ائتمیشدیر. ملامذنب تقوالی‌بیرعالم اولوب، گؤزل نطقی و روان طبعی ایله مشهور اولموشدور. شعرلری نین اکثریتینی نوحه‌لر تشکیل ائدیر، بعضی متفرقه شعرلری ده واردیر. بورادا نمونه اوچون بیرترکی‌غزلینی درج ائدیریک:

سه‌کار ائتمک گرک

فراهم اولمادی صحراده گر شکار ائتمک
گرک دی نقطه‌نی حذف ائیله‌ییب سه‌کار ائتمک

اگرچه وقت گئچیب لیک نفس طالب دیر
گرک دی عصرزمانیندا بیرنهار ائتمک
بیریسی نیت صادقله دستمازآلماق
دوروب نمازده کرنوش گردگار ائتمک
بیری سماوره اود سالدیریب نظافتله
پیاله ایچره صویی لعل آبدار ائتمک
بیریسی میل ائله یب اکل وشربی پی درپی
گلاب ونقلی یارین باشینه نثار ائتمک
ثنای حقی دعای شهنشه وقتی
لزومی واردی شعار ائتمک انتشار ائتمک
خزان زمانی بو ایرانی تازه نظمیله
ولی حق باجارور رشگ نوبهار ائتمک

امیرخسرو دارائی (خسرو): امیرخسرو دارائی خسرو میرزانین اوغلو و قاجار خاندانیندان دیر. ۱۲۷۰ شمسی ده بنارود طارمده آنادان اولموش و تحصیلینی ایلک اؤنجه "گوهر "کندینده، صونرا زنجاندا اکمال ائتمشدر.

امیرخسرو دارائی شعرلرینده "خسرو "تخلصونو سئچمیش ومشهور عالم و دولت آدامی وبؤیوک شاعر اولموشدور. خسرو سردار مؤید زمانیندا بیرمدت طارمده نایب الحکومه اولموش ومیرزاکوچک خان جنگلی ایله یاخین دان ایش بیرلیگی ائله میشدیر. ۱۳۲۴ ده، چوخ سئودیگی شاعره قیزی مهیندخت سل خسته لیگیندن اؤلموش وبؤیوک شاعر بوحادثه دن چوخ سارسیلمیشدیر. "شکرستان" آدلی منظوم کتابی نین مقدمه سینده بوحادثه ده ن بئله بحث ائدیر:

برفت ازدست من دردانه‌ی من وزان بیت الحزن شدخانه‌ی من

خسرو ۱۳۳۲ ده وفات ائتمیش وآنادان اولدوغو اطاقدا باسدیریلمشدیر. شاعردن ۲۷ مین بیت لیک بیردیوان وبیرده آشاغیدا آدلارینی چکدیگیمیز اثرلر قالمیشدیر:

۱ـ کتاب شکرستان. کلیله ودمنه نین منظوم شکلی وچوخ قیمتلی بیر اثردیر و ۱۳۲۶ دا چاپ اولموشدور.

۲ـ منظومه‌ی مردان خاور. اسلامین بؤیوک آدا ملاری نین ترجمه‌ی حالی دیر، ومنظوم اثردیر.

۳ـ مثنوی انیس العشاق. عشقی،ادبی و عرفانی اثردیر.
۴ـ دیوان غزلیات ،قصایدوحکایات ۲۷ مین بیت دیر. بیرقسمی ۱۳۲۴ ده زنجاندا چاپ اولموش ،ال یازمادیوانی عائله سی‌نین یانیندادیر.
۵ـ ارمغان زندان یا مرزبان نامه. بومنظومه‌نی زندانداً یازمیش ، و محمدقزوینی یه اتحاف ائتمیشدیر.
۶ـ منظومهٔ "عمردوباره". خسته‌لیگیندن اؤتروبا ریمچیلیق قالمیشدیر. بورادا خسرودان بیرتورکجه وبیرده‌فارسجاغزل درج ائدیریک :

ناز و غمزه اؤگره‌نیر سندن اگر جانانه‌لر
مندن اؤگره‌نسین گرک دیوانه‌لیک دیوانه‌لر
گر دوشم دیوانه‌تک بازاره ، حقیم‌وار منیم
من سنین رسوای عشقین،کام‌آلان بیگانه‌لر
من جهنم ، سن گؤزه‌للیک شأنیوی چوخ حفظ ائله
هرصدف ده مسکن ائتمز سن کیمی دردانه‌لر
شمع تک نورجمالین روشن ائیلر مجلسی
وارنئجه‌طاقت اوشمعه‌یانماسین پروانه‌لر
سن خوش اول،قوی مجلس‌عیشین رقیبه‌نوش اولا
بسدی بو بی‌خانمانه گوشه‌ی میخانه‌لر
ایندی بیلدیم‌گاهگاهی گرمنه لطف ائیله‌دین
سالماغاکؤنلوم‌قوشونو دامه ،سپدین دانه‌لر
شربت مرگ ایچمگه آماده اولماق وقتی دیر
ایچمگی لازم اولور دولسا اگر پیمانه‌لر
سن گؤزه‌للیک شهرتینده ، من بلای عشقده
قوی یازیلسین قانیله عالمده‌بو افسانه‌لر
مست اولماز باده‌دن"خسرو" اگر دریا ایچه
ائتمه‌سه مستانه‌گؤزلر غمزه‌ی مستانه‌لر

منال ای دل، شود روزی که یار رفته بازآید
چو بازآید چه‌غم ،گرمدتی دور و دراز آید
توکل برخدا باید، که‌راه چاره بگشاید
چوکار ازدست شد لطف خدایت‌کارساز آید
بود قول خدا هر عسر را یسری است اندرپی
چه‌هجرانها که‌ازپی وصل یار دلنواز آید

شود بستان دگرره ، سبز وگلبن تازه‌رو گردد
نوای ناله‌ی بلبل زشاخ سرو ناز آید
چوغنچه لب‌گشاید عندلیبش تهنیت‌گوید
چو نازآغازدش معشوق،عاشق درنیاز آید
نه‌آذر ماند و نه‌دی، شوند اسپند وبهمن طی
جهان از فرودین نوگرددو اردی فرازآید
برآیدنرگس ازخواب و بشوید گل رخ از شبنم
بنفشه‌افتد اندر سجده ،سوسن درنماز آید
قدح گیردبکف لاله ، چکاوک سرکند ناله
زگلشن بوی گل خیزد ،زبستان بانک سازآید
پرد زاغ سیه‌ازباغ وبوم شوم ازگلشن
دمی کزجانب گردون صفیر شاهباز آید
سخن درپرده بایدگفت "خسرو" زانکه از مردم
یک ازصد نادر افتد درشمار اهل رازآید

حاج شیخ زین العابدین امام(مجنون) : حاجی میرزا عطاءاله امام‌جمعه و مرحومه‌شاعره‌حاجیه‌فاطمه‌سلطان خانم‌امامی(دیوان فاطمیه‌نین صاحبی) نین اوغلودور و زنجان عالم‌لرینندن دیر. ۱۲۷۱ ده‌آنادان اولموش ایلک تحصیلینی زنجاندا آلاندان صونرا نجفه‌گئتمیش ونئچه‌ایل اورادا علوم دینی تحصیل ائتمیشدیر. حاج شیخ زین العابدین بیرینجی دونیا محاربه اثناسیندا وطنه‌قاییتمیش وبیرمدت ابهرده امام‌جمعه‌اولموش صونرا بیر مدت زنجاندا دفترخانه‌اداره ائتمیش وتقاعد اولاندان صونرا تألیف ودین تبلیغی‌ایله مشغول اولموشدور. شعرلرینده "مجنون" تخلص ائدیب ،اوچ‌دیلده (فارسجا ـ تورکجه و عربجه)شعر یازمیشدیر. صونرا ایکی‌جلد ترکی مثنوی یازیب ،نهج البلاغه‌نی شعرایله‌ترجمه‌ائتمیش وزنجان تاریخینی‌ده تألیف ائتمیشدیر.بورادا اوندان بیرتورکجه‌وبیرده‌فارسجاغزل درج ائدیریک :

یاشیم یئتیبدی قیرخا ، یاغیب باشا ،قاشا قار
یاخشی آغارمیسان ،باشیمین توکلری، آغار
یئتدی خزان عمر گرک دیر صولا گولوم
هر چارفصل بیر زاد اوچون اقتضاسی وار
گئتدی جوانلیق عالمی، گلمز داخی گئری
گلدی قوجالیغین ، داخی ممکن دگیل فرار

اول دم که یار گؤنلون آلیردی ، گل ایندی باخ
گر اولسا مشتری سی ساتار ،اولماسا آتار
دار مجازیده بو غـــرورون حقیقتـــــی
چون میوه‌دیرکه ، صبح گلیـر آخشاما قوخار
یارب بو روزگاری اولا خانمان خـــراب
هرقدر محکم ائو قاییران آخری ییخـــار
اوغلوم ائشیت نصیحتیمی، وئر منه قولاق
پیر مجربم که گلیب باشـــیما بولار
بو روزگارین اهلینـه اولسون بصیرتین
آلدانما خال وخطینه ، شهماره اولما یار
هرکیم سنه تملق ائدر، دشمنین دیر او
یوخدور سامان دیبینده صووا هرگز اعتبار
تا سنده نفعی واردی، سنه احترام ائدر
قویروق بولار نئجه‌هله‌ایت قویروغون بولار
دشمن اگرچه کهنه‌له سنلن عـــداوتی
قورخ اوندان، اوْد ائلر اؤزونو آخرآشکار
اولما یالانچی شخصه مصاحب ، وئرر گیره
سنلن عزیز کیمسه‌لری بیر- بیـره ووراز
هرایش گؤرنده عاقبتین فکر ائله ، ائله
ایمن بو روزگاردان اولما ،قولاق بـورار
هر یئرده‌نکبت اوْز وئره ، روزی یئتیشمیه
کوچ ائیله ،چونکی قوش اوچار آخرده‌دن تاپار
ابهرلی‌ده ،شناطی‌ده ،هیدج‌ده یوخ وفـــا
بو اوچ یئری سکونت اوچون قیلما اختیـار
بو عاقلانه سؤزلری "مجنون" دن ائشیت
سرمشق ائدیب بو شعرلری ســاخلا یـــادگار

ای مه‌جبین مرو که‌وداع سفرکنـم * ای شمع مهلتی که‌شبم‌راسحرکنم
چون میروی دمی بنشین روی دامنم * تاساعتی بیاد رخت‌گریه‌ســرکنم
عمری بخوشدلی گذراندم زوصل تو * یارب‌مباد بی‌توکه عمر دگـرکنم

ای ساربان، شتاب مکن تارسم ز پی * آهسته ران که بدرقه‌ی نوسفر کنم
تندی مکن که خون دل از دیده میچکد * طوفان خون برآرم اگر دیده ترکنم
ای میر کاروان بخدا می سپارمت * باورد نیم‌شب زتو دفع خطر کنم
گیرم احل نیاید و من باز بینمت * برگو چگونه صبر من دربدر کنم

شیخ عبدالله طارمی (شیخنا) : بختیار اوغلو شیخ عبدالله ۱۲۸۲ شمسی‌ده آنادان اولموش و دینی ـ ادبی تحصیلینی زنجاندا کی استادلاردان آلمیشدیر. طنز شعرلریله و غزللریله مشهوردور. شعرلری طارم‌علیا وخلخال کندلرینده خلق آراسیندا معروف دور. بورادا بیر لیریک وبیرده طنزغرلینی درج ائدیریک

گونده بیر رنگ ائدیرن جلوه‌ی مستانه گؤزل
ائیله‌ییبدیر اودور عشقون منی دیوانه‌گؤزل
ای ائل آهوسو، چمن قومروسو، داغلار مارالی
گؤزلرین بیرباخیشی اوخشوری جیرانه‌گؤزل
کعبه‌ی وصلبوه حاج کیمی شرط ائده‌رم
باخارام حسرتیله چاه زنخدانه‌گؤزل
یانارام آتش عشقبنده دؤنوم باشیوه من
دؤور شمعینده وارام گؤرنئجه پروانه‌گؤزل
نه‌سبب دن دی، منه خشمیله هردم باخاران ؟
گول یوزون دؤنده‌ریسن قهریله ایوانه‌گؤزل
بیلیرم درد دلین من قوجا، سن تازه جوان
قوجا لازم‌دی لله درگه سلطانه‌گؤزل
حسرتی واردی بو شیخین دوشه یانینجا سنین
چیخا ببر سیر ائلییه کوی وخیابانه‌گؤزل

آجی چای

گل منیم یانیما، جانیم سنه قربان آجی چای
دیزیمین طاقتی‌سن، دردیمه درمان آجی چای
نه‌یه تشبیه‌ائله‌یبم من سنی، یوخدور عوضین
قاریشیبدیر سنه‌بیر کوثر رضوان آجی چای
هر او ائوده سن اولان، اوردا اولور سایرام،طوی
اولمایان ائوده اولورجمله‌عزاخوان آجی چای

تازه‌دم سن اولاسان، من ده اؤزوم یورقون اولام
شوقبله سندن ایچم بیر دولی فنجان آحی چای
رنگ یاقوته نه‌گلدی ، نیه رنگین سارالیب ؟
نئجه دؤندردی سنین رنگیوی گیلان آجی چای
نئجه معشوقه‌س ، عاشق دی سنه پیر و جوان
بلکه اعیان و باخبرچی ابله چوسان آحی چای
باشیم اوستونده سماور سحری قئینه‌مه‌سه
نئجه دوررام یوخودان من ائوی ویران آحی چای
عصر وقتینده اوشاقلار منه چای وئرمه‌سه‌لر
صبرو طاقت‌کسیلر الدن ایافدان آحی چای
بیرنفر اؤلسه‌اگر، وئرمه‌سه‌لر قهوه و چای
بیری گئتمز اوخویا سوره‌ی قرآن آجی چای
سنین عشقینده مزبن اولی هر عیش و عزا
سنین حبوندە اولورلار هامی خندان آحی چای
قوراسان باعدا سماور، پیشورن یاغلی پولوْو
سنیله داد وئره‌جک یاغلی بادمجان آحی چای
دئیه‌س ساقی گلچهره گتیر استکانی
دوز بو بزم‌ایچره مسمای فسنجان آحی چای
بیلیرم سن رؤسا مجلسی‌نین زینتی سن
سنه‌پابند اولور هر خانیله سلطان آجی چای
نه‌سبب‌دن دی مینیبسن ئله جیران دالینا
خلقی ائتدین نه‌حهتدن بئله گریان آجی چای
تاپمادیم‌بیرگون ایچم، توتدی باشیمدان آغری
اونی درمان ائله‌دی بیر- ایکی‌فنجان آحی چای
او قدر اسنه‌میشم، دیشلریمی آغری توتوب
آز قالیبدیر چیخا انگبمله‌زنخدان آجی چای
من جهنم، یانارام خیردا اوشاقلار حالینا
موقع چای گلنده ائدر افغان آحی چای
نه‌قدر وصف‌ائله‌یبم من سنی آرتیق یاراشیر
گر اولا چایچی سنه حوری و غلمان آحی چای
بیر گؤره‌ایدیم او گوسی قندبله‌چای اولدی سبیل
حسرتیم اوندا حیخار ئئیله‌بیم‌الان آحی حای

شیخنا ، کؤنلوں اگر چای معطر آپارپر
عزم گیلان ائله ،ایچ بیر چای لاکان آجی چای
ایچمه‌ریک خارجه‌نیں چاییں اگر همت ائدک
بیزه کافی‌دی فقط حاصل گیلان آجی چای

سیدباقر حرّی (اقبالی): سیدباقر حری سیدعلی‌اکبر نجفیانی نین اوغلو ۱۲۸۴ شمسی ده زنجاندا آنادان اولموشدور. بوشاعرین سوادی یوخدور. فوشدوعو شعرلریی باشقاسینا یازدیرار ویالنیز توركجه‌شعرلر سؤیلر. شعرلری نوحه ،مرثیه ،قصیده ،غزل، هزلیات ومطایبات دان عبارتدیر .شعرلر- بندن بیرقسمی "غمنامه" آدیله زعفری طرفیندن زنجاندا چاپ اولموشدور. بورادا اوندان بیرغزل وبیرده مطایبه‌درج ائدیریک :

گلمه‌دیز ایمانه‌سیز

ای می سرمست و مدهوش ائیله‌ین پیمانه‌سیز
سپمیسیز ،جانا ، مگر رخساریزه پیمانه سیز
سیر نگاهیله می ای لیلی، محنوں ائیله‌دین
شکر لله ،قالمادی بوملکت دیوانه‌سیز
آتش هجرابله یاندیرمافلبیق آساندیر منی
واردی خوفیم‌کیم، قالا شمع رخون پروانه‌سیز
اره‌ی جورابله قبلما شرحه- شرحه کؤنلومی
قبل یقیں قالماز نگاریم قاره‌زلفون‌شانه‌سیز
سیر مثل واردیر، دئیه‌رلر گنج اولور ویرانه‌ده
سیلمه‌رن جانا مگر چوخ گنج‌اولورویرانه سیز
حسن وزلف و چشم‌و ابروی و خط و خالیں سنین
هربیری جان قصدینه‌بیر تور قورموش دانه‌سیز
کافر عشق ائتدیز آخرده عجب " اقبالی" نی
هر قدر اصرار قیلدیم گلمه‌دیز ایمانه سیز

کیین کسدیر

سیرسفر شاهسئوه‌نلی تازه جوان * واریدی بیر آداخلی‌سی چوخدان
ملا تاپمیردی کسدیره کابین * او جهت‌دن اولوبدی چوخ غمگین
بیر گوی گؤردو سیر سفرمیلا * کسد آراسیندا ائیله‌بیب مأوا

هوول اولوب قاچدی سؤیله‌دی آتاجان * بیرنفر ملا کنددده وارالان
گئت گیلن وئر آخوت‌کسه کبینی * یئتیر اول یار مهربانه‌منی
آتاسی سؤیله‌دی کی ای اوغلوم * گؤروسن الده وار منیم شغلوم
سن اؤزون گئت ، ایکی ایشی‌ائله‌بیر * هم‌اؤزون، هم آتان کبین کسدیر
دئدی اوغلان آنامی ایسته‌میره‌م * آتاسی سؤیله‌دی اوغول بیلیرم
من ده بیر ملا تاپمادیم او زمان * آناوا کسدیره‌م کبین بالاجان !

مریم‌جهانگیری : مرحوم حسین خان بیگلربیگی‌نین قیزی دیر ۱۲۹۵ ده اورمیه‌ده آنادان اولموش و ۱۳۳۱ ده‌وفات ائتمیشدیر.

مریم‌دن قالان شعر دفتری آرادان گئدیب ،قارداشیندا اولان شعرلری "بیادمریم" آدیله بیرجزوه شکلینده چاپ اولموشدور. بورادا ، اوندان بیر ترکی، بیرده فارسی غزل درج ائدیریک :

گل دولاشما گئنه اول زلف‌پریشانه کؤنول
صبرائله ، دؤز بو قارانلیق شب‌هجرانه کؤنول
باخما ناکس‌کیمی اول دلبریمین چهره‌سینه
یانما پروانه‌کیمی آتش‌نبرانه کؤنول
نئجه طرح ائتدی وفا صحبتینی غنچه‌لیی
واقعاول ، ذوق ائله اول نکته‌سنجانه کؤنول
اولما نامرد و محبت‌ائله‌مه نااهله
باغلاماز عاقل اولان الفتی بادانه کؤنول
وطن عشقینده گرک ال حکه‌سن جانیندان
حوس سمندر یاناسان آتش‌سوزانه کؤنول
آرزوم‌دور بئتبشم وطلبوه ، اما نه‌ائدیم
باغلانیب طلمبله زنجیره بو دیوانه کؤنول
فرقته باعث‌اولاندان آلارام قانلی قصاص
آند اولسون او گؤزل برچم ابرانه کؤنول

ای شب‌چرا نرفته‌و تأخیرمیکنی * ای صبحدم در آمدنت‌دیر میکنی
گویا چومن اسیر کمند بتی شدی * کاندر شکنج بند چنین گیرمیکنی
ای ناله ، ساعتی برو ازتنگنای دل * ای سور دل ، ز زندگیم سیرمیکنی
ترسم که نه‌فلک همه زیر و زبرشود * ای دل زسکه ناله‌ی شبگیرمیکنی

ای ماهرو به‌جادوی خونریز شهردل * ازشس جهت گرفته ونسحرمیکنی
باخال همچودانه‌و بازلف همچو دام * مرغ دلم گرفته ونخحرمیکنی
بازآ برون و لشکر عشاق رابتاز * درقتل این گروه حه‌تأحرمیکنی

ابولقاسم‌خطیبی (ناصر): ۱۳۰۲ ده‌زنجاندا آناداں اولموش‌و اون ایکی ایل فارسجا وعربجه‌علملری مکتبده‌اوخویاندان صوںرا نحصیلینه ادامه وئره‌بیلمه‌میش و ایاق قابی‌چیلیق دکانیناگئدیب بو گونه‌دک بو ایشله مشغول اولموشدور. خطیبی بوش ساعاتلارینی علم‌وادب اهلی‌ایله‌کئحبریر و اؤزوده فارسجا وتورکجه‌شعرلر یازار. اونون تورکی شعرلریندن نموںه اولاراق (بهاریه) آدلی شعرینی بورادا درج ائدیریک :

مقیم‌باغ‌اول ای کؤنول ، فروغ حسن یاری گؤر
چمنده باخ طراوته ، علامت بهاری گؤر
سحاب رحمت ائیله‌ییب احاطه سطح عالمی
جهانه ریزش ائیله‌ین او درشاهواری‌گؤر
اریکه‌ی زبرجدی قیزیل گول ائیله‌ییب مکان
برابرینده نعمه‌و ترانه‌ی هزاری گؤر
بویاندا غنچه‌لر گلیب سروریلن تبسمه
اویاندانازونسترن توتوبدی کوهساری گؤر
اسر نسیم جانفزا ، فضای صحن گلشنه
شمیم‌عطر مست ائدیب تمام هوشاری گؤر
تقاطرات ژاله‌دن ائدیبدی لاله‌لر عرق
اونا توتوبدی آینه ،زلال حویباری گؤر
صفا تاپیبدی بوستان ، اولوبدی شاد دوستان
تحلی‌ائیله‌ییب رح نگار گلعذاری گؤر
اولوبدی صفحه‌ی زمین ریاض جنت بربن
بهشته رشگ وئرمگه ، بوئرده افتخاری گؤر
جهانی روشن ائیله‌ییب ، شعاع نور احمدی
حمال احمدی ده سن، حلال کردگاری گؤر
اونون وجودینه‌خدا ، ائدیبدی خلق عالمی
او ذوالکرامه‌ساغلی‌دبرسوعالمین‌مداری‌گؤر

اکرچه شرمسار دیر ، گناهی چوخدی "ناصر"یین
جزا گونی شفاعته اولان امیدواری گؤر

فارسجا شعرلرینده نمونه اوچون بیر رباعی درج ائدیریک :

درگلشن زندگی نسی‌مست شدم * در سیر گهش بلند ،گه‌پست شدم
این عمر گرانمایه‌که‌دردستم‌بود* برباد فنا رفت و تهی‌دست شدم

حسن غریق : میرزا حسن غریق زحمتیین مشهور شاعرلریندن دیر. او، باقفاللیقلا گئچیرمیش و ۵۰ ایل بوندان قاباخ وفات ائتمیشدیر غریق قوشدوغو تورکی وفارسی بوحه‌لر ،رباعیلر وطنزلریله تانینمیش و بدیهه‌لریله‌شهرت قازانمیشدیر.

غریقین اثرلریندن ایکی‌جلد آقای زعفری نین طرفیندن چاپ اولوموش ،لاکن داها چاپ اولمامیش شعرلری چوخدور. بورادا نمونه اوچون بیر تورکی وبیرده‌فارسجا شعرلرینی درج ائدیریک .

دوغمایئیدین منی ایکاش ننه

ایشیمیز اولدوعجب یاش ننه — دوغمایئیدین منی ایکاش ننه
آلمایئیدی سنی ایکاش ددهم — کسمه‌یئیدی کبینین ملا قشم
ائتمه‌یئیدی سنی بانوی حرم — آتمایئیدین ائله گؤز- قاش ننه
دانیشئیدین نه‌ائله‌شهدوشرنگ — نه دئیه‌یدی سه :ای یار قشنگ
نه‌باسئیدی سی آغوشونا تنگ — به‌دئیه‌یدی منه‌دیرماش ! ننه
دوتما بوسؤزلری ایراد منه — دئمه بو سؤزلره یوخدی حسنه
آلماسئیدی ددهم البته سنی — بس ایدی آیدا بیر اویناش ننه
نه ائده‌ایدی بئله‌بدخواب سنی — قازانئیدیز نه او ذلت‌له منی
آعزیما س نه‌سالئیدین ممه‌نی — نه قیلئیدیز بئله کولباش ننه
قوبالی عرصه‌ی ایجاده قدم — یئدیعیم غصه‌دی،ایدوه‌دی، غم
قالمادی حبف‌بو دنیاده ددهم — تا ائده‌ایدی منی داش‌باش ننه
مه بوخلوق مرضی ائندی هجوم — اولدو بایقوش‌کیمی بختیم‌قوشی‌شوم
کیمه اؤز بختیمی تقصیردوتوم — جکدی بد نقشه‌نی نقاش ننه
تاقیامت سؤروں ادراک ائله‌دیم — حق سؤز اوسته‌دؤشومی چاک ائله‌دیم
حوخ‌عملدن‌دؤروب‌امساک ائله‌دیم — باسدی کئجدی منی بولداش ننه
گئجه- گوندور ائله‌دیم‌سعی‌وتلاش — سهل اولا بلکه مه امر معاش
گیه‌شام‌اولدو ،نه‌آش وارنه لاواش — به حؤره‌ک واردی، به بوزباش ننه

. . . .

در میکده دانم نه‌مکان است ونه‌جایم
دریوزه‌صفت‌رو به‌در میکده آیم
کن همچو مرا مست‌ندانم سرو پایم
باشد که رخی بر قدم یار بسایم
بازار محبت‌کنم از آتش می تیز

افسوس‌که ره برچمن راز ندارم
درگلشن دانش پر پرواز ندارم
در اوج هنر قوه‌ی شهباز ندارم
پروانه‌صفت سوزم و آواز ندارم
مبهوتم ازاین فکر و تمنای غم‌انگیز

. . . . . .
تنها نه‌منم‌عاشق آن دلبر طناز
بل ذی نفسانند ازاین عشق سرافراز
خود نامدگان و شدگانند هم آواز
در مکتب‌عشقند دراین مرحله همراز
جان بهر نثار قدمش‌خوانده‌بتجویز

عبدالواسع شهیدی :۱۲۷۹ دا زنجان دا آنادان اولموش،آخوند ملاحسنعلی‌نین اوغلودور. ایلک تحصیلینی آتاسیندان آلمیش صونرا شیخ ابراهیم‌نحوی و شیخ علیارصرفی‌دن ده درس‌آلمیشدیر.

ایلک شعرلرینی "محرر" تخلصو ایله‌یازمیش ،لاکن صونرادان، "شهیدی" تخلصونو سئچمیشدیر. دیوانی" گلشن عشق" آدی ایله چاپ اولموشدور.

شهیدی عطارلیق ایله کئچیمینی تأمین ائتمیشدیر. بورادا نمونه‌اوچون بیر تورکی وبیرده‌فارسی شعرلریندن درج ائدیریک:

بو بئش‌گون عمرو سن سانما اؤزونچون جاودان قارداش
گلیب‌بومنزله گئتمیش‌نه چوخ پیرو جوان قارداش
بو سؤزلر نثریله گرچی دئییلمیش ، نظمه‌چکدیم من
که جسم‌نثره هریئرده وئره‌ر چون نظم جان قارداش

نه‌چوخ اسکندر ورستم، نه چوخ فرعون ونمروده
وئریب توپراقلار آلتیندا اجل دائم مکان قارداش
... اویان یرخواب عفلتدن گنه‌دقتله‌بیرباخ گؤر
اولوب‌آماده تا کؤچسون نه قدری کاروان قارداش
اگر چوخ وارلیسان یاآز، یقین ائیله گدا اوللان
احل لیلاحی دؤردآشیق آتاجاق وار- یوخان قارداش
بوبئش‌گون عمر برق آساگئچیر، فرق ائیله‌مز هرگز
دوتوم‌کؤینک حریر اولسون ویا یول - یول کتان قارداش
اگر مینلر ضرر چکس اؤز- اؤز عهدین وفا ائیله
قویوب بؤرکون یانیس آلتدا، سؤزوندن چیخمایان‌قارداش
دئمه هئح بیرکسه سرّین، ولو اؤز قارداشین اولسا
سؤزون ساخلا اوره‌کده تا بودنیاده واران قارداش
همیشه صبر قیل هربیر مصیبت گؤرسن عالم ده
یرآز فکرائیله، گؤر کیم‌دیر بو دنیاده‌قالان قارداش
نه‌چوخ مجنونی لیلادان، نه‌چوخ فرهادی شیرین دن
فلک آیری سالیب بیر- بیرگئدیبلرباغری قان قارداش
تجاوز ائیله‌یب‌هرگز گؤز اؤزگه‌مالینا تیکمه
خجالت‌چک‌خدادان ای صودان قایماق‌توتان قارداش
دوشوب‌بازاره هریانی گزیب‌بؤرک خلقدن قاپما
اؤزو بؤرکسوز قالیر آخر همیشه بؤرک‌قاپان قارداش
... نه‌موهوماته‌اول قائل ،نه‌اول بیدین و لامذهب
یولو دوز گئت ،کلکدن قورخ،اولور بیردن آذان‌قارداش
شهیدی ! شرم‌قیل، چک بیرخجالت ،سن گئدیب اول
اؤزون اصلاح ائدیب ائیله ملامت یولداشان قارداش

مثنوی

دبدم اندر باغ روزی بلبلی * درد دل میگفت نالان با گلی
کای وصال تو دوای درد من * رحم کن آخر به‌رنگ زرد من
گرنه سیمای تو بودی‌ارغوان * رخ مراکی میشدی چون زعفران
نیست‌هرگزبر توای آرام جان * ازمن عاشقتر بزیر آسمان
من چومنصورم به‌عشقت پایدار* می‌نترسم‌گر برندم پای دار

این سخنها چون زلبل گل شنود * درجواب اولب نازک گشود
کای یگانه عاشق دلسوز من * ای نخفته شب بیاد روز من
ای بعشقم باوفا و یکدله * نی شکایت دارم ازتو ،نی گله
من به وصل تو رجان مایلترم * من ترا دلداده و هم دلبرم
لیک داده فرصتم کی باغبان * تانشینم یک زمان با دوستان
روز وصلم را اگر داری امید * باید اول دست گلچین را برید
عشق آتش شد شهبدی را بجان * سوختن باشد جزای عاشقان

حدّاد :علی اکبر یاکزاد (حداد) آذربایجانین گؤرکملی طنزشاعرلر-
ندن دیر. او، ۱۲۸۰ شمسی ده تبریزده آنادان اولموش ویئددی
یاشیندا ایکن آتاسینی وبیرآز صونرا دا آناسینی الدن وئرمیش
و او گوندن صونرا چالبشماغا مجبور اولموشدور. اؤزو بو بارده
شعرلرینین بیرینده بئله سؤیله میشدیر:

یئددی یاشیندا آتام قتله یئتیب ، اؤلدو آنام
آز یاشیمدا من اولاردان صونرا گؤردوم پدرم

حدادین آتاسی مشروطه یولوندا اؤلدورولوب ائو- ائشیگی غارت
ائدیلمیشدی .حداد سوادسیز اولدوغو حالدا چوخ قدرتلی ودرّاکه لی
شاعردیر. اونون شعر استعدادی وشاعرلیک قابلیتی ایران شاعرلرین-
شاطر عبّاسا بنزر. لاکن حدادین اسلوب وشیوه سی طنز وانتقادی دیر،
و بوباخیمدان صابری خاطرلادیر وبیرچوخ شعرلری صابرانه دیر. حتی
بعضی شعرلری صابرین شعرلرینه نظیره کیمی دیر، مثلا آشاغیدا درج
ائله دیگیمیز "دمیرچی" منظومه سی صابرین "اکینچی" شعرینه بیر نظیره دیر

حداد شعرلرینده طنز وانتقادی اسلوبی سئچدیگی حالدا ،اوخوجو-
لارینا نصیحت وئرمگی ده اونودما میشدیر. او، اوخوما-یازما بیلمه دیگی
حالدا آچیق فکرلی،درین دوشونجه لی وگنیش گؤروشلو بیرآدام ایدی.
حداد عینی زاماندا ائلینه ویوردوتا باغلی بیرشاعردی . آشاغیدا
درج ائله دیگیمیز "آخ نئیله ییم ؟" آدلی منظومه سینده اونون ملت ،
ترقی، واستقلال حقینده دوشونجه و دویغولاری آیدین شکلده بیان
ائدیلمیشدیر :

خواب غفلتده یاتان ملت اویانمیر گنه ده
هاوجا یئردن یئخیلیب سانکی، دورانمیر گنه ده

یاتیری شب پره تک گوندوز و آخشامه کیمی
گئجه لر اوج سعادتده اوجا نمیرگنه ده
نه امیدیله یاشار دهرده انسان گؤره سن
راه امیدی بولار ایندی تاپا نمیرگنه ده
قرن بیستم دی دئییر، بمب آتوم دان دانیشیر
اؤز مدارین ابتیریب یاخشی دولانمیرگنه ده
هامی زنجیر اسارتدن اؤزون ائتدی خلاص
بو یازیق ملت او زنجیری آچانمیر گنه ده
بوطلسمات جهالتده هله قالمالیییق
ساحر عصر بوحادونی پوزانمیر گنه ده
باشی نین بؤرکونه محتاج دی بیگانه لره
ینه بالیده له نیر، ببرجه اوُسانمیر گنه ده
ساپی یوخ، ایگنه سی یوخ، تا تیکه اؤز شالواریمی
گؤرنه ببچاره دی ، اؤز حالینه یانمیرگنه ده
اصطلاحین دگیشیب "چوخساغ اول"ا "مِرسی" دئییر
سانکی بیگانه پرست دی، اؤزو قانمیرگنه ده
بیزه اسباب برقی اولوب عینک ـ کراوات
بو سؤزی من دئییرم، هئچکس اینانمیرگنه ده
قارغا ابستیر یئرییه غازکیمی، امّاکی یازیق
یئرییه نمیر، آتیلیر، یاخشی قاچانمیر گنه ده
گونده نیر مود دگیشیر، اؤزگیه تقلید ائله ییر
ایستیر آلمانلی اولا، لیک اولانمیر گنه ده
فکری لازم دی دگیشمک، نه لباسی ، نه دیلی
کج گئدیر قافله میز، یولدا دایانمیرگنه ده
...نا امید اولماسین انسان نئجه بوملتدن؟
فکری مسموم دی، هئچ بیرسؤزی قانمیرگنه ده
نئجه ابل بوداق ازل یاخشی یازاردی حداد
چونکی فکری یورولوب ائیله یازانمیرگنه ده

حداد خصوصی حیاتیندا یالقیزلیغی ترجیح ائدیب ائولنمه میشدیر. شعرلری نین نیرنده نوباره ده نئله دئمیشدیر:

تک من دگیلم ، چوخلاری ایراندا سوبای دیر
صد شکرکی، عیسادا سوبای دیر ،بیزه‌تای دیر

شاعر عمرونون مهم‌حصه‌سینی دمیرچیلیکله‌کئچیردیگی اوچون شعرلرینده "حداد" تخلصونو سئچمیش وشعرلربنین بیرینده‌دمیرچیلیگی حقینده بئله‌سؤیله‌میشدیر :

اوتوز بئش ایل بو ولایتده اولموشام حداد
گل اللریمده‌اولان نو قاباردان خبر آل

حداد شعرلرینی بیردفتره یازدیرمیش ، ودئییلدیگینه‌گؤره‌اون میندن چوخ شعرقوشموشدور. تأسف‌کی، اؤلندن صونرا بودفتر اؤگئی‌قارداشی طرفیندن آرادان آپاریلمیشدیر. (یحیی شیدا)

آقای یحیی‌شیدا چوخ آختاریشلاردان صونرا اونون شعرلریندن بیر حصه‌سینی توپلاییب و۱۳۵۸ ده (اودلی‌سؤزلر)آدلی کتابدا چاپا ئتدیرمشدر.

بورادا نمونه‌اوچون اوندان بیرغزل، بیرده دمیرچی شعرینی درج ائدیریک :

نئیله‌ییم ؟

بیلمیرم بو درد بی‌درمانه یارب نئیله‌ییم
دوشموشم بیرآتش سوزانه یارب نئیله‌ییم
چولقاییب بیر مهوشین عشقی سراسر جسمیمی
اولموشام مجنون کیمی‌دیوانه یارب نئیله‌ییم
ایستیرم اسرار عشقی گیزله‌دم بیگانه‌دن
بیلمیرم بو دیده‌ی گریانه یارب نئیله‌ییم
آغلارام بیت‌الحزن ده حضرت یعقوب تک
وار علاقه‌م یوسف‌کنعانه یارب نئیله‌ییم
شمع رخسارین گؤرنده بینوا حداد تک
دوره‌سینده اولماییم پروانه‌یارب نئیله‌ییم

دمیرچی

گلمه بوقده‌ر ناله وفریاده دمیرچی
گئت چال چکیشین آهن و فولاده دمیرچی
بسدیر بوقده‌ر فکر ائله‌مه دور و درازی
عمرون چوخی‌گئتمیشدی قالیب ایندی بیرآزی

دونیادا قضا و قده‌ره اول گنه راضی
سرمایه‌ی عمرون گئده‌جک باده‌دمیرچی
جانیس چیخاجاق، چوخ چالیشیب آز یئیه‌جکسن
ییرتیخ دونو، ییرتیخ تومانی‌سن گئیه‌جکسن
بوندان صورا دونیادا داهی نئیلیه‌حکسن ؟
سنّین یئتیشیب یئتمیشه ـ هشتاده دمیرچی
باشین آغاریب ، گؤزلریوین نوری گئدیبدی
قددین بوکولوب قوللاریوین زوری گئدیبدی
باشیندا اولان عقل چیخیب ، شوری گئدیبدی
اؤز حالیوی سال بیرده اؤزون یاده‌دمیرچی
گئت چال چکیشین، ایشله‌داداش ،اول گنه‌خسته
بیردفعه‌ده چکمه داخی آسوده نفس ده
روحون بگه‌نیب چون بوایشی روز الست‌ده
اولدون او سببدن کیشی دونیاده دمیرچی
درویش‌کیمی هریئرده دوروب معرکه قورما
گاهی باشیوا ،گه دؤشووه بیخودی وورما
رد اول گؤزومون گئت قاباغیندان بئله دورما
اوقاتیمی تلخ‌ائیله‌مه ای ساده دمیرچی
عمرون قوتارینجا چکیشی سن چالاجاقسان
هرنئچه دئسم‌من دمیری، سن آلاجاقسان
هم‌پول وئره‌جکسن منه ، هم یالوارا جاقسان
بیجا یئره گلمه داهی فریاده دمیرچی
عقلین وارایدی سن ده بیزیم‌تک قازانئیدین
دولتلی اولوب ثروتیوه آرخالانئیدین
صون سیستم (اوتول) سن ده مینئیدین، دولانئیدین
راحت‌یاشایئیدین داهی دونیاده دمیرچی
اولدون نیه‌بس روز ازل عاشق صنعت
چکدین نیه بیجا یئره سن بیربئله زحمت
مجبورائله‌دی کیم ائده‌سن عمرونو غارت
سالدین اؤزونو ذلّته افتاده دمیرچی

آل ـ وئرجی‌لری گؤرمه‌دیس آیا نه‌فازاندی
بوللار ببعیست‌نبره ـ نبرنین اوسته‌قالاندی
آل ـ وئر دئمک اولمازسونا ، واللاهی تالان دی
میلیونلی اولوب‌نبسر و بی‌پاده دمبرجی
تعریف ائله‌بیت‌آل ـ وئری چوخ سید ابرار
هرجند قوبوب‌آل ـ وئر اوجون شرع‌ده معبار
راضی دگیلسک‌نیز او دئسه‌ن‌آل ـ وئره زینهار
نیز ابدی واریق اؤزگه‌تمنا ده دمیرجی
اوست‌اؤرنولو گئج ، مطلبین اوستون داهی آحما
صبر ائیله‌گبلن، حوصله‌ن اولسون،هله داشما
ثابت‌قدم‌اول معرکه‌ی عشقده ، قاشما
عشق اهلی همیشه اولو عوغاده دمیرچی
فریاد وفغان ائیله‌مه (حداد) سؤزو فورتار
اولماز سه‌قسمت‌داهی نو دولت‌دیدار
بیرگون اولاجاق قهر ائده‌حک خالق قهار
سن ده اوگونه اول ئیله آماده دمبرچی

ابوالقاسم‌کامل : ۱۲۷۶= ۱۸۹۷ ده تبریزده‌تاجر نیرعائله‌ده آنادان اولموش و ابلک تحصیلینی اسکی مکتبلرده آلاندان صورا ،اورتا تحصیلی نی یئنی مدرسه‌لرده بیتیرمیش وگنج یاشدا شعریازماغا باشلامیشدیر.

ابوالقاسم‌کامل تورکجه‌و فارسجا شعریازماقدا ماهر اولوب ،شعرین هر نوعیندا طبعی‌نی صینامیشدیر. کامل عینی‌زاماندا موسیقی‌ده‌استاد دئییله‌جک قدر نظرصاحبی اولوب موسیقی بیلیگی اونون شعرلرینده‌ده عکس‌اولونموشدور. نئجه‌کی بیرشعرینده ئیله‌یازیر:

"عراق"اولسا "مخالف""شور"یمیز"مغلوب" ائدر"ناله"م
"عجم"."اوج""حصار"یم"راست""منصور"وم"عشیران"دیر

ابوالقاسم‌کامل گئچیمینی تجارتله‌تأمین ائتدیگی حالدا ، ادبیاتا چوخ ماراقلی‌ایدی و ۱۳۲۵ ده‌تشکیل تاپان شاعرلرمجلسینده "مؤسسلرهیئتی و صدر معاونی کیمی وظیفه‌گؤرموش وشاعرلرمجلسی دوام ائتدیکجه اونون توپلانتیلارینا دوام‌ائتمیش و بو ادبی‌محفلده‌چوخ‌یارارلی‌خدمت ائتمشدیر.

کامل ۱۳۲۵ دن صونرا اورمیه‌یه‌کؤچوب ، اورادا ئیرلشمیش و ۱۳۴۳

شمسی‌ده اورادا وفات ائتمیشدیر.

کامل دن اونوز مبنی آشان تورکجه وفارسجا دیوان قالمیش کی، هله لیک چاپ اولما میشدیر. اونون شعرلری وقتیله پیمان، آسایش، تبریز و وطن یولوندا غزه‌ته و محله‌لربنده چاپ اولموشدور. ال یازمسی دیوانلاری قارداشیندا ایمیش (بحثی شیدا ـ فروغ آزادی ۱۰مهر ۱۳۵۹)

ابوالقاسم کامل دن نمونه اوچون بیرغزل درج ائدیریک:

دوستان! یار شکرلب منم، اعبارسیزین
گول منم، غنچه منیم، لاله منیم، خارسیزین
یارده عشوه منیم، عمزه منم، شیوه منم
چمحم و نازمنیم، طعنه‌ی اغیارسیزین
می منم، ساقی منم، ساغرو صهباده منیم
تاروطنور منیم، حسرت دیدار سیزین
دهن غنچه منیم، صورت گلزارمنیم
گؤز منیم، قاش منیم، خنجرخونبارسیزین
محلس بزم منیم، بوسه منم، خال منیم
لب خندان دامنیم، دیده‌ی خونبارسیزین
خط منم، خال منیم، عیش منم، نوش منیم
صحبت یارمنیم، زاهددیدار سیزین
جسم محمورمنیم، غنعب گلگون منم
زلف خوشبوی منیم، طره‌ی شهمار سیزین
"کاملم" عشق منم، یار وفادار منیم
کوی دلدار منیم، قصر طلاکار سیزین

اعتماد : سید مهدی اعتماد آذربایجانین گؤرکملی شاعرلریندن دیر. او، ۱۲۷۹ شمسی ده تبریزده آتادان اولموش و تحصیلاتینی اسکی- یئنی مکتب لرده آلاندان صونرا "طالبیه" مدرسه سینده تاماملامیشدیر. سید مهدی اعتماد تبریزده مشهور "اعتماد" مدرسه سین آچمیش و ۱۵ ایل یئنی-یئنی تعلیم و تربیه سیله فعال مشغول اولموشدور. اونون اخلاقی- اجتماعی موضوعلاردا یازدیغی کتابلار" مناظرهٔ ادبی، آئینه اخلاق، ندرقة الصیان، میزان الانشاء، الفبای جدید، گول غنچه سی، تحفة الصیان، گلینلر یوزه گی و چهارشنبه بازاری" دفعه- لرله چاپ اولموشدور.

سید مهدی اعتماد ۱۳۲۲ ده قورولان و ۱۳۲۵ ایلینه دک توپلانان "شاعرلر مجلسی" نده رئیس و فعال بیر عضو کیمی اشتراک ائتمیش و گنج شاعرلرین تعلیم و تکامینه خدمت ائتمیشدیر. او، عینی زماندا ثبت اداره سی نین مسئولو وظیفه سینده حال بشمیشدیر.

دموکرات حکومتی یئخلیب، تهران حکومتی تبریزه گلندن صونرا، اعتماد نوتولوب ایکی ایل حبسه محکوم ائدیلدی. حبس دن چیخاندان صونرا، آذربا- یجانلی دوستلاری نین یاردیمیله ثبت اداره سینده چالیشماغا ادامه وئرمیش و عینی زاماندا ادبی فعالیتینه و شعر یازماغا دوام ائتمیشدیر.

مرحوم اعتماد دوکتورجا و بدأ لله نین لیکده آذربایجان صرف و نحو کتابینی یازمیشلار، لاکن آرزو مهری رژیمی دوکتابین چاپینا اجازه وئرمه میشدیر، نتیجه ده کی یاردیمی "ترکی- فارسی لغاتی" کتابینی دا او زمان چاپ ائتدیره- بیلمه میشدی.

اعتماد شعر یازماغا تاشلادیغی زامان "ناطقی" تخلصو ایشله دیردی. بیر مدت دن صونرا "اعتماد" تخلصو سئچدی. اعتماد شعرلرینده خلقین عادت و عنعنه لرینی جانلی بیر شکلده ترسیم ائتمیش و پیس عادتلری و خرافاتی طرز دیللە تنقید ائتمیشدیر. اونون "گلینلر یوزه گی" آدلی شعر مجموعه سی دوکتابین انرلرین گؤزه ل بیر نمونه سی دیر. دوکتاب ایلک دفعه "کلام حق" وصونرا

"آئینهٔ اخلاق" آدلارینله چاپ اولموش و بالاخره "گلشن پرده‌گی" آدینله یواحبل‌مشهدیر. گلشن پرده‌گی نشر صورتی طبعی‌یه پرده آقای شیدا طرفیندن ۱۳۶۰ دا تدقیق و تصحیح ائدیلهرک پیرمقدمه ایله برابر "انتشارات ارک" طرفیندن چاپ ائدیریلمیشدیر. بوکتابدا مرحوم اعتمادین چاپ اولان اثرلری ئیله صیرالانمیشدیر:

۱ ـ مناظره‌ی ادبی	۲ ـ بدرقة الصبیان
۳ ـ میزان الانشاء	۴ ـ گول غونچاسی
۵ ـ شاپلی آذربایجان	۶ ـ ناهار وعده‌سی
۷ ـ تحفة الصبیان	۸ ـ گلشنلر بزه‌گی
۹ ـ چارشنبه بازاری	۱۰ ـ دحسرة المعاد
۱۱ـ هدایت الکلام	۱۲ـ نورکی نصاب

مرحوم اعتماد ائولیلیک حیاتیندان شکایتچی اولدوغو حالدا، شعرلریندن (گلشن پرده‌گی) حوالاری ائولنمگه تشویق ائدیر و پیرشعریندن ئیله یازیر:

ائولنمه‌گی آسان ائله‌بیلن نسل چوخ اولسون
دوغسون بو آنا توپراغیمیز مردیله دولسون

یوراداکی نمونه اوخوجو آشاغیداکی شعرلریمی درج ائدیریک:

پیرداینه گرک دیر اولونا حمدوستایش
اوندان دی عموم بشره بست وگشایش
گر ائیلیه‌سن فکریمی واسنه حسابه
صیقل وئره‌جکدیر اوزمان ذوق وصفایه
یو لفظ خدا منبع اسرار حکیم‌دیر
مستجمع اوصاف کمالاته علیم‌دیر
خلق ائیله‌دی بیر فطره صودان اهل جهانی
مشحون ائیله‌ییب مرحمتی پیر و جوانی
انوار جمالی هامی اشیاده درخشان
هرنگ ـ تکی توحیده یؤنوک آیه‌ی قرآن
اصناف خلایق ده ائدیب صنعی تجلا
آثاری ائدیب انفس و آفاقی محلا
عاجز اولوب اظهار کمالیندا بیانات
هر جمله‌سی‌نین آخری یئر کلمه‌یهیهات

چون ابسته‌دی حلقه ائله‌ه داتیمی اعلام
اؤز ائللی‌لربن بئر اوزوه‌ائیله‌دی‌اعزام
بو سلسله‌دن بیرنفری ائیله‌دی نصوب
تا دسیسه‌وئرسین اوبله رونق وترتیب
یعنی او وجودیکه اودور رحمت شامل
نکوبن حسنات بشره علت کامل
آللاه طرفیندن گیرنب بیر گؤره‌ل احکام
حسنونده کفایت دی فقط کلمه‌ی‌اسلام
واردیر ائله احکام شریفنده مزایا
منهوب قالیب حمله مشاهیر اروپا
هر حکمی بونون جنبه‌ی آسایشه راجع
نوع بشرین مفصد و آمالینا جامع
ان عمده‌سی احکامدن اولموش بیری تزویج
اوندان دی بقای بشرین نسلینه ترویج

دوغما آذربایجانا

****

ای داغ ـ داشی گول ،باغچاسی گول، توپراغی مرجان
ای آی کیمی اولدوزلار انجیده اوزو تابان
ای حلقیمیزین شوکتی، سن سن بیزه زینت
سن سن وئره‌ن ائولادینا دونیا بویو نعمت
یوردوم، یووام، ائللر کؤکو، دوغما وطنیم‌سن
دونیا هره‌سی‌بیر طرفه ، سن ده منیم‌سن
آزادلیغی چون سرو آغاجی سندن آلیبدیر
دان اولدوزوتک باش چکیب عرشه اوجالیبدیر
سندن آلیر الهام او داغـ داشداکی طوفان
سن تربیه‌وئرسن داش اولار لعل بدخشان
بو قلبلرین جوشعون اولان پاک قانی سن سن
آذر ائللی‌نین عزتی سنسن، حایی سنسن
تاریخ او اوزون کئچمیشینی یاخشی یازیبدیر
شانلی آدینی پارلاق اوره‌ک لرده قازیبدیر

هئچ فوه جهاندا آبیرامماز سئی مندن
ممکن می آیرماق اولا سبر روحو بدن دن
عشق اولسون او عاشقلره‌کی، باغلادی پیمان
اؤز حالاربینی ائیله‌دیلر عشقینه‌قربان
اوغلانلارینیز عشقی، مرامی بودور آنجاق
دائم‌یاشا ای عزتیمیز،ای آنا نوپراق !!

تبریزیم

****

ای آنا یوردومون گولو، گولشنی
سن گول قوجاغیندا نؤیوتدون منی
ابسته‌رم دونیالار نویونجا سنی
عزتیم، شوکتیم، گولوم تبریزیم
من قوربانام سنین قیزیل گولونه
قهرمان تاریخلی، شانلی ائلینه
بختیار یوردونا، شیرین دیلینه
سنده آچیلیبدیر دیلیم تبریزیم
من عاشیقام دوغما آذربایجانا
اونون عاشقلری هئچ گلمز سانا
گؤزه‌ل‌لیر یانا، سن ده نیریانا
حسنونله فخر ائدیر ائلیم‌تبریزیم

اوشاقلار دیلینده‌ن

****

نقل ائدرلرکی، منی دوغدو آنام * دئدی:یه‌یه ،یه‌گؤزل دیر بو بالام!
دولانیب باشیما پروانه‌کیمی * چکیب‌آغوشونا دردانه‌کیمی
سود ایله قوه‌وئریبدیر اتیمه * دؤزوب ایللر اوزونو زحمتیمه
دئییب آهنگیله لای لای گؤزونو * بومما یب چوخ‌گئجه اصلا گؤزونو
آغلیان واختدا چکیبدیر یانیما * سؤیله‌ببب :"آغلاما ،قوربان جانینا"
منی‌گولدورمک اوچون پیخ‌پیخ ائدیب * چاخچاخی‌الده‌توتوب چیخ‌چیخ ائدیب
یئرییه‌ن واختدا توتوبدورالیمی * آحیب‌اؤز دوغما دیلینده دیلیمی
اؤرگه‌دیب بیلمه‌دیگیم کلمه‌لری * آنا یوردومدا اولان نعمه‌لری

مندن اؤترو اویونا سبابی آلیب گاه گولوب گاه گؤتوروب فیشقا چالیب
فوسما تیب اؤرتا سماتیک دولانام اؤرگه دیب دیدبرکی، وئره م خلقه سلام.
اؤرگه دیب حرمت ائله بولدا سیتا مهربان اول باحیا، قارداشیما
آتا سیز اؤیه الیبی شام وسحر دور وقارلا، دئی سؤزون اولسا اگر.
سالمیسام محبته گرحی آنامی سئویرم هم آتامی، هم آتامی
دئیه رم بوسؤزو عسقله هرآن: "حاییم اولسون سیه قوربان آناجان!"
اعتماد اؤلمز، همیشه دیری دیر عشق اولا، خلقیمیزین شاعری دیر

صون اولاراق " گل اوخو" آدلی شعر عرلی بی نقل ائدیریک:

روحوم فوشو تک سئوگیلی جیرانیله خوشدور
تیرنا رلی صم، سرو خرامانیله خوشدور
ای گول! اؤلورم، گل سوروش احوالیمی یوخلا
عشاق اوره گی دردینه، جانانیله خوشدور
گول عوجاسی تک غونچا لیندن آلیر الهام
بولبول لر، اودور، غنچه ی خندانیله خوشدور
رولفونده کی سونبول لرینین عطرینی آللام
بولبول گولون عشقیندهگولوستانیله خوشدور
چک قاشلاری نین خنجریی عاشقیس اؤلدور
چؤن سئوگیلی لیک عالمی قوربانیله خوشدور
گول اورده قارا زولفلریس سایه سالیبدیر
بوظلمته باخ، ماه درخشانیله خوشدور
ای گول! گل اوخو "اعتماد" بن نعمه لریندن
آذربایجان خلقی بو الحانیله خوشدور

معصوم عظیمی (۱) : معصوم عظیمی ۱۳۳۸ هجری قمری ده زونوز دا آنادان اولموش وایلک تحصیلی نی ده اورادا آلمیشدیر. معصوم عظیمی احساسلی شاعرلریمیزدن اولوب و گنج یاشدا اللی اولمایان نیرشکیلده ایتیب گئتمیشدیر. بیزیم قیصا سوره ن عمرونده چوخ آغیر گونلر گئچیرمیش وبعضا ده روحی خسته لیگه مبتلا اولموشدور. دیوانی نین جلدینده "دیوان دیوانه" یازماغی اونون مختلف روحی حاللاردا یاشادیغینی گؤسته ریر. اونون

۱ـ بومقاله آقای بهرام حق یرست (ائلخبی) ین یازیلارینداندان فایدالانارا ق یازیلمیشدیر.

سعرلرنده قرآن کریم ،کلسان وتوسان وسفاهی خلق ادبانی‌نین تأثیری گؤرولمکده‌دیر .

عظمی سعرلرینی‌داها چوخ عروض وزنله ،ایکی دیلده (فارسجا و تورکجه) وغزل، قصده ،مثنوی،رباعی ودیگر شکیللرده یازمیشدیر . اجماعی‌سعرلرنین بیرفسمینی کرالی،فوسمانا بنزر مسدس ،مخمس و توشلارکیمی‌شکیللرده یازمیشدیر .

شاعرین دیوانی ۱۳۶ صفحه‌دیر و اؤرو نسخ ونستعلیق خطیله یازمیشدیر . دیواندا کی سعرلری مضمون باخیمندان اوچ بئره بؤلمک ممکن دور :

۱- خصوصی شعر ۲- مدهی‌سعرلر ۳- اجماعی شعرلر .

۱- خصوصی سعرلرنده اؤز یاشانیسی‌ایله یاناشی سئوگی،هجران،یالقیزلیق حزن و یوشلارکیمی موضوعلاردان بحث ائیلمیشدیر . خصوصی شعرلری‌آراسیندا "سرگذشتم" آدلی‌مثنوی‌سی مارافلیدیر . یورادا یومثنوی دن بیرنئچه بند درج ائدیریک :

ارل جفی نسیخ ائیلمک کرک * حبیبی‌نین امریله گئتمک گرک
ائدیم‌سرح حالیمی مجمل سنه * میراوج‌یور اوزوسگگیزینجی سنه
ربیع‌اولین اون بئشیده‌نمام * بئز اوزره‌گلیب حلفه وئردیم‌سلام
رمانیکه‌تحصل ائیدیم‌بئش لیل * کی سالدیم‌اله بیر سواد قلیل
باشمدا قالیب‌دائماسوق درس * گیریب‌بوینوما حیحمادی طوق درس
آتامدان یه‌قدر ائیله‌دیم‌التجا * میم عرضیمه ائتمه‌دی اعتنا
دئدیم :قوی ادامه‌وئریم درسمه * دئدی سؤز میم حرفیمین ترسینه
. . . . . .

مدهی سعرلری حضرت محمد (ص)وحضرت علی(ع)نین مدحینده ودین مسئله‌لرینا رجه‌یازیلیبدیر . یورادا یمونه‌اوچون حضرت علی‌نین مدحینده یازدیغی شعردن بیر بئحه‌بند درج ائدیریک :

ائدیرلر نقل وقتیکه پیمبر * ائدیر معراج چون بئددی سمانی
اولور آللاهیله مشغول صحبت * واریدی برده‌ای درآن میانی
حبیبی‌ایله حق عالم‌الغیب * ائدیر صحبت مثال دوست جانی
رسول کبریای کل عالم * خداونده دئییر بعد از زمانی
اوروی گؤرمگه حق مایلمیش * کی ای نوچرخ و نو افلاکه بانی
بقورتیب دوسور برده نو سؤردن * گؤرور نیردن علی المرتضانی

بونا اول معتقد س معرفتله * علی‌بی‌جمع ائت هوشووی،تاسی
ایتیرمه تاب رب‌کائناتی * کی بو معنی‌ده واردیرکته‌دایی
. . . . . .

احتماعی‌شعرلربنده‌زمانه‌دن و قورولوشداں،زورتالیفدان، رعیته‌وحلقه اولاں ظلم‌دن شکایت ائدبر وعدی‌زاماندا وطنپرورلیک ،انسان سئورلیک‌دن دانیشیر وآزادلیق بولوندا مبارزه‌نی دگرلندیربر. بعضی شعرلربنده صاریں تأثری حس اولونور. "جکمه‌حیثقبریں" ردیفلی‌شعربنده بوتأثیر آیدین شکیلده گؤروبور:

دؤوراں ببزیمکی‌دبر، عمی‌حاں حکمه‌حیثقیریں
اللش همبشه اودلارا یان، چکمه‌حیثقیرین
اک ،بیچ، دؤگ سؤووُر، دں ائله وئر بزه‌تمام
بو نوع دور حقوقووی قاں،حکمه‌حیثقبریں
ناں جویبه شک ائدوبن دویما اوندان هئچ
ناں و پلوو بزبم‌دی فلاں حکمه‌حیثقبریں
گؤز یاشیوی قاتیق چوره‌گیں ائت‌گیلں مدام
جونکی‌بئمک حرامدی یاواں جکمه‌حیثقیرین
. . . . . .

رضاشاه سقوط ائدیب‌سورگون ائدیلدیکدن صونرا وئریلں اؤترگی‌آزادلیعی آلقیشلایاراق بئله‌ترنم‌ائدیر:

فعله، اکینچی ائیدبیه‌تک ظلمه تاب ائدیب
ایندی قصاص اوجون عالم‌انقلاب آجیب
گویا قوپوب قیامت‌کبرا، اولوبدو حشر
...(۱)لرپله‌کاسب ویوخسول حساب آجیب
نور عدالتیله منور اولوب جهان
داد ودهش‌حکومتی رخدن نقاب آجیب
آجمیش بساط لطفینی دونیایه، ائیله‌سبل
صحن جهانه پرتووبی آفتاب آجیب

شاعریں‌احتماعی شعرلرینده" آمدن لشکرروس "آدلی‌منظومه‌سی مارا قلی‌دیر نمونه‌اوچون بیرنئچه‌بیت ده اوندان نقل ائدیریک:

---

۱ ـ بورادا بیرکلمه اوخونا قلی دگیلدیر.

دوشدو مسمول آدم ، حدمنه گئتدم من ده
بئش ـ اون آی گئچدی سلامتلیک ایله بالاخره
هله سربازخانانین وضعیتی عرض ائیله مرم
منمی اسیر قناعت ائله سو مختصره
. . . . . .
عطلنا آلدی گؤنی جنگی هوا سمالار
چخدی سربازلار اوطاقدان عجله بوخاره
شارها شار ، نصیحه توتدو بری آروپلانلار
دئدیلر :شاردی ،ائله خونکی گلبردی بطره
گؤردولر صوبرا ، بالام ، گوللهدی ، شافعیلدیر هی
شارپ هئچ بیره ربشی بوخدو اولان سو طهره
بری اؤلدی ،بری فوخدی ،بری اولدی مجروح
گیردی بیر دخمه به سو واقعه یی گؤردی هره
یاسین افسرلر او دمده خانم آغوشیده
ملیس حقیری وئرسیله یکلی هیدره
. . . . . .
شمسی تاریخده من اوچ نور ایگیرمیبخ ایلی
دوشدی یوخاگ یابین آخر آی شهریوره
آفرین ! ائیندی عجب عهده وفا زالمحمد
گنبرینه چوخلی شجاعت ، بئخه گلدی نظره
محصر ، خیرله دوشموشدی اون اوچ سالدات روس
مانع اولموشدولار اول قلت ایله رهگذره
اردبیل لشگری اون اوچ نفرین نرسیبدن
گئده بیلمیردی گتیرسین صو ، یازیق تشنه لره

عباس واثق : عباس واثق ۱۸۹۸ ـ نخجیوانلی ایلینده ،شیشترین بئش کیلومتر شمالیندا ، میسوو داغی یاتاغیندا یئرله شن جنوان/شانجان/کندینده کندجی عائله سینده دوغولموش و ایلک معلوماتینی اورادا ، ملا مکتبینده آلمیشدیر . عباس اوشاقلیغدان علمه هوس سالمیشدیر . او ، ۱۶ـ ۱۷ یاشلاریندا اولارکن آتاسی نین شیشیرده کی تجارتخاناسینین محاسبات ایشلرینی گؤرموشدور عباس ۱۷ یاشیندا ،اوجوماق اوچون،آتاسیندان اجازه سیز ،روسیه یه قاچماق ایسه میش ،لاکن تفلیسلاری اونو یولدان قایتارمیشلار . بعضده اوجوماقین

ممکن اولماسینی ائشیدن واثق ،کربلا زواریله عراقا و نحفه گئتمیشسه ده ، اورادا آختاردیغینی تاپا بیلمه یه رک ،تکرار شستره قاییتمیشدیر .

۱۹۱۹ ـ نجوا یلده واثقین آتاسی نین تجارتی پوزولور و بورحلو دوشور . گنج عباس آتاسینی آغیر وضعیتدن قورتارماق اوچون روسیه یه گئدیب تفلیس شهرینده قنادی لیک ائدیر وآتاسینا کؤمک گؤندهریر .

۱۹۲۱ـ نجی ایلده گرجستان سووه ت له شیر ،اجتماعی محیط دگیشیر . گنج عباس دایئنه ده اوخوماق هوسی آلوولانیر .بو وقتلر تفلیسده آذربجه "یئنی فکر" غزه ته سی نشر اولوردو . گنج عباس "واثق" تخلص ایله بوغزه ته ده شعرلر یازماغا باشلابیر . بو ایللر تفلیسده "نریمان نریمانوف" آدلی کلوب دا آذربایجان جوانلارینین ادبی یییغیجاقلاری اولاردی .عباس واثق بو ادبی مجلسلرده فعال اشتراک ائدیب شعرلر اوخویور . عباس استعداد گؤرن حزب رهبرلریندن "علی تقی زاده" اونو دولت خرجینه اوخوماغا گؤندرمک ایستیر ،لاکن بوگونلر آتاسی نین وفاتی و کلی مقدار دا بورج قویدوغونو ائشیدن عباس تبریزلی تقی زاده نین تکلیفی نی رد ائدیر ،چونکی بو بورجلارین اؤده مه سی قسما عباسین عهده سینه دوشوردو .

عباس واثق شفاهی معلوماتیندا دئییردی کی ، تقی زاده نین تکلیفی نی رد ائتدیم ،لاکن صونرالار گؤردوم کی ، اوخوماغا گئتسه ایدیم ده ، استالین خفقانی دؤورونده ن یاخامی فورتارا بیلمه یه حک ایدیم .

۱۹۲۴ـ نجوا یلده عباسین آتاسی وفات ائدیر ،او ،قاحاق ایرانا گلیب آز صونرا روسیه یه دؤنور ،لاکن بودفعه تفلیس دگیل ، باکی دا یئرله شه رک قنادی لیک ایشیله مشغول اولور .

تفلیسده اولدوغو ایللر ،عباسین نشئو ایله ،تفلیس و باکی دا کی شانجا للیلارین حیریه جمعیتی یارادیر . بوجمعیت ۱۹۲۶ـ نجی ایلده جوانلار مکتب تیکمک اوچون پول توپلاییر و بومکتبی تیکدیرمک ایشینی عباسا تاپشیریر . عباس همین ایلده جوانا گلیر و مکتبی اساسینی قویب باکی یا دؤنور و ۱۹۲۸ ـ نجی ایلده مکتبی تاملاماق اوچون تکرار جوانا گلیر . واثق مکتبی تیکدیریب تیکمه داشلی میرزا صالحی معلم لیگه دعوت ائده رک مکتبی ایشه سالیر .ائله بوزمان کیندن ارانی و محالیین موهومات ـ چیلاری عباسی توتدورماق ایسنیرلر . واثق حاره سبز باکی یا قاچیر ،

۱۹۳۵ـ نجی ایله قدر اورادا قالیر . بو ایللر روسیه ده آغیر جفعان حکم سورووردو . استالینین سخصیتینه پرستیش بیداد ائدیردی . بو جفقان و

قورحو ایله علاقه دار عباس ال یازمالاربنی آرادان آپاریر وپلیس الینه دوشمه مک اوچون یاکی داش "گؤی چای" شهربنه کؤچوب عکاسلیق ائوگره نیر و اورادا ایشله ییب عائله قورور و نهایت ۱۹۵۶- نجی ایلده اورادا وفات ائدیر. عباس واثقبس اوچ اوغلو وایکی قیزی واردیر.

"گؤی چای "دا اولدوغوم زمان عباس واثق منیم شوروی دن گیجه جاغیمی بلدیکده ال یازمالاربنبن بیرمقدارینی منیم اختیاریمدا قویدوراق دئدی :بئجه مصلحت بیلسن بولاری چاپ ائتدیر. من لازمی یادداشلاری گؤتوردوکدن صونرا اونون بیرشکلینی ده خواهش ائتدیم. شکیل ۱۹۶۷ -نجی ایلده چکیلمیشدیر.

واثقبس اثرلری یوخاریدا گؤردوگوموز کیمی،واثق حوانلیقدا یازدیغی اثرلرینی استالین خفقانی دؤورو آرادان آپارمیشدیر. بوشعرلرین بعضی سی صورالار خاطرلابیب یازمیشدیر. واثقین دئدیگینه گؤره او ۱۹۲۱ نجی ایلده "ساقی نامه وبهاریات "آدلی،مسدس فورمالی اوزون شعرینی زیب چاپ ائتدیرمیش و اونو پارچا - پارچا ،مکتوبلاریندا چوخاندا قارداشی یونسه گؤندرمیشدیر. ساقی نامه بویله باشلانیرمیش :

می وئر ای ساقی کی، ائتدیم تهمت وعاری قبول،
عشقدن بئتسه نه قدری ظلم و آزاری قبول،
وئر او میدن کیم ،ایچیب منصور ائدیب داری قبول،
وئر همان میدن کی، صعان ائتدی زنّاری قبول،
وئر او میدن تا قویوم من ده او میدانه آیاق ،
می وئر، ای ساقی، اوّزون اولسون ابکی دونیاده آغ!

واثقین بیر چوخ شعرلری وقتیله نفلبس شهرینده یاپینلانمیش "یئنی فکر" غزه تسینده چاپ اولموشدور.

واثقین الیمزده اولان مکمل اثرلرینden بیری "شرق ده اوزاق کئچمیشدن بیرحیکایه" آدلی یوز بیت لیک منظومه دیر. اثرده شاهلار و خانلارین کندلی-لره ائندیکلری ظلملر افشا اولونور. منظومه بو بیت لرله باشلانیر:

بئجه ال یوندان اول من بیر کنده یاشاردیم،
هاردا بیغیجاق اولسا اورا یاخیلاشاردیم،
دیله یردیم خلقلرین سؤزونو، صحتینی،
آلاماق استه یردیم هرکسین نیتینی .

باش ـ باشا اون دؤردلوک شکلیده اولان بومنظومه شاعرین اؤزال یازماسی کیمی‌مقاله مؤلفیده موجود دور.

عباس واثقین نئچه پارچا شعری و عرلی‌ده الیمیزده واردیر. اولاردان بیرغزلی گؤسترمکله کفایتله نیریک :

بوردوم اودلار دیاری، آذر ائلی گرائلیم اولسا
فحردیر سؤیله مگه وصفینی،شیرین دیلیم اولسا
ائلین آمالی ایله گوللو گولوستان سالارام من
گوللرین عشقینه گر نغمه دئیه ن بولبولوم اولسا
آرزو دونیاسینا مین سئوگی،هوسله باخارام من
اؤزومه ایمحه نسمله باخان سئوگیلیم اولسا
گئجه ـ گوندوز چکه‌رم گول اوزوسون حسرتیله، آحر
چاتارام وصله محبت چمنیده گولوم اولسا
عهد و پیمانیله اؤز خلقیمه آند ایچدیم ازلده
دؤنمه‌رم اوندان اگر عمرده یوزمیلیم اولسا
کیم‌سئورسه ،سئویلر، حرمته حرمت قازانارلار
بولا"واثق" بو تمادا منیم‌ده الیم اولسا!(۱)

---

۱ ـ بوترجمه‌ی حال شاعرین اؤز الیازماسیندان دوکتور م.ت. زهتابی طرفیندن قیسا دیلمیش وبیزه گؤنده ریلمیشدیر.

محمدعلی صفوت

محمدعلی صفوت ۱۲۵۷ شمسی ده تبریزده آداندان اولموش ،ابلک تحصیلینی قدیم مکتب لرده وبوکسک تحصیلینی روحانی مدرسه سینده آلمشدیر .

محمدعلی صفوت ۴۰ ابلدن آرتیق معارف ایشلریندده حالبشمیش و آذربایجانین گؤرکملی معارف خادملریندن اولموشدور .اوانجمن معارف نشریاتی لریندن اولموش وعینی زاماندا ادبیات ساحه سینده بؤیوک فعالیت گؤسته رمیشدیر .مرحوم صفوت شیخ محمدخیابانی نین یاخین یولداشلاریندان اولموش ومدت لر آزادیخواهلیق جبهه سینده مبارزه ائتمیشدیر .محمدعلی صفوت تورکجه وفارسجا شعرلریازماقلا برابر بیرچوخ علمی و ادبی ائرلرین مؤلفی اولموش ،بونلاردان "میزان الانسان" ،"منابع الحکم" ،"دانش و نرورش" ،"دسته گل" ،"هزاریک شاعر" ،"داستان دوستان" ، "دیوان صفوت و خرطهٔ الفصوص" وبیرده "اسرارالحکماء" نین ترجمه سی اولان "گوهردانش" و بوکتابا شرح اولاراق یازیلمیش "آینهٔ عبرت" اثرلریندن صاباشلاریک .

نورادا نمونه اوچون ایکی غزلینی درج ائدیریک :

یا منی گوشه‌ی حشمبله گؤزوم یاد ائیله
یا اسیرم ،منی بوقیددن آزاد ائیله
هنرم مهر و وفادیر امه‌گیم جور و جفا
ائیله انصاف سو سودایه منی شاد ائیله
یاور ائیله کی، کؤنول خانه‌سی دیرکعبه حق
ائتمه تخریب چالیش کعبه‌نی آباد ائیله
نه ثمر نار ائده‌سن اهل نیازه گؤزه‌لیم
ممکن اولدوقجانیازاهلینه امداد ائیله
توتالیم وئردی طبیعت سن اوچون قدرت جاه
اؤزونو خلقیمیزه کیم دئدی جلاد ائیله
توده‌نین ناله و اشگی سنه گرزحمت اولور
چاره یالنیز بودی لاغیراونا داد ائیله

هرنه اکسن بو یقین دیر بیچه جکسن ده اونو
ایندی کؤنلون نه ده ایسته رسه پریزادا ئیله

** ** **

ائدیم نه چاره الاهی کی یار، یاریم اولا
رقیبه تا سبب عز و افتخاریم اولا
فراق یار خزان ائیله ییب بهاری منه
مگر او گول اوزو گؤرمک منیم بهاریم اولا
نولور کی، باده ء وصلیله مست اولام بیر دم
الیمده تار سر زلف یار تاریم اولا
دئدیم اوره کده کی گیزلین سؤزومو دلداره
اومیدوار او بیانیم صلاح کاریم اولا
نولور نگاریم ائده ناز، من نیاز ولی
آیاغینا اؤزومو قوماق اختیاریم اولا
نولور کی، جانیمی جانانه ائیله یم تقدیم
کی ثبت صفحه ی تاریخه یادگاریم اولا
بو شرح حالیمی اشگیمله یازمیشام "صفوت"
کی قبریم اوسته منیم لوحه ی مزاریم اولا

** ** **

رضا نظامی ـ رضا نظامی مرحوم محمود نظامی نین اوغلودور ۱۳۲۶ هـ.ق = ۱۲۸۶ شمسی ده ابهرده آنادان اولموشدور. نظامی اورتا تحصیلی قورتاراندان صونرا کسبه (عطارلیقا) وصونرا دواچیلیغا باشلامیش، صونرا پست وتلگراف وزارتخاناسینا داخل اولموش و ۱۳۴۳ ده امکلی یه (تقاعد) آیریلمیش وتهران دا ساکن اولموشدور. رضا نظامی ایکی دیلده (فارسجا و تورکجه) شعر یازمیش بورادا نمونه اوجون تورکی وفارسی شعرلربندن بیرقطعه درج ائدیریک :

یالاندان مسلمان

****

بئله بیللی آدین قویدون مسلمان * مسلمان بیرسن اولدون بیرده سلمان
بهشتی ساحشی قصری مسکنین دیر * اویئرده هرنه حوری وارسنین دیر
وارسندی حون سرآزحوخ توک جه نده * داخی یوخدورکیجک سرعیب سن ده
نه ساعت مسجده گئدسن نمازه * گلیر گؤیدن ملک لر پیشوازه!

بیزی آلداتمایوخدور اعتقادین * یاماندیرفطرتین،پیسدیر نژادین
ایشین عالمده تزویر و ریادیر * وجودوندا صداقت کیمیادیر
ضعیفی سیندیریب سالسان کمنده * اولوبسان ای دغل شیطانه بنده
نه قولون دوز ،نه فعلین دوزنه گؤزدوز * کیشی لرتک دانیشمان بیر بوتون سؤز
نه بیللن قوم وقارداش آجدی یاتوخ * ترحمدن وجودوندا نشان یوخ
گره ک اولسون مسلمانلیقدا علامت * وجودو مغتنم ، نفسی سلامت
اطاعت ائیله سین حقه اوره کدن * فقیره وئرسه پالتاردان جؤره کدن
اذیت ائتمه سین خلق خدایه * یتیمه رحم ائدیب باخسون گدایه
گدانی گؤرسه ،یاعاجز دول عورت * گره ک ائتسین آلیندن گلسه خدمت
گره ک تشخیص وئرسین راهی چه دن * اوزاق گزسین خیانتدن گنه دن
اوچ اللی توتماسین دنیانی مالی * بیغیب آرتیق ائده وزر وبالی
معاشین ائیله سین تامین قولوندان * گؤزاورتسون اؤزگه نین مفته مالیندا
عبادت ائیله سین حقه الی الله * گئجیرتقصیرینی حق انشاء الله

** ** **

بیاد وطن

درغربتم ملول چو یاد وطن کنم * ازرنج وغصه روی بدشت ودمن کنم
ازاشتیاق صحبت ودیداردوستان * پروانه وار آرزوی سوختن کنم
محزونم ازجدائی ونعلم درآتش است * پنهان جرازمحضر ارباب فن کنم
چون مرغ پرشکسته وخاموش در قفس * ایام خودتباه به بیت الحزن کنم
یکعمر باشکوفه و گل خو گرفته ام * هردم خیال گردش باغ وچمن کنم
قدرچمن زبلبل هجران کشیده پرس * بابیدلان چگونه بیان سخن کنم
گشتم جدازمسکن وازخویش و اقربا * آه وفغان زدست کدام اهرمن کنم
درشهر غربتم بکسی اعتماد نیست * آخرچه بهره ای منازاین زیستن کنم
تهران مراست مسکن وشهرمراوطن * درمانده ام که روبکدام انجمن کنم
درپندآن مباش "نظامی "که روزگار
آرد دمی متارکه باجان و تن کنم

** ** **

علی فطرت ـ علی فطرت ۱۲۶۹ شمسی ده تبریزده روحانی بیرعائله ده آنادان اولموش آتاسی ملا محمدعالم و ادبیاتچی ببرشخص ابدی. علی فطرت قدیم مکتب لرده اوخوموش ادبیات درس لرینی ده آتاسیندان آلمیشدیر.
بیرمدت صونرا مطبعه ده مرتبلیق ایشینه گیرمیش وصونرالار مطبعه نی

بوراخیب باشقا ایشلرده ایشله میش وبالاخره ۱۳۰۳ ده تبریز ـ جلفا دمیریولو اداره سینه داخل اولموش و ۲۰ ایل دن آرتیق اوراداچالیشمیشدیر.

۱۹۲۴ ده تبریزده شاعرلر مجلسی قورولدوغو زامان بومجلسین قورو ـ جولاریندان اولموشدور. اونون گنج (جوان) لرین تربیه سینه حصر ائدیلمیش "بوم و بلبل" آدلی کتابچاسی ۱۳۱۱ ده و" دیوان فطرت "آدلی منتخبا ـ تی ۱۳۱۶ داتبریزده چاپ ائدیلمیشدیر.

علی فطرت ۱۳۲۵ ده تهران حکومتی یئنی دن آذربایجانا حاکم اولاندان صونرا حبسه آلینمدی وایکی سنه حبس ده قالدی. ۱۳۲۷ ده حبسدن جیخدی لکن بیرنئجه آی دان صونرا بوغاز کانسریندن وفات ائتدی.

علی فطرت طنز وانتقادی شعرلرینده "ساجادان باخان "تخلصونو ایشله دردی.

علی فطرت غزللری، قصیده و وطنی شعرلریله شاعرلرآراسیندا وادبی محفللرده مشهور اولموشدور. بورادا "وطن عشقنده "آدلی شعرینی بیر ده بیر غزلینی درج ائدیریک:

*** وطن عشقینده ***

منه ناصح بونوعی باشلاما بیهوده افسانه
وطن عشقینده من اوللام بوگون شوریده دیوانه
حقیقی عاشیقم، بوخ ذره جه عشقیمده نقصانیم
مرامیم چوخ گؤزه ل، عشقیم مقدس، پاک دیرقانیم
قوجامان داغ کیمی محکم دی ثابت عزم وایمانیم
منی سیل حوادث تر په دممه ز ایندی بیریانه

نه من وامق کیمی عذرادان اؤترو ائیله رم افغان
نه صنعانم اولام ترساجیخام من توتدوغوم یولدان
نه مجنونم گزه م وحشی لرایله چؤلده سر گردان
جهاندا نقص عاشیقدیر بیله سرینی بیگانه

منیم یاریم دیاریم دیردا خی بیراؤزگه یاریم یوخ
وطندن غیری عالمده منیم مه رو نگاریم یوخ
وطن مفتونی بم دلده اودور صبروقراریم یوخ
محبت جامینی نوش ائتمیشم پیمانه ـ پیمانه

وطن اوغروندا جان وئرمک منه عین سعادتدیر
وطن مهرین اورکده بسله مک فخروشرافت دیر
گؤرورسن اونلاریکی دهرده صاحب شهامت دیر
گیریرلرقانلی دعوایه وطن عشقنده مردانه

بیزه اجدادیمیزدان ارثدیرنا موسیله ،غیرت
بیزه غالب گله نمه ز جنگده عالمده بیر ملت
توتوب آفاقی باخسان دقتیله بیزدن حریت
باتیب بویولدا چوخ عالی هنرصاحبلری قانه

دیلیم آذر ،ائلیم آذر ،مکانیم آذرستاندیر
اگرمین جانیم اولسا هربیری بونامه قربا ندیر
منه بوآذرستان ایندی باللهباغ رضواندیر
اگرچه دؤنده ریب ظلمیله ظالم ایندی نیرانه

رقیبه ای صبا ،مندن یئتیر ،بومطلبی ایندی
سؤیله ای بی مروت سنده نه دین ونه آئین دی
هامی یئرده بودیل مستوجب تعریف وتحسین دی
جهان نفرت ائدرسن باشلایان بیهوده بهتانه

بیزه ،بودیل قالیب اجدادیمیزدان یادگارآنلا
اباجدا بودیللهائیله ریک بیز افتخار آنلا
اگرچه مست سن اول بیرجه ساعت هوشیار آنلا
گلیربیرگون سنی "فطرت "جکه ر بیل پای دیوانه

---

* غـــزل *

صنما سن کیمی بیردلبرزیبا اولماز * گونایله آی داسنه حسن ده همتا اولمار
واردی مینلرجه بوگون شوخ پری چهره نگار
لیک سن تک بیریسی شوخ دل آرا اولماز
هانسی گلشن ده سنین تک گول اولور عالمده
چشم مستین کیمی هئچ نرگس شهلا اولماز

سیر نظر گؤرسه اگر عارض آلین هر کس
سیرده گلشن ده گوله میل تماشا اولماز
آذرستانی حمالس ائله ییب وادی طور
طور سینادا هرگز بو تجلا اولماز
طاق ابرولرینه سجده ائده لر سؤیلر
بو گؤزه للیکده یقین طاق کلیسا اولماز
عاشیقین سالما نظردن دولانیم ساشبنامی
گؤروسن من کیمی ببر عاشیق شیدا اولماز
من مهجوری بوگون زار قویوب هجرانین
هجرینه منده اینان تاب و توانا اولماز
"فطرتا" بو غزل نغزی یئتیر اتمامه
عشق اهلنده سیلبرسن سر و سودا اولماز

کریم آقا صافی تبریزی (۱) : کریم آقا صافی ۱۲۸۴ هجری قمری ایلنده تبریزده آنادان اولموش دور. او، مشهور خیرخواه حاج جعفر دایی‌نین اوغلودور.

صافی هر چئشیت شعرده طبعی‌نی دنه‌میش (تجربه ائتمیش) گؤرکملی شاعرلریمیزدن دیر. گنجلیکده "میکده" آدیندا رستورانی وار ایدی. اورادا اؤز یازدیغی تصیفلرینی "ضرب" چالاراق اوخوردو. بیرگئجه بیر نوخو گؤردو، اوندان صونرا رستورانی بوشلاییب، بوحه یازماغا باشلادی. صافی اؤلوموندن قاباق نوحه‌دن سوای بوتون شعرلری نین یاندیریلماسینی وصیت ائتدی و ائلده اولدی، لاکن اسکی‌دن بری یازدیغی غزللر وتصنیفلرین بعضی‌لری اونو تانیان وسئوه‌نلرین ازبری اولموشدی وصافی‌نین اؤلوموندن صونرا داحی اوخونوردی.

صافی‌نین یازدیغی انتقادی، حماسی ولیریک شعرلر حوح گؤزه‌ل وقدرتلی شعرلردیر. اونون فارسی شعرلری ده استادانه‌دیر. صافی انسان سئوه‌ر، وطن خواه واحساسلی شاعردیر، ملتینه‌و وطنینه بسله‌دیگی سئوگی وباغلیلیغی شعرلرینده منعکس دیر. معنی باخیمیندان دولغون اولان شعرلرینده تشبیه، استعاره چوخدور.

صافی ۱۳۴۸ قمری ده تیفوئید خسته‌لیگیندن وفات ائتمیش ومشهدی اصغر آقا ذهنی اونون وفات تاریخینی یازدیغی بیر قصیده‌ده ثبت ائتمیشدیر:

تاریخ سال فوتش، ذهنی چنین سراید

" ما را گمان که گردد، جنت مکان به صافی"

صافی‌نین شعرلری نین بیرحصه‌سی "گنجینه حسینی" "آدلی کتابدا، سعادت کتابخاناسی طرفیندن چاپ اولدی. کتابین ایکینجی جلدی چاپخانه یاندیغی اوچون آرادان گئتدی. ۱۳۶۱ ده بوکتاب فردوسی کتابخاناسی طرفیندن تازادان چاپ اولدی.

بورادا نمونه اوچون اونون تورکجه وفارسی شعرلرینden بعضی پارچالاری درج ائدیریک:

غـــزل

****

ئیله میشدیم‌ای فلک ، بونوع خوار ائتدین منی
سالدین عزت‌دن ، ذلیل روزگار ائتدین منی
گونده بیر آزاریله وئردین زبسکی دردسر
متصل بیمار و زار و بیقرار ائتدین منی
خسرو خوبان یاسیندا اعتباریم واریدی
بیلمیره‌م علت نه‌دیر ، بی‌اعتبار ائتدین منی
زمره‌ی عشاقه باحدین مستحقین تاپمادین
درد و غم چکمکده ، آخر اختیار ائتدین منی
عقلیمی آلدین ، مقصر ائیله‌دین ناحق یئره
آخری یار آستانیندان کنار ائتدین منی

حضرت قاسم‌دیلیندن نوحه:

ای عمو ، من بیر غزالم ، قالمیشام صیاد الینده
قویما بیر یالقیز حوانی مین نفرجلاد الینده
ای عموی گلعذاریم ، قالمایی‌یب‌صبر و قراریم
کیم گؤروب‌ای تاجداریم ،قانا حنا داماد الینده
آتش‌دل بیرطرفده ، دیلده نیسگیل بیر طرفده
قانلی‌قاتل بیرطرفده ،خنجر فولاد الینده
مرغ دل قالدی هوسدن، آز قالیرچیخسین قفسدن
قاسمین دوشدو نفس‌دن،فرقه‌ی بیداد الینده
کیم‌گؤروب‌آخر سوحالی ، اوْوچی سیراب ، اوْو یارالی
گؤر گؤزومده‌اشگ‌آلی، رحم‌سیز صیاد الینده

ایندی روسلار تبریزه‌گلنده ، ومحمدعلیشاه معزول اولاندا یازدیغی فارسی بیر مستزادینی درج ائدیریک :

گر دهم شرح من این تازه‌پریشانی را — ای وطن داده بباد
دل چو گیسوی پریشان شود ایرانی‌را — ای بدین مرحله‌شاد
بحریم حرمت‌دعوت‌بیگانه چرا — کو تورا رسم‌حیا

همه درناله چنین بیهوده مهمانـــــی‌را کشم‌ازدست‌تو داد
خانه‌ای راکه مر اوراست‌به‌دیوار وبه‌در بردش راهـــگذار
خاصه آن خانه‌که دزد است‌نگهبـــانی‌را خانه‌از دست‌بداد
ازخدابودکه معزول شـــدآن شـــاه‌جهول شادمانم نه‌ملول
پشت‌پا زد بهمه شـــوکت‌ســـــلطانی‌را نام او زنده مباد

بایرامعلی عباس‌زاده (حامبال) : بایرامعلی‌عباس‌زاده ۱۲۳۸ شمسی ده سرابین "دوننی" کندینده فقیربیرعائله‌ده‌آنادان‌اولموش وبیرمدت‌قدیم مکتب‌لرده اوخویاندان‌صونرا چالیشماغا باشلامیشدیر.او، حوانلیغندا آزادیخواهلیق جریانینا قوشولوب‌ستارخانین یاحین مبارزلرینـــــــدن اولموشدور. ستارخانین باره‌سینده‌بئله‌دئمیشدیر:

اونون وجودونا پانددیر منیم کؤنلوم
چکن او زحمتینه من اؤزوم اولوم قربان
نظامی تربیه‌سی آلمابیب‌او حنـــگاور
رشادتینه‌اونون خارجی قالیب‌حیـــران

عباس‌زاده‌جوانلیقدا " میرزاگلزار" تخلصی‌ایله‌شعریازیب‌و شعرلرینده خان، بیگ و اربابلارین ظلموندن شکایت‌ائدردی ، بیرمدت‌صونرا شـــمالی آذربایجانا گئدیب ، اورادا حامبالللیقلا گئچیمینی‌تأمین‌ائتمیشـــــدیر. عباس‌زاده شعرعالمینده طنز اسلوبونو سئچمیش‌وحامبال تخلصونو ابشلت‌ـ میشدیر.اونون شعرلری زنبور، ملانصرالدین، ... روزنامه‌لرینده چـــاپ اولموش‌وشاعرشخصا میرزاعلی‌اکبرصابرله‌تانیش‌اولوب‌و اونون بعضـــی شعرلرینه نظیره‌لر یازمیشدیر.

عباس‌زاده ۱۳۰۵ ده‌وطندن اوزاق، غربت‌ده وفات‌ائتمیشدیر.

بورادا نمونه‌اوچون اونون شعرلریندن بعضی پارچالاری درج ائدیریک :

اولوب‌شغلمیز آه و زار، آغـــلاریق
بیزه بد کئچر روزگار، آغـــلاریق
یازاق دردیمیزدن سیزه آغـــــلاریق
سفالت‌ایچینده یاشـــار آغـــلاریق
نه‌بیر فعله‌لیک وار گئده‌ک ایش‌گؤره‌ک
قالیب‌کوچه‌لرده بئکار آغـــلاریق
داها یوخدو طاقت، دوراخ صبر ائده‌ک
دل وجان اولوب‌شـــعله‌زار آغـــلاریق

کئچیب ظلم حددن، علاج ائیله یین
مطالم الیندن هزار آغلاریق
آجیندان اؤلور حمله اهل وطن
کفن یوخ، قالیب بی‌مزار آغلاریق

شرقه حریف دوغارسا، منجه زحمت‌دن دوغار
شأن وشوکت بیرلیک ائتمکدن، حمیت‌دن دوغار
الده بایراقلار، دوداقدا، دیلده حریت سؤزو
نایل اولماق مقصده البته غیرت‌دن دوغار

محمدحسین هوشی(بختیار) : محمدحسین هوشی ۱۲۹۸ شمسی‌ده تبریزده فقیر بیرعائله‌ده آنادان اولموش دور. مادی امکانلاری اولمادیغی‌اوچون تحصیلینه ادامه وئرمه‌ییب، بیرمدت پارچا و فرش کارخانالاریندا ایشله‌ییب، صونرا باشماقچیلیق لا مشغول اولموشدور. او، ۲۵ یاشیندان شعریازماغا باشلامش وایلک شعرینی کارگرلرین وضعیته عائدیازمیشدی و شعرلرینده "بختیار" تخلصونو ایشلتمیشدیر.

ای وئره‌ن هرعصرده دونیایه زینت کارگر
اولما حاضر چکمگه بیر بئیله ذلت کارگر
دسترنجینله ائدیبسن یئر اوزون آباد سن
منزلین ویرانه‌دیر، هاردادی علت کارگر؟
بس نیه بوینو یوغونلار هئچ اوتانمیر ذره‌جه
سن چکیرسن حققیوی آلماقدا خجلت کارگر

بختیار ۱۳۴۰ دا "مشعل اجتماع" آدیندا کیچیک شعرمجموعه‌سی بوراخدی و بو سبب‌دن ساواکین الینه‌دوشدو، اوندان تورکجه یازماماغا سؤز آلدیلار، لاکن بختیار آنادیلینی اونودا بیلمه‌دی. شعرلرینده وطن سئوگی سی، خلقی آیبلتماق و یوخسوللاری حمایت موضوعلاری عکس ائتمیشدیر.

بختیار شعرلرینده معجز و صابردن الهام آلمیش وبعضا اونلارین شعرلرینه نظیره‌لر یازمیشدیر. بورادا اونون معجزدن (ساقیا چیللەچیخیب دیر، اریبیب قار، یایوخ؟) مطلعلی شعرینه یازدیغی نظیره‌نی درج ائدیریک :

سؤیله‌دیم رماله: باخ، گؤر خلقیمیز آنلار یا یوخ ؟
صبح صادق ده حوروز بو اؤلکه‌ده سانلار یایوخ

باخدی رمله ، سؤیله‌دی: وار بوردا بیرجادوی سخت
نئچه مین‌ایللردی غافل دیر بوخلق تیره‌بخت
بونلارین عمرو- گونو اولموش‌فدای تـــاج وتخـــت
بوبساطی پوزماغاسئل تک‌آخار قانلار یایوخ
بو ایشه‌لازم‌دی چوخ ایمانلی‌انسانلار، یایوخ

سؤیله‌دیم: گر وار دعاسی، وئر آساق دروازه‌دن
بلکه بونادان دوشونسون، چیخماسین شیرازه‌دن
اؤلکه‌ده جهل وخرافات گر آشـــا انـــدازه‌دن
ملتی نابود ائدر خونخوار سلطانلار، یا یوخ
ضدینه‌حاکم‌اولار طاغوتی فرمانلار،یایوخ

سؤیله‌دی: بیمار جهله یازماریق بیزلر دعا
اولماییب‌بسکی بولار حق و حقوقه آشـــنا
هم اؤزو، هم اؤلکه‌سی درد و بلایه مبتـــلا
جهل اوزویله ائیله‌ییب بیربئیله‌نادانلاریایوخ
جهلدن الهام‌آلیر بوجنگ سوزانلار یایوخ

سؤیله‌دیم: ممکن دی بونلار جهلدن اولسون خلاص ؟
یا گئیه انسان کیمی علم وتمدن دن لبـــاس
سؤیله‌دی : بیرلیکله بنیاد اولماسا اصل واساس
اونلارا وئرمز اثر مینلرجه درمانلار، یـــایـــوخ
"بختیار"ا ، جهلده عاجزدی لقمانلار یایوخ؟.

بختیار شعرلرینده‌فولکلورو‌موزدان وشفاهی‌ادبیات‌خزینه‌میزدن ده فایدالا نیب
و یازدیغی‌بایاتیلاردا " آتالارسؤزلرینden" استفاده‌ائتمیشدیر:

پالازا بؤرون اوغلوم — ائلایله سؤرون اوغلوم
بو آتالار سؤزو دور — بیرلیکده گؤرون اوغلوم
قناعت واردان اولار — اولماسا هاردان اولار
یوخدان قناعت‌اولسا — آسیلماق داردان اولار

حاکمی‌سن هر یانیـــن تؤکمه‌خلقیـن آل قانیـن
بیرمثل وار: قویروغـو- اوُزون دور بو دونیانین

بختیارین شعرلرینده خلقه‌باغلی‌لیعی و اونا نسبت دویدوغو مسئولیت گؤزه چارپار. اؤزو بو باره‌ده بئله‌دئییر:

حقیقی‌یازیجی اونودماز ائلی اودور محروملارین دانیشان دیلی
شاعرگرک ائلین دردینی بیله ائل‌ایله آغلایا، ائل‌ایله گوله

بختیار انقلابدان صونرا "انقلاب یولوندا" شعرمجموعه‌سینی‌چاپ ائتدیردی، بو اثر خلقین‌آلقیش‌واستقبالینی قازاندی، تأسف‌کی شاعر"بختیـــار" ۱۳۶۰ - نجی‌ایلین تیر آیینداتبریزده‌وفات ائتدی.

بختیارام،آل قانیما بویانمام - اؤز عهدیمده،پیمانیمدا دایانمام
من‌اؤلسم‌ده، آزادلیغین نغمه‌سین-قبریم اوستده اوخوسالار اویانمام

جعفربدایعی(کلامی) : گؤرکملی‌شاعر،موسیقی‌بیلن و نقاش جعفربدایعی ۱۳۱۴ هجری قمری ده تبریزده آنادان اولموش. آتاسی‌مرحوم‌مشهدی علی‌اکبر ساعتسار روحه‌خوان تبریزده تشکیل تاپان "**دلریش**" آدلی‌حسنی‌دسته‌سینین قوروجولاریندان دی .

جعفربدایعی ایلک اؤنجه‌علوم‌قدیمه‌اوحوبوب ،عبنی‌زاماندا ، ادبیات فارسی،خطاطلیق،نقاشلیق اؤگره‌نیب وآتاسیندان دا ساعت‌سازلیق اؤگزه‌نمیشدیر .

مرحوم‌بدایعی، نقاشلیغی‌آتاسیندان گیزلی‌تمربن‌ائتمیش ،ومینیاتور- لوقدادا جوخ قیمتلی تابلولار اؤزوندن یادگار بوراخمیشدیر.

مرحوم‌بدایعی شعریازماقدان قاباق موسیقی اؤگره‌نیب ، ائله‌کی ایران موسیقی سینده‌استاد اولموشدور. ایلک رباعی‌سینی چکدیگی بیر "تریاکی" تابلوسونا سؤیله‌ییب تابلونون آلتیندا یازمیشدیر.

مرحوم‌بدایعی ۷۵ ابل یاشامیش و ۶۰ یاشیندان صونرا شاعرلیگه باشلامیش وشعرلرینده" کلامی " تخلّصونو سئچمیشدیر.

مرحوم‌کلامی شعرلری چوخ اولمادیغی‌حالده ، مضمون ومحتوی جهتیندن زنگین دیر. شعریّت باخیمیندان دا یوکسک سویّه‌ده‌دیر. شعرلرینین بؤیوک حصه‌سینی غزللر ، وبیرنئچه‌نوحه‌تشکیل ائدیر. بورادا ، اوستون شعرلریندن نمونه‌وئریرکن ، استادشهریارایازدیغی موشّح غزلینی استادین جوابیله‌بیرلیکده درج ائدیریک :

(۱)

وصال شمعه‌کیم گؤردی یئته پروانه بیریاندا
شرار وصله بیریاندا یانار،هجرانه‌بیریاندا
دوشر تشویشه‌مرغ دل گؤرنده یارمبن زلفون
صبا ائیلر پریشان بیرطرفده ، شانه‌بیریاندا

گرفتار اولماسا کؤنلوم‌قوشی جای تعجب‌دور
اولوب ،بیریاندا ،زلفون دام ،خالین دانه‌بیریاندا
بیخیلدی ساقی مجلس‌گؤرنده چشم مخمورون
جالاندی باده بیریاندا ،دوشوب پیمانه‌بیریاندا
جمالین گؤسته‌ره یاریم ، سکوت محض اولورعالم
اویار فرزانه‌بیریاندا ، دورار دیوانه‌بیریاندا
ایکی یول واردی مقصوده ، یاخین دیرهانکی‌سی‌بیلمه‌م
منا وکعبه‌بیریاندا ، در میخانه‌بیریاندا
"کلامی"! عشقدن یان دور! کی یاندی آتش‌عشقه
نهاد شمع بیریاندا ، پر پروانه‌بیریاندا

(۲)

مشّاطه‌الی زلف‌پریشانه دگنده
شانه‌کیمی شان ـ شان اولی دل، شانه‌دگنده
زلفونده‌اولان لرزشه کؤنلوم سبب‌اولدی
زنجیر دوشر لرزه‌یه دیوانه دگنده
دیوانه‌لرین مسکنی دیر طرّه‌ی جانان
غوغا اولی برپا اونا فرزانه دگنده
قدّیم بوکولی، رشته‌ی جانیم اولی پرپیچ
تا سلسله‌ی زلفونه بیگانه دگنده
مین چشمه‌ی حیوانه برابردی او می دن
بیرقطره‌سی دوشسه لب‌جانانه دگنده
وار حقی، او کیپریکلریوین قانیمی تؤکسه
قانلار تؤکولر خنجر مستانه دگنده
دامانه آخار اشگی، اولور شعله‌سی لرزان
رخسارینه شمعین پر پروانه دگنده
بیر اؤزگه شرافت یئتیشر مسند شیخه
مسجده اونا خادم میخانه دگنده
شوریده‌لیق احوالی " کلامی "ده گؤروندی
مشاطه الی طره‌ی جانانه دگنده

غزل موشّح به خدمت حضرت استاد شهریار

****

سلام من بتوای شهریار ملک ادب — سلام من بتوای سید رسول نسب
یگانه گوهر دریای فضل و گنج و هنر — گشاده مکتب شعر تو در زمانه شعب
دریغ و درد زفیض حضور پر گهرت — چنانچه با بد و شاید نگشت کسب ادب
محمد عربی جدّتا حدار توبود — عرب اگر چه از او بود، او نبود عرب
حلاوت سخنت را چشیده اهل کلام — نهاده مهر سکوتی ز شهد وی بر لب
مرا داهل طریقت علی و آل علی است — شرف ز مقدم مولا گرفت ماه رجب
در آستان تو دل ریخته قدم به قدم — در اختیار تو شد ملک جان و حب به وجب
حریم کعبه ی آمال کوی دلبر ماست — اگر بخاک درش رونهم چه جای عجب؟
سرود نغمه ی بلبل سروده های تو شد — ز شهد شعر تو آتش گرفت جان عنب
یکی ز روی نکو یان برد تمتّع روح — یکی اسیر بلا گردد و مطیع لعب
نوای من ز دل من گرفت شور حزین — زداع هر غم انگیز خواند مرغ طرب
شب است دیده بدنبال اختر اقبال — بدین امیدم و تا دل بدل رسد دل شب
هر آن دلی که پر از عطف مهر شد، آری — نه روی کعبه سر آن دل شود نه رأغضب
ز موز رنج فلک را کسی نمیداند — بنام خویش ندیده بر آسمان کوکب
یقین که فتنه ی آخر زمان ختم دارد — زمانه منتظر شاه آسمان موکب
اگر فلک چو تو فرزند خواست میباید — هزار سال کشد امّ روزگار تعب

رسد اگر زدم گرم شهریار دمی
نهال ذوق کلامی دهد کلام رطب

درجواب غزل آقای میرزا جعفر ندایعی (ساعتساز)
متخلص به (کلامی) که حقاً مرد ذیفنونی هستند (*)

مرغ پرشکسته

آمد سلام دوست بسر وقتم و مرا — از بیدلی مجال جواب سلام نیست
سخت آن تنور طبع سخن پخته میکند — ما را به حنته حز سخنی سست و خام نیست
طبع (بدایعی) است که با لطف نظم او — حز در صف بدایع سعدی نظام نیست
در نظم خوشه ی پرن آن انتظام به — با سجع قمری حمر آن انسجام نیست
استاد فن ساعت و شعر است و موسیقی — وبس هر سه حز بسا ر طبیعت تمام نیست
ساعت چنان ترا ز که خورشید و ماه را — آنجا مقام عقربک صبح و شام نیست

کلیات استاد شهریار. جلد ۲ ص ۲۵۲/۲۵۱

نقش حلال باد، چه نقاش موشکاف — کز کاکل قلم سرموئی حرام نیست
کلک هنر برآن خط فرمان نهاده سر — آری بخدمت تو قلم جز غلام نیست
من صائبی شدم که به تبریز آمده است — افسوس همزبان عزیزم همام نیست
از دست داده ام بهوایت عنان شوق — تا چون کنم بتوسن بختی که رام نیست
طبعم عقاب کوه نشین است و خود مرا — چون جوجه مرغ رخصت یک پشت بام نیست
ما خود مدام بسته ی اعصاب خسته ایم — مرغیم پرشکسته وحاجت به دام نیست
عمریست تا مقیم اقالیم عزلتیم — ما را هوای منصب وجاه و مقام نیست
جز صبر و سوختن نبود سهم عاشقان — عشق است و بی شکستهٔ هجران تمام نیست
ای دل مقام فرب سهرکس نمیدهند — کافر مقیم روضه ی دارالسلام نیست
جاوید با دکام عزیزان بجام وصل — ما را بغیر زهر جدائی بجام نیست
انجام بد بعمر خوش آغاز میدهند — دیباچه ها همیشه به حسن الختام نیست
نسج قماش عمر عجب بی دوام بود — دردا که هیچ نقش جهان بردوام نیست
از من بنامه ی توبسی نام میرود — اما نصیب قرعه ی دولت بنام نیست
نام آوران نشانه ی تیر حوادثند — آنجا که ننگ ونام بود، بخت کام نیست
ما وزن شعر وقافیه ی سبقواره ایم — خود درقصیده ای که بمیل ومرام نیست
از صرف جیب خانقهان خاصه حرجی است — در بارگاه مرشد ما بار عام نیست
بی منتری است عرفه ی دردی کشان وقت — دیگر بکوی میکده آن ازدحام نیست
جون شدکه نافه های ختن بونمیکنند — گر خود دماغ ذوق وخرد را زکام نیست
این جنگ تا حداست که روزی کند خدای — روزیکه ذوالفقار علی درنیام نیست
آری بزخم تیغ وسنان التیام هست — اما بزخم تیغ زبان التیام نیست
نامت "ندایعی" و "کلامی" تخلص است — ما را کدام هست که گویم کدام نیست
پیچیده به، بشعر تو طومار شهریار — آری بلطف طبع کلامی کلام نیست

مرحوم ندایعی آشاغبداکی فارسجا عزلنده، ۱۳۴۰ـ نجی ایلین نوروز بایرامی نی بربک ائده رک، اصبل ایران موسقی سی نین نغمه لرینی گتیرمشدیر:

سحرگه درحمن میخواند بلبل **خسروانی** را
نوهم مطرب، بزن آهنگ **شور** و **خاورانی** را
به **گلشن** غنچه را **جامه دران** سرکن با هل دل
رهاوی و **نوا** و **دیر** و **ترک** و **مهرمانی** را

بزن زنگ شتررا در قطار لیلی ومجنون
فرود آوربدشتی شوشتری و حاجیانی را
حصار و مویه‌را بشکن مخالف تا شود مغلوب
به منصوری رسان عشاق و آذربایجانی را
عراق و راک هندی را محیّر کن ز پروانه
بزن نوروز و خارا و بیات اصفهانی‌را
بپای سرو وسنبل سوسن وسیمین بر و ساقی
بساز وساغر آورهفت سین خسروانی را
بیاد عشق پرکن جام خودرا از می وحدت
طلب بنما زحق توفیق عمرجاودانی را
مبارکباد میگوید "کلامی" از صمیم دل
حلول مقدم میمون عیدباستانی را

مقاله میزین صونوندا ، مرحوم کلامی‌نین "حضرت سیدالشهداء علیه السلامین عهدینه وفاسی" آدلی تورکجه مذهبی شعری نین بیرقسمتی‌نی‌درج ائدیریک :

خونابهٔ دل ایله لبالب اولاندا جام
عشق اهلینه حلالدی ، بیگانه‌یه حرام
پیر باده‌دیرکی ، ساقی روز ازل اونو
تخمیر ائدیب بلایه ، ایچنمز اوجامی خام
ارواح انبیاء متمایل او باده یه
اشباح اوصیاء متملق اولوب تمام
هرکس آلیب او جامی‌اله ، تیتره‌دی الی
صعب العبور مرحله‌دیر ، لنگ اولوبدو گام
مشکلدی ،شرطی‌چوخدی ، تکالیفی سخت دیر
مقدور اولمایبدی او طوماره ثبت نام
الدن اله دولاندی او محفلده عاقبت
دوتدی قرار شاه‌شهیدان الینده‌جام
لاله کیمی اوزو قیزاریب فرط شوقدن
غنچه‌کیمی گؤروندو دوداقیندا ابتسام
معشوقدن گر اولماسا بیر جذبه عاشقه
مصداق عشق عاشقیلن تاپماز اختتام

جامه باخاندا ، گؤردو جمالیندن اؤزگه یوخ
لاجرعه چکدی باشه ، اولوب مست وشادکام
وجهی اولان جمال خداونده آینه
نوری وئره‌ن کواکب افلاکه انتظام
ایفای عهده ، هم اؤزو ، هم یار و یاوری
یئتمیش ایکی نفر ائدیبلر اوطوماره ثبت نام
ائتدی ودیعه دهم ماه محرمه
سبط نبی‌حسینی خداوند ذوالکرام
مخمور و منتظر قالیب ایفای عهد اوچون
دوران دولاندی گردش ایام اولوب تمام
کرب وبلاده ، عاشر شهر حرام‌ده
ووردی حسین دامن مقصوده اعتصام
بیر- بیر هامی کمک لرینی ائیله‌دی فدا
تک قالدی عرصه‌گاه‌ده محبوب لاینام
اتمام حجت ائیله‌دی، گؤردی او لشگره
ممکن دگیل میسر اولا جوهر کلام
ال آتدی ذوالفقاره ، ائدیب حمله دشمنه
کفاردن او عرصه‌ده تا آلسین انتقام
طومارتک آچاردی ، بوکردی او لشکری
. . . . . .

بولودقاراچورلو

((سهند))

آذربایجانین گؤرکملی خلق شاعری بولودقاراجورلو (سهند) ۱۳۰۵ ایللین یاهاریندا، بولودلو باغیشلی یئرگونده مراغه ده آنادان اولدو و آتاسی عبدالمطلب یوسیفدن اونا "بولود" آدی قویدی.

بولود ابلک و اورتا تحصیلینی مراغه ده وتبریزده آلیب ۱۷ یاشیندا ایکن "راری" تخلصی ایله شعر یازماغا باشلادی لاکن آزمدت صونرا "سهند" تخلصونو سئچدی. بولودقاراجورلو شعر یازماغا باشلارکن تبریزده قورولان "شاعرلر مجلسی"نه داخل اولدی و اوزمانین یئرلی گئنج شاعرلری کیمی ابلک شاعرلیک تمرینلرینی اورادا ائله دی.

۱۳۲۵ ده شاعرلر مجلسی باغلانیب و بولود دا بیر چوخ آذربایجانلی شاعر، و یازیچیلارکیمی حسه آلینیب، صونرادا تهرانا سورگون ائدیلدی.

قاراچورلو تهراندا توخوجولوق کارخاناسیندا داخل اولوب، بیر ساده ایشچی کیمی ایشله دی و اوزون ایللر بوایشده امک صرف ائتدیکدن صونرا، اؤزو توخوجو کارخاناسی قوردو و اؤلنه جک بوایشده ایشله دی.

سهند، تجاریله مشغول اولماغینا باخمیاراق، هئچ بیر زمان شعردن وخلقیندن آیریلمادی، هرفرصت ده ادبی فعالیتینه دوام ائتدی. او، شعرلریله آذربایجانلیلارداقومی شعوری اویاندیرماغا، واویلاری گئچمیشلری، قومی-تاریخی عنعنه لریله تانیش ائتمگه چالیشدی ویوناگؤره شعرلرینه اساس موضوع اولاراق "ددهقورقود"ی سئچدی و قورقود کتابیندا کی اوغوز داستانلارینی شعر دیلیله ایشله یب، تصویرو انکشاف ائتدیره رک "سازیمین سؤزو"کیمی ادبی یئرآده واؤلمز یئراثریاراتدی.

ددهقورقود داستانلاری تورکمه ده "بصری قوجول" و "نیازی گنج عثمان اوغلو" طرفیندن شعره چکیلمیشدیر. آذربایجان شاعرلریندن یالنیز سهند بو ایشی گؤرموش وسؤیوک باجاریقلادا عهده سیندن گلمیشدیر.

شاعر، ددهقورقود داستانلاری نین آلتی داناسینی "سازیمین سؤزو" آدیله ایکی جلددهیازمه جکمیش و آنجاق بوایلاری چاپ ائتدیره بیلمه ک اوجون حوصله

زحمته قاتلانمیشدیر. جونکی ۱۳۴۲ دن صورا پهلوی رژیمی‌نین تورک دیلی‌و فرهنگی‌نی یوخ ائتمه سیاستی داها قیزقینلاشمیش و هرجور تورکی کیتابین چاپ ونشری یاساقلانمیشدی.

"سازیمین سؤزو" شعرکیتابلاری نین سیریینجی‌جلدینده "دلی‌دومرول" "بوقاچ" و "قانتورالی" وایکینجی‌جلدینده "قاراحیق حیوان وقازاخلار" ائوی نین یعمالاماسی"، "یکیل اوغلو امرن" و "تبه‌گؤز" داستانلاری شعره جکیلمیشدیر.

سهند ددهقورقودداستانلاری نین قالان آلتی‌سینی‌دا "قارداش آیدی" آدیله نظمه سالماغا موفق اولدی، لاکن وقتسیز اؤلومو مناسیتله حیاتا ائتدیره بیلمه دی.

شاعر، "سازیمین سؤزو" نون ایکینجی‌جلدی نین باشلانیشیندا، اثری نین هدفینی بئله ایضاح ائدیر:

میلیمده المدن یوگلیر آنجاق - سنی گئجمیشیله ائله‌دیم تانیش
باش اوجا یاشاماق ایسته‌سن اگر - باخ، گؤر بابالارین نئجه یاشامیش
شبهه سیز، ددهقورقود داستانلاری نین یؤیوک تاریخی وئدیعی‌اهمیتی، اونون باشدان باشا خلقین دوغما سجیه‌لریله دولو اولماغی، اوغوزترکلری وخصوصیله آذربایجان خلقی‌نین شرفلی‌گئچمیشی‌نی‌تصویر ائتمه‌سی، سهندین نظردقتینی جلب ائتمیش واونا الهام قایناغی اولموشدور.

شاعر، داستانلاردا کی اولو بابالاری نین خاطره‌لرینی، حیات ومعیشت‌لرینی، قهرمانلیق، صداقت، محبت وایگیتلیک لرینی بو گونکو دیل و لهجه میزله جانلاندیرارا ق، اوخوجولاریندا سؤندورولموش ملی دویغو و شعورو اویاتماغا چالیشیر. شاعر، داستانلارین مضمونوندا یئرآلان دویغولاری، داها دولغون، داها حقیقی شکیلده دوغرولتماق، وارلیقلاری درین اجتماعی فلسفی گؤروشلرله اویغونلاشدیرماق اوچون هرمنظومه‌نین باشینا یئر باشلانقیچ و صونوندا، بیرقورتاریش علاوه ائتمیشدیر.

سهند، اؤزدنیا گؤروشونو ایضاح ائدرکن وارلیغی، انسان حیاتینی، دورغون وسؤنوک صورتده دگیل، دائما دگیشمکده وانکشافدا گؤرور. اونا گؤره بو دگیشیکلیک کور وکورونه وهدفسیزبیرحرکت اولمایب، بلکه ایشیقلی وسعادت آدلانان بیرهدفه دوغرودور. وارلیق وسعادت یارادانا یشیق، یوخلوق وفلاکت تؤرهدن قارانلیق لا حیاتدا دائمی‌ضدیتلرکیمی‌وورووشور. بوبارهده

شاعر ئله‌یازیر:
ایشیقدان دوغورسا ایستی‌لیک ، ایستک
قارانلیقدان دوغور سویوق ، آلدانیش .
محبت آختاران انسانلیق دئمک
اونا ناش ائتدیرمیش ، بونو قارقامیش .

* * *

قاراقیش دوستیانی یاراد ائدردی
دالیسیندا ساز اولوب ، نای اولماسایدی .
قارانلیقدا ، انسان الدن گئدردی
گونش اولماسایدی ، آی اولماسایدی .

* * *

"ساریمین سؤزو"ندن هرصفحه‌سینده ، شاعرین اؤز آنایوردونا محبتی اؤرهلقینه‌ائتدیگی وطانلی‌تاریخینه گؤوه‌نی گؤرولمکده‌دیر . او ،اؤزخلقی حقینده‌ئله‌یازیر:

ازل گوندن قهرمانلیق مردانه‌لیک ، قوچاقلیق
وطنمین،ائللریمین آد ،سانبله یاناشی دیر .

دوغرودانیدا ،هر انسانلیق فخری اولان سجیه‌لر
بو ائللرین،اوبالالارین اکیزتای بیر قارداشی‌دیر

: شاعرین بو اؤلمز اثری آذربایجان شعرینده‌بؤیوک بیرحادثه وملی‌بیر آبده‌یارا تمیش وشهدی ملی‌شاعریمیزمرتبه‌سینه‌اوجالتمیشدیر .

"ساریمین سؤزو"نده ایشله‌دیگی دیل ،سؤزلر ، آهنگ وموسیقی فوق العاده رنگین وجانلی یاقیلی دیر . بوحماسی‌وملی اثر ، عینی‌زاماندا زنگین بیر لغت حزینه‌سی‌دیر وبوجهتدن ده‌نیزیم"شهنامه" ویا ،داها دوغروسو "ملت‌نامه"میز سایلیر .

"ساریمین سؤزو"نون وزنی هجاوزنی‌دیر وهامیسی ۶۴۶۰ مصرع‌دیر . بونلاردان‌ایجینده ان کیچیگی ۷۸۶ مصراعلی"دلی‌دومرول" داستانی و، ان اوزونو ۱۵۴۹ مصراعلی"قاراجیق چوپان"داستانی‌دیر .

"ساریمین سؤزو" ۱۹۸۰ ایلینده آکادادا" دورسون یئلدیریم"طرفندن لاتین‌الفباسیله وزارت فرهنگ یابینلاری داخلینده چاپ ونشرائدیلمیشدیر .

بواثرده ، منیم یازدیغیم سهندین ترجمه‌ی حالی وآقای فرزانه‌نین "سازیمین سؤزو"نون بیرینجی‌جلدینه یازدیغی مقدمه‌دن استفاده‌ائدیلمیشدیر .

"سازیمین سؤزو" ۱۹۸۳ ده‌باکی‌دا سیرلیک الفباسیله‌نشر ائدیلمیشدیر.

سهند ، ددهقورقورد داستانلارینداندان باشقادا شعرلریازمیش و اونلاری دیردفتره کؤچوروب و"فرهاد" عنوانی وئرمیشدیر . بو شعرلرینین"خاطره" "آراز" منظومه‌لرینی تبریز وتهران زندانلارینداییازمیشدیر .

شمالی‌آذربایجان شاعرلریله مناسبه‌لری دیرینجی،ایکینجی واوچونجو ارمغان آدلاندیرمیشدیر . بومنظومه‌لری شمالی‌آذربایجانین نؤبوک عالیم‌و شرقشناسی پروفسوررستم‌علیوف ایله‌گؤروشوب تانیشاندان صونرا ،اونا خطابا و اونلارین اوتای شاعرلرینه جاتدیریلماق آرزوسوایله‌یازمیشدیر .

سهند ، استادشهریارا ۱۳۴۶ دا دیرشعرمکتوبو ، وداهابیرحوخ شعرلر ، او جمله‌دن "گؤرنمیه‌ن کورا ولسون!" و....یازمیشدیر . بعضا لیریک شعرلرده سؤیله‌میشدیر . " اماماسلام" منظومه‌سینی ۱۳۵۷ ده‌انقلاب عرفه‌سینده یازمیشدیر :

سهندقومی شعورو قوتلی وصون درحه‌خلقیمه‌باغلی‌اولدوغو حالده ،حقیقی انسان سئون وآزادیخواه‌بیرشاعردی . ایکینجی‌ارمغان شعرینده‌ئتله‌یازیر:

من دئمیرم "اوستون نژاد" دانام من
دئمیرم ائللریم ، ائللردن باشدی .
منیم‌مسلکیمده ، منیم بولومدا
ملتلر هامیسی دوست‌دو ، قارداشدی .

* * *

چاپماق ایسته‌میرم من هئچ ملتین
به‌دیلین، نه‌یئرین نه‌ده امگین .
تحقیر ائتمه‌میرم ، هده‌له‌میرم
گئچمیشین، ایندی سین، یا ، گله‌جگین .

* * *

من آییرمابیرام ، آیری سالمیرام
قارداشی، قارداشدان آروادی اردن .
آنانی بالاداش، اتی دیرناقدان
اوره‌گی اوره‌کدن، قاناتی پردن .

* * *

یوزماق ایسته‌مه‌رم من بیرلیک لری
انسانلیق بیرلیگی ایده‌آلیم‌دیر.
قارداشلیق، بولداشلیق، ایدی یارپش
دونیادا، ان یؤیوک آرزولاریم‌دیر.

* * *

آنجاق بیر سؤزوم‌وار، من ده انسانام
دیلیم‌وار، حلقیم‌وار، یوردوم- یووام وار
بئردن حیخما میشام گؤیه‌لک کیمی
آدامام، حقیم‌وار، ائلیم- اوبام وار.

* * *

قول یارانماماسام یارانانلارا من
هئچ کسه اولمارام نه‌قول، نه‌اسیر.
فورتولوش عصری دیر انسانا یو عصر
اسیر اولانلاردا بیخووون کسیر.

* * *

او، پهلوی رژیمی‌نین تورک دیل وفرهنگینه قارشی یاراتدیغی‌خفقان ویاساغا اعتراض ائده‌رک، اؤز طالعی‌وخلقی‌نین دورومونو بئله‌تصویرائدیر:

طالعیمه‌س باخ!
دوشونجه‌لریم یاساق،
دویغولاریم یاساق،
گئجه‌میشیمدن سؤز آچماغیم‌یاساق،
گله‌جگیمدن دانیشماغیم‌یاساق،
آتا و بابامین آدین چکمه‌گیم یاساق،
بیلیرسن؟
آنادان دوغولاندا، بئله
اؤزوم بیلمیه- بیلمیه
دیل آچیب، دانیشدیغم دیلده
دانیشماغیم‌دا یاساق ایمیش، یاساق!

سهند، فارس‌دیلینده، و آزاد شعرده‌ده طبعی‌نی سینامیش وگؤزل شعرلر یازمیشدیر.

شاعری، ایللردن بری تانیدیغیم‌و یاخیندان اونونلا محشوراولدوغوم اوچون اونون‌انسانی فضیلتلرینه‌و ادبی مزیت‌لرینه‌دریندن تانیش اولموشدوم. اونا بیرحکیم‌دوستو اولماق حسبی‌ایله‌اؤزونه‌و ساغلیغینا توجه‌ودقت ائتمه‌سینه‌وخلقی‌نین اونون کیمی‌شاعرلرین اثرلرینه محتاج اولدوغونو سؤیلردیم. هله‌انقلابدان صونرا اونون داها مؤثر، و داها فایدالی اثرلر یارادا جاغینی گؤزلوردوم. حیف کی، تام‌یاشاماغی گرکدیگی زاماندا اؤلدی! وبیر ایشیق ساچان شمع‌کیمی‌انقلابین ایلک باهاریندا (۲۲ فروردین ۱۳۸۸) حریت‌گونشی‌چیخارکن سؤندی. تانری دان اونا مغفرت،دیله‌ییرم، روحو شاد اولسون !

سهندین چاپ اولمامیش شعرلرینی اسکی‌دوستو، و امکداشی آقای م.ع. فرزانه‌تدقیق ائدیب ،چاپ ائتدیرمگی‌عهده‌سینه‌آلمیشدیر.

سهند حقینده‌کی یازی ما، اونون ایللر امکداشی ویولداشی اولان‌معاصر یازیچیمیز آقای گنجعلی‌صباحی‌نین ،شاعرین اؤلومونون بیرینجی ایلینده "وارلیق"دا یازدیغی‌سؤزلریله‌صون وئریرم:"بولود قاراچورلو"سهند"ین اؤلومو آذربایجان خلقی‌اوچون ملی‌بیرفاجعه ،یئری دولماز بیر ایتگی‌دیر. او، اؤز یارادیجیلیغی، تالانت واستعدادی‌ایله‌آذربایجان‌ادبیاتینا ان قیمتلی واؤلمز اثرلر وئره‌بیلدی. هنر وشعریله‌پارلاق بیراولدوزکیمی پارلادی. او، درین گؤروشلو بیرشاعر اولاراق اؤزخلقی‌نین گؤرن گؤزو، دوشونن بئینی و دؤیونن قلبی‌اولدو."

مقاله‌میزین صونوندا، اونون تورکجه‌لیریک بیرشعرینی"بوز چیچگی"، وبیرده، فارسجا شعرینی" سلام‌برتبریز" درج‌ائدیریک :

سلام‌برتبریز

****

سلام ای اخترشرق شب‌آلوده
که‌روشن پرتوت اندر دل تاریخ ظلمانی
همیشه همچو خورشیدی فروزان
پرتو افشانی‌نموده تاجهان بوده.
سلام‌ای شهرعصیانها
سلام‌ای سرزمین قهرمان خیز
سلام‌ای شهر پر جوش وخروش
ای دل نژندچهره‌خشم‌آلود، ا یز

که‌هرگز دیدهٔ بدخواه لبخندت‌ندیده .
سلام‌ای مادر خونگرم اخم‌آلود
که‌اندر ماتم‌و سوگ عزیزانت
خنده برلبهای خندان تو خشکیده .
سلام‌ای دلبر گلروی ، بر نامحرمان بدخو
که‌هرگز هیچ دشمن خمر گرمای تنت‌را ناچشیده
ناز آن چشمان خونبار ونگاه پرشرارت
ناز خشم‌وکینه‌هایت ، جان فدای اخمهایت .
نیک میدانم نخواهم‌دید هرگز
دیدگان هیز دژخیمان سفاکی
که ، روی پیکر گل منظر نوباوگانت
اسب میتازند ، نقش خنده‌هایت‌را .
مگر آنروز ،
مگر آنروز موعودی که‌آن پتیاره تردامن
سیه‌دل مادر بی‌سیرت‌ضحاک را بر روی نعش
زاده‌ی نفرین سزایش
اشگریز و موکنان بینی .
سلام‌ای مجمر پر سوز آتشهای ورجاوند
سلام ای آذرستان
ای دیار شیرمردان ودلیران ،
که‌از صدها وصدها
آبشار چشم اشک‌آلوده‌ی
کوه سهندت‌بر عذارت‌خون همی‌ریزد .
وازهرقطره‌اش
صد داغ بردل لاله‌میخیزد .
زود باشد بگذرد
این عهد شوم‌و این سیه دوران،
دامنت‌همواره گلشن باد!
اجاق و دودمانت‌دودخیز و گرم‌و روشن باد!
سلام ای خاک بابک
موطن زرتشت

ای مهدختائی
که محراب در و دیوار ویران گشته‌ی
"گوی مسجد"ت با قطره‌های خون مردانت سرشته .
و از آزادگی و رادمردیهای
ستارخان و باقرخان گو...
یا ازخیابانی ... چه‌گویم...
آسمان صدداستان
با کلک پرویتش نوشته .
تو شهرقهرمان صبحی و
آذرپادگانی .
دیار بت‌شکنهائی
چو ابراهیمی وهم‌جاودانی
سلام‌ای مادر دلسوخته
ای ام‌لیلای زمانه .
ترا درماتم‌قربانیانت
کودکانت ، نو جوانانت
صمد ، بهروز و اوکتایت
ویا خون قبایش خشک ناگشته‌شهیدانت
چرا من تسلیت‌گویم ؟
نه دیو نیستی از سرخی خون شهیدانت
همچو ترس‌جن زبسم‌الله میترسد .
و خون پاک معصومان تو
اندر رگ صدها و صدها
نوجوان و مرد و زن
هنگامه‌ی جوش و خروش جاودان دارد .
و اندر چشم فرعون زمان
حکم دوصد کابوس مرگ بی‌امان دارد .
نه اینک من ترا ، ای پرشکوه اورنگ رب‌النوع‌مردی
به‌تو ، ای خصم‌نامردی
به‌تو ، ای مذبح‌معبود هستی که‌قربانهای افزون‌از شمارت

از شمار اختران بیش است .
درود و شادی وتبریک میگویم
نه می‌گریم ، نه می‌مویم .
فدای عهدوپیمانت
که در روز ازل با کردگار مردی وآزادگی بستی !
وهرگز عهد نشکستی
بقربان وفایت ، جان صد جانان فدایت .
سر برافراز و هماره سربلندی کن !
تو دشت نینوائی
کربلای عصر مائی !

اسفندماه ـ ۱۳۵۶

بوز چیچـــگی

****

گلدی چپیش کیمی شن ، شیطان ، ورهوْو
نازلانا ـ نازلانا اوْزومه باخدی .
الده نئچه بوتا بوزچیچگی ، اوْ
گوللری هوسلن گولدانا تاخدی .

* * *

"بونلاری یادگار ساخلارسان مندن"
دئیه ، گوْگرچینیم پیرلادی ، گئتدی .
غمزه‌سی اوْخ کیمی دگدی سینه‌م دن
اوْو ایکن اوْوچوسون اوْولادی ، گئتدی .

* * *

گولداندا بوتالار قالدی بیر زامان
گوللری قورودو ، تؤکولدو بیر ـ بیر .
منیم‌ده ایچیمی دوْغرادی هجران
بو نازین، ادانین معناسی نه‌دیر؟

* * *

منی بیردفعه‌لیک آتیردی اگر
گئدنده گول نیه وئردی یادگار؟

بیلمردی ، بیلمیردی ، بیلمیردی مگر
گول نه قدر عمر ائدر ، نه‌قدر یاشار!

* * *

اؤنا سؤیله‌مه‌دیم ، دئمه‌دیم نه‌دن :
دریلن چیچک دن یادگار اؤلماز .
یوزده گؤزتله‌سن، یوزده سو وئرسن
کؤکوندن آیریلان سارالار ، قالماز!

* * *

نه‌بیلیم ، بلکه‌ده اؤ آج مارالین
گمانی بو گوله گلیرمیش تکحه .
بیرده ، یاریمازا نه یارحی ـ یاربن ؟
صاباحین معناسین بیله‌ایدی نئجه ؟

* * *

صاباحسیز گئجمیشدی عمری همیشه
کدرلر عؤمورلوک ، سئوینجلر بیرآن .
صاباحدان نه اوموب ، کوسه‌جک دی، نه ؟
سحری سیخینتی ، آخشامی حرمان .

* * *

اؤ، سئللر اوزونده اوزن بیر کؤلون
بوتاسیندا آچان گوله بنزردی .
هرآن بو دهشتلی طالعین، یؤلون
داشلی دالغالاری باغرین ازردی .

* * *

اؤ سرت‌قایالارین قوزو جئیرانی
قورشونلو ـ پیچاقلی شهرده دوستاق .
بیر قارین منت‌لی چؤرک قوربانی
هر گئجه بیر قوردون ائویندە قؤناق .

* * *

اؤزو بختی‌قارا پری لر کیمین
پئشه‌سی بختور دئولره خدمت .

قۆینو یختورلیک اۆجاغی، لاکن
نصیبی قاراگون، قسمتی حسرت .

* * *

عشقه ، محبته سوسوز اوره‌گی
گاه ایکی‌یه باغلی، گاه اوچه باغلی
امیدی ، آرزوسی، عشقی ، دیلگی
بیلمز نه‌یه باغلی، لاپ هئچه باغلی !

* * *

نئحه‌کی قلبیندن چیخاردی ، آتدی
بۆرانلی گئجه‌ده باش‌آلدی ، گئتدی .
غبارلی کۆنلوندن طوفان قۆپارتدی
دومانلار ایچینده ایتدی کی، ایتدی .

* * *

بیر نئچه دالیجا دۆلاندیم خسته
یئره ، گۆیه زنجیر سالدیم ، تاپمادیم .
آختاردیم ، قۆیمادیم داشی داش اوسته
هر یاندان سۆراغین آلدیم ، تاپمادیم

* * *

گون گئچدی ، آی گئچدی ، ایل ده دۆلاندی
حسرتین کۆنلوندن آتا بیلمه‌دیم .
منیم‌ده سارامی سئللر آپاردی
نه‌دن سه ، الیندن توتا بیلمه‌دیم .

* * *

اۆزو ایتدی ، باتدی دومانلار ، چنده
گولوده قورودو ، تۆکولدو ، اۆلسون !
غمینی یادگار ساخلارام من ده
غم‌کی، چیچک دگیل سارالسین، سۆلسون !

* * *

اونودان دگیلم دردین، نیسگیلین
سهند طاقتی‌وار مندەده ، قاللام

شیرینبن، اؤرو نک غمی‌ده شیرین
گئدیبسه ، مهربمی عمبه‌ســـاللام !

* * *

(۲)

دؤنس، قار یاعیردی ، یاحدیم یاغحا ـ یاغ
سؤن یارپاقلارین دا تؤکوب ، یاحمیشدی .
یالینجا بوتالار اسیردی زاع ـ زاع
لاکن یوزحیچگی جیحگ آجمیشدی .

* * *

ائله‌بیل ببرآندا عالم دگیشدی
پولودلار داییشدی ، سس‌گلدی حیندن
ایجیمه سیلردن ولوله دوشـــدی:
"یونلاری یادگار ساحلارسان میـــدن!"

* * *

یوزحیچگی، منیم سئوگی حیجگیم
آلفیش‌یو دؤزومه ، ایلفارا ، آلقیش !
شاختایا ، یؤرانا کیم دؤررمیش ، کیم
سیندە گؤر نه دریس معنا واریمیش!

* * *

قیزین ! اوره‌گیمین اؤدونا قیزین !
سن ، منیم عشقیمین سؤن یاهارپسان .
اؤ گناهسیز قیزین، بیناهسیز قیزین
یؤراندا گول آجان یادگارپسان .

* * *

سنی اوره‌گیمه اکیرم یاری
کؤکسومده کؤک سالیب ، یوداق آتاسان .
یاغدیفجا باشیما زمانه‌قاری
هئی جیجک آحاسان ، حیحک آچاسان !

"عشق"، "یورد سئوگیسی" و "حسرت" نغمه‌لرینی دیلیمیزین بوتون گؤزه‌للیگی ایله ترنم ائده‌ن بیر سسدی او. حئیف کی، لازیمی قدره‌ر ائشیدیلمه‌دی، شعریندن حق ائتدیگی اؤلچوده سؤز ائدیلمه‌دی. من شخصا بو سسله ۴۵ ایل بوندان قاباق، ایلک دفعه، مکتب سیرالارینداتانیش اولموشدوم. او جوغرافیا معلمی صفتی ایله، تبریزده طلبه طرفیندن سئویلن و سایر معلملرین حرمتینی قازانان، اوتانغاچ، چکینگن لکن بیلیک لی و مهربان بیرشخصیت ایدی. ادبیاتلا هله شعرله مشغول اولدو ـ غونی صونرالار آنلاییرینجا تعجب ائتمیشدیک. او اینجه ذؤوقونو و گئنیش استعدادینی عادتا بیرقصور کیمی بیزدن گیزلتمیشدی.

شعره، تورکجه شعره، تحصیل زامانیندا باشلامیش اولدوغوندان داـ نیشدیغینی خاطیرلاییرام. هرحالدا رومانتیک و عاشقانه، اؤز دئییمی ایله "لیریک" کیجیک پارچالار اولاجاقدی بونلار. صونرالاری دا شعرلرـ ینده آراـ سیرا درینلیک لردن اوزه چیخان بیرآز استانبول "جاملیجا" بیرآز "مارمارا" "بیرآزدا گنجلیک سئوگیلری وشاید "چال گؤزه‌لیم چال" شعرینده ("سحر ایشیقلانیر" مجموعه سینده) اشارت ائتدیگی و "قومرال ساچلی ملک "کیمی موتیفلردن هؤرولو ایلک قلم تجربه‌لری. تاسف کی، من مکتب سیرالاریندان آیریلینجا "ساهر" دن ده اوزاقلاشمیش اولدوم. ایکینجی دونیا ساواشی ایله چالخالانان دونیادا، حیات منی وطنیمدن آییردی، مملکتدن ده تحصیل دالینجا آیریلیب گئتدیم وهرشئیدن خبرسیز قالدیم. ساهرایسه قاینا شمالارین تاایچینده وفیرطینانین تااورتاـ سیندایدی. ایندی اؤنومده دوران قاریشیق شعرییغینیندان دا گؤرمک اولارکی، ساواش ایللری بخصوص آذربایجان دا باش وئره‌ن حادثه‌لر، دویغولو شاعرده عؤمور بویونجا سوره‌ن درین ایزلر بوراخمیشدیر. ساهر آغیرگونلر یاشامیش، سیس وقارانلیق داغم والم کروانینا قوشولموش دور: اؤز یوردوندان قووولانلار دار دیبیندن قورتولانلار

۱ـ قوجامان معاصر شاعریمیز حبیب ساهر ۱۳۶۴/۴/۲۳ تاریخینده ۸۲ یاشیندا وفات ائتمیش وبومقاله‌اونون اؤلومونا سبتیله آقای دوقتور حمیدنطقی طرفیندن یازیلمیش و "وارلیق" دا نشرائدیلمیشدیر.

اؤز دیلینده غزل یازان اؤزون آزاد انسان سانان
قوشولدولار او کروانا ... (سحر ایشیقلانیر"سورگون ")

اوندان صونرا شاعرین شعرینه حاکم اولان اساس تئملر"آغیر ایللر" یورد حسرتی غربت دردی"،"خلقین جتین یاشاییشی"،"ازیلن ائل ویا ساقلانان دیل" و بونلارین یانیندا بو قارا وسویوق تابلویا جان وئره بیر ایکی ایستی رنگ لی فیرچا ضربه سی:"عشق"و"اومید" سؤزلری ...

بیزبورادا شاعرین حیاتی بویونجا قاپیلدیغی جریانلاری اونودا راق ،آنجاق شاعرین ان قوتلی طرفی یعنی"استه تیک "یانی ایله قارشیلاشا جاغییق، شاعرین اثرلرینی بو باخیمدان الیمیزده اولان قدر یله گؤزدن گئچیره جه ییک .اونون حقینده اطرافلی تدقیق لزوملو آراشدیریجیلاریمیزین(محقق لریمیزین) بوینونا بورج دور.

هرشئی دن اول، شاعرین تورکجه اثرلرینی اوخورکن اونون"توصیف" ده کی بؤیوک بجه ریگی گؤزه چارپما قدادیر .افاده زنگین لیگی،وتشبیه ده کی قدرتیندن بیرنئچه مثال وئریریک : "توْز" حقینده :

بورونرکن یوللار ناخیر گئجنده
تورونج رنگی بولوتلانان توزلارا
(لیریک شعرلر "شعرین سسی ")

" سهند " و "شفق " اوچون :

شفق گولور سودا ، سهند اویانیر
صدف رنگ لی اینجه ایپک یاتاقدا
(عئینی اثر -" سهند داغی")

یئنه "داغ ،داش و دره" نین آنلاتیشی :

داغ قوشلاری اؤتوشورکن یاواش - یاواش
بوغدا ایچره
قوش سسیله اویانیرلار آغیر یاتان
داغ ،داش ،دره

"قیزیل اوزه ن آچ قوحاغین "
بیر خیال سوزولدو آغاطلیق لاردان
سولار اوسته دوشوب گؤلگه تک سولدو
گئجن باهارلارین رنگ لری آرتیق
اوره گیمده آحی خاطیره اولدو.... "آنام اوچون "

بیر" مصر هئیکلی" اوچون :

اونون خومار ایری سیاه گؤزونده
صحرالاردا یانان کولون نورو وار " اسکی سئوگیلیم"

بیرنئچه ساده سؤزله ،جوخ بؤیوک تاثیر یاراتماسینی بیلن بیر شاعردیر ساهر. مثلا :

آخشام اوستو آی افقدن آسلانیر
غربت ائلده گؤنول جورور پاسلانیر
قوی حق قوشو مئشه لیکده آغلاسین ،
سن آغلاما ، کیرپیک لرین ایسلانیر. (ارمغان)

بئله ساده لیگین گؤزه للیگینی گؤسته رن ایکی مصراع :

قوجالیرکن کیشی، عالم ده اونونلا قوجالیر
بؤزارار گؤی و گونش پرده لر آلتیندا قالیر
ارمغان "قوجالیرکن کیشی "

وبیرداها مثال :

سکوت قونار هر یئره
قوش سسلری دویولماز. "اؤرده ک لر"

"یئل " حقینده :

اینجه ، ایپک قانادلارین آچاراق
مئشه لیکدن گیزلی ـ گیزلی یئل اسه ر. " ماهنی "

و " آخشام " چاغی :

آخشاملارین سرینلیگی دوشنده
اریر گونون صون ایشیغی سولاردا " یای آخشاملاری "

عئینی شعردن بیرنئچه سطر داها :

افق لرده قیزیل یوللار آچیلیر
رؤیالاردا صونسوز اولان یوللار تک .
اخشام الر دورغون سولار اوزه ره
اؤلگون یاپراق صولغون جیچک بیر اتک
یوللار اوسته توْزلو، غملی آغاجلار
ساکت ـ ساکت اوزاقلارا باخارلار....

ساهر "کروان یوللانیر" شعرینده ،بوتئکنیکی صون حدینده ایشله دیر و شعرین آخرلرینده "سورپریز"عاملیندن ده موفقیت له استفاده ائدیر :

.... یاغیشلار یویوبدور قان ایزلرینی
قوجاقلاییب زامان دیزلرینی
سکوتا دالمیش ...
....وحشتله قیوریلیر، بوزوشور گئجه
یولا گؤز تیکیب دیر
سؤروشور گئجه :
" کروان یوللاناجاق می،
سحر گلینجه ؟ "
قارانلیقدا ایشیقلار پنجه ـ پنجه
دان یئری سؤکولور
اذان اؤخونور
گئجه قوشلاری باخ
آغاجا قونور
دار آغاجینا ...
قوشلار قاناد چالیر
نسیم قانادلانیر
کؤلگه کیمی بیر شئی داردان سالانیر.
"کروان یوللانیر" (تهران ۱۳۵۴)

ساده‌لیک و گؤزه‌للیگه بیرداها مثال :

جواهیر اولدوم‌سا، کیمسه آلمادی
اریدیم، اریدیم ایزیم ایقالمادی
آرخاداشلار منی یادا سالمادی
بوراخ ! گئدیم گؤزه‌ل آخشام چاغیدیر .
گون باتیر کؤلگه‌لر یئرده سورونور
سهندین اته‌یی سیسه (چن) بورونور
اوزاقلاردان عزیز وطن گؤرونور
بوراخ گئدیم گؤزه‌ل آخشام چاغیدیر
داغلار آردیندان ایلدیریم چاخیر
حسرتلر گؤنلومو یاندیریر یاخیر
آیریلیق گئجه‌سی باجادان باخیر
بوراخ ! گئدیم گؤزه‌ل آخشام چاغیدیر

دولدورور ژاله‌لر گوللرین طاسین
اؤلوب ـ گئچن لرین ساخلاما یاسین
قویما مندن صونرا قاپی باغلاسین
سوراخ ! گئدیم گؤزه‌ل آخشام چاغیدیر . ارمغان "آخشام چاغیدیر"

گؤردوگوسوز کیمی،ساهر ،بؤیوک بیرفاجعه‌نی ان بسیط سؤزلرله افاده ائدن بیر شاعردیر :

اوجوب رنگین قیزیل سسین کاللاشیب
کؤلگه‌له‌نیب گؤزه‌ل آلا گؤزلرین. "بیرتوخوجو قیزا"

و شعرین صونوندا :

رنگین اوجوب دوداقلارین گؤگه‌ریب
گل گونشلن ...آچسین سولموش گوللرین ...
گل قوش کیمی قانادآجیب اوزاقلاش
قیزیل گونش اؤپسون ساری تئللرین

همین بو بسیط لیکله ،او خلقین یاشاییشیندان دا موفقیتله بحث ائتمه‌سینی بیلیر :

سوواقلی داملاردا یاپیلادیر یانیر
مبغمبغالاری باخ توستی داغیدیر
آخار سو باشیندا خلوت بیر یئرده
قره‌حی اوباسی قوروبدور چادیر.
گؤروسور گئدیرلر، شبح لر کیمی
حیت اوزون تومانلار یولدا یئللنیر
آحلیق وار کندده باهاردان بری
آجلار دا آحلاردان جؤره‌ک دیله‌نیر... (ارمغان ـ "چاراویماق")

و آغیر ایللری بئله افاده ائدیر :

مزار تک آغزینی آچان دار
داخمالار چاغیرار انسانی .
.....
گئجه گؤزه‌تچی سی بیر بایقوش
مئشه‌لر ایحینده سس سالار...
اسر سویوق کوله‌ک شمالدان
سایریشار آلتین اولدوزلار

یئرده قارا اؤلوم یول آچار (کووشن - "پوئه‌ما")

باشقا بیرمثال :

گئچه‌رسه بو یئردن حضرت خضر
گؤره‌ر کی، قورویوب حیات چشمه‌سی
پرده‌لردن قالخیر اؤلومون سسی
حیاتین یوکو آه! آغیردیر آغیر
قارانلیقدا یاتان ائللری چاغیر. "حیاتین یوکو"

بو قارانلیق و آغیر ایللرده حکم سوره‌ن شرط لرین ان تحمل ائدیلمزی ساهر اوچون دیل و کولتوره‌ل تحکم ایدی .شاعرین بو شرایطه حوابی قطعی بیرعکس العمل دی :

نده‌ن دیلین دانیب شاعیر
یالتاقلانیب ، ثنا ائتدی ؟
خنجر وئریب حلادلارا
قان ایچه‌نی دوعا ائتدی ؟ "آتلیلارین ..."

داها سرت عکس العمل :

بیر تاخیم فارس شاعیری
تحقیر ائدرسه بیزلری
غم یئمه گؤیچک قیزیم
ایت هوره‌ر کروان گئچر. (ارمغان)

و "گلین"ه وئردیگی نصیحت :

...سن ایشیق سان ، سن سالدیغین
ایشیقلاری بوغماز ظلمت .
قوی فارسلاشسین ساتیلمیشلار
سن اوغلونا تورکو اؤرگت . (ارمغان "گلین")

گرچه شاعر،ان جوشغون غضبلی زامانیندا :

یاد دیلی اولسادا خوش سسلی یئنه
بیزجه ارباب سسی ، حلاد سسی دیر.
...
او بیزیم وارلیغیمیزلا دوگوشر
او بیزیم شعریمیزین دوشمانی دیر " کاوس"

دئییر ، لکن بؤیوک فارسجا شعرلری شهادتی ایله فارسجانی شووی نیست

لرین تحاوز واسطه‌سی کیمی خوش‌گؤرمورسه‌ده ،اونو ایران ائللری نین مشترک ارتباط وسیله‌سی اولاراق منیمسه‌ر و ائله‌سئوه‌رکی، اولواسلافی کیمی نسیمی لر و فضولی لرین ابزینده ـ او دیلده دیوان دولوسو دادلی ـ دادلی نغمه‌لرده یازار.

دیل مسئله‌سیله یاناشی،"حسرت" موتیفی ده ساهرین اثرلرینه حکم ائدن عاممللردن دیر، بیر نئچه مثال :

بیر سوسوز قالمیش آغاج تک قورودون غربتده
تئز آیاقدان دوشوبن ،تئز ده قوجالدین ساهر!...
....هامی گوللندی عزیز اولدو باشا یوردوندا
سن ده غربت‌ده سؤلوب مزدونو آلدین ساهر!.. ارمغان"ساهر"

"شیرازا سفر" ایگنه‌لی و اتی طعنه‌لی بیرشعردیر."تخت جمشید" ین "طاووس‌کباب"لی شلبک لرینه اشارت‌لر وار،شعرین صون دؤردمصراعی برابر اوخویاق :

سؤیله بیر بخت : بو جؤللرده یورو !
اؤلو تک توزلو بو تهران دا حورو...
قالمایین لامپادا ببر قطره ده یاغ
قارقیمیشدیر منی اول " شاه چیراغ ". (ارمغان)

وحسرتین فریادی :

هانی بیزلرده اولان صاف گئجه‌لر،
آیناپا بنزه‌ر افق ،قیرمیزی گون ،هاله‌لی آی ؟
بو یئرین گؤوشنی یوخ، داشلی و قوملو چؤلو وار...
داشلی جؤللرده گزه‌ر جوخ جاناوار...
گئجه‌دیر ... یای گئجه‌سی
گلمیشیک تبریزه بیز
جان وئربر شهره نسیمین نفسی
اوجالیر آی او قیزیل داغلاردان
داغیلیر هر یئره‌گول رایحه‌سی
کؤلگه ده گیزلی قالان باغلاردان . ("تهرانین یای گئجه‌لرینده")

وطن خاطیره‌لری :

هاردا قالدی،آه"باربنج"ین باغلاری کهربزلری ؟
باخ،نه باغ واردیر نه ده کهریز حیواربمدا! گؤزه‌ل! (ارمغان)

شاعر زامانین آخیشی نی گؤرور و حسرت و دردی بیر نئچه قات داها آرتیر :

ماوی گؤللر گوللری، ای یاشیل باش اؤردهک لر!
نه تئز کؤچوب گئتدینیز، باشقا غریب دیارا ؟
سیز دؤنرکن یوبوردا ایستی باهار گوللری
تانری بیلیر او زامان
کیملر کؤچوب ، کیم قالا ؟ "اؤردک لر"

بو تحسر دویغوسو شاعیری آخی ـ آخی دو شوندورمکده دیر :

یاندا اوحوروم، اؤنده حیخیلماز قالالار وار
یوکسلمهگه آه! تاب و توان یوخدو دیزیمده
...گون باتدی اوزاقلاردا ،شفق سؤندو سیرآزدان
طوفان قوپاجاق قالمایاجاق یولدا ایزیم ده
یوخ گؤزده پاریلتی و طراوت دوداغیمدا
نه حلقه ساچیمدا ،نه باهار رنگی اوزومده "غزل "

قیسساجاسی و نتیجه اولاراق :

ایچدیمسه حیاتین شرابیندان * آغزیمدا زهرلی دادی قالدی
بیرآز حدتلی قیزغین، بیرآز دا کوسکون اداسیله لبریک شعرلریمن وئریملی دورینده صون گونه قدهر صانکی ائله بومصراعلارلا سسلنمکده ایدی :

تؤکولسون سولارین اوزونه * آغاجلاردان قوپان یاپراقلار
قوی باغچانین باغین خرمنی
ساورولسون و اولسون تار و مار ...
....قوی قوشلار اوچسون ، سسلهمه
مرموز اؤلکهلره گئدهنی !
یول وئر گئچیم گؤزهل ... آخشامدیر
آخشامدیر... ساخلاما سن منی " یول وئر گئچیم "

ساهرین اثرلرینه عمومی بیرباخیشلا آنلاشیلیرکی،شاعریمیز حکایه "ژانر"یندان خوشلانیر و فیکیرلرینی بیرحکایهچرچیوهسینده افاده ائتمهگی سئویر.مثلا یالنیز "کؤوشن"ده : یولچو، باغدا گول،یاتلار بیرعرب سارایی،داغ معبدینده ،پوئهما ،آدم ایله حوا ،خرمن اوستو ، پارک ، کندیمیزده اولوب ـ گئچنلر، آناناس قاپان ... کیمی ای

آزیندان ایگیرمی قده‌ر حکایه‌وار دیر .بو حکایه‌لر اونا گئنیش وصف استعداد ینی گؤسته‌رمگه فرصت وئریر .

حکایه‌لرین یانیندا بیرده ترجمه ایشلری واردیر . چوخ مختلف مؤلف‌لردن منظوم ترجمه‌لر ائله‌میشدیر . سعدی دن تا قورکی یه قده‌ر چوخ دگیشیک اسلوب و فکیر صاحبلرینین دن او سئودیگی قطعه‌لری اکثرا موفقیت‌له دیلیمیزه حئویرمیشدیر .

لامارتین ـ دن " گؤل " منظومه‌سینی ساهر منظوم ترجمه ائتمیش‌و اثری "گؤوشن"ـ ین صونوندا اوخوجولارا تقدیم ائتمیشدیر .

بو ۱۶ دؤرلوک (رباعی)دن متشکل منظومه‌نین بخصوص ایلک دؤردلو ـ لرینی ساهر دیلیمیزه حئویرمیشدیر ."گؤل " قدیمدن بری اوستا ترجمه‌چی لریمیزین دقتلرینی اوزه‌رینه جکیب دیر .ساهر ،سعداله رامی پاشا ایله باشلایان بیرسلسله‌نین صون زنجیری دیر . آرادان گئجن یوز ابل ظرفینده شعردیلی نین نه‌قده‌ر ساده‌لشمیش اولدوغونو گؤرستمک اوجون بو منظومه‌دن هرایکی شاعرین قلمیندن بیره‌ر دؤردلوک نمونه وئرمک فایدالی اولار : تاریخ سیراسی ایله اولا سعداله‌رامی پاشادان:

تاکی بو شتاب هر کناره
هئچ مدینه یوخ مودور نهایه ؟
یلدای ازه‌لده سرسری سن
آرام و رجوع دان بری سن .
بیردم اولاماز می عؤمر ناساز
عمان دهیرده (دهرده) لنگرانداز ؟

ساهردن :

بو صونسوز گئجه‌ده ،بئنی ساحللره
نه زامانا قده‌ر سوروک له‌نه‌حه‌گیز ،
بیر گون بئله دمبر آتمادان
عصرلرین عمانیندا ؟...

ساهرین فرانسیز شعرینین دن جئویردیگی الیمیزه‌کی نمونه‌لره گؤره ، شارل بودله‌ر ـ دن جئویردیگی" دوشمان " شعری ان موفق لردندیر ("گؤوـ شن"ـ ده صحیفه ۱۷۳ـ ه مراجعه ائدبنیز).

سعدی ،حافظ ،خیام‌دان ترجمه‌لره گلینجه ،الیمیزه‌کی نمونه‌لرساهرین بوایشده بؤیوک بحه‌ریگینی گؤرسه‌دیر .

ساهر، "گلستان" حکایه‌لرینی موفقیت‌له نظمه چکمیشدیر. "گلستان" دا ییما تورکجه یازانلارین علاقه‌سینی چکمیشدیر، بو آرادا "سیف سرایی" کیمی ادیب و شاعیرلر، "سعدی"نین اؤلمز اثرینی اونون اسلوبونا اویاراق نثر- نظم قاریشیغی تورکجه‌یه چئویریبلر. "سیف سرایی" نین "گلستان ترجمه‌سی" هجری ۷۹۳ - ده مصرده مئیدانا گلمیشدیر. ساهرین گلستان ترجمه‌لریندن نمونه وئرمک اوچون، قیسسا حکایه‌لردن بیریسینی سئچدیک، یعنی " یکی از شعرا پیش امیر دزدان رفت و ثنائی بروبگفت فرمود تا جامه‌ازاو برکنند واز ده بدر کنند..." ایله باشلایان، ۴ - نجی بابین ۱۰- نجی حکایه‌سی نی ساهرین ترجمه‌سینی وئرمکدن قاباق یئنه مقایسه و تفنن اوچون ائله یوخاریدا گتیردیگیمیز نمونه- نین "سارایلی سیف" طرفیندن - سعدی دن دوز ۱۰۰ (یوز) ایل صونرا - یازمیش اولدوغو تورکجه‌سینی ده تقدیم ائلیریک :

" بیر شاعر اوغرولار بگینه کیلیب (گلیب) مدح اوقودو (اوخودو) او ایسه بویوردی کیم تونون (دوْنون) سوْیون، داخی بو کندن سورون (تبعید ائدین)..."

ساهرین عئینی حکایه‌نین منظوم ترجمه‌سینه گلینجه :

بیر قیش‌گونو گئتدی یازیق بیر شاعیر
اوغرولارین امیری نین یانینا
شعر اوخویوب، مدح و ثنا ائیله‌دی
دیلنچی تک یالتاقلاندی او خانا.
خان بویوردو چیخارتدیلار پالتارین
لوت- بوره‌هنه قصبه‌دن قوودولار
کند ایت‌لری هر طرفدن یوگوردو
گوردو شاعیر یامان اولوب گرفتار...
داش آختاردی قووسون قودوز ایت‌لری
یئر دونموشدو قار توتموشدو هر یئری
داش تاپمادی، دئدی " حرام زادالار!
ایتی آچیب، باغلایبلار داشلاری ".
سئیر ائدیردی خان غرفه‌دن شاعیری
گولدو، گولدو... ائشیدیرکن سؤزلرین
دئدی : "شاعیر! نه ایسترسن، وئره‌یییم ."

دئدی:" یالنیز یالتاریمی ابسته‌ریم !"
من خئبرسندن گئجدیم، ائتمه یامانلیق ،
آجیق اولسون سوفره‌ن گؤروم آی یگیم! "
" جوخ راضی یام کره‌مبندن ، لطفوندن
آیاق یئراق یو دیاردان گؤحه‌یم !..."
شاعیرین حافظ حقیده ۱۳۴۲ ـ ده یازدیغی بیر شعرده ("گؤوشن " ص ۱۸۲ و دوامی) یو مصراعلاری اوخوروق :
... قلم آلیب غزل یازدین ، یاتمادین
غزللرین قبزیل یولا ساتمادین .
... شاعیرلرده "حافظ " سنین ائشین یوخ
سیلیره‌م کی، دردین جوخدور، غمین جوخ.
... شیرازلی بیر تورک گؤزه‌لین گؤره‌نده
ایپک دوشون ، مخمل یه‌لن گؤره‌نده
وورولدون سن یزه‌کینه آلینا
ایکی شهری باغیشلادین خالینا
... "حافظ " سنین شعرین درین دریادیر
شعر دگیل ، بیر خیالدیر، رؤیادیر...
ائله‌حه ، شاعر یو"درین دریا " یادالیر و ان ممتاز اینجی‌لرینن اؤز ائلینه ارمغانلار گتیریر. مثلا :
" بی مهر رخت روز مرا نور نمانده‌است
وز عمر مرا جز شب دیجور نمانده‌است"
مطلع ـ لی غزه‌لی ترجمه ائده‌رکن ، سؤزه بئله باشلاییر :
سنین گونش کیمی آیدین اوزوندن آیریلالی
قارانلیغا بورونودور ایشیقلی گونلریمیز ....
حافظ ـ ین :
"اگر آن ترک شیرازی بدست‌آرد دل مارا
به‌خال هندویش بخشم سمرقند و بخارا را "
دئیه ، باشلایان غزه‌لی نی ترجمه‌ده ، یو سؤزلری اؤزدیلینده بئله گتیریر :
گؤنلومو اوخشاسا شیرازلی اولان تورک گؤزه‌لی
او ساه خالینا وئررم ده سمرقندی ایستان

حافظ :

" کی شعر تر انگیزد خاطر که حزین باشد
یک نکته ازاین معنی گفتیم و همین باشد "

دئمیشکن ،ساهر ترجمه‌سینه بئله باشلار :

"خاطیریم محزون اولورسا یازامام شعر و غزل
بو درین معنادا بیر نکته دئمیشسم ده یئتمز ! "...

حافظ ـ ین :

" شاهد آن نیست که موئی و میانی دارد
بندهٔ طلعت آن باش‌که آنی دارد ".

سؤزلری ایله باشلایان غزه‌لی نی چئویریرکن بو مطلعه‌قارشی بئله دئمیشدیر :

" هر اوزون ساچلی، بئللی اینجه‌نی ، گل سانما گؤزه‌ل
باخ ملاحتلی یارا ، گؤر نه گؤزه‌ل طلعتی وار ،".

حافظ ترجمه‌لریندن صون مثالی داها اطرافلی یعنی ۶ مصراعلاوئریریک :

حافظ ـ دن :

دوستان وقت گل آن به که به عشرت کوشیم
سخن پیر مغان است بجان بنیوشیم
نیست درکس کرم و وقت طرب می گذرد
چاره آن است که سجاده به می بفروشیم
خوش هوائی است فرح بخش‌خدایا بفرست
نازنینی که برویش‌می گل‌گون نوشیم "...

ساهر ـ دن :

گلینیز پیر موغانین سؤزونو دینله‌یه‌ره‌ک
گوللرین آحدیغی موسم ده بیرآز عشرت ائده‌ک .
کیمسه‌ده بوخدو کره‌م ، دؤوره زامان گئچمه‌ده‌دیر
حاره یوخ ! باده آلیب ، سبحه و سجاده وئره‌ک .
بیر گؤزه‌ل گوندور الهی ! بو گؤزه‌ل حاغلاردا
گول حمالینه باخیب ، اونلا قیزیل باده ایچک " ...

ساهرین عمر خیام‌دان ترجمه‌لری حوخ اولساگره‌ک ، بیزیم‌الیمیزده کی ۲۴ "رباعی "دن نمونه‌لر وئریریک :

خیام : این چرخ فلک که ما درو حیرانیم

فانوس خیال از او مثالی دانیم
خورشید ، چراغ آن و عالم فانوس
ما چون صوریم کاندرو گردانیم .

ساهر :

اوستونده بیزی فیریل ـ فیریل گزدیره رک
فانوس خیالا بنزه‌ین دیر بو فلک
گون شعله چکن چیراغیمیش اوندا و بیز
جلوه ائده‌ریک فانوسدا بیر صورت تک .

خیام :

هر سبزه که برکنار جویی بودست
گوئی که خط فرشته خوئی بودست
پا برسر سبزه تا بخواری ننهی
کان سبزه زخاک ماهروئی بودست

ساهر :

گؤم ـ گؤی اوتا باخ باهار چاغیندا گؤوه‌ریب .
گول اوزلو نیگارین دوداغیندان گؤوه‌ریب .
حرمتله یئری چمن لر اوسته زیرا
بیر لاله یاناقلی توپراغیندان گؤوه‌ریب .

خیام :

این کوزه چو من عاشق زاری بوده‌است
دربند سر زلف نگاری بوده است
وین دسته که در گردن او می بینی
دستی است‌که در گردن یاری بوده است .

ساهر :

من تک اوره‌گی باغلی اولان قارا تئله
بو مئی کوزه‌سی عاشیق ایمیش بیر گؤزه‌له
اول قولپلارا باخمابین ، کی عاشیق قوْلودور
وقتی له دولارمیش اونو بیر اینجه بئله .

خیام :

هنگام سفیده دم خروس سحری
دانی که چرا همی کند نوحه گری

یعنی که نمودند در آئینهٔ صبح
کز عمر شبی گذشت و تو بی خبری .

ساهر :

هر صبح اوجالار خوروزلارین اینجه سسی
اول اینجه سسین بودور درین فلسفه‌سی :
سن آنلاماداں آیناسی ایچره سحرین
بیرسایه گؤروندو... گئچدی عؤمرون گئحه‌سی.

خیام :

ساقی گل و سبزه بس طربناک شده‌است
دریاب که هفتهٔ دگر خاک شده‌است
می نوش و گلی بچین که تا درنگری
گل خاک شده‌است و سبزه خاشاک شده‌است

ساهر :

ساقی ! چمن ایچره باخ ! آچیب گول و جیچک
گوللر سؤلاجاق گونشده بیر هفته‌یه دک
گل ، تؤک شراب ایچ کی سن باخینحا ، بو یاشیل
اوتلار قورویوب ، گول ده غوبارا دؤنه‌جک !

شاعیر اؤز اثرلرینده اشارت‌ائتدیگیمیز کیمی "اومید"،" عشق " تئملرینی ده ایشله‌ییب دیر .بونلاردان بیرنئجه مثال وئرمه‌دن سؤزوموز تمام اولمایاحاقدیر :

یاغان قار چای اولوب و داشار
چئشمه‌لر شیریلدار باغلاردا
قوزولار چادیرلار داغلاردا ... " کؤوشن "پوئه‌ما")

و داها :

اومیدایله گول آچار ـ باغجالار و قوشلار اوخور ،
یاشیللانار قورو حؤللر ، آخار ، جوشار چایلار...
کؤوشن " حیات و اومید "

یئنه :

اومید منه دئییر : قالخ گؤیلرده اوچ
یاس سؤیله‌ییر منه : توپراقدا سورون
توپراقدا سورونمک منه یاراشماز
ایشیقلی اوره‌گه ظلمت دولاشماز... کؤوشن " کئچن خاطیره‌لر"

"عشق " ـ ه گلسحه ، بیرمثال :

گلمشدی او قیز هاسی ملاحت دیارندان
ایحمش او گؤزه‌ل هاسی سودان ، هاسی بولاغدان ؟
لاله یزه‌بیلدیر اوتاغی لاله ، جیراقلا
قالماز کی گؤزه‌للیک او گئده‌رسه یو اوتاقدان .
(ارمغان ـ " لاله")

وخلق سئوگیسی :

من سیزلره دیین سئوگی سله‌یین
امه‌گیزه حئیران اولان شاعیرم
دونیا منه قارا زندان اولسادا .
یئنه سیزی دونیا قده‌ر ایسته‌رم . کؤوشن "کئچن خاطیره‌لر"

و سؤیمه‌ین حیات ذؤوقو :

... گل وصلتین ، خزان دا آخان گوللرین دره‌ک
هجران سؤزو یئتیر گؤزه‌لیم ، دور شراب سون T !
سالدیزلی نخشه‌لی او حیاتین کناریین آل
عشقین هله حکایه‌لری حاتمایش سونا . (ارمغان)

یوصورتله ،شاعیریمیزی (الیمیزده اولدوغو قده‌ر)اثرلریندن نمونه‌لر . سرگی له‌مک له آنمیش اولدوق .

ساهیرین یئنه‌ـ یئنه دونیولو و دیین گؤزل و اینجه (دفترلردولوسو) شعرلری وارمیش . انشاءالله اوبلاردان دا نمونه‌لر گتیرمک بیرگون فسمت اولار . یو ، تدقیق دن خوخ ، خاطرلاما ماهیتینده اولان یازیبا بیر"یکون ووراق " صون وئرمک لازم گلیرسه یو ابشی ده‌یئنه ساهیرین اؤزویدن ایسته‌مک داها اویغون اولار . شاعیریمیزین اؤز اثرلرینه ووردوغو " یکون " (جمع یدی) یئله‌دیر :

مئشه لر ایچینده گئجه‌نین سسی ،
آخیلان سحرین سرین نفسی ،
ائللرین سئوگیسی، وطن نغمه‌سی ،
شعریمده ساخلانار یادیگار کیمی .
الله یوْل ـ یوْل رحمت ائیله‌سین !
(صون)

=%=%=%=%=%=%=%=%=

۲۰ـ اینجی‌عصرده گونئی‌آذربایجان ادبیاتی(۱)

****

گونئی‌آذربایجان‌ادبیاتیندا ، دؤرد دؤره‌نی یئر ـ یئرسیزدن‌آیئرمالی لارمدیر .
۱ ـ آذربایجان دیلی‌نین تشکل تاریخیندن ۱۹ـ یوعصرین باشلارینا قده‌ر ،
یعنی۱۳ـ نجوعصردن ۱۸۲۸ـ نجی‌ایله‌قده‌ر . ۱۸۲۸ ده‌آذربایجان روسلار
طرفیندن ایکی‌یه بؤلونه‌رک ، آرازین قوزئی‌قسمتی ایراندان‌آیریلمیشدیر.
بودؤوره‌ده ، شاه‌اسماعیل ختائی‌و اوغلوشاه‌طهماسبین زمانی‌آذری دیلی
و ادبیاتی‌نین آن پارلاق دؤورانی اولموشدور .
۲ ـ ۱۸۲۸ دن ۱۹۲۰ ایلینه ،یعنی قورئی‌ده ، سووه‌ت حکومتی‌نین‌ایش باشینا
گلمه‌سی وگونئی‌ده پهلوی خاندانی‌نین یئر کودتا ایله‌ایران تحتیه
چیخماسینا قده‌ر اولان دؤوره .
۳ ـ پهلوی دؤوری ویا دوراخلاما وگئریله‌مک (دالی‌گئتمک) دؤوری. ۱۹۲۰دن
۱۹۷۸ـ اینجی‌ایله‌قده‌ر ادامه‌تاپان بو دؤوره‌ده ایکی‌آذربایجانین هرحور
مناسبت وارتباطی‌کسیلیب ،ایراندا کی تورکی‌مطبوعات ونشریات قدغن
ائدیلمیش ،دیل وادبیاتیمیز دوراخلاما وگئریله‌مک دؤوره‌سینی‌گئچیرمیشدیر
بو دؤوره‌ده ۱۹۴۱ دن ۱۹۴۶ ایللری، یعنی‌ایران اشغال آلتیندا اولان دوره‌نی
مخصوصاً بیرایل چکن دموکرات حکومتی‌دؤورانی‌نی آیئرمالی لارمدیر. چونکی،
بو ایللرده ، یئنی‌دن تورکی‌غزه‌ته‌وکتابلار چیخماغا باشلامیش ، تورکی‌یازان
شاعر ویازیچیلاریمیز اثرلرینی‌نشرائتمگه موفق اولموشلار .
۴ ـ معاصر دؤوره ، ویا اسلام‌انقلابیندان صونراکی دؤوره .
آذربایجان‌ادبیاتی دیگرتورک دللی‌خلقلرین ادبیاتلاری کیمی یازیلی
ویاکلاسیک ادبیات وبیرده‌شفاهی‌ویا خلق ادبیاتلاریندا آیریلیر . بورادا ،
موضوع‌بحث اولان یازیلی‌ادبیاتیمیزدیر .
یازیلی‌ادبیاتیمیز ، اوغوز تورکه‌سی‌نین بیرشوداغی‌اولاراق، میلادی
۱۳ـ نجوعصردن باشلایيب ، بو گونه‌قده‌ر ادامه‌تاپمیشدیر . شفاهی‌ادبیات ـ
تیمیز داها اسکی‌اولدوغوحالدا ، داها گئج یازیيه گئچمیشدیر . بوساحه‌ده

۱ـ بومقاله‌نین‌استانبول تورکه‌سی ۲۸ـ ۲۳ سپتامبر ۱۹۸۵ ده‌استانبولدا
قورولان ۵ ـ نجی‌ملّتلرآراسی تورکولوژی کنگره‌سینه سونولموشدور .

دده قورقود کتابی شفاهی خلق ادبیاتیمیزین اساسکی نمونه‌لریندن اولاراق ، بیر استثنا تشکیل ائتمکده‌در .

۱۹ ـ نجوعصرده آذربایجان ایکی یه بؤلونه‌رک بوگونه‌دک اولان ۱۹۲۰ ـ نجی ایله‌قده‌ر قوزئی ده‌کی ادبی‌جریانلار ، گونئی‌ده‌نعقیب ائدیلیب ، اورادا چاپ اولان کتاب ، عزه‌ته ومجله‌لر گونئی‌ده یایلمیش وعینی‌اسلوب وموضوعلاردا شعرلرقوشولوب واثرلریازیلمیشدیر

گئچن عصرده ، مخصوصاً گونئی‌آذربایجاندا ادبی‌موحیطلردن گئنه شعرحاکم اولموش وخصوصیله مرثیه ونوحه ادبیاتی‌یایلمیش وآذربایجان شاعرلرینین اکثریتی غزل ومرثیه‌شعرلری یازمیشلار . قوزئی آذربایجاندا مرثیه‌شعرلری گئچن عصرین باشلانغیجیندان دوام ائتمیشدیر . مرثیه‌ونوحه‌شعرلری کربلا واقعه‌سینی وامام‌حسین(ع)ین اؤزونه‌مخصوص حیلاری ایله مجبوریتده شهید اولماقلارینی شرح‌وتفسیر وایلک دفعه‌خنائی‌وفصولی‌طرفیندن یازیلیب وشیعه تورکلری آرالارینداپایلمیشدیر .

مرثیه‌شاعرلری یاردیمچی‌ائرلریایله‌آذربایجان‌ادبیاتینی زنگینلشدیریر‌میشلر . بو ادبیات‌گونئی‌ده دیلمیزین وادبیاتیمیزین محافظه‌اولماسینا یاردیم‌ائتمیشدیر .

مرثیه‌شاعرلرینین ان مهملری مراغه‌لی‌دخیل، راجی،دلسوز،صراف ،برعم قمری وباسفالاری دیر .

۱۸۲۸ دن صونراتاریخین تحمیل ائتدیگی‌سیاسی‌بارحالانماقدان وجوده‌گلن آیریلیق حسرتی‌ادبیاتی وباخصوص ادبیاتی وباتسگیل ادبیاتی دئییللر بئله‌لیکله ادبیات‌طهورائتمیشدیر . شاعرلریمیز واحدبیرجلفین زورلا ایکی‌یه آیریلماقلاریله‌علاقه‌لی اوره‌ک اؤروپولریمیز حرس ودرامایلک بیرسوه‌ایله بیان‌ائتمیشلر وآذربایجانی ایکی‌یه "آیران" "آراز" نهریله ،بیرسمبول کیمی‌خطاب ائتمیشلر ومیثلرحه‌سعروعرل یازمیشلار .

خصوصیله ایلک دفعه‌خلق ادبیاتیندا ، وصونراکلاسیک شاعرلریمیزین اثرلریده‌جنوب‌بوگونه‌قده‌ر ادامه‌تاپمیشدیر .

گئچن عصرین ایکینجی‌یاریسیندا قوزئی‌آذربایجاندا ظهورائتدیگی رئالیست وحریت‌چی ادبیات خلقه‌ملی‌شعور وآزادلیق فکرلریی‌اویاندیرماسیندا ادبی‌جریان شکللنمیشدیر . عینی‌عصرین صونلاریندا بوجریانلار گئنیش معناسدا ایلغارچیلیق و آزادلیخواهی‌گونئی‌ساحللرینه‌داخیل‌آسیا گلمیشدیر .

گونئی‌آذربایجان‌آیدینلاری(روشنفکرلری) بوفکرلری مبارزه‌یه‌رک ،قوزئی

قوزئی‌ده‌کی اثرلره‌ینزه‌ین اثرلریازمیشلار.

ره‌آلیست دموکراتیک ادبیات ذاکر، باکیخانوف، واضح، آخوندزاده، و قوتقاشانلی طرفیندن باشلاییب دیگر آیدینلار طرفیندن ادامه‌وئریلمیشدیر.

گوئئی، ویا ایران‌آذربایجانیندا عندلیب قراچه‌داغی، حئیران خانم، سباتی، بشکوهی، محمدهیدجی، محمدباقرخلخالی، لعلی وباشقالاری شعرلرینده خلقیی یاشایبش واحتیاجلاریندان بحث ائدیب، معارف، آزادلیق، وطنخواهلیق واسانلیقی‌تبلیغ ائتمیشلر.

بوکئمی‌شاعرلر اثرلرینی‌ساده‌تورکجه‌وخلقین دیلیله‌یازمیشلار. اولارین و عبدالرحیم‌طالبوف، مراغه‌لی‌زین‌العابدین، میرزاآقاتبریزی، والاخره میرزاحسن رشدیه‌نین اثرلری جهالت، اسارت، وفئودالیزم‌علیهینده‌کی‌فکرلرین یاییلماغینا وایرانلیلارین عصرلر بویو دوام‌ائده‌ن یوخودانا ویانماقلارینا ونهایت، مشروطه‌انقلابینا زمینه‌حاضرلاماغا سبب اولموشدور.

میرزاحسن رشدیه ۱۸۹۳ ده تبریزده‌ابلک دفعه‌اولاراق (دبستان)آدیله‌یئنی مکتب‌آچیب و "وطن دیلی"کتابی‌نی تورکجه‌یازیب وهمان کتابین فارسجاسینی دا نشر ائتمیشدیر.

۲۰- نجی عصرین‌اوّل لربنده، یعنی روسیه‌ده ۱۹۰۵ انقلابیندان صونرا آذربایجاندا آزادلیق حریاتی‌وملی‌حکومت قورماق فکری قوّتلنمیش وبوکیمی فکرلرین یاراتدیغی‌حرکتلر ایراندا مشروطه‌انقلابینا سبب اولموشدور.

مشروطیت تاریخی‌بیزه گؤسترمیشدیرکی، ایراندا مشروطه‌انقلابی، هم‌فکر، هم ده عمل نقطهٔ‌نظریندن اون جوخ‌آذربایجانلی‌یازیچی‌وشاعرلرینه‌وآزادیخواهلاریندا مدیون دور.

مشروطه‌ادبیاتی‌گئتجمیشده‌کی کلاسیک ادبیاتدان فرقلی‌اولاراق، حلقیی یاشایبشدان بحث ائدیب ملته‌خطاب ائدیردی. بو ادبیاتدا ملتین حقلری طرح ومدافعه‌اولونوردو. بو دؤره‌ده یاکی، تبریز وتهراندا دئییلن شعرلرین موضوعو اکثراً اجتماعی‌وانقلابی‌اولوب، دیلی‌ده ساده‌دانیشیق دیلینه‌یاخین اولموشدور. بورادا نمونه‌اوچون صرافس ۱۹۰۶ داقوشدوغو شعردن ایکی بئیتی‌یی درج‌ائدیریک:

ای ملت اسلام، اویان وقت سحردیر دور، گؤر نه‌خبردیر.
بو دوره‌ده هرکیمسه‌یاتا قانی‌هدردیر دور وقت سحردیر.
گون اولدو گون‌اورتا، هامی‌یاتمیشلار اویاندی اؤز عیبی‌نی‌قاندی،
سن یاتاق، قوی اولار دورسون، اولار چونکی بشردیر دور، وقت سحردیر!

مشروطه انقلابیندا ، ادبی ساحه ده ، صابر ین شعرلری وحلیل محمدقلیزاده ایله سیرلیکده صحاردبعلاری (ملانصرالدین) عزه ته سی هامی دان جوخ تأثیرائتمشدیر. صابر حلق لهجه سیله باردبعی ساتیریک شعرلریله بئلنی سیرمکتب فورموشدور. اونون شعرلری ایراندا وحتی اورتاشرقده الدن اله گزیب ،خلق طرفیندن ایریله نیردی .

صابر آذربایجاندا ایلک دفعه اولاراق حلقین یاشابیشی و دؤیوشو ندوگونو حلق دیلیله یازماغی وشعری ان عادی حیات مسئله لرینه ائندیرمگی وبا تومسئله لری شعر سوژه سینه بوکسلتمگی باشاران بؤیوک بیرشاعرکیمی طهور ائتمیشدیر. او، کوجه لرده گزه ن دیلنجی اوشاقلاری شاهزاده طلال السلطان ومحمدعلیشاها قدهر، ایشچی واکینچی دن تا ملی قهرمان ستارخانا قدهر هرکسدن وهرشئی دن یازا بیلمیشدیر. حیات ،گوندلوک یاشایش ومعاش مسئله لری اونون یارادیجیلیق قایناغی ایدی . صابر انقلابی ساتیرا (هجو ومزاح) اسلوبونون بانیسی اولوب ،اونون شعرلری عصرین آینا سی اولموشدور. صابرین "هوپ هوپ نامه" سی زمانه نین "حقیقتلر کتابی" آدینی آلمیشدیر.

صابر قونشو وقارداش اؤلکه لرده ، یعنی ایران وتورکیه ده اولان حادثه لری یاخیندان تعقیب ائدیب ،حتی ایران حادثه لرینه ایرانین اؤز شاعرلریندن داها جوخ علاقه گؤسترمیشدیر.

صابر تورکیه ده ده دربارا قارشی مبارزه ائده ن تورکلری آلقیشلایاراق اونلاری هرجور یالان وحیله کار وعده لردن برحذر ائتمیشدیر.

عثمانلیلار ، آلدانمایین آللاهی سئویرسیز
ایرانلی کیمی، یاتمایین آللاهی سئویرسیز
اؤلجه ، وئریرلر سیزه حرّیت افکار
یعنی دانیشیب ، فکرینیزی ائیله ییین اظهار
وقتاکی دانیشدیز، وزراء اولدو خبردار
مطلق گؤره جکلرکی، جببشدانا ضرر وار
هر فندیله اولسا ، قوّواجاقلار سیزی ناچار
جونکی بو ییغینجاقدا اولور حقینیز انکار
یاخشی بودی توپلانمایین آللاهی سئویرسیز ،
ایرانلی کیمی یاتمایین آللاهی سئویرسیز

صابرین مشروطه ادبیاتی نین طهوروندا بؤیوک پایی وار. اونون ملانصرالدین ده یاردیغی شعرلریله ، تبریزده چیخان هفته لیک "آذربایجان" روزنامه سینده یاسلان منظوم یازیشمالاری چوخ مشهوردور.

صابرین شعرلرینی فارس دیلینده حیات روزنامه‌لر ترجمه ائدیب، نشر ائتمیشلر. بعضی ایران شاعرلری صابرین شعرلرینه جواب یازمیشلار، صابرده اولارا منظوم جوابلاریازمیشدیر.

صابر ایران مشروطه انقلابی فهرمانی سیدریرلی ستارخانا معنون اولوب. اونون حقنده سنا یازدیغی شعرا یازمیشدیر. بورادا، نمونه اوچون "ستارخانا" خطاباً یازدیغی شعردن بیر پارچا سینی درج ائدیریک:

حال مجذوبوم گؤروب قارء! دئمه دیوانه دیر
نعره‌ی شوریده‌می طنطنه‌بیر افسانه‌دیر
شاعرم، طبعیم دنیز، شعرترنم دُردانه‌دیر
بهجتیم، عیشیم، سروروم، وجدیم احرارانه‌دیر
انجذابیم جرأت مردانه‌ی مردانه‌دیر
آفرینیم همت والای ستارخانه‌دیر

مشروطه ادبیاتی‌نین ظهوروندا، استانبولدا "تنظیمات"دان صوراعمله گلن تعبیراتین وفکر ایکشافین و داها صوراکی حادثه‌وحربه‌لرین دامهم تأثیری اولموشدور. بوجهتدن استانبولدا آذربایجانلیلارین حیاتدیغی "اختر" غزه‌ته‌سی‌نین تأثیری حیاتی اهمیت‌دیر.

مشروطه انقلابینداین صونرا، ایراندا ومخصوصاً آذربایجان ادبیاتیندا گؤزله‌نیلن ایکشاف وترقی گؤرولمه‌سی‌نین سببلری‌نین باشیندا گلمه‌سیله، آذری دیل وادبیاتی دوراخلامیش و تورکی‌شریاتی‌دا، مشروطه‌ایله برابر تعطیل اولموشدور. پهلوی دؤروندە، تورکی‌یازماق ومدرسه‌لرده تورکی دانیشماق قدغن ائدیلمیش، دیل وفرهنگ ده اینتیمارو تحمیل سیاستی قاتی‌یله تطبیق ائدیلمیشدیر. گئنه بو دؤره‌ده ایران ناسیونالیزمی آدیله فارس شوونیزمی‌سیاستی اجراء ائدیلمیش، فارس اولمایان خلقلر اؤز دیل وفرهنگ لریندن محروم قالمیشلار.

ایران تورکلری، خصوصاً آذربایجانلیلارین دیلی، ادبیاتی، موسیقی و فولکلورو اویدورما (ساختگی) تئوری لرله انکار ائدیلمیشدیر. بو آسیمیلاسیون سیاستی‌نتیجه‌سینده ۱۵ میلیونا یاخین بیر کوتله اؤزدیلی‌نی اوخوماقدان محروم قالمیشدیر. بو دؤره‌ده قوزئی آذربایجاندا وترکیه‌ده‌العباسیین دگیشمه‌سی وایکی آذربایجان آراسیندا جکیلن دمیر پرده‌نین نتیجه‌سینده ایراندا کی تورکلر، بو ایکی قاناداقدان گلن لرلری ده اوخویا بیلمه‌میشلر و یاریم‌عصردن چوخ ادامه تاپان بو آجی دؤره‌ده دیل و

ادبیاتمیزدا انکشاف ائتدیرمه گئتدیکجه محیط دؤره‌سی کئچیرمیشدیر.

بو دؤره‌ده آدری شاعرلرینجه‌لرینه اکثریتی فارسجا یازمیشلار، لاکن بو قدر سیخ و بوغوجو شرطلره‌ده‌ده‌ملی شاعرلرمیز آنادیلده‌ده شعر یازماغا جسارت گؤسترمیشلر و بعضاً‌ده اثرلرینی گیزلی شکلده چاپ ائتدیرمیشلر.

بو دؤره‌ده اثرلرینی تورکی یازان آدری شاعرلرینین شبستری‌لی معجزون خصوصی اهمیتی واردیر. معجز بوعصرین تنقیدچی یازیچیلاریندا یاشایان صابر کیمی سانتریک اسلوبدا شعر یازمیش، و صابرین قوردوغو انقلابی‌ساتیریک مکتبین ایراندا کی نماینده‌سی اولموشدور. او، حوالیلیغیندا بیرمدت اساتیذ اولدا یاشایان وکتابخانه‌لا گدرایی‌نی تأمین ائتمیش و عینی زماندا ادبی- اجتماعی حرکاتلاری یاخیندان تعقیب ائتمیشدیر. معجزون دیلی ساده‌دیر و شعرلرینده اجتماعی مسئله‌لردن وقوفرحلقین یاشاییشیندان بحث ائدیر. او، استبدادی قمجی‌له‌ییب، جمهوریتی مدح ائتمیشدیر. اونون اثرلری رضاشاه گئدیکدن صونرا دفعه‌لرله چاپ اولموشدور. بورادا، نمونه اوچون اونون "وطن" آدلی شعریندن نقل ائدیریک:

نئجون آه ائیله‌دین ای بولبول نالان وطن
یادیوا دوشدو مگر، حال پریشان وطن
خس و خاشاک با سیب گوللر سارالیب
نیه بوحاله قالیب بس بو گلستان وطن
در و دیوارینی قان ائیله‌ییب الوان، ای داد
نه غم انگیزدی یارب! بو شبستان وطن
بالش نازه قویوب باشیوی ناز ائیله‌مه، دور
سؤرونو، قورد، داغیدار یوخلاسا چوپان وطن
اجنبی ملکی دولوب بی‌سروپا ملت ایله
نیه یارب، بئله خوار اولدو عزیزان وطن
دشمن علم ایله بیزی ائیله‌دی حمال اؤزونه
کیم ذلیل ائتدی بیزی؟ جهل! آ مسلمان وطن
وطنیز جسم‌دی، سیز ده، وطنه جان کیمی سیز
راضی اولمارقا لا جانسیز وطن، ای جان وطن
وئره‌لیم ال - اله تحصیل کمال ائیلیه‌لیم
خواب غفلتدن آییلسین گره‌ک اخوان وطن

بومکتب معجزه‌ی صورا ، نماینده‌لری جداد ومراغه‌لی کریمی‌اولموشلار ۱۹۴۱ ده‌ایران سفللر طرفیندن اسعال‌ائدیلدیکدن صورا ،مرکزی‌حکومتین اسکی‌قدریی‌قالمایب ،ئیس‌ایل اسعال رماینده‌سی‌بیرآزادلیق هواسی اسمیشدیر. بو بیرآزادلیقدان فایدالاناراق ،آذربایجاندا بورکی‌روزنامه لر چیخیب ، قدیم‌دیوانلار تاراداق چاپ اولموش و ئیی‌ادبی‌اثرلر یاریل‌ماشدیر. ۱۹۴۵ ده‌دئموکرات فرقه‌حکومتی آذربایجاندا ایش باشاگلیب وبیرایل حاکمیتی‌انجا ساعتدا بورک دیلی‌ده فارسی‌کیمی‌رسمی‌دیل اعلان ائدیب ومدرسه‌لرده بورکی اوخوتماغا باشلامیشدیر. هله‌ایلک آیلاردا آلتی کلاس اوخوی "آنادیلی" آدیندا درس‌کیتابلاری چاپ وبیر ائدیلمیش ،رادیو و اداره‌لرده بورکی دانیشیق یازماغا باشلانمیشدیر.

۱۹۴۶ دادئموکرات حکومتی دوسورولدوکدن صورا ، درباری مرکزحکومت نماینده‌لری آذربایجانا گلمیشلر وهرشئیدن اوّل ، موضوع ومصمولارینا یاحما یاراق، تورکی‌کیتابلاری یعنیدیریب ،یایدیرمیشلار و تورکی‌یازیاتینی قدغن ائتمیشلر. بوندان صورا ، بورکی‌شعریازان شاعرلری مختلف تهمتلرله حبسه‌آتیب ویا بوردلارینداں سورگون ائتمیشلر. بورادا ، بوکنه‌یه‌اساره ائتمک لازم‌دیرکی،بوکیتابلار ، محتویات ومندرجاتی‌اوخوی دگیل،تورکی‌یازیلی‌ادبیاتلاری اوخوی یاندیریلمیشدیر.

دیگر طرفدن همان بوزماندا تهرانین‌اؤزونده مارکسیست‌لرین،اوحمله‌دن توده‌پارتی‌سی‌نین روزنامه‌وبشریاتی آزادجا چیخیردی وهئچ‌کیمسه‌ده اونا اعتراض ائتمیردی! ۱۹۵۳ کودتاسیندان صورا ، ایراندا سیاسی‌دیکتاتورلوغون شدیلمه‌سیله‌برابر ، فرهنگی شووینیزم،تیزیم‌دیل وفرهنگ ایله‌دشمنلیکده قاتیلاشدی وهئچ بیرتورکی انریس چاپ اولماعینا احاره‌وئریلمّه‌یه‌بیه حتی فارسی‌کیتابلاردا کئچن تورکی‌یه‌بیر سؤز داخی‌حذف ائدیلدی .

بو دؤره‌ده‌کی وضعیتی‌توصیف ائتمک اوچون رحمتلی‌سهندین "یاساق" آدیندا شعری خوخ آخی‌ومعنالی‌دیر:

طالعیمه‌سن باخ
دوشونجه‌لریم‌یاساق .
دویغولاریم‌یاساق .
کئچمیشیمدن سؤز آچما غیم‌یاساق.
گله‌جگیمدن دانیشما غیم‌یاساق.
آتا وبابامین‌آدین چکمه‌گیم‌یاساق

آنامدان آد آپارماغیم‌یاساق .
بیلیرسن ؟
آنادان دوغولاندا بئله ،
اؤزوم بیلمیه‌ـ بیلمیه ،
دیل آچیب دانیشدیغیم‌دیلده
دانیشما غیم‌دا یاساق ایمیش ،یاساق!

بو بوغوجو آتموه‌سفئرده ، بیرعده‌شاعر هرجور محذور وخطری قبول ائدیب ، تورکی‌شعر سؤیله‌میشلر وبعضی‌فداکار آیدینلاریمیز آذری فولکلورونو توپلاییب ،بونلاری وتورکی اثرلرینی گیزلی‌شکیلده‌چاپ ائتدیرمیشلر . بوشاعرلردن رحمتلی‌اعتماد ،ساهر ،شهریار ،محمدعلی‌محزون سهند وباغچه‌بان ودیگرلرینی ذکرائتمک لازم‌دیر .

اعتماد چوخ‌یازان ومزاح‌شیوه‌سینی‌سئوه‌ن بیرشاعردیر . اثرلری آراسیندا " نصاب "آدیندا منظوم‌تورکی- فارسی لغت‌کتابی‌بو دیللری اؤگره‌نمک اوچون یازیلمیشدیر . ساهر استانبولدا تحصیل گؤروب شعرلرینه‌موضوع‌اوچون داها چوخ اجتماع‌وخلقین مسئله‌لرینی‌سئچمیشدیر . اونون عینی‌زماندا ، گؤزه‌ل غزللری ده‌واردیر . دیلی‌تمامیله‌ادبی‌تورکجه‌دیر . نمونه‌اوچون اونون "سکوت "آدیندا کی شعرینی درج‌ائدیریک :

هرشئی سوسوب ... قفسده سوسوبدور قناره‌لر
یالنیز قیزیل بؤجک‌لر اوخور ، ایمدی ایستیده .
آختارما بوش‌یئره گؤزه‌لیم قیرمیزی شراب ،
باخ ائوده بیر ایچیم صودا یوخ ساخسی (قوزه) ده

گون باتسا ، قاش‌قارالسا ، گئجه‌گلسه غم‌یئمه !
ظلمت‌دگیل کدرلی قاراگونلولر اوچون
گه‌ل چشمه‌نین شاریلتی‌سینی دینله‌ییب بیر آز
بیهوده عشقسیز کئچن او گونلری دوشون.

بیرگون سحرچاغی قوشولوب کاروانلارا
ترک ائیله‌دیک اوزوملو باغی، یوردو، چاره‌سیز
بیلمه‌م قده‌رمی، یوخسا فلک می، حؤکوم سوره‌ن
گلدیک اسیرلیگه بوصفاسیز دیاره‌بیز ....

ساهر ، ایللرجه‌آنایوردوندان اوزاق، سورگون حالینده‌یاشامیش ،ایندی ده تهراندا یاشاییر و۸۰ یاشلاربندادیر .

استادشهریار ایرانین بیرینجی‌درجه‌شاعرلریندن دیر ،فارسی دیوانی دفعه‌لرله‌چاپ اولموشدور ، تورکی‌غزللری ده‌واردیر . لاکن "حیدربابا" منظومه‌سیله دونیا مقیاسیندا مشهور اولموشدور .

"حیدربابا" منظومه‌سی شاعرین حیاتیندا، و گونئی آذربایجانین بئینی‌ادبیاتیندا دؤنوم‌نقطه‌سینی(نقطه‌ی عطف)تشکیل ائتمیشدیر.

حیدربابا دفعه‌لرله‌تبریز،تهران باکی واستانبولدا چاپ اولوب فارسجایادا ترجمه‌ائدیلمیشدیر.

حیدربابا منظومه‌سی خلقین دایمی دیلیله‌وهجا وزنیله‌یازیلمشدیر. حیدربابا شاعرین آنایوردو اولان حشکناندا دیرداغین آدی دیر. شاعر بومنظومه‌ده حیدربابا ایله‌دانیشیر واوشاقلیق خاطره‌لرینی‌شرح وتصویر، وعینی‌زماندا گؤزه‌ل وبدیعی‌صحنه‌لر یارادیر. حیدربابا اوچون هرایکی آذربایجان شاعرلری تصوّرخوش تصویرلرله‌یازمیشلار. بونه‌اوچون حیدربابا-دان دؤرد بندی درج ائدیریک:

حیدربابا ،ایلدیریملار شاخاندا سئللر ،صولار شاققیلدایایب ،آخاندا
قیزلار اونا صف باغلایایب ،باخاندا سلام اولسون شوکتیزه ، ائلیزه
منیم‌ده بیرآدیم‌گلسین دیلیزه

حیدربابا کهلیکلرین اوچاندا کول دیبیندن دووشان قالخیب‌قاچاندا
باغچالارین چیچکله‌نیب ،آچاندا بیزدن ده‌بیرممکن‌ولسا یادائیله
آچیلمایانا وره‌کلری شاد ائیله

بایرامیئلی‌چاردا خلاری یئیخاندا نوروزگولو ،قارچیچگی چیخاندا
آغبولودلار کؤینکلرین سیخاندا بیزدن ده‌بیر یادائیله‌ین شادا ولسون
دردلریمیزقوی دیکه‌لسین داغا ولسون

حیدربابا گون دالیوی داغلاسین اوزون گولسون،بولاقلارین‌آغلاسین
اوشاقلارین بیردسته‌گول باغلاسین یئل گلنده‌وئرگتیرسین بویانا
بلکه‌منیم‌یاتمیش بختیم‌اویانا

بولود قاراچورلو سهندخلقینه‌باغلی‌حماسه‌یازان شاعرلریمیزدن دیر. قورقود داستانلارینی منظوم‌اولاراق یازمیش وخلقیمیزده‌قومی شعورو اویاندیرماغا چالیشمیشدیر. داها حیاتدا ایکن، آلتی‌داستانی ایکی جلددده "سازیمین سؤزو" آدیله‌فاچاق شکیلده‌چاپ اولموش ،قالان داستانلاری دا اؤلندن صونرا، آقای محمدعلی‌فرزانه‌طرفیندن چاپا حاضرلانیر.

سهندده شعرلرینی هجا وزنیله‌یازمیش ،کند وائل-اوبالاریمیزدا ایشله‌دیلن‌اصیل تورکی‌سؤزلرینی‌شعرلرینده‌ایشلتمیشدیر. سازیمین سؤزو تورکیه‌ده وباکی‌دا لاتین وسیریلیک حرفلریله چاپ ائدیلمیشدیر.

سازیمین سؤزو معاصر آذری ادبیاتی‌نین شاه‌اثرلریندن صاییلیب ،آذری

نورکحه سؤرلری‌نین رنگین قاناعی‌دیر.

سهند "سازینین سوروو" کتابیندا قاراخیق جوبان داستانی‌نین مقدمه‌سینده ده‌قورقودا حطاب‌ائیله‌یه‌یر:

زماندیر بیزلره فلک گؤز اه‌ییب
پولاد اوز قیلیجلار قیندا پاسلانیب
شاهباز آیغیرلارین پییی کسیلیب
جیدالار اه‌ییلیب ،کندیر اوفانیب

اوبالار قالانیب ، ائولر ییخیلیب
مرد ایگیتلر اؤلوب ،اوره‌ک داغلانیب
حصارلار آلینیب ، اوردو باسیلیب
دودا قلار تیکیلیب ، قوللار باغلانیب

آلتین بانلی ائولر تالانا گئدیب
ائو ییه‌سی گئجه کوچده‌ده یاتیر
بوز بالتاسی کیمی جوْومرد ایگیتلر
دووارلار دیبینده پورتقال ساتیر

محمدعلی‌مجزوب تجربه‌لی‌شاعزل شاعری دیر. شعرکیتابی "هجران خسته‌سی" آدیله چاپ ائدیلمیشدیر. شهریار شاعیر ،شعرلرینده عشق و وطن حسرتی‌نی ترنم ائتمیشدیر.

دوکتورحمیدنطفی دونیا مقیاسیندا عالم ،ادبیاتشناس و تورکولوژیست‌دیر، وارلیق مجله‌سی‌نین باش یازیچی‌سی دیر. شعرلرینی‌سمبولیک اسلوبدا و داها جوخ ائتی‌شکیلده یازار.

گونئی آذربایجانین معاصرشعری داها جوخ جلغی‌ومتعهددیر. شاعرلریمیز جلغدن‌الهام‌آلیب، جلغ اوچون شعریازیرلار. معاصرشعریمیزده قوزئی آذربایجان وتورکیه انقلابی شعری نین ده‌تأثیری اولموشدور.

۱۹۷۸(۱۳۵۷) اسلام‌انقلابیندان صونرا، تورکی یازماق آزاد اولدوب اوره‌کلرده‌حبس اولوموش سسلر ،شعروشرسکلنده اوزه‌چیخدی، بوزلرجه شاعر یازدیقلاری شعرلر واوره‌ک سؤزلرینی ائتی‌جیخان روزنامه‌ومجله‌لرده چاپ ائتدیرمگه موفق اولدولار. شهریار وشریده‌شرجوخ محله و روزنامه جیخماغا باشلادی. شریعتمداری‌جمعیتیزین جیخاردیغی‌نورکحه- فارسجا "وارلیق"

مجله‌سی ئددی ایلدن بری، اوّلجه‌هرآی ،صوبرا هرایکی‌آیدا بیرحجمافدادیر تأسف کی، اوبیرمجله‌و روزنامه‌لربن عمرو فیضا اولدی. ایندی بهرایدا وارلیق دان باشقا اطلاعاتین نورکی صفحه‌سی وبیرده بیرینزده "فروع آزادی" روزنامه‌سی‌نین بیرصفحه‌سی تورکی‌دیلینده‌سر ائدیلیر.

وارلیغدا ، دیلیمیزین تاریخی،قاعده‌لری،ادبی‌نمونه‌لر وادبیات تاریخیمیز سلسله‌مقاله‌لرشکلینده‌یازیلیب جلفیمیزه‌ادبی‌دیلیمیزوفرهنگ‌میز اوجونولور. بوداں باشقا جلق ادبیاتیمیزجقینده اونلارکی مقاله ونمونه‌لروئریلمیشدیر. وارلیغدا ادبی‌دیلیمیزی اساندارد سویه‌یه یارماغا و یازدیرماغا حالیشلیب ،عرب الفباسی‌نین اصلاحی‌ایله امیلا قاعده‌لری اوگره‌نیلمیشدیر. بوخصوصدا دوکتورحمیدیطعی‌جوجاق صرف ائیمیشدیر.

ایغلاندان صونرا ، بوگونه‌قده‌ر، ایکی‌یوزدن جوخ بورکجه‌کیتاب وکیتابچه چاپ اولموشدور معاصر شاعرلریمیز عروض وزینه‌یه‌رایر ،هجا وزینه‌ده شعر یازیرلار. منعهدوجلفی‌شاعرلریمیز هجا وزنی‌یی ترجیح وئریرلر.

معاصرشعریمیزین موضوعویو عسعدن جوخ اجتماعی‌وفرهنگی‌مسئله‌لرنیکیل ائدیر.

معاله‌میزده‌سرح وئردیکلریمیزی بوسکیلده‌جلاصه‌ائده‌بیله‌ریک :

۲۰ـ نجی عصرده‌گوئئی‌آذربایجان ادبیاتی‌نی اوچ دؤوره‌یه‌آیرماق لازمدیر :

۱ـ مشروطه‌ادبیاتی‌وبایهلوی دن قاباقکی‌دؤوره : بو دوره‌ده صابرین و متعهدشاعرلرین رولو جوخ اهمیتلی اولموشدور.

۲ـ دورا جلاما و گئریله‌مه‌دؤوره‌سی : ۶۰ ایله‌یاخین دوام‌ائده‌ن بودوره ده تورکی یازیب یارانماق و هرحور تورکی‌یه‌یاتاقدعن اولوب ،دیلیمیز وادبیاتیمیز دورغونلوق و گئریله‌مه‌صفحه‌سی کئچیریب ،شاعرلریمیزلر بئی داها جوخ‌فارسی یازمیشلار ،لاکن بعضی‌جلفی‌وفداکار شاعروبازیچیلاریمیزهر جور تهلکه‌ومحکومیت‌لره‌یاخماراق، تورکی‌یازمیشلار وانلرینی فاجاق سکیلده‌جاپ ائتمگه‌موفق اولموشلار.

۳ـ بهلوی دن صونرا ،وایجمهوری‌اسلامی‌دوره‌سی: ۱۹۷۸ ده‌ایران اسلامی انغلابی‌ایله‌یاشلاندی بو دوره‌ده بیرجوخ تورکی‌ائرلرجیب ،شاعر و یازیچیلاریمیز ائرلرینی بئی‌جیخان روزنامه‌لر ومجله‌لرده‌جاپ ائتمگه موفق اولموشلار.

بوتولا برابر، اوروں مدت دورغونلوق وانحطاط دوره‌سیندن صونرا

یئنی- یئنی‌چالیشماغا وقاباغاگئتمگه باشلاندیعی‌اوچون هنوزاکسیکلرمز چوخ و مشکل لریمیز صونسوزدور. اکثر شاعرلرمز، خصوصاً تازیجیلارمیز فارسی یازماغاعادت ائتمیشلر وآنادیللرینی‌اونوتماسالار داخی ادبی دیللرینی‌بیلمیرلر. آبدینلاریمیزین یئرچوخو اؤز آنادیللرینن غافل قالمیش و اونون زنگینلیگیندن وادبیاتیمیزین عظمتیندن بیخبردیرلر. یاریم‌عصردن چوخ بیرمدته فرهنگی‌حقلرینن محروم‌قالان بیرخلق دن نوسد[۳] آرتیق توقع‌ائدیله‌بیلمز. بیز ایندی فرهنگی‌محرومیت‌لرین نوراحدیعی مشکل لرله مقایسه‌یه‌چالیشیریق. امیدائدیریک گؤزه‌ل دیلیمیز وادبیاتیمیز اسلامین گتیردیگی‌مساوات وآزادلیق سایه‌سینده‌ایشاءاللّه‌اسکی شرفلی موقعیّتینی‌الده‌گتیرسین وادبیاتیمیزعهده‌سینده‌اولان مهم‌وظیفه‌یی‌خلفیمیزه لایق اولان شکیلده‌ایفاءائتسین.

تکمیله

آذربایجانین ان قدیم شاعرلریندن

"نصیر باکوئی"دن ببر مخمس

آذربایجان دبلیده یازان حسن اوغلوندان صونرا ،باکی لی نصیر ، تانبدیغیمیز ان قدیم شاعرلریندن دیر.او ،۱۳ - اینجی عصرین صونلا رینده و ۱۴- اینجی عصرین ایلک یاریسیندا یاشامیش وغازان خان و سلطان محمد اولجایتو خدابنده ایله همعصر اولموشدور.سلطان محمد قارداشی غازان خاندان صونرا (۱۳۱۶ - ۱۳۰۴) خراسانداکی تبریزه گلمیش واونون یئربنه تخته اوتوردوقدان صونرا باکی یا گلمیش وباکیلیلاری سیرچوخ وئرگی لردن معاف قیلمیشدیر.بوحادثه دن روحلانان نصیر باکوئی آشاغیداکی مخمسی یازمیشدیر :

زار کؤنلوم تانرینه قیل گیل بیا ایمان ایلن
بؤلدی رونق دین وایمان طاعت سبحان ایلن
طاعت سبحان ببزه فرض اولدی جسم وجان ایلن
شکر اولا شول حقه کیم بی منتها احسان ایلن
سرفراز ائیلدی بیزی اولجایتوتک سلطان ایلن

ترک ائدیب شرکی جلبنی گلدی تانرینه طرف
دین اسلامی قبول ائیله دی اول خیرالخلف
بئلگی اسلام بولدی وئردی دین اسلامغا شرف
اولدی کینه اوجونه اسلامین اعداسی هدف
بایدی یران جسده آتش سوران ایلن

تانرینه = تانری یه . بئلگی = بئلی/ تازه آحکای = آخاراق

بئله نظره گلیرکی شاعر ایلخانلیلار دربارینداکی بورکلری سیز نفوذونو نظرده توتاراق شوشعری یازمیشدیر.

شفقتی عدل ایله آچکای ملک اسلامغا لـــوا
بولدی قوت دولت ودین مسلمان برمـــــلا
لطفینی هربیر مکاندا ائیله‌دی بذل و عطا
بیزه‌ده فیضینی شامل قیلغان اول خان سخا
همتین گیلتوردی اظهاره‌سرو سامان ایلـــن
شهریمیز (نفاته) آدین گرچه آلغای خلق آرا
شیمدی زرخوانی بولوب بولغای قموسیندن ورا
برتو مهرحلادن وئردی ساکویـــه حـــــلا
گتدی ظلمت بولدی روشن دین ودولت مطلقـــا
سایه‌ی عدل شهنشاه فلک دربان ایلـــــن
پادشاه کشور مهر و عدالت برقـــــرار
کشور بیجارگانه لطفیله قیلغای گـــذار
تیغ نصرتین مخالف سدینه حکدی حصـــار
ائیله‌دی مغلو ،اولان اعدا یئرینی فرق دار
باطلی باطل،حقی حق، ائیله‌دی قرآن ایلـن
سلطنت تختینه یتکح عقل وتدبیر ائیله‌دی
آیه‌ی عدلی بیانه‌جکدی تقریر ائیلـــه‌دی
طرح معماری تؤکوب ویرانی تعمیرائیله‌دی
همت شاهانه‌سی هریئرده تکثیر ائیلـــه‌دی
خانه‌لر آباد قیلدی امرایلن فرمان ایلـــن
اسمی پاکی دیر"خدابنده"اؤزی هم بنده‌دیر
کوکب اقبالی عالی طالعی فرخنده‌دیـــــر
شوکتیندن هر قیه دشمنلری شرمنـــده‌دیـــر
بؤیله بیرعالی همم سلطان عادل قنده‌دیر؟
هرزمان مشغول بؤلسون ملک ده عمران ایلن
تیغ عالمگیر ایله فتحینی مرداد ائیله‌دی
قنده مشرک بولدیسه اسلامحه منقاد ائیله‌دی
روح ایغون خانی یاد خیرایله شاد ائیله‌دی
الحق اول شاه جهان شاهلار آرا آد ائیله‌دی
فتح بی آرامیلن هم‌لطف بی پایان ایلـــن

قیلغان = قیل. گیلتوردی = گتیردی .آلغای = آلدی .بولغای = اولدی

بیدق اسلامی اعلا قیلماغا آماده‌دیر
داد ائدر کیم دادقیلسا داده‌جون دلداده‌دیر
بی نصیب اولماز اوکس‌کیم پایینه افتاده‌دیر
آفرین اول شاهه کیم حقا هلاکو زاده‌دیر
زرده حاتم، زوردا همتای دور خاقان ایلن
محترم بؤلغای مساجد هم زیارتگاه‌لر
پایمال اولغای قمو بتخانه‌لر، گمراه‌لر
آچیلوب خلقین یوزونه باغلی قالقان راه لر
فخر ائله‌ر بوشاه ایله‌الحق گدالر، شاه‌لر
حکمینی حاری قیلورایران ایلن، توران ایلن
نامینه کشورگشالیق یازدی ازلدن دیر
حفظ ائده ظل عنایتده خداوند قدیر
شهریمیز بیرآسماندیر، شاهیمیز ماه منیر
شول هنر شاهینی ائیله‌ر مدح باکوئی نصیر
هرزمان چینی کؤنولدن طبع درافشان ایلن

ایضاح: ظالم حکمدارلاری مدح ائتمک، نفوذ صاحبلرینه قصیده‌لر انشاد ائتمک اسکی دن بری شیرپارا شاعرلرین مبتلا اولدوقلاری مذموم صفتلردن دیر[1]. بونوع اثرلری نقل ائتمکده آبحاق لغوی ویا دیلجیلیک باخیمیندان فایدا اولا بیلر. بورادا "نصیر"بن مخمسینی درج ائتمکده ایکی عذروموز واردیر: بیربسی تازا اسلام دنیه تشرف ائتمیش بیر حکمدارا عاید اولماسی. دیگری شاعرین اسلامی نقطهٔ نظردن حرکت ائده‌رک، حکمداری دینیمیزین بویوروقلارینا سالک اولماسی اوچون تشویق ائله‌مه‌سی دیر. اوخوجولاریمیزا اوگونکی دیلیمیزین نمونه‌سینی وئرمک مقصدیله بو مسمطی درج ائتمکده‌بیرمحظور گؤرمه‌دیک.

قمو= هامی . بولدی = اولدی . منقاد= مطیع . بولغای = اولدی . چینی = حقیقت، تمام . جلین: شراب

۱۴ـ اونجو عصر آذربایجانین بؤیوک شاعری :
(قاضی ضریر)

مصطفی یوسف اوغلو ضریر ۱۴ـ اونجو میلادی عصرین ان بؤیوک آذری شاعرلریندن دیر. اونون دوغوش یئری ارض روم ،ودیلی آذری تورکجه سی دیر و شرقی آناطولی لهجه سینه چوخ یاخیندیر یعنی بوندان ۶۰۰ ایل قاباغ دانیشدیغیمیز دیل دیر. آنادان دوغما کور اولدوغوا وچون (ضریر= گؤزسوز) تخلصونو سئچمیشدیر. شاعر ،حافظه قوتیله اسلام دیللرینی ومعارفینی مکمل اؤگره نمیش وقاضی لیک رتبه سینه چاتمیشدیر. ضریرین شهرتی اؤزساغلیغیندا آناطولی ،سوریه ومصرده یاییلمیشدیر. ۱۳۷۷ ده (۷۷۹هـ.ق) مصره گئتمیش ،واوراداعمر سلطانی ملک منصورعلی نین حضورونا چیخمیش و ۵ ایل اونون یانیندا قالمیشدیر. بودؤورده ،مصرده تورک حکمدارلاری مملوکلرحکومت ائدیردیلر. ضریر، ملک منصورعلی نین ایستگیله "سیرت نبی" (۱) کتابینی نثروشعرشکلینده تورکی یه چئویرمیشدیر (۲). بوباره ده ،ضریر ترجمه ائتدیگی کتابین دا ئله یازمیشدیر : "بوکتاب کیم رسولون سیرتی کتابی دیر ،عرب دیلیندن تورک دیلینه نه سبب ده ن ترجمه اولدوغونی بیلدورور. ضریرائیدور : اول ییل (ایل) ایچینده کیم رسولون هجرتینه یئدی یوزیئتمیش دوقوزاولمیشیدی، ضریره مصرسفری روزی اولدی . چون مصرشهرونه گلدی دیله گی اول ایدی کیم مصرملکینه یئتیشه . ملوک حضرتینه یول بولا. یاسلطانلارصحبتینه لایق اولا....

مسکن ضریرفقیروحقیر ،اول سعادتلوملکون صحبتینه ، سؤز سؤیله مک سببیندن یول بولدی . کلمات برکاتیندان اول حضرته تقرب حاصل اولدی . زیرا ،گؤزسوزکیشی نون اگرچه گؤزی یوخدور ،و گؤرکی اکسوکدور، اما حافظه قاتی اولور. سؤزی کؤنلونده جمع ائیله مگه قوتی اولور. ضریر ،سؤزسؤله ییحک داتلو سؤیلردی قوتلو ،معرفتلوسؤیلردی. نظم ونثرسؤیله مکده عبارتی خوبدی . خلایق آنون سؤزینی دینله مگه عظیم رغبت ائدرلردی . بیش ییل اول پادشاهون حضرتینده ضریر، هرگئجه محلس ائیله دی».

---

۱ ـ سیرت النبی ۸ـ اینجی عصرده ابن اسحق طرفیندن یازیلمیش دیر. ۹ـ نجو عصرده ابن هشام طرفیندن بوکتابین اوزوندن یازیلدیقدان صونرا ،ابن اسحقین نسخه سی ایتمیشدیر. ۲ ـ ضریر ،کتاب سیرت النبی . استانبول اونیورسیته کتبخاناسی ،تورکجه یازمالار بؤلومو. صایی ۲۳۴۸

ضریر ،پادشاهین دیلیندن بئله دئییر :

گل ای" گؤزسوز "بنه بیرسیره سؤیله * کم آندا صورت وهم‌سیرت اولسون
هم‌آندا علم‌آنیلسون عدل آنیلسون * ایچینده معنی ومعرفت اولسون
بیزه اگلنجه(۴) اولسون دینله مک ده * یؤره‌گؤموزه داخی قوت اولسون

ضریر ،بوکتابی ۱۳۸۸ (۷۹۰ هـ.ق) ده تماملامیش ،لاکن ملک منصور ،بوتاریخ دن قاباخ اؤلموشدور .

ضریرو، ۱۳۹۳ ده حلبه گئتمیش وحلب نایبی امیرچولپان آدینا " فتوح الشام" تاریخ‌کتابینی عربجه‌دن تورکی‌یه ترجمه ائتمیشدیر . بواثر، ۳ جلددده ۶۰۲ صفحه ده یازیلمیش واستانبول اونیورسیته‌کتابخاناسی،تورکجه یازمالار بؤلومونده موجوددور (صایی ۱۳۳و۱۳۴و۱۳۵) .

ضریرین ایلک اثری" قصهٔ یوسف" منظومه‌سی‌دیر(۵).موضوعو ،قرآن کریم دن آلینان‌بواثر "فاعلاتُ فاعلاتُ فاعلات" وزنیله یازیلمیش بیرمثنوی دیر ، و ۲۱۲۰ بیت دن عبارت دیر . ضریر ،بومثنوی سینی‌یئر- یئرغزل شکلینده یازیلمیش پارچالارلابزه میشدیر . مثلا ،بیریئرده یوسفین دیلیندن بئله سؤیله‌ییر :

بنی اوش (۶)قارداشلاریم قیلدی اسیر * الدن اله‌ساتدیلار خوارو حقیر
سؤیلرایسم‌قارداش اؤلدورورلربنی * سؤیله مزسم‌نیده‌یم (۷)جانوم‌اریر
آناجوغیم قوزوجاغونی سنون * آییرور دوران چرخی‌ای حریر
نه‌قیلایوم فرقت‌اودی جانومی * یاقدی وصلت‌صویی اولدی ناگزیر
گؤریسه‌رمی‌گؤزلروم‌آیروق عجب * بابامون گؤرکلو یوزونی‌ای نظیر
آنادان اؤکسوز (۸)قالوب‌هم‌آتادان * اوش‌اسیر ایلتورلر اولمیشم‌اسیر
شیمدی دن گئرو (۹)بنه گولمک حرام * آغلاماق اولدی حلال ای دستگیر

ویا ،زلیخانین دیلیندن بئله دئییر :

بودور اول عشقیله‌گؤنلوم اگله‌نن * جانوم‌ایچینده‌کی سلطانوم بنوم
بودور اول گؤنلومویغماائیله ین * جانوم‌اولسون آناقربانوم بنوم
بودور اول سلطان خوبان جهان * کیم‌بنه گؤستردی سبحانوم بنوم

غزل پارچالاری قوزولاندان صونرا ،ضریر ،مثنویسینه بئله ادامه وئریر :

قصدقیلدی پنجره‌دن کندوزین(۱۰) * کیم‌سالایدی یوسف‌آردینا اؤزین
توردی(۱۱)یئرینندن نگارآشفته‌وار * کندوزین قیماق دیله‌ردی آشکار
تایالار دوتدیلر(۱۲) اول دم‌دلبری * عاشق اولانلاردان اولور دل بری

اثرین صون حصه سینده یوسف ایله زلیخانین ائولنمه سی بئله بیان ائدیلیر:
دوردبلرگرده ک(۱۳) ایچون کوشک و سرای * رقصه گلدی ارقاموی وخسول وبای(۱۴)
هریانا دان دوزدیلر رقص سماع * هم زلیخا ـ یوسف ائده اجتماع
اثرین صونوندا ،شاعر منظومه نین یازیلیش تاریخی حقینده بئله سؤیله ییر:
یئدی یوز آلتمیش سگیزده سؤیله دیم * سونحالایین داستان شرح ائیله دیم

ضریرین ان مهم اثری سیرت النبی ترجمه سی دیر. بو اثر ،آناطولی تورک ادبیاتیندا چوخ تاثیرلی بوراخمبشدیر. اثر ،نثر و نظم حصه لریندن تشکل ائتمیشدیر ضریرین نثری ساده و طبیعی دیر. سؤزلر ،حلق دیلیندن آلینمیشدیر.

اثرین منظوم حصه سی نین ان گوزل قسمتی حضرت محمدین دوغوشونو آنلادان (مولود) پارچاسی دیر. ضریرین مولود منظومه سی تئزلیکله آناطولی و بالکان تورکلری آراسیندا یایلمیش و تورکلرین سلمان چلبی کیمی بویوک مولود شاعری (۱۵ـ اینجی عصر) "وسیلة النجات" آدلی مولودونون" ولادت" بؤلومونو تقریبا کلمه ـ کلمه ضریرین منظومه سیندن آلمیشدیر.

ضریرین مولود منظومه سی اوچ بؤلومدن عبارتدیر و قصیده شکلینده کی بند لرله و ترجیع بندلرله ترتیب لنمیشدیر. بؤلوملرین هر باشیندا همده صونوندا تکرارلانان بیت لر گؤسترییرکی منظومه ، بسته لنیب اوخونماق مقصدی ایله سؤیلنمیشدیر:

ربیع الاول آیی قوُتلو اولسون (۱۵) * همیشه دین ودل قوّتلو اولسون

رسولون مولودی بو آی ایچینده * جهاندا معروف و مشهور اولدی
نبی نین آناسی آمنه خاتون * خبر وئردی بو سؤز مستور اولدی
کا بین اون ایکیسی اثنین گئجه سی * خراب اولموش ائویم معمور اولدی
ائویمدن گؤکلره نور چیخدی * کی دنیا دوب دولو اول نور اولدی
دؤشدی بر ساط انس سوندوس(۱۶) * هوادا ائیله کیم مستور اولدی
دبکیلدی اوچ علم شرقه و غربه * بیربسی کعبه ده منشور اولدی
بفس اولدی نه کیم مصطفی نون * وجودا گلمگی دستور اولدی
ابنبلده دوم یالینوزلوخ الیندن * که عورت عذریله معذور اولدی
دیوار یارلدی واوچ حوری گلدی * بدی گؤرکیم مونیسوم حور اولدی
اوتوردبلاریا نبمدا ،واؤنومده * دئدیلر منزلبر، حون طور اولدی،

وجوده گلورا ول سلطان عقبی * نظرا هلینه کئی منظور اولدی
آنا اولدونا ونون کیمی رسوله * کیم آسون امتی معفور اولدی
بنی تا تلودیل ایله تویلادیلار * حانوم اول سؤزلره مغرور الدی
بوکئزبؤلوک بؤلوک گلدی حوریلر * قامو ،اول سؤزیله مسرور اولدی
بوا ؤن گلن صورا را ول صون گلندن * کیم اوچا قدان (۱۷) سیزی کیم قورا ولدی
کی عطرینوز قوخوسیندا نیئر وگؤک * دولوهم مشک وهم کافور اولدی
سیزون یوزینوز آیدینین گؤروبن * بوگئجه آی وگون مهجور اولدی
دئدیلر کیم تعالی وتقدس * کیم امرینه قا موماً مورا ولدی
سینوخ کؤنوللری جبار عالم * قامو جبرائیله دی مجبورا ولدی

ربیع الاول آیی قوتلوا ولسون
همیشه دین ودل قوتلوا ولسون

چلب (۱۸) امرائیله دی رضوانا کیم تئز * بزه گیل جنت اهلین جنت ایله
حبیب اله وجوده گلیسر دور (۱۹) * طولیسار دنیا عفوورحمت ایله (۲۰)
بزه نسین حوری وقیلمان و ویلدان (۲۱) * قامو ساحویا گیتسین رغبت ایله
چلب دن جبریله امرا ولدی کیم این * قاموقاتو (۲۲) لارین یاپ هیبت ایله
جمیع وحشه وطیره خبرقیل * بوگئجه قالماسونلار غفلت ایله .
امینه ائیدورا ول دم اولدی کیم اوش * وجوده گلدی احمد قدرت ایله
سوسا دوم ،صودیله دوم ایچمگه بس * الومه صوندیلار قیف شربت ایله
صووخ قاردان داخی آغ وشکرده ن * داخی داتلودور ایچدوم لذت ایله
بوکئزبیرنورا یچینده غرقه اولدوم * بورودو نورو بنی عصمت ایله
بیرآغ قوش گلدی آرخا می صیغادی * قانادی ببرله قاتی قوت ایله
وجوده گلدی اول دم اول وجود کیم * عزیزدور قامولاردان عزت ایله
نه قان گؤردوم نه صوگؤردوم به آغری * دوغورمادیم بن آنی زحمت ایله
ایشیدورم که دنیا طولدی (۲۳) گل گل * گؤتورولدی حبابلار ظلمت ایله
دیله گلدی دیوار وتاش و توپراق * سؤزه گلدی دوکه لی (۲۴) حکمت ایله
بشارت قیلدیلار ببری ـ بیربنه * که احمد دونیه دوتدو امت ایله
گؤرورم مکه شهری نور دولموش * ولی غافل یاتو ار، عورت ابله
بوکئزکندومه گلدیم باخدوم ائودن * گیدویدور حوریلر جمعیت ایله
ولی مولودو گؤرمه دیم ائویمده * بوره گیم اودی یاندی حسرت ابله
گماسوم اولدی کیم حوریلر آلدی * گؤزوم دورت یانا دور سوفکرت ابله

ربیع الاول آیی قوتلو اولسون
همیشه دین ودل قوتلو اولسون

گؤرورم کعبه‌یه قارشو، محمد * بوحاقدا بئره اورموشدور یوزوی
بوری سجده‌ده‌یارماغین گؤتورموس * دیلی سؤیلر، بیله‌مه‌زم سؤزونی
کسیلمیس گؤزگی سیب اولوسموس * قاماتلو (۲۵) سورمه‌له‌میشلر گؤزونی
سرآغ صوفا (۲۶) دولامیشلار وحودین * تنینی باغلایان ساحمیش توزینی
دیله‌دیم‌کی وارام الیمه آللام * گؤره‌م او، آی دان آری حوب یوزینی
سراون (۲۷) گلدی هوادان هیبتایله * کی گیزلن خلق گؤزیندن اؤزینی
نه‌کیم مرسل سنی گلدی جهانه * محمد دور دوکه‌لیندن گوزینی
جمیع انبیاءیوں حوی - خصالین * وئرون یزه‌یوز کیدوزینی (۲۸).
آیی اوج گونه‌دگین گیزلوساحلا * همیشه گئحه‌سین و گوندوزینی
گیئه‌سردورلوقوم گلدیلر تیز * آلوب گیتدیلراول دین یولدوزینی
کیسه‌اول لحظه‌ده‌ابلیس گؤتوردی * ایشیده‌ن آنلایا سؤز روموزینی
سعادت‌اول کیشی نوئکیم‌رسولون * امیدسیز قومایا اول گؤز سوزینی

۴- اگلنجه = یعرج ۵ - قصهٔ یوسف. استانبول اونیورسیته کتبخاناسی. یورکجه‌یارمالار بؤلومو. صایی ۳۱۱ - ۶- اوش = ایشته، ایندی ۷ نه‌ائده‌ییم ۸ - اؤکسور = بتیم ۹- گئرو = صونرا ۱۰ - کیدوزین = اؤزون ۱۱- دوردی. ۱۲- تویدولار ۱۳ - گرده‌ک = دامار، کوره‌کن ۱۴- سای = بیگ ۱۵- قوتلو = مبارک ۱۶- سوندوس = ابریسم، زربافت ۱۷- اوحماق = جنت، بهشت ۱۸- چلب = الله. ۱۹- گلیسردور = گلمک اوزره‌دیر ۲۰- طولیسار = دولار ۲۱- ویلدان = اوشاق. ۲۲- جهیم ۲۴- دوکه‌لی = هامیسی، یوتون ۲۵- قاماتلو = پارلاق، قاماشدیران ۲۶- صوف = یسم ۲۷- اون = سس ۲۸ - کیدوزیسی = اؤزینی

آذربایجان ادبیات تاریخینه

بیر باخیش

بومقاله میزده ۱۵ـ ۱۶ ـ اینجی (۱۰ ـ ۹ هجری) عصرلرده یاشایان وادبیات تاریخی کتابلاریمیزدا راستلاماديغيميز شاعرلردن قيصا شکلده بحث ائده جه گیک .بو شاعرلرین جوخو تورکیه ده یاشادیقلاری اوجون آذربایجان دا یازیلان تذکره وادبیات تاریخی کتابلارینا گئجمه میشلر .حالبوکی بونلارین آراسیندا چوخ قدرتلی شاعر اولوب بعضی لریندن تورکیه ادبیاتی تاریخلرینده ستایش له بحث اولونموشدور :

حقیقی : جهانشاه حقیقی قاراقویونلو حکومتی نین پادشاهی و عینی زاماندا ایکی دیلده (فارسجا و تورکجه) دیوان یازمیش عارف بیرشاعردیر . حقیقی ۱۴۴۸ م= ۸۵۴ هـ.ق تا ۱۴۶۷ م = ۸۷۱ هـ.ق قدر سلطنت ائتمیش وآق قویونلو سلطنتی نی قوران اوزون حسن ایله سا واشدا اؤلدورولموشدور .حقیقی حامی ایله چاغداش اولوب اونا بیر پیرکیمی ارادتی وارایمیش ویازدیغی شعر مجموعه لرینی اونا گؤندرمیشدیر .

حقیقی نین شعردیلی ویارادیجیلیغی حقینده بیرفکر الده ائتمک اؤچون اوندان بیر غزل و ایکی دؤردلوک نقل ائدیریک :

تاکی حسنین صورت و معنی ده دعوی گؤرسه دور
قرصی نین نوری حمالیندن تجلی گؤرسه دور
سجدهٔ ایمان گؤتورمز قاشلارین محرابینا
هربصیرتسیز کیم آنی طاق کسری گؤرسه دور
سورهٔ سبعه المثانی خط رخسارینه دایر
شول جهتدن صورتین هرشئیده معنی گؤرسه دور
ای مسیحا دم سنین انفاس لعلین عاشقه
نفخهٔ روح القدس تک نطق عیسی گؤرسه دور
کیم کی حئیران اولماز او معشوقه نین رخسارینه
اهل دل اول مشرقی معنی ده آنا گؤرسه دور

زاهدا گل سجده قیل شول صورت رحمانه سن
سجدهٔ حقی سنه جون اهل معنی گؤرسه دور
جون "حقیقی" هرکی منصورا ولدی درمیدان عشق
برسر دار محبت شرط دعوا گؤرسه دور

ای وصالون روضهٔ رضوانیمیز * وی دوداغون چشمهٔ حیوانیمیز
جون ایکی عالمده سن سن جانیمیز * کفر زولفون شرحی در ایمانیمیز

°°°°°°°°

وحدتین نوری یوزون مهتابی در * کوثرین رمزی لبین قندابی در
لیلة الاسرا ساچین اطنابی در * مست عشق اول باده نین غرقابی در

حامدی : سلطان محمد فاتح زامانیندا و اونون دربارینده ۲۰
ایل یاشامیش و فضولی، باقی، نفعی کیمی بؤیوک شاعرلر اؤزه رینده
تاثیر بوراخمیشدیر. بوشاعرلری حامدی ایله مقایسه ده حامدی نین
دیلی داها ساده اولدوغو حالده استانبول لهجه سینه ده فضولی دن داها
یاخین دیر. نمونه اوچون ایکی غزلینی درج ائدیریک :

راحت اولمادی دل ای راحت جان سن گیده لی (سن گئدندن بری)
غنچه وش کونلومه دار اولدی جهان سن گیده لی
سنبل زلفن ایله گؤل یوزینی یاد ایده رم
گیجه گوندوز قیلیرام آه وفغان سن گیده لی
گؤره لی لعل گبی لللرینی مردم چشم
آقیدیردردایله سویرینه قان سن گیده لی
آب چشمیمده خیال قدسیمین سرینی
ایسترم دمبدم ای سرور روان سن گیده لی
دهنین شوقی ایله "حامدیی" سوخته نین
گیتدی صبردل وجان اولدی روان سن گیده لی

آی یوزین آیینهٔ صورت جاندر بیلورم
آندا نقش رخ دلدار عیاندر بیلورم
اول عیان نوری کی مطلوبیدر اهل نظرین
دل هر ذره نین ایچینده نهاندر بیلورم

بوکی آرام ائده‌مز سبر و سلوکنده فلک
غرضی تربیت حسن بیاندر بیلورم
اول کیم آلور دل و صبر و خردی غارت ابدر
مظهر صورت زیبای فلاندر بیلورم
اول شکر لب گتورر "حامدی"یی میکده‌یه
گؤسترن یول بنا مهدی زماندر بیلورم

خلیلی : خلیلی ۱۵ ـ اینجی عصرده یاشامیش بیرشاعردیر. حوانلیغیندا شرق دن (دیاربکر؟) ازنیقه گلمیش واورادا تحصیل ایله مشغول اولموش و ۸۸۰ هجری ده اوردا بیر خانقاه قوُرموش و ۸۹۰ دا اورادا وفات ائتمیشدیر. خلیلی تحصل اثناسیندا بیرقیزی سئومیش و بو عشقی داستانی فراقنامه آدیله منظوم بیر اثرین یازماغینا سبب اولموشدور. اونون دیوانی اولدوغونو تذکره‌لر قیدائتمیشلر. خلیلی نین یارادیجیلیغیندان بیرنمونه اولاراق اونون آشاغیداکی تخمسیندن اوّچ بندینی درج ائدیریک :

ای گونش طلعت قمر بهجت حبیب گلعذار
ای پری پیکر ملک منظر صنوبر بوّیلی یار
سرورا سن بیر پری رخ سن کی دور روزگار
سنی دوران ایچره یوسفدن قوّمشدور یادگار
آب کوثردر دوداغین شربتیندن شرمسار
ای یوّزی جنت دوداغیندبر شراب سلسبیل
غنچه‌وش لعلوکی جان اولسون فداجانیم سبیل
بو کمالیله کی حق ویردی سنا حسن جمیل
عاشق دلخسته‌نین حالین صوروب قدرینی بیل
کی نه‌لر چکمیشدررهجرینده اول لیل ونهار
نیته کیم عشقینده بن فریاد وافغان ایله‌رم
مرغ جانی هر سحر شوقیله نالان ائله‌رم
کونلیمی زلفین کیبی غمدن پریشان ایله‌رم
بیلمزم نولدی گناهیم‌صانه سن قان ایله‌رم
کی منی‌جورینله‌هردم آغلادیرسان زار زار

هاشمی : هاشمی ۱۵ ـ اینجی عصر شاعرلریندندیر .اونون دوْغوْم یئری و ایلی حقینده هله لیک بیلگی میز یوخدور .او جوانلیقدا آذر ـ بایجاندان تورکیه یه گئدیب یاووْز سلطان سلیم ین خدمتینه گیرمیش و اونون مصاحبی اولموشدور .تاریخی قیدلره گؤره هجری ۹۱۷ ده اؤلموش ـ دور. اولیا چلبی سیاحتنامه سی اوْنوْ سلطان بایزیدثانی شاعرلریندن گؤسته ریر و بئله یازیر "سادات عجمدن دیر .عجمانه اشعاری غایت پاکیزه دیر" او زامان آذربایجان دا تاج و تخت و مذهب قاوقالاری اوزو ـ ندن امنیت و رفاهین پوزولماسی سببیله هاشمی ده بیر جوخ آذری شاعرلری کیمی تورکیه یه کؤچموش و عثمانلی دربارلارینا صیغینمیشدیر بوشاعر حقینده تورکیه تذکره چی لری بیر ـ بیریندن بیرآز فرقلی معلومات وئریرلر.

لطیفی نین یازدیغینا گؤره هاشمی گنجلیگینده آنا یوردو آذر ـ بایجان دان آیریلاراق طرابزون طرفلرینده حکومت ائدن یاووْزسلیمین یانینا گلمیش ،علم ،ادب و یارادیجیلیغی سایه سینده شهزاده سلیم طرفیندن بیه نیلیب اونون مصاحبلری آراسینا گیرمیش و مداح شاعرلر ـ یندن اولموشدور.

گینه لطیفی یه گؤره بو شاعر یاووزسلیمین آتاسی بایزیدلی ائتدیگی محاربه ده اؤلموشدور ؟

لکن قینالی زاده حسن چلبی نین یازدیغیناگؤره هاشمی هم اوُزوْ هم ده آتاسی یاووزسلطان سلیمین مصاحبی اولموشلار.

دیلی و یارادیجیلیغی : هاشمی اؤز چاغی نین شاعرلری آراسیندا صنعت و قابلیتله تانینمیشدیر .اونون یارادیجیلیغی سلطان سلیم کیمی مشکل پسندبیرشاعر پادشاه طرفیندن بیه نیلمیش وبیرچوخ شاعرلراونون شعرلرینه نظیره لر یازمیشلار. بورادا نمونه اوچون اونون بیرچوخلاری طرفیندن ده تنظیر ائدیلن بیر غزلینی نقل ائدیریک :

یزمیمی ائیله میشم دون گئجه خوبانلارایله
نیجه خوبانلارایله بی سروسامانلار ایله
وای نه خوش یئلدی کی یوقدوربنی آدم ده وفا
شوْل کی انس ائیله دی مجنون کیمی حیوانلار
نه بنا وصل میسر ،نه خود وصل حبیب ایله
دوشه یم شهرینه شیدا اولوب افغانلارایله

لینینگراد آسیا موزه‌سینده موجود بیرال یازما مجموعه‌ده بوغزل بیرآز فرقلی ،لاکن بوّتوُو اولاراق نقل ائدیلمیشدیر :

بزم می ائیله‌میشم دون گئجه سلطانلارایله
نیچه‌سلطانلارایله‌بی سروسامانلار ایلـــــه
می و محبوبه‌بنی توبه‌لودر دئرلرمیـــــش
دوستلارنیچئده‌یین[1]بو قوُروبهتانلار ایلـــه
نه تناصبرمیسردر ونه وصـــــل حبـــیب
دوشوبن کویینه‌شیدا اولوب افغانلارایلـــه
مست اولوب عاشق وشیدا اولونوب سینه‌سی چاک
گزه‌رم شهری بوّتون جمع پریشانلار ایلـــه
(هاشمی) قابل تقریر دگیل قصـــهٔ عشـــق
کیم‌آنی شرح‌ائده‌سن دفترودیوانلار ایلـــه

---

۱) نه‌ائدیم، نئجه ائدیم .

سروری : سروری ده ۱۵ ـ اینجی عصر شاعرلریمیزدن دیرا و دا عمرونون چوخ قسمتینی تورکیه‌ده کئچیرمیش و اورادا وفات ائتمیشدیر اونون حقینده لطیفی تذکره‌سینده بئله‌یازیلمیشدیر :

" غایت‌ده مطبوع اشعاری و مخیل گفتاری واردر .طرز تغزلده‌نظیری معدوم وعدیلی نامعلومدور" . سهی تذکره‌سینده اونون " سلطان سلیم دورینده شاه‌اسماعیل وقتینده فوت‌اولدی " یازیلدیغینا گؤره اونون ۹۲۶ ـ ۹۱۸ آرالاریندا اؤلدوگوّ محتمل دیر .

قینالی زاده‌حسن چلبی نین "سروری ولایت عحمدندر سلطان سلیم خان ماضی زمانیندا فوت‌اولوب‌بو دنیانک سروری فی الحقیقه عین سروردر...اگرچه اشعاری بیشماردر لاکن لایق قبول بعضی مطالعی وار ـ دیر .بو شعر آنک گفتارندندر :

دیدهٔ برنمده خالک عکسی ای آرام جان
مسکه‌بکزرکیم‌قزل والاده اولمشدرنهان (۱)

لطیفی نین وئردیگی معلوماتاگؤره سروری نین بیردیوانی اولوب زمانی نین چوخ مقبول شاعری اولموش و اؤزونه مخصوص اسلوبی واردیر .

سروری نین دیل ویارادیجیلیق قدرتینی یاخیندان گؤره بیلمـــک

اوچون آشاغیداکی غزل لرینی دقتله اوخوماق یئرینده اولاجاق :

قامتیم غمدن بۆکولدی سنبل پرتاب تک
گۆزلریم قانیله دولدی لاله‌ٔ سیراب تک

حنگ ایچون هردم دل خارادن اول سرو روان
طاش ساقلار سینه‌ٔ سیمین ایچینده آب تک

عشق کوینده نمد پوشم که نعل و داغدن
جسمم اوزره هرطرف اولمشدور قلاب تک (۲)

تا معنبر کاکلون خورشیده سالمیشدر کمند
باغلامیشدر بوینیمی زنجیر زلفون بند بند

قد دلجویون نهالین گۆردی چون گلزارده
دۆردی آیاغ اوستینه تعظیم ائدیب سروبلند

عنبرافشان زلفونه ایرمک دیلرجانا کۆنول
الله الله نه اوزاق سودایه دۆشمیش دردمند

ناصحا سندایتمه گیل مهریندن اول مه پاره‌نین
شۆیله دولمشدرکۆنول کیم قالما میشدرجای پند

ای "سروری" خط سودا سیندان آنین باش چکن
پاره‌لنسون تیغ محنتله قلم تک بند بند

بوغزلی عثمانلی شاعرلریندن محرمی ،تخمیس و شمعی،ذاتی،وصفی ، روانی ریاشقا بیرچوخ شاعرلر تنظیرائتمیشلر.صون اولاراق (لینینگراد آسیا موزه‌سینده "روزنامه" آدلی و (ص ۲۷۳) نمره‌لی اسکی درنگلی کاغذلار اۆزه‌رینه یازیلمیش مجموعه ،صفحه ۶۸)ده یازیلان بیرغزلینی نقل ائدیریک :

کۆنلومی زلفونله چک زنجیره شیدا لانما سون
سینه می چاک ایت که سندن اۆزگه ما والانما سون

طوتمشم خونابه‌ٔ دل بیرله چشمم روزنین
کیم یۆزوندن اۆزگه یی هرگزتما شا لانما سون

لبلرون دورنده مشکین زلفونی داغیت که تا
غنچه خندان اۆلما سون سنبل مطرّا لانما سون

غمزه‌نی بیدارقیل ناز اویقوسنده کیم دخی
نرگس رعنا چمن صحنینده شهلالانما سون

بیخبردر چون حبیبین درس عشقیندن فقیه
ای"سروری"شویله ایکن داخی ملالانماسون

---

۱) "قینالی زاده حسن چلبی تذکره سی "، یازما لینینگراد عمومی کتابخانه نمره ۸۰۴، صفحه ۲۶۳ .
۲) (لطیفی تذکره سی)، صفحه ۱۸۶

بصیری : بصیری ۱۶- اینجی عصر شاعرلریمیزدندیر .تورک تذکره لرین یازدیغینا گؤره او، هجری ۹- اونجو عصرین صونلاریندا آنادان اولموش وهجری اونونجو عصرین اورتالاریندا اؤلموشدور .بو دوره تورک کلاسیک ادبیاتی نین آلتین دوره سی دیر .بو دوره ده خراسان دا سلطان حسین بایقرا ،نوائی، لطیفی و آذربایجان دا حبیبی، فضولی و بصیری و تورکیه ده ذاتی، باقی و اونلار کیمی بویوک شاعروادبی شخصیت لر ظهور ائدیب وتورک ادبیاتینی دنیا مقیاسیندا یوکسک ذیروه یه چاتدیرمیشلار .

سهی تذکره سینده بصیری حقینده بئله روایت واردیر :"عجمدر ، اوغورلی اوغلی محمدمیرزانک خدمتینده اولوردی .اوغوراوغلی عجمه واروب پادشاه اولدیقدا مرحوم سلطان بایزیده ایلچیلیک طریقیله گونده ردی.رومه گلدیکده اول اثناده اوغورلی اوغلی واقعه یه اؤغرایوب دیار عجمه گئتمک میسر اولمایوب بوندا استانبه لدا تاهل ایله یوب قالدی .خیلی زماندان بری ولایت رومدا اولما قلاری رومی کبی اولوب بوندا اولان روم شاعرلرینک اکثری ایله همزبان دوشوب چوق مناظره سی و محاوره سی کئچمیشدر. تورکی اشعاری واردر وبو حیثیتله روم شاعرلریندن عد اولونوب اشتهار بولمغین بو تذکره یه قید اولوندی.زیاده معارفه و نیجه لطائفه قادر کیمسه در."

بومعلوماتا گؤره بصیری سلطان محمدفاتح زامانیندا استانبولا گلمیش اولاجاق .

لطیفی تذکره سینده اونون حقینده بئله یازیلمیشدیر :"عجم سرحدینه قریب یردندر .سلطان بایزیدزمانیندا حضرت شیخ جامی و مولانا نوایی تربیه نامه سیله رومه گلمیش ونوائی دیوانینی دیار رومه اول اول کتور مشدر .اکثر اوقاتین دیار رومدا کئچیرمکین طرزشعرده تورکی عبارت ناظملاری شیوه سین وروم شاعرلری عشوه سین رعایت ائتمیشدر .خوش آینده خوب اشعاری وپسندیده فارس وترکی مرغوب کفتاری واردر .

بوبیرقاچ مطلع آنک اشعارینندر :

عاشقلارینی آه او مسیحادم اولدورر * بوآدم اولدوررکه مسیح آدم اولدورر

شول ایکی مخمورکوزله رچهره دلدارده * ایکی نرکسدرآچلمش کوشه گلزارده

مطلع فارسی :

تا خاک پاک از نظراهل درد رفت * چندان کریست دیده که دریا بکرد رفت

بو ایکی تذکره نین وئردیگی معلومات آراسیندا بعضی نقطه لروار، کی بیری – بیرینه مخالف گبی گؤرونور. بیری اوغورلی اوغلی محمد میرزا معیتینده گلدیگی، دیگری ده ملاجامی وامیرنوائی توصیه سیله گونده ریلدیگی دیر. هرحالدا بونلاری بیرلشدیرمک ممکندر. بوقدروار کی محمدمیرزا ایله گلدی ایسه فاتح زمانیندا گلمیش اولماسی لازم، لطیفی نین دئدیگینه گؤره ایسه بایزیدزمانیندا گلمشدر. دئمک اولورکی، بصیری اوغورلی محمدله گلوب، گئتمیش واوغورلی محمدین فلاکتیندن صونرا استانبولا دؤنمک اوزره چیقمیش واوُغرایاراق جامی و نوائی نین مکتوبلارینی ودیوانلارینی برابر گتیرمیشدیر. (اسماعیل حکمت، آذربایجان ادبیاتی تاریخی، بیرینجی جلد، آذرنشر. باکو ۱۹۲۸)

باشقا تذکره لرین ده وئردیگی معلوماتی نظره آلارساق بصیری نین آذربایجاندا آنادان اولوب بؤیؤدؤگو و صونرا دان استانبولاگلدیگی ثبوت ائدیر.

بصیری سهق = کک مک اؤزلی اولدوغو اوچون (آلاجا بصیری) آدیله ده مشهور اولموشدور (ریاضی تذکره سی).

تورکیه ده یازیلان تذکره لرین تقریباً هامیسی اونون چوخ قدرتلی عالم، بذله سنج ولطیفه پرداز (ریاضی تذکره سی)اولدوغونویازیرلار.

سهی تذکره سی اونون زیاده معارفه ونیجه لطائفه قادرکیمسه دریازیر لطیفی ده مطایبه (ظرافتچی) سرلوحه سی آلتیندا اونون حقینده بئله دئییر :

"مرحوم عجب چرب زبان وعذب لسان، خندان روی وبذله گوی، ندیم شیوه شوخ طبع کیشی ایدی حُنگلره وجریده لره ثبت اولوناجاق رنگین لطائفی ولطائفه متعلق معارفی چوقدی. خوی خصلتده آلاجالیغیندان(کک مک) غیری عیبی یوقیدی.

بصیری یاریم عصر قدر اوزون بیرمدت عثمانلی سرایلاریندا یاشامیش

و فاتح دن باشلایاراق سلیمان قانونی‌یه قدر پادشاه‌لارا مدحیه‌لریاز ـ میش وبالاخره سلطان سلیمانین بغداد فتحی ایلینده (۹۴۱ هجری)وفات ائتمیشدیر .ریاضی نین یازدیغیناگوره "۹۴۱ ده فوت اولوب (ایتّوب)[1] رهگذاریندا (ذاتی) ایله بیریرده مدفوندر"

بصیری نین یازمابیردیوانی استانبولدا (علی امیری) کتابخانا ـ سیندادیر .بوندان باشقابیرچوق غزللری نظمی نین (مجمع النظائر)آدلی تذکره سینده یازیلی دیر .

دیلی و یارادیجیلیغی : بصیری کلاسک و قدیم‌مکتبین نماینده ـ لریندندیر .دیلی طمطراقلی و تکلفلی دیر .چاغی نین ان یوکسک محفللر یله تماسدا اولدوغو اوچون اثرلرینی او محفللره‌به‌یندیرمیش‌وبووسیله ایله‌ده یاشایی‌شینی تامین ائتمک مجبوریتینده قالمیش‌واو زاماندا یوکسک محیطلرده بیه‌نیلن اسلام وایران فرهنگی نین یاراتدیغی ایران ادبیاتینی تقلید و تنظیر ائتمیشدیر .

بصیری نین طبعی سیّال وشوخ وملایم‌دیر . نمونه‌اوچون آشاغیداکی غزلی نقل ائدیریک :

شول نازنین که دل زاریم آشنادیر آنا
بلایی گورکه گؤزه‌ل لرده مبتلادیر آنا
یاقوب یقارسا دل و جانیم اعتراض ایده‌مه‌م
نه‌سویله‌یم بیری قربان‌بیری فدادیرآنا
سزای باغدا گلگشتی ناسزالار ایله
نه‌طعن ایدرسه ،بداندیشه‌لر سزادیر آنا
طبیعتی قاتی نازیندن اول شه حسنن
شکایت ایله‌یه‌مم جوردن جفادیر آنا
حکایت ایتمه بنا حور عینی ای واعظ
که دوست تشنه‌سی م رغبتیم‌آنادر آنا
فسون و غنج(ناز) و دلال (نازوعشوه) وکرشمه و شوخی
بؤتون بنمده وار اکسیک همین وفادر آنا
نه‌دم(نه‌ائدیم) که‌ایله‌یه ترتیب‌بزم سازوطرب
نوا طراز"بصیری " بی نوادر آنا

غزللریندن گؤرولدوغو کیمی بصیری نین دیلی زمانی نین شاعرلری نین دیلیندن داها ساده‌دیر غزللرینده دوّشونجه ودوُیغوهرایکیسی ده

واردیر. بصیری نین عرفانی عزللری ده واردیر. منلاً :

عارفه دولتدن استعنا کسبی دولت می وار
ترک لذات جهان اینمک قدر لذت می وار

شاه عالیجاه دن درویش خاطر ربشه دک
کیمسه یه محنت سرای دهرده راحت می وار.

عشق حسن پاک ازلدن خاصلار مخصوصی در
یوقسا عامی لرده هیهات اؤیله خاصیتمی وار

لذت ایرانی ایله یور آمیزش ابنای دهر
عافله عزلت کیبی سرمایهٔ عزت می وار

نقش شبرین کوه ده آساندر اما بس کیبی
کوهکنده کوه محنت حکمه یه طاقت می وار

یاد قتلمحون وضو قیلمیش! تقرب عزمیبی
یا ضمیرنده نمازم فیلماغا نیّت می وار

ای "بصیری" عندیبی احوالی آنا معلوم انکس
درگه مولادا عرض حاجنه حاجت می وار

بصیری زامانی نین شاعرلری (داتی، روانی، طالعی، مجمع النطابر صاحبی نظمی وداها بیرجوخ لاریله دوستلوق قورموس وبیر- بیرلرینه نظیره لر یازیب ومشاعرطر ائتمیشلر.

بصیری ظریف و صنعتکار بیرشاعر اولوب هزله، شطحیاته و گولوب اگلنمگه مایل اولدوغو حالده ایجبنده گیزلی بیر حزنون و المیس یاشادیغینی دا بعضی شعرلرینده گؤروروک منلا :

گریه فیلسام حزین اولور کؤنلوم * گولسه م اندوهگین اولور کؤنلوم
غم ایله شؤیله الفت ائتمیش کبم * بی عم اولسا غمبن اولور کؤنلوم
اول ست خوب طلعت ائتسه گذر * رشک جلد بریں اولور کؤنلوه
ای 'بصیری " محبت ائتدیکجه * محنت ایله قرین اولور کؤنلوم

صون اولاراق بصیری نین اؤز تاثرینی ایله بحواسینی شرح وئرن واونون اینام دویغولارینا ترجمان اولان بیر غزلینی نقل ائدیرک :

گدای نعمت آموزم بنی آج ایلمه یارب
سهام فاقه[۲] و افلاسه آماج ایلمه یارب

کبار و اغنیاسی جمله محتاج نوالوندور[۳]
کرم ایله بنی محتاجه محتاج ایلمه یارب
فقیرایتدونسه ده یازصابرین طوماریه اسمیم
یازارسان داخی اول دفتردن اخراج ایلمه یارب
تن عریانیمی تقوا لباسیله مزیّن قیل
رهین منت زربفت ودیباج ایلمه یارب
"بصیری" کیبی ظل رافتین فرقمده کافیدر
سروم دردآشنای افسر تاج ایلمه یارب

---

۱) ایوب ،پیغمبریمیزین صحابه سیندن ایوب انصاری نین مقبره سی اولان استانبول دا بیرمحله نین آدی دیر. ۲) سهام فاقه = فقر اوخلاریندا ۳) نوال = عطاء ، نصیب.

ماتمی : ماتمی ده تورکیه ده یاشامیش آذری شاعرلریندندیر. او احتمالاً هجری دوققوزونجو عصرین صونلاریندا آنادان اولموش و جالدیران ساواشیندان صونرا تورکیه یه گئتمیشدیر.

ماتمی تخلصینی سئچمه گی اوچون شیعه اولوب آل عبایه علاقه سینی گؤسته ریر. ماتمی حقینده معلوماتیمیز آزدیر. اونون چاغداشی اولان عثمانلی شاعرلرینه یازدیغی بعضی نظیره لری مجمع النظایر ومجموعة النظایر کیمی مجموعه لرده نقل ائدیلمیشدیر. ماتمی نین یارادیجیلیق قدرتینی یوخلاماق اوچون بونلاردان ایکی نمونه نقل ائدیریک :

بوغزلی فاتح دؤوری شاعری نجاتی نین :

دل کسیلمز عشق دلبردن قو ناصح سوزی کس
وه که بوخوابا احل درا ولماز (اولاماز) مانع مگس

مطلعلی غزلینه یازمیشدیر :

باش قویوب درگاهینه یاسودن ابتدی ملتمس
سن گدایی گؤرکه تاج سلطنت قیلدم هوس

باشومی یاصدینماغ ایچون ای گل باغ جمال
سالش رحمت گلورکوسونده اولان خار و خس

کوکب برج شرف سن ای کمان ابرو صاقین
کیم ابریشور مهروماهه تیرآهم هر نفس

غایب اولالی نظردن آب حیوانم سنم (بنوم)
حسرتیندن اشک حشمم اولدی جیحون و ارس

ای خضر آب بقا نوش ایله سن کیم "ماتمی"
زهر غمدن نوش دارویی احل قلدی هوس

کشوری : کشوری شاه اسماعیل خطائی معاصری شاعرلریمیزدندیر. اونون دا حیاتی واثرلری حقینده کافی معلوماتیمیز یوخدور. لنینگراد شرق موزه سینده کی مثنوی خطائی(۲۹۷ صایلی) آدلی گؤزه ل الیازماسی بیراثرده درج ائدیلمیش بیرنئچه غزلی شاعرین شعروصنعتی حقینده بیزه اولدوقجا قوتلی بیرفکر وئره بیلیر (اسماعیل حکمت، آذربایجان ادبیاتی تاریخی ناکی، آذرنشر ۱۹۲۸). سام میرزانین دا تذکره سینده اونون رودبار قزوین دن اولوب فارسجا حوخ شعریازدیغی یازیلمشدیر.

کشوری نین شعرلری اونون فکردن آرتیق احساس شاعری اولدوغونو گؤستربر. شعرلرینده فضولیانه بیر ادا و ناله، عاشقانه بیرسیزیلداما واردیر. هر ایکیسی ده ۱۶ ـ اینجی عصره عائد اولدوقلاری حالده هانسی بیر اول و هانسی نین صونرا اولدوغو بللی دگیلدیر. کشوری ده فضولی کیمی ؤبوک ایران شاعرلرینین اوحمله دن حافظ، نظامی، خاقانی فردوسی و نوائی دن تانیرآلمیشدیر.

نورادا نمونه اوچون اوندان ایکی غزل نقل ائدیریک :

سندن آیرولگم گویا که تقدیر اولمادی
یوخسا جانان ویرمکده مندن هیچ تقصیر اولمادی
بار اولوب اغیارایله وار موحبت ناملیق
نیچه کیم قیلدم نصیحت یاره تدبیر اولمادی
زلفون ایله باغلا کونلومی (کونلومی) که قاچار خلقدن
تبله (دلی) نین بوینینده گربیرلحظه زنجیر
گلمه دی بیرگون که بوزوم اوزره مژگان سیل دن اولمادی
نومنم درد دلم قان بیرله تحریر اولمادی
کیم که باحدی سندن آیرو کشوری نین یوزینه
بیلدی کیم خالی نه درمحتاج تقریر اولمادی

سندین آیرو بؤز غم ودرد وملامت در منا
نه خوشم به ناخوشم بیلمن نه حالت در منا

هجرمه قاتلان دیینحه تیغ جک اؤلدور مـــی
حق رضاسی حوں که‌سو عبن عدالت در منـــا
ملک هستی ایچره‌نه حاصل منـا بازار گـرم
ابمدی کیم‌کوه‌عدم ساری حوالت در منـــا
عشقدین گئچ دیرمنا ادراکسیز زاهـد ولـــی
آبی بیلمز کیم‌بوترغیب جهالت در منـــا
نیله‌بیم بیجاره کونلوم بیردم اولمـار یارســـر
ابسم اولماز نیته‌کبم‌جهدائیله‌رم بونلار ســـــبز

کشوری حقیده تورکیه‌ده یازیلان بذکره‌لرده هئچ بیرمعلومـــات یوخدور.بودا اونون تورکیه‌ده باشاما دیعبنی گؤستریر .

---

۱) ابسم = دبلسیز . نیته‌کیم = نئجه‌کیم .

محمد امانی ۱۶ نجی عصرین صونو و ۱۷ نجی عصرین اللک باربسنده یاشامش ثوبوک، گؤرکملی آذربایجان شاعرلریندندر. دوغولدوغو یئر بابیورت محالی اولوب، دوغوم و اؤلوم تاریخی قطعی اولاراق معلوم دگل دیر. امانی صفویه زمانیندا یاشامش وشاه عباسین حربی یوروشلرینده یاخیندان اشتراک ائتمیش وشعرلرینده اونو آلقیشلامیشدیر. بازیلان روایتلره گؤره امانی یوز ایله یاخین یاشامیش و حکومت دستگاهیندا یوکسک اینلرین یاشیندا اولوب، اوزون مدت یزدا حاکمی اولموشدور.

امانی شیعه اولوب شعرلرینده اؤزونو قیزیلباش آدلاندیرمیشدیر:

یوسعادت امانی یا بنزه یاس جعفری مذهب و قیزیلباش اوز

امانی جوخ زامان سیاحتده اولوب، یاخین و اورتا شرقین بیرجوخ شهرلرینی گزیب دولاشمیش و اؤز تاثراتینی شعرلرینده عکس ائتدیرمیشدیر.

امانی صادق بیگ افشارایله چاغداش (معاصر) اولوب، صادقی "مجمع الخواص" تذکره سینده اونو خوش طبع بیرشاعر اولاراق توصیف ائتدیگی و شعرلریندن نمونه لر گتیرمیشدیر. امانی نین تورکجه و فارسجا دیوانی وار دیر. دیوانین یگانه نسخه سی لندن بریتانیا موزه سینده دیر. بو دیواندان اللک دفعه ۱۹۶۱ عصرده انگلیس عالمی ج. ربو بحث ائتمیش، امانی و اونون شعرلری باره سینده معلومات وئرمیشدیر.

بوندان صونرا مرحوم حمید آراسلی اونون اثرلرینی تحلیل ائتدیگی واونو اورتا عصر رئالیست شعری نین نماینده سی کیمی قیمتلندیرمیشدیر، شاعرین حیات وبارادیجیلیغیندان گئنیش صورتده بحث ائتمیشدیر. معاصر ادبیاتچیلاریمیزدان بالاش آذر اوغلو دا امانی حقینده تدقیقی اثر یازیب، نشر ائتمیشدیر.

۱۹۸۳ اللینده ائللیار صفرلی طرفیندن باکی دا "امانی اثرلری" آدیندا امانی نین دیوانینا اساسا شعرمجموعه سی نشرائدیلمیش و ا. صفرلی نون مجموعه یه عالمانه بیر اؤن سؤز یازمیشدیر. بومجموعه یه بیزیم مقاله میزه تمل قابناق اولموشدور.

شاعرین دیوانی غزل، قصیده، قطعه، مثنوی، مستزاد، ترکیبت، منظوم حکایه، قوشما، گرایلی و یاناتی دان عبارتدیر. بوشعرلر فکرودیعی

دگری و ادبی خصوصیت‌لری تاخیمیندان او دؤور آذربایجان شعری نین ان گؤزل ،یئتگین نمونه‌لری صایيلابیلر. امانی نین دیوانیندا غزل اکثرینی تشکیل ائدیر .غزل لریمده محازی عشق ایله حقیقی عشق و تصوف ایله وحدت وجود بیر وحدت وجوده گتیرمیشدیر .بونونلا بئله دینوی سئوگی نین ترنمی و توصیفی امانی یارادیجیلیغیندا داها قاباریق نظره چارپیر. آشاغیداکی شعرینده گؤزللرین و گؤزه‌للیگین توصیفینی بدیع شکیلده افاده ائتمیشدیر :

یوزون مهتابه بنزر، بنزه مزمی * تنین سیمابه بنزر ،بنزه مزمی
گؤزون قبله‌نما اولوب همیشه * قاشین محرابه بنزر ،بنزه مزمی
دهانین ایچره دندانین ، نگارا * دُری نایابه بنزر، بنزه مزمی
شفای درد هجر اوجون گؤنولکه * لبین عنابه بنزر، بنزه مزمی

. امانی غزللرینده فضولی مکتبینی ایزله‌میش دیر .اونون لیریک قهرمانی ناکام، گؤزوندن قانلی یاش‌آخان و وصال حسرتیله یاشایان بیرعاشیق دیر.

احباب ، گؤزومدن آخیلان قانی گؤرون
هردم‌ده گؤنول ائیله‌گن افغانی گؤرون
عمر اؤتدو گؤرمه‌دیک وصالین اثرین
پایان سیز اولان محنت هجرانی گؤرون

امانی غزللرینده‌کی عاشیق گئجه ـ گوندوز آیریلیقدان ، فلکین، دؤورانین ظلموندان شکایت ائدیر. او، عینی زاماندا انسانی گؤزل ـ لیگی،معنوی اوجالیغی اورکدن سئویر، شره ، ظلمه و جهالته نفرت بسله‌یير .امانی نین بیرجوخ شعرلرینده گله‌جگه اینام و اومید حسی دویولور. محبت و گؤزه‌للیگ نغمه‌کاری اولان امانی نین نظرینده شاه ایله گدانین ،یوخسول ایله وارلی نین فرقی یوخدور ،انسانلار یوکسک دویغو و لیاقتلرینه گؤره قیمت‌لندیریلیر :

عجب حالت دگیلمی عشق غوغاسی بو عالم‌ده
تعشق ایله‌گج طغیان،مساوی دیر گدا و شاه

امانی نین خلق شعری شکلینده یاراتدیغی بایاتی،قوشما وگرایلی لاری ده اون آلتینجی عصر آذربایجان خلق ادبیاتی نین ان گؤزل نمونه لری دیر .ختائی دن صونرا امانی هم کلاسیک هم‌ده عاشیق شعری اسلوبوندا یازدیغی شعرلریله ادبیاتین هرایکی قولوندا ان قیمتلی اثرلر

یارا تمبشدبر .اونون غزللرنده عاشیق دردلی لکن قوشمالاربندا ایسه شن و خوشبخت دبر .قوشما وگرایلی لرنده امانی،ایسایی"صفاسورمگه"، "محبت باغینی" سر ائتمگه، قوش کیمی اؤتوب گئچن گونلرین قدرینی بیلمگه چاغیرییر:

عشق اودونا یانان سؤیمز　　گئدن گونلر گئری دؤنمز
عمروں قوشو اوشدو قونماز　　غنیمت دبر صفا سورمک

* * *

شاد اول کؤسولا کی یار گلدی　　غم گئتدی و غمگسار گلدی
محو اولدو فراق و وصل حاتدی　　گول بیتدی و صدهزار گلدی

آذری ادبیاتیندا منظوم حکایه مستقل شکلده ایلک دفعه امانی طرفندن یازیلمیشدیر. اونون تورکی دیوانیندا غزل و فارسی دیوانیندا بیرمنظوم حکایه سی واردیر. بو حکایه لر مضمون و شکل باخیمیندان شاعرین اؤز سلف لری نین اثرلریندن فرقلی دیر .امانی منظوم حکایه نی منظومه نین ترکیبیندن آییریب مستقل بیر ادبی نوعه چئویرمیش دبر. اونون منظوم حکایه لری ساتیریک و گولدوروجو مضمونو واویراز (برسوناز) جئشیتلیلیگنه گؤره دقتی جلب ائدیر. حیات حقیقتینه صادق قالان شاعر اؤز حکایه لرینی اینانیلمز بحی،طبیعی وساده احوالاتلار اوزرینده قورور. اونون حکایه قهرمانلاری گئچیلمز بوللاردان گئچمیر، ایده آل سویه سینه یوکسلمگه میل گؤستریر عکسینه ،حیاتی سمالاریله دقتی جلب ائدیر.

نمونه اولاراق ."ده وه سی اؤلمیش قاری "،" تبریکی(نریاکی)"،"حاتم طائی"،" بوخسول کیشی نین حکایه سی" حکایه لرینی ذکر ائدبریک.

امانی شعرلرنده سؤز صنعتینه ده جوخ اهمیت وئریر ." لفظ" ردیف لی غزلنده سؤزو صاف اینجی یه بنزه دیر .امانی یه گؤره سؤز معجزه لر یارادیر اونون قدرتیله گؤزه للیک باغی زینت تاپیروغنچه لر اونون سحریله دیله گلیر:

باغ حسنونجه کی باخماق هئچ گؤزون حدی ایمه س (دگیل)
غنچهٔ خندان گویاسی گتیرمیش بار لفظ

امانی ده صادق بیگ افشار و اوعصرین بیرجوخ شاعرلری کیمی نوائی صنعتی نین تاثیری آلتیندا قالاراق اونون بعضی اثرلرینه نظیره لر یازمیشدیر .اونون شعرلری مضمون و مخصوصا دیل ـ اسلوب باخیمیندان نوائی شعریله یاخیندان سسله شیر و شعرلرینده حوخلو

جغتای ـ اؤزبک سؤزو. افاده‌لری ایشلمیشدیر. مقاله‌میزین صونوندا نمونه اولاراق بئله شعریی درج ائدیریک :

(نوبهار)

بئله ایام نوبهار اولدو * بولبولون نغمه‌سی هزار اولدو
ابتدای بهار عطر دماغ * مشک‌بید و بنفشه‌زار اولدو
اعتدال هوا نزاکت دن * جمله اشجار پر ثمار اولدو
انتظار بهار وارایدی * شکر کیم ،رفع انتظار اولدو
لله‌الحمد ابر همت دن * قطره‌لر سزغه بئار اولدو
آنشبن گول نوداقیدن طرفین * غنچه‌لر برگ آشکار اولدو
ذیل اشجار سزه‌زار ایچره * جاری هر ساری آبشار اولدو
رشک فردوس تازه گوللردن * باغ و راغ ایله کوهسار اولدو
قوشلار الحانی هر سحرگه‌دن * جان افکار غمگسار اولدو
بادهٔ وحدتین شمین آلان * تا ابد مست بی خمار اولدو
هئچه دگمه‌ز ،کؤنول لباس حیات * جون قامو خلقه مستعار اولدو
آه بی اختیار اگر حکسم * عجب ایرمه‌س،جوتس بزار اولدو
بولماغیم بی قراردان سایمان * باره بی لطفلیق شعار اولدو
ناشکیبا کؤنگولوبن آشوبی * بیر سهی قد گلعذار اولدو
صبر و آرام رشته‌سن اوزدو * یوزده جعدی جو تاروماراولدو
بلی مرجان ، دیش‌لری لؤلؤ * لب‌لری لعل آبدار اولدو
نخل اومیدیمه ثمر وئرگس * قد موزونو اول نگار اولدو
غمزه‌سی وضعیی نئجوک قبلعای * هر باخیشماغی فتنه‌بار اولدو
ایری توزیعه بوز بئتیرمه‌گومه * عجیم وار بخت یار اولدو
نوتیا اشکبار عیبنومغه * آستانبندا کی غبار اولدو
ایککی عالم سعادتین تابدی * هرکیمه لطف کردگار اولدو
عاشقین مبتلایه تن صانما * آه و افغان اگرشعار اولدو
ائتدی تسخیر عقل وهوش‌جو عشق * صبر و آرام هرزه کار اولدو
عقل محو اولساسهل ایرورجون‌کیم * عشق بنیادی استوار اولدو
حادثات زمانه‌دن دائم * عشق عاشق‌لره حذار اولدو
بئله‌روز عزتی جهان ایچره * خوارلیق جونکی افتخاراولدو
شهرت عشقی بیس سرافرازی * ایکی عالمده نامدار اولدو
شادمانلیغی بئله‌روز، جوکؤنول * غم عشق ایله کامکار اولدو

مسکنت وار ماحال انسانغا * وضع دؤوران چو بی قرار اولدو
مدت العمر مسکن و مالوف * واله اولغانغا کوی یار اولدو
دمبدم انتظار مقدمدن * شش جهتغه گؤزوم چهار اولدو
باعث تیلبه لیغ[1] "امانی" غه * شورش و عشق و نوبهار اولدو

﴿ رباعی ﴾

کیمدیر کی، فلک کؤکسونو چاک ائیله مه دی
آزرده و زار دردناک ائیله مه دی
منزلگهینی تیره مغاک ائیله مه دی
یوز حسرتیلن جسمینی خاک ائیله مه دی

* * *

افسوس کی، ایام جوانلیق گئتدی
غم لشگری گلدی، شادمانلیق گئتدی
بیل گوللییه ضعف و ناتوانلیق یئتوبن
سرمایهٔ عیش و کامرانلیق گئتدی

* * *

هرحند کیم، اولمادی قلک یار بیزه
راحت یئرینه یئتیردی آزار بیزه
جوربدن ایرور آمان دئمک عار بیزه
گئن دونیانی گرجی ائیله دی دار بیزه

و بیر غزل :

عشق و عاشیق ، طور و موسی ، دست اصل مدعا
لن ترانی نهی اظهار ائیله میش اول مه لقا
لطف بیل، ای عین، اگر گؤرستمه دی وجهین سنه
نازواستغناسی بیرله لطفه کؤنره ک مبتلا
خدمته تقصیریمیز هرچندکیم واردور شها
باک ایمه س ،آندین فزون ایرورجوامید رجا
ای خوش اول عاشیق کی جانان عشقیدن تحت السما
ائتمه میش ادراک عمر ایامده صبح و مساء
اقتدا استاد عشقه ائیله ین صاحب صفا
لطف و قهری بیربیلیب جانانیدن گؤزلررضا
ای مغنی، ساخلا گیل سازینی کیم، بوبزم آرا
عشق آهنگی وئریر صوتیغه عشاقین نوا
عشق ایرور روزازلدن چونکی انوارالهدا

۱ــ دلی لیک ای "امانی" ، سعی قیل صرف اولا اوقاتین اونا

آذربایجانین تانینمامیش بؤیوک شاعری :

مرتضی‌قلیخان (ظفر)

مرتضی قلیخان ظفر، آذربایجانین بیریسجی درجه‌شاعرلریندن اولدوغو حالده بوگونه‌قدرخلقیمیزطرفیندن تانینمامیشدیر. بوشاعر، شاملی‌ائلی نین بؤیوکلریندن اولوب ۱۷ـ اینجی عصرده یاشامیش وایکینجی شاه‌عباس زامانیندا وزیرلیک رتبه‌سینه یوکسلمیش واردبیل ده‌شیخ صفی‌الدین مقبره سی‌نین متولّی‌سی اولموشدور.

شاعرین تورکی دیوانی ۱۹۶۵ ده‌استانبولدا تاپیلان اؤزال یازماسیندان پروفسور اسماعیل حکمت ارتایلان طرفیندن چاپ ائدیلمیش. اسماعیل‌حکمت بوکتابا گؤزل وعالمانه‌بیرمقدّمه یازمیش ودیوانین اوفست شکلینده چاپ ائدیلمیشدیر. (۱) بومقدّمه‌ده مؤلّف اال یازماسی‌حقّینده بئله‌قید ائتمیشدیر:

"اثر، قاسم‌آدلی بیرخطّاطین ۱۵ ربیع‌الاول ۹۵۵ هجری‌ده یازمیش اولدوغو چوخ گؤزل خطلی و تذهیبلی بیر فضولی دیوانی وبنگ وباده‌سی‌ایله بیر جلدایچینده‌دیر. اؤزرینده‌کی عبدالحمیدطغرا سیندان استانبول اولدوز سرایی کتابخاناسیندان چیخدیغی معلوم‌اولور. مؤلفین اؤزال یازماسی‌صایه‌سیندن بواثر، کتابچی (راعف) طرفیندن بیزه (پروفسور اسماعیل حکمته) تدقیقا یچون امانت وئریلمیشدیر. مرتضی‌قلیخان متولّی (ظفر) بیرینجی شاه‌عباس‌دؤرونون صونلاریندا دنیایا گلمیش وشاه‌صفی زامانیندا (۱۰۳۵) گؤستردیگی جسارت وقابلیّت سایه‌سینده ائشیک آقاسی‌باشی ودیوان بیگی مقامینا چاتمیشدیر. ایکینجی‌شاه‌عباس زامانیندا قوروجوباشی‌لیق رتبه‌سینه‌چیخمیش وکرمان والی‌سی اولموشدور. قزوین محاربه‌سینده بیرافترا اوزوندن‌عزل ائدیلمیش بیرمدت صونرا سوچسوز (گناهسیز) اولدوغوآنلاشیلاراق اردبیل‌متولی‌لیگینه منصوب اولور ووزیرلیک رتبه‌سینه یوکسه‌لیر.

شاعرین هانسی‌ایللرده‌دنیایا گلیب ـ گئتدیگی‌قطعی بیلینمه‌مکده‌دیر، لاکن دیوانینی یازدیغی‌زمان ۷۴ یاشیندا اولدوغونوسؤیله‌ییر.

مرتضی‌قلیخان، شاملوقبیله‌سی‌نین‌دیگر بؤیوکلری‌کیمی‌زمانینین علم‌وعرفانینی

---

۱ ـ کتاب، آقای عظیم‌تمجیدی طرفیندن تورکیه‌دن آلینمیش وتدقیق یچون بیزه‌وئریلمیشدیر. آقای تمجیدی بووسیله‌ایله بؤیوک شاعرـ یمیزی تانیتدیرماغا بالفعل یاردیم ائتمیشدیر.

تحصیل ائتمیش بونولا یاناشی شعرو انشادا رغبت گؤسترن شعرا لمی بین اوسنا دلارندان اولموشدور. تورکی دیوانی نین مقدمه سنده یازدیغی کیمی فارس اشعاری قریب یوز ایله یئتمیش ایکی ایل تورکی شعرلری یازماغا باسلامیشدیر. فارسی شعرلرینده مرثیه و مرثیه لیلرین تحلیللرینی ایشله دن شاعر تورکی دیوانی نین تدقیقینه باشلامیش طرفه گلرکی ظفر، فوتلی بیر شاعر و ناثر اولموش و شاعرلردن فضولی و حطائی یی اؤروپه اؤرنک (نمونه) سئچمیش و شیخ صفی الدین اردبیلی نین طریقتینی مدحه میشدیر. شاعر، عین حالدا شریعتی درجه خطاط اولوب، موجود اولان تورکی دیوانلاری اؤرنگون یازدیغی محتمل دیر.

ظفر، کلاسیک تورک شعرینین اوسنا دلارندان دیر. او، فضولی و حطائی کیمی شاعرلرین پیرو و دوامچسی اولوب اولارین شعرلرینه الهام آلاراق نظیره لر یازمیشدیر. آشاغیداکی غزله دقت ائده ک:

یارب مدام عنایتین ائت پیشوا منه (۱)
ذوق وصالین ائیله گیلن آشنا منه
کؤنلوم ائوینده سندن اگر غیر واریسه
قهرینله ائیله گیل سن اوفکری بلا منه
بوز درد اگر بودؤورفناده چکر کؤنول
بیر ابر رحمتین یئتیره رمین دوا منه
غم دن بوخسته جانیم اولوبدور بلا ائوی
وئرگیل خزانهٔ کرمیدن شفا منه
درگاهینا بوبنده ده شایسته یوخ عمل
عالملریجه لطفونو گؤردون روا منه
یولوندا ثابت ائیله بنیم اعتقادیمی
شول یولدا مرتضانی ائله پیشوا منه
ائتمه ضعیف جانیمی دوزخ شراره سی
نور عدالتیله بئتور گیل صفا منه

بوغزلی فضولی نین: **یارب همیشه لطفونی ائت رهنما منه** گؤسترمه اول **طریق کی یئتمز سنا بنا (منه)**، مطلعلی غزلیله توتوشدوراندا، ظفرین افاده طرزی حتّی صرف و نحو و بیان شیوه سی نین ده فضولیلیه اولدوغونو گؤره ریک.

---

۱ ـ اوریژینال نسخه ده "یارب مدام عنایتین ائت پیشوا بنا" صورتده یازیلمیش

مرتضی‌ملنحان طمرده ، نظری جوح آرشاعرده گؤرولس نبرحلوص وصمیمیّت ،طبعی لبک ، وروانلنق واردبر.

حان وئرب تاهمسبن وصل جانان اولموسام
پاینده رسنهٔ نبرعهدو پیمان اولموشام

تانفس واردبر نسمده ترک ائتمم عشقینی
نیرگداانکن نحمدالله کی سلطان اولموشام

بولموشام‌دوق وصالنن قویمام الدن دامنن
گرحه هجرانین ابله دست‌وگریبان اولموشام

وئرمیسم حان نقدینی اول ماه‌پدره رویما
خلوت خاصّ‌بده‌تا نیرگئجه مهمان اولموشام

نوسبب‌دن یارا اولموشدوربنا (منه) فتح‌وظفر
بیرتن بیجان ایدیم اونی گؤروب حان اولموشام

بوشعری سؤیله‌ین شاعر، آشاغیداگلن غزلی یازان آدام‌دیر. طنطنه‌لی ودبدبه‌لی حیات‌کئچیره‌ن ظفر، انکسارین وکبتین ده آجی‌لیغینی دادان بیرشاعردیر.

کئچدی عمروم دؤندی دوران مونسم‌دیر دردو غم
ساقیا گل دؤره‌سالگیل ایچه‌لوم(۱) بیرجام جم

عشق اوندی گؤدوروپدور(۲) بوتن عریانیمی
سرو قدّیم‌نیرهلال آی کیمی تاپدی پیچ وخم

نارلطفون کسدی مندن بودؤنن دؤران کینمی
ائشیدوب شاد اولماسون اغیار،وجهینی دئمم

دشت‌آرا، محنون کیمی دوتموشدوم الفت‌وحش ایله
شیمدی اونلار همّنی گؤرگج ائللر جمله‌رم

بیلمزم‌کیم بو فلکدن دیر، ویا دؤنموش ظفر
یاعدو تدبیری دیر اولسون جهاندا عمری کم

کئنه‌فضولیایه‌بیر غزلینه دقّت‌ائتیره‌ک :

کؤنلوم آچیلمرسرو حرامانینی کؤرکج (کؤرجک)
خوشحال اولورام پستهٔ خندانینی گؤرگج

گون رسگ ائده‌ر گل نوزونی گؤرسه سحرده
مه یاره‌لنور ناوک مژگانینی گؤرگج

---

۱ ـ ایچک ۲ ـ آلوولاندیریمیدیر.

نقاش اگر حکسه قلم سرله جمالین
تبره ر الی اول ست ربحدا ببی گؤرگح
گز تاب وئره رلف بریسا ببی بورده
گون بیره اولور چهرهٔ تابانیی گؤرگح
دورح قاپوسی ناعلاوس حبّ اولور دهر
قوبیوداکی ست وگل وربحانیی گؤرگح
فتح ابله ظفر نارا اولور عاسی راره
اسمابلسور نارابله سامانیی گؤرگح

طفرین شعرلرینده فصولی‌دن صورا شاه اسماعیل خطائی‌نین ده تأثیری گؤرولمکده‌دیر :

بلدوں می کؤسول کی یارگلدی قیس گئتدی ولاله‌زار گلدی
بلبل اوحور ابندی بوسقده کیم فصل گل وبهار گلدی
قوشلرتولگه چکدی الدن فرصت گؤزه‌دوشکار گلدی
برگس‌گله مژده‌وئردی کای یار اؤروں بره گل که زار گلدی
دوران ببره ائتدی یارلیق‌بس آخرده بسکل مار گلدی
ائدی قدیمی هلاله دؤندوم گؤزوم اؤیوبه غمارگلدی
گل کیمی جمس آرا گرردیم دؤندو ظفر و برار گلدی

بوقطعه ، ببزه خطائی‌بین دهشامه آدلی اثربنده‌کی :

قیس گئتدی گینه بهار گلدی گل ببندی ولاله‌زار گلدی
قوشلار قاموسی فعاله دوندی عشق اودی گینه بوحاله دوشدی ...

یارچاسینی خاطرلادیر . طفرین شعرلرینده صفوی دوری اوستاد وشاهلاربنین داتأثیری گؤرولمکده‌دیر. مثلاً بومربّع نرجیع بندی اوخویاندا :

ارچ للالی کیمسه اولموس همدمیم گاه‌هجران ،گاه‌حرمان ،گه ملال
گئجه گوندوردور انیس ومحرمیم گاه‌هجران ،گاه‌حرمان ،گه ملال

دنیه سلمم کیمسه یه‌حالیم‌نمام یار بدحو ببردم‌اولمار بیزه رام
آغلادورلار بوفغری صبح‌وشام گاه‌هجران ،گاه‌حرمان ،گه ملال

سافیا گل دؤوره‌سالگیل ساغری شاید اولا کؤنلوموں روشنگری
قویمادیلار بزمیمه بس دلبری گاه‌هجران ، گاه‌حرمان ، گه‌ملال

وصله‌یئنورگیل منی ای‌بوری‌گل اکسوک ائیمه برمبمیزدن جام مُل[1]

۱ــ شراب

اوده‌یافدی جسم زاربم اولدی کول گاه‌هجران ،گاه‌حرمان ،گه ملال

بیر فوُلوندورسونسی ساغلوسوطفر دوست‌کوُبونه‌اونی‌بئتورسی‌خطر
ائتدی ایشیم‌گون بگون یوم‌الشر گاه‌هجران ،گاه‌حرمان ، گه‌ملال

وئردی‌دوران جام عشقی ساقی‌تک قالدی حسرت یوره‌گیمده‌داغی‌تک (۱)
حئوره‌م‌آلمیش‌گاه‌وبیگه‌یاغی‌تک گاه هجران ،گاه‌حرمان ،گه‌ملال (۲) (۳)

اولموشام مجنون تکی یاردان ابراق جانیمه کارایله‌دی سوز فراق
منی ایسته‌یوسن ائدرلر سوُراق گاه‌هجران ، گاه‌حرمان ، گه‌ملال

شاه عباسین آشاغیداکی منظومه‌سی خاطربمیزه گلیر :

اوچوفالی کیمسه اولموش‌همدمیم گاه‌فرقت ،گاه محنت ،گاه غم
گئجه گوندوز هم انیس‌و محرمیم گاه فرقت ، گاه محنت ، گاه‌غم

وئردی دوران جام هجران ساقی تک قالدی حسرت یوره‌گیمه‌تاقی تک (۴)
چئوره‌م آلیر گاه‌وبیگه یاغی تک گاه فرقت ، گاه محنت ، گاه‌غم

دییه بیلمه‌م‌کیمسه‌یه دردیم‌تمام یار منه سرکش‌واغیاره‌رام
گوُنلومه‌اولابنیم هر صبح و شام گاه فرقت ،گاه‌محنت ،گاه غم

ظفر چوق دوبیولو ، حسّاس‌بیر شاعردیر ،او ، چوق یاشاییب ،عزّت‌و احترام گوُرموش ،سئومیش ، سئویلمیش‌و بیر زامانلاردا گوُزدن دوشوب‌طالع‌سبز گونلرده یاشامیشدیر ، لکن همیشه خلقینه ساغلی قالمیش‌و دوبغولارینی‌دا گوُزل و بدیعی بیر افادهٔ‌ایله‌ترنّم ائتمیشدیر .

قوجالیق چاغیندا یازدیغی شعرلردن :

گنه کارم جهان ایچره منی خوار ائیله‌مه‌یارب
کمند زلف‌پیچانه گرفتار ائیله‌مه‌یارب
ازلدن گون کیمی مشهور ائتدین ذره‌سی‌بئرده
ابد ملکونده داخی خوارایلن زارائیله‌مه‌یارب
خم اولدی‌قامتیم حمّال تک اسباب‌عصیاندان
ضعیفم موندان آرتوخ بوینیمه‌بارائیله‌مه‌یارب
حکومت ائیله‌دیم چوق بوجهان‌ملکوندن اوصاندیم (۵)
بناکنج‌قناعت منزیلین دار ائیله‌مه‌یارب

---

۱ ــ بوره‌گ = اوره‌ک . ۲ ــ حئوره‌م= اطرافیم ۳ ــ یاغی = دشمن
۴ ــ تاقی = طاعی ، گناهکار ۵ ــ اوصاندیم = بئزیکدیم .

ظفروئردیں جہاندا دشمنسمی خوار وزار ائتدین
مسیحا منّتیں حکمکده بیمارائبلمه یارب

یار وصلیندن جدا ، یامال دورانم هنور
یانارام عسو اودونا بیمارهجرانم هنوز
خاطریم‌دور جمع کیم عبرائله بوقدور الفنن
دئمه‌کنم یاد اولموشام درفکر جانانم هنوز
گؤرلریمدن قانلی یاش آقماقداں اولدوم‌بی بصر
بویی‌بی[1] حکمکده بیلگیل بیرکنعانم هنوز
گر گداتک دربه‌در دوشدوم وصالیندان جدا
اؤز یانیمدا فکرون ایلن شاه سلطانم هنوز
ببر کمینه جاکریندیر بو ظفر ای گلعذار
دوشموشم گر نظریندن بنده فرمانم هنور

تازه‌دلبر شوقی دوشدی باشیما پیرانه‌سر
شکر لله حاصل اولدی مطلبیم بی درد سر
طالعیم اولدی ظفر یولدوزی ایله توامان
عاقبت یئتدی یئریمه چکدیگیم آه سحر
جانیمه دوشموش ایدی عشق آتشی بلبل کیمی
بیر گل اوزلو یار اوزوندن روشن اولدی‌چشم‌تر
حیف‌کیم اگدی شجاعت‌غیرتی اندامیمی
ضعف آرتدی گون به‌گون اؤلماقه‌تک یوم البتر
باش‌آغاردی دیش‌تؤکولدی بئلده‌قوّت قالمادی
حلقه اولموش یایه دؤندی سرو رعناتک کمر
صبر ائدوب‌چکدیم ایاغی بیرقناعت کنجینه
یار اولا بیرگون مگر توفیق ایلن فتح وظفر
ظفر، هجران اودوندا یانارکن فضولیانه فریاد ائدیر واونون کیمی تألّم وتظلّم گؤستریر. ظفرین روحونا ان یاخین ویاتقین شاعرفضولی‌دیر
ظفر،فضولی دئمیش عهدینا وفا قیلگیل
یئته‌ر شکایت ائدوب شرح ماجرا قیلگیل
وجودینی هدف ناوک بلا قیلگیل
قامو (هامی) جفالرینه صبر ائدوب دعا قیلگیل

۱- ایییئی وقوخونو

نیاز وعجزیله دور عرض مدّعا قیلگیل
که حقّ دور قامونون جمله ایشینه بانی
زمانه ایشینه آلدانما گیل اولور فانی

عشقه دوشدون ای ظفر کُل راحت جانی اونوت
یئتمه‌دون بزم وصاله ، هجر جانانی اونوت
عرصه تنگ اولدی خزانِ عمره یوقدور اعتبار
پسته‌ٔ خندانی وسیب زنخدانی اونوت
دلبرین محراب ابروسینه ائیلردین نماز
تا پریشان اولمادین زلف پریشانی اونوت
تؤک گوزون یاشین گئجه‌لرتا سحر
نشئه‌ٔ لعل لب و یاقوت رمّانی اونوت
چون ایاق چکدین بو دنیانین ائویندن ای ظفر
شوکت ملک سلیمانی وسلطانی اونوت

آشاغیدا درج ائدیلن شعرده عشق حقیقیه وخالق لم‌یزله وتصوفی باغلار یا پیشیر :

خم اولدی قامتیم هجران الیندن وئر شفا یارب
وصال یاردن غیری بنا یوخدور دوا یارب
مجازی عشق ایلن یوقدور ایشیم زاهدکیمی دائم
حقیقت نشئه‌سیندن وئر بنا جام بقا یارب
آیبرما بنده‌نی محشر گونی ساقی کوثردن
اونون مهری ایلن دور کؤنلوده ذوق وصفا یارب
جهاندا چوق حکومت ائیله‌دوم گؤردوم وفاسی یوق
چکیلدیم کنجه لطفون کسمه‌گیل تا منتها یارب
یئتیشدی عمر یئتمیش دؤرده ، گلدی موسم پیری
جهانده گؤرمه‌دیم هیچ کیمسه‌دن بوی وفا یارب
ظفروئردین بنا دشمنلریمی خوارو زار ائتدین
بحمدالله که سندن گؤرمه‌دیم هرگز جفا یارب .

وبالاخره اؤز ترجمه‌ٔ حالینی بو غزل ایله بیان ائدیر :

صانع اودور عدم‌ده ایکن وئردی جان بنا
آرتوردی ملک ومال ومحلّ ومکان بنا

خوار وذلیل ائتمه‌دی بو خلق آرا بنی
عمروم چوق ائتدی وئردی اجل دن امان بنا
انعام ائتدی بیزه بو دنیا گؤزل لرین
لطفیله وئردی نطق و شعور وبیان بنا
دیل وئردی شکر نعمتینی ائده‌لوم مدام
بین(مین) شکر فیض رحمتی اولدی عیان بنا
شادا ول ظفر،کؤنولده داخی عقده‌قالمادی
ایکی جهانده عمر وئرور جاودان بنا

ظفرین ترکی دیوانینا یازدیغی قیصّا مقدمه ،اونون قوّتلی بیریازیچی اولدوغونو گؤسترییر: " اما بعد،ناظم لآلیِ حُلَل[2] وحُلیِ[3] مرتضی‌قلی متولّی بو طرزیله‌بیان حال وبونهجیله شرح‌مافی‌البال ائدرکه چون صفحهٔ روزگار رده قالماق ایچون خاطره‌یئتیشدی که‌فارسی اشعاری قریب یوزبین بیته‌یئتیشمیش ایدی بیرنئچه ده‌ترکی گفتاری انشاء اولونه‌هوای روح‌افزای بوستان شوقه دوشوب بلبل شوریده‌حال کیمی مست اولوب بیرنئچه‌غزل شکسته بسته نظمه چکوب بو نادره‌مجموعه درج اولدی . رحمت ازلی اول پاک نهاد یولداشلره که‌بونوعروس شاهده مشاهده‌قیلدوقجه اعلاسی‌نین حلیه‌سینه تحسین ایله جمال کمالینه زینت‌یئتوره و ادناسی‌نین شانهٔ مروت‌بیرله زلف‌خطاسیندن عقدهٔ عیوبون چیقاروب آئینهٔ قدرتیندن صیقل احسانیله نقصان غبارین گؤتوره .

شاعرین فارسی‌دیوانی باره‌سینده‌آختاریشلاریمیزا رغماً بیرشئی تاپا بیلمه‌دیک . نصرآبادی تذکره‌سینده دؤرد مین بیت‌شعریندن بحث ائدیلدیگی حالدا ،آنجاق "بهترین اشعار پژمان" مجموعه‌سینده بیرنئچه مربع وتک بیت تاپیب اونلاردان بیرنئچه‌سینی بورادا نقل ائتدیک : (۴)

من نمیگویم‌سمندرباش یاپروانه‌باش چون بفکرسوختن افتاده‌ای مرد انه‌باش *
آنچنان منتظرم در ره شوق — که‌اگر زودبیائی دیر است *
بگریه‌ی شب وآه‌سحرچه‌کارمرا — بنالهٔ‌ایکه‌ندارد اثرچه‌کارمرا
همیشه‌دولت وصل تراطلبکارم — که‌بی‌خبر برسی باخبرچه‌کارمرا
دل من که‌نازکتراز موی یاراست — گرفتار خوی بد روزگار است
توهرجورخواهی بکن بادل من — مرا باتوکاراست ، بادل چه‌کاراست

۱ـ داش ـ قاش ۲ـ زینت‌لر ۳ـ زینت‌لنمیش
۴ـ بهترین اشعار پژمان بختیاری تهران ۱۳۱۳ دن

غیرتسلیم به‌تیغ توسرما چه‌کند قطره‌را کارچوافتاد بدریا چه‌کند

قاباغیندا (*) اشارتی قویدوغوموز تک بیت‌لرایران دا ضرب‌المثل کیمی مشهور اولدوغوحالدا بو بؤیوک شاعرین قوجامان دیوانی هنوزتاپیلمامشدر.

اسکی تورک کتیبه‌لری

اسکی تورک کتیبه‌لری یازیلی داشلاردان عبارتدیر. بو یازیلی داشلار اسکی تورک خاقان ویا بۆیوکلری نین مزار داشلاری دیروتا پیلد ـ یغی یئر و مربوط اولدوغو دۆوره‌یه گۆره یئنی سئیی ، اورخون و اویغور یازیلی داشلاری آدلانیرلار.

یئنی سئیی یازیلی داشلاری : بو یازیلار مزارداشلاری اوزه‌رینده قازیلمیش و میلادی ۶ـ ۵ ـ اینجی عصرلره عائددیر. بو کتیبه‌لر یئنی سئیی نهری جوارینداً ، آباقان و تووا (سایان) ایالت‌لرینده‌یاشایان قیرقیز ، اۆغوز و تورگیش تورکلرینه عائددیر. بو بۆلگه‌ده بوگونه قده‌ر اللی بیر تورکجه کتیبه تاپیلمیشدیر.

یئنی سئیی داشلاری آباقان ویا تووا ایالت‌لرینده تاپیلدیغینا گۆره ایکی قسمه آیریلیرلار: آباقان یازیلی داشلاری و تووا یازیلی داشلاری . بو یازیلارین چوخو ۵ ـ ۱۰ سطرلیک دیر و ساده بیردیللە یازیلمیشدیر. کتبه‌لرده مزار صاحبی نین دیلیندن قیصا ترجمهٔ حال وعائله و محیطیندن حسرتله آیریلدیغینی بیان ائدن افاده‌لر واردیر.

بویازیلارین حرفلری ۱۵۹ دور و داها چوخ تصویری دیر. متن لر اورخون یازیلاری قده‌ر اولغون اولمایيب وچوخ دا اوخوناقلی دگیلدیر.

تووا ایالتینده باریق ویا بارلیق (وارلیق) چایی کنارینداً تاپیلان و اوغوز خانزاداسینا عائد اولان و وارلیق یازیلی داشی آدلانان بیر کتیبه‌ده بئله یازیلمیشدیر :

۱ ـ ار اردمی آتیم تاپدیم اردمی

۲ ـ اۆزییگن آلپ توران آلتی اوغور یوردوندا اوچ یگیرمی (یاشیمکا) آدیریلدیم .

۳ ـ بگ اریکیمه سیزیمه آدیریلدیم .

بو گونکو تورکجه‌میزله :

۱ ـ ار اردمی (فضیلتلی ایگیت) آدیمی تاپدیم.

۲ ـ اۆزییگن آلپ توران آلتی اوغوز ائلیندن ۱۳یاشیندا آیریلدیم

۳ ـ بیگلیک اقتدارمدان ، سیزدن آیریلدیم .

بو یازی ۱۳ یاشیندا اۆلن ، اوزییگن آلپ توران آدیندا آلتی

اوغوز ائلی نین خانزادا ویا بیگ زاداسی نین قبرداشیناقازیلمیش دیر. یئنی سئیی یازیلی داشلاری ایلک تاپیلان اسکی تورک قبرداشلاری دیر و ایلک دفعه ۲- ۱۷۲۱ ده روسیه‌ده (آباقان - تووا) دا تبعید شکلینده یاشایان و ۱۷۰۹ دا سوئد - روس ساواشیندا روسلارا اسیر اولان استرالنبرگ آدیندا بیر سوئدلی افسرایله، مِستِر شمیدت آدیندا آلمانلی بیر دوکتور طرفیندن تاپیلمیشدیر.

اورخون کتیبه‌لری : اورخون یازیلی داشلاری اسکی تورک کتیبه لری نین ان مهم لری دیر و گوک تورک خاقان ،شهزاده و وزیر وبؤیوک لری نین قبر داشلارینا قازیلمیش و ۸ - ۷ - اینجی میلادی عصرلره عائددیر . بو تیکیلمیش یازیلی داشلارا گوک تورک لرجنگوتاش (ابدی داش) دئییردیلر و اورخون نهری یاخینیندا تاپیلدیقلاری اوچون اونلارا اورخون یازیلاری ویا اورخون آبده‌لری دئیلمیشدیر.

گوک تورک دولتی ۵۵۲ ده بوگونکو مغولستاندا بومین خاقان طرفیندن قورولموش وایکی عصر ادامه‌تاپمیشدیر .بوتاریخدن قاباق گوک تورکلر مغولستاندا یاشاییب وآوارلارا تابع ایمیشلر.

گوک تورکلر تاریخده ایلک دفعه تورک آدیله دولت قوران وتورک آدینی ملت اوچون ایشله‌دن تورک ائلی دیر. گوک تورک لر اورتاآسیادا بؤیوک بیراَمپراطورلوق قورموشلار .بومین خانین ایکینجی اوغلوموخان زامانیندا گوک تورک حکومتی نین حدود و منچوری دن ایرانا قدردی. بومین خان مستقل دولت قوراندان صونرا تورک عنعنه‌سینه گؤره اؤلکه‌نین غربی قسیمنا قارداشی ایستمی خانی خاقان سئچدی و ایستمی خان ایران اؤلکه‌سیله هم مرز اولوب ۵۷۶ یه‌قده‌ر یاشادی .ایرانین مشهور پادشاهی انوشیروان ایستمی خانلا بیرزاماندا یاشاییب و اونون قیزی ایله ائولنمیش و بوقیز ایران ملکه‌سی اولموشدور.

بومین خان ، حکومتی قوردوغو ایلده اؤلدی و یئرینه اوچاوغلو آرد آردینا خاقان اولدولار. صونرالاری غرب گوک تورکلریله آرالاری پوزولدو و حکومتلری ضعیفله‌دی و ۶۳۰ دا چینه تابع اولدولار، ۶۵۹ دا غرب گوک تورکلری ده چین حکومتینه تابع اولدولار. ۶۸۰ دا بومین خانین احفادیندان قوتلوق خانین قیامیله تازادان استقلاللارینی اله گتیردیلر .قوتلوق ایلته‌ریش ۶۹۱ ده وفات ائتدی .بو زامان اونون ایکی اوغلو بیلگه و کول تیگین ۸ و ۷ یاشیندایدیلار اونون اوچون

قوتلوغون قارداشی قاپقان خاقان اولدو. قاپقان دا قارداشی کبمی بوتون تورکلرین بیرلشمه‌سینه یاردیم ائتدی. اونون زامانیندا شرقده کی قیطانلار (مغوللار) و یئنی سئی قیرقیزلاری و اویغور تورکلری گوک تورک حکومتنه تابع اولدولار.

قاپقان دان صونرا بیلگه‌خاقان اولدو و قارداشی کول تبگین وزیری تونیوقوق لا اؤلکه‌نی اداره ائتدی.

کول تیگین ۷۳۱ ده وبیلگه خاقان دا ۷۳۴ ده وفات ائتدیلر. اون ایل صونرا یعنی ۷۴۵ ده گوک تورک دولتی اویغورلار طرفیندن منقرض اولدو.

اورخون آبده‌لری ایکینجی گوک تورک دولتی زامانیندا تیکیلمیشدیر بو کتیبه‌لرده چین لی لره قارشی استقلال اوغروندا ساواشماق وتورک بیرلیگینی یئنی دن قورماق اوچون ایچه‌ریده و ائشکده ساواشان گوک تورکلرین تاریخی یازیلمیشدیر.

تورک آدی نین گئجدیگی ایلک تورکجه متن، ایلک تورک تاریخی، تورک قانون، مدنیت و فرهنگی نین ایلک یازیلی سندی، تورک یازی دیلی و ادبیاتی نین ایلک نمونه‌لری بوداشلارا یازیلمیشدیر. اونون اوچون اونلارا بنگوتاش یعنی ابدی داش وتا آبده دئیلمیشدیر.

بوآبده‌لرین مهم‌لری آلتی دانادیر ان مهم لری توبیوقوق، کول‌تیگین و بیلگه‌خاقان آبده‌لری دیر.

اورخون کتیبه‌لرینین تاریخ جهانگشای جوینی ده یاد ائدیلدیگی حالده گئچن عصرین صونلارینا قدهر علم عالمینه مجهول قالمیشدی.

اورخون یازیلی‌داشلاری ۱۸۸۹ دا روس عالمی ی.ا.دربنستوف (YADRİN.) طرفیندن تاپیلدی و ۱۸۹۳ ده دانمارکلی عالم‌تومسن (STEV) طرفیندن اوخوندی. بو یازیلی داشلاردان یاشقا شامان دینی حقینده یوز صفحه‌لیک کیرکتاب و کیرنئحه سند تومسن (THOMSEN) طرفیندن نشر ائدیلمیشدیر (۱۸ – ۱۹۱۴ م).

اورخون کتیبه‌لری گوک تورک الفباسی ایله یازیلمیشدیر. بوالفبا ۳۸ حرفدن تشکیل تاپیب، دؤردو سسلی و قالانی سس سیزدیر.

اورخون تورک دیلینده ۸ سسلی فونم واردیر. هر سسلی حرف ایله و قالین اولماق اوزره ایکی سسلی فونمی گؤسترر. بوسقصانی قارشلاماق اوچون سس سیزلردن ب، د، ک، ل، ن، ر، س، ت، ی اوچون قالین و

اینحه اولاراق ایکی حرف واردیر. مثلا : قالین بنین یانیندا کی الف آ و اینجه بنین یانیندا آ اوخونور.

بودا گؤستربر کی، گوک تورک الفاسی تورک دیلی نین سسلی لربن تطابق قانونو نظره آلینا راق تنظیم ائدیلمیشدیر.

گوک تورک الفاسیندا یئرده دوققوز دانا جفت سسلی حرف واردیر یونلار اؤک - کؤ، اؤک - کُو، اُوک - کوُ، اؤک - کوُ - اؤک - کؤ، نی - ین ، نگ ، ایچ، ند، نج، لد قارشیلیقی حرف لردیر.

گوک تورک الفاسی بین منشائی حقینده مؤلفلرین فکرلری مختلف دیر. بعضی مؤلفلر، او جمله دن آربستوف، پولیانوف. ح. نامق اورخون و احمد جعفر اوغلو بو الفبانی تورک منشالی قبول ائتمیشلر. بونلارین فکرینه گؤره بو الفبا تورک دامغا (مهر) لارینا گؤره قابیلمیش دیر. بعضی حرفلرین شئی لره بنزه رلیگی (ائو، اوخ، یای، سونگو، چادر) بو حرفلرین تورک اصللی اولدوغونو اثبات ائدیر. بعضی مؤلفلر بو الفبانی اسکاندیناو و آلمان اویمایازیلارینا بنزه ویکلری اوچون بونلارا رونیک الفاسی آدینی وئرمیشلر. تومسن (THOMSEN) گوک تورک یازی سی نین ، سامی منشالی بیر الفبا اولان آرامی الفاسیندان جیخیب ایران یولیله تورکلره گئچدیگینی بیان ائتمیشدیر.

اورخون آبده لری ویا گوک تورک دیلی نین بعضی خصوصیتلری :

اسکی تورکجه آدلانان گوک تورک دیلینده ه، خ، ژ، و، ج، ف سسلری یوخدور.

اسکی تورکی ده ده آدلار و فعللر صون اک (یسوند) اضافه ائتمک له صرف اولونور و کؤکلر همیشه ثابت قالیر.

آدلاربن صرفی : ملکیت حالی اوچون (ن) ویا (ان) آدین صونونا اضافه اولونور و بعضا گدا علاوه ائدیلیردی، مثلا : بودون (خلق)، بودونین = خلقین. مفعولُ به اوچون (کا) و (که) ایشله نیردی، مثلا : بزکه = بزه .

مفعولُ به ملکیت حالی ایله برابر اولاندا ملکیت اک یندن صونرا یا و یه ایشله نیردی . مثلا : اوغلی نگا = اوغلونا .

مفعول صریح اوچون کلمه نین صونو سسلی اولسا (ق یا ک) واگرسس سیز اولسا ، ایک ، اوک علاوه ائدیلیردی. مثلا : یاغیق = یاغینی (دشمنی)

قاتونوک = خاتونو .

شخص‌لر و اشاره‌ضمیرلری اوچون (نی) ایشله‌نیردی:آنی = اونو .

مفعولُ عنه (دن) و مفعولُ فیه (ده) یئرینه دا ،ده ، تا ، ته ایشله‌نیردی : یولتا = یولدا ، ایلته = الده و الدن .

ایله یئرینه (ین) و(اون) ایشله‌نیردی مثلا: اوقون =اوخونلا .

صفت اوچون لی، لیگ ، سیز صون اکلری(شکیلچیلری) ایشله‌نیردی.

صفت تفضیلی اوچون (راک) وعالی اوچون (رو)ایشله‌نیردی.

جمع علامتلری : لار ،لر ، کون ،گون ،ت ،ز دن عبارت ایدی.

اسکی تورکجه‌ده سسلی لرین تطابق قانونی هریئرده رعایت‌ائدیلمه‌میشدیر .

ایندی گوک تورک آبده‌لریندن تونیوقوق (TONYUKUK) ،کول‌تیگین وبیلگه خاقان آدینا تیکیلمیش یازیلی داشلاردان بعضی نمونه‌لروترجمه لرینی درج ائده‌جه‌ییک .

تونیونوق آبده‌سی : بیلگه (بیلیجی، حکیم) تونیوقوق ،قوتلوق خاقان ایله برابر چین لی لره‌عصبان ائده‌رک تورک استقلال ساواشینا اشتراک ائتمیش و اونا ،قاپقان خاقانا (بوگوخان)و بیلگه‌خاقانا باش وزیرلیک ائتمیشدیر . بعضی ساواشلاردا باش‌بوغ (سرفرمانده) صفتیله قاتیلمیش و گوک تورک فتوحاتیندا مهم رولو اولموشدور . او عینی زاماندا آدی بیلینن ایلک تورک یازیچیسی دیر . چونکی اؤز آدینا تیکدیردیگی کتیبه‌نین یازانی اؤزودور و بوکتیبه‌نی اؤلوموندن‌بیرآز قاباخ ۷۲۴ ده تیکدیریب ۷۲۵ ده وفات ائتمیشدیر .

تونیوقوق آبده‌سی مغولستان دا اورخون نهری وادی سینده اولان بیلگه خاقان و کول تیکین آبده‌لری نین ۳۰۰ کیلومتر شرقنده ، تولا چایی نین یوخاری مجراسیندا کی بایبن چؤکتؤ بؤلگه‌سینده‌دیر و ۱۸۹۷ ده کلمئنتس (KLEMENTZ) طرفیندن تاپیلمیشدیر . تونیوقوق کتیبه سینده بئله یازمیشدیر :

من ،بیلگه تونیوقوق، چین ده آنادان اولدوم . او زامان تورک ملتی چینه تابع ایدی. تانری بئله دئمیشدی : " خان وئردیم ، خانینی قویوپ‌تسلیم اولدون ". لکن داغدا ـ داشدا قالانلار توپلاشیب یئددی یوز اولدی، یئددی یوز نفری اداره ائدن شاد (شهزاده ،خان)بیغیلین دئدی. بیغان من ایدیم . اونو خاقان می ائلهییم؟ دئدیم .دوشوندوم .

تانری بیلگی وئردیگی اوچون اونو خاقان ائتدیم .بیلگی ده ، شرف ده نظیری من ایدیم .

اوغوزدان خبرچی گلدی . سؤزو بئله ایدی : " آزلیق تورک ملتی حرکته گلمیش . خاقانی قهرمان میش ، وزیری بیلگه ایمیش .او ایکی کیشی وار اولسا چین لی نی اؤلدوره جک ،قیطایی اؤلدوره جک ، منی، اوغورو دا اؤلدوره جک ، سیز چین لیلر گونئی دن ، سیز قیطایلار شرقدن تعرض ائدین ، من قوزی دن یوروش ائدیم .

او سؤزو ائشیدنده گئجه بوخوم گلمه دی ، گوندوز اوتورماغیم گلمه دی خاقانیما عرض ائتدیم : چین ، اوغوز ، قیطای قووشوب گلیر- سه تهلکه ده قالاجاغیق .بیر شئی نازک اولاندا توپلاماق آسان دیر. اینجه ایکن سیندیرماق آسان دیر ، نازک قالین اولسا ، اینجه یوغون اولسا سیندیرماق چتین دیر . خاقانیم ، ایسته دیگین کیمی ادره ائت دئدی . اؤتوکن [1] اورمانینا (جنگلینه) طرف قوشون چکدیم .اوغوزلار گلدی . ساواشدیق .تانری یاردیم ائتدی .داغیتدیق .بیلگه تونیوقوق تورک ملتی نی اؤتوکن یئرینه گتیرمیش ، قونموش سؤزو یاییلدی و گونئی ده کی ، قوزئی ده کی و غرب ده کی خلق گلدی .

تونیوقوق کتیبه سینده سطرلر یوخاریدان آشاغا و صولدان ساغا یازیلمیشدیر .

کول تیگین آبده سی : کول تیگین و بیلگه خاقان آبده لری مغو- لستاندا ، اورخون نهری وادی سینده قؤشؤتسایدام دریاچه سی نین جوا- رینداتیکیلمیشدیر . هرایکی کتیبه یوخاریدان آشاغی یا و ساغدان صولا یازیلمیشدیر . هرایکیسی یوللوق تبگین طرفیندن یازیلمیش .اما خطابه بیلگه خاقان طرفیندن دیر . کول تیگین آبده سی ۳/۷۵ متریوکسک لی گبنده و دؤرد اؤزو ویا جبهه سی واردیر .

کول تیگین آبده سی ۷۳۲ ده بیلگه خاقان طرفیندن قارداشی نین اؤلوموندن سبرآز صونرا تیکدیریلمیش دیر .بوآبده ده بیلگه خاقان

---

۱) اؤتوکن ،اورخون نهری ابله سئلنقا نهری آراسیندا داغلیق واورمان- لیق بیر منطقه اولوب ،گوک تورک دولتی نین مرکزی بورادا ایمیش .بعضی مؤلفلر ه گؤره بوسؤز مغولجا اولوب یئرالتی سی آدی دیر .

گوک تورک دولتی نین عظمت دؤورونی، صونرا نئجه ضعیف له ییب چین لی له تابع و دوستاق اولدوقلاربنی، چین اسارتیندن نئجه قورتولدوقلارینی و کول تیگینین قهرمانلیقلارلا دولو حیاتینی آنلاتیر. کول تیگین قوتلوق ایلتهریش خاقانین اوغلو و بیلگه خاقانین کیچیک قارداشیدیر. عمی لری قاپقان خاقانین اؤلوموندن صونرا، کول تیگین عمو اوغلانلارینی مغلوب ائدیب قارداشی بیلگه نی خاقان اعلام ائتمیشدیر. بیلگه خاقان تورک اوردولاری باش بوغو اولموش و ایگیرمی دن چوق ساواشدا باشچیلیق ائتمیش، تورک تاریخی نین ان بؤیوک قهرمانلاریندان بیری دیر. دوققوز اوغوزلارلا ساواشیرکن ۷۳۱ ده ۴۷ یاشیندا اؤلموشدور. کول تیگین یازیلی داشی سین دؤرد اوّزو واردیر: شرقی، غربی، قوزئی و گونئی اوزلری. غربی اوّزونده چین جه یازیلمیش و بورادا تورک ـ چین دوستلوغوندان بحث ائدیلمیشدیر. سطرلریوخاریدان آشاغا وساغدان صولا یازیلمیشدیر. کلمه لر ویا کلمه توپلولوقلاری صونوندا ایکی نقطه قویولموشدور.

کول تیگین مقبره سی نین اطرافیندا بیرچوخ محسمه قالیقلاری وار ـ دیر و مقبره یه گئدن خیابانین اطرافیندا داش بالبالار (مجسمه کیمی داشلار) دا کول تیگین ین اؤلدوردوگو دشمن لری تمثیل ائدیر. بورادا کول تیگین مجسمه سی و آروادی نین مجسمه سی نین قالیغی واردیر. کتیبه بئله باشلایبر:

۱ ـ تنگری تگ تنگری ده بولموش تورک بیلگه کاقان بو اؤدکه اولورتوم. صابیمین توّکه تی اِسیدگیل اُولایوا ینی یئگوّنوم، اوغلانیم، بیر ـ یکی اوغوشوم، بوُدونوم، بیریه شادا پیت بگلر. بیریا تارکات بوُیروک بگلر اوتوز تاتار...

۲ ـ توّکوز اوْغوز بیگلر بوُدونی بوصابیمین ائدگوتی اسیدکا تیغدی تینغلا: ایلگِروُ کون توغسبکا، ببری گروکون اورتوسینگا روکوربغارو کوّن باتسبکینقا، بیریقاروتون اورتوسینگا روآندا ایچره کی بودون کوُپ مانا کوُرور، بونجا بودون.

۳ ـ کوُپ ایتدیم. اوّل آهتی آنبیق بوک. تورک کاقان اؤتوکن یئش اولورسار ایلنه بونگ یوک.

.....

بوگونکو تورکجه میزله:

۱ ـ تانری کیمی گوی ده اولموش بیلگه‌خاقان بو زاماندا ئختـــه اوتوردوم. بوسؤزومی صونوناجان ائشیت بخصوص قارداش اوغلو، اوغلوم، بوتون قوهوموم، ملتیم، گونئی ده‌کی شادلار (پرنس و امیر)، بیگلـر، قوزئی ده کی طرخانلار، بویوروق بیگلری، اوتوز تاتار...

۲ ـ دوققوز اوغوز بیگلری، ملتی! بوسؤزومی یاخشی ائشیته‌درست قولاق آس. شرق ده گون دوغانا، گونئی ده گون اورتاسینا، غـــرب ده گون باتانا، قوزئی ده گئجه اورتاسینا قده‌ر، اونونا یچینده‌کی ملت هامیسی منه تابع دیر. بوقدر ملتی.

۳ ـ هامیسینی نظمه‌سالدیم، او ایندی پیس دگیل. تورک خاقانـــی اؤتوکن جنگلنده اوتورسا ائلده صبخینتی و غم یوخدور.

صونرا بئله‌دئییر: شرق ده شانتو گ اوواسینا قدر قوشون چکدیم آزقالدی دریایا یئتیشیم. گونئی ده دوققوز ارسنه (یئرآدی) قوشـون چکدیم. آز قالدی تبته یئتیشیم. غرب ده اینجی نهرینی (سیحون) گئچدیم دمیرقاپویا قدر قوشون چکدیم. قوزئی ده بیربابیرکو یئرینه قـــدر قوشون چکدیم. بویئرلره دک یئریتدیم. اؤتوکن جنگلدن داها یاخشی سی یوخموش. ائل (ملت) توتان یئر اؤتوکن جنگلی ایمیش. بویئـــرده اوتوروب چین ملتی ایله سازش ایله‌دیم. قیزیلی، گوموشی، ایپگـــی، ایپک لیگی صیخینتی سیز ائله‌ویرر. چین ملتی نین سؤزو شیرین، ایپک قوماشی یوموشاق ایمیش. شیرین سؤزله، یومشاق ایپک قوماشلا اوزاق ملتی تووللاییب ائله‌جه یاخینلاشدیرارمیش. یاخینلاشدیریب قوندوقـدان صونرا پیس ایشلری او زامان دؤشونر، فکر ائدرمیش.

بو باشلانغیجدان صونرا بیلگه خاقان تورک ملتینه خطاب ائده‌رک دئییرکی، اؤتوکن اورمانیندان اوزاقلاشماسان و اوزاق یئرلره‌گئتمه‌ـ سن سنه زوال یوخدور. ای تورک منیم سؤزومو ائشیت، سن خاقانی نین سؤزونو ائشیتمه‌دین و هریئره گئتدین اورادا ذلیل وپریشان اولـدون صونرا اؤز اجدادی بومین خاقان و ایستمی خاقان دان بحث ائدیـــر و اونلارین ساواشلاریندان، قهرمانلیقلاریندان و تورک ملتینه ائله‌دیک لری خدمتلردن دانیشیر. صونرا آتاسی قوتلوق ایلتریش خاقـــان دان صحبت ائدیرکی آناسی ایل بیلگه‌خاتون ایله بیرلیکده تورک ائلینـــی بیرلشدیردی و چین، باز، دوققوز اوغوز، قیرقیز، قوریقان و ختای کیمی دوشمنلرله ایگیرمی دفعه ساواشدی و خلقی اسارتدن قورتاردی وبیزیم

قانون و دبیمیزی برقرار ائتدی.تانری بیزه لطف ائتدی.آتام خاقان ملت و اؤلکه‌نی قورتاردی.

کتیبه‌نین قوزئی اوزونده بئله‌دئیر: دوققوز اوغوز ملتی اؤز ملتیم ایدی. گوک، یئر بولاندیغی اوچون دوشمن اولدی بیر ایله‌بئش دفعه ساواشدیق.

صونرا بئله‌دئییر: تورک اوغوزبیگلری !ملت! ائشیدین! اوستده گؤی تؤکولمه‌ییب، آلتدا یئر دلینمه‌سه، تورک ملتی ائلینی تؤره‌نی (قانون) کیم پوزا بیله‌جکدی. تورک ملتی اؤزونه گل،عقلی ـ نی باشینا توپلا! اطاعت‌سیزلیک اؤزوندن، سنی ترقی وئرمئیش بیلگیلی خاقانینا و زنگین لشدیرمیش ترقی ائتمیش‌گؤزه‌ل یوردونا قارشی یانیلیب پیسلیک گتیردین، سلاحلیلار نئجه‌گلیب سنی داغیتدیلار نیزه‌لی لر نئجه‌گلیب سنی قوودولار، مقدس اؤتوکن اورمانی نین ملتی! داغیلدین، شرقه گئدن گئتدی، غربه گئدن گئتدی. گئتدیگین یئر ده قازانجین بو اولدی، قانین صو کیمی آخدی، سؤموگون داغ کیمی‌یاتدی بیگ اولاجاق اوغلون قول اولدی، خانم اولاجاق قیزین کنیز اولدی. بیلگی سیزلیگین و پیسلیگین اؤزوندن عمیم خاقان اؤچوب (اؤلوب) گئتدی .باش‌اوجونا قیرقیز خاقانینی بالبال [1]تیکدیم. صونرا سؤزلرینه بئله ادامه وئریر:

من، وارلی، زنگین ملته خاقان اولمادیم. قارنی آج،اوستوییرتیق، پریشان بیرملته خاقان اولدوم. قارداشیم کول تیگین ایله‌دانیشدیم. آتامیزین ،عمی میزین قازانمیش اولدوغو ملتین آدی ـ سانی نی الدن وئرمه‌مک اوچون تورک ملتی اوچون گئجه یاتمادیم، گوندوز اوتورمادیم قارداشیم کول تیکین و ایکی شادایله اؤلوم دیریم چالیشدیم و قازاندیم.

صونرا تانری یاردیم ائتدیگی و طالعیم اولدوغو اوچون اؤله‌جک ملتی دیر یلدیب نظمه‌سالدیم، دؤردیانداکی ملتلری امریم آلتینا

---

۱) قدیم تورکلرین عادتلرینه گؤره اؤلن قهرمان و قوماندانین قبری نین یانیندا اونون دوشمنی نین مجسمه‌سی نی ویا مجسمه‌نی تمثیل ائدن داشی قویوب اونا بالبال دئیردیلر وبوشکلده اوبیردونیادا دشمنین روحو اؤلونون روحونا خدمت ائله‌یه‌جگینه اینانیردیلار.

آلدیم ،دشمن سیز قیلدیم ،هامیسی منه تابع اولدولار.

بوقدر قانون و توُره یی قازانیب کیچیک قارداشیم کول تیکین وفات ائتدی .من دوشوندوم گؤزوم گؤرمز اولدی، بیلیر عقلیم ببلمز اولدی. دوشوندوم . ابدی اولاراق تانری یاشار، کیشی اوغلو، هامی اؤلمک اوچون یارادیلمیشدیر. کتیبه نین صونوندا کتیبه نی یازان یوللوق تیگین بئله بیان ائدیر:

بوقدر یازی نی یازان کول تیگین آتیسی(۱) یوللوق تبگین .... من یازدیم .ایگیرمی گون اوتوروب سوداشا ،بودیوارا ،من،یوللوق تیگین یازدیم .منی اعتبارلی اوشاقلاری نیزدان داها یاخشی بسلردینیز .اوُچو گئتدینیز. گؤیده ده حیات دا اولدوغو کیمی یاشایین .

بیلگه خاقان آبده سی : بو آبده ۷۳۵ م ده بیلگه خاقان اؤلندن ببرایل صونرا اوغلو طرفیندن تیکبلمیشدیر. آبده کول تیگین آبده سی نین بیرکیلومترلیگینده دیر .شکلی،ترتیبی کول تیگین آبده سینه بنزه ر یالنیز بیرنئچه سانتیمتر داها یوکسک دیر .اونون اوچون شرقی اوزونده ۴۱ و دار اوزلرینده ۱۵ سطر واردیر. وبیرحیصه سینده چینه یازیلمیش دیر .بو آبده ده بیلگه خاقان دانیشیر. کتیبه نین بیرقسمی کول تیگین آبده سی نین یازیلارینا بنزه ر. کتیبه ده کول تیگین اؤلوموندن صونرا کی حادثه لر علاوه ائدیلمیشدیر. بوآبده باش آشاغی دوشوب سینمیش و چوق قسمی سیلینمیشدیر. بو آبده نین ده یازیسی یوللوق تیگین دیر. واطرافیندا مقبره قالیقلاری و محسمه لر ،بالبالار وداشلار واردیر.

بورادا بیلگه خان اؤز عائله سیندن دانیشاندان صونرا قاباخکی خاقانلاربن خطالارینا اشاره ائدیر و چین سباستینی افشاء ائدیر و دئیبرکی چین لی لر حیله کاردیر. کیشی لریمیزدن نوکر و قیزلاریمیزدن کنیز توتدولار. تورک بیگلری تورک آدینی بوراخیب و چین خاقانینا تابع اولدولار.

صونرا اؤز ایشلری و ساواشلاربندان بحث ائدیر و ایکینجی دفعه گوک تورک دولتی نین تشکیلیندن بحث ائده رکن آتاسی ایلته ریش ومشاوری و وزیری تونیوقون خدمتلریندن دانیشیر.

اویغور آبده ویا بنگو داشلاری : اویغورلار ۷۴۵ ده گوک تورکلره

---

۱) آتی ، قارداش یا باجی اوغلو وهمده اوستاد و لله دئمکدیر.

عصیان ائدیب حکومتی اونلارین الیندن آلدیلار و یوزایل قدراؤتوکن‌ده حکومت ائتدیلر وبالاخره ۸۴۰ دا قیرقیزلار طرفیندن حکومتلری سقوط ائتدی و اویغورلارین بیرقسمی تاریم حوزه‌سینه یعنی بوگونکو شرقی تورکستانا ،بیر قسمی دا چین ایچه‌ریسینده قانصو ایالتینه مهاجرت ائتدیلر و اورالاردا حکومت قوردولار.

اویغورلارین اوچونجو خاقانی بؤگؤخان مانی دینینی قبول ائدیب اونو اؤز دولت‌دینی اعلام ائتدی (۷۶۳ م= ۱۴۲ شمسی). بوندان صونرا مانی دینی ایله برابر مانی یازیسی دا تورکلر آراسیندا یاییلیب ، گوک تورک یازیسی ترک ائدیلدی. بوتاریخ دن صونراکی دؤوره‌یه عائد آبده‌لر اویغور یازیسی آدلانان یئنی یازیله یازیلمیشدیر.

اویغور یازیسی سغد یازی سیندا بعضی دگیشمه‌لر عمله‌گتیرمک له‌ابجاد ائدیلمیشدیر.بویازی تورکلر آراسیندا مانی،بودا و اسلام دینی یاییلاندان صونرا داخی عصرلر ایشلندی و میلادی اون آلتینجی عصره قدر دوام ائتدی و اوندان صونرا یئرینی عرب یازیسینا بوراخدی . اویغور یازیسی دا صاغدان صولا یازیلیر و ۱۸ حرف‌دن عبارتدیروتورک دیلی اوچون مناسب و کافی دگیلدیر.

اویغورلار شرقی تورکستاندا بئرله‌شندن صونرا اویغور یازیسی ایله بیرچوخ متن لر و کتابلار و بؤیوک بیرادبیات یاراتمیشلار. بیز بورادا اؤتوکن ده یاشارکن گوک تورک الفبا سیله یازیلمیش کتیبه‌لر- دن قیصا اولاراق بحث ائده‌جه‌ییک .

بوکتیبه‌لرین ان مهملری تایرات بنگوتاشی، تِسْ بنگوتاشی و شینه اوُسوبنگو تاشی دیر.

تایرات بنگوتاشی ۷۵۳ ده اویغورلارین ایکینجی و بؤیوک خاقانی مؤیِن چؤر طرفیندن تیکیلمیش و ۲۹ سطردن عبارتدیر و مؤین چؤروآتا- سی کؤل بیلگه نین ساواشلارینی شرح وئریر.

تِسْ بنگو تاشی دا مؤین چؤر طرفیندن تیکیلمیش واویغورلارین آتا لاریندان بحث ائدیر.

شینه اوُسو ویا مؤین چؤر آبده‌سی : ۷۶۰ دا موین چور آدینا تیکیلمیش و اویغور بنگو داشلاری نین ان اوزونودور .بوداشدا اللی بیر اوزون سطر یازیلمیشدیر .متن خاقانین دیلیندن دیرو ۷۴۰ دان - مؤین چؤرون وفاتی، ۷۵۹ در اولان حادثه‌لری آنلادیر .کتیبه‌ده‌اویغور -

لارین گوک تورکلرله ساواشلاری و اونلاری مغلوب ائدیب آرادان آپارما قلاری وهابئله قارلوقلارلا، سککیز اوغوزلارلا، دوققوز تاتارلارلا،چیک لرله، قیرقیزلارلا و باسمیللارلا ساواشلاری قیدا ئدیلمیشدیر.

مؤین چؤر کتیبه‌سی اسلوب وبیان باخیمیندان اورخون آبده‌لرینه بنزه‌ر لکن اونلارداکی یوکسک هیجان وائل قایغی سی و لیریزم بوآبده ده یوخدور.

بوگون گوک تورک حرفلریله یازیلان متن لرین صاییسی ایکی یوز اللی نی گئچمیشدیر.بونلارین آنجاق بیرقسمی مختلف قاتالوق ومجله لرده نشر ائدیلمیشدیر.

۲۰ ـ نجی عصرین باشیندان بری مختلف اؤلکه‌لرده عالملر بوآبده لر حقینده تدقیقات آپاریب و مختلف کتابلار نشر ائتمیشلر.تومسن ین اورخون آبده‌لرینی اوخویوب متن و ترجمه‌لرینی نشر ائتدیگدن صونرا تورکیه‌ده نجیب عاصم، راغب خلوصی و حسین نامق اورخون طرفیندن بو یازیلیداشلاری باره‌ده قیمتلی نشریات چیخمیشدیر.پرفسورمحرم ارگین ۱۹۷۰ ده اورخون آبده‌لری آدیله اوچ بؤیوک آبده‌نین متنی وترجمه‌لرینی چاپ ائتمیش و کتابی نین صونونا متن لرده‌گئچن سؤزلرین سؤزلوگونو ده علاوه ائتمیشدیر.

پرفسور طلعت تکین آمریکادا ۱۹۶۵ ده اورخون آبده‌لرینی انگلیزجه ترجمه‌لریله بیرلیکده نشرائتمیش و آبده‌لرین دیلی نین گرامرینی ده علاوه ائتمیشدیر.

روس تورکولوژیست لریندن مالوف بو آبده‌لر حقینده قیمتلی تدقیقلرینی چاپ ائتدیرمیش.

ن. کونونوف (KONONOV) ۱۹۸۰ ده نشر ائتدیگی "۷ ـ ۹ ـ اینجی عصرلرده‌کی تورک رونیک آبده‌لری نین دیلی" آدلی اثرینده بو دیلین گرامرینی ده یازمیشدیر.

شمالی آذربایجاندا شوکوروف (شکروف) و محرموف ۱۹۷۶ دا "قدیم تورک یازیلی آبده‌لرین دیلی" آدلی کتابی نشرائدیب بو اثرده مختلف تورک قوملری حقینده قیصا معلومات وئرندن صونرا ،کول تبگین وتونیوقوق آبده‌لری نین گوک تورک حرفلریله متن لرینی،ترانسکرپیسیونلارینی و آذربایجان تورکجه‌سینه ترجمه‌لرینی درج ائتمیشلر.

قیرقیزستان علملر آکادمی سی ۱۹۷۱ ده فرونزه‌ده "اسکی تورک

دیالکت‌لری و چاغداش دیللرده‌کی انعکاسلاری " آدیله یئنی بیر اثر نشر ائتمیشدیر. بو اثر باتمانوف ریاستینده بیرنئچه عالم‌طرفیندن حاضرلانمیش و اثرده یئنی سئی ، مغولستان داکی آبده‌لرده ایشله‌نن ۱۶۸۰ کلمه‌نین مختلف فهرست‌لری وئریلمیشدیر.

کول تیگین آبده‌سی (کتیبه)

گونئی اؤزو

(1) ᠨᠤᠭᠤᠳ ᠤᠷᠤᠰ ᠪᠤᠭᠤ ᠲᠦᠷᠬᠡᠨ ᠲᠡᠩᠷᠢ ᠶᠡᠬᠡ ᠲᠡᠩᠷᠢ ᠲᠡᠷᠡᠬᠦᠨ ᠳᠡᠭᠡᠭᠡᠷᠢ ᠪᠤᠶᠠᠨ

اورخون و ینی سئی العباسی [1]

ینی سئی	اورخون ۳	اورخون ۱، ۲		ترکی آذربایجانی	ینی سئی	اورخون ۳	اورخون ۱، ۲		ترکی آذربایجانی
(P) (XXXVII)		y		ی ایکجه	(X (X-e)		a e		آ آ
		y		ی			i ı		ایی ایئی
		n		ن			o u		اوُ اوُ
		n		ن تالین			ö ü		اوُ اوُ
		n		ن ایکجه			k		ک تالین
		m		م	(XXXVII)		k (u-dan evvel ve sonra gelir)		اوُک کوُ
		r		ر تالین			k (o,u-dan evvel ve sonra gelir)		اوُک (اوغ) کو
		r		ر ایکجه			ğ		ع
		l		ل تالین			k		ک ایکجه
		l		ل ایکجه			k (ö,ü-den evvel ve sonra gelir)		کوُ اوُک ـ کوُ اوُک
		c		چ			g		گ
		ç		ایچ			t		ت تالین
		s		س تالین			t		ت ایکجه
		s		س ایکجه			d		د تالین
		ş		ش			d		د اینبه
		z		ز			p		پ
		nd		ند			b		ب تالین
		nç		نچ			b		ب ایکجه
		ld		لد			y		ی تالین

۱ـ «ترک دیلی تاریخی» (پروفسور احمد جعفر اوغلو) تکتبیندان

* اویغور ادبیاتی *

اویغور تورکلری ۶۰۶ میلادی ده گوک تورکلرین تابعیتینه گیرمه‌میشدن قاباق ئیسی سئی ناحیه‌سی نین جنوبوندا یئرلشیب شکللنمیش یاشایاردیلار و حوج وفنلر حوالیلارلا ساواش و کشمکش حالیندا ایدیلر. گوک تورکلره تابع اولاندان صونرا تانکال دریاچه‌سی نین جنوبوندا کی یوزفیزلارین اداره‌سی اوستلارا وئریلدی. ۷۴۵ میلادی ده گوک تورک دولتی نی یئخیب اوستلارین یئرینه یوگونکو معولستاندا اویغور خاقانلیغی نی قوردولار. یو زاماں دوقفوز اوغوز یوبی (قبیله‌سی) و اون اویغور طایفاسیندان تشکیل تاپمیشدیلار.

بونلار یئر مدته قدهر اسکی گوک تورک دین و عنعنه‌سینه باغلی قالیب گوک تورک الفباسینی ایشلتدیلر. اویغورلارین اوچونجو خاقانی بوگو خاقان حین سفریندن گؤروشدوگو سعدلی، مانی دینینه منسوب بیر راهبین تاثیریله مانی دینی نی قبول ائدیب، یو دینی اؤلکه‌سی نین رسمی دینی اعلام ائتدی (۷۶۳ م). بوندان صونرا مانی دینی راهبلری واسطه‌سیله مانی یازیسی دا تورکلر آراسیندا یاییلیب، گوک تورک یازیسی ترک ائدیلدی.

اویغورلارین ایکینجی خاقانی موین چور اوچون تبکیلن آده گوک تورک یازیسی ایله اولدوغو حالده اوندان صونراکی یازی و متن لر یئنی یازی ایله یازیلدی. یئنی یازی سغد یازیسیندان بعضی دگیشیک‌لیک لر عمله گتیرمک له ایجاد ائدیلیب اویغور یازیسی آدلاندیریلدی.

اویغور یازیسی تورکلر آراسیندا مانی، بودا و اسلام دینلرینی یایماندان صونرا داخی اوزون عصرلر ایشلندی و میلادی اون آلتینجی عصره قدهر دوام ائتدی.

اویغور الفباسی دا صاغدان صولا یازیلیر و ۱۸ حرف‌دن عبارتدیر و تورک دیلی اوچون مناسب و کافی دگیلدیر. یو الفبا دا پ، ب، ف اوچون بیر حرف واردیر.

ک، گ اوچون ده بیر حرف و اوْ، اوٗ، اؤ، اوٚ اوچون ده بیرحرف واردیر.

اویغور تورکجه‌سی گوک تورکجه‌سی نین دوامی دیر. لکن یواش ـ یواش

اوندا بعضی دگبشیک لیک لر ظهور ائدیب ائشی دیل لرین (مانی، بودا و نسطوری) و دینی کتابلاردان ائدیلن ترجمه لر تاثیریله گوک تورکه دن فرق له نیب و ۲ - ۳ لهجه لی ظهورونا سبب اولموشدور. بونونلا بئله گوک تورک و اویغور تورکجه سینه اسکی تورکجه (ترکی قدیم) آدی وئریلمیشدیر.

۸۴۰ میلادی ده اویغور دولتی قیرغیزلار طرفیندن یئخیلیب داغیلدی بوندان صونرا اویغورلارین سیاسی تاریخ - تورفان حوزه سینه (شرقی تورکستانین گوشئی قسمی) گئدیب حوْجُوُ حکومت مرکزی سئچه رک اویغور دولتی نی قوردولار.

بیر قسمی دا چینه، قانصو ایالتینه گئدیب چینه تابع اولدولار.

اویغورلار تاریخ حوزه سینده یئرله شندن صونرا بودا دینی نی داها چوخ منیمسه دیلر. یواش - یواش بودا دینی مانی دینی نین ده یئرینی توتدو و اونلار اون اوچونجو عصرده مسلمان اولانا قده ر بودا دینینده قالدیلار.

قانصو ایالتینه کؤچن اویغورلار دا جین لی لرین تاثیریله بودا دینی نی سئچدیلر.

مانی و بودا دینلری نین تاثیریله بواش - یواش ایکی مختلف لهجه ظهور ائتدی.

بو یئنی اویغور لهجه لرینده فونه تیک (سس) و مورفولوژیک (شکل)، بیر- بیریندن فرقلی خصوصیتلر میدانا گلدی. مثلا گوک تورکجه سینده اولان نی ny (آنییق = پیس) مانی جی لهجه ده آنیق و بوداجی لهجه ده آییق شکلینده تلفظ ائدیلدی. بونون اوچون مانی جی لهجه سینه نون لی (ن) و بوداجی لهجه سینه ی لی (یائی) دئیلدی.

اویغور برهمائی متن لرین دیلی یوخاریداکی لهجه لردن ده بیرآز فرقلی دیر.

اویغور تورکجه سی نین خصوصیتلری آز بیر فرقله گوک تورکجه یه بنزه ر. یعنی بورادا دا بیزده کی ق و بعضا گ یئرینه ک واردیر.

مثلا گلدی یئرینه، کلتی دئیلیر.

سؤزلرین صونوندا ن غُنّه (نگ) موجود دور. بیرینجی هجادا کی ی یئرینه د ایشله نیر. مثلا آیریلماق یئرینه آدریلماک، آیاق یئرینه

آداک ، دئیلیر . کسره حوج ئئرده ایی (ز) ه ئئدئل اولموسدور .
ئئزده‌کی د چوج ئئرده ب اولور .مثلا نی = ده ،سؤیله .
مفعولُ ئه یا عطف اوچون کا ، که ایشله‌نیر یعنی ئئزه ئئرئئه بیزکه ، ئئره ئئرئنه ئئرکه دئیلیر . عطف علامتی ملکت حالئله‌رایر اولورسا ، نگا و نگه دئیلیر . مثلا اوغلونگا = اوغلونا
مفعول صریح اوچون کلمه‌نین صونو سسلی اولورسا ک ، گ و اگر سس‌سز اولورسا انگ ، اوک ایشله‌نیر .مثلا : باغیک = باغیمی(دسمنی) قانونوگ = خاتونو .
مفعولُ عنه (دن) و مفعولُ فیه اوچون دا ، ده ، تا ، ته ایش‌له‌نیر . مثلا بولدا = بولدا ، بولداں . ائلته = ال دن ، الده .
ائله ئئرئنه این ایشله‌نیر . مثلا : اوکس = اوچولا .
اسکی تورکجه‌ده استفهام علامتی گه دیر . آتا اؤگ و آتاکا‌گ دئیلیر . اوبغور تورکجه‌سینده بوگونکو کیمی استفهام اوچون می، آتا و آتا سؤزلری ایشله‌نیر .
اوبغور ادبیاتی دا ئئرلندیک لری ئئنی اؤلکه‌ده انکشاف ائدیب ئئنی منظوم و منثور اثرلرله زنگین لشمیشدیر .
بو ادبیاتین ایکی خصوصیتی واردیر ؛ بیریسی دینی اولماغی، او بیری ده داها چوخ ترجمه‌یه دایانماغی دیر .ترجمه چین، سانسکریت ، تبت ، توخار و سغد دیللریندن اولموشدور .
تاریخ حوزه‌سینده‌کی اویغور ادبیاتی ایکی قسمه آیریلیر :
۱ ـ مانی جی ادبیات یعنی مانی دینی یه اینانان اوبغورلارین مبدانا گتیردیگی ادبیات .
۲ ـ بوداجی ویا بودائی ادبیات .

مانی جی ادبیات

مانی جی ادبیات منظوم و منثور اولاراق ایکی قسمه آیریلیر .
مانی جی شعرلر داها چوخ الهی لردیر و دؤردلوک شکلینده اولوب مصرع باشی‌قافیه‌لی دیر . بونا آلتای ویا قطعه آلیتراسیونی دئیلیر . بوندان باشقا آهنگ عنصرو دا واردیر . بعضاً ایچ قافیه ویا ایچ آلتیراسیون دا واردیر .مصرع لرده هجا صایی سی همیشه بیردگیل و اوّچدن اوْن ئئشه قده‌ر دگیشیر .

مانی حی ادبیاتدا شعره تاکسوت و کؤگ دئیلمیشدیر ،کوگ داها چوخ آهنگ و نغمه مناسبتی افاده ائتمیشدیر. الهی شعر اوچون ده باش و ساسکا باسقی دئیلمیشدیر.

بو دؤورون تانینلان ان مهم شاعری آپرسچوُردیر . ادبیاتدا شاعر للی اولان ایلک شعرلر بوشاعره عائددیر. بوشاعردن ایکی شعر قالمیشدیر. بیری الهی نیر شعردیر. سئوگیلی شعری ده تورک ادبیاتیندا ایلک غنائی شعردیر.

بورادا آپرینجوُروں الهی و سئوگیلی شعرلرینی درج ائدیریک :

الهی (۱)

سزیم یگریمیر ائدگوسی ردنی تبیور
ردنی ده یگ منینگ ائدگو تنگریم آلیم یگره کیم.
سئلئگؤسؤر سبتی واژیرتی یؤر
سیله گؤسؤر بنی واژیرتی بؤر
واژیردا اُونوی سیلیگلیگیم تؤزؤنوم یاروُکوم
واژیردا اُونوی سیلیگلیگیم تؤزؤیوم یاروُکوم
کؤن نیگری یاروقس تگ کوُ کؤزلؤگوم سیلگه م
کؤن یگری یاروقس تگ کوُ کؤزلؤگوم بیلگه م
کوُرته یؤروں تنگریم کؤلؤگوم کؤزرنجوم
کوُرته تؤروں تنگریم یورکانیم یولونحسوزوم

یوگوسکو نورکحه مسزله :

سزیم تانری مزیس یاخشیلیغی حوهردیر، دئیرلر.
حوهردن داها اؤستون مسم یاخشی تانریم، قهرمانیم، یگ راغیم.
سیلؤو سؤز ایتی الماس دیر.
سیلؤوسوز ایتی الماس دیر
الماس دان داها ایتی، بیلیگلیم، اصیلیم، ایشیغیم
الماس دان داها ایتی، بیلیگلیم، اصیلیم، ایشیغیم
گون تانری ایشیغی کیمی کوُیوّسلوم (اؤره گیم)، حکیمیم
گون تانری ایشیغی کیمی کؤیوّسلوم، حکیمیم
گؤزه ل اصیل تانریم، شهرتیم، قورویوحوم.
گؤزه ل اصیل تانریم، یورکانیم تاپیلمازیم

۱) تانری نین مدحینده یازیلان شعر.

سئوگیلی شعری :

کاسینجیغی مین اؤیوّ کادقورارمن (قایغی)
کاد قوردوکچا
کاشی (قاشی) کؤرتله‌م
کاوبشگسایورمن (قاووشماق)

اوز آمراکیمین اؤیورمن
اؤیور ائوبرور من اؤدو...
اؤز آمراکیمین
اؤپوقسه بوّرمن

یارابین تسه‌ر
باج آمراکیم
یاروییمه اوُمازمن
باگیرساکیم

بوگونکو تورکمه‌مبزله :

نشانلیمین فکری منه قایغی وئرر
قایغی وئردیکمه
قاشی گؤزه‌لیمه
قاووشماق ایسته‌یبرم

اؤز سئوگیلیمی دوّشونورم
دوّشونور اوسون فکری اله گوّسومو گئجیرمیرم
اؤز سئوگیلیمی
اؤپمک ایسته‌یبرم

گئدیم دئسه‌م
گؤزه‌ل سئوگیلیم
گئده بیلمه‌رم
صادق یاریم

	سوگونکو تورکجه میزله :
کیره یین تیسه ر	گیریم دئسه م
کیچیک کیبه م	با لاجام، کیچیگیم
کیروییمه اومازمن	گینه گیره ببلمه رم
کین یبپار ببْدلبغیم	مشک قوخولو ، عنبریم
ـــــ	ـــــ
یاروک تنگری لر	ابشقلی تانری لار
یارلیکازوبن	سوبوروغو ایله
یاواشم سرله	یاواش خوبلوم ایله
یاکشپاں آدرلمالم	سرله شبب آبرلماياق
ـــــ	ـــــ
کوحلوّگ ترسسلر	گوّحلو فرشته لر
کوّچ سرزوّبس	گوحوابله
کوُزی قارام سرله	قارا گوزلوم ابله
کوّلوّشوبن کوّلوشوگبس اوْلوُرالبم	گوّلوشوب ، اوْتوراق .

ابندی شاعری للّی اولمایان مانی جی سیر الّهی دن ایکی بند درج ائدیریک :

الّهی	سوگونکو تورکجه میزله :
ـــــ	ـــــ
تانگ تنگری کلتی	دان (شفق) تانری گلدی
تانگ تنگری اوزی کلتی	دان تانری اوزو گلدی
توُروقلار قاموُق تیکلر قاداشلار	دورون هامی بیگلر قارداشلار
تانگ تنگرنگ اوگه لبم	دان تانرینی اووه ک
ـــــ	ـــــ
کوُروگمه کون تنگری	گوُره ن گونش (گون) تانری
سز تبزی کوزه دنگ	سر تبزی گوزتله تبن
کوُروتوگمه آی تنگری	گوُرونن آی تانری
سز تبزی قورتارینگ	سز تبری قورتاربن .
ـــــ	ـــــ

مانی چی نثر : مانی چی نثر داها جوخ دینی متن لر ودعالار- دیر. سوّگوّ خاقانس مانی دینی یه گیرمگینی شرح وئره ن متن مانی چی نثرین ان مهم نمونه لریندندیر. ۹۳۰ م = ۳۰۹ شمسی ده گوُک تورک

الفبا سله یازیلمش ایرک بیتیگ (عرق بیتیک = فال کتابی) مانی محیطینده یازیلمش مهم بیر متن دیر .بو کتاب ، هرسیری آیری بیر فال اولاراق تعسیر ائدیلن ۶۵ پاراگراف دان میدانا گلمشدیر .

ایرک بیتیگین جالب بیر دیلی و اوسلوبو واردیر . هرفال : ائله بیلین، یاخشی دیر ویا ائله بیلین،بیس دیر جمله سله بیتیر .

بو اثرده مختلف عادت ، اینام و ناعیل پارچالاری و دانیشیق دیلیبی سؤزلری نقل ائدیلمیشدیر .

ایکی بیلتیزیوم (ایکی کؤک قانون) کیتابی دا تاریم‌حوزه‌سینده کی اثرلر آراسیندا تاپیلیب ،مانی فلسفه‌سی، دعالری، وعظ و صومعه نظامنامه‌لری حقیقده یازیلمیش دیر .بوراداماني چی بیر نمونه‌سی اولاراق ایرک بیتیگ دن بیر نئچه فال نقل ائدیرک :

ار ترکله‌یوکلیر . اِدگوّ سؤز ساتا ائله‌تؤکلیر . بیر .آنجا بیلینگلر : اِدگوّ اوْل .

آدام قاجا ـ قاچا گلیر .یاخشی سؤز ، خیر گتیریر .بیلیمز کی بو : یاخشی دیر

اولوغ اِب اؤرتمیش .کاینتگانگی کالمادوک ، یؤ کینگه‌نگه‌سی کوْدمادوک ،تیر .آنجا بیلینگلر : یاپلاک اوْل

یؤیوک بیر ائو یاپمیش .کیارپیاکیس ،یوخاریدا یکیر هئچ بیر ئیر قالمامیش . بیلینیر : بو بیس دیر .

ار یوسوشلوغ ،تینگری یولیلیتیگ ، یولیتآراکوّن یوعمیش . بو-ساتیچ آرا مینگی گلمیش، تیر .آنجا بیلینگلر : اِدگو اوْل.

آدام غصه‌لی، گوْی یولودلی، یوْلود آراسیندا گوّن چیخمیش، غصه آراسیندان سعادت گلمیش دیر .ائله بیلیر کی بو یاخشی دیر .

بوداچی ادبیات : بوداچی ادبیاتدا شعر و نثره آیریلیر .

شعره کوّشوْک (فوّسوْق) و تاکسوت و ماهنی یادا اثر دئیلیردی.

شعرلرین نقریبا هامیسی دینی اولوب ، دؤردلوک سکیلیبده دیر (ایکی بیتی). بعضا باش‌قافیه‌سی ایله بیرلیکده مصرع صونو قافیه سی ده واردیر . بعضا هم‌مصرع باشی‌و هم‌ده مصرع صونو قافیه‌لی دیر :

نوْرت تاوب‌یینر دینجونونگ کؤرکی
نوّدروّم تریتگ تالوی اؤگوزنوّنگ یوْرکی
یؤرتتیبیس سیگار کی تاعلاربیتگ یوْرکی
نوّز باغتوْ یینر اوّر بیگی سیگ اؤرکی

بوگونکو تورکجه میزله :

دؤرد تاویپ ؟ دونیاسی نین حشمتی
درین ـ درین دنیزلرین قدرتی
دؤرد بیر یانداکی داغلارین ـ ؤرکی
دؤز و قارا یئر اؤزونون زبروه سی

بو شعرده تورک کلمه سی قوت و قدرت معناسینا ایشلنمیشدیر.

بوداچی شعرده قطعه لرین صون مصرع لرده تکرار اولان اک (پسوند)، کلمه و کلمه ترکیبلرینه بیر ـ بیربیه باعلانماسی ، قوشما شعری نین طهورو صاحبلاسیلر. مثلا آی تگ اؤرؤیلارتا (اؤنؤن کسمی یئرلرده) آدلی شعرده اولدوغو کیمی.

بوداچی شعرلرینده هجا صاییسی محلف دیر. ۷ هجالی دان ۲۰ هجا ـ لی یه قده ر مصرع لر واردیر. اکثر شعرلرده هجا صاییسی مساوی دیر و حتی فیصا شعرلرده ۴ + ۳ نفطعلی هجا وزنی ده واردیر.

بوداچی ادبیاتدا منثور اثرلرین ایچینده منظوم پارچالار واردیر. خصوصا آلتون یاروک آدلی کتابدا چوخ منظوم پارچالار دقتی جلب ائدیر.

بورادا بونه اوخوجو آنی تگ اؤرؤیلارتا (ائله یئرلرده) آدلی شعردن بیرنیدو بنده سلیک شعرینی درج ائدیرک .

آدکاشؤ تؤرور کاپکاتاع تا
آمثل آعلاک آرانیاداں ـ تا
آر نؤچ سؤگوت آلتین اثنا
آخار صوولوک تا
آمرا بجین اؤحداجی کؤشکی آلار
نیرین لیک کووراک لیک تا
آدکاع سیزین منگی یگینگولوگ اؤل
آی تگ اوروپلارتا .

بوگونکو تورکجه میزله :

صرا ـ صرا دوراں قاپ ـ قاپ داعلاردا
ساکس و نیها آرانیاداں دا
اردیج (داع سروی) آغاجلاری آلیندا

آخان صولاردا
سئوینج ابچینده اوجان قوشلاربن
دوزولوب یبغیشاجاغی یئرده
هر شئی دن اوزاق ، حضور تاپمالی
ائله یئرلرده .

بیلیگ :	سوگونکو تورکجه مسزله :
بیلیگ بیلینگ یابگیم	سلنگ بیلین ای بگم
بیلیگ سانگا ائش بؤلور	سلنگ سنه ائس اولار
بیلیگ بیلگن اؤل ارکه	سلنگ بیلن انسانا
بیر کؤن دولت توش بؤلور	سرگؤن دولت نوش اولار
بیلیگلیگ ار بیلینگه	بیلیگلی کیشی بیلینه
تاش کورشانسا کاش بؤلور	داش باعلاسا قاش اولار
بیلیگ سیزنینگ یانینکا	بیلیگ سیزین یانسا
آلتون کؤیسا تاش بؤلور .	قیزیل قویسان داش اولار

بوداجی ادبیاتدا نثر : بوداجی اوبغور نثری موضوعلارینا گؤره اوچ قسمته بؤلونور :

۱ ـ چاتیک لر (هندجه ژاتاکا)
۲ ـ سودورلار (هندجه سؤترا)
۳ ـ دیگر اثرلر .

چاتیک لر : چاتیک لر بودانین حیاتلارینی شرح وئرن بیلدیگی میز کیمی بوداچیلار تناسخه اینانبرلار و حاتیلارین سرجوخ دفعه دونیایا گلمه لرینی دؤشونورلر . اؤنلارین اینامینا گؤره انسان داها قاباقجادان بیر نئچه دفعه مختلف شکیلده (انسان ، حیوان ،ارواح و ...) دونیایا گلمیشدیر . بورا ، اؤزوده بو مرحله دن کئچمیشدیر . چاتیک لرده بودانین بو مرحله لری ناغیل کیمی شرح وئریلیر .

چاتیک لر راهب لر طرفیندن و بعضا موسبقی ایله خلقه شرح وئریلیر . چاتیک لرین ان مشهورو " یاخشی فکیرلی شاهزادا ایله بیس فکیرلی شاهزادا " نین حکایتی دیر . بواثر (اِدگو اوغلی تنگین ایله آنق اوغلی تیگین) ،کانصو (قانصو) ولایتینده کی مین دعا معبدلرینده کی

اثرلر آراسیندا تاپیلمیش و باخشی قلبلی بیر شاهزادانین هامیسی جانلیلارا کؤمک ائیمک و اونلارین بیرلرینی اؤلدورمه‌لرینه مانع اولماق اؤزه‌ره حوح ده‌گرلی بیر حواهری اله گتیرمک اوچون چبخدیغی ماجرالی سفرینی شرح وئریر. گمی سفرلرینده حور یه حور خطرلر اؤز وئریر. نهایت قلبلی شاهزادا قارداشی بین گؤزلرینی اؤیار و حواهری اؤعورلار. اما صونوندا حق غالب اولور و باخشی قلبلی شاهزادا بودا اؤلور. بو اثر اؤنونجو میلادی قرن ده سانسکریت دیلینیدن اویغور توركجه‌سینه ترجمه ائدیلمیشدیر.

آلتون یاروق آدلی صودور کیتابیندا دا بعضی حاتیک‌لر واردیر، بونلارین ان مشهورلاریندان بیری (شاهزادا ایله آچ ببرین حکایتی) دیر. بو حاتیک ده آجلیقدان اؤلمک حالیندا اولان ببری قورتارماق ایسته‌ین فداکار شاهزادا اؤزونو اونا یئم ائدیر. حاتیگین صونوندا بودا، شاهزادانین اؤرو اولدوغونو بیان ائدیر.

صودورلار : بونلار دینی اثرلر اولوب بودا دینی نین اساسلاری و عمل لرینی شرح وئریرلر. صودورلاریندان مشهورو" آلتون یاروق = قیزیل ایشیق) و (سککیز یؤکمک = سککیز تومار) دیر.

آلتون یاروق اونوحو میلادی عصرین اورتاسیندا سنسکریتدن توتوبگ طرفیندن حیحه‌دن و بیرحوخ علاوه لرله ترجمه ائدیلمیشدیر. سنسکریتدن توتوبگ جوخ باخشی یازیجی و عینی زاماندا قدرتلی شاعر دیر. اؤزو یئنی‌یالیق اهلی دیر. آلتون یاروقون استنساخی ۱۷- نجی قرن ده اولموشدور. رادلوف و مالوف طرفیندن نشر ائدیلن نسخه ۷۰۷ صفحه‌دیر و بودا دینی نین اساسلاریندی، فلسفه‌سینی و بودا منقبه‌لرینی شرح وئریر. ایچینده حاتیک‌لر و شعرپارچالاری دا واردیر.

سککیز یؤکمک یا سککیز تومار : اویغورلار آراسیندا چوخ‌یاییلمیش اولان دینی ببراثردیر و حین جه دن ترجمه ائدیلمیشدیر. دینی- اخلاقی عقیده‌لرله برابر بعضی عملی معلوماتی دا حاوی دیر.

دیگر اثرلر : بونلاریندان مهم لری توبه‌دعالاری و بعضی مکتوب‌لار و هوئی نسانگ بیوگرافی سی نین اویغورجا ترجمه‌سی دیر.

اویغورلار اورتا آسیانین فرهنگ و مدنیتینده قوروحو یئری‌ایفا ائدیب، بوکسک سویه‌ده فرهنگی و مدنی اثرلر یاراتمیشلار. اونلار

مغولـلار و باشقا تورک ائللرینه معلم لیک وظیفه سینی گؤرموشلر.

تورفان و قانصودا اوروپالی لار طرفیندن آپارىلان حفریاتـــدا یوزلرجه یازیلی اثر، نقاشلیق و دیگر صنعت اثرلری تاپیلمـــش و بونلارین بیرقسمی نشر ائدیلمیشدیر. بوگون شرقی برلین ده کی تورفان مجموعه سینده سککیزمین اویغور متنی واردیر. بونلارین ایندیه یه قدر آنجاق یوزده ایگیرمیسی نشر ائدیله بیلمیشدیر.

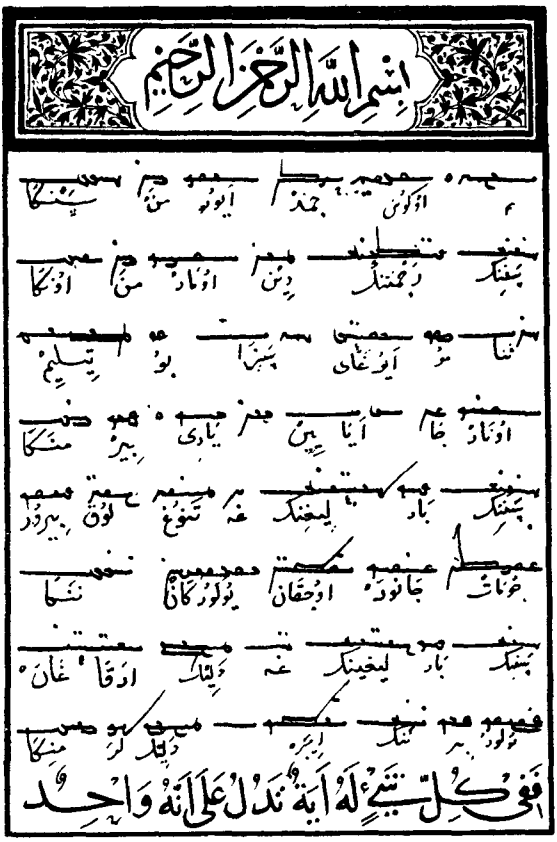

اویغور متنلرینیدن بیر نمونه

"عتبه الحقایق"ین اویغور- عرب یازیلاریله یازیلی ایاصوفیه نسخه سی نین ایلـــک صحیفه سی

اویغور الفباسی (سس سیزلر)

بیزیم الفبا	حرفلر	کلمه لرین		
		باشیندا	اورتاسیندا	صونوندا
غ ق (ک ، خ	g ḳ ḫ			
ک ، گ	k g			
ی ایی	y (ı,ı)			
ر	r			
ل	l			
ت	t			
د	d			
ج	ç			
س	s			
ش	ş			
ز ژ	z j			
ن	n			
ب پ	b p			
و	v			
و	w			
م	m			
ه	h			

اویغور الفباسی (سلیلر)

بیزیم الفبا	حرفلر	کلمه لرین		
		باشیندا	اورتاسیندا	صونوندا
آ أ	a e			
ایی ، اینی	ı i			
اۇ ، اۆ ، اۇ	o ö u ü			

اسکی تورک شعرینده وزن، شکل وقافیه

تورکلرده شعر قوشماق عادتی چوخ اسکی‌دیر. تورکلر شعره قوشوق یا قوشقو دئیه‌ردیلر. ایلک شاعرلر "شامان" ویا دین آداملاری اولموش و اللرینده ساز لاریله ،رقص ائده‌رک شعر سؤیلردیلر. بوسازا " قوپوز"، و اونو چالاراق شعر اوخویانلارا : اوزان،باقسی،شامان و...دئیه‌ردیلر.

اوزانلار دینی‌مراسملرده وهرابل تکرار اولان اوْو مراسمینده (صیغیر) ،هابئله ماتم‌مراسملرینده وساواشلاردا قوشدوقلاری شعرلری اوخویار وساز لاریله شعرلرین تأثیرینی قوتلندیره‌رک خلقی هیجانا گتیره‌ردیلر.

تورکی‌شعربا ره‌سینده‌ان قدیم‌نمونه ومعلومات‌چین قاپاقلارینداموجوددور. بوشعرین ترجمه‌سی‌نیزه‌معلوم‌دور و میلاددان ۱۱۹ ایلقاباق حون شاعری طرفیندن سؤیلنمیش‌دیر. بوشعر" دؤردلوک "شکلینده‌دیرو حونلارین ساواشدا بئنیلدیکلرینی و تورپاقلارینین بیرپارچاسینی الدن وئردیکلربنی آغلایاراق شرح وئریر. بو گونکو تورکجه‌میزه‌گؤره بوشعر بئله‌دیر:

" بن چی‌شان"داغی‌نی ایتیردیک
قادینلاریمیزین گؤزه‌للیگینی آلدیلار
"سی‌لان شان"یایلاسینی(فلات)ایتیردیک
حیوانلاریمیزی سلیه‌جک یئری آلدیلار

ایکینجی تورک شعری اورخون آبده‌لرینده‌یازیلان ویوللوق تیگین طرفیندن قوشولان ۸ـ اینجی میلادی عصره‌عاییددیر.

"دیوان لغات‌تورک "ده یازی یه‌آلینان اسکی تورک شعرلریندن نمونه‌لر واردیر. بونلاردان آلپ ارتونقا (افراسیاب)مرثیه‌سی اوچون سؤیلنمیش ماتم‌شعری (صاغو) چوخ ماراقلی دیر. بو صاغو میلاددان یئددی یوزایل اول یاشامیش واسکی ایرانلیلارلا ساواشمیش تورکلرین تاریخی‌ـ افسانه‌وی قهرمانی افراسیاب اوچون خلق شاعرلری طرفیندن قوشولموش و اوزون قرنلر دیلدن ـ دیله و آغیزدان آغیزا گئچه‌رک نهایت ۹۰۰ ایل قاباق محمودکاشغری نین کتابیناآلنمشدر.

بورادا نمونه‌اوچون‌بو صاغودان بیرپارچاسینی بوگونکو تورکجه‌میزله‌بیرلیکده درج ائدیریک :

آلپ ارتونقا اؤلدی می	آلپ ارتونقا اؤلدومو
ایسیز عجون قالدی می	پیس دونیا قالدی می
اؤزلک اؤچین آلدی می	زمانه‌اوچون(انتقام)آلدی می
ائمدی یورک بیرتیلور	ایندی اورک بیرتیلیر.
+ + + +	+ + + +
اؤزلک یاراق کؤز تتی	زمانه‌فرصت‌گؤزه‌تله‌دی
اوغری توزاق اوزاتدی	اوغری توزاق (دام) اوزاتدی
بیگلربیگین آزیتتی	بیگلربیگیس آزیتدی
قاچسا قالی قورتولور	قاچسانئجه قورتولار
+ + + +	+ + + +

بومنظومه‌چوخ‌اسکی‌دیر و قوتلی احتمالاگؤره‌میلاددان قاباغاعاییددیر. منظومه بایاتیلارکیمی یئددی هجالی‌وزنله‌قوشولموش وشکیل باخیمیندان دا اسکی‌تورک شعری شکلینده ، یعنی دؤردلوک لر مجموعه‌سیندن تشکیل تاپمیشدیر. ایندی اورخون مزار داشلاریندا یازیلان گؤک تورک آبده ـ لرینده‌ن بیرپارچانی‌اله آلاق . بو یازیلار ۱۲۶۰ ایل بوندان قاباغا یعنی ایکی‌یوز ایل تورکلرین توپلو حالدا مسلمان اولماقلارینـــدان قاباغا عاییددیر.

بونجا بیتیگ بیتیگمه	بو قدر یازیلار یازان
من کول تیگین آتیسی	من کول تکین آتاسی
یوللوق تیگین بیتیدیم	من یوللوق تکین یازدیم

ییگیرمی گون اولوروب	ایگیرمی گون اوتوروب
بوتاشقا بوطامغاکوپ	بوداشا دامغا قویوب
یوللوق تیگین بیتیدیم	من یوللوق تکین یازدیم.

بوشعر یوللوق تیگین طرفیندن یازیلمیش و دیوان لغات تورک ده‌ییددی هجالی شعرلرین عینی‌دیر. اوچونجو مصراعین تکرارلانماسی دا عاشق شعرینه اویغوندور. تورفان دا (شرقی‌ترکستان) کی قازمالاردان الده‌گلن یازیلار آراسیندا ییددی اسکی تورک شعری تاپیلمیش، بوشعرلر اویغور یازیسی‌ایله‌یازیلمیش و مانی دینینه‌اینانان تورک شاعرلری طرفیندن سؤیلنمیشدیر. بونلارین بیرقسمی تانری نین مدحینده‌یازیلمش وهامیسی دؤردلوکلر شکلینده، ییددی هجالی‌دیر. نمونه‌اوچون الهی ییددیگیمیزبیرشعردن ایکی بندی بو گونکو تورکجه‌میزله‌بیرلیکده درج ائدیریک :

تانگ تنگری کلتی	دان (شفق) تانری گلدی
تانگ تنگری اؤزی کلتی	دان تانری اؤزو گلدی
توروقلار قاموغ بیگلر قادانلار	دورون هامی بیگلر،قارداشلار
تانگ تنگریگ اؤگه‌لیم	دان تانریسی اؤوه‌ک
گؤروگمه کون تنگری	گؤره‌ن گونش‌تانری
سیز بیزی گؤزه‌دیگ	سیز بیزی گؤزه‌تله‌یین
گؤرونوگمه آی تنگری	گؤرونن آی تانری
سیز بیزی قورتارینگ	سیز بیزی قورتارین .

بوشعر ایلک دفعه پروفسور فون لوکوک (V. Le Coq)، صونرا پروفسور رشیدرحمتی‌آرات طرفیندن نشر ائدیلمیشدیر (۱)

اویغور تورکلری نین تانینمیش‌شاعرلریندن ده بعضی شعرلر الهگچمیش کی، بونلارین ان مهمی"آپرینچور تیگین" آدیندا شاعرین شعرلری دیر.بو شاعردن ده‌بیر الهی، سبرده عشق شعری نمونه‌سی درج ائدیریک :

بیزیم تنگریمیز ائدگوسی ردنی تییور
(بیزیم تانریمیزین یاخشیلیغی جوهردیر دئییرلر)
ردنی‌ده ییگ منینگ ائدگو تنگریم‌آلپیم بیگره‌کیم
(جوهردن داها اوستون منیم‌یاخشی‌تانریم قهرمانیم بیگ راغیم)
بئلئگؤسوز ییتی واژیرتی یور
(بیلؤو سؤز ایتی الماز دیر)

وازیردا اؤتوی بیلیگلیگیم تؤزونوم یاروقوم
الما ،دان داها ایتی بیلیگلیم ،اصلبم ،ایشیعبم
کون تنگری یاروقین تگ کؤکؤزلوگوم بیلگه‌م
گون تانری ابشبعی‌کبمی کؤگسوم بیلگیبیم
کؤرتله‌تؤزون تنگریم بؤرقانیم بؤلونچسوزوم *
گؤزل اصیل تانریم بورقانبم ،تابیلمازیم
گؤزل اصیل تانریم شهریلبم ، قورویوحوم
آپرینچورون سئوگیلی شعریبدن ایکی بارحا :
یاروق تنگری‌لر یارلیقازون (بورلو تانری لار بویورسون)
یاواشیم بیرله (یوموشاق حویلوم‌ایله)
یاقیشیپن آدریرمالیم (یاخبی اولوب آیریلمایاق)
کؤچلوک بیریشتیلر کؤچ بیرزون(گوجلو فرشته‌لر گوج وئرسین)
کؤزی قارام بیرله (گؤزو قارام‌ایله)
کؤلوشوگین اؤلورالیم (گوله‌ـ گوله اؤلوراق)

آپرینجوروں شعرلری ده ایلک دفعه "فون لولوک ، بروفسور :و. بانگ (W. Bang) و رشدرحمی‌آراب طرفیندن تدقیق ونشر ائدیلمیشدیر (۳) بوشعرده گؤک تورک کتیبه‌لریندن یارلان" یوللوق بیگین"ن شعری کیمی اوچ مصراعلی‌دیر. بوشکلین ایری هجه‌ده تورکیه ادبیاتیندا "اوچلمه" آدیندا شعرده‌قالمیشدیر. صونرا مصراعلار هرنده‌ده عینی‌حرفلرله باشلانیر منلا بیرینجی‌بنده (ی) و ایکینجی بنده (ک)ایله باشلانیرلار. بودا ،قافیه‌ـ نین مصراعلاریی صونوندا گلدیگینه ،باغلی اولدوغونو گؤسته‌ریر. بوخصوصیلر اسکی‌تورک شعرینه‌عائددیر. ایندی بوتون بشکرارینا "آلیتراسیون"دئییلیر یوخاریداکی شعرده‌عشق دوغوشو الٰهی،دینی دوغولارایله بیرآراداشؤیلن‌ـ مشدیر. بعضی‌شعرلرده مصراعلار تکرار اولونور ،بودا شعرین موسیقی‌آهنگی‌ـ نی و تأثیرینی قونلندیرمک اوچون دور.

وزن ـ شعر ورنی هرهجالی اؤزونه مخصوص موسیقی‌بخشیدن و بشهارمونی ـ بخشیدن عمله‌گلن بیرآهنگ اؤلچوسو ، وبرشعر قالیبی‌دیر. عروض ورنی‌ان‌باشدا شؤرلرین اورون وضیاهجالی اولمافلارینا واونلارین گروپلار حالیندا عروض قالیپلارینا گیرمکلرینه باغلی‌دیر.

هجا ورنی هجالارین صایی‌سینا و اونلارین معین شکیلده‌بؤلونمه‌لرینه تابع‌دیر واسکی تورک شعرینه ، هم‌ده‌حلق شعرینه (اوران ـ عاشیق) مخصوصدور.

*) بو مصراعلار ایکی دفعه اوخونور.

هجا وزنی صون عصرلرده کلاسیک شاعرلر طرفیندن ده ایشلنمیش ویئنی شعریمیزده ان.چوخ ایشلهنن وزن اولموشدور.

تورک شعری باشلانقیجدا سس باخیمیندان عروضلا اویوشاجاق دورومدا دگیلدی،چونکی اورتا آسیا تورکجه سینده اوزون هجا یوخایدی. اسکیتورک دیلینده سؤزلرین هجالاری عمومیتله باغلی(قاپالی)ایدی وبیر- بیرینه مساوی ویا یاخین ایدی. مثلابوگون"داماق"دئدیگیمیز کلمه: تامگاک، قاپاق،قاپگاک ،قولاق،قول قاق،گؤنول و کؤن گول تلفظ ائدیلیردی.

بئله بیردیلده شعروزنی البتهکی هجا وزنی، یعنی هجالارین صایی سینا باغلی اولمالی ایدی .عرب وفارس دیللرینده هجالار قیصا ویا اوزون دور، حتی بعضا چوخ قیصا ویا چوخ اوزون اولابیلر. بئله دیللرده آهنگ ،هجالاری صایماقلا دگیل،اوزون وقیصا هجالارین سسلرینه گؤره ترتیب لنمیش قالیب- لارلا تأمین ائدیلیر. عروض وزنلری بئله سس قالیبلاریله ترتیبلنمشدیر. اورتا آسیادا ، ایلک دؤوره ده یئددی - سگگیزهجالی شعرلر دئییلمیش، صونرالار داها چوخ اونایکیهجالیمعمول اولموش ومیلادی ۱۲- نجیعصرده ملیوزنیتشکیل ائتمیشدیر. آذربایجان وتورکیه ده بو وزنین یئرینه ۱۱ هجالیوزن حاکم اولموشدور.

۸- ۱۰ -اینجی میلادی عصرلرده تورکجه نین آچیق وباغلی(قاپالی)اولارا ایکیجور هجاسی وارایدی. مثلا:واریر یا گئدیر کلمه لرینده بیرینجیهجا (وا)، (گئ) آچیق ، و(ریر)، (دیر) هجالاری باغلیدیر. باشقا سؤزله دئسک سسلیحرفله بیتن هجا آچیق و بس سیزحرفله بیتن هجا باغلیهجا ییلیردی.

اسکیدن شعر سازچالان شاعرلر طرفیندن دئییلیب ،سازلا بیرلیکده اوخوندوغو اوچون شعرلرین آهنگی وموسیقیسی وارایدی. شاعرلرقوشدوغو چئشیتلی شعرلربیی(داستان،مرثیه ،طبیعت وعشق شعرلری) معین مراسملرده ساز چالاراق اوخوردولار وشعرلرین آهنگی هجالارین صایی سینا ، وآچیق - باغلیلیعیسا و دوراقلاماالاربنا دایانیردی.

بئددی و سگگیزهجالی وزنلرده دوراقلاما (تقطیع)یا احتیاج یوخدور، بونونلا بئله تورک شعرینده چوخ دفعه بو وزنلرده ده دوراقلاما (۴ + ۴ویا ۴+۳) واردیر. مثلا"بوللوق تیگین"ین شعرینده دوراقلاما بئله دیر:

بیگیرمی کون + اولوروب
بوتاشقالیو+ تامقاکور
یوللوق تیگین + بیتیدیم.

اوزون وزنلرده دوراقلاما ضروری دیر. دوراقلاما هردیله‌گؤره‌دگیشیر. مثلا فرانسیزلار ۱۲ هجالی‌وزنلرده دوراقلاماللاری داها چوخ ۶+۶شکلینده ائله‌مگی سئوه‌رلر، حالبوکی تورک شعرینده‌بو ۴+۴+۴ شکلینده اولور، یعنی‌مصراع اوچ بؤلومه‌آیریلیر.

تورک شعرینده ۵ هجالی‌دان ۱۶ هجالی‌یاقده‌ر شعرقوشولموشدور. زمانلا شعرانکشاف ائده‌رک باشدا حوج،وصوصدا آزهجالی دوراقلاماللار بو وزنلرده خصوصی آهنگ یاراتمیشدیر.

۱۱ هجالی‌وزن اول ده ۴+۷ دوراقلاماللارلا بؤلونردی. اسلام‌دینی قبول ائده‌ندن صونرا عروضون ۱۱ هجالی وزنلرینین(فعولُ،فعولُ،فعولُ، فعول)ویا (فاعلاتُ ،فاعلاتُ ،فاعلُ) وهابئله (مفاعیلُ،مفاعیلُ، فعولُ) تأثیرینله ۵+۶ و ۳+۴+۴ دوراقلاماللارا بؤلونموشلر، و سازشاعیرلریمیز ده بوروزنی قوشماللارینداسئحمیشلرو ۱۱ هجالی‌بئشی‌وزن بیزیم‌شعریمیزین ملی وزنی‌اولموشدور.البته‌خلق شاعرلریمیز بو وزن دن یاشفا اسکی تورک شعری‌نین وزنلری اولان بئددی وسگگیزهجالی‌وزنلری ده شعرلرینده یول ـ یول ابشلتمیشلر.

تورک دیلینده ایلک دفعه ۱۱ هجالی‌عروض ورینده ،بوندان دوققوز بوز ایل قاباق ترکستانلی(یالاساغون) یوسف خاص حاجب شعر قوشموش و" قوتادقوبیلیگ" آدلی‌شعرکتابینی بو وزنله‌یازمیشدیر. بوورن عینی زماندافردوسی‌نین شهنامه‌سی‌نین ده وزنی‌دیر، و تورک هجاوزنینه ان یاخین عروض وزنی‌دیر. بورادا نمونه‌اوچون قوتادقوبیلیگ دن سرنیشت درج ائدیریک :

کؤنول کیمنی‌سئوسه کؤرور کؤزده‌اول

(کؤنول کیمی سئوسه ،گؤزده اونو گؤره‌ر)

کؤزین قانچاباقسا اوچار بورده‌اول

(کیمی گؤزله هارا باخسا ، اورادا اونون خیالی‌اوچار)

کؤنول ده ، نگو ائرسه آررو بیلک

(کؤنولده آرزو ـ دیلک نه اولورسا)

آغیزآچسا بارجا تیلین سؤزده اول

(آغیز آچاندا دیلین سؤزونده او واردیر)

بو وزن (فعولُ فعولُ فعولُ فعول) بحرمتقارب مقصور وزنی‌دیر.بو مصراع لاردان ایلک ایکیسی‌نین وزنی"تفعله" لریمه‌بؤلونوسو بوشکلده‌اولار:

ف عو لون ف عو لون ف عو لون ف عول
کؤ سول کیم نی سئو سه کؤ رور کؤز ده اول
کؤ زین قان چا باک سا او چار بوز ده اول

بورادا (سئوسه) و (باقسا) کلمه‌لری سبن صون هجالاری اوزونا وخونور ونتیجه‌ده شعر سئجیلن عروض وزسبنه مطابق اولور.

ببزده عروضون قیصا هجالاری بئرینه توورکحه‌سین آچیق هجالاری وعروضون اوزون هجالاری یئرینه توورکحه‌سین ساعلی (قاپالی) هجالاری ایشله‌نیر، و بئرینه گؤره آچیق هجادا یوخاریداکی شعرده اولدوغوکیمی اوزونا وخونور.

زمانلا تورک شعرلری عروض قاعده‌لرینه داها جوخ اویموش وتورک عروضی مبدانا چیخمیشدیر. مثلا سس سبز حرفله‌ستس ببرکلمه‌دن صونرا سسلی حرفله باشلایان بیرکلمه گلیرسه بیرینجی کلمه‌نین صون حرفی، ایکینجی کلمه‌نین ایلک حرفیله بیرله‌شیر ونتیجه‌ده بیرینجی کلمه‌نین صون هجاسی آچیق، یعنی قیصا اولور و بو دا عروضون قیصا و اوزون هجالاریناگؤره ترتیبلمه سبنی آسانلاشدیرار. بوحادثه‌یه وصل (Liaison) دئییلیر ولازم اولاندا شعرده اوندان استفاده اولونور. عروضدا، بیرهجانی داها اوزون اوخوماغا اماله، یا اوزاتما دئییلیر. اگر باغلی و اوزون هجادا اوزون اوخونورسا مدلی اماله (امآله) دئییلیر. هجاسی قیصیب داها قیصا اوخوماغادا "زحاف" دئییلیر.

شعرشکیللری :تورک شعری‌نین اسکی‌سکللی دؤردلوک دور. منظومه‌لر دؤردلوک لر مجموعه‌سی‌دیرلر. اسکی‌تورک شعرینده شعرواحدی دؤردلوک دی اسلامیت دن صونرا عرب ادبیاتی‌تأثیریله تورک وفارس شعرینده‌ده شعر واحدی بیت اولدی.

بو دؤردلوکلر (بند)ده قافیه‌ترتیبی بئله اولموشدور:
بیرینجی بنددده بیربیرجی و اوچونجومصراعلاردا قافیه‌آزاددیر. ایکینجی و دؤردونجو مصراعلار بیر- بیرلریله قافیه‌لی‌دیر. اوبیربندلرین هامیسیندا ایلک اوچ مصراع اؤز آرالارینداقافیه‌لی‌دیر، دؤردونجو مصراع ایلک بندین ایکینجی- دؤردونجو مصراعلاریله‌هم‌قافیه‌دیر.

اسلامی‌تورک ادبیاتیندا شعرشکیللری اکشاف ائتمیش وقصیده، غزل، مثنوی‌و رباعی شکیللری یاپقبی شکلده اورتایا چیخمیشدیر. قصیده و غزل عرب شعریندن، مثنوی ورباعی ایران (فارس) ادبیاتیندان آلینمیشدیر. بیرده طویوق وتصیف واردیرکی، بونلاردا خلق شعریندن واسکی تورک

شعرشکلیندن الهام آلیسا راق کلاسیک شعرده ایشلنمیشدیر .

قافیه : قافیه مصراعلارین صونوندا بیرحرف ویا هجانین تکرار بندان عبارتدیر . اگرصوتون کلمه تکرار اولورسا "ردیف" ،واگر یالنیز صون حرف عینی اولوب اوندان قاباقکی سسلی حرف آیری اولورسا "یاریم قافیه" (میش وموش ـ قوش وگوموش کیمی) دئییلر . اگر مصراعلاردا سس تکراری (صامت لر) اولورسا آلیتراسیون دئییلر .

ددهقورقود دا آلیتراسیون نمونه لری چوخدور مثلا :

قارشی یاتان قارلی داغلار قاریبوبدور اونی یینمز
قانلی ـ قانلی ایرماقلار (چایلار) قاریبوبدور صویی گلمز .

شعرده قافیه ایشلتمک داها چوخ تورک وپهلوی دیللرینده عادت اولموشدور. اروپا دیللرینده واسکی عرب شعرینده قافیه بوخ کیمی دیر . ردیف ده نئلده بیر. تورک شعرینده اسکی دن بری قافیه ،یاریم قافیه ،ردیف ،حاسلی قافیه ، اچ قافیه وآلیتراسیون چوخ ایشلنمیش وقافیه شعرده حاکم عنصر کیمی اولموشدور . شعرده قافیه نین وظیفه سی، موسیقی یی سنه لرینده کی قوتلی نغمه لریس صیخ ـ صیخ تکراری کیمی ،تمامیله موزیکال بیرسس تکراری دیر .

نتیجه : اسکی تورک شعربنده وزن،هجا وربی و بئددی ،سگگبزوبالاخره ۱۲ هجالی اولموش، عروض وزنی آنجاق اسلام دینی تورکلرآراسیندا یابلاندان صونرا عرب وفارس شعر وادبیاتی تأثیرلهتورک شعرینه گیرمیش و گئت ـ گئده اکشاف ائده رک بو گونکو تورک عروضونو میدانا گتیرمیشدیر .

تورک شعرینین اسکی شکلی دؤردلوک دور . بعضا ده اوچ مصراعلی شعرلر سؤیلنمیش و شعرمنظومه لری بو دؤردلوکلرین ویا اوچلوکلرین مجموعه سیندن یارانمیشدیر .قافیه قدیم تورک شعربنده چوخ دفعه یاشدا ، وصونرا ـ لاری مصراع صونوندا گلمیش وهرزامان حاکم عنصر کیمی تورک شعربنه اؤزونه مخصوص آهنگ وئرمیشدیر .

---

۱ ـ A. V. Le Coq. Türkisch manichaica aus chotscho, II. PAWA. 1919. phil, hist. kl, NY, 3

۲ـ تانری ،پیغمبر ،شامان ،دبندار

۳ـ پروفسوردکتر رشیدرحمتی آرات . تورک یوردومجموعه سی. شوباط ۱۹۶۰

اسلام دؤوری تورک ادبیاتی

* قاراخانلیلار دؤوری تورک ادبیاتی *

اسلام دینی تورک ائللری نین مدنی یاشاییشلاریندا درین تاثیر یوراخیب اجتماعی حیاتی دگیشدیرمیش، حوق صاحی دا تورک بوی وائللرینی شهرلرده یئرلشدیریب کولتور و مدنیت مرکزلری قوردورموشدور.

تورک ائللری اکثریتله کؤچری حادر مدنیتینده، کندلرده و شهرلرده یئرلشمیش شهر مدنیتینه اسلام دؤورنده کئچمیشدیر.

اسلام مدنیتی تورکلرین فکری، ادبی حیاتیندا درین دگیشکلیکلر عمله گتیریب، یئنی بیر مرحله نین ظهورونا سبب اولموشدور.

اسلام دینی ایله بیرلیکده عرب یازیسی، اسلام دینینه عاید مفهوم و دؤشونجه‌لر و اونلاری افاده ائدن جوخلو سؤزلر تورک دیل و ادبیاتینا گیرمگه باشلامیشدیر.

تورکلر مسلمان اولاندان صونرا ایراندا، هندوستاندا و آناطولی و حتی مصرده یؤیوک دولتلر قورموشلار و عصرلر بویو بورالاردا حکومت ائدیب بو اؤلکه‌لرین حقیقی وطنداشلاری اولموشلار. البته بئله بیر کؤچلرین و یئنی وطنلرده یئرلشمه‌لرین نتیجه‌سینده بو اؤلکه‌لرین یئرلی خلقلرایله آز- حوق قاریشمیش و اونلارین دیل و ادبیاتیندان یئنی سؤزلر و افاده شکللری آلمیشلار. طبعی دیر کی، بوتاثیرلر ایکی طرفلی اولوب تورک دیل و فولکلورووندن ده یئرلی خلقلرین دیل و ادبیاتینا تورک سؤزلری و پارچالاری نفوذ ائتمیشدیر.

بو کؤچلرین نتیجه‌سینده مختلف اؤلکه و منطقه‌لرده یئرلشن تورکلرده زاماندا مختلف تورک لهجه‌لری ظهور ائدیب بوگونکو تورک دیل و لهجه‌لری مبدانا گلمیشدیر.

تورکلر مسلمان اولوب یؤیوک دولتلر قوراندان صونرا اسلامیتی قوروماق و یایماغی اؤزلرینه دینی وظیفه بیلمیشلر و بونولدا هر تورلو فداکارلیقدان، حتی جانلارینی فدا ائتمکدن مضایقه ائتمه میشلر.

تورک پادشاهلاری بو دینی وظیفه و فداکارلیقلا یاناشی ایران و حتی دیگر اؤلکه‌لرده‌ده فارس دیلی و ادبیاتینی منیمسه‌ییب و دولت دیلی سئچمیشلر و بودیل و ادبیاتین انکشاف و یایلماغینا وار گوج

ـ لریله چالیشمیشلار.

ایراندا اسلامین غلبه‌سیندن صونرا پهلوی دیلی اؤنودولماغا باشلامیش و رسمی دیل عربجه اولموشدو. غزنوی لر و اونلاردان صونرا سلجوقلولار حکومت قوراندان صونرا فارس دیلینی دولت دیلی سئچمیش‌لر و اؤنؤن بوتون ایراندا یاییلماغینا وانکشافینا چالیشمیشلار. بو شرط لر آلتیندا یاشایان تورک عالم و شاعرلری نین چوخو اثرلرینی عرب و فارس دیللریله یازمیشلار و اؤز آنا دیللرینی اهمال ائتمیشلر.

تورکجه یازان یازیچی و شاعرلرده عرب و فارس دیللری وادبیاتلاری نین تاثیری آلتیندا قالیب اسلامی تورک ادبیاتی دئدیگیمیز یئنی بیر ادبیات یاراتمیشلار.

تورک شعری اسکی هجا وزنینی سوراخیب عرب و فارس دیللرینه مناسب اولان، لکن تورک سؤزلرینه و دیلینه اؤیمایان عروض وزنیله و یئنی قالیبلارلا یازیلماغا باشلادی. اسکی تورک هجا وزنی و شکلی یالنیزخلق شعرینده (عاشیق شعری) ایشلنمگه دوام ائتدی و بؤتون اوخوموش آبدینلار صنفی یئنی شکلی یعنی کلاسیک ادبیاتی منیمسه‌دی. بو ادبیات اسلامیتی قوَران و قبول ائدن ملتلرله اورتاق بیر ادبیاتدیر. دیلده، شکل لرده، ادبی نوعلرده، هنر آنلاییشبندا، موضوعلاردا، فرهنگ و ایدئولوژی ده اورتاقلیق واردیر.

اسلام دؤورونده تورک دیلی و ادبیاتی ایلک اؤنجه قاراخانلیلار دؤورونده و اونلارین اؤلکه‌سینده ظهور ائتمیشدیر. چونکی قاراخانلی ـ لار مسلمان اولاندان صونرا داخی اؤز دیللرینی‌سوراخماميشلارو عرب دیلینده دینی ـ علمی اثرلر یازدیقلاری کیمی تورک دیلینده‌ده ادبی اثرلر یاراتمیشلار. اؤنؤن اوچون بو دؤوره تورک ادبیاتینا (قاراخانلی دؤوری تورک ادبیاتی) دئیلمیشدیر.

قاراخانلی دولتی ایلک مسلمان اولان تورک دولتی دیر. بودولتین اوچونجو خاقانی ساتوق بغراخان اونونجو عصرین ایلک یاریسیندا ۹۳۲ میلادی ده مسلمان اولاندان صونرا اسلام دینی نی اؤز دولتی نین رسمی دینی اعلان ائتدی و اونا تابع اولان ائللر دسته‌جمعی مسلمان اولدولار. قاراخانلیلار مسلمان اولماقلا یاناشی تورک دیل، عادت و عنعنه‌لرینه ده باغلی قالیب ایلک اسلامی تورک فرهنگی اثرلرین ظهورونا یاردیم ائتدیلر. اونلارین زامانیندا کاشغر ویا خاقانی تورکجه‌سی رسمی دیل

اولوب و قوتادقوبیلیگ و دیوان لغات الترک کیمی تورک دیل و ادبیاتی نین شاه اثرلری یازیلمیشدیر.

قاراخانلیلار اوّلحه شرقی تورکستانین غرب قسمینه حاکم ایدی لر میلادی ۹۹۹ دا سامانی لری منقرض ائدیب بوتون ماوراالنهره حاکم اولدولار. بو تاریخ دن صونرا قاراخانلیلار سمرقند، بخارا و نیشابور کیمی مسلمان کولتور مرکزلریله مستقیما تماس تاپدیلار و اسلامی تورک ادبیاتیله بیرلیکده معارف اسلامی نین تشکیلینه اشتراک ائتدی لر.

قاراخانلیلار اویغورلار و ایرانلیلارلا مستقیم تماسلاری نتیجه سینده اونلارین کوّلتور و مدنیت لری نین تاثیری آلتیندا قالدیلار. بیرطرفدن ده اسلام دینی ایله بیرلیکده عرب و فارس دیلی ده اونلارین دیلینه نفوذ ائدیب یواش - یواش خلق لهجه سی و یوخاری طبقه نین لهجه سی اولاراق ایکی لهجه ظهور ائتدی.

بو دؤورون ان بؤیوک تورک دیلی و ادبیاتی نماینده لری، قوتادقوبیلیک شعر کتابی نین یازانی یوسف خاص حاجب و دیوان لغات الترک مؤلفی کاشغرلی محمود اولموشلار. کاشغرلی محمود تورک دیلی نین نحو باره سینده ده بیرکتاب یازمیشدیرکی، صونرادان بوکتاب ایتمیشدیر.

یوسف خاص حاجب بالاساغون اهلی اولوب قوتادقوبیلیگ (سیاست علمی، سعادت علمی) کتابینی شعرله یازمیش و اؤز زامانی نین ان پارلاق ادبی دیلینی یازی یا آلمیشدیر.

دیوان لغات الترک

بو بؤیوک اثر محمود کاشغری طرفیندن بوّتون تورک دیل ولهجه لری تدقیق ائدیلدیکدن صونرا (۱۰۷۲م= ۴۵۱ ه) ده عربجه یازیلمیش و عباسی خلیفه سینه تقدیم ائدیلمیشدیر.

بوکتاب عربلره ادبی تورک دیلی اولان خاقانی ویا کاشغری لهجه سی نی و اوّزامانکی تورک لهجه لرینی (اوْغوز، قبچاق، چیگیل، یغما و قیرقیز) اؤگرتمک اوچون یازیلمیش و عینی زاماندا تورک ائللری حقینده ان مهم بیلگی نی وئرمیش و تورک خلق ادبیاتیندان دا نمونه لر وئرمیشدیر. بوکتاب ایلک تورک دیلی گرامر کتابی دیر.(۱)

---

۱) دیوان لغات الترک، محمودکاشغری حقینده وارلیق مجله سی نین ۱۱، ۱۳۶۲ - ۱۲ صایی سیندا فارسجا بیرمقاله میز نشر ائدیلمیشدیر.

کتابین متنی و ترجمه‌سی تورکیه‌ده معلم رفعت و بسیم آتالای طرفیندن نشر ائدیلمیشدیر (۱۳۲۳ هـ).

دیوان دا سؤزلرین معنالارینی داخی یاخشی باشا دؤشمک اوچون تورک آتالار سؤزلریندن فایدالانیب ۲۷۲ آتالار سؤزو ایشلنمیشدیر. آیریجا تورک خلق ادبیاتیندان(۴ مرثیه ،نئچه‌داستان، ۴۰۰ دؤردلوک شعر ،مثاللار شکلینده وئریلمیش و تورکلرین جسارتیندن وسلحشورلوقلاریدان مدح ائدیلمیشدیر.

بو کتابدا بیردونیا خریطه‌سی(نقشه)واردیر .مرکزده‌قاراخانلیلارین مرکزی بالاساغون اولماق اوزره تورک ائللری و قونشولاری نین یئرلری تعیین ائدیلمیشدیر.

دیوان دا ایگیرمی تورک ائلی نین آدی و یئرلری و اوغوز ائلی نین ۲۲ قبیله‌سی باره‌ده معلومات وئریلمیشدیر.

یاشادیغی یئرلرینه‌گؤره تورک ائللری بئله‌تقسیم ائدیلمیشدیر:

۱ـ پئچه‌نک لر ،بیزانسلارا ان یاخین یئرده اولان تورکلردیر.

۲ـ قبچاق ، اوغوز، یمک ، باشقرت ، باسمیل، قای ،یاباقو ،تاتار و قیرقیزلار.

۳ـ چیگیل، توخسی، یاغما ، اغراق، چاروق، جومول، اوبغور ،تانقوت و ختای شمالدان جنوبا طرف یئرلشمیشلر.

۴ـ تاوقاچ، چینین جنوبوندادیر.

تورک لهجه‌لری نین خصوصیتلری : کاشغرلی محمودتورک ائللرینی شرح وئرندن صونرا اونلارین دیل خصوصیتلرینی ده بیان ائدیر و آرالارینداکی بنزه‌رلیک لری و آیریلیقلاری شرح وئریر ،کاشغری یه‌گؤره :

۱ـ ان دؤزگون و چیلخا تورکی او ائللره مخصوصدورکی، بالنبز بیردیل بیلیرلر و ایرانلیلار و خارجی لرله تماسلاری بوخدور.

۲ـ اویغور لهجه‌سی خالص دگیل وآرالاریندا مختلف شیوه‌لری ده‌وار.

۳ـ اوغوز ،قبچاق،قیرقیز ،توخسی،یاغما ،چیگیل، اغیراق و چاروق لهجه‌لری خالص‌دیر.

یئمک (قبچاق دان بیربوی) و باشقرت لهجه‌لری ده یوخاریداکی ائللرین دیللرینه یاخین دیر.

۴ـ پئچه‌نک،بلغار و سووار لهجه‌لری تورکی دیر. لکن چوخ کلمه‌لر دگیشمیشدیر. تورک لهجه‌لری نین ان آسانی اوغوزلهجه‌سی دیر.ان

دوغرو- دوزگونلری ده توخسی و یاغمالارین لهجه‌سی دیر.

تورک لهجه‌لری نین ان فصیح و اینجه‌سی خاقانی لهجه‌سی دیر.

کاشغری یه گؤره تورک لهجه‌لری آراسیندا فرقلر داها جوخ بعضی حرفلرین (فونم) حذف ویا دگیشمگیندن عمله گلمیشدیر. مثلا :

۱ - خاقانی لهجه‌سنده "ی" ایله باشلانان سؤزلرده اوغوز، قبچاق لهجه‌لربنده "ی" دؤشور و سؤز،ای = ا ایله باشلار: ییلان ،ایلان،ییل،ایل

۲- اوغوز،قبچاق لهجه‌سینده بعضا کلمه باشیندا کی "ی"یئرینه "ج" گلیر.

۳- آرگو لهجه‌سنده کلمه‌لرین اورتاسیندا وصونوندا کی "ی" نونا "ن" تبدیل اولور.مثلا قوی یئرینه قون (قویون) دئیلیر.

۴- اوغوز،قبچاق و سودار لهجه‌لربنده سؤزلرین باشندا کی"م" "ب" یه تبدیل اولموش مثلا:من یئربنه "بن" ومبنمک یئرینه "بینمک دئیلیر.

۸- اوغوزلار و اونلارا یاخین ائللرده سؤزلرین باشندا کی " ت " د"یه تبدیل اولور مثلا:تووه یئرینه ده‌وه دئیلیر.بعضا ده "د" یئرینه "ت" گتیریلیر.

۶- اسکی تورکجه‌ده سؤزلرین اورتاسیندا کی د اوغوز،یغما،توخسی لهجه‌لرینده "ی"یه تبدیل اولور.مثلا:قادین، قایین اولور.

۷- اسم و فعللرین اورتاسیندا کی"غ" اوغوز، قبچاق لهجه‌لرینده حذف اولور.مثلا:تاغ یئرینه ،تاق(داق)،اوُرقان یئرینه اوُران یا وُوران دئیلیر.

۸- خاقانی تورکجه‌سینده ب" اوغوز لهجه‌سنده (و) وا تبدیل اوُلور مثلا: اِب یئرینه ائو ویا بارماق یئرینه وارماق (یئتیشمک‌دئیلیر.)

کاشغرلی محمود تورک لهجه ویا دیللری نین فرق لرینی آنلادان صونرا خاقانی و اوغوز تورکجه‌لرینی مفصل شکیلده شرح وئریر.

خاقانی تورکجه‌سی :

خاقانی تورکجه‌سی حکومتین رسمی دیلی اولوب کاشغر و بالاساغون خلقی نین ده دانیشیق دیلی ایدی اونا گؤره کاشغرلهجه‌سی ده‌دئیلیردی. قاراخانلیلار داها جوخ اویغور و قارلوق ائللرینده تشکیل تاپدیقلاری ائللین لهجه‌لری ده سیر- بیرینه جوخ یاخین ایدی . اوغور لهجه‌سی آز فرقله خاقانی لهجه‌سیندن آیریلیر. خاقانی لهجه‌سی له‌جوخ

دگرلی کتابلار یازیلمیشدیر. بونلارین ان مهمی قوتادقوبیلیک ،عتبته الحقایق و باشقالاری دیر .بولهجه جغتای تورک لهجه‌سی نین تشکیلینه قده‌ر اوْرتا آسیانین مشترک ادبی دیلی اولموشدور.

اوغوز تورکجه‌سی :

اوغوز لهجه‌سی نین خصوصیتلریندن مختصر اولاراق داها اول بحث ائدیلدی. کاشغرلی محمودا گؤره قبچاق، یئمک ، پئچه‌نک و بلغارلهجه لری ده اوغوز گروهونا داخل دیر .اونون دئدیگینه‌گؤره‌اوغوز لهجه‌سی نین بارز بیر خصوصینی فارس‌سؤزلری نین بودیلده چوخ ایشلنمه‌سی دیر. اوغوزلار فارسلارلا قونشولوق و یاخین تماسلاری نتیجه‌سینده بیر چوخ تورکجه‌سؤزلری اونودوب اونلارین یئرینه فارسجا سؤزلر ایشله‌دیرلر. کاشغرلی بو ایکی دیل و ائل آراسیندا کی یاخینلیغی گؤسته‌رمک اوچون اسکی بیر آتالار سؤزونو نقل ائتمیشدیر :

باش‌سیز بورک اولماز * تات‌سیز تورک اولماز.

ایندی دیوان لغات‌الترک ده نقل ائدیلن آتالار سؤزلریندن نمونه‌لر درج ائدیریک :

۱ـ بئش ارتگک توز ارمس .
۲ـ آلپلار بیرله اوُروشما ، بگلر بیرله توُروشما .
۳ـ قوْرقموُش کیشیگه قوْی باش‌توش‌گؤرونور .
۴ـ بیر قارقا بیرله قیش‌گلمس .
۵ـ قانیق قان بیله بیوُماس .
۶ـ بیر تیلکوتری سین ایکیله سوْیماس .

بوگونکو تورکجه‌میزله :

۱ ـ بئش بارماق دوْز (بیر) اولماز.
۲ ـ قهرمانلار ایله ووُروشما ، بیگلره قارشی دوُرما .
۳ ـ قورخموش‌کیشی یه قویون باشی قوشا گؤرسه‌نیر .
۴ ـ بیر قارقا ایله قیش‌گلمز.
۵ ـ قانی قانلا یومازلار.
۶ ـ بیر تولکو دری سین ابکی دفعه سوْیمازلار.

شعرلردن نمونه :

بهار توصفینده :

تورلوک چیچک یازیلدی بارچین یازیم کریلدی
اوچماق پیری کؤرونمدی توُملوق یانا کلگوسور

بوگونکو تورکجه میزله :

دؤرلو چیچکلر آچیلدی صانکی ایپک دوُشک سریلدی
بهشت یئری گؤرولدی داها صویوق گلمیه جک

°°°°°°

قوُش قورت قاموق تیریلدی ارکک تیشی تریلدی
اؤگور آلیب تاریلدی یینقا یونا گیرگیسور

بوگونکو تورکجه میزله :

قوش ـ قورد هامی دیریلدی ارکک ـ دیشی توپلاشدی
دسته ـ دسته اولوب گئتدیلر اینه (نین)داخی گیرمیه جکلر

دیوان دا چوچو آدیندا اسکی بیر تورک شاعرینین ده بحث ائدیلمیشدیر.

قوتادغوبیلیک :

بو کتاب ۱۰۶۹م= ۴۴۸ هـ. شمسی و ۴۶۲ قمری ده یوسف اولوغ خاص حاجب طرفیندن شعر شکلینده یازیلمیش و قاراخانلی سلطانی بغراخانا تقدیم ائدیلمیشدیر. بوکتابا قارشیلیق اونا خاص حاجب رتبه سی وئریلیمیشدیر. قوتادغوبیلیک سیاست و اقتدار بیلیگی(علم سیاست) دئمکدیر و کتابین موضوع و مضمونونا گؤره ،بو آد قویولموشدور.

کتابین موضوعو اؤگود دور و مناظره و دانیشیق شکلینده یازیلمیش دیر.مؤلف مختلف اجتماعی مسئله لر باره سینده بیان ائتدیگی فکر و عقیده سینی اثبات ائتمک اوچون بؤیوک آدا ملارین سؤزلرینین و ضرب المثل لردن فایدالانمیشدیر.

کتاب مثنوی شکلینده و متقارب مُثمّن مقصور بحرینده یازیلمیش و بو باخیمدان شاهنامه یه بنزه دیگی اوچون ایرانلیلار طرفیندن شاه ـ نامهٔ ترکی آدلاندیریلمیشدیر.

قوتادغوبیلیک ۶۶۴۵ بیت دن عبارتدیر. کتابین صونونا اوچ قصیده (۱۲۴ بیت) و کتابین متنینده ۱۷۳ دؤردلوک (بایاتی) علاوه ائدیلمیشدیر.قوتادغوبیلیک مسلمان تورکلرین ایلک شعرکتابی دیر و منظوم تورک ادبیاتی نین اساسلاریندا ندیر.

مؤلف بالاساغونلو اولوب ، اثرینی کاشغرده قورتاریب تابقاچ

بغراخانا تقدیم ائتمیشدیر.

کتابین تدقیقی گؤسته‌ریر کی، مؤلف بوکسک تحصیل گؤروب ادبیات ـ دان باشقا، نجوم، شیمی، طبیعی علمی، جغرافی و ریاضیات دانیلرمیش و بعضی روایت‌لره گؤره ابن سینانین شاگردی ایمیش.

مؤلف ایران و عرب ادبیاتینی یاخشی بیلیر و آزدا اولسا اونلارین تاثیری آلتیندا قالمیشدیر.

شاعرین دیلی ساده و عینی زاماندا ادبی دیر. بؤتون کتابدا ۱۲۰ عرب و فارس سؤزو ایشلنمیشدیر. بونلاردا دینی و دولتی اصطلاحلارا عایددیر.

قوتادغوبیلیک تانری نین مناجاتیله باشلار، صونرا پیغمبر (ص) ین و ایلک دؤرد خلیفه‌نین مدحی، صونرا دا باهار تصویری وبغراخانین تعریفی گلیر. صونرا یئددی اولدوز و اون ایکی بورج و علم، عقل و دیل دن دانیشیر صونرا اساس موضوع باشلایير و مناظره دؤرد شخصیت آراسیندا جریان ائدیر. بو شخصیت‌لرین هربیری بیر واقعیتی وبا بیر حقیقتی تمثیل ائدیر.

۱ـ گون توْغدی (گون دوْغدی) دوْغرو یول و عدالتی تمثیل ائدیر

۲ـ آی توْلدی (آی دولدی) سعادت و خوشبختلیگی تمثیل ائدیر.

۳ـ اؤگدولموش عقل و منطقی تمثیل ائدیر.

۴ـ اوْدقورموش ده صونی و عاقبتی تمثیل ائدیر.

بوآدلار عینی زاماندا اسکی تورک قهرمانلاری نین آدی اولموشدور.

عادل و بیلیگلی و اردملی (فضیلتلی) بیرپادشاه اولان گون دوغدی عقیللی و بیلیکلی وزیری آی تولدی ایله اؤلکه‌نین اداره‌سی واجتما ـ عی مسئله‌لری حقینده دانیشیر و خوشبختلیک، عدالت وسؤزون قایدا لاری خصوصوندا صحبت ائدیر. صحبتدن معلوم اولور کی، عدالتی پادشاه و خوشبختلیگی ده وزیر تمثیل ائدیرلر هرزامان اولدوغوکیمی خوشبخت ـ لیگین عمری قیصا اولور و وزیر اؤلور. لکن پادشاه وزیرین اوغلو و دست پرورده‌سی اؤگدولموشی آتاسی نین یئرینه سئچیب اونونلا بیر ـ لیکده مملکت ایشلرینی اداره ائدیرلر. اؤگدولموشله سیاست، علم و عدالت و ایگیتلیک و انسانین ذوق و هوسلری باره‌سینده دانیشیر وبو نتیجه‌یه یئتیشیرلر:

پادشاهین اطرافیندا کی لار اونا تابع اولوب پادشاه بیس اولماسا

پیس آدا ملاری دؤوره‌سینه یئیغماز.

پادشاه اؤگدولموشه دئرکی، سن اؤلکه‌نین سعادت و عدالته قاووشماغینا باعث اولدون ، دونیا اؤلوم- بیتیم دونیاسی دیر ،اگر سنی ده الدن وئرسم نئیله‌رم .اؤگدولموش اؤز یاخینلاریندان بیریسی اؤدقورموشو اونا تانیشدیریر .اودقورموش بیلیکلی،تمیز و لکن دونیا دان ال اؤزوب آخرت جاذبه‌سیله یاشایان بیرآدامدیر . اونا گؤره ده پادشاهین یانیندا قالماغا حاضردگیل. پادشاه اونونلا یازیشیب ، مشورت ائدیر ، او دا پادشاهی خلق و اؤلکه‌سینه اولان ملی،وجدانی و انسانی وظیفه‌لرینه تانیش ائدیر و اونون دونیا و آخرتینی تامین ائتمگه چالیشیر .

فوتادقوبیلیک ده قاراخانلی جامعه‌سی آیدین طبقه‌سی نین فرهنگ و دؤشونجه‌لری عکس ائتمیشدیر .

مثلاً اجتماعی مسئله‌لر و اونلارین چؤزولمه‌سی اوچون آشاغیدا نقل ائدیلمیش عقیده‌لری چوخ جالب دیر :

یئیلیک یئلمه زلیکدن گلیر .تربیت و علم ایله پیسلیک اصلاح ائدیله بیلیر .

پادشاهلار و عائله رئیس‌لری اؤز ملت و عائله‌لرینی تربیت ائدیب اونلارا علم اؤگره‌تمه‌لی دیلر . پادشاه یاخشی قانون چیخارتمالیدیر . عدالته دایانان قانون گؤیون ستونو کیمی دیر .قانون پوزولسا گؤی اوستؤموزه خراب اولار .

قوتادقوبیلیک بیر ادبی شاه‌اثر اولماقلا یاناشی سیاست کتابی دیر . بوکتابدان اوچ اله یازما نسخه‌سی وین ، قاهره و فرغانه کتاب - خانالاربدا موجوددور . فرغانه نسخه‌سی تورکیه‌ده (تورک دیل قوروموسو) طرفیندن ۱۹۴۲ ده چاپ اولموش صونرا رشید رحمتی آرات طرفیندن استانبول تورکجه‌سینه ترجمه ائدیله‌رک ۱۹۵۹ دا چاپ ونشر ائدیلمیشدیر .

ابندی نمونه اوچون قوتادغوبیلیک دن بیر نئچه شعردرج ائدیریک :

کیشی تؤغدی اؤلدی سؤزو قالدی گؤر
اؤ شنی ساردی یالنوق آتی قالدی گؤر

بو گونکو تورکجه میزله :

کیشی دوغدی ، اؤلدی سؤزو قالدی گؤر
اؤزی گئتدی یالنیز آدی قالدی گؤر

بایوسا بدوسه یادبلسا چاوی * بیسه تورسا یاتسا بوییلغی تورور

سوگونکو نورکحه مسزله :

زنگبن لنسه ، بؤیوسه ، باسلسا شهرتی
یئیه‌ن ، دؤیان و یاتان حیوان دسر .

°°°°°°

بسلسگ بیرله بگلر بؤدوں باسلادی
اؤکوش سرله ابل کون ایشن ایسله‌دی

سوگونکو تورکحه مسرله :

سلسگ ایله بیکلر ملنه باش اولدولار
عقل ایله حلفین ایشینی اداره ائندیلر

°°°°°°

تاتانما نریکلیگه نوس تک گئچر
کوونمه فیوی فوقا فوس تک اوحار

سوگونکو تورکحه مسرله :

داپانما دبریلیگه یوخو کیمی گئچر
گوونمه بؤش سعادته فؤش تک اوچار

°°°°°

توروتتی نیلک تک تورو عالمیغ
باروتتی آزوقا کؤنوگ هم آسغ

سوگونکو نورکحه مسرله :

تؤرتدی دیله‌دیکی تک سونون عالمی
یاراتدی دونیایا کؤنی هم آپسی

۲ ـ خوارزم تورکجه‌سی ادبیاتی

۱۲ ـ اینجی میلادی عصردن صونرا کاشغرا دبی دیلی ویا خاقانی تورکجه‌سی خوارزم‌ده ،اوغوز، قبچاق و قانیقلی ائللری نین لهجه‌لری نین تاثیریله بیرآز دگیشه‌رک خوارزم تورکجه‌سینی میدانا گتیردی.مغوللارین استیلاسیندان صونرا بو منطقه چنگیزین بؤیوک اوغلوجوجی اولوسو و آلتین اوردو حکومتی نه تابع اولدو و خوارزم تورکجه‌سی بو منطقه‌نین رسمی دیلی اولدو.معتزله‌مذهبی ودیگر عرفانی طریقتلرین نفوذو بو منطقه‌نین کولتورونون یؤکسلمه‌سینه سبب اولدو.

خوارزم منطقه‌سی اسلام اؤردوسونون بورایا گلمگیندن قاباخ داها چوخ ایرانلی ائللرین یوردو ایدی . بونلارین دیلینه خوارزمی دئییلیردی . بونلار ۶ـ اینجی میلادی عصردن صونرا غربی گوک تورکلره تابع اولدولار و تورکلرله یاخیندان تماس تاپدیلار.

۹ـ اونجو میلادی عصرین صونلاریندان تورک ائللری نین خوارزمه کؤچ لری شدتلندی و نتیجه‌ده ۱۲ ـ اینجی عصردن صونرا بو منطقه‌نین عمومی خلق دیلی تورکلشدی .

بعضی مؤلف‌لر خوارزم تورکجه‌سینی خاقانی و جغتای تورکجه‌لری نین آراسیندا بیر کؤرپو کیمی قبول ائدیرلر. خوارزم تورکجه‌سی بعضی خصوصیت‌لریله خاقانی و جغتای تورکجه‌سیندن فرقله‌نیر . بو خصوصیتلرین ان مهم لری بونلاردیر:

اسکی تورکجه‌ده‌کی "د" خاقانی و خوارزم تورکجه‌لرینده " ذ " و جغتای، اؤزبک و اوغوز تورکجه‌لرینده "ی" یه تبدیل اولور: آداق ، آذاق ، آیاق . ئودوک ، بؤذوک ، بؤیوک . قادغو ،قاذغو ،قایغو (قایغی)

اسکی تورکجه‌ده‌کی " ب" خاقانی و خوارزم تورکجه‌لرینده ف = w و جغتای،اؤزبک و اوغوز تورکجه‌لرینده "و" اولور: ائب ،ائف ، ایو (جغتای و اؤزبک) و ائو (اوغوز).

ت اوغوز تورکجه‌لرینده "د" اولور: تی، دی (جغتای و اؤزبک)،

رده (اوغوز).

خوارزم تورکجه‌سینده سؤزلرین باشیندا "ی" جوخ ایشله‌نیر. مثلا" ایراق یئرینه یبراق و اوخشاماق یئرینه یوخشاماق دئییلیر." ق" (قالین ک) یعضا "خ" اولور: یاخشی .....

گرامر جهتیندن ده خوارزم تورکجه‌سی نین اؤزونه مخصوص خصوصیت لری واردیر. خوارزم تورکجه‌سیله یازیلان اثرلرین ان مهملری بونلار دیر : نهج‌الفرادیس ، معین المرید ، محبت‌نامهٔ خوارزمی، کتاب لغت مقدمه‌الادب زمخشری . کتاب لغت محمدبن قیس، قطون خسرو وشیرینی و قصهٔ یوسف .

۱ ـ نهج الفرادیس : بو کتاب دینی و اخلاقی احکام و معجزه‌لر باره‌سینده یازیلمیش تعلیمی بیر اثردیر ،اثرین دیلی ساده‌وتورک سؤز لری جهتیندن چوخ زنگین دیر .بو اثر خوارزم تورکجه‌سی نین گؤزل بیر نمونه‌سی دیر و یازی دا حرکه ده ایشلندیگی اوچون سؤزلرین دوغرو تلفوظو آسانلاشمیشدیر .بو کتابین دیلی ساده اولدوغو اوچون عصرلر بؤیوُ تورک ائللری طرفیندن اوخونموش و منیمسه‌نمیشدیر . بو کتابدان ایکی ال یازما نسخه‌سی موجوددور ،بیری استانبول دا و دیگری یالتا شرق موزه‌سینده . کتابین مؤلفی علی اوغلو کردرلی محموددور . ابندی نمونه اوچون نئچه سطر بو کتابدان درج ائدیریک :

پیغمبر علیه‌السلام نونگ مبارک آذاقی (آیاغی) خسته‌بولدی (اولدی)، یوریو بیلمز بولدی (یئرینه بیلمز اولدی)ارسه (اوندا) ابوبکر رحمت‌اله‌علیه پیغمبرنی آرقاسینقا کؤتوردی،ارتکه‌تگی (صحه تک) یوریدیلار ،ارته بولدی. باقارلار بوز آتلیق تاغ توبینه بتبلر (داغ دیبینه یئتیشدیلر)، ارسه اول تاغ توبینده بیر غار بارادی (وارابدی) .اول غارغا کیرمک تیله‌دیلر (دیله‌دیلر) ارسه ابوبکر آیدی (دئدی): یارسول الله من بورون (اول) کره‌بین (گیریم) باقایین (باخیم) آدمبنی آزارلاغان حاناوارلار بولماسون تیب(دئییب) بورون کیردی ،باقتی (باخدی). آندین صونگ (اوندان صونرا)پیغمبر علیه‌السلام کبردی،ابوبکر رحمت‌اله علیه باقتی بیر تشوک (دلیک ، دئشیک) بارادی (وارابدی) ،آذاقبنی اول توشوکه قوذتی (قوبدی). بولماسون کیم (اولمایا) بو تشوکدین بیلان جیقیب پیغمبر علیه‌السلام غا زحمت‌تگور مه‌سون آیتمیش اردی ،بیر بیلان کلدی تاکی اول تشوکدین

چیقماقتا قصد قیلدی، تاکی ابوبکرنینگ آذاقینقا باشینی تگـــوردی (دگدیردی). ابوبکر رحمت الله علیه یول بیرمه‌دی (وئرمه‌دی) ارسه ابوبکر ر.ع آناحونونگ آذاقینقا سوکتی اردی (سوخدی = سانجدی) زهری قاتیق (شدید) اثر قیلدی، ابوبکر ر.ع آذاقینی گیترمه‌دی (گوتورمه‌دی) پیغمبر علیه السلام قا ضرری تگمه‌سون تیب پیغمبر علیه السلام، اول بیلان پیغمبر علیه السلام قا سلام بیرمک اوچون اردی تیب آیدی: باقار ابوبکرنینگ کؤزیدین ابارات و قطرات یاش آقار پیغمبر (ع) آیدی: یا ابوبکر نیشه ییغلارسن (نیه آغلارسان) تیدی ارسه، ابوبکر ر.ع آیدی: یا رسول الله تشوکدین بیر بیلان آذاقیمقا قاتیق زخم قیلدی. پیغمبر (ص) آیدی: یا ابابکر آذاقینگنی کهیترقال تاکی بیلاندین چایاندین قورقماغیل، حق تعالی قا توکل قیلگیل، حق تعالی بیزیم بیرله‌تورورکیم تیدی. آندین صونگ کافرلر پیغمبر (ع) نونگ ایزینی ایزله‌یوایسته‌یو گلدیلر غار آغزینقاتگی. حق تعالی فرمان بیرله اؤرومجوک (شیطان تورو) غار آغزینقا ائویندی توقیدی (توخودو) کافرلر آیدیلار: اگر بو غارقا محمد کیرمیش بولسا اردی بو اورومجوک ائوی بوزولقای اردی.

۲ ـ معین المرید: بو منظوم اثر ۱۳۱۳ م= ۶۹۲ شمسی ده خوارزم‌ده یازیلمیش مذهبی عرفانی پارچالاردان مرکب دیر و قوتادغوبیلیـــگ و عتبته الحقایق وزنیله یازیلمیشدیر. منظومه‌لری قوشان شیخ شریـــف آدیندا بیر شاعرایمیش. بو اثرده عصرلر بویو تورک لر آراسیندا یاییلمیش و خلقین دیل ازبری اولموشدور. بوکتابین تک ال یازمـــا نسخه‌سی بورسا کتابخاناسیندادیر و ۵۱ صفحه و ۹۰۰ بیت‌دن تشـــکیل تاپمیشدیر.

۳ ـ محبت نامهٔ خوارزمی: بو کتاب تورکجه مثنوی دیر و ۱۱ نامه دن مرکب دیر. نثچه تورکی غزل و نثچه فارسجا قطعه‌یه ده حاوی دیر. کتابین شاعری خوارزملی دیر و آلتین اوردو امیرلریندن محمدخوجـا بیگین آرزوسیله یازیلمیش و اونا تقدیم ائدیلمیشدیر. کتابین مؤلفی اؤز زامانیندا داچوق مشهورموش ائله‌کی مصر قبچاق شاعرلریندن سیف سرائی اونون بیر غزلینه نظیره یازمیشدیر.

بو اثر ۱۳۵۳م = ۷۳۲ شمسی ده سیحون چایی حوزه‌سینده اکمـــال ائدیلمیشدیر. بو اثر حقینده تبریزلی پرفسور تورخان گنجه‌ای تحقیق ائتمیش و اؤز مقاله‌لرینی ۱۹۵۸ ده ناپل اونیورسیته‌سی درگیسینده

نشر ائتمیشدیر.

بورادا نمونه‌اوچون اثرین باش‌قسمیندن نئچه‌بیت‌درج ائدیریک :

اولوغ تنگری نینگ‌آتین یادقیلدیم (۱)
محبت‌نامه‌نی بنیاد قیلـــــدیم
ایکی یاقتو گوهر عالمغا بیر گن
محبت گنجینی آدمغا بیرگن
فلک نینگ دفترینیدین تونی (قارانلیغی) یوغان (یووان)
جهان بنیادینی سؤز اوزره قویغان
یتی قات زرنگار ایوان والا
یاراتتی آلتی کونده حق تعالی
هوا اوزره بیرور سونغار (قیرقی) غا کونی
تولون آی (ماه تمام) دیک قیلور بیر قطره صونی
آنینگ‌کم اول اینگنده (یاناق)من (خال) یاراتتی
بویی بیرله ساحین تنگ (دنک) یاراتتی
قارا توپراقدین سنبل توره‌تتی
تیکنلر آراسیند، گل توره‌تتی
قاتبق تاشدین قیلور گوهرنی پیدا
قوروق (قورو) نی دین قیلور شکرنی پیدا
یبر اوزره قدرتی دریا یاراتتی
صدف‌تین لولوٴ لا لا (پارلاق اینجی) یاراتتی
آربغ (صاف) گولنی آری نینگ‌آشی (غذاسی) قیلدی
صبا یللین حمن فراشی قیلـــدی .

°°°°°°°°°°°°°°°°°°°°°°°°°°°°°°

۳ ـ مقدمه‌الادب‌زمخشری : بو کتاب‌حارالله محمود زمخشـــــری طرفیندن تورک ، فارس‌و خوارزمی لره‌عربجه اؤگرتمک‌اوچون یازیلمیش و خوارزمشاه سلطان آتسیزا تقدیم ائدیلمیشدیر. کتابین متنی عربجه یازیلمیش ، متن آلتیندا توزکجه و فارسجا ترجمه‌لری ده‌یازیلمیشدیر متن توزکجه‌سی خوارزمی دیر .لکن اوغوز ، قیپچاق و قانیقلی لهجه‌لـــری حقیقنده ده معلومات وئریلمیشدیر.

---

۱) ق حرفی کالیگ‌ک اوخونور.

بوکتاب تورکجه سؤزلر و اصطلاحلار و یئرآدلاری و عقیدتی اصطلاحلار، پالتار، ایل، آی و حیوانلارین آدلاری حهتیندن چوخ زنگین دیر.

نمونه اوچون آشاغیدا نئچه کلمه‌نی درج ائدیریک:

ائل و ایل = قریه، شهر، ملت و خلق.

بیر ایللیک = همشهری. اوبا = کند، قریه. ایسبق صوی = حمام

کیبت = دکان (روسجا کیبتکا سؤزوده بو کلمه‌دن آلینمیشدیر.)

بشکت = مدرسه. سین = قبر، مزار. سینلاق = مقبره.

قونوقلوق ائف = مسافرخانه. کون ساتاربر = مغرب

کون توغاریر = مشرق. تام (دام) = دیوار. قاپوغ آرتی = دهلیز، کوربدور

بو کتاب عصرلر بویو مدرسه‌لرده تدریس اولونموشدور. کتابین مؤلفی زمخشری خوارزم تورکلریندن اولوب اسلام دنیاسی نین ان پارلاق سیمالاریندان اولموشدور. زمخشری عرب دیلینده ائش سیز (بی نظیر) اوستاد اولوب یازدیغی کشاف آدیندا قرآن تفسیری ان یاخشی تفسیرلر ـ دندیر. بوعالم عینی زاماندا یاخشی شاعر اولوب عربجه گؤزه‌ل شعرلر یازمیش و شعرلرینده تورک گؤزه‌للرینی مدح ائتمیشدیر. زمخشری چوخ گزه‌گن اولوب بیر مدت ده مکه‌ده قالمیش و حارالله لقبینی آلمیشدیر. زمخشری ۱۱۳۴ میلادی ده جورجانیه‌ده وفات ائتمیشدیر.

۴ ـ محمدبن قیس و کتاب تبیان اللغات التورکی علی لسان قانیقلی

بو کتاب لغت ترکی خوارزمی ویا لغت قانیقلی آدیله ده مغروفدور، کتاب عربجه یازیلمیش و سلطان جلال الدین خوارزمشاه اوچون تالیف ائدیلمیشدیر. بو کتاب ابن مهنا (لغت ابن مهنا)، احمد منیری (لغت شرفنامهٔ ابراهیمی) کیمی لغت شناسلار طرفیندن و هابئله فرهنگ جهانگیرینی یازماق اوچون استفاده ائدیلمیش و صونرادان ایتمیشدیر.

۵ ـ قصهٔ یوسف علی: بو منظوم اثر یوسف و زلیخا داستانینی قرآن کریم ده کی روایت اوزرینه نقل ائتمیش دیر. اثر علی آدیندا بیر شاعر طرفیندن ۱۲۳۳ میلادی ده خوارزم اؤلکه‌سینده یازیلمیشدیر. شعرلر دؤردلوک شکلینده و هجا وزنیله (۱۲ هجالی) یازیلمیشدیر بو اثرین دیلی اسکی تورکمن لهجه‌سینه‌ده یاخین دیر و بعضی دیلچیلر طرفیندن ایلک آذری ادبی اثرلریندن صاییلیر.

۶ ـ قطب‌ون خسرو و شیرینی : بو اثر مشهور خسرو و شیربـــــن داستانی نین ایلک تورکجه منظوم ترجمه‌سی دیر. داستان قطب‌آدینـدا خوارزملی بیر شاعر طرفیندن گنجه‌لی نظامی نین یازدیغی منظومه‌ســی نظره آلینا راق همان وزن و سیاقلا یازیلمیشدیر. منظومه ۱۳۴۱ده‌آلتین اوردوخانی تبنی یک و اونون قادینی ملکه‌خاتونا تقدیم ائدیلمیشدیر. قطب‌ون خسرو و شیرین منظومه‌سی ۴۷۳۰ بیت‌دیر و یگانه‌ال یازمانسخه ـ سی پاریس ملی کتابخاناسیندادیر. بو اثر حقینده پرفسور غلامحسین بیگدلی ۱۹۷۰ ده باکی دابیرکتاب و وارلیغین کئچن صایی سیندادابیر مقاله نشر ائتمیشدیر.

پاریس ملی کتابخاناسینداکی ال یازما نسخه‌سی ده ۱۳۸۳ ده برکه فقیه طرفیندن استنساخ ائدیلمیشدیر. اثرین فوتوکوپی سی لهستانلی پرفسور آ. زایانچ کوفسکی طرفیندن بیر مقدمه‌ایله برابر ۱۹۵۸ده‌ورشو دا نشر ائدیلمیشدیر. نمونه‌اوچون منظومه‌نین باشلانقیچیندان بیرنئچه بیت‌درج ائدیریک :

الاهی توفیقینگ قاپغین آچا بیر (وئر)
کؤنگولگا رحمتینگ اوزغین ساچا بیر
کونگول بیر کیم یقینبنگا یاراسون
آذین غفلت بو کونگلوم دین بیراسون
بو کونگلوم کوزگوسین صیقل قبلو بیر
قموغ (هامی) مشگل لاریمنی حل قبلوبیر
ایچیمنی نورونگ بیرلا یاروتقبل (ایشیقلاندیر)
تیلیمنی اوزشانک اوزرایوریتگیل

منظومه‌نین اورتالاریندان بیر نئچه‌بیت :

بوُرون (اوّل) سوردی نی بئرلیک سن بیتوسن
آبیتتی کیم عاشقلار شهری دبن من
آبیتتی آندانی (نه) صنعت قیلورلار
آبیتتی جان ساتیب قذغو (قایغی) آلورلار
آبیتتی جان نی ساتماقلیق خطا اوْل
آبیتی عشق یولبندا هم روا اول
آبیتی کبرتی مو عاشق ابرورسن
آبیتتی یار گؤزونگ آخر گورورسن

آیتتی نی قدر سؤدونک سن آنی
آیتتی سؤزگه صنغماز هئچ سانی .

۷ ـ رونق الاسلام : بو منظوم اثر اسکی تورکمن لره اسلام دینی نی اؤگره‌تمک اوچون ۱۴۶۵ میلادی (۸۴۴ شمسی) ده خیوه‌لی شیخ شرف طرفیندن یازیلمیشدیر .

۳ ـ آلتون اوردو ویا دشت قبچاق منطقه سینده تورک دیلی و ادبیاتی (۱)

آلتون اوردو دولتی ۱۳ ـ اونجو میلادی عصر ده قارا دنیزین قوزئینده چنگیزین نوه‌سی باتو طرفیندن قورولموشدور . باتو چنگیزین بؤیوک اوغلو جوجی نین اوغلودور . اوناگوره بو دولتین خلقینه جوجی اولوسو دئمیشلر .

آلتون اوردو خلقی نین چوخونو قبچاق تورکلری تشکیل وئردیگی اوچون بو منطقه‌یه دشت قبچاق آدی وئریلمیشدیر . (بوآدی ایلک دفعه ناصرخسرو ایشلتمیشدیر) . دشت قبچاق ، وؤلگا ـ دون ـ دنی یپرچایلاری آراسیندا کی یئرلری ایچینه آلماقدادیر لکن، آلتون اوردو دولتی ویا جوجی اولوسو خوارزمه قدر اوزانیردی.

باتونون قارداشی برکه‌خان مسلمان اولدو و حاکم طبقه‌نی تشکیل وئره‌ن مغوللار آز مدتده قبچاق تورکلری آراسیندا اریب تورکلشدیلر . بو منطقه‌ده اسلام دینی و فرهنگی ایله یاناشی تورک دیلی ده یاییلیب انکشاف ائتدی و تورک دیلی دولتین رسمی دیلی اولدی.

بو منطقه‌ده و قبچاق تورکلری نین حکومت ائتدیگی مصر وسوریه‌ده (مملوکلار حکومتی) یازیلان اثرلر قبچاق تورکجه‌سیله یازیلمیشدیر . بو اثرلرین چوخو دیل و لغت باره‌سینده یازیلیب وان مهملری بونلاردیر :

۱ ـ کودکس کومانیکوس ویا قبچاق مجموعه‌سی :

بیزانسلیلار و ایتالی لار قبچاقلارا کومان (بوُر ،ساریشین)دئدیک لری اوچون بو مجموعه‌یه کومان یا کومانیکوس آدی وئریلمیشدیر .قبچاق تورکلری نین ساچلاری بوُر (ساریشین) اولدوغو اوچون بیزانسلیلار

---

۱) بوباره‌ده یئنی چیخان ایکی کتابیمیزدا (تاریخ زبان و لهجه‌های ترکی ، تورکلرین تاریخ و فرهنگینه بیر باخیش) ایضاحات وئریلدیگی اوچون بومقاله میزده یئیغجام شکیلده بوموضوعدان بحث ائده جگیک .

اونلارا کومان و روسلار دا پولووتس (POLOVETS) دئمیشلر.

کودکس کومانیکوس کتابی ۱۴ - اینجی میلادی عصرین باشلارینـــدا ایتالیالی و آلمان مذهبی میسیونرلری طرفیندن قبچاق تورکلرینـــه مسیحیت دینی نین اساسلارینی اؤگرهتمک اوچون یازیلمیشدیر. بوکتاب - بین ال یازماسی ونیزده سنت مارکوس کتابخاناسیندادیر.بو اثرقبچاق متن و سؤزلری نین مجموعهسی دیر.عینی زاماندا اونلارین یاشاییشـی بارهده قیمتلی معلومات وئرمکدهدیر.

کتاب ایکی دفتردن تشکیل تاپیب ، بیرینجیسی ایتالیلار وایکینجی سی آلمانلار طرفیندن یازیلمیشدیر.

بیرینجی دفتر لاتین - فارس - قبچاق لغتکتابی دیر.بیرینجـی دفترده ۱۵۶۰ کلمه اوّچ دیلده،اوچ ستون دا الفبا صیراسیلهیازیلمیش دیر آیریجا ۱۱۲۰ کلمه معنالارینا گؤره ۲۱ بؤلگویه آیریلمیشدیر.

نمونهاوچون نئچهکلمهآشاغیدا درج ائدیریک :

تنری = خدا ، اوُچماق = بهشت ، تاموُق = جهنم ، قوُیاش = گونـــش ، کون = گون ، کئچه = گئجه ، تاندا = صاباح ، آریخ = ضعـــیف ، یامان = پیس ، کوُرکلو = گؤزهل ، ایگی و یاقشی = یاخشـــــی ، اؤزدن = اصیل ، کؤووز = قالیحه ، آقچا = پول، بوّخوُریک = بخـاری، آچقوُس = آچار ، اوّلتوُروُق = صندلی ، اوّتاچی = دوقتـــور و جراح، شیراچی = مشروبساتان ، اتمکچی = چؤرکچی ، یالچی = عملـــــه ، خان/قان = پادشاه ، بگ = شاهزادا ، بئی = بیگ و امیر، چری باشی = قوشون فرماندهی ، یارقوُچی = والی / حاکم، آلپاوُت = عســـگر، اوردا = اوردوقرارگاهی ، تولماچ = مترجم، قاراواش = کنیز .

ایکینجی دفتر قبچاق - آلمانلی لغتلری و قبچاق دیلینده مسیحی دعالار و تاپماجالاردان تشکیل تاپیبو بیرینجی دفترده اولدوغوکیمی بورادادا تورک دیلی گرامرینین مختصر اولاراق بحثائدیلمیشدیر.

بواثرین مؤلفلری حقنده و یازیلدیغی یئر بارهده قطعی معلومات تیمیز یوخدور.

بیرینجی دفترده ۱۳۰۳ (میلادی) تاریخی قید ائدیلمیشدیر.بئلـــه نظره گلیرکی،بواثر سولخات شهرینده (کریمه ده) یازیلمیشدیر.

کودکس کومانیکوس لاتین حرفلریله یازیلدیغی اوچون تلفظ باخیمی - ندان دا چوخ قیمتلی دیر.

قبچاق تورکجه‌سینده آشاغیداکی خصوصیتلر موجوددور:

هـ ، ف ، ج یالنیز یاد سؤزلرده واردیر.

ذ (ی) یه تبدیل اولموشدور مثلا اوُذقو یئرینه اوُیخو (یوُخو) ایشلنمش دیر. ب ، گ ، غ ، و ویای یه تبدیل اولموشدور مثلا: ائب یئرینه ائو تاغ یئرینه تاو (داغ) ، تگ یئرینه تئی کیمی.

اسکی تورکجه‌ده‌کی سس سیزلردن قاباق گلن ق ، ک ، واوا تبدیل اولموشدور. مثلا اوقشا ، اوکشا ، اووشا اولموشدور. گینه ق (قالین یا صاغیر ک) خ یه تبدیل اولموشدور. مثلا توُقدی ، توُخدی کیمی.

۲ ـ کتاب الادراک للسان الاتراک ابوحیّان الاندلسی :

بو کتاب قبچاق لغت‌کتابی دیر و مصرده ۱۳ـ ۱۳۱۲ (میلادی) ده غرناتالی ابوحیان طرفیندن یازیلمیشدیر. بوکتاب اوزون مدت لغت‌کتابی یازانلارا قاینا‌ق (ماخذ و منبع) اولموش و پرفسور احمدجعفراوغلو طرفیندن ۱۹۳۱ ده استانبول دا چاپ ائدیلمیشدیر.

۳ ـ کتاب القوانین الکلیه لضبط اللغته الترکیه

بو کتاب ۱۵ ـ اینجی میلادی عصرین باشلاریندا مصرده مملوکلارزامانیندا یازیلمیش بیر لغت‌کتابی دیر و ال یازماسی استانبول دا معلم رفعت طرفیندن چاپ ائدیلمیشدیر. بوکتاب دا تورکمنجه سؤزلرده قیدا ئدیلمیشدیر

۴ ـ کتاب بلغته المشتاق فی لغته الترک والقفجاق :

بو کتاب قبچاق و اوغوزجا لغت‌کتابی دیر و ۱۴ ـ اونجو عصرین صونلاری و ۱۵ ـ اینجی عصرین باشلاریندا یازیلمیشدیر. اثرین مؤلفی جمال الدین ابومحمدعبدالله الترکی دیر. مؤلف سؤزلرین دوُزگون اوخونا بیلمه‌سی اوچون حرکه‌دن ده استفاده ائتمیشدیر. صون زامانلاردا قبچاق دیلی و ائلی باره‌ده اوروپا مؤلفلری چوخلی تدقیقات آپارمیشلار و قیمتلی اثرلر تالیف ائتمیشلر.

۴ ـ جغتای تورکجه‌سی و ادبیاتی

جغتای سؤزو خوارزم له شرقی و غربی تورکستان منطقه‌سی نین امیری و چنگیزین ایکینجی اوغلو اولان جغتای دان تؤره میشدیر. اوندان صونرا

بو منطقه‌ده یاشایان خلقه‌جغتای اولوسو دئیلمیش و ۱۴ ـ اونجوعصردن صونرا بورلاردا ظهور ائدن تورک لهجه‌سینه‌ده جغتای لهجه‌سی‌دئیلمیدیر.

جغتای تورکجه‌سی تیموری لر زامانیندا انکشاف ائدیب ، امیر علیشیر نوائی کیمی بؤیوک شاعر و قدرتلی شخصیتین ظهوریله‌بومنطقه ـ نین ادبی دیلی اولموشدور .تیمورون اوغلو شاهرخ و نوه‌سی اولوغ بیگ زامانیندا کولتور مرکزی سمرقند اولدوغو حالدا سلطان حسین بایقرا و نوائی زامانیندا بو مرکز هراتا انتقال ائتدی. سلطان‌حسین بایقرا ۱۴۶۹ دا هراتی آلیب پایتخت سئچدی و دوستو و هم‌شاگردی امیر علیشیر نوائی له بیرلیکده اورانی زامانی نین علم و ادب مرکزینه چئویردی لر .

نوائی [1] نوائی اؤز زامانی نین ان بؤیوک شاعری و تورک ادبیاتی نین ان عظمتلی شخصیتی اولوب‌عربجه ، فارسجا و تورکجه‌نی مکمل بیلیردی و تورکجه و فارسجا شعردیوانی یازمیشدیر .تورکجه‌شعر ـ لرینده نوائی و فارسجا شعرلرینده فانی تخلصونو سئچمیشدیر .او آنا دیلینه و ائلینه جاندان باغلی اولدوغو اوچون تورک شاعرلرینه آنا دیلینده شعریازماغی توصیه‌ائدیب ، تورک دیلی نین فارسجادان داها وسیع و کامل اولدوغونو اثبات ائتمک اوچون محاکمة‌اللغتین آدیندا بیر کتاب یازمیشدیر .

نوائی ۳۲ منظوم و منثور اثر یازمیش ، بونلارین یاریسی تورکجه و قالانی فارسجادیر . اونون ان مهم اثری خمسه‌سی دیرکی جمعا ۳۲۰۰۰ بیت‌دیر . نوائی ایران و تورکیه‌ده او قدر مشهور اولموش‌کی،تورکیه ـ لی و آذربایجانلی شاعرلرا ونون شعرلرینه‌نظیره‌لر یازمیشلارواونون دیوانینی یاخشی آنلایا بیلمک اوچون سنگلاخ کیمی لغت‌کتابلاری یاز ـ میشلار .

نوائی جغتای ادبیاتی نین قوروجوسودور . جغتای تورکجه‌سی اندیجا لهجه‌سی و اورتا آسیا ادبی تورکجه‌سی نین قاریشماغیندان میدانا گلمیشدیر .

نوائی دن قاباق جغتای لهجه‌سینده میرحیدر خوارزمی،سکاکی،آتائی یقینی و گدائی سمرقندده‌ولطفی ده هرات‌داجغتای ادبیاتی نین قورو ـ

---

۱) نوائی حقینده وارلیق ذرگی سی نین ۲ ـ ۱ ـ ۱۳۶۴ صایی سیندابیر مقاله‌میز نشر ائدیلمیشدیر .

قورولماغینا یاردیم ائتمیشلر.

نوائی ان بؤیوک کؤمکی سلطان حسین بایقرادان گؤرموشدور. بو پادشاه اؤزوده شاعر اولوب آنا دیلینه بوتون وارلیغی ایله باغلی ایمیش. اونون دؤورو تورک دیلی و ادبیاتی نین آلتین دؤوری ایدی. بایقرا تورکی و فارسی شعرلرینده حسینی تخلصونو سئچمیشدیر.

نوائی نین اداره و حمایت ائتدیگی هرات مکتبنده حافظ ابرو، میرخواند و خواندمیر و دولتشاه سمرقندی کیمی تاریخچی لر، بهزاد و حسین واعظ کیمی نقاشلار و سلطانعلی کیمی خطاط لاریئتیشمیشدیر.

بابر : بابر امیر تیمورون نوه‌لریندن اولوب اؤزبک خانی محمد شیبک خاندان شکست یئدیکدن صونرا افغانستانا و اورادان داهندوستا ـ نا گئدیب. اورادا بابر امپراطورلوغونو قوردو (۱۴۲۵ میلادی)وآگرا شهرینی اؤزونه پایتخت سئچدی. بو دولت ۱۸۵۸ میلادی یه‌قدر یعنی انگلیزلرین هندوستانی آلماقلارینا قدر دوام ائتدی. بودولت هندوستاندا قورولان تورک دولت‌لری نین ان بؤیوگو و کولتور و مدنیت ساحه‌سینده ان قاباقجیلی دیر.

بابر اولادلاری تورک و فارس‌دیل و فرهنگینی هندوستاندا اشاعه وئریب شعر و ادبیات، گؤزه‌ل صنعت و خصوصا معماری ده ان گؤزه‌ل اثر لری یاراتمیشلار. بونلار تورک، فارس، عرب و سانسکریت دیللرینندن مرکب اوردو دیلینی ایجاد ائتمیشلر.

جغتای تورکجه‌سیله قیمتلی منظوم و منثور اثرلر و لغت‌کتابلاری یازیلمیشدیر. بورادا اونلاردان بیر نئچه‌نمونه درج ائده‌جگیک یالنیز بونلاری یاخشی باشا دوشمک اوچون قاباقجادان جغتای تورکجه‌سی نین بعضی خصوصیتلرینی ایضاح ائده‌جگیک :

جغتای لهجه‌سینده (نگ) سسی موجوددور. سؤزلرین بیرینجی هجاسیندا کی کسره و فتحه ایی یه تبدیل اولونور مثلا گئجه یئرینه گیجه وسکیز یئرینه سیکّیز و گل یئرینه گیل دئیلیر. اؤ و اؤ قارشی سیندا فتحه و کسره ضمه‌یه تبدیل اولور مثلا اسروک (مست) یئرینه اؤسرؤک دئیلیر بعضاده یووارلاق سسلی لر یاستی لاشیر مثلا اوردو یئرینه اوردا دئیلیر. چوخ زامانلار پ یئرینه ف تلفظ ائدیلیر. مثلا توپراق یئرینه توفراق دئیلیر. فارسجا و عربجه سؤزلر همیشه قالین شکیلچی (پسوند) آلیرلار. مثلا فقیرقا (فقیره) کیمی. صونرا یئرینه باسا، کیمی یئرینه بیگی،

قدر، کیمی یئرینه چاغلیق و دک یئرینه دیک . بنزرلیک یئرینه مینگیزلیک ایشله‌نیر.

حال زامان اوچون (دور) و (تور) یاردیمجی فعل دن وربط فعلی(آ) و (ا) دن استفاده ائدیلیر.مثلا گلیرم یئرینه گیله‌دور من دئیلیر. گله‌جک زامان اوچون اسکی تورکجه کیمی قای (ک) ،گی، قا، گه ،قو، گو ایشله‌نیر.مثلا قیلاجاغام یئرینه قیل قای و گله‌جگم یئرینه گیل ـ قای دئییلیر.

یاردیمجی فعل اولاراق بیلمک یئرینه آلماق ایشله‌نیر.مثلا قیلا ـ بیلسن یئرینه قیلا آلسان دئییلیر. بیزده‌کی (ق)، (ک) کیمی و (د) دا (ت) تلفظ ائدیلیر.مثلا داش یئرینه تاش دئیلیر.

شیمدی جغتای تورکجه‌سی ادبی نمونه‌لرینندن بیرنئچه‌سینی آشاغیدا درج ائدیریک :

لطفی دن بیر تؤیوق :

سیندی کؤنگلوم شیشه‌سی غم تاشیدین
قان سرایت قیلدی ایچ و تاشیدین
قورقورام سین هم‌وفاسیزلار کیمی
بولماغای سین ایچ کفرو تاشی دین

نوائی دن :

حیرت الابرارین اولینده‌کی مناجات‌دان بیرپارچا :

حمد آنگا کیم واجب بالذات ایرور (دیر)
حامد آنین ذاتیغا ذرات ایرور
وحدت ذاتیغا کؤیاش دیک تانوق
دزه‌دین افزون و کویاش (گونش) دن یاروق
جسم سپهرینی مسیر ایتکوچی (ائدن)
روح کویاشینی منیر ایتکوچی
گولشن فیروزه‌نی چیکّن بلند
گول لریدین مهرینی گول دسته بند
.....
ائیله‌دی ساکن کره‌ی خاکینی
سایرایتیب دوره‌ی افلاکینی
تاکی محیط اورنیگا (محل) افلاک ایرور

مرکزی آنین کره‌ی خاک ایرور
لطفی بیله بارچاغا (هامی یه) موجودلوق
قهردین اوق (تئز) بولقوسی نابودلوق
نوائی خمسه‌سی نی نه‌نیت و هوسله یازماق ایسته‌دیگینی خمسه‌نین بیرینجی دفترینده (حیرت‌الابرار) دا بئله بیان ائدیر :
چون اوقوماق زمزمه‌سی بؤلدی بس
کؤنگلوم آرا دغدغه سالدی هوس
کیم بو یول ایچره‌کی آلار سالدی کام
بیر نیچه کام اولسا منگا هم خرام
فارسی اولدی چو آلارگا ادا
تورکی ایله قیلسام آنی ابتدا
فارسی ایل تاپتی چو خرسندلیق
تورک داقی تاپسا برومندلیق
نوائی لیلی و مجنون منظومه‌سینده سؤز حقینده بئله دئییر :
اول دم که یوق ایردی (ایدی) بود و نابود
معدوم ایدی هرنی ایمدی موجود
حق کون‌گا سالمامیش‌ایدی پی
کان اللـــه لـــم یکـــن ماالشـــی
اوّلکی نســـیم آفرینیش
کیم قیلدی وجود ساری جنبش
انصاف ایله هر کیشی سالار گؤز
آنـگلار سؤز ایدی و موندا یوق سؤز
چون بولدی (اولدی) چوامرکُن هویدا
بولدی فیـکون قولوسی پیدا
صونرا نظامی دن و خمسه‌سیندن تعریف‌ائدیر و صونرا مجنون دیلینـدن عشق باره‌سینده بئله دئییر :
بو عشق اوتی کیم بیان قیلورمن
مهلک غمینی عیان قیلور من
دیمن کی مینی طربغا خاص ایت
یاخود غم عشـق دین خلاص ایت
دیرمین (دییه‌رم) کی مانگا بو اوتنی هردم

افزون قیل و قیلما ذره‌ای کم
چیک (چک) عینیما عشق توتیاسین
اوُر (وور) قلبیمه عشق کیمیاسین .....
گوُنگلوم غم ایله توْق ایله یارب
عشق ایجره مینی یوق ایله یارب
دیرلر مانگا عشقینی اوُنوت قیل
لیلی غمیندن کناره توت قیل
آلّاه آلّاه بونی سؤز اولغای
اوُل قومغا تینگری (تانری) عذر قیلغای
یارب کی بو خوشگواره باده
جام طلسیمگا قوی زیاده
اول باده دین ایله توت مانگا قوش (جفت)
کیم یادیما هرگز اوتمه‌سین هوش
لیلی عشقین تنیمده جان قیل
لیلی شوقین رگیمده قان قیل
دردینی نجاتیم ایت الاهی
یادینی حیاتیم ایت الاهی .....
دردیمگه خیالینی طبیب ایت
جانیمگا وصالینی نصیب ایت
غیرین نظریمده فانی ایله
مهرین مانگا جاودانی ایله

بابردن بیر غزل :

کیم کوروبتور ای کونگول اهل جهاندان یاخشیلیق
کیم کی آندین یاخشی یوق کوُز توتما آندین یاخشیلیق
گر زمانی نفی قیلسام عیب قیلما ای رفیق
گوُرمادیم هرگز نیتایین (نه‌ائدیم) بو زماندین یاخشیلیق
دلربالارُین یا مانلیق گیلدی محزون گونگلومه
گیلمادی جانیمغه هئچ آرام جاندین یاخشیلیق
ای کونگول چون یاخشی دین گوُردونگ یا مانلیق اوسرُوکوپ
ایمدی گوُز توتماق نی یعنی بهریا ماندین یاخشیلیق
باری ایلکا یاخشیلیق قیلقیل کی بوندن یاخشی یوق

کیم دیکایلار دهر آرا قالدی فلاندین یاخشیلیق
یاخشیلیق اهل جهاندین ایستامه " بابر " کیمی
کیم گوروپتور ای گونگلول اهل جهاندین یاخشیلیق

منابع و مراجع

ـ آذربایجان ادبیاتی تاریخی ـ جلد ۲ـ م.عارف ـ ح.حسین اوف . باکی . ۱۹۴۴ .

ـ آذربایجان ادبیاتی تاریخی .سلمان ممتاز . باکی ، آذرنشر ۱۹۲۸

ـ آذربایجان استقلال محادله‌سی تاریخی ـ حسین بایقرا ، گنجلیک باسیم ائوی ـ استانبول ، ۱۹۷۵

ـ آذربایجان سووئت ادبیاتی تاریخی ـ جلد ۱و۲ ـ م.عارف ـ ح.بابایف ق . قاسم‌زاده و ب . نبی اوف ـ آذربایجان س.س.ر علملر آکادامیاسی نشریاتی . باکی ۱۹۶۷

ـ آذربایجان سووئت یازیچیلاری ـ باکی دولت نشریاتی ۱۹۵۸

ـ آذربایجان شعر آنتالوژی سی (متن انگلیسی) . مسکو . ۱۹۷۰

ـ ادبیات ۱۰ ـ م . عارف و پ . خلیل اوف . معارف نشریاتی ـ باکی ـ ۱۹۷۲

ـ ادبیات و ابنحه‌صنعت غزئتی ـ نمره : ۲ ـ (۱۸۷۷) ۱۱ژانویه ۱۹۸۰

ـ اسلام آنسیکلوپدیسی .جلد (۲)آذربایجان ادبیاتی پروفسور فواد کوپرولو . استانبول

ـ امانی اثرلری . ائلیار صفرلی . باکی ۱۹۸۳

ـ اورخون آبده‌لری . محرم ارگین .ملی اگیتیم باسیم ائوی ـ استانبول ۱۹۷۰ (۱۰۰۰ تمل اثر ، صایی ۳۲) .

ـ ایگیرمینجی عصر آذربایجان ادبیاتی : میرجلال و ف . ح . حسین اوف معارف نشریاتی .باکی ۱۹۶۹ .

ـ یؤیوک تورک کلاسیک لری .بیرینجی جلد .اؤتوکن ـ سؤگوت ـ استانبول ۱۹۸۵

ـ بهترین اشعار پژمان بختیاری ـ تهران ۱۳۱۳

ـ تورک ادبیاتی تاریخی .پروفسور فواد کوپرولو .استانبول ۱۹۸۰

ـ تورک دیلی تاریخی ۲ جلد ـ احمد جفر اوغلو .استانبول اونیورسیته‌سی .ادبیات فاکولته‌سی ۱۹۷۰

ـ تورک ملی کولتورو .ابراهیم قفس اوغلو . اوجونجو باسقی .بوغاز ایچی یایبلاری استانبول ۱۹۸۴

ـ تورک دیلی تاریخی .احمد جعفر اوغلو ـ ادبیات فاکولته‌سی یاسیم ائوی . استانبول ـ ۱۹۷۰
ـ تورک یوردو مجموعه‌سی ـ پروفسور دکتر رشید رحمتی آرات .شوبات ۱۹۶۰
ـ ثعلبیه ـ محمدباقر خلخالی .کتابفروشی و چاپخانه عبدالرحیم علمی تبریز .
ـ ج.خندان"آذربایجان"غزئتی و اوبون سیاسی ـ ادبی جمعه‌سی، آذربایجان ژورنالی .صایی ۵ (۱۹۸۰)
ـ جعفر خندانین ۷۰ یاشی،واقف یوسفعلی،آذربایجان ژورنالی،صایی ۵ (۱۹۸۰).
ـ جنوبی آذربایجان ادبیاتی آنتولوگیاسی،باکی ۱۹۸۱
ـ خاقانی شیروانی،اوره‌ک دؤیونتولری ـ گنجلیک ۱۹۷۹.باکی .
ـ دئیلن سؤز یادگاردیر .جعفرخرمی اسماعیل زاده ـ یازیچی نشریاتی
ـ دیوان لغات الترک ترجمه‌سی ـ ۳ جلد .یسیم آتالای . تورک دیل
ـ دیوان صراف ،نوحه‌تورکی و سینه‌زن لری . کتابفروشی بوذرجمهری مصطفوی تهران ۱۳۳۸
ـ دیوان حکیم هیدجی ـ مطبوعات ستاره . زنجان .
ـ رسملی تورک ادبیاتی تاریخی ،فاسیکول ۵ ـ نهاد سامی بانارلی ، استانبول ۱۹۷۳
ـ سازیمین سؤزو . ۲ جلد .بولود قاراجورلو (سهند) .کتابفروشی دنیا .
ـ سخنوران و خطاطان زنجان ـ کریم نیرومند .کریم‌زعفری ۱۳۴۶،زنجان
ـ سلیمان رستم ـ وطن نغمه‌لری ـ گنجلیک .باکی ۱۹۸۰
ـ شاعرلر مجلسی .نمره ۳و۴ ـ آبان وآذر ۱۳۲۴ ـ تبریز
ـ شهریار و حیدربابا ،مکتوبلار و نظیره‌لر ـ فرزانه‌نشریاتی،تهران
ـ صمد ووغون ـ سئچیلمیش اثرلری ،۲ جلد ـ آذربایجان ادبیات نشریاتی .باکی ۱۹۷۶
ـ علی آقا واحدین سئچیلمیش اثرلری ـ ۲ جلد .
باکی ۱۹۸۱
ـ علیشیر نوائی :آگاه سری لوند . ۴ جلد .تورک دیل قورومو یاینلا ـ ریندان ۸ و۷ / ۶/ ۱۹۶۵ ـ آنکارا

ـ فضولی یادگاری ـ میرزه حواد شیرین اوف ـ آذربایجان ژورنالی ۱۹۶۷ ـ ن ۴
ـ قوتادغوبیلیگ اینحه‌له‌مه‌سی . ا .دیلاحار . تورک دیل قورومو . آنکارا ـ ۱۹۷۲
ـ قوتادغوبیلیگ طبق باسیم . فرغانه نسخه‌سی . تورک دیل قورومو . آنکارا ـ ۱۹۷۲
ـ قدیم تورک یازیلی آبده‌لری پروگرامی. آذربایجان دولت اونیور ـ سیته‌تی ، باکی ۱۹۸۰
ـ کلیات واحد . توپلایان علی تبریزی کتابفروشی آتروپات ـ تهران .
ـ کلیات میرزا علی معجز شبستری . ۱۳۵۷
ـ هوپ ـ هوپ نامه علی اکبر صابر . باکی
ـ گنجلیک و گؤزه‌للیک شاعیریمیز میکائیل مشفق ، احمد قاراحا ، آذربایجان تورک کولتور درگی سی ، صایی ۲۲۹ ـ ۱۹۷۹ ـ آنکارا .
ـ مداین خرابه‌لری ـ ترجمه‌ائده‌نی : محمدراحیم .ایکینجی چاپی تبریز ـ ارک نشریاتی ۱۳۵۹ ـ تنظیم ائده‌نی :بهرام امیر احمدی.
ـ مرتضی قلیخان ظفر .اسماعیل حکمت ارتایلان ، استانبول ۱۹۶۵
ـ مشفقلی گونلربم ،دلبر آخوندزاده ،گنجلیک نشریاتی ـ ۱۹۶۸ ،باکی
ـ میرزه مهدی شکوهی ، محمدعلی مصدق
ـ یادا سال ،منی ـ صمد وورغون .
ـ یئنه او باغ اولایدی ـ م. مشفق ،گول حسین حسین اوغلونون مقدمه سیله ، گنجلیک نشریاتی ، باکی ۱۹۷۶ .

A VIEW IN

AZERBAYJAN LITERATURE

BY

DR. JAVAD HEYET

TEHRAN - 1990